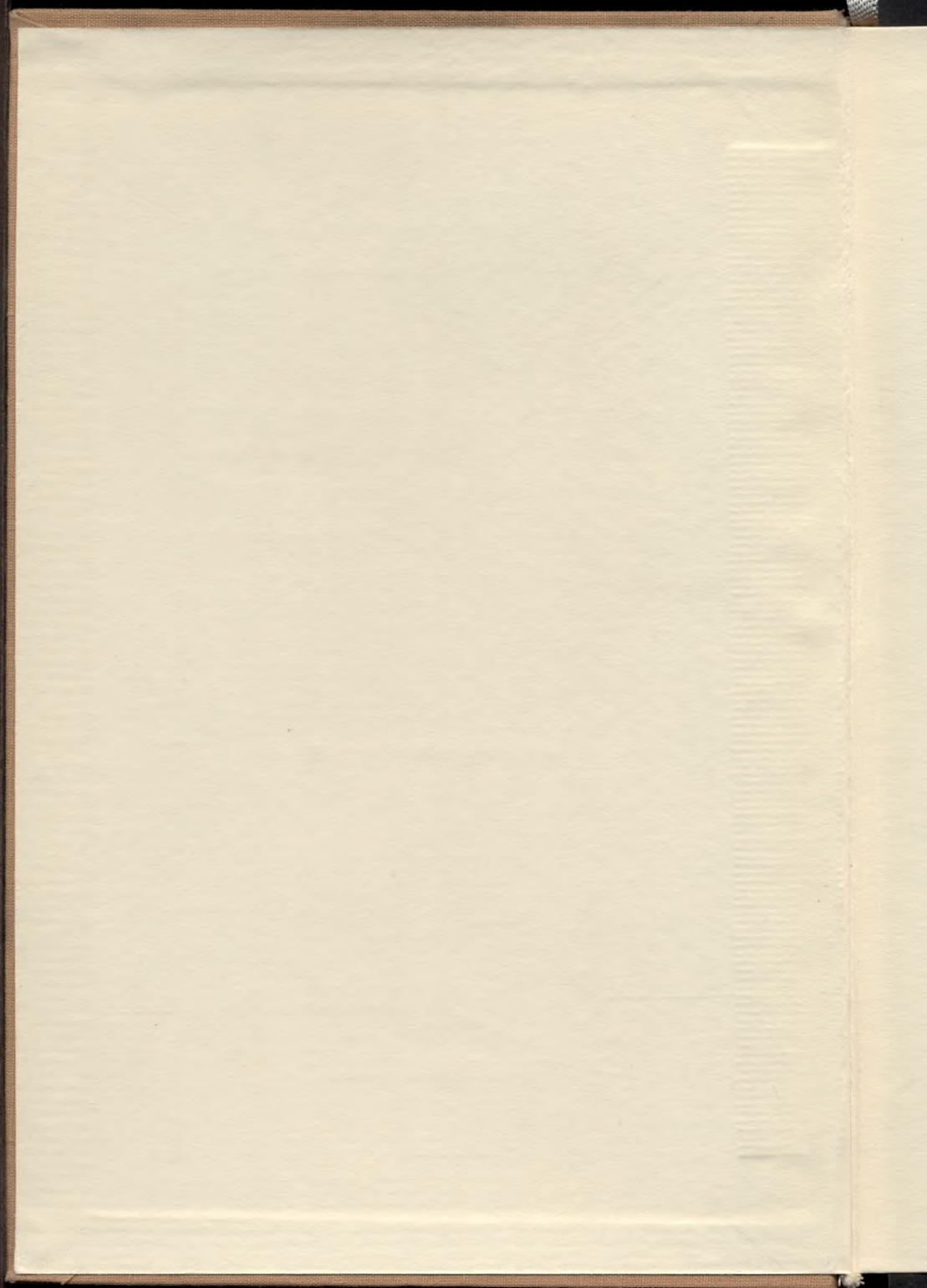
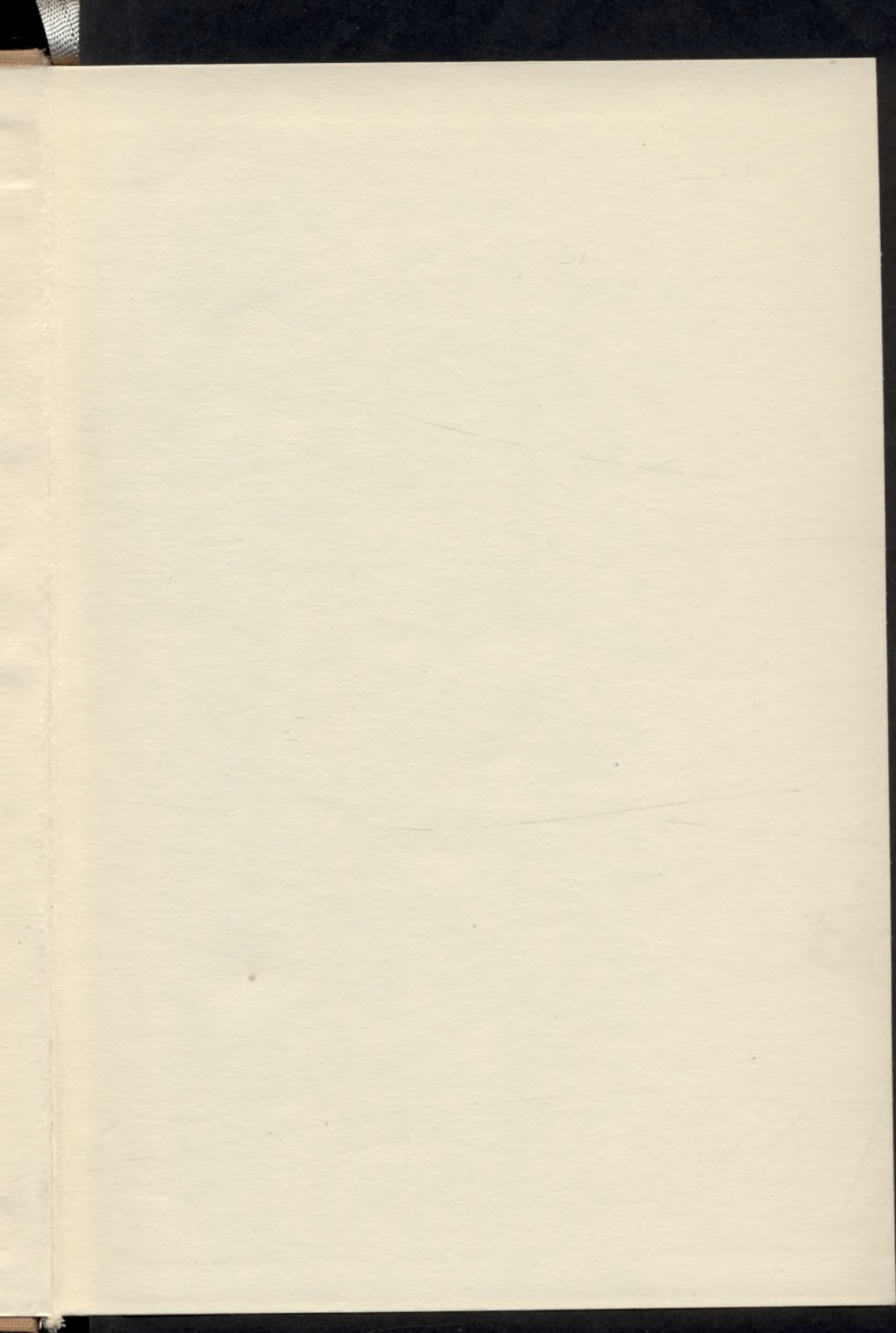

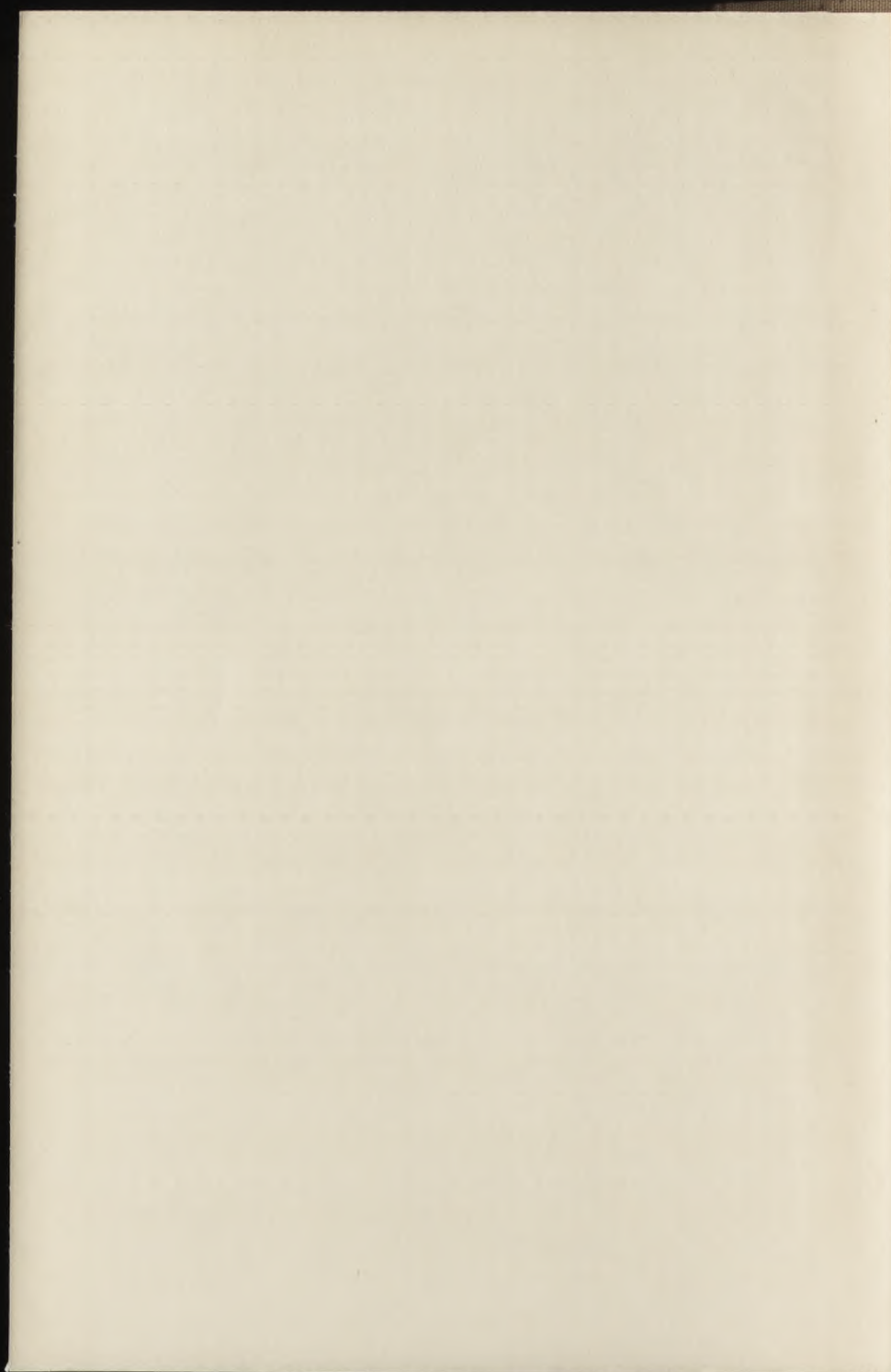
THACKERAY

A VIRGINIAI
TESTVÉREK

*A Világirodalom
Remekei*

A VILÁGIRODALOM
REMEKEI

MÁSODIK SOROZAT

FORDÍTOTTA
VAS ISTVÁN

WILLIAM MAKEPEACE THACKERAY

A VIRGINIAI TESTVÉREK

REGÉNY

MÁSODIK KÖTET

EURÓPA KÖNYVKIADÓ BUDAPEST

1967

THE VIRGINIANS
Smith, Elder and CO., London, 1879

Második kiadás

41.511/2
ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR
Növekedéstudomány
1967 év A 4844 SZ.

ELSŐ FEJEZET

Jó barátok a bajban

Siess, bérkocsi, röpjöljete, lovak, vigyétek George Warringtont a Stranden és a Fleet Streeten át, bebörtönzött öccsének szabadítására. Aki emlékszik Hogarth képére, s tudja tehát, milyen volt egy londoni bérkocsi és egy londoni kocsitűt ebben az időben, elképzelheti, milyen gyötrelmesen lassú volt az a gyorsaság, és milyen hosszúnak tűnt fel az utazás: lámpák csak gyéren vannak, leszámítva azokat, amelyeket a fáklyahordó fiúk vittek, gyatra rugózatú kocsik, rossz kövezet, nagy gödrök az úton és a téli sár kiterjedt mocsarai. Az utat a Piccadillytől a Fleet Streetig majdnem olyan hosszúnak érezte a mi fiatalemberünk, mint az utazást Marlborough-tól Londonig, amelyet reggel tett meg.

Harrynak levelet írt, s ebben jelezte, hogy megérkezik Bristolba. Már előzőleg is írt öccsének, közölvén a nagy hírt, hogy él, és visszatért fogságából. Anglia és Franciaország között háború folyt abban az időben, a francia kalózok örökké angol kereskedőhajókra vadásztak, és gyakran éppen olyankor fogták el őket, amikor feltűnt előttük a kikötő. A George feltámadását hírül adó levelét nyilván valamelyik amerikai hajó vitte a sok közül, amelyet a franciák lefoglaltak. A levelet, amely arról szólt, hogy George meg fog érkezni Angliába, szegény Harry soha nem nyitotta ki: ott feküdt a lakásában, ahová harmadnap reggel érkezett Harry elfogatása után, amikor is a dühös Ruff úr vonakodott bármely további tárgyat kiszolgáltatni lakójának tulajdonából.

George, amikor megérkezett Londonba, ebbe a lakásba ment

legelőször, és öccse iránt érdeklődött. A szolgáló, aki ajtót nyitott, megrémült a fivérek hasonlatosságán, felsikoltott, és bezaladt úrnőjéhez. Úrnője nem szívesen mondta volna meg az igazat, amikor is be kellett volna vallania, hogy szegény Harry ez idő szerint fogoly az ő férjének megkeresésére, s ezért azt mondta, Warrington úr eltávozott lakásáról, s ő bizony nem tudja, hol van. George tudta, hogy a Clarges Street közel van a Bond Streethez. Nemegyszer kalandozta be London térképét. Bernstein néni majd megmondja, hol van Harry. Harry talán nála is van éppen ebben a pillanatban. George olvasta Harrynak Virginiába küldött leveleit, s bennük azt is, milyen kedves volt Bernstein néni Harryhoz. Ez még Madame Esmondot is meglágyította – különösen meghatódott attól a levélről, amelyet a bárónő írt: ez volt az a levél, amely arra készítette George-ot, hogy összekapcsoljon, és gyorsan Európába induljon. Madame Esmond szívből remélte és bízott benne, hogy Madame Beatrix talált alkalmat megbánni korábbi rosszaságait. Ideje is már az ő korában, és az ég a tanúja, hogy bőven van mit megbánnia! Ismertem egy nyolcvanéves ártalmatlan jótét lelket, akit még egyre csipkedtek és megköveztek a legzordabb farizeus szektának feddhetetlen hölgyei egy apró botlásáért, amely jóval azelőtt történt, mintsem e század megszületett, avagy ő a huszadik évét elérte volna. Rachel Esmond soha nem tett említést nagyobbik lányáról; Madame Esmond Warrington soha nem tett említést nővéréről. Nem. Hiába a parancs az ítélet felfüggesztésére – hiába a kézírás a Templom padlóján –, van egy bűn, amelyet némelyek soha nem hajlandók megbocsátani, és amelynek irányában különösképpen a női erény mutatkozik kérlelhetetlennek.

Gondolom, a virginiaiak bristoli ügynöke elrémitő történeteket mondott George-nak öccse viselt dolgairól. Gumbóval nagy-nénje ajtajában találkozott, és amint a fiú magához tért rémületéből, amit halottnak vélt gazdájának hirtelen megjelenése okozott, ki tudott nyögni egy-két szót ifjabb gazdájának hollétéről, s jelenlegi szánalmas helyzetéről: innen George úr zord viselkedése, amikor bemutatkozott az öreg hölgynek. Magától értetődőnek találta, hogy ha öccse szorult helyzetbe kerül, a rokonai kiszabadítják belőle. Ó, George, milyen keveset tudsz

te Londonról és a londoni szokásokról! Ha csak kiteszed a lábad az utcára, hány szegénnyel találkozol – ha mindnyájukat meg akarná váltani egy emberbarát, minden amerikai tartomány minden gazdagsága se lenne hozzá elég!

De a részvét és izgalom, melyet az öreg hölgy tanúsított, megindította unokaöccse szívét, s amikor sötét utcákon át öccse rabságának háza felé dőcögött, George nagynénje viselkedésén tűnődött. „Mégiscsak együtt érez szegény Harrymmal a szerencsétlenségében – gondolta magában. – Elhamarkodottan ítélt meg őt.” George úrnak élete folyamán újra meg újra meg kellett feddnie magát: ugyanebbe a bűnbe esésért, az elhamarkodásért. És melyikünknek nem kéne? Sajnos, ha megtörtént a baj, semmiféle megbánás nem segít rajta. Siess, kocsis! Mi magunk is majdnem olyan lassúak vagyunk, mint te a Clarges Streetről a Temple felé hajtva. Szegény Gumbo elég jól ismeri az utat a végrehajtó házáig. A csengőt megint meghúzzák. Az első kapu megnyílik George és négere előtt, aztán ezt az első kaput óvatosan bezárják mögöttük, s egy kis folyosón találják magukat egy kis zsidó kapussal; aztán egy második kaput is kinyitnak előttük, és beléphetnek a házba. A zsidó kapus elbámul, amikor lobogó faggyú fáklyánál egy második Warrington urat lát maga előtt. Annak az úriembernek a látogatására jött? Jó. De várjon egy pillanatig. Ez Warrington úr bátyja Amerikából. Gumbo menjen be előbb, és készítse elő gazdáját. Lépjenek be addig ebbe a szobába. Már van ott egy úr, W. úr ügyében – mondja a portás –, egy másik pedig éppen nála van most fent az emeleten. Nem akarnak elfogyni a látogatók, akik mind őt keresik.

A szoba, amelybe George-ot vezették, kis helyiség volt, amelyet Amos úr irodájának neveztek, és ahol csöpögő gyertyánál köpenyben és paszományos kalapban egy testes úriember ült, és beszélgetett a végrehajtóval. A George úr előtt haladó ifjú portás is behozta gyertyáját, s így elégséges fény terjedt szét a helyiségben.

– Csöppet sem haragszunk már, Harry! – mondta a testes úriember vidám hangon, miközben felállt, s kinyújtott kézzel lépett az újonnan érkező elé. – Hála istennek, fiam! Amos úr itt azt mondja, nincs semmi akadálya, hogy James és én legyünk a

kezeseid, és holnap reggeli idején elintézzük az ügyét. De hát... Az úr minden anygala és kegyosztója! Hát maga kicsoda?

És visszariadt, amikor a másik megragadta kezét. De az idegen csak annál erősebben szorította kezét.

- Isten áldja meg, uram! - mondta. - Én tudom, hogy maga kicsoda. Maga csak Lambert ezredes lehet, mert az én szegény Harrym megírta, hogy milyen jó volt hozzá. Én pedig Harry bátyja vagyok, akiről hallott, uram, és akiről azt hitték, elesett Braddock úr csatájában, de másfél év után életre kelt a franciák között, és íme élek, hogy hálát adjak Istennek és hálát adjak magának, amiért olyan jó volt az én Harrymhoz - folytatta a fiú megbicsakló hangon.

- James! James! Ez aztán újság! - kiáltotta Lambert úr egy pirosba öltözött úriembernek, aki e percben lépett a szobába. - Íme, feltámadnak a halottak! Íme, Mihaszna Harry bátyja, aki visszatért, mégpedig skalpjával a fején! - George ugyanis levetette kalapját, és a gyertyafényben állt. - Ez pedig az én kezestársam, Warrington úr, ez James Wolfe ezredes, szolgálátára. Tudnia kell, hogy egy kis nézeteltérés támadt köztem és Harry között, George úr. De most megbékült, ugye, James?

- Telve van hálával - felelte Wolfe úr, miután meghajolt Warrington úr felé.

- Harry írt Wolfe úrról is a leveleiben, uram - mondta a fiatalember -, és remélem, öcsém barátai nem tagadják meg azt a kedvességet, hogy az én barátaim is legyenek.

- Bár sohase lettek volna neki barátai rajtunk kívül, Warrington úr. Szegény Harry előkelő társasága nagyon is előkelően viselkedett vele, és végül ide juttatta.

- Hát méltóságos urak, én mindent megtettem, ami tőlem tellett, hogy kényelmessé tegyem a fiatalúr helyzetét, és miután ismerem méltóságodat régebbiről, amikor azért jött, hogy Watkins kapitányért kezességet vállaljon, és tudom, hogy a hitele kifogástalan: ha méltóságod óhajtja, a fiatalúr még ma éjszaka elmehet, és én majd elrendezem holnap reggel az ügyvéddel - mondta Harry házigazdája, aki tudta, milyen rangos és tekintélyes úriember jött felajánlani kezességét fiatal foglyáért.

- Az adóssága ötszáz és egynéhány font, ugye? - kérdezte

Warrington úr. – Ezer hála ezeknek az uraknak, de én e pillanatban is ki tudom fizetni ezt az összeget a hivatalnok kezéhez a szokásos nyugta és záradék ellenében. De soha nem fogom elfelejteni, uraim, hogy segítettek öcsémén a bajában, és ezért hálát mondok maguknak, és Isten áldja meg magukat anyám nevében és a magaméban is.

Gumbo időközben felment az emeletre gazdája szobájába; ahol Harry valószínűleg megszidta volna a négert, amiért éjnek idején visszatér hozzá, ha a fiatalúr nem lett volna nagyon elágyulva és meghatva a beszélgetéstől, melyet azzal a barátjával folytatott, aki éppen az imént hagyta magára. Szomorú hangulatban üldögélt, és szította virginiai dohánnyal megtömött pipáját – mert valahogyan még Mariának imént megnyilvánult jósága és szeretete sem vigasztalta meg teljesen; sőt némi csömörrel gondolt bizonyos következményekre, amelyekre éppen ez a kedvesség és hűség kötelezte – amikor Wolfe úr egyszerű vonásai és mohón kinyújtott keze vidította fel a foglyot, s amikor meghallotta, hogy Lambert úr van odalent, és hogy milyen szándékkal érkezett a két tiszt. Lambert jó akart lenni hozzá, bármilyen volt is Harry. Bármilyen indulatos volt Harry, bármilyen fölöslegesen haragos és gyanakvó, a derék úriember eltökélte, hogy segít rajta, ha tud – segít rajta még magának Wolfe úrnak tanácsa ellenére is, amint ez utóbbi nyíltan megmondta Harry-nak.

– Mert magának nem volt igaza, Warrington úr – mondta az ezredes –, és nem is volt hajlandó észhez térni; és maga, fiatal ember létére, keményen beszélt és barátságtalanul viselkedett az öregebbel, sőt mi több, a legjobb úriemberek egyikével, aki Isten földjét tapodja. Láthatja, uram, hogyan válaszolt a maga indulatos konokságára. Hajlandó eltérni, hogy egy barátja őszintén beszéljen magával? Martin Lambert úgy viselkedett ebben is, mint mindenben, mint a legjobb keresztény, a legjobb barát, a legkedvesebb és legnemeslelkűbb ember. És ha további bizonyítékot kíván a jóságára, íme: megtérített engem is, aki, nem is akarom tagadni, dühös voltam magára, amiért úgy bánt vele, de ő engem is ellentmondást nem tűrve ide hozott, hogy kezességet vállaljak magáért. Kiáltsuk mind a ketten, Harry:

peccavimus,¹ és szorítsuk meg barátunk kezét! Odalent ül a földszinti szobában. Nem akart feljönni, amíg nem tudja, hogyan fogadná maga.

– Azt hiszem, Lambert ezredes jó ember! – sóhajtott fel Harry. – Nagyon dühös és szertelen voltam, amikor ő meg én utoljára találkoztunk, Wolfe ezredes. Sőt, talán igaza is volt, amikor visszaadta azokat az ékszereket, bármennyire is megsértődtem ettől. Lenne oly kedves, uram, hogy lemegy hozzá, és megmondja neki, hogy sajnálom, és bocsánatot kérek tőle, és... és Isten áldja meg őt a nagylelkűségéért.

S ezzel a fiatalúr elfordult, és a szemét dörzsölte.

– Mondd meg neki mindezt magad, Harry! – kiáltotta az ezredes, megragadva a fiatalember kezét. – Semmiféle követ soha nem tudja ezt fele ilyen jól sem megmondani. Gyere velem most rögtön.

– Menjen előre, és én majd... én követem... A becsület-szavamra követem. Nézze csak! Hálóköntösben vagyok! Csak magamra veszek egy kabátot, és lemegyek hozzá. Adja át neki előbb az üzenetemet. Csak... csak hogy előkészítse őt, hogy jövök! – mondta szegény Harry, aki tudta, hogy meg kell tennie, de mégsem volt nagyon ínyére ez a megalázkodási processzus.

Wolfe mosolyogva ment ki – talán értette is elég jól a fiú kételyeit. Amint kinyitotta az ajtót, Gumbo úr belépett rajta, majdnem elfelejtkezvén róla, hogy meghajoljon az úriember előtt, pedig rendszerint túláradóan udvarias szokott lenni – szemét körbeforgatta, vastag szája vigyorgott –, ő maga az izgalom és gyönyör olyan felcsigázott állapotában, hogy gazdája észrevette a változást.

– Mi az, Gumbo? Mi történt veled? Új szívszerelmed van?

– Nem, Gumbónak nincs szívszerelme, úrfi.

– Add ide a kabátomat. Téged meg mi szél hozott vissza?

– Kísértetet láttam, úrfi – mondta.

– Kísértetet! Kinek a kísértetét és hol?

– Hogy hol? Madame Bernstein házában látni. Vele jönni itt a kocsiban! Ő most lent földszinten Lambert ezredessel!

Miközben Gumbo beszél, és föladja gazdájára a kabátját,

¹ Vétkeztünk, (latin)

szeme körbeforog, a feje jobbra-balra inog, a keze reszket, az ajka vigyorog.

– Kisértet... miféle kísértet? – kérdi Harry különös izgalomban. – Valaki... talán... az édesanyám jött meg?

– Nem, uram, nem, Harry úrfi!

Gumbo feje majd legördült a heves rázásban, gazdája pedig furcsán rátekintve kitárja az ajtót, és lesiet a lépcsőn. Már a lépcső alján van, amikor a kis hivatalszobában, amelynek ajtaja nyitva áll, egy hang éppen azt mondja: „... és ezért hálát mondok maguknak, és Isten áldja meg magukat anyám nevében és a magaméban is.”

– Kinek a hangja ez? – kiált fel Harry Warrington furcsa felindulással a saját hangjában.

– Ez a *kisértet* hangja, úrfi – szól Gumbo a háta mögött.

És Harry már fut előre a szoba felé – ahol, ha önöknek is úgy tetszik, egy röpké pillanatra megállunk, mielőtt belépünk. Az ott tartózkodó két úriember elfordította fejét. Aki elveszett, megtaláltatott. Aki meghalt, életben volt. A Tékozló Fiú bátyja szívére borult, szeretettől, hálától, megbánástól túlcserdülő szívével.

– Gyerünk, James! Azt hiszem, ránk itt többé semmi szükség – szól az ezredes. – Jó éjszakát, fiúk. Bizonyos hölgyek a Hill Streeten nem tudnak majd aludni ettől a furcsa hírtől. Vagy akarnak velünk jönni, és nálunk vacsorázni, és elmondani nekik a történetet?

Nem, a fiúk köszönik szépen, de nem akarnak ma este velük menni, és náluk vacsorázni. Volt mit elmondaniuk egymásnak is.

– Siess, Gumbo, a bördöndökkell Isten vele, Amos úr!

Harry majdnem egy kis boldogtalanságot érzett, amikor eltávozott.

MÁSODIK FEJEZET

Amelyben egy jókora adag szép morál foglaltatik

Amikor első ízben volt részünk abban a megtiszteltetésben, hogy bemutatkozhattunk Sir Miles Warringtonnak a király fogadószobájában, a St. James-palotában, bevallom, magam részéről – tekintve vidám, kerek arcát, széles kerekded mellényét, szívélyes, vidéki modorát – azt vártam, végre egy rendkívül alkalmas és kellemes ismeretségre tettem szert, és az a szerencse ért, hogy meghitt viszonyba kerülök az emberi nemnek azzal a legelőkelőbb válfajával, amelyet a dalok és a hozzáértők egyaránt magasztalnak: a régi jó, angol, vidéki úriemberrel. Valójában régi jó, vidéki úriembernek lenni, annyi, mint az istenekhez legközelebbi helyet elfoglalni a földi boldogság csúcán. Ha valaki nagy és terheletlen bérhozámmal rendelkezik, s a béreket rendszeresen fizetik az imádatteli bérlők, akik áldják csillagaikat, hogy ilyen földesurat kaptak, mint öméltósága; ha valakinek egyetlen bérlője sem marad adós a pénzével, kivéve talán egyetlenegyét, és az is csak a célból cselekszik úgy, hogy alkalmat adjon a Régi Jó Vidéki Úriembernek, hogy tanúságot tehessen lelkének fennkölt irgalmatosságáról és egyetemes jóakarataról – ha valaki heti három napon át vadászik, és minden dolgok közül a sportot szereti legjobban, s ennek következtében tökéletesen jó az egészsége és étvágya – s ha nemcsak az étvágya jó, hanem az ebédje is jó hozzá; ha valaki a falusiak áldáskórusának közepette ül be a templomba, mint az egyházközség első embere, az egyházközség jötevője, a kétségbevonhatatlan érdem tudatában, igaz, hogy azt mondván: „Irgalmazz nekünk, nyomorult bűnösöknek” – de ezt csak a forma kedvéért, mivelhogy e szavak írva állnak a könyvben,

és hogy példát mutasson másoknak – még hogy egy R. J. V. Ű. nyomorult bűnös volna! Aki ilyen egészséges, ilyen gazdag, ilyen vidám, akit ennyire nagyra becsül a lelkész, ennyire tisztelnek a bérlők, ennyire szeret és csodál a családja, amelynek körében a fegyverterembe tévedt nyírfajdról előadott története egyre újabb nemzedékeket nevetettet meg – még hogy ez a tökély nyomorult bűnös volna! *Allons donc!* Adjatok bárkinek jó egészséget és jó kedélyt, évi ötezret, egyházközségének tiszteletét és családjának szeretetét és imádatát, és kétségbe vonom; hogy oly szívből elégedetlenné tudjátok tenni lelkének helyzetében, hogy nyomorult valamivé süllyessze le önmagát. Ha királyi fenség volnál, s a legtökéletesebb egészségben és kényelemben mennél templomba, s a lelkész várna az istentisztelet kezdetével mindaddig, amíg királyi fenséged be nem lép a templomba – elhinnéd-e magadról, hogy nyomorult stb. vagy? Lehet, hogy köszvénytől gyötörten, magányosan, szemed előtt a halál fenyegetésével, és miután a doktor eltiltotta a napi palack vörös borodat, és marantagyökereket és sherryt rendelt – lehet, hogy ebben az esetben alázatot érzel, és tudomásul veszed saját gyarlóságaidat és általában véve a dolgok hívságos voltát; de makkegészségesen, napsütésben, magas kedvben a *nyomorult* szó nem más formaságnál. Nem gondolhatod igazán szívedben, hogy ez idő szerint valami nagyon száanalomra méltó vagy. Ha te nyomorult vagy, micsoda akkor Colin, a béres, akinek váltóláza van, hét gyereke, évi két font bért kell fizetnie a kunyhójáért, és heti nyolc shilling a jövedelme? Nem: ha egy egészséges, gazdag, vidám, vidéki úriember nyomorult, akkor nagyon is elviselhető a nyomorúsága; és ha bűnös, ezt csak nagyon kevesen mondják meg neki.

Lehet, hogy kissé önzővé válik, de legalább önmagával elégedett. Kivéve ölordságát a kastélyban, körös-körül mérföldek-re és mérföldekre senki sem akad, aki ilyen jó vagy ilyen nagy ember volna. Csodálatra méltó felesége segítkezik neki, sőt, voltaképpen az egész egyházközségnek; gyerekei meghajolnak előtte; a parókia lelkésze tisztelettel adózik neki; a bírósági üléseken nagyra becsülik; remegnek előtte a vadorzók; minden kalap lerepül előtte a piacon; és nagy hintója körül, amelyben feddhetetlen lányai és magasztos hölgye ül, a kisváros vala-

mennyi kereskedője hajadonfőtt csúszik-mászik, s a bérlők feleségei megszámlálhatatlan bókokat vágnak ki előttük. Párnáik közül, a nagy kocsiból a hölgyek kegyesen néznek le, és mosolyognak a szegényekre. Nyájasan vásárolnak egy yard szalagot; leereszkednek odáig, hogy egy uncia sót vagy egy zacskó virágmagot vegyenek; kegyeskednek libára alkudozni; ha kihajtanak, olyan, mint egy királyi kivonulás; mintha csak boldog népük tolongana körülöttük, és áldaná őket. Boltosok hajlonganak, bérlők feleségei pukedliznak, városi kölykök rongyos kalapjukat lengetve éljenzik a piros arcú kocsist, aki a kövér pejlovakat hajtja, és úgy kiáltoznak:

– Éljen Sir Miles! Dobjon le nekünk egy félpennyt, mylady!

De hátha a kofa eldugná a kövér libáját, amikor Sir Miles hintója közeledik, félelmében, hogy netán mylady megpillantván a madarat, mindenáron meg akarja venni – olcsóbban? És hátha senki se hallott róla, hogy valaha is kiesett volna egy peták azon a királyi hintóablakon? Hátha Sir Miles hírhedten híg sörrel traktálja bérlőit, a szegényeit pedig különlegesen vékony kenyérrel? Lehet, hogy ez a mi régi, finom, angol úriemberünk szokása. Nem is olyan kevés akad ebből a fajta finom angol úriemberből és úrhölgyből, aki gyámolította a szegényt, de soha nem könnyített rajta; aki a templomban éppolyan hangosan kiáltotta az áment, mint a kántor; aki nem hagyta ki a jámborságnak semmiféle válfaját sem, és eleget tett a régi angol úriemberség egész etikettjének, aki potom áron vásárolta az erényt, és egy szikra kétely sem támadt benne, hogy ezzel a vásárral ő tiszteli meg az erényt. Szegény Harry szorultságában segítséget kért rokonaitól; nagynénje egy traktátust küldött neki, valamint áldását; nagybátyjának dolga volt a városban, és természetesen nem tudott megfelelni szegény fiú kérelmének. Mit gondolnak, milyen gyakori az effajta viselkedés naponta a tekinthetetlen életben? El tudják képzelni Lord és Lady Macbethet, amint kifőznek egy gyilkosságot, és a tett végrehajtása után kis-sé fonák érzéssel találkoznak; de Lord és Lady Zsugori, ha tanácsot tartanak hálósobájukban, vajon nyújtsanak-e segítő kez-t szerencsétlen unokaöccsüknek, és úgy határoznak, hogy viszszautasítják, s aztán lemennek a családi imára, s találkoznak gyerekeikkel és cselédeikkel, s erényt prédikálnak nekik, s az-

tán megint kettesben maradnak, s összedugják a fejüket, és beszélgetnek – mit gondolhatnak egymásról? és arról a szegény rokonukról, aki rablók közé került, és segítségért nyöszörög anélkül, hogy hederitenének rá? Hogyan tudják tovább is megőrizni azt az erényes képüket? Hogyan is merészelnek egymás szemébe nézni?

Hogyan merészelnek? Hát önök talán azt hiszik, ők úgy gondolják, hogy valami rosszat tettek? Azt hiszik, Zsugorit lelkiismeret-furdalás győtri, ha eszébe jut az a kétségbeesettség, amely hiába szólt hozzá, az éhség, amelyet üres kézzel bocsátott útjára? Őt ugyan nem. Felháborodik a Tékozló Fiú bolondságán, de nem szégyenkezik a saját fös vénysége miatt. Micsoda? Egy fiatalembernek ilyen lehetőségei nyílnak, és eltaszítja őket? Egy vagyont szór szét játékosok és pazarlók között? Szörnyűség! Tanulj, fiam, ennek a szerencsétlen ifjúnak a viselkedéséből, és lásd, mi a zabolátlanság következménye. A nagy és mindenkor elismert Farizeus Egyház szerint ilyenkor csodálatos alkalom nyílik az erkölcsprédikációra és az erény megalapozására.

– És ha elgondolom, hogy így becsapott bennünket! – kiált fel Lady Warrington.

– Nagyon szomorú, nagyon szomorú eset, drágám! – mondja Sir Miles fejét csóválva.

– Ha elgondolom, hogy valaki ilyen fiatal korában már ilyen tékozló! – kiált fel Lady Warrington. – Kártya, fogadás, romlottságban tobzódó lakomák a kocsmákban, fogatok és hátsólovak, a leggazdagabb és legfeszettebb férfiak társasága, és attól tartok, a legvétkesebb nőké.

– Pszt, Lady Warrington! – kiáltott fel férje, s a feddhetetlen Dora és Flora felé pillantott, kik piruló arcukat lehajtották ezen utóbbi ledér személyek említésére.

– Nem csoda, hogy az én szegény gyermekeim elrejtik arcukat! – folytatta mamájuk. – Édes kicsikém, bár azt se tudnátok, hogy ilyen teremtések léteznek a világon.

– Nem mehetnek úgy az operába vagy a parkba, hogy ne kelljen látniuk őket, annyi bizonyos – mondta Sir Miles.

– Ha arra gondolok, hogy ilyen fiatal kígyót melengettünk a családunk kebelén, és ennek az én ártatlan drágaságomnak a társaságába engedték! – s ezzel mylady rámutat Miles úrfira.

- Ki a kígyó, mama? - érdeklődött emez ifjú. - Először azt mondtátok, Harry kuzen gonosz; aztán, hogy jó; most pedig megint rossz. Melyik hát a kettő közül, Sir Miles?

- Vannak hibái, mint mindnyájunknak, Miley drágám. Unokabátyád zabolátlan volt, és óvakodnod kell tőle.

- És az én bátyám, aki meghalt... az én rosszalkodó bátyám... hát nem volt ő is zabolátlan? Nem volt jó hozzám, amikor én még egész kisfiú voltam. Soha nem adott nekem pénzt, se játékokat, nem is lovagolt velem, nem is... miért sírsz, mama? Hiszen emlékszem, hogy te meg Hugh mindig veszekedtetek...

- Hallgass, fiú! - kiáltottak fel egyszerre apja meg a lányok. - Hát nem tudod, hogy ezt a nevet soha nem szabad említened?

- Én csak azt tudom, hogy szeretem Harryt, és nem szerettem Hugh-t - felelte a nyakas kis lázadó. - És ha Harry kuzen börtönben van, odaadom neki a fél guinea-met, amit a keresztapámtól kaptam, és mindenemet, amim csak van... igen, mindenemet, kivéve... kivéve a ponymat... és az ezüst mellényemet... és... és Hólabdát és Édesszájút odahaza... és... és, igen, és az ebéd utáni vaníliás krémemet. - Ezt Dora nővérének egy intésére válaszolta. - De *egy részét* neki adom - folytatta Miles némi szünet után.

- Tömd be vele a szádat, kisfiam, aztán menj a dolgodra - mondta mulatva az apja. Sir Miles Warringtonnak jókora adag jutott a könnyű humorból.

- Ki gondolta volna, hogy ilyen féktelen tud lenni? - folytatta a témát a mama.

- Hát bizony, ifjúság: bohóság, drágám.

- Hogy így félreismertük őt! - sóhajtottak a lányok.

- Hogy mind a kettőnket megcsókoljon! - kiáltott fel apjuk.

- Sir Miles Warrington, az ilyesfajta durvaságot nem tűröm! - szólt közbe a magasztos matróna.

- Melyiktek volt a tegnapi kedvence, lányok? - folytatta az apa.

- Még hogy a kedvence! Én egyre csak a kedves Tommal történt eljegyzésemről beszéltem neki... igenis arról, Dora... légy szíves mondd meg, miért fintorogsz? - kérdezte a csinosabbik nővér.

- De hogy igazságot szolgáltatassunk Dorának, ő is mindig arról beszélt neki - szólt a papa.

- Csak azért, mert Flora olykor mintha szívesen megfeledezett volna róla, hogy eljegyezte magát Tommal = jegyezte meg nővére.

- Én soha, soha nem akartam szakítani Tommally Komisszágtól, hogy ezt mondd, Dora! Te voltál, aki örökké fintorogtál Tomra; te vagy az, aki mindig irigykedel rám, amiért én véletlenül... legalábbis, amiért az urak azt képzelik, hogy nem vagyok csúnya, és jobban tetszem nekik másoknál, akármilyen okosak és műveltek azok a mások! - kiáltotta Flora, fejét föl-szegve és a tükörbe pillantva.

- Miért nézel mindig a tükörbe, néném? - kérdezte ártatlanul ifjabb Miles. - Hiszen már éppen eléggé kéne ismerned az arcodat.

- Vannak, akik éppen olyan gyakran néznek bele, kisleány, pedig semmiképpen sincs rá annyi okuk - szólt közbe gálánsan apjuk.

- Ha rám céloz, Sir Miles, köszönöm szépen - kiáltotta Dora. - Az én arcom olyan, amilyennek az ég csinálta, és ahogy apámtól és anyámtól kaptam. Nem én tehetek róla, ha a papám családjára hasonlítok. Ha az én fejem nem is valami szép, legalább van benne egy kis ész. Még hogy én irigylem Florát, amiért kegyet talált Tom Claypool szemében! Éppúgy arra is büszke lehetnék, hogy meghódítottam egy béreslegényt!

- Ugyan már, kisasszony, talán a maga Harry úrfija Virginiából sokkal okosabb Tom Claypoolnál? Márpedig ő aztán kellett volna magának, ha ugyan megkérte volna - kiáltott fel Flora.

- De magának is kellett volna, kisasszony, és akkor vízben hagyta volna Tom Claypoolt! - kiáltotta Dora.

- Nekem nem kellett volna.

- De kellett volna.

- De nem kellett volna - és *da capo*¹ megy a társalgás, és a harag tollaslabdáját gyorsan üti vissza egyik nővér a másiknak.

- Ó, gyermekeim! Hát ilyen testvéri egyetértésben akartok

¹ Elölről. (olasz)

élni? – kiáltott fel kiváló nőnemű szülőjük, és letette hímzését.
– És milyen rossz példát adtok ennek az ártatlannak!

– Szeretem nézni, ha verekszenek, mylady! – kiáltotta az ártatlan, kezét dörzsölve.

– Ne sajnáld, Flora! Add meg neki, Dora! Rajta, előről, kis csibészek! – szólt tréfakedvelő apjuk. – Ez aztán a jó sport, ugye, Miley?

– Ó, Sir Miles! Ó, gyermekeim! Illetlenség ilyesmiről vitázni. Szétszaggyátok egy gyöngéd anya szívét – mondta az anya fenséges arckifejezéssel, habár keblének ezt a széthasogatását látható egykedvűséggel tűrte. – De mennyi okunk van a háládatosságra, hogy az éber szülők elejét vették minden hiábavaló eljegyzésnek köztetek és eltévelyedett unokatestvéretek között. Ha félreismerjük őt, nem szerencse, hogy idejében ráébredtünk tévedésünkre? Ha bármelyiktek rokonszenvet táplált volna irányában, a ti nagyszerű, józan eszetek, drágáim, majd megtanít, hogy legyőzzétek, megsemmisítsétek magatokban ezt a hívságos érzést. Hogy mi kedvesek és szívélyesek voltunk hozzá, az soha nem lehet ok a megbánásra. Ez csak a mi jólelkőségünk bizonyítéka. Nekünk, sajnos, azt kell megbánni, hogy unokabátyátok méltatlannak bizonyult a jóságunkra, és amikor odahagyta a kártyások, színészek meg a hasonlók társaságát, a fertőzetet... majd azt mondtam, mocskot... behozta ebbe a tiszta családba.

– Ó, ki törődik mama prédikációival! – mondta Flora, miközben mylady folytatta a dörgedelmet, amelynek itt csak a kezdetét adtuk közre, de amelynek folyamán papa halkan fütyörészve lábujjhegyen elhagyta a szobát, míg az ártatlan ifjabb Miles megpörgette és nővéreinek szoknyája alá tolta bűgőcsigáját. A csiga zümmögött, tántorgott, felborult, és végül elhanyatlott, részegen, mint rendesen, még jóval mielőtt Lady Warrington befejezte a prédikációját.

– Figyelted, amit mondtam, kisfiam? – kérdezte mylady kezét drágaságának fejére helyezve.

– Figyeltem, anyám – felelte a kisfiú szájában az ostorszijjal, mert éppen nekiállt, hogy újra megpörgeesse játékmásináját. – Azt mondtad, hogy Harry most nagyon szegény, és nem kell rajta segítenünk. Ezt mondta, madame, vagy nem?

– Szegény kisfiam, majd jobban megértesz, ha nagyobb lesz! – felelte anyja, s ama mennyezet felé fordult, amely mindig menedéket nyújtott szemének.

– Ki innen, te kis nyomorult! – kiáltotta a nővérek egyike. Az ártatlanság Dora lábujjaira hajtotta bűgőcsigáját, és vad, kisfiús vidámsággal nevetett nővére bosszankodásán.

De mi ez? Ki jön itt? Miért tér vissza Sir Miles a szalonba, és Tom Claypoolnak, aki a báró után lépked, mitől olyan megzavarodott az ábrázata?

– Ez aztán szép kis eset, Lady Warrington! – kiáltotta Sir Miles. – Ez aztán a csodák csodája, lányok!

– Az ég szerelmére, uraim, milyen hírrel jönnek? – kérdezte az erényes matróna.

– Az egész város erről beszél, mylady! – felelte Tom Claypool, levegő után kapkodva.

– Tom látta őt – folytatta Sir Miles.

– Mind a kettejüket láttam, Lady Warrington. Az éjszaka a Ranelagh-ban voltak, és egész tömeg csődült utánuk. És annyira hasonlítanak, hogy ha nem viselnének különböző színű szalagokat, aligha lehetne megkülönböztetni őket egymástól. Az egyik kék ruhában volt, a másik barnában, de bizonyos vagyok benne, hogy ő már mind a két ruhában megjelent itt.

– Miféle ruhában?

– Miféle egyik és miféle másik? – kiáltottak a lányok.

– Hát ki más, mint a Szerencsés Ifjú?

– A mi becses virginiai rokonunk és a fejedelemség örököse! – mondta Sir Miles.

– Szóval az unokaöcsém kiszabadult a fogságából? – kérdezte öladysége. – És megint belevetette magát az örvénybe, az élve...

– Egye meg a fene! – üvöltött a báró, de sajnos még ennél is erőteljesebb kifejezést használt. – És mi volna a véleménye arról, Lady Warrington, ha becses unokaöcsémről kiderülne, hogy szélhámos, igen, Szent Györgyre! nem más, mint kalandor?

– A belső szellemem mindig ezt suttogtat! – kiáltotta a hölgy.

– De én visszariadtam ettől a méltatlan gyanútól. Beszéljen, Sir

Miles, égünk a türelmetlenségtől, hogy meghalljuk, mi hírt hozott.

– Beszélek én, drágám, ha szólni engedsz – mondta Sir Miles. – Szóval, mi a véleményed erről az úrról, aki idejön a házamba, itt ebédel az asztalomnál, úgy bánunk vele, mint családtaggal, megcsókolja a . . .

– Micsoda? – kérdezte Tom Claypool, és olyan piros lett, mint a mellénye.

– Hm! Megcsókolja a feleségem kezét, és a leggyöngédebben fogadjuk, Szent Györgyre! Mi a véleményed, ha erről a fickóról, aki a birtokáról meg a fejedelemségéről beszél, Jupiterrel kiderül, hogy csak egy koldusszegény kisebbik fiú! Egy koldus, Lady Warrington, hogy a . . .

– Sir Miles Warrington, csak semmiféle durva szavakat az én drágáim előtt! Föld alá süllyedek, megsemmisülök ettől a kimondhatatlan képmutatástól. És én egy bitorlóra bízalak téged, én egyetlen fiam? Egy csalóra hagytalak, ártatlanságom? – kiáltotta a matróna, fiát becézgetve.

– Kicsoda csaló, mylady? – kérdezte a gyermek.

– Az a Harry Warrington nevű átkozott, fiatal bitang! – ordított fel a papa, mire a kis Miles, miután egy pillanatig megzavarodottan tekintett maga elé, tudj' isten miféle rejtett indulatának engedve, sírásba tört ki.

Csodálatra méltó anyja igyekezett őt szívére szorítani, de a kisfiú elutasítja a jámbor lelkű dédelgetést, csak annál hangosabban bömböl, és tombolva rugdos az anyai *gremium*² felé. Amikor a komornyik jelenti:

– George Warrington úr, Henry Warrington úr! – Miles kisiklik anyja öléből. Sir Miles arcának színe Claypool úr mellényének színével vetélkedik. A három hölgy feláll, s a legfagyosabban bókol, amikor a mi két fiatalemberünk belép a szobába.

A kis Miles feléjük rohan. Kinyújtja kis kezét.

– Ó, Harry! De nem! Melyik hát Harry? *Te* vagy az én Harrym – és ezúttal helyesen választott. – Ó, drága Harry! Úgy örülök, hogy megjöttél! És ezek annyira szidtak téged!

– Azért jöttem, hogy tisztelgetemet tegyem a nagybátyámnál

² Oltalom. (latin)

– mondta a sötét hajú Warrington úr –, és köszönetet mondjak vendégszeretetéért Henry öcsém iránt.

– Micsoda! George öcsém? Szakasztott az én öcsém arca és szeme! Fiúk, olyan boldog vagyok, hogy mind a kettőtöket láthatlak! – kiáltott a nagybácsi, és szeretetteljesen ragadta meg mindkettejük egy-egy kezét, miközben becsületes arca örömtől sugárzott.

– Ez igazán rejtelmes és gondviselésszerű feltámadás volt – mondta Lady Warrington. – Csak azt csodálom, hogy Henry öcsém mindeddig eltitkolta ezt a körülményt – tette hozzá, s egy ferde pillantást vetett mindkét fiatal úriemberre.

– Éppen oly kevéssé tudott róla, mint ladységed – mondta Warrington úr.

Az ifjú hölgyek lesütött szemük alól pillantottak egymásra.

– Csakugyan, uram, rendkívül furcsa eset – mondta anyjuk, s újfent bókolt. – Hallottunk már róla, uram, mert Claypool úr, aki szomszédunk a megyében, éppen az imént hozta hírül, és éppen erről a hírről beszélgettem a lányaimmal.

– Igen – kiáltott fel egy vékony hang –, és tudod, Harry, apa és anya azt mondta, hogy te egy csa...

– Csönd, kisfiam! Screwby, vezesd Warrington úrfit a szobájába! Ezek itt, Warrington úr... vagyis, azt hiszem, úgy kéne mondanom, George öcsém... ezek az unokanővérei.

Két bók... két mély bók... két kinyújtott kéz. Esmond Warrington úr mélyen meghajolt, és ez a mély meghajlás mind a három hölgyet illette – mert egyébként aztán nem illette őket. Kalapját szívéhez emelte. Így szólt:

– Kötelességem, madame, hogy tiszteletemet tegyem nagybátyámnál és unokanővéreimnél, és megköszönjem ladységednek azt a vendégszeretetet, melyet öcsém iránt tanúsítani módjában állt.

– Nem volt sok, öcsém, csak ami tőlünk tellett. Teringettét! – kiáltotta a nyílt szívű Sir Miles. – Ami tőlünk tellett!

– Tudom, hogyan értékeljem, uram – mondta Warrington úr, és komolyan nézett körül a családon.

– Add a kezedet. Szót se többé – mondta Sir Miles. – Micsoda? Azt gondolod, talán kannibál vagyok én, hogy ne nyújtsam vendégszerető kezemet az én kedves öcsém fiának? mit

szóltok hozzá, fiúk? Akarjátok hármásban megenni az ürösültünket? Ez a szomszédom, Tom Claypool, Sir Thomas Claypool bárónak, jó barátomnak fia. Hé, Tom! Akarsz te is részt venni benne, Tom? Te ismered a sört, amit magunk főzünk, ugye, fiam?

– Igen, Sir Miles, én már ismerem – válaszolt Tom, de arcán nem jelent meg az elragadtatás kifejezése.

– És meg fogod kóstolni, fiam, meg fogod kóstolni! Mi van ebédre, Lady Warrington? A mi konyhánk egyszerű, de bőséges, fiúk... egyszerű, de bőséges!

– Ma nem vehetjük ki a részünket belőle, uram. Egy barátunknál ebédelünk, aki az ön szomszédjában lakik, Lord Wrotham házában. Lambert ezredes... most nevezték ki vezérőrnaggyá.

– Két lánya van, úgy tudom... falusias külsejű lányok, ugye? – kérdezte Flora.

– Azt hiszem, én is láttam már ott két eléggé lompos kis teremtet – mondta Dora.

– Érnek annyit, mint bármelyik lány Angliában! – tört ki Harryból, akihez idáig senki sem szólt egy szót sem. No igen, az ő uralma elmúlt már. Ő most már senki volt. Csoda-e, ha láthatatlanná vált?

– Ó, igazán, kuzen! – mondta Dora, s rápillantott a fiatalemberre, aki lángoló arccal ült, s mérgelődött a megaláztatáson, ami éri, de nem tudta, hogyan vegyen róla tudomást, és hogy tudomást vegyen-e róla egyáltalában? – Ó, igazán, kuzen! Maga nagyon könyörületos szívű... vagy inkább nagyon szerencsés! Maga angyalokat lát, ahol mi csak közönséges kis teremtetéseket. Elhiheti, én el sem tudtam képzelni, kik azok a furcsa külsejű teremtetések Lord Wrotham hintójában, Lord Wrotham szép libériájú inasaival. De ha három *angyal* volt, akkor egy szót se szólok.

– Az én öcsém rajongó – vetette közbe George. – Gyakran téved nők dolgában.

– Ó, csakugyan! – mondta Dora kissé nyugtalan pillantással.

– Félek, Henry öcsém valóban találkozott a mi nemünk néhány kedvezőtlen példányával – jegyezte meg sóhajtva a matróna.

– Minket olyan könnyű félrevezetni, madame... mindketten nagyon fiatalok vagyunk még... de majd öregebbek leszünk, és megtanuljuk, amit meg kell tanulni.

– Öszintén mondhatom, George öcsém, én bízom ebben. Legjobb kívánságaimmal és imádságaimmal kísérem öccsének jólétét, és a magáét is. A *mi* igyekezetünkön nem múltott. Egy kínos pillanatban, amelyre a továbbiakban nem kívánok célozni...

– És amikor Sir Miles bátyám távol volt Londontól – szolt közbe George, és a báró felé nézett, aki szívélyes helyesléssel mosolygott rá.

– ...küldtem az öccsének egy művet, amelyről, úgy gondoltam, megvigasztalhatja, és tudom, megjavíthatja. Nem, ne is mondjon érte köszönetet, nem igénylek érte elismerést, csak a kötelességemet teljesítettem... egy alázatos asszony kötelességét... mert mik e világ javai, öcsém, a lélek jólétével összehasonlítva? Ha jót tettem, én vagyok érte hálás; ha hasznára voltam, én örülök neki. Ha én szolgáltam eszközül, Harry, hogy elkezdjen elmélkedni...

– Ja, a szentbeszédről van szó? – szakította félbe az egyenes lelkű Harry. – Nem jutott rá időm, hogy csak egy betűt is elolvassak belőle, néni, köszönöm szépen. Tudja, engem nem nagyon érdekel az ilyesmi, de azért köszönöm szépen.

– A szándékon áll minden – mondta Warrington úr –, és mindketten hálásak vagyunk. Kedves barátunk, Lambert tábornok, kezességet akart vállalni Harryért, de szerencsére volt nálam Harrynak pénze, amivel kielégíthettem minden velünk szemben támasztott követelést. De a jószág jószág marad, és hálás vagyok annak a barátunknak, aki öcsém kiszabadítására sietett, amikor legnagyobb szüksége volt segítségre, és amikor saját rokonai történetesen... és sajnálatosan... távol voltak Londontól.

– Mindent, amit megtehettem, kedves fiam, elhiheted... az öcsém fia... saját unokaöcsém... teringettét! Tudod... azaz, hogy mindent... *mindent*... tudod! – kiáltotta Sir Miles, és kezét egy nagylelkű csattanással a George-éba helyezte. – Szóval, nem tudsz itt maradni, és nálunk ebédelni? Halaszd el az ezredest... a tábornokot... most rögtön! Vagy mondj egy má-

sik napot. Lady Warrington, kérdezze meg unokaöcsémtől, melyik napon akar itt ülni nagypapjának a képe alatt, és inni a borából!

– Az észbeli képességei sokkal fejlettebbnek látszanak, mint azé a szerencsétlen öccsée – jegyezte meg mylady, miután a fiatalurak búcsút vettek. – Látszik, hogy a fiatalabbik milyen gondatlan és szertelen pénz dolgában, mert észrevetted-e, Sir Miles, hogy a virginiai várományának elvesztése... aminek az összegét kétségkívül nagyon túlozták, de mégiscsak tekintélyes vagyon lehet... mondom, észrevetted-e, mennyire nem érintette Harryt, hogy így megromlottak a kilátásai?

– Csöppet sem lennék meglepődve, ha az öregebbikről is kiderülne, hogy éppen olyan szegény, mint a fiatalabbik – mondta Dora, és fölszegte a fejét.

– Hehe! Láttátok-e, hogy George kuzen Harry kuzen egyik ruháját viselte... a barna és arany színűt... azt, amelyik akkor volt rajta, amikor veled ment az oratóriumba, Flora?

– Elvitte Florát egy oratóriumba? – kérdezte Claypool úr zordonan.

– Én beteg voltam, és nem mehettem, így hát az unokafivérem kísérte el – mondta Dora.

– Távol legyen *tőlem*, hogy kifogást emeljek bármilyen ártatlan szórakozás ellen, még kevésbé Händel úr muzsikája ellen, kedves Claypool úr – mondta a mama. – A zene kifinomítja a lelket, emeli a szellemet, a templomainkban is hallhatunk zenét; és mint ismeretes, Dávid király is gyakorolta ezt a művészetet. Az operáktól óvakodnék, mert ártalmasak; a balettot megtiltanám gyermekeimnek, mert erkölcstelen; de a zene, kedveseim! Hadd élvezzük, mint mindent, ami ésszerű... hadd...

– Íme, megszólalt az ebédcsengő zenéje – mondta a papa kezét dörzsölve. – Gyerünk, lányok. Screwby, menj Miles úrfiért. Tom, vezesd le myladyt.

– Nem, köszönöm, kedves Thomas, én nagyon lassan megyek. Menjen csak le a lépcsőn a drága Florával – mondta Erény öladysége.

De Dorának gondja volt rá, hogy kellemessé tegye az estét: ebéd közben állandóan Händelről és az oratóriumokról beszélt.

HARMADIK FEJEZET

*Conticuere omnes*¹

Amennyiben a nyájas olvasó hajlandó lejönni velünk az utcára, megtaláljuk fiatalurainkat Lord Wrotham házában, melyet ölordsága odakölcsönzött barátjának, a tábornoknak, s ott láthatjuk együtt azt a kis családi kört, amellyel Oakhurstben és Tunbridge Wellsben megismerkedtünk. James Wolfe megigérte, hogy eljön ebédre, de James Lowther kisasszony körül sürgölődik, és oda nem adná a kisasszony szemének egyetlen pillantását Lord Wrotham szakácsának legnagyobb buzgalommal készített inyencfalatjaiért és semmiféle csemegéért, amit kilátásba helyeztek a lakomára, amelynek a nyájas olvasó éppen nekiül. Ön lesz az asztal mellett a hatodik. Elfoglalhatja Wolfe úr helyét. Legyen nyugodt, ő úgysem fog eljönni. Ami engem illet, én majd a pohárszéknél állok, és beszámolok a társalgásról.

Figyeljék meg először a nőket, milyen boldogok! Már amikor Harry Warringtont elfogták azok a porkolábok, el akartam mondani önöknek, hogy a jó Lambertné, hallván a fiú szerencsétlenségéről, a férje nyakába borult, és könyörgött neki, kérlelte, ragaszkodott hozzá, hogy az ő Martinja segítsen Harrynak.

– Ne törődj vele, milyen dacos volt legutóbb; azzal se, hogy megharagudott, amiért visszaküldtük az ajándékait: az természetes, mindenki megharagudna, hát még egy olyan büszke legény, mint Harry! Ne bántson, hogy mi magunk olyan szegények vagyunk, és minden megtakarított pénzünk kell a fiúknak a kollégiumban: *kell* valami módot találni, hogy kihúzzuk őt.

¹ Elhallgattak mindnyájan. (Vergilius: *Aeneis* II. 1.)

² A virginiai testvérek II.

csávából. Hát Charles Watkinst is nem kihúztad a csávából két évvel ezelőtt; és nem fizetett-e vissza mindent az utolsó félpenyig? De bizony, visszafizette, és boldoggá tettél vele egy egész családot, hála Istennek! És Watkinsné mai napig is imádkozik érted, és áldja a nevedet, és azt hiszem, azóta se hagyott el bennünket a szerencse. És egy percig sem kételkedem benne, hogy ennek köszönheted a tábornokságodat, nem, ebben semmiképpen sem kételkedem – mondta a gyöngéd hitves.

Márpedig, minthogy Martin Lambertnek nincs szüksége nagy rábeszélésre, hogy valamilyen jó cselekedetet hajtson végre, azonnal és minden nehézség nélkül engedte, hogy meggyőzzék, és eltökélvén magában, hogy felkeresi James Wolfe barátját, és kezességet vállal Harryért, búcsút vett, s egyúttal vette a kalapját, megszorította Theo kezét, aki mintha megsejtette volna, milyen ügyben jár – vagy talán az az együgyű mamája fecsegté ki neki –, megcsókolta a kis Hetty piruló arcát, és már ment is ki a szobából, ahol a lányok együtt ültek anyjukkal, habár ezen utóbbi kikísérte férjét.

Amikor aztán egyedül maradt vele, ez a rajongó matróna nem tudott tovább uralkodni érzelmein. Átölelte férje nyakát, százszor és százszor megcsókolta egy perc alatt, Isten áldását kérte rá, kizokogta magát a vállán, s ebben az érzelmes helyzetben lepte meg az öreg Quiggettné, a lord házvezetőnője, aki a házban tett-vett, és gondolom, elbámult ezen a házastársi tüneményen.

– Kissé összekoccantunk, és most kibékülünk. Ne árulkodjon ránk, Quiggettné! – mondta az úriember, útjára indulva.

– No, én aztán nem! – felelte Quiggettné éles, rikácsoló nevetéssel, akár egy tiszteletre méltó, öreg kakadu, amely fehér, horgas csőrű, hosszú életű madárra Quiggettné amúgy is határozottan hasonlított. – No, én aztán nem! – ismételte Quiggettné nevetve, úgyhogy a vén oldala is rázkódott bele, és minden kulcsa, sőt az ember azt hihette volna, minden öreg bordája is vele csörgött-zörgött.

– Ó, Quiggettné! – szipákkolt Lambertné. – Micsoda ember ez!

– Veszekedtek, ugye, madame, és most kibékültek? Úgy is kell.

– Még hogy én veszekedtem *vele*? Ennél nagyobbát sohasem lóditott. Az én tábornokom kész angyal, Quiggettné. Legszívesebben imádnám őt. Legszívesebben leborulnék eléje, és megcsókolnám a csizmáját, igenis! Soha még férfi olyan jó nem volt, mint az én tábornokom. Mivel érdemeltem én ilyen embert? Hogy szabad, hogy nekem ilyen jó férjem legyen?

– Drága asszonyom, én azt hiszem, maguk ketten tesznek ki egy párat – felelte a vén kakadu –, és aztán mi tetszik vacsorára?

Amikor Lambert késő este hazaérkezett vacsorára, és elmondta, mi történt, hogy Harry szabad, hogy a bátyja életre támadt, és az mentette ki őt – képzelhetik, micsoda megindultság fogta el az egész társaságot! Ha Lambertné tábornoka már addig is angyal volt, mi nem lett most! Ha már reggel is a csizmáját óhajtotta megcsókolni, kérдем, a tobzódó megaláztatás micsoda áldozatával érte volna be estére? A kis Hetty szó nélkül odabújt apja ölébe, és kortyintott egyet a poharából. Theo és anyu arca sugárzott a boldogságtól, mint két ragyogó holdvilág... Vacsora után egy bizonyos jeladásra mind a négyen térdre borultak – hálás hódolattal, áhítatos vidámsággal örvendezvén, olyan tiszta örömmel, ahogy angyalokról olvashatjuk, amikor a megbánó bűnösnek örvendeznek. Miközben így együtt voltak, erős kopogás hallatszott a kapu felől. Ki lehet az? Mylord vidéken van, sok mérföldnyi távolságban. Éjfél már elmúlt, olyan sokáig maradtak ébren, olyan sokáig beszélgettek! Azt hiszem, Lambertné kitalálta, ki az.

– Ez itt George – mondta egy fiatal úriember, aki egy másikat vezetett be. – Bernstein néninél voltunk. Nem tudtunk úgy lefeküdni, Lambert néni, hogy el ne jöjjünk, és magának is meg ne köszönjük. Maga drága, drága, jó...

De több szó nem hallatszik. Lambert néni megcsókolta Harryt, Theo átkarolta a halálsápadt Hettyt, és újra életre ölelte. George Warrington levett kalappal, félrehúzódva állt ott, aztán – miután Harry elintézte a maga ügyét – odalépett, és megcsókolta Lambertné kezét; a tábornok szemét dörzsölte. Állítom; hogy mindnyájan nagyon gyöngéd és boldog kedélyállapotban

voltak. Nemes szívek éreznek ilyet néha, amikor a Sértés megbocsáttatik, amikor a Béke helyreáll, amikor az elveszettnek hitt Szeretet visszatér.

– Bernstein nénitől jöttünk, láttuk, hogy még világosak itt az ablakok, és nem tudtunk hazamenni anélkül, hogy jó éjszákát ne kívánjunk mindnyájuknak – mondta Harry. – Hát nem, George?

– Jól tették, hogy bejöttek, fiúk, olyan jó álmunk lesz tőle, mint a legjobb hálósipkától – mondta a tábornok. – És mikor jönnek el hozzánk ebédre? Holnap?

Nem, holnap Madame Bernsteinhez kell mennünk. Akkor hát holnapután? Igen, holnapután eljönnek – és éppen ez az a nap, amiről írunk; és éppen ez az az ebéd, amelyre nyájas olvasómat az imént meghívtam, és felszólítottam, hogy üljön le a magánügyben távol levő James Wolfe alezredes helyére.

Üljön le, de miért, kérem? Nem pusztán azért, hogy részt vegyen egy mesebeli lakomán – nem, nem, hanem hogy meghallgassa George Esmond Warrington úr vallomását, amelyre persze sor fog kerülni. Itt ülnek mindnyájan – nem mylord nagy ebédlőszobájában, tetszik tudni, hanem elől, a kényelmes dolgozószobában, vagyis társalgóban. Az asztalt leszedték, a tábornok ivott már a király egészségére, a cselédek kimentek már a szobából, a vendégek hallgatag várakozásban ülnek, és így némi várakozás és pirulás után George úr nekifog a történetének:

– Emlékszem, hogy tábornokunk asztalánál a kis philadelphiai kereskedő, akinek szellemességét és okosságát már odahaza észrevették, pontosan olyan kifogásokat emelt a hadjárat vezetése ellen, amelyeket a hadjárat szerencsétlen kimenetele igazolt. „Persze – mondta –, ha excellenciád csapatai egyszer már Fort Duquesne előtt állnak, ilyen gyöngye kis erőd sose lesz képes ellenállni ilyen hadvezérnek, ilyen hadseregnek, ilyen tüzérsgnek, mint amelyik meg fogja támadni. De számot vet-e azzal, uram, milyen nehéz lesz addig az erődig elérni? Kegyelmességednek szinte tapodatlan őserdőkön keresztül kell menetelnie – s az utakat előbb saját magának kell elkészítenie – körülbelül négy mérföld hosszú hadoszloppal. Ez a vékony hadvonal, amelynek az erdőn keresztül utat kell törnie, ki lesz szolgál-

tatva, előlről, hátulról, oldalról olyan ellenség szüntelen támadásainak, amelyet soha nem fog meglátni, és amelynek állandó hadiszokása, hogy ügyesen tud tört vetni." – „Eh, uram! – mondta a tábornok –, lehet, hogy a vadak megfélemlíthetik a maguk tapasztalatlan amerikai miliciáját (köszönet kegyelmességednek a bókért, ezt árulta el Washington úr arckifejezése, mert ő is ott ült az asztalnál), de az indiánok soha nem lephetik meg őfelsége rendezett hadseregét.” „Szívből remélem, uram, hogy nem” – mondta sóhajtva Franklin úr, de persze a tábornok törzskarának urai megvetették a postamestert, mint szemtelen civilt, akinek nincs joga véleményt mondani olyan kérdésekben, amelyek teljességgel meghaladják felfogóképességét.

A velünk tartó indiánokat megvetettük, és parancsnokunk semmibe vette őket is meg a szolgálataikat is. Tisztjeink elundorították a velünk szövetséges törzsfőnököket azzal, hogy sértően viselkedtek az asszonyaikkal. Legfeljebb heten-nyolcan maradtak a mi csapatainkkal. Ha néhány száz ott lett volna az arcvonalunk előtt azon a végzetes július 9-én, egészen más lett volna a nap kimenetele. Visszaverték volna a francia-indiánok támadását, elejét vették volna a rajtaütésnek és a vakrémületnek, ami abból keletkezett. Most már tudvalevő: a franciák elkészültek rá, hogy feladják az erődjüket, mert nem is álmodtak arról, hogy meg lehessen védeni; és az is, hogy maguk a francia-indiánok is visszahőköltek a vakmerőségtől, hogy megtámadjanak olyan túlerőt, amilyen a miénk volt.

Én tábornokunkkal voltam a főszeregben, amikor szemközt velünk megkezdődött a tüzelés, és egyik hadsegédet a másik után küldték előre. Az ellenség támadását a mi előőrsünk eleinte élénken viszonzotta, s embereink jó hangulatban hurráztak és éljeneztek. De a tüzelésünk hamarosan ellankadt, miközben körös-körül minden fa és bokor mögül egy-egy lövés hangzott, s egymás után terítette le az embereket. Szabályos hadoszlopban meneteltünk, elől a mesterlövészek, középen a zászlók és a két kis ágyúnk, a jól őrzött málha volt a hátvéd, s olyan területen haladtunk előre, amely egy-két mérföld hosszúságban és vagy egy mérföld szélességben nyílt és tiszta volt előttünk, mindkét oldalunkon cserjék és fák sűrű szövevényével. Miután a tüzelés szemközt rövid ideig folytatódott, a környező erdő

mindkét oldalából tüzet nyitottak előrehaladó oszlopunkra. Az emberek gyorsan hullottak el, a tisztek még nagyobb számban, mint a közlegények. Eleinte, mint már mondtam, bátran válszoltak az ellenség tüzére, sőt ágyúink bebecéloztak az erdőbe s úgy látszott, elhallgattatják az ott lesben álló franciákat. De a rejtett puskatűz előről kezdődött. Embereink megálltak, összerolódtak, hiába volt tábornokunk és a tisztek kiáltozása és parancsa, hogy nyomuljanak előre, ők csak összevissza tüzeltek a cserjék közé, aminek persze semmi hatása se volt. Akik előnyomultak, rémülten szaladtak vissza a főhadtesthez, sokan közülük sebesülten. Arról számoltak be, hogy ötezer francia áll szemben velünk és üvöltöző indiánok légioja, akik megskalpolják elesett embereinket. Hallhattuk a kiáltozásukat a környező erdőből, amint embereink elhullottak puskáik tüztől. Most már nem lehetett a mieinket arra bírni, hogy előremenjenek. Egyik hadsegédet a másik után küldtük előre, egyik sem tért vissza. Végül rám került a sor, üzenettel küldtek az arcvonalba a Hallkett ezredébe való Fraser kapitányhoz, de ezt az üzenetet soha nem vette át, mert én nem adhattam át.

Harminc yardot sem mentem még előre, amikor puskagolyó érte a lábamat, és én azonnal lezuhantam. Emlékszem még, ezután indiánok és franciák rohantak elő, az előbbieket a pokoli csatakiáltásaikkal, de az utóbbiak is éppen olyan vadul, mint bennszülött szövetségeseik. Meglepődtem és bosszankodtam, amikor láttam, milyen kevés fehérkabátos volt közöttük. Húsnál több nem haladhatott el mellettem, aminthogy csakugyan, ötvenen sem vettek részt ebben az átkozott csatában, ahol az angol hadsereg legbátrabb ezredei közül kettőt szétverték.

Egyikük, aki félig indián volt, félig francia, mert mokasszint hordott, és fehér katonakabátot meg kokárdát, amikor meglátott elnyúlva a földön, visszafordult, és felém rohant, muskétáját lóbálva a feje fölött, hogy szétzúzza koponyámat, és aztán kifosszon. Velem volt a kis puskám, amelyet Harrytól kaptam, amikor a háborúba indultam; szerencsére ott hevert a kezem ügyében; felkaptam, s a francia hat yardra tőlem holtan esett össze. Ezúttal megmenekültem, de a sebem vérzett, és nagyon gyenge voltam. Majd elájultam, amikor a fegyveremet újratöl-

teni igyekeztem: kihullott a kezemből, és a kezem is élettelenül hanyatlott vissza a földre.

Alig tudtam magamról, az ordítózások és lövöldözés tompán visszhangzott fülemben, amikor megláttam egy indiánt: annak a franciának a holtteste fölé hajolt, akit az imént lelöttem, és azzal foglalatoskodott; de közben felém sandított, aki vérezve feküdtem a földön. Előbb a franciát rabolta ki, lehúzza kabátját, és végigtapogatva zsebeit, aztán megskalpolta őt, s szájában véres késével, felém közeledett. Mint ködön át, mint álomban láttam, ahogy jön felém... nem volt erőm, hogy megmozduljak vagy védekezzen ellene.

Mellemre térdelt, egyik véres kezével megragadta hosszú hajamat, felemelte a földről fejemet, és éppen azáltal, hogy felemelte, megláthattam egy francia tisztet, aki az indián mögött felénk szaladt...

Mindenható Isten! A fiatal Florac volt, párbajsegédem Quebecben. „*À moi, Florac!* – kiáltottam fel. – *C'est Georges! aide moi!*”²

A francia tiszt visszahőkölt, kiáltásomra odaszaladt hozzám, vállon ragadta az indiánt, és ráparancsolt, hogy álljon meg. De a vadember nem értett vagy nem volt hajlandó érteni franciául. Még szorosabbra markolta hajamat, s vértől csöpögő kését meglengetve intett a franciának, hagyja rá a zsákmányát. Nem tehettem egyebet, mint hogy még egyszer szánalmasan felkiáltssak: „*À moi!*”

– *Ah, canaille, tu veux du sang? Prends!*³ – mondta Florac káromkodva, s a következő pillanatban az indián egy *uff* kiáltással holtan zuhant a mellemre, Florac kardjával a testében.

Barátom körülnézett. „*Eh!* – mondta. – *La belle affaire!*⁴ Hol sebesültél meg, a lábadon? – Lábamat szorosan átkötötte a vállszalagjával. – A többiek megölnek, ha itt találnek. *Ah, tiens!*⁵ Vedd föl ezt a kabátot meg ezt a fehér kokárdás kalapot. Ha a mieink közül valaki erre jön, szólj hozzá franciául. Azt hiszik majd, a mieink közül való vagy. Jegyezd meg, hogy Brunet vagy,

² Hozzám, Florac! Én vagyok, George! Segíts! (francia)

³ Micsoda, te söpredék, hát vért kívánsz? Nesze! (francia)

⁴ Szép kis ügy! (francia)

⁵ Megvan már! (francia)

a quebeci önkéntesektől. Isten óvjon, Brunet! Nekem előre kell rohannom. Ez nagy összeomlás, és a vöröskabátosaid mind megszaladtak, szegény fiam." És jaj, mekkora vereség volt! Micsoda átkozott nap Angliára!

Florac durva kötése megállította a vérzést a lábamban, és a kedves fiú odasegített egy fához, aminek nekidőlhettem, megtöltötte a puskámat, és a kezem ügyébe helyezte, hogy meg tudjam védeni magam, ha egy újabb prédálónak eszébe jutna rám támadni. És odaadta nekem annak a szerencsétlen francia katonának a kulacsát is, aki életével fizetett rá a halálos játékra, amelyet ellenem játszott, s a kulacsban levő ital nagyban hozzájárult, hogy felfrissültem, és egy kis erőre kaptam. A fiatalember megjegyezte a fát, amelyik mellett feküdtem, valamint a táj egyéb jellegzetességeit, hogy újra meg tudjon majd találni, aztán az arcvonalba sietett. „Láthatod, mennyire szeretlek, George – mondta –, hogy hátramaradtam ilyen pillanatban.” Nem tudom, mondtam-e neked, Harry, hogy Floracot valamennyire leköteleztem. Pénzt nyertem tőle kártyán Quebecben... csak az ismételt kérésére játszottam vele... némi nehézségei támadtak a fizetésnél, és elengedtem az adósságát, amennyiben a kötelezőnyével gyűjtöttem rá a pipámra. Láthatod, fiam, nem te vagy az egyedüli játékos a családban.

Este, mire a gyászos üldözés véget ért, a hűséges fiú visszajött hozzám néhány indiánnal, mindnyájan még párolgó skalpokkal az övükben, és közölte velük, hogy francia vagyok, a fivére, még a nap kezdetén megsebesültem, és vissza kell vinni az erődbe. Ráhelyeztek az egyik pokrócukra, s morogva vittek, a hűséges Florac pedig nem mozdult el mellőlem. Ha magamra hagy, egész bizonyosan letettek és kifosztottak volna, s az én hajamat is hozzácsatolták volna a nyomorultakéhoz, akiknek vérző fejbőre az övükön lógott. Pálinkát ígért nekik az erődben, ha épségben elvisznek odáig. Csak homályosan emlékszem viszsza az útra: a sebem nagyon kínozott, és nemegyszer elájultam. Végül utunk céljához értünk. Bevittek az erődbe, a tisztok faházába, és letettek Florac ágyára. Szerencsémre öntudatlan voltam. Az erődbe úgy vittek, mint a helyőrség egy sebesült francia katonáját. Később hallottam, hogy az én önkívületi állapotom

közben azt a néhány foglyot, akit vereségünk napján ejtettek, a vad győztesek Duquesne falai alá vitték, s ott borzalmas módon megégették, megkínózták és lemészárolták őket az indiánok a helyőrség szeme láttára . . .

Elképzelhetjük, hogy miközben George beszélt, a rémület borzongása futott végig vele érző hallgatóságán. Theo megfogta Hetty kezét, és ijedten nézett George-ra. Harry öklével az asztalra csapott, és felkiáltott:

– Vérengző, gyilkos, vörös bőrű gazemberek! Addig nem ismerünk békét, amíg mindet le nem terítjük!

– Amikor elutaztam hazulról, Pennsylvaniában éppen százharminc dollárt tűztek ki az indiánskalpok darabjáért – mondta George hamiskásan – és ötvenet a női skalpokért.

– Ötvenet egy női skalpért, aranyom! Hallja ezt, Lambertné asszony? – kiáltotta az ezredes, megemelvén felesége haját.

– A gyilkos gazemberek! – ismételte Harry. – Halálra üzzük őket!

– Nem tudom már, meddig feküdtem lázban – folytatta George. – Mire öntudatra ébredtem, az én kedves Floracom már eltávozott. A századával együtt elküldték egy vállalkozásra, egy angol erőd ellen, Pennsylvania területén, amelyre a franciák is igényt tartottak. Duquesne-ben, mire odáig jutottam, hogy kérdezősködhettem, és meg tudtam érteni, amit szólnak hozzám, nem maradt több, mint harminc európai. Az erődöt könnyűszerrel be lehetett volna venni, ha a mieink közül lett volna valakinek bátorsága a vereség után visszatérni.

Régi ellenségem, a váltóláz, megint megtámadott, amint ott feküdtem a folyó partján. Csoda, hogyan éltem túl. Egy erődbeli félvér nő megszánt és ápolt; az ő jósága nélkül soha meg nem gyógyulok, és az én szegény Harrym most az lenne, aminek tegnap hitte magát: nagyapám örököse, anyám egyetlen fia.

Visszaemlékeztem, hogy amikor Florac az ágyába fektetett, a párnám alá helyezte a pénzemet, az órámat és egy-két ékszeremet. Mire magamhoz tértem, mindezek eltűntek, és egy mogorva, öreg őrmester, az egyetlen tiszt, akit a szálláson hagytak, káromkodva biztosított róla: még szerencsés vagyok, hogy ép bőrrel megúsztam, s hogy csak a fehér kokárdám és zubbonyom

mentett meg attól a sorstól, amely a többi *rosztbif-canaille*-t⁶ megérdemelten elérte.

Mire meggyógyultam, a helyőrség már szinte teljesen kivonult az erődből. Az indiánok angol zsákmánnyal meggazdagodva visszavonultak, a francia sorkatonaság fő része pedig újabb vállalkozásokra észak felé indult. Az én jó Floracom, mikor a szolgálat elszólította, egy invalidus őrmester gondjaira bízott. Monsieur de Contre-coeur⁷ is elkísérte az egyik expedíciót, hátrahagyván egy öreg hadnagyot, név szerint Museau-t, Duquesne parancsnokául. Ez az ember már régóta élt távol Franciaországtól, és a gyarmatokon szolgált. Otthon kétségkívül jelentéktelen személyiség maradt volna, és tudta, hogy a Franciaországban divó módszernek következtében – ott ugyanis szinte minden előmenetelt a nemeseknek biztosítanak – soha nem léphetne magasabb rangra. Gondolom, guinea-imet is éppúgy magáévá tette, mint az órámat, mert azt megláttam egy napon aládáján, amikor együtt üldögeztünk az ő szállásán.

Monsieur Museau meg én végül is eléggé szívélyes barátságba kerültünk. Megmondtam neki, hogy amennyiben kicserélnék vagy hazaküldenének, anyám bőkezűen fizetne értem váltásdíjat, és azt hiszem, ez az ötlet felszította a parancsnok kapzsiságát, mert amikor télen arra járt egy prémvadász, miközben én megint nagybetegen feküdtem váltólázban, Museau beleegyezett, hogy írjak haza anyámnak, de csak ha a levél franciául szól, hogy ő elolvashassa, mégpedig azt kellett benne mondanom, hogy indiánok keze között vagyok, és tizezer *livre* váltásdíjon alul nem engednek szabadon.

Hiába mondtam, hogy én a legkeresztényibb király öfelsége csapatainak vagyok a foglya, s olyan bánásmódot remélek, ami kijár egy tisztnek és úriembernek. Museau esküdözött, hogy vagy ez a levél megy el, vagy semmilyen sem, és hogy amennyiben habozom, kihajít az erődből, vagy pedig azoknak a bitang indián szövetségeseinek a gyöngédségére és irgalmára bíz. Nem tűrte, hogy a prémvadással másképpen érintkezzem, mint az ő

⁶ Rosztbif = *roast beef* (bélszín; angol nemzeti eledel); *canaille* = söpredék. (francia)

⁷ *Contre-coeur* = nem szívesen. (francia)

jelenlétében. Nagy kincs az élet és a szabadság. Egy ideig vonakodtam, de aztán a gyöngeség levett a lábamról, dideregtem a láztól, és olyan levelet írtam, amelyet a gazember hajlandó volt elküldeni, a prémvadász pedig eltávozott az üzenetemmel, és megígérte, hogy három hét múlva átadja anyámnak Virginiában.

Elmúlt három hét, hat hét, tizenkét hét. A küldönc nem tért vissza. A tél újra megjött, aztán elmúlt, és egész kis ültetvényünk az erőd körül, ahol a francia katonák kiirtották az erdőt búzaföldnek, s kerteket meg barack- és almafákat ültettek lefelé a Monongahela mentén – minden teljes virágzásba borult. Az ég tudja, hogyan vergődtem keresztül ezeken a sivár időkön! Amikor jobban lettem, lerajzoltam a garnizon katonáit meg a félvér nőt és a gyerekét, azaz Museau gyerekét és magát Museau-t is, akinek, bármennyire is szégyellem bevallani, szemérmetlenül hízelegtem; aztán volt egy öreg gitár, amit valaki ott hagyott az erődben, én játszottam rajta, és énekeltem hozzá néhány francia dalt, amit tudtam, és igyekeztem, amennyire bírtam, megkedveltetni magamat porkolábjaimmel, és így múltak el a sivár hónapok, de a követ csak nem tért vissza.

Végül aztán híre érkezett, hogy az angolokkal szövetséges indiánok lelőtték Marylandben, és ezzel néhány hónapra megint befellegzett az én reményeimnek, hogy kiválhatnak innen. Ez Museau-t is nagyon kegyetlenné és zorddá tette irányomban, annál is inkább, mert az őrmestere is szította haragját, elárulván neki, hogy az indián asszony kedvez nekem – aminthogy azt hiszem, szegény pára csakugyan így volt valahogy. Én mindig gyöngéd voltam hozzá, és kimutattam hálámat. Az én korlátolt képességeim csoda számba mentek a szemében, azonkívül beteg és boldogtalan is voltam, és az olyasmi mindig kiváltja egy nő szeretetét.

Egy fogoly, akit betegség sorvaszt, egy könyörtelen porkoláb s egy fiatal nő, akit meghat a rab balsorsa . . . bizonyára azt várják, ugye, hogy három ilyen főszereplővel valamilyen szenvedélyes tragédia fog lejátszódni? Maga, Hetty kisasszony, bizonyára úgy sejti, hogy az a nő mentett meg engem?

– Hát persze hogy ő! – kiáltott fel anyu.

– Mire volna jó máskülönben? – kérdezte Hetty.

– És maga, Theo kisasszony, már le is festette képzeletében mint sötét bőrű szépséget... ugye? Mint karcsú vadászholdgyet...

– Diana a kisbabával – szólt közbe az ezredes.

– Aki végigszárguld a síkságon nimfáival, aki leteríti a vadat tévedhetetlen nyilával, aki az őserdő királynője... és látom a szeméből, azt hiszi, hogy én meg örültem szerelmes voltam belé.

– Hát úgy gondolom, hogy érdekes teremtés lehet, George úr, vagy nem? – kérdezte Theo elpirulva.

– És mi a véleménye egy sötét szépségről, akinek a bőre olyan színű, mint a friss mahagónifa? Akinek a haja hosszú, merev, fekete, és rendszerint olyan hajolajjal vagy pomádéval keni, amit semmiképpen sem kellemes közről szagolni, a szemek kicsi, a pofacsontja kiálló, az orra belapult és olykor gyűrű ékesíti, sárgásbarna nyaka körül üveggyöngysorok, orcája és homloka bájosan tetoválva, nagy előszeretettel viseltetik a cicoma iránt, és rendkívüli szenvedély vonzza a... bevalljam, hogy mihez?

– A kacérsághoz. Tudom, hogy azt akarja mondani! – felelte Hetty kisasszony.

– A whiskyhez, kedves Hester kisasszonyom, és ebben a hajlamban osztozott vele az én börtönöröm is, úgyhogy gyakran üldögéltem velük azokon az éjszakákon, amikor Monsieur Museau megtisztelt a kegyével, és láttam őt meg a szegény párját, amint együtt öntöttek fel a garatra, míg végül már alig tudták tartani a kancsót, amelyből ittak. Ezeken az esti mulatságokon énekeltek, táncoltak, évdötek, veszekedtek, és szétverték a kancsókat meg a bútorokat; s amikor kegyben voltam, én is megoszthattam szórakozásukat, mert Museau sokat adott a méltóságára, s nem akarta, hogy az emberei tanúi lehessenek, hogyan viselkedik, s ezért senkit közülük nem fogadott a bizalmába.

... Amíg a hazaküldött prémvadász visszatérése még bizonytalan volt, s Museau meg én a váltságdíj kifizetésére vártunk, eléggé kedvesen bánt velem, megengedte, hogy az erőd körül mászkáljak, sőt, hogy a szomszédos földekig és kertekig is elmenjek, mindig szavamat véve persze, és én kötelességszerűen mindig vissza is tértem az esti ágyúlövés előtt. Eközben színleltem is, amiért remélem, meg fognak nekem bocsátani. Amikor

a lábam már újra ép volt – a golyó némi kinlódás és gyulladás árán télen kijött belőle, és a seb rögtön begyógyult –, én akkor is még mindig úgy jártam, mintha tehetetlen nyomorék volnék, két botra támaszkodtam, minden pillanatban feljajdultam, remélve, hogy jöhet olyan nap, amikor szökésre használhatom tagjaimat.

Museau megvadult, amikor fel kellett adnia minden reményt, hogy az első követ visszajön. Azt képzelte, hogy ez az ember megkapta a váltságdíjat, és megszökött vele. Persze, el volt rá készülve, hogy amennyiben a levelemet megtalálják, tagadja, hogy része volna az ügyletben. Velem való bánásmódja állandóan változott, reményei vagy aggodalmai, sőt néha pillanatnyi hangulatai szerint. Egy ízben több napra is bezárt a szobámba, aztán meg újra meghívott az asztalához, ott veszekedni kezdett velem, és szidta az én nemzetemet, vagy pedig nyafka érzélgőségbe merült, amikor szülőföldjéről, Normandiáról beszélt, mert ott szerette volna leélni öregkorát, megvenni egy kis birtokot, és ott akart boldogan meghalni.

„Ej, Monsieur Museau! – mondtam én. – Tízezer livre-en egész szép kis birtokot, vagy akár kettőt is lehetne vásárolni a maga szülőföldjén. Megkaphatja váltságdíjul értem, csak engedjen utamra. Néhány hónap múlva úgyis más lép a helyére az itteni parancsnokságban, aztán agyő az aranyaknak meg a normandiai földeknek! Jobban tenné, ha bízna egy úriemberben, egy tisztességes emberben. Engedjen haza, és én szavamat adom, hogy a tízezer livre-t kifizetem bármelyik ügynöknek, akit maga jelöl meg, akár Franciaországban, akár Quebecben.”

„Ó, maga zöldfülű áruló! – bömbölte. – Maga a becsületemmel akar játszani? Azt hiszi, hogy egy francia tiszt megvesztegethető? Kedvem volna, hogy sötétzárkába csukjalak, és reggel agyonlövessélek.”

„Az én szegény holttestem ugyan nem fog tízezer livre-t jövedelmezni – mondtam én –, márpedig egy szép kis birtok Normandiában, egy tanyával...”

„Meg egy gyümölcsössel. *Ah, sacré bleu!*⁸ – mondta Museau sóvárogva –, meg egy tál pacal, ahogy ott készítik!”

⁸ Teringettét! (francia)

Ez a beszélgetés újra meg újra lefolyt köztünk, és Museau hol a szobámba záratott, hol pedig meghívott, hogy másnap este vacsorázzam vele, s olyankor visszatért Normandia témájára meg az almaborra és a caëni módra készült pacalra. Az én barátom meghalt már...

– Remélem, felakasztották? – szakította félbe Lambert ezredes.

– ...és nem kell már a titkát őriznem. Hölgyeim, magam is szeretném, ha egy ijesztő és tragikus szökés történetével kedveskedhetnék maguknak; hogyan öltem le az erőd minden őrszemét; hogyan fűrészeltem el a börtön rácsait, hogyan irtottam ki vagy egy tucat éber sárkányt, kerekedtem felül egymillió veszélyen, s vívtam ki végül szabadságomat. De ami ezt illeti, nem tudok semmiféle hősiecs tettekről beszámolni, és be kell vallanom, hogy nem másnak, megvesztegetésnek köszönhetem, hogy itt vagyok, ahol vagyok.

– De harcoltál volna, Georgy, ha kellett volna – mondta Harry –, és egy egész garnizont mégsem győzhettél le, ugye?

Harry úr mélyen elpirult e szavak közben.

– Nézd csak, milyen csalódottak a nők! – mondta Lambert.

– Lambertné, maga vérszomjas asszony, vallja be, az az érzése, hogy megrövidítették egy csatával; és nézd csak, Hetty meg csupa méreg, amiért George úr nem lötte le a parancsnokot.

– Magad is azt kívántad, hogy akasszák fel, apu! – kiáltotta Hetty kisasszony. – Én pedig mindenben azt kívánom, amit az apukám kíván.

– Ugyan már, hölgyeim – mondta George kissé elpirulva –, hogy szemet hunyt egy fogoly szökése fölött, ez nem olyan szörnyű bűn; és hogy pénzt fogadott el? Higgyék el, a franciákon kívül már mások is elfogadtak megvesztegetést. Habár Monsieur Museau engedett szabadon, én a magam részéről hajlandó vagyok neki megbocsátani. Kegyeskednek meghallgatni, hogyan folyt le ez az ügy? Tudja, Hetty kisasszony, nem tehetek róla, hogy életben maradtam és elmondhatom.

– Ó George! ...azaz úgy értem, Warrington úr! ...azaz úgy értem, bocsánatot kérek! – kiáltotta Hester.

– Semmi bocsánat, kedvesem! Én még sohasem haragudtam meg, és nem is lepődtem meg, ha bárki jobban szereti Har-

ryt, mint engem. Megérdemel minden szeretetet, amit bárki férfi vagy nő adhat neki. Nézzék csak, most aztán rajta a sor, hogy elpiruljon – mondta George.

– Folytasd már, Georgy, és mondd el nekik, hogyan menekültél meg Duquesne-ből! – kiáltotta Harry, és később bizalmasan megmondta Lambertnénak: – Tudja, mindig azt hajtogatja, hogy nem lett volna szabad új életre támadnia, és örökké kijelenti, hogy én különb vagyok nála. Még ilyen ötletet, hogy én különb vagyok George-nál, Lambertné asszony! Szegény Tékozló Fiú, aki vagyok! Képtelenség!

NEGYEDIK FEJEZET

*Intentique ora tenebant*¹

– Hónapokon át folytattuk sivár életünket az erődben, s a parancsnok meg én összevesztünk, aztán kibékültünk, kártyáztunk a zsiros lapokkal, lejátszottuk siralmas duettjeinket az ő asztmás fuvoláján meg az én repedt gitáromon. Szegény Őzike megkapta a maga verését vagy a kancsó szeszét, aszerint, ahogy ura és parancsolója adni kegyeskedett; ápolta az indián bébijét vagy a gazdáját a köszvényben, vagy a foglyát a váltólázban, és így folyt az élet múlt év végéig, amikor is ellátogatott hozzánk egy vadász, és a parancsnoknak fontos híreket hozott, amelyek az egész kis garnizont nem csekély izgalomba hozták. Montcalm márkit elküldték egy jelentős osztaggal a már francia kézen levő erődök megszállására, és hogy további állásokat foglaljon el az ellenség, vagyis az angolok birtokából. A csapatok már eljöttek Quebecből és Montrealból, és hajókon felfelé haladtak a Szent Lőrinc folyón és a tavakon, tűzérséggel és bőséges hadianyaggal és egyéb készletekkel. Museau-t parancsnokságában fel fogja váltani egy magasabb rangú tisztt, az pedig kicserélhet engem, vagy átadhat az indiánoknak megtorlásul a kegyetlenkedésekért, amelyeket a mi embereink hajtottak végre az ellenség sok-sok tisztjén és katonáján. Az erőd katonái mohón várták a megerősítést: azokkal majd előrehatolnak Pennsylvániába és New Yorkba, elfoglalják Albanyt és Philadel-

¹ És feszülten figyeltek (Vergilius: *Aeneis* II. 1. – a fél sor a 25. oldalon szereplő idézet folytatása). (latin)

phiát, a rosztbifeket a tengerbe kergetik, és egész Amerika az övéké lesz a Mississippitől Newfoundlandig...

Mindez nagyon diadalmasan hangzott, mégis úgy látszott, a francia hódítás kilátása valahogyan nem nagyon szolgál Museau meglegedésére.

„Ej, parancsnok úr! – mondtam én. – Ez mind *fort bien*,² hanem a maga tanyája Normandiában meg az almaboros korszója, meg a caëni módra készült pacalja hol marad akkor?”

„Hát igen, ez mind nagyon szép, *mon garçon*³ – mondta ő. – De hol lesz maga, ha majd szegény öreg Museau-t felváltották? Más tiszték nem olyan jó cimborák, mint én vagyok. Kevés ember van a világon, akiben annyi humanitás lakozik, mint én bennem. Ha majd itt egy nagy garnizon lesz, az utódaim is elnézik-e neked mindazt, amit a derék Museau rád hagyott? Majd bezárnak egy ölba, mint a disznót ölés előtt. Amint valamelyik tisztünk a ti briganti határvadászaitok keze közé kerül, és valami baj történik vele, azon nyomban neked is a bőróddal kell fizetned érte. Átadnak majd a vörös szövetségeseiknek. Majd megkapnak ennek a La Biche-nek⁴ a fivérei. Láttad-e, mit csináltak múlt évben azokkal a honfitársaiddal, akiket a Brad-dockkal való csatában fogtunk el? A nyárson piritás volt a legkisebb büntetés, *ma foi*...⁵ ugye, La Biche?”

És elkezdte tréfásan leírni a kínzások minden változatát, az üregükből kiégetett szemeket, kitépett fogakat és körmöket, a szétszabdalt tagokat és testeket... De hiszen maga elsápadt, kedves Theo kisasszony! Jól van már, megszánom magát, és megkimélem azoktól a kínzásoktól, amiket a derék Museau a maga tetszetős módján elmesélt, mint rám váró örömöket...

La Biche semmiképpen sem hatódott meg e rémségek előadásától, mint ahogy magukon látszik, hölgyeim. A maga idejében ő is tanúja volt az ilyeneknek. A szeneka indiánoktól származott, akiknek falvai a nagy vízesés közelében fekszenek az Ontario és az Erie között; a népe hadakozott az angolokkal és az angolok ellen, harcolt más törzsekkel is, és nehéz megmon-

² Nagyon jó. (francia)

³ Fiam. (francia)

⁴ Őzike. (francia)

⁵ Hitemre, (francia)

dani, hogy a köztünk és köztük lefolyó csatákban a fehér bőrűek vagy a vörös bőrűek-e a vadabbak.

„Kotletté apríthatnak és megpörkölköhetnek engem, az igaz, parancsnok úr – feleltem hidegvérűen. – De ismétlem, maga sohasem fogja megkapni a tanyáját Normandiában.”

„Eredj már azért a whiskys üvegért, La Biche” – mondta Museau.

„És még most se késő. Busásan megjutalmazom azt az embert, aki engem hazavezet. És ismétlem, a becsületszavamra, tízezer livre-t ígerek annak, aki . . . kit is mondjak . . . bárkinek, aki valami zálogot hoz nekem . . . aki elhozza nekem, mondjuk, az órát és a pecsétgyűrűmet a nagyapám címerével . . . amit láttam egy ládán valahol ebben az erődben.”

„Ah scélérat!”⁶ – üvöltött fel a parancsnok rekedt, hangos nevetéssel. – Neked aztán van szemed! Minden jó zsákmány a háborúban.”

„Gondoljon csak egy házra a falujában, vagy a szomszédságában egy szép kis birtokra hat tehénnel . . . vagy egy szép gyümölcsösre, amelyik csak úgy roskad a terméstől.”

„És Javotte a kapuban a kocsijával vagy egy-két kis csibész, akinek olyan az arca, mint a piros alma. Ó, az én hazám! Ó, az én anyám! – nyögdőcselt a parancsnok. – Gyorsan, La Biche, a whiskyt!”

. . . A parancsnok ezen az egész éjszakán gondolataiba mélyedt, és La Biche is csendes és mélabús volt. Távol ült tőlünk, gyereket dajkálta, és valahányszor rápillantottam, láttam, hogy a szemét mereven rám szegzi. A szegény kisgyerek sírni kezdett, mire Museau a maga szokásos, ocsmány beszédjével elparancsolta onnan abba a házba, ahol a szerencsétlen Biche lakott a gyerekével. Amikor elment, szabadabban kibeszélhattük magunkat, és én olyan érveket tártam Monsieur elé, amiknek a kapzsisága nem tudott ellenállni.

„Honnan tudja – kérdezte –, hogy ez a vadász hajlandó megtenni magának ezt a szolgálatot?”

„Ez az én titkom” – feleltem. De itt, minthogy nem köt már a becsületszó, ha úgy tetszik, elmondhatom. Ezek a vadászok,

⁶ Bűnös. (francia)

ha megérkeznek a telepekre, üzletet kötni, gyakran ott ragadnak egy-két napra, hogy pihenjenek, igyanak, társaságban legyenek, és a mi új barátunk is kedvelte mindezeket az örömeket. Kártyázott az emberekkel, a prémjeit elcserélte pálinkára, és elmulatott az erődben: együtt énekelt, táncolt, játszott velük. Azt hiszem, mondtam már, hogy ezek az emberek szívesen hallgatták a dalaimat, és jobb szórakozás híján, gyakran énekeltem és nyekergettem a gitáromat; sok ilyen hangversenyt rendeztünk, amikor az emberek karban énekeltek meg táncoltak az én egyszerű muzsikámra, amíg a takarodó dobjai félbe nem szakították a mulatságot.

... Vendégünk, a vadász jelen volt egy vagy két ilyen hangversenyen, és azt gondoltam, kipróbálom: talán ért angolul. Miután elzengtük kis francia dalkészletünket, így szóltam: „Fiúk, most egy angol dalt adok elő”, és *A dombon át és messze túl* dallamára, amit az én jó öreg nagyapám szokott dúdolni, mert ez volt a kedvenc dala Marlborough táborában, néhány klapanciát csináltam: *Szenved a rab, mert nem szabad, Jaj, már a szívem meghasad, Kezedbe majd száz guinea hull, Csak legyen a dombon messze túl.*

„Mi ez? – kérdezte a vadász. – Nem értem.”

„Egy lány beszél a szerelmeséhez” – feleltem, de láttam a szemhunyorításán, hogy megértett.

... Másnap, amikor senki sem volt hallótávolságban, a prém-vadász bebizonyította, hogy helyes volt a feltevésem, mert amikor elhaladt mellettem, halkán, de tökéletes angolsággal azt dalolta: *A dombon át és messze túl*, a tegnapi rigmusom refrénjét.

„Ha maga készen áll rá – mondta. – Én is készen állok. Ismerem a maga családját, és ismerem az utat hozzájuk. Beszéljen az Őzikével, az majd megmondja, mit tegyen. Micsoda! Nem akar velem játszani?” Ezzel előhúzott egy pakli kártyát, és franciául beszélt, mert két katona éppen arra jött. *„Milor est trop grand seigneur. Bonjour, my lord!”*⁷

És az ember gúnyosan meghajolt előttem, és vállat vonva továbblépett, hogy máshol javasolja a kártyát és az ivást.

⁷ Mylord nagyon is nagy úr. Jó napot, mylord! (francia)

Most már tudtam, hogy Biche-nek kell játszania a közvetítő szerepét ebben az ügyben, s hogy Museau elfogadta a javaslatomat. Szegény Őzike nagyon hiven és ügyesen hajtotta végre a rá eső részt. Többé egy szót sem kellett váltanom Museauval: közöttünk már el volt rendezve az ügy. Az Őzikének már régóta megengedte, hogy szabadon érintkezzék velem. Ő ápolt, mialatt sebesült voltam, és a betegségemben segített kitakarítani kis szobámat, főzni és így tovább. Mint már említettem, szabadon járhatott ki az erdőhöz, a folyóhoz és a földekhez, ahonnan a búzát és a zöldséget hozták be a kis garnizonba.

Miután eljátszotta legnagyobb részét annak a pénznek, amelyet prémjeiért kapott, a prémvadász összeszedte puskáit, löporkészletét, pokrócait, és búcsút vett tőlünk. És három nappal elutazása után az Őzike megadta nekem a jelet, hogy elérkezett az idő, és megkockáztathatom kis próbálkozásomat a szabadságom érdekében.

Amikor megsebesültem, és az én kedves Floracom behozott az erdőbe, a maga ágyán helyezett el a tiszti szobában. Amikor az erődöt elhagyta valamennyi tiszt, kivéve az öreg hadnagyot, akit parancsnoknak hagytak, az eltúrte, hogy a szállásomon maradjak, néha eléggé szabadjára engedett, néha bezárt, és rabkosztont tartott, néha meghívott részeg börtönőröm, hogy osszam meg vele lakomáját. Ez a tiszti ház vagy szoba fatörzsek-ből épült, akár a többi fél tucat ház az erődön belül. Az erődnek egyébként csak négy, kis kaliberű ágyúja volt, ezeknek egyike a kunyhó mögötti bástyán állt. Ha az ember e fölött az ágyú fölött nyugatra nézett, egy kis szigetet láthatott a két folyó, az Ohio és a Monongahela torkolatánál, az utóbbi mellett épült Duquesne. A szigettel szemközt a parton néhány fa állt.

„Látja azokat a fákat? – kérdezte tőlem előző napon szegény Biche a maga francia zsargonjában. – Azok mögött a fák mögött vár magára.”

Nap közben szállásom ajtaja nyitva állt, és a Biche szabadon jöhetett-mehetett benne. Előző napon bejött a földekről, kezében csákánnyal meg egy kosár főzeléknek meg levesnek való zöldséggel. Leült egy padra az ajtóm mellett, a csákányt az ajtónak támasztotta, a kosarat letette maga mellé. Én ott álltam, és egy darabig beszélgettem vele, de azt hiszem, olyan ostoba voltam,

eszembe se jutott volna, hogy a csákányt valamire használhatom, ha ő be nem taszítja a nyitott ajtómon, úgyhogy beesett a szobámba. „Dugja el – mondta –, hamar szüksége lesz rá.” És aznap délután mutatta meg nekem azokat a fákat.

Másnap odajön, úgy tesz, mintha nagyon dühös volna, és odakiabál: „Uram, uram, miért nem jön a parancsnok úrhoz ebédelni? Ő nagyon mérges! *Entendez-vous?*”⁸ És miközben beszél, bekukkant a szobámba, és odahajít hozzám egy gombolyag kötelet.

„Jövök, La Biche” – mondtam én, és utána sántikáltam a mankómon. Amikor bementem a parancsnok szállására, az Özike így szólt hozzám: „*Pour ce soir.*”⁹ És ekkor már tudtam, hogy itt az ideje.

Ami pedig Museau-t illeti, ő mit sem tudott az egész ügyről. Ő ugyan nem! Csak morgott rám, és azt mondta, kihűlt a leves. Merőn az arcomba nézett, beszélt erről meg arról, és nem csupán akkor, amikor a szolgálja jelen volt, hanem később is, amikor pipázgattunk és pikéteztünk, miközben szegény Biche, szokása szerint, a sarokban gubbasztott.

Barátom whiskys üvege kiürült, mire azt mondta ravaszklás pillantással, hogy még egy pohárral meg kell innia... mind a kettőnknek kell inni még egy pohárral ma éjszaka. Ezzel fölkel az asztal mellől, bebotorkált a belső szobába, ahol a tüzes vizét lakat alatt tartotta, elzárva szegény Biche elől, aki nem tudott volna ellenállni a kísértésnek.

Amint hátat fordított, Biche fölkel, és a parancsnok még kint sem volt a szobából, Biche már a lábam előtt térdelt, kezemet csókolta, szívéhez szorította, és térdemre borulva könnyekbe tört ki. Bevallom, annyira megzavart szegény teremtés néma vonzódásának és szeretetének ez a tanúbizonysága, mert ennyit aligha gyanítottam volna azelőtt, hogy amikor Museau visszatért, nem tudtam visszanyerni egykedvűségemet, bár a szegény Özike már újra ott volt a maga zugában pokrócába burkolózva...

⁸ Érti? (francia)

⁹ Ma estére. (francia)

Museau-n nem látszott, hogy észrevesz bármi különöset is bármelyikünk viselkedésén. Visszaültünk a kártyáinkhoz, habár az én gondolataim annyira elkalandoztak, hogy alig is tudtam, milyen lapok vannak előttem.

„Ma mindent elnyerek magától, milor – mondta zordonan. – Becsületszóra játszunk.”

„És az enyémre számíthat” – válaszoltam.

„Ej, hiszen egyebe sincs!” – mondta erre.

„Monsieur – mondtam én –, az én szavam tízezer *livre*-t ér” – és folytattuk játékunkat.

Végül azt mondta, fáj a feje, és le akar feküdni, és én is megértettem a parancsot, hogy vissza kell vonulnom. „Jó éjszakát, *mon petit milor*¹⁰ – mondta –, várjon csak, hiszen elesik a mankója nélkül” – s eközben rám hunyorított, s arca gunyoros vigyorgásba torzult. A pillanat izgalmában egészen elfelejtettem, hogy béna vagyok, és olyan derék léptekkel vonultam el, mint egy gránátos.

„Micsoda csúnya éjszaka!” – mondta kinézve. Csakugyan vihar volt odakint, csak úgy süvöltött a szél. – „Hozz egy lámpást, *La Tulipe*,¹¹ és zárd be mylordot jó nyugalmasan a szállására!” Egy percre még ott állt az ajtajában, utánam nézve, én pedig elkaptam mögötte szegény Biche tekintetét...

... Ezen az éjszakán annyira esett, hogy az őrszemek inkább a faköpenyegükben maradtak, és nem zavartak munkám közben. A faházat egyenes cölöpökből építették, amelyeket mélyen a talajba rögzítettek, és vízszintes hasábokat fektettek rájuk. Ezek alá kellett ásnom elég széles üreget ahhoz, hogy a testemmel át tudjak hatolni rajta. Sötétben kezdtem el, rögtön a takarodó után. Valamivel éjjel utánra befejeztem munkámat, s amikor kezemet a hasáb alól felemeltem, éreztem, hogy kívülről eső esik rá. Ezután még két óráig nagyon óvatosan kellett ásnom, aztán átmásztam a mellvéden, és kötelemet csendesen áthajítottam az ágyú; nem mondhatom, hogy a szívem nem dobogott egy kissé arra a gondolatra, hogy az őr megláthat, és egy adag ölmet küld belém.

¹⁰ Uracsám. (francia)

¹¹ Tulipán. (francia)

A fal mindössze tizenkét láb magas volt, és ugrásom az árokba nem volt nagyon nehéz. Egy darabig ott vártam, állhatatosan bámultam az ágyú alatt, és igyekeztem kifürkészni a folyót és a szigetet. Hallottam, amint odafenn az őrszem fel-alá jár, és egy dalt dúdol. A sötétség nemsokára tisztulni kezdett, fölkel a hold, s előttem ragyogott a folyó, és a sziget sötét sziklái és fái kiemelkedtek a vízből.

E felé a cél felé igyekeztem, amilyen gyorsan csak tudtam, és a facsoport felé, ahová irányítottak. Ó, milyen megkönnyebbülés volt, amikor meghallottam egy halk hangot, azt zümmögve: *A dombon át és messze túl!* ...

Amikor George úr idáig érkezett elbeszélésében, Theo kissasszony, aki a csemláló mellett ült, megfordult, s játszani kezdte a dallamot a hangszeren, amire az egész kis társaság vidám kórusban folytatta.

– Utunk – folytatta az elbeszélő – az erdőn át vezetett, síkságon keresztül, ahol vezetőm otthonosan mozgott, a Monongahela jobb partján. Virradatra egy tisztásra érkeztünk, s ott megkérdezte az én vadászom... egyébként Ezüstsarok néven ismerték... láttam-e már valaha ezt a helyet? Ez volt az a végzetes mező, ahol Braddock elesett, és ahonnan engem olyan csodával határos módon kimentettek az előző év nyarán. Most már a leveleket az őszen egyszerű színei kezdték megfesteni.

– Ó, bátyám! – kiáltotta Harry, megragadva fivére kezét. – Én kártyáztam és nevetségessé tettem magamat Tunbridge Wellsben és Londonban, miközben az én George-om menekült a vadonban! Ó, micsoda nyomorult korhely voltam!

– De azt hiszem, nem vagy rá érdemtelen, hogy anyád fiának mondjanak – vetette közbe Lambertné nagyon gyöngéden, és szeme elhomályosult. Valóban, ha Harry tévelygett is, de aki látta megbánását, szeretetét, önzetlen örömét és nagylelkűségét, érezhette, hogy az alázatos és kedves fiatal bűnös ügye nem reménytelen.

– Hamarosan átkeltünk a folyón – folytatta George –, és az Alleghany hegység nyugati lejtőinek mentén haladtunk előre, nagy tölgy-, juhar- és óriási nyárfák területén keresztül, amelyek száz láb magasra is megnőttek, és csak olyan magason kezdtek elágazni. Az indiánokat is el kellett kerülnünk a franciák előre-

tolt őrsegein kívül. A vadak hűsége irántunk mindig kétes volt, de különösképpen ellenünk fordultak, amióta két évvel ezelőtt olyan rosszul bántunk velük, és a franciák legyőztek bennünket.

... Még mindig gyöngé voltam, és utazásunk a vadonon át két hétig tartott, vagy tovább is. Amint előhaladtunk, az erdők egyre pirosabbak lettek. A fagy élesen mart belénk éjszakánként. Tüzet gyújtottunk, és pokrócainkba burkolva aludtunk, amennyire tudtunk. Az évnek ebben a szakában gyűjtik össze a hegyekben élő vadászok a cukrot a jávorfából. Nem egy ilyen családdal találkoztunk, fáik közelében táboroztak a hegyi folyók mellett: szívesen láttak a tábortűzüknél, és megkínáltak vadászszákmányukból. Így keltünk át a Laurel Hills és az Alleghany hegyek két hegysorán. Utolsó napi menetelésünkön hűséges vezetőm meg én lefelé haladtunk a Will's Creek nagyszerű szorosán... egy völgy ez, amely majdnem ezer láb magas, csupasz, fehér vártornyokhoz hasonló sziklák között vezet, ahol sasok keringenek az ormok körül, úgy vigyáznak a szirtek közé rakott fészkeikre.

És innen leereszkedtünk Cumberlandbe, ahonnan a múlt évben elindultunk, és ahol most a mi embereink fontos garnizonja áll. Ó, képzelhetik, micsoda örömnap volt, amikor megint angol zászlókat láttam a mi Potomacunk partjain!

ÖTÖDIK FEJEZET

Melyben megmaradunk a város udvari negyedében

George Warrington ugyanezt a történetet, melyet az imént hallottunk, előző este előadta Madame de Bernsteinnek is – azaz hogy csak egy részét a történetnek, mert az öreg hölgy sokszor elbóbiskolt az elbeszélés közben, s csak olyankor ébredt fel, amikor George megállt: ilyenkor közbeszólt, hogy rendkívül érdekes volt, és utasítást adott a folytatására. A fiatal úriember hebegett-habogott, akadozott és elpirult, és folytatta, jobbára kedvetlenül, s félig sem beszélt olyan jól, mint barátságos kis hallgatóságának a Hill Streeten, ahol Hetty csodálkozó szeme és Theo együttérző pillantásai meg mamájuk kedves arca és papájuk tréfás tekintete éppen elég tetszésnyilvánítás volt ahhoz, hogy kedvet adjon bármely szerény ifjúnak, akinek bátorításra volt szüksége az ékesszóláshoz. Ami anyát illeti, a tábornok szerint éppen úgy viselkedett, mint Addison úr bőrröndöse, és bármely tragédiának megalapozhatná a sikerét egyszerűen azzal, ha felbérelnék, hogy az elülső páholyokban sírjon. Ezért választottuk Lord Wrotham házát ama színháznak, ahol George első darabját előadják, mert azt szerettük volna, ha előnyösen beszél, nem úgy, mint amikor az az álmos, cinikus, öreg hölgy hallgatta, akinek el kellett mesélnie kalandjait.

– Nagyon jó volt, és mondhatom, kedves uram, nagyon érdekes – mondta Madame Bernstein, felemelvén ujjatlan csipkekesztyűbe bújtatott kezének három, formás, kis ujját, hogy szájának egy görcsös mozdulatát elrejtse. – És az édesanyja bizonyára boldog volt, hogy láthatja.

George alig észrevehetően vállat vont, és amikor nagynénje

egy pillanatra fölnézett rá okos, öreg szemével, mélyen meghajolt.

– Boldog volt, hogy láthatja magát – folytatta szárazon Madame Bernstein –, és levágatta a hizott borjút, és... és mindazt, ami ezzel jár. Habár nem is tudom, miért beszélek borjúról, George öcsém, hiszen maga sohasem volt az a tékozló ifjú. Neked beszélhetnék a borjúról, szegény Harrym! Te azután belekeveredtlél a disznók közé. És a rossz társaság elrabolta a zsebedből a pénzt és a hátadról a kabátod.

– A családjához jött látogatóba Angliába, madame – mondta George kissé hevesen –, és ladységed barátai lettek az ő barátai.

– Nem is jöhetett volna rosszabb tanácsadókhoz, Warrington öcsém, és ezt már korábban is megmondhattam volna a húgomnak, ha leereszkedett volna odáig, hogy vele levelet küldjön nekem, mint ahogy magával küldött – mondta az öreg hölgy, fölszegve fejét. – Hej, hej! – mondta este a komornájának, amikor nekiöltözködött a mulatságnak, ahova készült. – Ennek az úrfinak az anyja félig-meddig sajnálja is, hogy a fia újra életre támadt, ezt leolvashattam az arcáról. Ő félig-meddig sajnálja, én meg egészen dühös vagyok! Miért nem maradt fekvé, amikor leesett ott az alatt a fa alatt, és az a fiatal Florac mért is vitte el őt az erődbe? Én ismertem ezeket a Floracokat, amikor Párizsban éltem, Monsieur le Régent¹ idejében. Az ivryi Floracoktól származnak. Nem volt valami előkelő család IV. Henrik előtt. Az ősapja a király kegyence volt. Az ősapja... hehe!... az ősanysja! Brett! *Entendez-vous?* Add csak ide a kártyatokomat. Nem tetszik nekem ennek a Monsieur George-nak a nagyképűsége, pedig nagyon hasonlít a nagyapjára... ugyanaz a tekintet, néha ugyanaz a hang. Hallott maga Esmond ezredesről, abból az időből, amikor fiatal voltam? Ez a fiú az ő szemét örökölte. Azt hiszem, tetszett nekem az ezredes szeme, merthogy ő szerelmes volt belém.

Szóval, miután kártyapartira volt meghíva – mert az ilyen szórakozást soha el nem mulasztotta, se hétköznap, sem Sabbathkor, ameddig csak volt benne elég erő, hogy tartani tudja

¹ A kormányzó úr. (francia)

az ütőlapokat vagy egyenesen üljön a karosszékében –, nem sokkal azután, hogy George befejezte elbeszélését, az öreg hölgy útjára bocsátotta két unokaöccsét, az öregebbnek két ujját nyújtva, nagyon ünnepélyes bókka, de Harrynak mind a két kezét adta, és kedvesen meg is veregette az arcát.

– Szegény kisfiam, most hogy kiestél az örökségből, majd meglátod, milyen másképpen bánnak veled a világban! – így szólt. – Egész Londonban nincs más, csak egy gonosz, szívtelen öregasszony, aki ugyanúgy bánik majd veled, mint azelőtt. Itt van, vedd ezt a pénztárcát, fiam! De ne vedd el az egészet ma éjszaka Ranelagh-nál. Ez a te ruhád félig sem illik olyan jól a bátyádnak, mint ahogy neked illett! Mindenkinek bemutatod majd a bátyádat, és legalább két óra hosszat fogsz fel-alá járni a teremben, fiam. Ha neked volnék, utána elmennék a csokoládéházba, és kártyáznék, mintha mi sem történt volna. Amíg te ott vagy, a bátyád visszajöhet hozzám, és vacsorázhatik velem egy falat csirkét. Lady Flint komisz vacsorákat ad, azonkívül meg szeretném beszélni bátyáddal az édesanya levelét. *Au revoir*,² uraim! – és elindult, hogy beöltözzön a toalettjébe. A hordszékvivői és fáklyahordói már vártak rá a kapuban.

Az urak elmentek Ranelagh-hoz, ahol azonban véletlenül csak kevesen voltak jelen Harry úr ismerősei közül. Körbejártak, és találkoztak Tom Claypool úrral, valamint néhány vidéki barátjával; hallgatták a muzsikát; egy páholyban teát ittak; Harry volt a szertartásmester, és bemutatta bátyjának a hely minden különlegességét; George pedig még izgatottabb volt, mint öccse; amikor első ízben vezették be a gyönyörök e palotájába. George még sokkal jobban szerette a zenét, mint Harry valaha is; és első ízben hallott teljes zenekart, mégpedig Händel úr egy darabját, kielégítően eljátszva, és Harrynak bátyja iránt érzett alázatát és tiszteletét mi sem mutatta előnyösebben, mint hogy George zenerajongását is becsülni tudta olyan korban, amikor a hegedülést férfiatlan időtöltésnek tartották Angliában, és a hazafias sajtó napról napra felszólította a briteket, hogy gúnyosan kacagják ki a Squalliniknak, Monsieur-knek és hozzájuk

² A vizontlátásra. (francia)

hasonlónak léha tehetségét. Most már senki sem büszke Britanniában a tudatlanságra. Önteltségnek már nyoma sincs köztük. Olyasmi, hogy korlátoltság, nem is létezik. A pimaszság teljességgel ismeretlen... Hát igen, a Művészet legalábbis állampolgárságot nyert nálunk, és majdhogynem egyenjogúan kezelik. Ha Thrale-nének³ most kedve szottyanna, hogy férjhez menjen egy karmesterhez, nem hiszem, hogy barátnői már nevének említésére is megborzongjanak. Ha szép vagyona volna, és jó szakácsot tartana, az emberek még el is járnának hozzá, és hajlandók volnának nála ebédelni, tekintet nélkül a *mésalliance*-ra,⁴ sőt igen udvariasak lennének Piozzi⁵ úrral.

Ranelagh után, követve Madame Bernstein tanácsát, George visszatért öladysége házába, míg Harry megmutatkozott a klubban, ahol az úriemberek esténként össze szoktak gyűlni vacsorázni, és utána kártyázni. Természetesen senki sem tett célzást Warrington úr ideiglenes kis távollétére, és Ruff úr, volt házigazdája, a lehető legünnepelesebben és legudvariasabban szolgálta ki, mintha soha semmiféle nézeteltérés nem lett volna közöttük. Warrington úr még reggel elvitette bőröndjeit és ruháit a Bond Streetről, és ő meg a bátyja most másfelé, új lakásban rendezkedtek be.

De vacsora végeztével, amikor az urak, szokásuk szerint, elindultak fel az emeletre, a makaóasztal irányába, Harry azt mondta, ő többé nem játszik. Egyszer már megégette az ujjait, és több tékozlást nem engedhet meg magának.

– Miért? – kérdezte Morris úr kissé élesen. – Mindent egybevéve, maga mégiscsak többet nyert, mint amennyit veszített, Warrington úr.

– És én persze nem ismerem ki magamat a saját ügyeimben, mint maga, Morris úr – mondta ridegen Harry, aki még nem felejtette el, hogyan viselkedett Morris úr, amikor az ő letartóztatásáról hallott –, de más okom is van rá. Néhány hónappal, sőt néhány nappal ezelőtt egy nagy birtok örököse voltam, és

³ Hester Lynch (1741–1821), írónő, dr. Johnson köréhez tartozott. Első férje halála után három évvel férjhez ment Piozzihoz (l. ott).

⁴ Rangon aluli házasság. (francia)

⁵ Piozzi, Gabrielle (?–1809) – olasz zeneszerző, hosszabb ideig élt Angliában.

megengedhettem magamnak, hogy elveszítsek egy kis pénzt. Most már, hála istennek, semmit sem öröklök.

S nem kevéssé elpirulva, körülnézett az úriemberek csoportján, kártyapartnerein, akik az asztalok körül ügylegtek, vagy a tűz köré gyűltek össze.

– Hogy érti ezt, Warrington úr? – kiáltott fel Lord March.
– Hát Virginiát is elvesztette? És ki nyerte el? Magam is mindig kedvet éreztem, hogy erre a tétre játsszam magával.

– És egy nemesített rabszolgapajtát tenyészsen a gyarmaton – szolt közbe valaki.

– A jogos tulajdonosa nyerte el. Hiszen beszéltem maguknak idősebbik ikerfivéremről?

– Akit megöltek a Braddock-féle csatában két évvel ezelőtt? Igen, beszélt. Irgalmas Úristen, kedves uram, remélem, az ég szerelmére, csak nem támadt megint életre?

– Két nappal ezelőtt érkezett meg Londonba. Másfél évig fogoly volt egy francia erődben, csak néhány hónappal ezelőtt szökött meg, és szabadulása után nemsokára eljött virginiai házunkból.

– Gondolom, még nem volt ideje gyászruhákat rendelni, Warrington úr? – kérdezte Selwyn úr igen jólelkűen, és az együgyű Harry alig is értette meg ezt a tréfát, amíg a bátyja meg nem magyarázta neki.

– Kössenek fel, ha nem hiszem el, hogy ez a fickó teljesen boldog, amiért az az átkozott bátyja újra felbukkant! – kiáltott fel Lord March, amikor tovább is erről beszélgettek, miután az ifjú virginiai elbúcsúzott tőlük.

– Ezek a vademberek a szeretet egyszerű erényeit gyakorolják... Amerika még alig civilizált földrész – ásitott közbe Selwyn.

– Szeretik a családjukat, és megskolpolják ellenségeiket – mondta kényszeredett mosollyal Walpole úr. – Ez nem keresztényi dolog, de természetes eljárás. Nem vennél szívesen részt egy skalpvadászaton, George, hogy lásd, amikor egy felebarátodat élve megnyúzzák?

– Az embernek a bátyja a született ellensége – mondta Selwyn úr, és egykedvűen helyezte el maga előtt pénzét és zsetonjait.

- A kínzás olyan, mint a borsos tokány. Utána már nem élveznéd az egyszerű akasztást, George! - szötte tovább Harry.

- Kössenek fel, ha van ember Angliában, aki örülne, hogy a bátyja életben van - mondta mylord.

- Nem, de még az apjának sem, mylord! - kiáltott fel Jack Morris.

- Most értesülök csak róla, hogy egyáltalában volt magának apja, Jack. Kérek zsetonokat ötszázért.

- Én azt mondom, ez mind nagyon szép ezekkel a feltámadt, halott fivérekkal - folytatta Jack. - De ki tudhatja, hogy ez nem előre elrendezett csel volt a két fickó között? Itt jön nekünk egy fiatalember, aki a Szerencsés Ifjúnak nevezi magát, azt mondja, hogy virginiai fejedelem meg az ördög tudja, micsoda, és bejut a társaságunkba... - Harsány nevetés tört ki, amikor Jack „a mi társaságunkról” beszélt. - Ki tudhatja, hogy az egész nem szélhámosság volt-e? - folytatta Jack. - A fiatalabbiknak kell először megérkeznie. Feleségül kell vennie egy gazdag öröklányt, és amikor már megkapta, fel kell támadnia az idősebbik fivérnek! És mikor jelent meg ez az idősebbik fivér? Hát akkor, amikor a fiatalabbiknak a terve csődöt mondott, és semmi sem sikerült neki! Ki a megmondhatója, vajon ez a fickó nem lakott-e egész idő alatt a Hét Napórában, vagy egy pincében, ahol pacalt és borjúlábat ebédelt, amíg a kisebbik úrfi ügye el nem intéződik? A fene egye meg, én azt hiszem, mint úriembereknek, ezt figyelembe kellene vennünk, és hogy ez a Warrington úr rendkívül sértő szabadosságot engedett meg magának az egész klubbal szemben.

- Ki ajánlotta őt? Én azt hiszem, March ajánlotta, vagy nem? - kérdezte valaki az ott ácsorgók közül.

- Ő. Csakhogy mylord azt hitte, egészen másvalakit ajánl. Ugye, azt hitte, March?

- Fogja már be azt a ronda száját, és figyeljen a játékra! - felelte a megszólított főúr, de Jack Morris véleménye sok megerősítőre talált a társaságban. Sokan megegyeztek abban, hogy rendkívüli illetlenség volt Harry Warrington úr részéről, amikor valaha is hitt a bátyja halálában; hogy van valami gyanús a fiatalember felbukkanásában és rákövetkező cselekedeteiben, és végül, hogy ezeknek az idegeneknek, kalandoroknak és hozzá-

juk hasonlóknak tekintetében különösen óvatosaknak kell lennünk.

Harry, igaz, megmenekült a börtönből és szorongatottságból; igaz, zsebében volt nagynénjének bőkezű pénzajándéka, igaz, visszakapta drága bátyját, akinek az életbe való visszatérését Harry egy pillanatra sem sajnálta, mint ahogy ezt White-beli barátai feltételezték róla; igaz, Maria olyan kedvező színben mutatkozott meg azzal, ahogyan az ő balszerencséjében viselkedett; és mégis, amikor Harry magára maradt, nem érzett semmi különösebb vidámságot, és borús lélekkel szívta virginiai dohánnyal megtömött pipáját. Nem azért, mert megfosztották fejedelemségétől: ennek elvesztése egy pillanatig sem bántotta őt; tudta, hogy bátyja osztozni fog vele, mint ahogy ő is osztozott volna bátyjával – de mindezen lelki tusái és kételyei után arra kellett ébrednie, hogy szegény, és mégis visszavonhatatlanul hozzá van kötve öreg unokanővérehez. Igen, Maria öreg, efelől semmi kétség. Amikor eljött abba a rettenetes odúba a Cursitor Streeten, és a könnyei lemosták az arcpirosítóját, hát éppen olyan idősnek látszott, mint Harry anyja! Az arca csuparánc volt és egészen sárga, és ha Harry rágondolt, éppen olyan émelygést érzett, mint azon a napon, amikor Maria rosszul lett a kocsiiban, útban Tunbridge felé. Mit szólna hozzá az édesanyja, ha Mariát hazavinné, és Űristen, micsoda csaták folynának le közöttük! Majd az egyik ültetvényen kell élnie – minél távolabb hazulról, annál jobb –, néhány négerrel, és gazdálkodni, amennyire tőle telik, és jó sokat vadászni; de akár Castlewoodban, akár a saját otthonában – már amilyet Harry nyújtani tudna neki –, micsoda élet lesz az szegény Mariának, aki hozzászokott, hogy az udvarba járjon és minden este kártyázzon, meg bálókba menjen és mulatságokba! Ha legalább ő lehetne a birtokok felügyelője – ő, becsületes intéző lenne belőle, s igyekezne jóvátenni haszontalan életét és tékozlását ezekben az elmúlt időkben! Ötezer font, egész apai öröksége és a kiskorúságának hosszú ideje alatt felgyűlt kamatok – és mindezt egy fél év alatt elpazarolta! Ő maga koldus, ha nem tekinti a drága George jószágát, és semmije se maradt az életre, csak egy öreg feleség; no, szép egy koldus, igazán, bársonyba és ezüst paszmányba öltözve – szegény fiú, a legjobb ruháit vette föl ezen az

estén –, remek szerepet játszott Európában, és milyen felemelő véget ért! Beleszámítva valamennyi előkelő barátját White-nál és a Newmarketen, még minden tékozlását, volt-e boldog csak egyetlen napig is, amióta Európába jött? Volt bizony, három napig, négy napig, sőt tegnap este is, amikor a drága, drága Lambertnénál volt, és azoknál a kedves, gyöngéd lányoknál, és annál a bátor, jó ezredesnél. És az ezredesnek igenis igaza volt, amikor megmosta a fejét a bolond pazarlásáért, ő pedig durva vadállat volt, amikor olyan dühre gerjedt, és Isten áldja meg mindnyájukat a nagylelkűségükért, ahogyan a segítségére siettek! Ilyesféle gondolatokat tömött Harry a pipájába, és ezeket füstölte el, miközben várta, hogy bátyja hazatérjen Madame Bernsteintől.

HATODIK FEJEZET

Amely közben Harry pipázva üldögél odahaza

A mi virginiai testvéreink anyai nagyatyja, Esmond ezredes, akit gyakran emlegettünk, és aki odahagyta Angliát, hogy az Újvilágban telepedjék le, hosszú amerikai szabad idejének egy részét arra fordította, hogy megszerkessze korábbi életének emlékiratait. E kötetekben Madame de Bernstein – Beatrix Esmond kisasszony volt a lánykori neve – igen fontos szerepet játszott, és mivel George többször is elolvasta nagyatyja kéziratát, megismerhette nőrokonát, még jóval, mielőtt meglátta, megismerhette, legalábbis fiatalon, szépségesen és szeszélyesen, fél évszázaddal ifjabban azt a hölgyet, akivel most, a hölgy élete alkonyán megismerkedett. Amikor már sápadt az arca, amikor homályos a szeme, nem tudom, szomorú vagy kellemes érzés egy asszonynak, aki nem szépség többé, ha visszaidézik virágzásának korát? Amikor a szív is elaszott már, szeretnek-e az öregek visszaemlékezni, milyen friss volt valaha, és milyen meleg érzésekkel dobogott? Amikor a szellemünk már elbágyadt és eltunyult, szeretünk-e rágondolni, hogyan ragyogott hajdan, hogy sziporkázott a remény, milyen könnyen támadt az együttérzés, milyen heves és mohó volt az életöröm? Így hullanak el a kikelet rügyei, a szépség rózsái, a nyár dús gyümölcsei, így hullanak és hervadnak el, és a csupasz ágak borzongnak a télen.

„És ez nagy szépség volt valaha! – gondolta George Warrington, amikor nagynénje arcfestékekkel és gyémántokkal borítva megjött a mulatságból. – És ez a rom tündöklő palota volt.

Szerelmesek tömege sóhajtozott ezek előtt az elaggott lábak előtt, s káprázott e szem ragyogásától!"

Visszaemlékezett egy tűzijátékra, odahaza, Williamsburgben a király születésnapján, amikor utána megnézte a tűzkerék csontvázát s a felrobbant római gyertyák üregeit. Beatrix néni korábbi pályafutásának egész szikrázása és tündöklése elvonult előtte, amikor végiggondolta nagyapjának naplóját. A derék Harry is belenézett, de Harry nem volt a könyvek embere, és nem olvasta el nagyon gondosan a kéziratot; sőt, amennyiben elolvasta volna, valószínűleg akkor sem okoskodott volna róla úgy, mint bátyja, mivel semmiképpen sem volt olyan hajlamos a moralizálásra, mint mélabús, idősebb testvére.

Warrington úr úgy gondolta, nincs miért elmondani a nagynénének, milyen közelről ismeri az ő korábbi élettörténetét, s ennek megfelelően hallgatott is erről a tárgyról. Miután befejezték vacsorájukat, Madame Bernstein botjával az íróasztala felé mutatott, s szolgáljával elhozatta a levelet, amely ott feküdt a tintatartó alatt; George pedig, felismervén az aláírást, tudta persze, hogy ez az a levél, amelyet ő hozott el hazulról.

– Ebből a levélből, úgy látszik – mondta az öreg hölgy élesen unokaöccse szemébe nézve –, hogy a visszatérése óta is felmerült némely nézeteltérés maga meg a húgom között.

– Csakugyan? Nem tudtam, hogy Madame Esmond célzott rájuk – felelte George.

A bárónő jókora szemüveget helyezett a szempár elé, amely valaha tüzet lövellt, és ki tudja, mennyi szenvedélyt szított fel a hajdani napokban, és miután végigfutotta a levelet, átnyújtotta George-nak, aki a következőket olvasta:

Richmond, Virginia, 1756. december 26.

Igen tisztelt Asszonynénem! – Kézhez vettem és köszönettel nyugtázom ladységednek a Rose postahajóval érkezett, október 23-i kegyes levelét, és azonnal válaszolok rá olyan időszakban, amely a béke és a jóakarat ideje minden ember iránt, de amelyben mindazonáltal az ég rendelése szerint el kell viselnünk a magunk részét a földi bánatból és bajokból. Válaszomat nagyobbik fiam viszi önnek, Esmond Warrington

úr, aki olyan csodával határos módon tért vissza hozzánk a Halál Arnyékának Völgyéből – mint ezt előző levelünkben közöltük szegény Henrymmel –, és aki hön óhajt – de nem kíváncsi a való beleegyezésem nélkül – ellátogatni Európába, habár csak olyan rövid ideig tartózkodott közöttünk. Nehezemre esik elgondolni, hogy az én legdrágább Harrym odahaza – úgy értem, Angliában – mintegy h a m i s l o b o g ó a l a t t jelent meg, és úgy mutatkozott be Őfelségének, családunknak és az ő családjának, mint apja örököse, miközben drága George fiam életben volt, még ha számunkra halott is. Ó, Madame! Fogságának másfél éve alatt micsoda szorongást állt ki anyjának és öccsének szíve! Minden ma élő ember közül az én Harrymnak van a leggyöngédebb szíve. Örömben, hogy Esmond Warrington urat az életbe visszatérni látja, ellelejtí majd azt a világi balsorsot, amely ezzel éri. Minden szorongás nélkül fog visszatérni a – viszonylagos – szegénységbe. A legnagyobb, a legengedelmesebb emberi lény és fiú örömmel fogja visszaadni bátyjának azt az örökséget, amely őt illette volna, ha a születés véletlenje és George fiam gondviselészerű visszatérése közbe nem jön.

Jótét szándékai az én legdrágább Harrym irányában nagyobb örömet szereznek, mint valaha is, most, hogy Harrynak a kisebbik testvér sovány örökségére kell szorítkoznia! Sok évvel ezelőtt előnyös alkalom kínálkozott, hogy e tartományban gondoskodjam róla, és ez idő szerint már négerekkel ellátott nemesi birtok ura lenne, s abban a helyzetben, hogy itt a legtöbbekkel felvehetné a versenyt, ha anyja óhajai teljesülhettek volna, és kis apai öröksége, mely ez idő szerint csekély kamatot hozó angol állampapírokban fekszik, e kitűnő vételre fordíthatott volna. De a törvény formáságai és, sajnálattal kell bevallanom, n a g y o b b i k f i a m a g g á l y a i, ezt meggátolták, s kénytelen voltam ezt a csodálatos alkalmat elmulasztani! Harry gondosan összegyűjtve fogja megkapni megtakarított jövedelmét – sokáig, sokáig éljen, hogy élvezhesse is! Az ég áldja, drága nénem, ladységedet mindazért, amit hozzátehet Harry kis t ö k é j é h e z ! Mivel leveléből értesülök róla, hogy a Harry rendelkezésére bocsátott összeg nem futotta költségeinek fede-

zésére abban az előkelő társaságban, amellyel érintkezett (és Esmond márkai unokája – aki majdhogynem őlordsága örököse lett – minden bizonnyal igényt tarthat arra, hogy bármely főúrral egyenrangúnak tekintsék Nagy-Britanniában), én félretettem egy összeget, amelyet mindig is a szegény gyermek rendelkezésére kívántam bocsátani, ezt rábízom nagyobbik fiamra (aki – mert igazságot kell neki szolgáltatnom – a legőszintébb szeretettel viseltetik öccse iránt), hogy a legelőnyösebben Harry céljaira fordítsa.

– Ez az összeg mentette ki őt tegnap a börtönből, madame. Azt hiszem, ez volt a legjobb cél, amire fordíthattuk – vetette közbe George, anyja levelének e szakaszánál.

– Nem, uram, egyáltalában nem ez a véleményem! Miért nem tartotta meg, hogy ezredet vásárolhasson rajta, vagy hogy egy másik birtokhoz meg egy csomó négerhez segítse vele, ha kedve van odahaza letelepedni? – kiáltott fel az öreg hölgy. – Azonkívül én kaptam rá kedvet, hogy kifizessem az adósságát.

– Remélem, ezt átengedi Harry bátyjának. Engedelmet kérek rá, hogy ebben az ügyben én lehessenek öcsém bankára, s úgy tekintem, mintha anyámtól vettem volna kölcsön ezt a pénzt, hogy majd visszafizessem az én drága Harrymnak.

– Azt mondja, uram? Töltsön nekem egy pohár bort! Maga egy szertelen fiú! Olvassa tovább, és meglátja, anyja is ugyanígy gondolkodik magáról. Ezt a maga egészségére iszom, George öcsém! Jó ez a burgundi. A maga nagyapja soha nem kedvelte a burgundit. A *claret*-et¹ szerette, már ami keveset ivott.

És George folytatta a levelet:

Ez a pénzküldemény, remélem, bőségesen fedezni fog minden adósságot, amelyet az én Harrym a helyzetének tekintetében fennálló tévedések következtében csinálhatott. Bárcsak bátyjának eszélyességében is annyira bizhatnék, mint az én Harryméban! De attól tartok, hogy Esmond W. úr még fogóságában is csak keveset sajátított el abból az alázatos-ságból, amely minden keresztényhez illik, és amelyre én

¹ Vörös bor. (francia)

*mindig igyekeztem gyermekeimet megtanítani. Ha története-
sen megmutatná e sorokat fiamnak, amikor is – és az ég
áldását kérem mindazokra, akik hajón járják a tengert – a
nagy óceán választ el minket: ő tudni fogja, hogy egy szerető
anya áldásai és imái követik mindkét gyermekét, s hogy
nincs cselekedet, amelyet valaha elkövettem, és nincs óhaj,
amelyet valaha kifejeztem – bármilyen kevésbé is hajlamos
az én fiam az én óhajaimnak engedelmeskedni! –, hogy ne az
én drága fiam javát szolgáló, leggyöngédebb kívánságaim
diktálták volna.*

– Itt valamit kikapartak tollkással, és egy folt került a le-
vélre, mintha víz csöpögött volna rá. Jól ír a maga anyja,
George. Gondolom, maga meg ő összekülönböztek? – kérdezte
George nagynénje, és nem is barátságtalanul.

– Igen, madame, többször is – felelte szomorúan a fiatal-
ember. – Legutoljára pénzkérdésben... a váltságdíj ügyében,
amelyet megígérttem az erőd öreg hadnagyának, aki hozzásegi-
tett a szökésemhez. Mondtam már asszonyomnak, hogy volt
neki egy szeretője, egy szegény indián nő, aki segített nekem,
és kedves volt hozzám. Hat héttel azután, hogy hazaérkeztem,
a szegény pára megjelent Richmondban, majdhogy nem ugyan-
azon az ösvényen hatolt át az erdőkön, amelyet én követtem, és
elhozta a zálogot, amelyet Museau küldött, ahogyan ígérte,
amikor szemet hunyt szökésem előtt. Egy parancsnokló tisz-
t érkezett Duquesne-be tekintélyes megerősítő csapatokkal. Nem
is tudom, miféle sikkasztás címén, mert követe nem tudta
magát nagyon világosan kifejezni, vádat emeltek ez ellen a
Museau ellen. Letartóztatták, igyekezett megszökni, de kevésbé
volt szerencsés, mint én, a mellvédnél lövés érte, és elküldte hoz-
zám az indián asszonyt nagyapám órájával, s börtönében, a ha-
lálós ágyán odafirkált néhány sorral, hogy küldjem el *ce que je
sçavais*² egy Havre de Grâce-i jegyzőnek Franciaországba caëni,
normandiai rokonai részére. Ezüstsarok barátom, a vadász, se-
gítette a szegény indián asszonyt útján, különben nem is tudom,
hogyan került volna el, hogy megskálpolják. De otthon, mi-

² Én már tudom, hogy mit. (francia)

nálunk barátságtalanul fogadták a szegény párát. Alig is engedték be. Nem is akarom megmondani, micsoda gyanúba fogtak, őt meg engem. Szegény szerencsétlen mindig leitta magát, valahányszor módot talált rá. Parancsot adtam, hogy lakással és étellel lássák el, de a négereink gúnyt űztek belőle, s a mi kis városunk ostoba vénei benne találtak állandó témát a botránykrónikájuk és hírverésük számára. A kormányzónk szerencsére értelmes ember, hozzá fordultam, s útlevelet szereztem az indián asszonynak, hogy visszaküldhessük a törzséhez. Hogy olyan nagyon bánkódott, amikor el kellett válnia tőlem, ez is csak arra volt jó, hogy megerősítse az ellene támadt gyanút. Egy fickó, azt hiszem, kiprédikált engem a templom szószékéről, egy másikat meg a pálcámmal kellett jobb belátásra bírnom. És Madame Esmond dal is heves vitám volt... ez az összekülönbőzésünk még mindig nem simult el, mert ragaszkodtam hozzá, hogy Museum örököseinek kifizessem a pénzt, amit a szabadságomért megígérttem. Láthatja, a megbotránkozás éppúgy virágzik a vadon szélén és az Újvilágban, akár a régiben.

– Én magam is szenvedtem tőle, kedvesem – mondta negédesen Madame Bernstein. – Tölts magadnak, fiam! Egy pohárka cherry brandyt. Meglátod, milyen jót fog tenni.

Madame Esmond levele így folytatódott tovább:

Ami szegény Harrym házasságát illeti; habár túlon túl is ismerem szomorú tapasztalásból mindazokat a veszélyeket, amelyeknek az ifjúság ki van téve, és a fiamat minden áron meg szeretném kímélni tőlük; és habár azt szeretném, ha származásának megfelelően rangos személyt venne feleségül, Lady Maria Esmond mégsem jöhet szóba. Majdnem ugyanolyan idős, mint én, és tudom, hogy Castlewood bátyám a lehető legkisebb örökrészt hagyta lányaira. Az én Harrym olyan engedelmes, hogy nem kétlem: az én óhajom elegendő ok lesz rá, hogy feladja ezt a könnyelmű házassági tervet. Ostoba emberek valaha azt képzeltek énrolam is, hogy második házasságra gondolok olyasvalakivel, akinek a rangja nagyon a mienk alatt áll. De nem! Én tudtam, hogy mivel tartozom a gyermekeimnek. Mivel Es-

mond W. úr öröklí utánam ezt a birtokot, ő bőségesen el van látva. Az én feladatom tehát ezentúl az legyen, hogy kevésbé szerencsés öccse számára takarítsak meg pénzt, és mivel nem szívesen élek egészen egyedül, térjen vissza az én Harrym, haladék nélkül, gyöngéd és szerető édesanyjához.

A beszámoló, amelyet ladységed adott Harrymról, a legmelegebb hálával tölti el szívemet. Ő tökéletesen az a fiú, akit egy anya csak kívánhat magának. Az Európában töltött év bizonyára megadta neki azt a csiszoltságot és kifinomultságot, amelyet nem szerezhett volna meg a mi egyszerű Virginiánkban. Stack úr, egyike a mi megbecsülhetetlen richmondi papjainknak, levelet kapott Ward úrtól – az én drágám hajdani nevelőjétől –, aki ismeri Lady Warringtont és kitűnő családját, s azt mondja, az én Harrym a legutóbbi időben sokat volt a rokonainál. Hálás vagyok, mivel tudom, hogy fiam abban a kedvezményben részesül, hogy jó nagynénjének a társaságában lehet. Kövesse Harrym az ő tanácsait, s hallgasson a környezetére, amely rávezeti őt saját boldogulásának útjára! *Adieu*, kedves asszony néném! Fiam iránt tanúsított kedvességéért fogadja egy anya szívének hálás köszönetét. Habár mind ez ideig egymástól elválasztva éltünk, vezessenek minket egymáshoz egyre közelebb e gyöngéd kötelékek. Azért is hálás vagyok magának, hogy úgy beszélt drága atyámról. Valóban, egyike volt a legkiválóbb embereknek! Ő is, tudom, köszöni magának a szeretetet, amellyel egyik unokája iránt viseltetett, leánya pedig jegyzi e levelet

őszinte hálával,
mint ladységed hív és hálás testvére és szolgálója

Rachel Esmond W.

P. S. – Érintkezésbe léptem Lady Mariával, de nem szükséges megmondani sem neki, sem a kedves Harrynak, hogy édesanyja vagy ladységed reméli, képes lesz csekély vagyonát megnövelni. Ez a házasság teljességgel helytelen volna.

– Ami engem illet, madame – mondta George a papírt letéve

–, anyám levele nem közöl velem semmi újat. Mindig tudtam, hogy Harry a kedvenc fia Madame Esmondnak, és meg is érdemlí, hogy az legyen. Száz jótulajdonsága is van, ami nekem, balszerencsémre, nincsen. Tetszetősebb a külseje...

– Hát ez nem a te hibád – mondta az öreg hölgy alattomban ránézve –, sőt, ha ő nem volna szőke, te meg nem volnál barna, össze is lehetne benneteket téveszteni.

George úr meghajolt, és halvány pír öntötte el sápadt arcát.

– Az ő természete világos, az enyém sötét – folytatta. – Harry vidám, én meg talán másféle vagyok. Ő ért hozzá, hogyan kedveltesse meg magát mindenkivel, az én sorsom meg az volt, hogy csak kevés baráttra találjak.

– A húgom meg tekőzötted szép kis veszekedések lehettek. Ilyesmi előfordult régen is a mi családukban – mondta a bárónő –, és ha Madame Esmond az anyánkra üt...

– Anyám mindig úgy írta le őt, mint földön járó angyalt – szólt közbe George.

– Eh! Ez közös tulajdonsága az embereknek, ha már meghaltak! – kiáltott fel a bárónő. – És Rachel Castlewood angyal volt, ha úgy tetszik... legalábbis a nagyapád annak hitte. De hadd mondjam meg neked, fiam, hogy az angyalokkal néha nem nagyon *commode à vivre*.³ Talán azért, mert túlságosan is jók hozzá, hogy köztünk, bűnösök közt éljenek, és az idelenti levegő nem nagyon tesz jót nekik. Az én szegény anyám olyan tökéletes lény volt, aki soha nem tudta megbocsátani nekem, hogy én más vagyok. *Ah, mon Dieu!* mennyire nyomasztott engem azzal az angyali viselkedésével!

George lesütötte szemét, és saját mélabús ifjúságára gondolt. Nem akarta több családi titkát is kiszolgáltatni ennek a cinikus inkvizíciónak és az öreg nagyvilági dámának, aki azonban, úgy látszik, mégis megsejthette őket, hiába volt minden húzódozás.

– Én tökéletesen értelek, fiam, még ha be is fogod a szádat – folytatta a bárónő. – Prédikáció reggel, prédikáció este, és vasárnap két-három prédikáció. Erre mondják az emberek, hogy valaki jó. Minden élvezetre pfujt kiáltani; minket, vilá-

³ Kényelmes élni. (francia)

gias lényeket kiközösíteni; a bál nem egyéb, mint kétségbeejtő utálatosság; a színház tiltott időtöltés, és egy kártyaparti maga a kárhozat! Micsoda élet! *Mon Dieu*, micsoda élet!

– Mi akár minden este kártyáztunk, ha kedvünk volt hozzá – mondta George mosolyogva –, és a nagyapám annyira szeretett Shakespeare-t, hogy anyámnak egy szava sem lehetett apja kedvenc szerzője ellen.

– Igen, emlékszem. Egész oldalakat tudott belőle kívülről, habár én a magam részéről Congreve urat sokkal jobban szerettem. Aztán ott volt az a szörnyűséges, sivár Milton, akit ő meg Addison úr állítólag úgy csodáltak! – kiáltott fel az öreg hölgy, legyezőjével babrálva.

– Ha ladységed nem szereti Shakespeare-t, ezen nem fog összeveszni anyámmal, aki szintén nem sokba veszi – mondta George. – És különben is, azt hiszem, és bizonyosra is veszem, hogy igazságtalan édesanyámmal. Ha valahol szegény embert talál, segít rajta, ha valaki megbetegszik...

– Beadja neki azokat a rettenetes piruláit és lóporait – kiáltott fel a bárónő. – No, persze, éppen mint az édesanyám!

– Mindent megtesz, ami telik tőle, hogy meggyógyítsa őket! A legjobb szándékkal cselekszik mindent, és a kötelességét teljesíti a saját felfogása szerint.

– Nem kárhoztatlak, fiam, hogy te meg a saját kötelességedet teljesíted, és megtartod magadnak a véleményedet Madame Esmondról – felelte az öreg hölgy. – De van legalábbis egy pont, amiben mind a hárman egyetértünk: hogy ezt a képtelen házasságot meg kell akadályozni. Tudod, milyen öreg az a nő? Én meg tudom mondani neked, még ha Maria ki is tépte a castlewoodi családi bibliából az első oldalt.

– Anyám sem felejtette el, milyen idős az unokahúga, és meg van botránkozva a korkülönbség miatt, ami közte és szegény öcsém között fennáll. És valóban egy városban nevelkedett hölgy az ő korában, aki hozzászokott a londoni vidámsághoz és fényűzéshez, nagyon gyászos otthonra találna a mi virginiai ültetvényünkön. Azonkívül a ház a jelenlegi helyzetben nem Harryé. Csak az ég tudja, milyen szívesen látják ott Harryt, szívesebben talán, mint engem, akire a birtok természetes örökségként szállni fog; de, mint ahogy ezt mondtam is neki, két-

lem, hogy a felesége meg tudna barátkozni... a mi gyarmatunkkal – fejezte be George a mondatot elpirulva és tétovázva.

Az öreg hölgy élesen nevetett.

– Hehe! Warrington öcsém! – mondta. – Ne legyen lelkiismeret-furdalásod, hogy kimondod, ami a szívedet nyomja. Én nem árulkodom az édesanyádnak, különben sem újdonság a számomra, hogy nagyon indulatos, és hogy ragaszkodik a maga elképzeléséhez. Harry is csomót kötött a nyelvére, de minden boszorkányság nélkül ki tudtam találni, ki az úr a házban, és miféle életet nyújt nektek a húgom. Én annyira szeretem az unokahúgomat, Lady Mollyt, hogy igazán nem bánnám, ha két-három évet ott élne Virginiában az édesanyátok uralma alatt. Ne nézz olyan riadtan, fiam! Harry éppen eleget mondott akkor, hogy láthassam, ki kormányozza a családot.

– Madame – mondta George mosolyogva –, annyit én is elárulhatok, hogy nem irigylek senki nőt, aki anyám akarata ellen jön a házukba, és szegény öcsém ezt éppen olyan jól tudja, mint én.

– Micsoda? Már megbeszéltétek egymás közt? Persze hogy megbeszéltétek. És az a bolond gyerek úgy tekint magát, mint akit köt a becsületszava... természetesen úgy tekint, a számár!

– Azt mondja, Lady Maria igazán nemesen viselkedett vele. Amikor börtönbe csukták, Lady Maria odavitte neki az ékszereit és a drágaságait és az utolsó guinea-jét is, amiye volt. Ez az eljárás annyira meghatotta Harryt, hogy úgy érzi, jobban kötve van öladységéhez, mint valaha. De bevallom, úgy látszik, hogy az öcsémet inkább a becsület köti, mint a szerelem... legalábbis most már így érzi.

– De kedvesem! – kiáltotta Madame Bernstein. – Hát nem látod, hogy Maria elvisz néhány kétpennys csecsebecsét meg egy féltucat guinea-t Esmond úrnak, a virginiai nagybirtok örökösének... nem a kisebbik fiúnak, aki koldus, és éppen most hajigálta szét vagyona utolsó shillingjét is?! Esküszöm neked, úriasszonyi szavamra, hogy ismerve Harry makacsságát, és hogy milyen nyomorúságos életet készít elő magának, igyekeztem megvesztegetni Mariát, hogy mondjon le a Harryval való el-

jegyzéséről, és ez csak azért nem sikerült, mert nem tudtam őt eléggé megvesztegetni! Amikor Harry börtönbe került, elküldtem hozzá az ügyvédemet azzal az utasítással, fizesse ki azonnal az adósságait, amennyiben hajlandó szakítani, de Maria megelőzött bennünket, és Harry úr nem volt hajlandó visszalépni az ostoba ígéretétől. Hadd mondjam el neked, mi történt a legutolsó hónapban!

S ekkor az öreg hölgy hosszasan elmesélte azt a történetet, amelyet mi már ismerünk, de azon a cinikus nyelven, amely mindennapos volt az ő idejében, amikor is a legelőkelőbb emberek és a legkényesebb hölgyek is revükön neveztek az embereket és a dolgokat, és olyan szavakat használtak, amelyeket mi mostanában sohasem ejtünk ki jó társaságban. És ez egészében véve sokkal jobb is így. Lehet, hogy nem vagyunk erőnyesebbek, de már az is valami, ha illedelmesebbek vagyunk; talán nem vagyunk tisztábbak, de az bizonyos, hogy kimosdottabbak vagyunk.

Madame Bernstein annyit beszélt és olyan hosszan és olyan okosan, hogy egészen meg volt elégedve magával is meg a hallgatójával is; s mire Brett kisasszony kezére bízta magát, hogy eltegye őt éjszakára, közölte a komornával, hogy megváltoztatta a véleményét idősebbik unokaöccsét illetően, hogy George úr csinos férfi, és bizonyosan sokkal okosabb szegény Harry-nál – akit, be kell vallani, az ég nem áldott meg nagyobb adag ésszel –, és hogy teljesen megvan benne az a *bel air* – az a mélabús valami – az a nemes és előkelő *je ne sçais quoy*⁴ – ami az ezredesre emlékezteti őt. Mesélt már valaha Brettnek az ezredesről? Hát persze, százszor is. És most még egyszer beszélt Brettnek az ezredesről. De új kedvence talán nem volt annyira megelégedve vele, mint ő az unokaöccsével. Az életnek és az erőlködni való furcsa képét leplezte le az öreg hölgy az unokaöccse előtt! Mennyire gúnyt űzött mindenkiből a környezetében! Milyen meggondolás nélkül festette le saját családját – önmagát; milyen önzők voltak egytől egyig; milyen hitvány célokat hajszoltak; milyen potomságokért tülekedtek örjöngve, milyen hitvány jutalmakra fordították a becsvágyukat, életük

⁴ Nem tudom, mi. (francia)

legkezdetétől a legvégéig az áporodott szórakozásoknak és ványadt gyönyöröknek miféle színpadjain topogtak!

„Hát ezek a nemes vér örökösei?” – gondolta George, amikor jó későn hazament nagynénje házából, elhaladva a kapuk mellett, ahonnan éppen kijövőben voltak az utolsó nagyvilági vendégek, s ahol a hordszékvivők ásítottak kihunyó fáklyáik fölött. „Ezek hát az ősi rangok és ősi nevek büszke birtokosai, és talán elődjeik sem voltak különbek, amíg éltek? Odahaza őrizzük a családfánkat nemes címerpajzsokkal felékesítve végig az elágazásokon a normann hódításig, s a keresztes hadjáratokig visszanyúló rangokkal. Ha egy régi lovag barátja szorongatott helyzetbe került, vajon az is háttat fordított-e neki, és ha egy védtelen leányzóra talált, azt is becsapta és otthagytá? Ha a hajdani időkben egy főnemes vendégül látta egy fiatal rokonát, az is rászedte-e őt a kockázásban, és az ősi lovagság lóhússal üzérkedett-e? Lehet, hogy ez a minden hájjal megkent, nagyvilági nő, ahogyan a nagynéném előadta, belecsalta szegény Harrymat egy eljegyzésbe? Lehet, hogy hamisak a könnyei, és amint rájön, hogy az öcsém szegény, ott fogja hagyni? Nem az volna a legjobb, ha becsomagolnók a bőröndjeinket, és bérelnénk egy kajütöt a legközelebb hazainduló hajón?” George e gondolatokat forgatva ért el kapujáig, Gumbo ásítózva jött ki egy gyertyával, és Harry ott szundított a kialudt tűz előtt, s üres pipájának hamuja mellette az asztalra hullt.

Harry felriad, szeme egy percig még tompa az álomtól, de aztán örömmel ragyog fel, amint meglátja kedves George-át. Kisfiús nevetéssel öleli át a bátyját.

– Itt van hús-vér alakjában, hála Istennek! – mondta. – Éppen rólad álmodtam, George, és arról, hogy Ward kihallgatta a leckéinket! Emlékszel a vonalzóra, Georgy? De hiszen, irgalmas ég, már három óra! Hol csavarogtál idáig, George úr? Vacsoráztál? Én vacsoráztam White-nál, de már megint éhes vagyok. Nem kártyáztam, uram... de nem ám, ennek már befellegzett a kisebbik testvér részére! És Lord March kifizette nekem azt az ötvenet, amit nyertem tőle. Megfogadtam a Hamilton herceg lovát az övé ellen! Mind a ketten lovagoltak a ma reggeli newmarketi versenyen, és ő vesztett, mert súlyon

alul volt. És ki is fizette, és olyan mogorva volt, mint egy medve. El kell szívunk még egy pipát, Georgy! Csak egyet még.

És miután azt elfüstölték, a fiatalemberek lefeküdtek, én pedig, a magam részéről, kellemes nyugodalmat kívánok nekik, mert igazán jó és kellemes érzés testvéreket látni, akik szeretik egymást.

HETEDIK FEJEZET

Testvérek között

A mi fiatalembereink természetesen maguk közt is beszélgettek az otthonról, mindenről és mindenkiről, ami az otthonnal összefüggött, és mindegyikük közölte a másikkal a maga törtétiájának minden részletét azóta, hogy utoljára találkoztak. Hogy vannak Harry kutyái meg a kis Dempster, a jó, öreg Nathan és a többi háznép? Hát Mountainné jól van-e, és Fannyból, ugye, szép nagylány lett? Szóval, Broadbent lelkész lánya eljegyezte magát Tom Barkerrel, Savannából, és ha majd megházasodtak, Georgiába költöznek, és ott fognak élni! Harry bevallotta, hogy volt egy idő, amikor neki is meleg lett a szíve tája Broadbent lelkész lányától, és a zsebpénzének nagy részét elveszítette kártyán, és jó sok szeszes italt megivott az apjával, csak hogy ürügyet találjon, és a lány közelében lehessen. De hát, isten őrizze! Madame Esmond soha életében nem egyezett volna bele, hogy Harry leereszkedjék Polly Broadbenthez. Úgy, tehát G. Washington ezredes felesége szép asszony, nagyon jólelkű és kellemes, és jókora vagyont hozott magával? Az ezredes elhozta őt Richmondba, és ünnepélyesen meglátogatták Madame Esmondot. George sok humorral írta le a két személyiség találkozásának félelmetes szertartásosságát, s anyjának maró udvariasságát Washington úr fiatal felesége iránt. „Ne törődjön vele, drága George-om! – mondta Mountainné. – Az ezredes más asszonyt vett feleségül, de én bizonyosan érzem, hogy volt egy idő, amikor két ismerős úrfinak nagyon közeli kilátása volt rá, hogy mostohaapát kapjon, aki csizmástul hat láb két arasz magas.” No persze, Mountainné a lelkében még mindig, örökké

házaságot közvetít. Ha egy férfi meg egy nő együtt kártyázott vagy együtt üldögélt egy-egy csésze tea mellett, már azt képzelte, hogy kapcsolatuk egy életre szól. Ő volt az az ostoba hírharang, aki szélnek eresztette a pletykát a szegény indián asszonyról. Ami Madame Esmondot illeti, dühösen visszautasította a rágalmat, amikor Stack lelkész közölte vele, s azt felelte rá: „Éppúgy el tudnám képzelni azt is, hogy Esmond úr kanakalat lop vagy feleségül vesz egy néger konyhalányt.” De ha méltóságán alulinak találta is, hogy a szegény Biche-t bűnbán marasztalja, sőt meg is köszönte neki, hogy fiát a betegségében ápolta, mégis olyan fagyos fensőbbiséggel bánt vele, hogy az indián asszony kilopódzott a cselédszállásra, s ott igyekezett italba fojtani csalódását. Nem volt nagyon vidám kép, amit George az otthon töltött két hónapjáról festett.

– Enyém az elsőszülöttségi jog, Harry – mondta –, de te vagy a kedvenc, és Isten legyen irgalmas nekem, azt hiszem, anyám ezt rossz néven is veszi tőlem. Miért léptem én az első *pas-t*,¹ s előztem meg méltóságodat a világban? Ha te volnál az idősebbik, neked lenne a legjobb pincéd, te nyargalnál a legjobb lovon, te lennél a legnépszerűbb ember az országban, én pedig egy szót sem tudok szólni a javamra, és elijesztem az embereket a mogorva arcommal: úgy kellett volna, hogy én legyek a kisebbik fiú, aki ügyvédi irodát nyit, vagy átjön Angliába, és elvégzi az egyetemet, lelkész lesz belőle, és ő mondja az áldást méltóságod asztalánál. Kizökkent az idő, uram. Ó, kárhozat, hogy én születtem helyretolni azt!²

– De hiszen, Georgy, te versben beszélsz, esküszöm! – mondta Harry.

– Azt hiszem, kedves fiam, valaki beszélt már ilyen versben enelöttem – mondta mosolyogva George.

– Akkor valamelyik könyvedből van. Te ismersz valamennyi könyvet, amit valaha is írtak, azt meghiszem! – aztán elmesélte bátyjának, hogyan találkozott a két szerzővel Tunbridgeben, és hogy megemelte előttük a kalapját. – Nem mintha *engem*

¹ Lépés. (francia)

² Kizökkent az idő; ő, kárhozat.

Hogy én születtem helyretolni azt.

Idézet Shakespeare *Hamlet*-éből (I. 5.)

nagyon érdekelnének a könyveik, ahhoz nem vagyok elég okos. De eszembe jutott, hogyan beszélt róluk az én drága, öreg George-om – mondta Harry megcsukló hangon –, és ezért örültem, hogy látom őket. Mondhatom, édes öregem, olyan ez, mint egy álom, hogy újra láthatlak. Ha rágondolok arra a rothadt indiánra, amint a késével az én George-om feje fölé hajol! Szeretnék adni valamit annak a Monsieur de Floracnak, amiért megmentett... de hát nem sok, ami megmaradt nekem, legfeljebb a kis arany térdcsatjaim, azok meg két guinea-t sem érnek.

– Megmaradt nekem a fele annak, ami az enyém, fiam, és megosztozunk majd, amint kifizettem a tartozásomat a franciáknak – mondta George.

Mire Harry hálálkodni és káromkodni kezdett egyszerre, de mindezzel csak rendkívüli szeretetét és meglegedését jelezte, és esküdözött, hogy soha a világon olyan testvér nem volt, mint az ő George bátyja. Aminthogy még néhány napon át, a bátyja megérkezése után, a szeme állandóan George-ot követte: képes volt letenni a kését és villáját vagy a hírlapját, amikor együtt üldögéltek, és elkezdett magában nevetni. Ha George-zsal sétált a Mallen vagy a Hyde Parkban, körülnézett a társaságon, mint-ha csak azt mondaná: „Ide nézzetek, uraim! Ez ő személyesen. Ez az én bátyám, aki meghalt és feltámadt! Van még valaki a keresztény világban, aki ilyen fivérrel dicsekedhetik?”

Ő is azon a véleményen volt, persze, hogy George fizesse ki Museau örökösének azt az összeget, amit váltságdíjul megígért. Ez a kérdés szegény George-nak nem csekély boldogtalanságot okozott odahaza. Madame Esmond nagy buzgalommal és nem csekély haragvással úgy érvelt, hogy Museau halálával az alku érvényét veszítette, és az ő fia szabad. Az az ember mindenekelőtt csirkefogó volt. Ő ugyan nem fogja a bűn bérét kifizetni. Esmond úrnak van egy csekély járadéka apja részéről, és ha kedve van hozzá, elfecsérelni az apai örökségét. Nagykorú már, a pénz a rendelkezésére áll, de ő, Esmond asszony, nem nyújt segédkezet ilyen túlzáshoz, hogy tizenkétezer livre-t kifizessenek egy bagázs normandiai parasztnak, akikkel háborút folytatunk, és akik valószínűleg mindent a papoknak és a pápának adnak majd. Ő nem adja az aláírását ilyen gonoszsághoz. Ha George el akarja fecsérelni apja pénzét – de meg kell mon-

dania, hogy korábban George nem volt ennyire *készszéges*, és amikor *Harry javáról* volt szó, nem volt hajlandó egy pennyhez se hozzányúlni belőle! – ha most el akarja költeni, miért nem a saját húsának-vérének adja, szegény Harrynak, aki hirtelen meg van fosztva örökségétől, nem pedig egy csomó feszület-rágó, csuha-csókoló parasztnak Franciaországban? Ez a vita tombolt anya és fiú között egész idő alatt, miközben az utóbbi Virginiában tartózkodott. Soha nem is csillapult le. George elutazásának reggelén Madame Esmond, egy álmatlanul töltött éjszaka reggelén odaült az ágya szélére, és megkérdezte tőle, még mindig ragaszkodik-e ahhoz a szándékához, hogy elszórja apai örökségét? George mélységes bánatban és zavarban azt válaszolta, hogy szavát adta, és azt kell tennie, amit a becsülete parancsol. Madame Esmond azt felelte: tovább is imádkozni fog, hogy az ég lágyítsa meg fia gögös szívét, őt pedig tegye képessé súlyos megpróbáltatásainak elviselésére; s George azt az utolsó képet őrizte meg anyjáról, amikor még egy pillanatig ott állt fölötté, sápadtan és könnytelen szemmel, aztán megfordult, és kiment a szobából.

– Hol tanultad azt a művészetet, hogy mindenkit megnyerj magadnak, Harry? – folytatta George. – És hogy van az, hogy te meg az egész világ mindig a barátságkötésen kezditek? Adj nekem néhány leckét népszerűségről... de nem, azt hiszem, még sincs hozzá kedvem, mert ha úgy látom és hallom, hogy bizonyos emberek gyűlölnék, ez talán inkább jólesik nekem, semmint megharagudjam érte. Richmondban kezdetben Esmond Warrington úr, az egyetlen rab, aki megmenekült a Braddock-féle csatából... annyi szenvedés és megpróbáltatás áldozata... népszerű volt a városiak között, és magánházakban is meg nyilvánosan is nem kis kedvességgel fogadták. A lelkész szentbeszédben dicsőítette megmenekülésemet; a szomszédok eljöttek a szökött rab látogatására; aztán befogattunk a családi hintóba, és Madame Esmond meg én viszonzottuk a látogatásokat. Azt hiszem, némely gyöngéd hálót is kivetettek rám. De anyám ezeket a hálókat széttepte, és mindenkit megdermesztett fennhéjázó fensőbbiségével, úgyhogy népszerűségem máris hanyatlani kezdett, még mielőtt bekövetkezett az az esemény, amely a végső csapást mérte rá. A tisztok nem találtak elég kedélyesnek, en-

gem meg nem érdekelt az ivászatuk, a kockázásuk, a káromkodásuk. Hölgytársaságban túl gunyoros voltam, s a teájuk meg a csevegésük majdnem annyira viszolyogtatott, mint amikor a férfiak hetvenkedtek, és a lovakat tárgyalták. Nem is tudom elmondani neked, Harry, milyen magányosan éreztem magam abban a városban, a megbotránkozások és pörpatvarok közepette, szinte visszavágyódtam börtönömbbe, és nemegyszer azon értem magamat, hogy Duquesne gondolatszabadságára és csöndes semmittevésére vágyakozom. Én azt hiszem, nagyon félszeg vagyok, és csak nagyon kevés emberrel tudok fenntartás nélkül beszélni. A legtöbbször, ha együtt vagyok, teljes némaságban ülök csak. Amikor mind a ketten odahaza voltunk, te szoktál az asztalnál beszélgetni, s olykor-olykor egy mosolyt előcsalni anyánkból. De amikor ő meg én voltunk együtt, nem volt semmi közös témánk, és alig is váltottunk szót egymással, mignem a végén jogról vagy teológiáról kezdtünk vitatkozni.

Így hát az urak úgy döntöttek, hogy döllyfös vagyok és unalmas a társaságom... és magam is azt hiszem, nem tévedtek a véleményükben... a hölgyek meg azt tartották rólam, hideg és gunyoros vagyok, soha nem tudtak eligazodni rajtam, komolyan beszélek-e vagy sem, és azt hiszem, többségükben arra szavaztak, hogy kellemetlen fickó vagyok, még mielőtt a jó hírem egészen odalett, annak pedig a szegény Biche megjelenése tett be. No, szép erkölcsi bizonyítványt állítottak ki rólam, drága fiam! – kiáltott fel George fellobbanó haragjában. – És nagyon bolddoggá tették az életemet, miután Museau szerencsétlen követte megjelent közöttünk! A gyerekek hangos hurrogással kísérték a szegény asszonyt, ha megjelent az utcán, a hölgyek alig bólintottak vissza a köszönésemre, és átmentek előlem a másik oldalra. Az a finom pap teaszalonról teaszalonra járt, és prédikált a csábítás iszonyatairól és azokról a laza erkölcsi alapelvekről, melyeket a fiatalemberek a pápista országokban eltanulnak, és onnan hazahoznak. Kijelentették, hogy a szegény Özike megjelenése nálunk, néhány héttel az én hazatérésem után, kicsinált dolog volt közte és közöttem, s a legjobban tájékozottak megállapították, hogy voltaképpen a folyó túlsó oldalán várakozott, amíg jelt nem adok neki, hogy utánam jöhet Richmondba. A tisztek ugrattak a kávéházban, és otromba tréfákat eresztgettek

meg a „választottamról”. Ő, ez a világ igazán szép és könyörületes világ! Olyan dühös voltam, hogy már arra gondoltam, elmegyek Castlewoodba, és ott élek egyedül... mert anyánk sívárnak találja azt a helyet, és a legnagyobb vigaszt a drága Stack úr istentiszteleteiben találja... amikor megjött a híre a *te* asszonyhistóriádnak, és azt hiszem, mindnyájan nagyon örültünk az ürügynek, hogy Európába mehetek.

– Szeretnék én látni csak egyet is azok közül a pokoli bitangok közül, akik egy szót szoltak ellened, hogy összetörjem a pimasz képüket! – ordította Harry, s nagy léptekkel mérte végig a szobát.

– Ilyesmit kellett tennem Bob Clubberrel.

– Micsoda?! Az a kis csúszómászó, alamuszi, tányérnyaló nyomorult, aki mindig mylord körül sündörög Greenway Courtban, és minden úriembert végigpotyázik az országban? Ha megkorbácsoltad... remélem, jól megkorbácsoltad, George?

– Kénytelenek voltunk békén maradni; én ugyan felajánlottam, hogy átmegyek vele Marylandbe, hogy ott elrendezzük a nézeteltéréseinket, de a jóemberek persze azt mondogatták, hogy miután nem tartottam meg a hetedik parancsolatot, hajlandó vagyok megtörni a hatodikat is. Így hát hol ezért, hol azért... de közben éppen olyan ártatlan voltam a nekem tulajdonított bűnben, akár te magad... olyan borzasztó rossz hírnévvel távoztam el hazulról, kedves Harrym, aminél rosszabbat még soha fiatal úriember nem szerzett magának.

Ő, micsoda alkalom volna itt az elmélkedésrel! Ha a tisztelt olvasó és alázatos szolgája tudhatná – és leírhatná egy könyvben –, és ha kiadhatná, szövegrajzokkal, mindazoknak a hazugságoknak a gyűjteményét, amelyeket mindegyikünkre rámondtak, amióta a férfikort elértük – micsoda szorongató, borzongató szépirodalom lenne az a regény! A világ nemcsak hogy mindent tud rólunk, hanem még sokkal többet is a mindennél. A kedves postás nemrég hozott nekem egy újságot, amelyben egy magasröptű kritika megállapította: „Ez a szerző azt állítja, hogy ebben és ebben az évben született. Ez hazugság. A szerző abban és abban az évben született.” A kritikus jobban tudja, persze hogy jobban. Valaki pedig – mindketten arról a vidékről valók, amely Mulligant szülte – e szavakkal óvta egy barátját:

„Csak Új-Dél-Walesről ne beszélj előtte. Van ott egy fivére, de a család *ki nem ejti az ő nevét.*” De ez a téma túl kiterjedt és túl magas is egy pusztá bekezdésre. Majd elkészítetek egy emlékiratot, vagy inkább készíttessünk el *par une société de gens de lettres*³ egy életrajzsorozatot – különböző úriemberek életéről, ahogy olyan jó barátaik mesélik el, akiket nem is ismernek.

Miután George elmondta hősi és vértanúi kalandjait, persze Harry is kitárta szívét bátyja előtt, és beszámolt neki a saját magánügyeiről. Leszedte a keresztvízet az egész Castlewood családról – mindenekelőtt mylordról, nem azért, mert kártyán nyert tőle, tekintve, hogy Harry sportember volt, és természetesnek találta, hogy fizetnie kell, ha veszít, és pénzt kap, ha nyer, hanem mert amikor Harry bajba került, nem volt hajlandó segíteni rajta, és a káplánt olyan szívtelen álürügyekkel bocsátotta útjára. Will úrról a lóvásár után, és a viselkedéséről való véleményét nyíltan fel is jegyezte Will úr szemére és orrára. A grófnővel és Lady Fannyval kapcsolatban Harry óvatosabban nyilatkozott, de azért nem nagyon kedvezően. Mindenféle históriát hallott róluk. A grófnő kártyás öreg macska, Lady Fanny pedig elszántan kacérkodik. Hogy ezt ki mondta neki? Hát olyasvalakitől hallotta, aki mindkettejüket igazán jól ismeri. Annyi igaz, hogy bizalmasságuk idején Maria őszintén közölt unokaöccsével jó néhány anekdotát mostohaanyjáról és féltestvéréről, és ezek semmiképpen sem szolgáltak e hölgyek előnyére. De magának Lady Mariának tekintetében a fiatalember állhatatos és konok maradt.

≡ Lehet, hogy ez esztelenség. Én nem mondom, hogy nem, George. Lehet, hogy bolond vagyok, és azt hiszem, csakugyan az vagyok. Tudom, rettenetes kínlódásba fog kerülni odahaza, és madame meg Lady Maria megvívják majd a csatájukat. Hát akkor pedig külön kell élnünk. A birtokunk elég nagy, hogy elférjünk rajta veszekedés nélkül, és én elmehetek máshová is, nemcsak Richmondba és Castlewoodba. Ha te hozzájutsz az örökségedhez, majd adsz belőle egy részecskét... madame mindenesetre hagy rám egy kis járadékot... És remek gazdálkodó vagy intéző lehetne belőlem. Nem tudok és nem akarok szakí-

³ Egy irodalmi társaság által, (francia)

tani Mariával. Olyan nagylelkűen mellém állt, hogy csirkefogó lennék, ha hátat fordítanék neki. Gondold csak meg, hogy elhozta nekem minden ékszerét, amije csak volt, a drága, derék teremtés! és odadobta az ölembe az utolsó guinea-jével együtt... és... és... az Isten áldja meg őt! – Harry e szavaknál kabátja ujjával végigdörzsölte szemét, és dobbantott egyet, és így folytatta: – Nem, bátyám, én nem válok el tőle, még ha holnap Virginia kormányzója lehetnék, akkor se, és az én drága öreg George-om soha nem is tanácsolna ilyesmit, azt tudom.

– Azért küldtek ide, hogy azt tanácsoljam neked – válaszolta George. – Azért küldtek, hogy ha lehet, akadályozzam meg ezt a házasságot, és ennél boldogtalanabb házasságot nem is tudok elképzelni. De azt a tanácsot nem adhatom neked, hogy szegd meg a szavadat, fiú.

– Tudtam, hogy ilyet nem tehetsz! Amit az ember kimondott, azt nem vonhatja vissza, George. Én vettem az ágyamat, nekem kell aludnom rajta – mondta komoran Harry úr.

Ebben állapotodott hát meg a mi két kiválóságunk, amikor először tanácskozták meg Harry szerelmi ügyét. De miután George beszélgetett a nagynénjével, és az okos, öreg, nagyvilági asszony közlései nyomán további ismereteket szerzett családjáról, Warrington úr, aki születéstől fogva szkeptikus természet volt, Lady Mariában is éppúgy kezdett kételkedni, mint a fivéreiben és húgában, s növekvő bizalmatlansággal és riadtsággal tekintett Harry eljegyzésére. Vajon Maria csakugyan a vagyonáért akarta Harryt? Vagy pedig a csinos, fiatal férfira vágyódott? Igazak-e a történetek, amelyeket Bernstein néni mesélt róla? Bizonyosan nem tanácsolhatja Harrynak, hogy szegje meg a szavát, de elméjében kitervezhet valamilyen cselt, amivel Maria érzelmeit próbára teheti, és azt hiszem, további viselkedése, amely nem tűnt fel nagyon szeretetre méltó színben, ebből a megfontolásból származott.

NYOLCADIK FEJEZET

Ariadné

Lord Castlewoodnak volt egy háza a Kensington Square-en, amely elég tágas volt ahhoz, hogy főúri családjának különböző tagjait befogadja, és nagyon alkalmas helyen állt a palotaszolgálatuk szempontjából, amikor őfelsége a Kensington-palotában tartózkodott. Óladységének megvoltak a fogadóestéi, és kártyapartikat is adott azoknak, akik hajlandók voltak eljönni, de száz évvel ezelőtt még hosszú volt az út Londontól Kensingtonig, és George Selwyn azt mondta, ő ugyan nem mer odamenni, mert fél, hogy kirabolják éjszaka – hogy vajon útonállókra gondolt-e, akik fekete álarcot viselnek az arcukon, vagy kifestett arcú hölgyekre a *quadrille*-asztalnál, azt nem tudnók megmondani.

Déltájban, aznap, amikor Harry újra megjelent White-nál, történetesen egész erényes rokonsága részt vett a reggelin, jelen volt még Will úr is, mivel délután szolgálatba kellett mennie.

Legelőször a hölgyek jöttek le a csokoládéjukhoz, aztán Will úr csatlakozott hozzájuk udvari öltözetében, végezetül mylord is felbukkant bágyadtan, háziköntösében és hálósapkájában, mivel még nem öltötte fel a nappali parókáját. Will érdekes híreket hozott haza múlt éjszaka a Térdszalagrendből, ahol együtt vacsorázott néhány emberrel, akik White-tól hallottak róla, sőt látták is a Ranelagh-nál!

– Miről hallottak? mit láttak? = kérdezte a ház feje, kezébe fogva a *Napi Tudósító*-t.

– Kérdezd Mariát – mondta Lady Fanny.

Mylord idősebbik hűgához fordult, aki ünnepélyes szomorúsággal arcán olyan halovány volt, mint az asztalterítő,

- Ez megint Will szokásos, választékos és udvarias tréfái közé tartozik - mondta Maria.

- De nem - esküdözött Will mindenféle káromkodás kíséretében -, ez nem tréfa, és nem én találtam ki. Tom Claypool Norfolkból mind a kettőjüket látta Ranelagh-nál, Jack Morris pedig White-tól jött, ahol Harry Warrington saját szájából hallotta a történetet. A fene essen belé, én örülök neki! - dörögte Will, és az asztalra csapott. - Mi most a véleményed a Szerencsés Ifjúról, a virginiaiáról, akivel lordságod olyan nagyra volt, és most aztán kiderül róla, hogy második fiú?

- Hát a bátyja nem halt meg? - kérdezte mylord.

- Nem jobban, mint te magad. Esze ágában sem volt meghalni. Véleményem szerint ez kicsinált dolog volt kettejük között.

- Warrington úr képtelen az ilyen csalással - kiáltotta Maria.

- *En* soha nem bátorítottam a fiút, ennyit legalább el kell ismerned - mondta mylady. - És Fanny se bátorította, mi ugyan nem!

- Mi ugyan nem! - visszhangozta Lady Fanny.

- A fickó nem más, mint koldus, és kijelentem, hogy a nadrágját, ami rajta van, azt se fizette ki - folytatta Will. - És én örülök neki, mert gyűlölöm, és tőlem akár fel is köthetik!

- Te csakugyan nem tekintesz rá nagyon kedvező szemmel, különösen amióta kékre-zöldre vert, Will! - vigyorgott mylord. - Szóval szegény fiú megtalálta a bátyját, és elvesztette a birtokát!

S ezzel Maria húga felé fordult, aki hiába, hogy maga volt a testet öltött fájdalom, mégis valami nevetséges dolgot juttatott eszébe annak a humoristának, aki mellett ült, mert őlord-sága, miután egy pillanatig rábámult, harsány nevetésbe tört ki, ettől viszont szegény hölgy arca elpirult, s szemét is eláztatták a könnyek.

- Szégyen, gyalázat! - zokogott föl, s arcát a zsebkendőjébe rejtette.

Maria mostohaanyja és húga egymásra nézett.

- Mi sohasem tudjuk teljesen megérteni lordságod humorát - jegyezte meg az előző hölgy méltóságteljesen.

≡ Nem is látok rá semmi okot, hogy megértsétek ≡ mondta

mylord dühösen. – Drága Mariám, kérlek, bocsáss meg, ha olyasvalamit mondtam... azazhogy tettem, amivel megbántottam az érzéseidet.

– Még hogy olyasvalamit tettél! Kifosztottad a szegény fiút, amikor gazdag volt, és nevelsz rajta, amikor tönkrement! – mondta Maria, fölkelt az asztaltól, és végigmérté egész családját.

– Bocsáss meg, kedves húgom, én nem *rajta* nevettem – mondta gyöngéden mylord.

– Ó, mindegy, hogy min vagy kin nevetett, mylord. Elvettél tőle mindent, amit csak elveszthetett. Mindenki ujjal mutat rád, mint aki a saját húsát és vérét falja fel. És most, hogy mindene a tied lett, még mulatsz a szerencsétlenségén!

És kisuhogott a szobából, előzőleg még megvető pillantásokat szikráztatva az egész összegyűlt társaságra.

– Mondd el mindazt, ami történt vagy amit hallottál, Will, most már húgom fájdalma nem fog félbeszakítani.

És Will részletesebben és határtalan ujjongással elmondta Harry kudarcát, azt, amiről egész London pusmogott, George Warrington hirtelen megjelenésének történetét. Lord Castlewood sajnálta Harryt; Harry derék, jó fiú volt, és rokona szeretete is őt, már amennyire bizonyos társasági emberek szeretik egymást. Kártyázott Harryval, és annyit nyert el tőle, amennyit csak tudott – de hát miért ne? A többiek bizonyára leszakítanák az érett barackot, mért ne kaphatná be ő is éppúgy? „Ej, ha csak ez terhelné a lelkiismeretemet, semmi okom se volna a nyugtalanságra!” – gondolta mylord.

– Hol lakik Warrington úr?

Will kijelentette, hogy hajlandó a kárhozat állapotába átlépni, ha tudja, vagy akár ha érdeklődik ilyesmi iránt.

– Meg fogjuk hívni, és a legnagyobb tisztelettel fogunk bántani vele – mondta mylord.

– Remélem, a pikétet beleértve! – fintorgott Will.

– Vagy levezetnéd őt az istállóba, és eladnál neki valami jó gebehúst? – kérdezte Lord Castlewood. – Te aztán hamar elnyerted volna Harry Warrington pénzét, ha tudtad volna, de olyan otrombán csaltál a játékban, hogy füttykössel fizettek ki. Ismét-

lem, az az óhajom, hogy a lehető legnagyobb figyelmességet tanúsítsuk Warrington öcsénk iránt.

– És, persze, hogy senki se zavarja mylordot, ha leül játszani! – kiáltott fel Lady Castlewood.

– Madame, én tiszta játékot óhajtok Warrington úrnak is; magamnak is és a tiszteletre méltó család valamennyi tagjának – vágta vissza gőgösen Lord Castlewood.

– Az ég irgalmazzon a szegény úriembernek, ha lordságod kedves akar lenni hozzá – szólt a mostohaanya egy bók kíséretében, és nem lehet tudni, meddig tartott volna ez a családi vita; ha e pillanatban egy phaëton nem hajtat a ház elé, benne a két virginiai ifjúval.

Ez volt az a kocsi, melyet a mi Tékozló Ifjúnk gazdagságának idejében vásárolt. Most is ő hajtotta: George mellette ült; négereik mögöttük foglaltak helyet. Harry szerényen oda akarta adni az ostort és a gyeplőt bátyjának, sőt az egész fogat tulajdonjogát át akarta ruházni rá.

– Mit kezdjen a magamfajta szegény ördög kocsival és lovakkal, Georgy? – kérdezte Harry alázatosan. – A ruha, amit magamon hordok, meg az erszény, amit a nénikémtől kaptam; ez mindenem e világon. Hajts te, bátyám, könnyebb lesz a lelkem, ha te hajtasz.

George nevetve azt felelte, hogy nem ismeri az utat, nem úgy; mint Harry, ami pedig a kocsit illeti, ő csak a felére tart igényt; akárcsak öccse ruhatárának esetében.

– Hanem akkor legyen becsületes alku, ha én osztozom a ruháidban, akkor neked is meg kell felezned a nadrágzsebem tartalmát, csak így lesz tisztességes a vásár!

Harry ismételten megesküdött, hogy ilyen fivér nincs még egy a földön. Hogy dobogtatta a lovait az úton! Milyen jóleső büszkeséggel kocsikáztatott ilyen fivért! Lelkesen, magas kedvükben érkeztek meg Kensingtonba, és Gumbo mennydörgése Lord Castlewood kapuján méltó lett volna a legmagasabb lakájhoz az egész St. James-palotában.

A szobában, ahová fiatalurainkat bevezették, csak Lady Castlewood és lánya, Lady Fanny tartózkodott. Will nem érzett különösebb kedvet, hogy szembenézzen Harryval, mylord még nem volt felöltözve, és Mariának is volt oka a távolmaradásra, leg-

alább, amíg a könnyei felszáradnak. Olyankor, amikor néha barátaink háza elé hajtatunk hatfogatú hintónkban, és amikor John jelenti odafent előkelő nevünket, s amikor végül legjobb kalapunkkal a kezünkben, és legjobb vasárnapi mosolyunkat előlegezve belépünk a fogadószobába – előfordulhat-e, hogy egy családi veszekedést szakítottunk félbe? hogy amikor feszelegve és vigyorogva belépünk, egy még mindig parázsló családi fel-lángolás elrejtett hamujára lépünk? hogy mialatt az előcsarnok ajtajától a fogadószobába lépünk, Jones asszony, úr és kisaszszonyok családi képpé csoportosultak, mondjuk, az egyik lány fesztelenül virágokat rendez el a vázákba; a másik egy rajzokkal díszített, ájtatos könyv fölé hajol; a mamájuk a pamlagon ül, a hentes és a szatócs elszámolási könyvét párnája alá rejtve, valamely választékos művel a kezében, s egyik csinos, kis lábát előnyösen előrecsúsztatva; míg a derék Jones, távol attól, hogy így szóljon: „A fene ebbe a Brownba, mindig látogatóba jön!” – kedvesen nyújtja kezét, kellemetes arcot vág, és felkiált:

= Nini, Brown öcsém, örülök, hogy látlak. Remélem, itt maradsz löncsrel

Ismétlem, megtörténhetik-e *velünk* is, hogy ilyen családi fogások áldozatai leszünk, külön a mi szórakoztatásunkra előadott komédiák nézői? Ó, legyünk hálásak nemcsak a kedves arcért, hanem a kedves álarcért is! nemcsak az őszinte szíveslátásért, hanem a képmutatásért is, ami a kelletlen dolgokat elrejtj elő-lünk! Miközben például én most beszélek, így könnyedén, csevegve, mi joga van önnek, drága uram, megtudni, mi folyik le valójában a lelkemben? Lehet, hogy a köszvény kínoz, vagy a nagyobbik fiam éppen az imént küldött ezer font összegű kollégiumi számlákat, vagy esetleg gyötrődöm éppen a *Stoke Pogis Sentinel*¹ támadásától, melyet valaki postán elküldött nekem, vagy pedig éppen nagyon fogatékos az ebéd, voltaképpen egy estély maradékaiból állt össze, amelyre én *nem* hívtam meg önt, de elleplezem kínos érzésemet, vidám mosolyt erőltetek ajkaimra, és így szólok: „Micsoda! Eljött szerencsét próbálni az ebédünkkel, Brown öcsém? Betsy, terítsen Brown úrnak is! Egyék

¹ Angol vidéki újság; itt humorosan, mint pl. *Karakószőrösöki Híradó*;

velünk! Szívesen, látjuk! Fogjon hozzá! Ami tőlünk telik!" Én azt mondom, hogy ez a szélhámoskodás részemről dicséretes önmegtagadás – hogy a képmutatás valódi erény. Ó, ha minden ember kimondaná, amit érez, micsoda tűrhetetlen társadalomban élnénk!

Amint a fiatalurakat bejelentették, Lady Castlewood teljes fesztelenséggel és jókedéllyel lépett eléjük.

– Hallottunk már, Harry – szólalt meg, és különösen az utóbbira nézett barátságosan –, erről a rendkívüli esetről. Lord Castlewood éppen reggelinél mondta, hogy még ma meglátogatja magát, Warrington úr, és Harry öcsénk, ne higgye ám, hogy csak egy kicsit is kevésbé fogjuk szeretni magát, amiért szegény lett.

– Most legalább megmutathatjuk, hogy nem a hektárjaiért szeretjük magát, Harry! – mondta Lady Fanny, anyja példáját követve.

– És engem, akinek a hektárok jutottak? – kérdezte George úr mosolyogva és meghajolva.

– Ó, kuzen, magát azért fogjuk szeretni, mert hasonlít Harry-hoz! – válaszolta a ravasz Lady Fanny.

Ó, van-e, aki ismeri az előkelő társaságot, és nem bámult már azon a csodálatra méltó könnyedségen, amellyel finom hölgyek ejteni tudják az embert, s aztán újra kegyükbe fogadni? Most mindkét hölgy szinte kizárólag az ifjabbik fivérrel foglalkozott. Nagyon udvariasak voltak George úrhoz, de Harry úrral gyöngéden bántak, lágy családiassággal, szelíd kedvességgel, szeretetteljes szemrehányással fordultak hozzá. Miért nem látogatta meg őket már oly régóta?

– Inkább velünk teázott volna, és ült volna le pikétezni, mint sok mással – mondta Lady Castlewood. – *Mi* már azzal is beértük volna, ha annyit nyertünk volna magától, hogy egy levél tüt vásárolhassunk rajta, de hát az úrfiak nem tudják, mi szolgál javukra – mondta a jó édesanya.

– Most, hogy már nincs annyi pénze, hogy kártyázni tudjon, eljőhet hozzánk játszani, kuzen! – kiáltotta a gyöngéd Lady Fanny, ujját fölemelve. – Így a maga balszerencséje jó szerencsét hoz majd nekünk.

George megzavarodott, Öccsének e fogadtatása egészen más

volt, mint amelyet várt. Mennyi bók és figyelmesség, és mind az öccsének szól, pedig most egy guinea-je sem maradt! Ezek az emberek talán nem is olyan rosszak, mint amilyeneknek festik őket. Azt mondják, a legsötétebb szerezcsennek sem *annyira* sötét a bőre, mint ahogy némelyek leírják.

Ez a gyöngéd társalgás vagy húsz percig tartott, amely időszak végén megjelent Lord Castlewood fehér parókájával, oldalán karddal. Nagyon udvariasan üdvözölte mindkét fiatalembert, egyiket sem udvariasabban, mint a másikat.

– Ha úgy volt megírva, hogy eljőjj hozzánk... és én magam részéről szívből örülök, hogy látlak... milyen kár, hogy nem jöttél néhány hónappal korábban! Egy bizonyos pikét játék, egy bizonyos estén akkor valószínűleg le se játszódtott volna. Egy kisebbik fiú sokkal elővigyázatosabb lett volna.

– Az igaz – mondta Harry.

– Vagy pedig egy rokon sokkal résztvevőbb. De sajnos, a kártyaszenvedély ott van mindnyájunk vérében. Én apámtól örököltém, és ettől lettem a legszegényebb peer Angliában. E szép hölgyek, akiket magad előtt látsz, ők sem kivételek. Szegény Will öcsém vértanúja e szenvedélynek, és ami engem illet, amit egyik nap nyerek, a másikon elvesztem. Határozottan visszasztító ez a játékdüh Angliában. Szegény unokaöcsém bankjegyei mind megváltak tőlem rákövetkező nap, hogy elnyertem őket.

– Én is kártyáztam már, akárcsak más úriemberek, de soha nem okoztam magamnak nagyobb kárt, és voltaképpen sohasem is érdekelt nagyon a játék – jegyezte meg Warrington úr.

– Amikor meghallottuk, hogy mylord Harryval kártyázott, *annyira* megszidtuk – kiáltották a hölgyek.

– De ha én nem lettem volna, tudod, Warrington öcsém, valaki más nyerte volna el a pénzedet. Szegényes vigasz ez, de Harry kénytelen beérni ennyivel, és még örülhet, hogy barátok nyerték el a pénzét, akik a javát kívánják, nem pedig idegenek, akik nem törődtek vele, csak megkopasztották.

– Eh! Ha a fogunkat kihúzták, azt már nem lehet visszailleszteni, akkor se, ha a testvérünk húzta ki, mylord! – mondta nevetve George úr. – Harrynak viselnie kell a hibái következményét, és meg kell fizetnie az adósságait, mint bárki másnak,

- Én soha nem is mondtam, nem is gondoltam mást. Angol embernek nem szokása, hogy a kedvét is elveszítse, amiért veszít - mondta Harry.

- Kezedet, öcsém! Így beszél egy férfi! - kiáltotta gyönyörűséggel mylord.

A hölgyek most egymásra mosolyogtak.

- A nővérem Virginiában értett hozzá, hogyan nevelje fel a fiait úriembereknek! - kiáltott fel Lady Castlewood lelkesen.

- De hát ez már tűrhetetlen, milyen szeretetre méltó lett maga, azóta, hogy elszegényedett, Harry kuzen! - kiáltott fel Fanny kuzin. - Esküszöm, mama, a jó tulajdonságainak a felét sem ismertük, amikor még csak Szerencsés Ifjú volt, és Virginiai Fejedelem! Maga pontosan olyan, mint ő, George kuzen, de fogadni mernék, nem tud olyan kedves lenni, mint az öccsel!

- Én Virginiai Fejedelem talán vagyok, de, sajnos, Szerencsés Ifjú, az nem - mondta komolyan George.

Harry már nekikezdett:

- Jupiterre, ő a legjobb... - amikor egy csembaló hangja hallatszott le a felső szobából. A fiú elpirult, a hölgyek mosolyogtak.

- Maria játszik odafent - mondta Lady Castlewood. - Menjünk fel hozzá.

A hölgyek felálltak, és elindultak az ajtó felé, Harry pedig mélyen elpirulva követte őket. George csatlakozni akart a társasághoz, de Lord Castlewood visszatartotta.

- Kérlek, ha a hölgyek mind az öcsédet kísérik - mondta őlordsága -, hadd élvezzem legalább én a társaságod és társalgásod előnyét. Nagyon szeretném hallani a fogságod és szabadságod történetét, George öcsém!

- Ó, azt nekünk is hallanunk kell! - kiáltotta a hölgyek egyike tétovázva.

- De én kapzsi vagyok, és az egészet magamnak akarom - mondta Lord Castlewood igen szigorúan nézve a hölgyre, aztán a nőket az ajtóig kísérte, és mély meghajlással becsukta mögöttük.

- Öcséd kétségkívül mindent közölt veled, ami a házban történt vele, George öcsém? - kérdezte George rokona.

= Mindent, beleértve összeveszését Will úrral és eljegyzését

Lady Mariával – válaszolta meghajolva George. – Talán megbocsátasz, ha azt mondom, hogy csak balszerencse szegődött itt hozzá, mylord.

– Amit senki sem sajnál nálam őszintébben. Öcsém zsokék és trénerok között él a város legvadabb csemetéinek társaságában, és nem nagy a rokonszenv közöttünk. Nem is lagnánk mindnyájan együtt, ha nem volnánk ilyen szegények. Ez az a ház, ahol nagyanyánk élt, mielőtt kiutazott Amerikába, és férjhez ment Esmond ezredeshez. A régi bútorok nagy része az övé volt. – George némi érdeklődéssel tekintett körül a faburkolatú szobában. – A mi házunk nemigen virágzott az elmúlt húsz esztendőben, habár vagy tizenkét évvel ezelőtt magasabb rangra léptünk, tekintettel akkori összeköttetésünkre az udvarral. De a játék betegsége mindnyájunknak vesztét okozta. Én ennek vagyok szerencsétlen áldozata, csak túl büszke vagyok, hogy eladjam magamat és címemet egy *roturière*-nek,² ahogy sok, kevésbé aggályos főúr megtette. A gőg az én vétkem, kedves öcsém. Nem tudom elfelejteni, kinek születtem!

És őlordsága az ingfodrára helyezte kezét, lábát kifelé fordította, s unokaöccsének nemesen a szeme közé nézett.

Az ifjú George Warringtonnak az volt a természetes hajlama, hogy mindent elhiggyen, bárki mondja neki. De ha egyszer csatlódott, vagy kiismerte valakinek a jellemét, akkor aztán véglegesen hitetlenné vált, s így mylordnak ezt az előkelő beszédét gunyoros belső mosollyal fogadta, mindazonáltal megőrizte komolyságát, és alig engedte, hogy megvetése szavaiban is tükröződjék.

– Mindnyájunknak megvannak a magunk hibái, mylord. A játékszenvedély bocsánatos bűn a magunk rangján álló úriemberek között. Ha egyszer szívből megbocsátottam öcsémnek, nem vállalkozhatom, hogy lordságod bírása legyen ebben az ügyben, legföljebb azt tudnám őszintén kívánni, hogy ahelyett, hogy játszottatok és vesztettetek, inkább mindketten játszottatok és nyertetek volna!

– Így vagyok én is vele, tiszta szívemből – mondta sóhajtván mylord. – Abból, hogy így tudsz beszélni, jóságodra lehet kö-

² Polgárasszony. (francia)

vetkeztetni, és a világban való jártasságodra és tapasztaltságodra is, öcsém. Úgy látszik, e tulajdonságokból nagyobb rész jutott neked, mint legtöbb fiatalembernek a te korodban. Szegény Harrydnak a legjobb szíve van a világon, de nem hinném, hogy nagyon okos.

– Csakugyan nem nagyon okos. De ért ahhoz a művészethez, hogy barátokra tegyen szert, bárhova megy is, és hiába könnyelmű, legtöbbszer szeretik.

– Én szeretem... és mondhatom, mindnyájan szeretjük! Mintha csak az édesöcsénk lennel – kiáltotta mylord.

– Gyakran leírta leveleiben, hogyan fogadták lordságod házában. Nyugodt lehetsz, anyám mind megőrizte öcsém leveleit. Harrynak nincs valami művelt stílusa, de szíve olyan jó, hogy jobban esik őt olvasni, mint bármely szellemes embert.

– Lehet, hogy tévedek, de úgy képzem, Harry bátyjának a szíve is jó, meg az esze is – mondta mylord makacsul kegyes hangulatban.

– Én olyan vagyok, kuzen, amilyennek az ég megteremtett, csak talán több tapasztalás és bánat lett osztályrészem, mint a legtöbb fiatalembernek.

– Szegény öcsédnek ez a szerencsétlensége... már úgy értem, ez a nagy szerencse, ami érte, hogy újra megjelentél... nem fosztotta meg Harryt minden jövedelmi forrástól? – folytatta Lord Castlewood nagyon gyöngéden.

– De mindentől, kivéve, amit édesanyja hagyhat rá, vagy amit anyja halála után én biztosítani tudok neki. Errefelé mi egy kisebbik fiú szokásos örökrésze, mylord?

– Ej, hát egy kisebbik fiú errefelé... tudod... végül is mindenki tudja, mit jelent kisebbik fiúnak lenni – mondta mylord, s vállat vont, és vendége szemébe nézett.

A másik pedig folytatta:

– Mi a legjobb barátságban vagyunk, de mégiscsak húsból és vérből vagyunk, és nem akarom azt állítani, hogy többet fogok érte tenni, mint amit kisebb fivérekért tenni szokás. Minek adjak neki pénzt? Hogy elfecsérelje kártyán vagy lóversenyen? Mylord, mi Virginiában is kártyázunk, odahaza is vannak zsokéink, és az én szegény Harrym már hazájában is kitüntette ma-

gát, mielőtt hozzátok eljött. Örökölte a család gyöngéjét a té-
kozlásban.

– Szegény fiú, szegény fiú, de sajnálom!

– A mi birtokunk, tudod, elég nagy, de a jövedelmünk kicsi. Alig van több pénzünk, mint amit Angliában kapunk a dohányunkért, és abból se sok marad nekünk, mert a dohányunk mindenféle áru, ruhanemű, bőr, fűszer, szerszámok alakjában tér vissza hozzánk, sőt bort és sört is hozatunk rajta az embe-
reinknek és magunknak is. Harry visszajöhet, és megkaphatja a részét mindezekből, egy ló rendelkezésére áll az istállóban, egy darab hús az asztalon, egy kis készpénz, hogy ne hűljön ki a zsebe, és egy vagy két öltöny minden évben. Ez így mehet mindaddig, míg anyám él, ha ugyan, ami egyáltalában nem olyan valószerűtlen, össze nem vész valamin Madame Esmond-dal. Aztán, amíg én élek, élvezheti a házat, meg mindent, ami benne van, ha pedig meghalok és gyerekeim lesznek, bizony, egyre kevésbé szívesen látott vendég lesz. A jövője, mylord, elég sötét, hacsak valami kivételes szerencse nem éri, de hát ostobák lennénk, ha erre spekulálnánk. Ezentúl függésre van kárho-
zatva, és nem tudok rosszabb sorsot, mint egy akaratos asz-
szonytól függeni, amilyen a mi anyánk. Saját anyagi eszközeit, amelyek rendelkezésére álltak, hogy odahaza megbecsülést sze-
rezzon magának, ideát mind elfecsérelte. Apai örökségét oda-
hajította a kutyáknak, most aztán szegénység és alárendelt hely-
zet vár rá, semmi egyéb.

Warrington úr elég heves indulattal és ékesszólással adta elő szónoklatát, unokabátyja pedig tisztelettel hallgatta.

– Jól beszélsz, Warrington öcsém. Gondoltál valaha nyilvános szereplésre? – kérdezte mylord.

– Persze hogy gondoltam nyilvános szereplésre, mint mindenki az én helyzetemben... mindenki, azaz olyasvalaki, akit egyéb is érdekel, nemcsak a kockavető pohár meg az istálló – válaszolta George. – Remélem, mylord, képes leszek elfoglalni saját helyemet, szerencsétlen öcsémnek pedig be kell érnie a magáéval. Ezt szándékosan mondom, miután hallottam bizonyos kötelezettségről, amelyet vállalt, és amely mindkét fél részére nyomorúságot jelentene, ha most elvárnák, hogy eleget tegyen neki,

- A logikád igen erős - mondta mylord. - Menjünk fel, nézzük meg a hölgyeket? Van az emeleten egy kép, amelyről azt mondják, nagyatyád festette. Mielőtt elmegy, kedves öcsém, légy szíves, állapodjunk meg egy napban, amikor családunknak része lesz abban a megtiszteltetésben, hogy vendégül láthat. Castlewood, tudnod kell, mindig a te otthonod is, amikor mi ott tartózkodunk. Kissé olyasvalami, amilyen a ti virginiai Castlewoodotok lehet, öcsém, elbeszéléseitekből ítélve. Marhánk, birkáink, sörünk és erdők bőviben van, de a pénz fájdalmasan ritka dolog miközöttünk.

Felmentek a fogadószobába, ahol azonban csak egyvalakit találtak a család hölgyei közül. Ez Lady Maria volt, aki előlépett az ablakfülkéből, ahol ő meg Harry Warrington beszélgetésbe mélyedt.

George a tőle telhető legtetszetősebben meghajolt, Maria is a legmélyebb bókját vágta ki.

- Csakugyan csodálatosan hasonlít az öccséhez - mondta kezét nyújtva. - És abból, amit öccse elmondott, George kuzen, én azt hiszem, maga éppen olyan jó, mint ő.

Maria duzzadt szemének, könnyes arcának láttán George lelkiismeret-furdalást érzett. „Szegény teremtés - gondolta. - Harry a nagylelkűséggel és erényességgel kérkedett neki, én meg az önző, elsőszülött fivért játszottam odalent! Milyen öregnek látszik! Hogyan lobbanhatott Harry valaha is szenvedélyre ilyen nő iránt?” Hogyan? Mert nem a te szeméddel látta, George úr. Most már talán a saját szemével is jól látja. Én sohasem tudom, sajnáljam-e a férfit vagy szerencsét kívánjak neki, ha visszanyeri józan esztét.

Bemutatkozás után egy kis társalgás kezdődött, amelyet Lady Mariának egy ideig sikerült könnyed modorban irányítani, de - habár azt hiszem, a hölgyek a társasági képmutatás tekintetében sokkal tökéletesebb színészek, mint a férfiak - szegény hölgy egy-két mondat után mégiscsak zokogásba tört ki, intett Harrynak, hogy ne közeledjék hozzá, és kisetett a szobából.

Harry utánarohánt, de megállt - Maria jelére. Mylord azt mondta, szegény nővérét érik néha ilyen idegrohamok, és már reggel is rosszul érezte magát. E közjáték után fiataluraink úgy gondolták, szükségtelen elnyújtani látogatásukat, Lord Castle-

wood lekísérte őket a lépcsőn, egészen a kapuig, megcsodálta lovaikat a phaëton előtt, és barátságosan búcsút intett nekik.

= Szóval, hizelegtünk és ölelkeztünk az ablakban, és mint jó barátok váltunk el, Harry, ugye? – kérdezte George a kocsisától.

– Ó, igazán jó lány! – kiáltotta Harry, megcsapkodván a lovakat. – Tudom, neked is ez lesz a véleményed, ha majd megismered.

– Ha majd hazahozod Virginiába? Szívélyes fogadtatás várja majd anyánk részről. Anyánk soha nem fogja megbocsátani nekem, hogy nem akadályoztam meg ezt a házasságot, és neked sem, hogy megkötöd.

– Nem tehetek mást, George! Ne dugd azt a csúnya fejedet olyan szorosan a fülemhez, Gumbo! Az után, ami köztünk történt, a becsületem köt, hogy melléje álljak. Ha ő nem lát akadályt, én sem láthatok. Megmondtam neki mindent. Megmondtam neki, hogy madame eleinte nagyon meg lesz sértve, de engem nagyon szeret, és végül is nem tehet mást, mint hogy kiengesztelődjék. És ha majd *te* veszed át a birtokot, megmondtam neki, jól ismerem az én drága George-omat, és számíthatok rá, hogy osztozni fogunk.

– Mi a fenének mondtad neki! Hadd közöljem veled, édes écsém, hogy én meg egészen más történetet mondtam el Lord Castlewoodnak. Hogy mint legidősebb fivér, igényt tartok minden jogomra... de ne verd már úgy ezt az innenső lovat... és hogy nincs kilátásod egyébre, csak szegénységre és függő helyzetre.

= Micsoda? Nem akarsz segíteni rajtam? – kiáltotta Harry, és elsápadt. – George, ezt nem hiszem, még ha saját szájadból hallom, akkor sem!

E kitörés után egy percnyi szünet következett, miközben Harry rá se nézett bátyjára, hanem csak ott ült vakon maga elé meredve, mint a bánat és a komorság megtestesülése. Olyan közel hajtott egy út menti oszlophoz, hogy a kocsi felfordult volna, ha George meg nem ragadja a gyeplőt.

= Jobb lett volna, ha rögtön *te* veszed kézbe a gyeplőt – mondta Harry. – Az előbb is mondtam neked, hogy jobban tenéd, ha *te* hajtánál.

- Tapasztaltad már, hogy valaha cserbenhagytalak, Harry?
- kérdezte George.

- Nem - felelte a másik -, mindmostanáig nem... - és miközben beszélt, könnyei végigpotyogtak arcán.

- Édes öcsém, azt hiszem, eljön a nap majd, amikor azt mondom, hogy megtettem a kötelességemet.

- Mit tettél meg? - kérdezte Harry.

- Azt mondtam, kisebbik fiú vagy... hogy elköltöttem egész apai örökségedet, és hogy otthon csak nagyon csekély osztályrészt vár rád. Hát nem így van?

- De így van, csakhogy én ezt nem hittem volna el, ha tízezer ember mondja is el nekem - válaszolt Harry. - Bármilyen történet is velem, azt gondoltam, *benned* bízhatom, George Warrington.

És Harry megmaradt ebben a lelkiállapotában az egész kocsikázás alatt.

Nem sokkal azután, hogy megérkeztek lakásukra, felszolgálták az ebédet, Harry alig evett belőle, de az előtte álló borból bőségesen fogyasztott.

- A bor rossz vigasz a bajban, Harry - jegyezte meg bátyja.

- De nincs más vigasztalóm, uram - mondta Harry dühösen, és miután némán poharat pohárra üritett, hirtelen felragadta kalapját, és kiment a szobából.

Három óra hosszat se tért vissza. George, aki nagyon aggódott öccséért, nem ment el időközben hazulról, hanem csak a könyvét olvasta, és pipájából merített türelmet. „Csakugyan cudarság volt azt mondanom, hogy nem fogok segíteni rajta, és Isten a tanúm, nem volt igaz. Nem hagynám őt a pácban, még ha egy szerezcsen nőt venne is feleségül - gondolta George -, hát nem ártottam-e már azzal is eleget neki, hogy megint életre támadtam? Hova is mehetett... talán kártyázni?”

- Űristen! Mi történt veled? - kiáltott fel George Warrington, amint öccse halotthalványan belépett.

Harry odalépett hozzá, és megragadta bátyja kezét.

- Most már meg tudom szorítani a kezedet, Georgy - mondta. - Talán mégiscsak helyes volt, amit tettél, habár én ugyan soha nem tudom elhinni, hogy öcsédet leráznád bajában. Elmondok neked valamit. Ebédnél hirtelen azt gondoltam, vissza-

megyek, és beszélek vele. Ezt mondom neki: „Maria, akármilyen szegény vagyok, maga olyan nemesen viselkedett velem, hogy esküszöm, a magáé vagyok, és csak magán áll, akar-e engem, vagy otthagy. Ha kellek magának, itt vagyok: beállok katonának vagy dolgozom. Igyekszem magamnak valahogyan megélhetést teremteni, és a bá... , a rokonaim majd megbánják, és adnak elég pénzt, amiből megélhessünk.” El voltam rá szánva, hogy ezt megmondom neki, és meg is mondtam, George. Szaladtam végig az egész úton Kensington felé, az esőben... nézd, tetőtől talpig sáros vagyok... és ott találtam mindnyájukat ebédnél, azaz mindnyájukat, kivéve Willt. Abban a pillanatban beszélni kezdtem, ott, mindnyájuk előtt, ahogy az asztal körül ültek a boruk mellett. „Maria – mondtam –, egy szegény fiú akarja megújítani azt, amit akkor ígért, amikor még gazdagnak képzelte magát. Kell magának?” Valahogy bővében voltam a szavaknak, és nem dadogtam úgy, mint most. Jó sokáig beszéltem, és a végén azt mondtam, megteszem, ami tőlem telik, s teljesítem vele szemben a kötelességemet, Isten engem úgy sejtessen!

Amikor befejeztem, Maria végtelen gyöngéden odalépett hozzám. Megragadta a kezemet, és a többiek előtt megcsókolta. „Drága, jó Harrym!” – mondta... Ezek az ő szavai voltak, máskülönben nem dicsérném magamat... „Magának nemes szíve van, és ezt tiszta szivemből köszönöm magának. De én már régóta láttam, kedvesem, hogy csak kötelességérzetből ragaszkodott a szavához, egy bolond ígérethez, amit egy fiatalember tett egy öregasszonynak. Ha megtartaná, boldogtalan lenne, kedvesem. Én feloldom magát alóla, és egész szivemből köszönöm a hűségét, s mindig áldani és szeretni fogom az én drága unokaöcsémét.” És odalépett és megcsókolt mindnyájuk előtt, és kiment a szobából méltóságteljesen, s egyetlen könnyet sem ejtett. A többiek mind sírtak, különösen mylord zokogott hangosan. Nem gondoltam volna, hogy ennyi érzés van benne. És Mariához mit szólsz, George? Hát nem nagylelkű teremtés?

– Igyunk az egészségére! – kiáltotta George, megtöltve a poharat; amely még mindig előtte állt.

– Hip, hip, hurrál! – mondta Harry.

Tombolt a gyönyörűségtől, hogy szabad.

KILENCEDIK FEJEZET

Amelyben Harry még mindig az orrát lógatja

Madame de Bernstein öröme aligha volt kisebb, mint virginiai unokaöccseié, amikor megtudta, milyen eredményre vezetett Harry utolsó találkozása Lady Mariával. George még aznap este levelet küldött a bárónőnek, s abban tájékoztatta arról, ami történt; nem sokkal azután pedig unokaöccse, Castlewood lord – aki nagyon ritkán látogatott el nagynénjéhez – jött el tiszteletét tenni a bárónőhöz, és nyíltan beszélt az időközben adódott körülményekről; mert senki sem tudott alkalomadtán olyan őszinte lenni, mint Castlewood lord, márpedig most, hogy befejeződött az ügy Maria és Harry között, mi szükség lett volna még tartózkodásra vagy képmutatásra? A játszma lefolyt, vége lett: mylordnak semmi kifogása sem volt most már az ellen, hogy különböző lépéseiről, taktikáiról, fortélyairól beszéljen.

– Az édes húgom – mondta gyöngéden mylord –, és nem lesz már sok esélye... sok *ilyen* esélye, hogy férjhez menjen, és önálló háztartása legyen. Ha tán nem minden tekintetben helyeseltem a házasságot, és talán sajnáltam is ladységed ifjú virginiai kedvencét, de persze az ilyen jó szerencsét nem lehetett elszalasztani, és én kénytelen voltam saját húsom és vérem mellé állni.

– Ez a nyíltszívűség becsületére válik lordságodnak – mondta Madame de Bernstein –, és a húgod iránti szeretet nagyon épületes.

– De hát elvesztettük a játékot, és én *sans rancune*¹ beszélek.

¹ Bosszú nélkül, (francia)

Maga nyert, nem illik tehát, hogy nehezteljen – mondta mylord meghajolva.

Madame de Bernstein kijelentette, hogy még életében nem volt ilyen jó kedve.

– Most már bevallhatod, Eugene, Mariának az a látogatása Harrynál az adósok börtönében... amikor olyan meghatóan felajánlotta minden ajándékát, amit tőle kapott, ezt a lépést te találtad ki?

– A szájalom a fiatalember iránt, és átérzése annak, ami Maria kötelessége volt barátja, eljegyzett szerelmese iránt a szerencsétlenség idején... mindez magában véve is éppen elegendő indíték, hogy úgy cselekedjék, ahogyan cselekedett – felelte Lord Castlewood álszentesen.

– De te tanácsoltad neki, kedves öcsém?

Castlewood vállát vonogatva bevallotta, hogy ő csakugyan ajánlotta nővérének, látogassa meg Henry Warrington urat.

– De meg is nyertük volna a játszmat, ladységed ellenére is – folytatta –, ha föl nem bukkan az idősebbik fivér. És én igyekeztem megvigasztalni Mariát azzal, hogy megmutattam neki, végeredményben milyen nagy szerencse, hogy vesztettünk.

– Tegyük fel, hogy feleségül ment volna Harryhoz, és George kuzen csak aztán bukkan fel? – jegyezte meg a bárónő.

– *Effectivement* – kiáltotta Eugene, és szippantott egyet a burnótos szelencéjéből. – Ha már el volt rendelve, hogy a sír kidobja halottját, legyünk hálásak a sírnak, amiért idejében okádta ki! Kénytelen vagyok azt mondani, hogy George Warrington úr józan embernek látszik, és nem önzőbb, mint más elsőszülött fiú és nagyvilági ember. Az én szegény Mollym azt képzelte, hogy ő is olyan... hogy is mondjam?... talán zöldfülű a helyes kifejezés... mint az öccse. Azt a gyöngéd reményt táplálta, hogy George kuzen talán hajlandó lesz osztozni, mégpedig felesben az ifjabb ikerrel, és azt hiszem, annyira belebolondult a fiatalemberbe, hogy ebben az esetben megtartotta volna. Harry Warrington a cipő felével még megjárja, mondtam én, de Harry Warrington minden kenyér nélkül, édesem!

– Hogyhogy minden kenyér nélkül?! – kérdezte a bárónő.

– Hát úgy, hogy nem kap más kenyeret, csak amit a bátyja macskaasztalánál kap. Ezt mondta az öregebbik.

– Micsoda kőszívű nyomorult! – kiáltotta Madame de Bernstein.

– Lárifári! Én *cartes sur table*² játszom magával, néném! George úr nem tett egyebet, csak amit mindenki más is megtenne a helyén; és semmi jogunk nincs, hogy haragudjunk rá... igazán semmi jogunk. Ezt Molly maga is beismerte, miután túl volt első fájdalomkitörésén, és rávettem, hogy hallgasson a józan ész szavára. Ostoba, öreg jószág! Az ő korában így megháborodni egy fiatal legény miatt!

– Szinte azt hiszem, valóságos szenvedély volt = mondta Madame de Bernstein.

– Hallania kellett volna, amikor búcsút vett tőle! *C'était touchant, ma parole d'honneur!*³ Én sírtam. Szent Györgyre mondom, nem tudtam visszatartani a könnyeimet. Ez a fiatalember sáros harisnyában, szemébe lógó hajjal közénk veti magát, amikor éppen ebédelünk, megkéri Molly kezét nagyon őszinte és nemes modorban, méghozzá jó stílusban, ő meg válaszol. A fenébe is, nekem Woffington asszony⁴ jutott eszembe az új skót színdarabban, amit a Lord Bute pártfogoltja írt... az a Douglas...⁵ hogy is hívják? Átöleli a fiút, és szívet tépő hangon búcsút mond neki. Méltóságteljes fájdalomban megy ki a szobából... köszönöm, nem kérek több csokoládét. Ha *mauvais pas*-t⁶ csinált is, senki sem visszakozerhatott volna ünnepélyesebben. Mesteri visszavonulás volt a vereség után. Kieheztettek bennünket az állásainkból, de vitézi becsülettel vonultunk vissza.

– Molly nem fog belehalni csalódásába! – mondta mylord nagynénje, miközben csészéjéből kortyolgatott.

Mylord vigyorgott, és kivicsorította sárga fogait.

– Hihi! – mondta –, egyszer-kétszer már megkapta ezt a betegséget, mégpedig eléggé súlyosan, mégis tökéletesen kigyó-

² Nyílt kártyákkal. (francia)

³ Becsületszavamra, megható volt! (francia)

⁴ Ir származású londoni színésznő (1714–60). Tragikus és komikus szerepeket egyaránt játszott.

⁵ Lord Bute, John Stuart (1713–92) skót származású államférfi, a kor művészeinek nagy mecénása. A Douglas Bute pártfogoltjának, John Home drámaírónak, darabja.

⁶ Hibás lépés, (francia)

gyult belőle. Mint ladységed tudja, Molly korában már nem halálos.

Honnan is tudhatná öladysége? Nem ment férjhez Tusher doktorhoz, amíg élemedettebb korába nem lépett. Nem lett Madame de Bernstein, csak még sokkal később. Az öreg Didónak, mint egy költő megjegyzi, nem volt ismeretlen a balsors, innen a számalma a szerencsétlen iránt.

A kisemberek – így értesültem róla = összezőrdülnek, veszekszenek, aztán egyre szidják egymást, és soha többé ki nem békülnek. De a nagyvilági emberek sokkal bölcsebbek. Összekülönböznek, és akkor nem érintkeznek egymással. Aztán eltekintenek nézeteltéréseiktől, megint találkoznak, és nem tesznek fel egymásnak kérdéseket. Egy elbitangolt tékozló fiú vagy egy elbitangolt ölelő így élvezi az amnesztia áldásait, habár az ember tudja róluk, hogy rossz társaságban töltötték idejüket. Az elmúlt fél évben, amióta Castlewoodék és Madame de Bernstein a szegény Harry Warrington birtokjogáért harcoltak, az Esmond családnak ez a két ága egymástól elváltan élt. Most, hogy a kérdést rendezték, semmi sem állt útjába, hogy újra ne találkozzanak, mintha semmiféle nézeteltérés soha el nem választotta volna őket; és Madame de Bernstein elhajtattott a hintájában Lady Castlewood estélyére, és az Esmond hölgyek mosolyogva jelentek meg Madame de Bernstein multságain, és éppúgy szerették egymást, mint azelőtt is.

– Szóval, fiam, hallom, úgy viselkedtél szegény Harry öcséddel, mint egy kőszívű szörnyeteg! – mondta mulatva a bárónő, és botjával fenyegette meg George-ot.

– Csak ladységed irányítása szerint cselekedtem, mert látni szerettem volna, saját magáért vagy az állítólagos pénzéért tartottak-e rá igényt a rokonai – felelte George kissé elpirulva.

– Na nem, Maria nem mehetett férjhez a szegény fiúhoz, akinek egy pennyje sincs, és akinek a bátyja azt mondta, hogy semmit sem ad neki!

– Csak a javát akartam, madame – mondta George még mindig pirulva.

– És javára is vált, ő, te képmutató! – kiáltott az öreg hölgy.

– Képmutató, madame? és miért? – kérdezte Warrington úr, és nagyon méltóságteljes pózba vágta magát.

= Mindent tudok, gyermeke! = mondta a bárónő, de franciául. – Nagyon hasonlítasz a nagyapádra. Jöjj, hadd öleljelek meg! Harry mindent elmondott nekem, azt is, hogy megosztottad vele a kis apai örökségedet!

– De hát ez csak természetes volt, madame. Megosztottuk egymással a szívünket és erszéyünket, amióta csak megszülettünk. Csak tettem a köszívűséget, hogy próbára tegyem azokat az embereket – mondta George elhomályosult szemmel.

– És Virginiát is meg akarod osztani vele? – kérdezte Bernsteiné.

– Azt nem mondom. Az nem volna helyes = felelte Warrington úr. – A földet az elsőszülött fiúnak kell kapnia, ezt Harry sem akarná másképpen, és az is lehet, hogy meghalok, vagy hogy anyám túlél mind a kettőnk. De fele annak, ami az enyém, az övé is, és nem szabad elfelejtenünk, csak azért volt tékozló, mert tévedésben volt a helyzete felől.

– De hiszen ez egy hajdankori lovag, ez egy Bayard,⁷ maga a nagyapja támadt föl bennel – kiáltott fel Madame de Bernstein a komornájának, amikor éjszakára visszavonult. Ezen az estén, amikor a fiúk elmentek tőle, szegény Harry volt az, akinek csak a két ujját nyújtotta, a kifestett arcát pedig George-nak, aki a maga részéről majdnem olyan mélyen elpirult, mint a gyakran kifestett rózsza, öreg nőrokona kegyének illeten megnyilvánulásától.

Habár Harry Warrington a legkevésbé irigy ember volt a világon, és úgy tisztelte bátyját, mint aki minden tekintetben főnöke, vezére, fölöttese, mégis, nem csoda, ha a megalázottság és a csalódottság valamelyes érzése nyomasztotta a fiatalembert, miután le kellett szállnia arról a magaslatról, hogy ő a Szerencsés Ifjú és a végtelen virginiai területek örököse. Kensingtoni barátaink hiába ígérték meg neki és fogadkoztak, hogy csak még jobban fogják szeretni a bukása után – amire Harry mélyen meghajolt, és kinyilvánította háláját –, mégis lehetetlen volt észre nem vennie, amikor bátyjával együtt megjelent azon a nagy estélyen, amellyel Lord Castlewood újonnan talált rokonát

⁷ Bayard, Pierre Terrail (1473?–1524) = francia hős, lovagias jelleméről volt híres. Egy itáliai csatában esett el.

megtisztelte, hogy unokatestvéreinek egyedül George volt a fontos: csak ő volt a tárgya minden beszélgetésnek, bóknek, *petits soins*-nek, míg Harryről senki sem vett tudomást, kivéve szégyény Mariát, aki sóvárgó pillantásokkal követte és sötét szemrehányásokat lövellő szemmel kísérte, mintha csak Harryt kárhozná, amiért ő, Maria, elhagyta őt. „Ó! – mondta láthatóan ez a tekintet –, hiszen nagyon szép magától, Harry, hogy elfogadta a szabadságot, amit én adtam magának, de az nem volt szándékomban, uram, hogy ennyire örüljön is, amiért szabadon engedték.” Maria lemondott róla, de azért nem egészen bocsátotta meg neki, hogy szaván is fogta. Nem kellett neki Harry, és mégis kellett volna. Ő, ifjú barátaim, milyen gyönyörűséges egy szerelmi ügy kezdete, és milyen méltatlan olykor a vége!

Kétségkívül valami ilyesmit érzett Harry Warrington, amikor Kensingtonba ment, és unokanővéreinek mélabús, szemrehányó tekintetével találkozott. Hát igen, ostoba helyzet, ha idáig jut az ember, de az is mélabús érzés, ha az ember bepillant egy házba, ahol valaha lakott, és sötét ablakokat és ürességet lát ott, ahol valaha a szíveslátás tüzei égtek. Mélabús érzés? Az, de haj, milyen keserű, milyen mélabús, milyen képtelen érzés az is, ha az ember elhalad a 13. szám mellett, érzelmesen felnéz, és meglátja, hogy valaki más vigyorog ki az ablakból, és láthatólag a legjobb viszonyban van a háziasszonnyal. Én mindig meg vagyok sértve, még akkor is, ha egy fogadóban, amit látogatni szoktam, más emberek bőröndjeit és csizmáit látom olyan szobák ajtajában, amelyekben valaha én laktam. Ezek a csizmák ott henteregnek talán azon a pamlagon, amelyen valaha én is végigdőltem? Elrúglak magamtól, ti sáros, közönséges bakancsok.

Így hát, ha meggondolta, hogy az elfoglaltságnak ez a szakasza véget ért, és Maria szobái, ha nem is vette ki őket új bérlő, mindenesetre üresen maradtak – Harry nem nagyon érezte jól magát unokanővére társaságában, és valószínűleg az sem az övében. Vagy azt kellett tapasztalnia, hogy nincs mit mondania Mariának, vagy hogy amit Maria mondhat neki, az elég unalmas közhely, és hogy egy virginiai dohánnyal megtömött, fehér nyakú, piros ajkú pipa határozottan kellemesebb volt számára,

mint a leglágyabb hang és a legmélabúsabb *moue*,⁸ amit Maria nyújthatott. Így hát, amikor George Kensingtonba ment, Harry-nak nem nagyon akaródzott elkisérnie, inkább egyéb kötelezettségeket hozott fel ürügyül.

Szegény fiú nem mulatott jobban nagybátyja házában sem a Hill Streeten, sőt, az ottani erényes emberek alig szenteltek neki figyelmet. A hölgyek minden lelkiismeret-furdalás nélkül letagadták magukat, amikor odaérkezett; Harry alig is tudott hinni ilyen álnokságban, a kedveskedéseik, a szíveslátásuk, megismételt szeretet-megnyilvánulásaik után, de történetesen éppen Lambertéknál üldögélt egy órával az után, hogy nagynénjéhez látogatott el, és onnan meglátta, amint öladysége hordszékvivői megérkeznek egy üres gyaloghintóval, nagynénje pedig kilép, és beszáll a gyaloghintóba, és még csak el se pirul, amikor ő meghajol feléje a szemközi ablakból. Hogy saját rokonai letagadtatják magukat előle – hogy orra előtt vágják be azt a kaput, amely oly nyájasan szokott volt megnyílni előtte! Nem hitte volna, hogy ilyesmi lehetséges, mondta szegény, együgyű Harry. Talán azt hitte, hogy a kapu kopogtatójának gyöngéd szíve van, nem pedig bronzból készült: a kopogtató fején sem látszhatott kevesebb változás, mint Lady Warrington erényes arcán, amikor unokaöccse előtt elhaladt.

– Apám édesbátyjának a felesége! Mit tettem, amivel megsérthettem? Ó, Lambert néni, Lambert néni, látott-e már ilyen szívtelenséget? – kiáltott fel Harry szokott indulatosságával.

– Hát mi talán most másképpen bánunk magával, mint azelőtt, drága Harrym? – kérdezte Lambert néni, s egy oldalpillantást vetett a kisebbik lányára. – Az előkelő világ talán hidegen néz magára, de mi nem tartozunk az előkelő világhoz; így hát hozzánk nyugodtan eljöhet.

– Maguk ebben a házban egészen mások, mint a többi emberek – felelte Harry. – Nem tudom, hogyan, de valahogyan mindig nyugalmat és boldogságot érzek, ha magukhoz jövök.

⁸ Fintor. (francia)

– *Quis me uno vivit felicior? aut magis hac est
Optandum vita dicere quis potuit?*⁹

– kiáltott fel Lambert tábornok. – Tudod-e, honnan idéztem ezeket a sorokat, Talár úr? – így fordult fiához, aki hazajött a kollégiumból, hogy a húsvéti szünidőt szüleinél töltse.

– Catullusból idézte, apám – szólt a tudós.

– Még csak nem is valami hasonlóból, tisztelt uram. Az én kedvenc Democritus Junioromból idéztem... az öreg Burtonból,¹⁰ aki sok közepes tudóst látott el műveltséggel! – ugyanis Burton és Montaigne voltak a derék tábornok kedvenc szerzői.

⁹ Ki él nálam boldogabban, avagy ki mondhat kíváncsabbat ezen életnél? (latin)

¹⁰ Burton, Robert (1577–1640) – írói nevén Democritus Junior, angol egyházfi és író. *Philosophaster* c. komédiája és *A melankólia anatómiája* c. tanulmánya igen népszerű volt.

TIZEDIK FEJEZET

Macskának is szabad a királyra nézni

Elmeséltük már, hogy a virginiai testvérek, ifjúkorban nem szokatlan bölcsességgel, szigorúan jakobita nézeteket vallottak, és gyakran kinyilvánították túlárado szeretetüket a száműzött királyi család iránt. A száműzött trónörökös elismerte Madame Esmond atyját Esmond márkinak, és a virginiai testvérek anyja semmi kedvet sem érzett rá, hogy haragot tápláljon egy szerencsétlen törzs iránt, amely végeredményben annyira hajlamos volt az ő családjának érdemeit elismerni. Ami nővérének, Madame de Bernsteinnek és az Öreg Lovagnak kis botrányát illeti, megvetően utasította el magától ennek az utálatos esetnek az emlékét is, és azt erősítgette – egyébként teljes igazsággal –, hogy a Hannover-ház két első uralkodója semmivel sem jobb bármelyik Stuartnál a családi erkölcs tekintetében. De a király mégiscsak *de facto* király volt, éppúgy, mint őfelsége *de jure*.¹ De Factót ünnepélyesen megkoronázták és fölkenték a templomban, aminthogy De Facto hasonlóképpen teljességgel legyőzte De Jurét, amikor arra került a sor, hogy megvívjanak egymással a királyságért. Madame határozott véleménye az volt tehát, hogy fiai önmaguknak éppúgy, mint uralkodójuknak, tartoznak azzal, hogy megjelenjenek királyi udvarában. És amennyiben őfelsége hajlandóságot érzett volna, hogy valamely jövedelmező állást, esetleg kék vagy piros szalagot adományozzon valamelyiküknek, ő a maga részéről legkevésbé sem lett volna meglepve. Semmi kétséget sem táplált az irányban, hogy a ki-

¹ *De facto*; *de jure* – tény szerint; jog szerint. (latin)

rály éppúgy ismeri a virginiai Esmondokat, mint főnemességének bármely más tagját. A fiúk tehát különleges parancsot kaptak, hogy mutatkozzanak be az udvarnál, és édesanyjuk, merem állítani, nagyon mérges lett volna, ha tudja, hogy George a Harry paszományos kabátját vette föl azon a napon, amikor Kensingtonba ment meghajolni.

Száz évvel ezelőtt a király fogadóterme majdnem mindennap nyitva állt arisztokratái és nemesei előtt, és a királyhűség – különösen, mióta a háború megkezdődött – havonta hússzor is kielégülhetett az uralkodó magasztos látványával. Az ellenség hadihajóinak bölcs elkerülése, valamint kegyes felismerése annak a felbecsülhetetlen veszteségnek, amelyet a brit szigetek szenvednének el, ha királyi személyét a tengeren elfognák – arra bírta az uralkodót, hogy lemondjon királyi szívének oly kedves látogatásairól szülőföldjére, Hannoverbe, és arra kényszerítette, hogy – be kell vallani, nem szívesen – szerető britjei között maradjon. Egy hannoveri hölgy azonban – akit erényei kedvessé tettek az uralkodó szemében – igyekezett megvigasztalni Herrenhausenből való kényszer-távolmaradásáért. És Walmoden grófnő ajkairól – akit az uralkodó jóindulata kegyesen egy magas angol méltósággal ruházott fel – a Hit Védője, akit népe annyira tisztelt, szülőhazájának hallhatta meg hangjait.

Warrington úr megkérte nagybátyját, a buzgó udvaroncot, mutassa be e szeretett uralkodónak; és mivel Lambert úrnak hasonlóképpen el kellett mennie az udvarba, hogy megköszönje őfelségének előléptetését, a két úriember együtt indult útnak Kensingtonba, bérkocsit fogadván erre a célra, mivel Lord Wrotham kocsijára most szüksége volt jogos tulajdonosának, aki visszatért városi házába. A kensingtoni palota kapujánál szálltak le, ahol is a szolgálatban álló örök ismerték és üdvözölték a derék tábornokot, s onnan szerényen, gyalog tették meg az utat az uralkodó nyári székhelyéig. Végigsétálván a palota oszlopcsarnokán, beléptek a folyosóra, amely átvezet a nagy, fekete márvány lépcsőházhoz – amelyet Kent úr oly dúsan kifestett és feldíszített –, aztán áthaladtak több, szőnyegekkel gazonon teleaggatott, festményekkel és mellszobrokkal ékített termen, mígnem elértek a király nagy fogadótermébe, ott lát-

ható Tizian híres Vénusza és egyéb mesterművek között Sir Peter Paul Rubens² képe: *Szent Ferenc a gyermek Megváltót imádja*; és itt várakoztak az urak az udvar többi látogatóival egyetemben, mígnem őfelsége kijött magánlakosztályából, ahol bizonyos személyiségekkel tárgyalt, akiket azon idők hírlapi nyelvezetén őfelsége M.-tereknek neveztek.

George Warringtonnak, aki még soha nem járt semmiféle palotában, volt ideje megbámulni a helyet, és megnézni a körülötte várakozó embereket. Szép képeket is első ízben látott, és merem állítani, nagyon gyönyörködött Sir Anthony Van Dycknek I. Károly királyt, valamint a királynőt és családját ábrázoló bájos művében, és az *Eszter Ahasvérus előtt* című nemes képben, amelyet Tintoretto³ festett, és ahol minden alak pompás velencei ruhába van öltöztetve. E művek szemlélése annyira elragadta, hogy alig hallotta jó barátjának, az ezredesnek megjegyzéseit, aki fiatal társának majdnem teljesen figyelmetlen fülébe sugdosta néhány körülöttük feltűnt személyiség nevét.

– Az ott – mondta Lambert úr – az Admirális két lordja, Gilbert Elliot⁴ úr és Boscawen⁵ tengernagy: a *maguk* Boscawen-je, mert az ő flottájuk lőtte ki az első ágyugolyót a maguk vízein két évvel ezelőtt. Az a kövér úriember, akit egészen elborít az aranypaszomány, az Fox⁶ úr, aki miniszter volt és most beéri azzal, hogy fizetőtiszt óriási járandósággal.

– Saját személyén viseli az *auri fames*-t.⁷ Igen, a mellénye tökéletes Potosi! – mondta George.

– *Alieni appetens*...⁸ hogy is van tovább? Szeret pénzt kapni és pénzt kiadni – folytatta Lambert tábornok. – Az ott mylord Willes főbíró, és éppen Salisbury lorddal, Hoadley doktorral

² Flamand festő (1577–1640).

³ Tintoretto, Jacopo Robusti (1518–94) – olasz festőművész. Világhírű művei közé tartozik az *Utolsó Ítélet* és az *Ecce Homo*.

⁴ Elliot, Sir Gilbert (1722–77) – államférfi és költő, az angol flotta kincstárnoka.

⁵ Boscawen, Edward (1711–61) – az angol haditengerészet főtisztje, több tengeri csata győztese.

⁶ Fox, Henry (1705–74) – államférfi, pénzügyminiszter. Politikai pályafutásán sikerek és kudarcok felváltva érték.

⁷ Az arany éhsége. (latin)

⁸ Idegen dolgot kívánó. (latin)

beszél, akit, már amennyiben éppen olyan jól szolgálja istenét, mint a királyát, valamilyen nagyon magas állásra léptetnek elő a mennyekben. Ő még a maga nagyapjának a korához tartozik: Dick Steele szerette, az esperes pedig gyűlölte őt. Velük van London lord, a tudós Sherlock doktor. Az egyház lordjai most már a fele dicsőségüket elveszítették. Emlékszem, amikor én kisfiú voltam, és az édesanyám kézen fogva vezetett, letérdeltetett Rochester püspök előtt; az előtt, aki aztán átkelt a tengeren, és ott a papja lett valakinek, akit ne nevezzünk nevének... Perkin püspöke. Az a csinos szőke férfi, Smith tengernagy. Ő volt az elnöke a hadi törvényszéknek, amely szegény Byng fölötte ítélkezett, és hiába igyekezett megmenteni a büntetéstől: a flottában Tizezres Tomnak nevezik. A francia követ szét akarta őt aprítani, amikor még hadnagy volt, mivel megelőzött egy francia hadihajót, és a király másnap kapitányt csinált Tomból. Az a magas, gögös tekintetű ember Lord George Sackville,⁹ aki most, amióta magam is vezérőrnagy lettem, talán valamivel jobban bánik majd velem, mint egy lakájjal. Bárcsak itt volna az én kövér, öreg Blakeney-m:¹⁰ ő a katonák kedvence, és éppen olyan kedves és bátor, mint ahogy az a karót nyelt arisztokrata bátor és... lordságod alázatos szolgálja. Ez a fiatal úriember nemrégén érkezett Amerikából, és részt vett két évvel ezelőtt Braddock gyászos hadjáratában.

– Ő, csakugyan! – folytatta a karót nyelt arisztokrata. – Uraságod, akivel beszélhetni szerencsés vagyok... hm...

– Lambert vezérőrnagy, lordságod szolgálatára, aki valamivel előbb lépett Öfelsége hadseregébe, mint lordságod. Ez pedig, Warrington úr, az angol alsóház elnöke, Onslow¹¹ úr. De hol a nagybátyja? Úgy látszik, rám marad, hogy bemutassam Öfelségének, amennyiben Sir Miles tovább késlekedik.

Szavai közben e kítőző tábornok végleg fiatal barátjához fordult, és nem méltatta további figyelemre kollégáját, aki megzavarodott tekintettel oldalgott el, mintha csak bámulna a má-

⁹ Sackville, Lord George (1716–85) – tábornok.

¹⁰ Blakeney, William (1672–1761) – angol hadvezér.

¹¹ Onslow, Arthur (1691–1768) – az angol alsóház elnöke.

sik merészségén. Száz évvel ezelőtt az arisztokrata arisztokrata volt, és elvárta, hogy mint ilyet megcsodálják.

Csakhamar feltűnt azonban Sir Miles piros mellénye, és sok szívélyes üdvözlésre került sor unokaöccse és Lambert tábornok között, mert, mint már leírtuk, Sir Miles a legszeretetre méltóbb ember volt. Úgy, szóval a tábornok kiköltözött Lord Wrotham házából? Hogy már ideje volt, mivel őlordsága maga kívánta elfoglalni? Nagyon helyes, de nem szabad elfelejteni, micsoda veszteség ez a szomszédokra nézve!

– Hiányzik nekünk, határozottan hiányzik nekünk, kedves tábornok uram – kiáltott Sir Miles. – A lányaim egyenesen szerelmesek voltak azokba a gyönyörű kisasszonyokba... szavamra mondom, szerelmesek, s Lady Warrington és a lányaim egyre azon vitakoztak, milyen alkalmat találhatnának, hogy megismerkedjenek a maga bájos családjával. Mi úgy érezzük, mintha már régi barátok volnánk, csakugyan úgy érezzük, tábornok úr, ha megengedi, hogy ezt bátorkodjam mondani; és szeretjük magukat, ha felhatalmaz rá, hogy őszintén beszéljek, már azért a barátságért és kedvességért is, amivel a mi kedves unokaöcséinket fogadták, még ha egy kissé féltékenyek is voltunk, bevallom, kissé féltékenyek voltunk, mivelhogy olyan gyakran látogattak el magukhoz. Gyakran, de milyen gyakran mondtam Lady Warringtonnak: „De édesem, miért nem ismerkedünk meg a tábornokkal? Miért nem hívjuk meg őt és hölgyeit, jöjjenek el hozzánk családiasan, és ebédeljenek hozzájuk hasonló, egyszerű úriembereknél?” Adja át, kérem, legőszintébb tiszteletemet Lambertné asszonynak, uram, és köszönöm neki, hogy olyan jó volt ezekhez a fiatalurakhoz! A saját húsom és vérem, uram: az én drága, drága öcsém fiai!

Megdörzsölte férfias szemét, és majdnem csuklott a nemes lelkű és gyöngéd felindultságtól.

Miközben beszélgettek – és amialatt George Warrington csodálatra méltó komolysággal tartotta vissza nevetését – megnyitak a király lakosztályának szobái, s beléptek Ófelsége előtt az apródok. Ófelségét pocakos fia követte, őkirályi fensége, a herceg: igen testes herceg volt, kabátja is, arca is tűzpiros; mögöttük különböző urak és államhivatalnokok jöttek, akik mögött

George azonnal felismerte a híres Pitt¹² miniszter urat magas termetéről, sasszeméről és sasorráról, komoly és méltóságteljes megjelenéséről. Amikor ezt az ünnepélyes alakot elhaladni látom, esküszöm, még száz év távolságból is, hirtelen félelem és tisztelet fog el és az a vágy, hogy megemeljem kalapomat. Nem dermedek meg II. Györgytől; nem káprázik a szemem ő királyi fensége, a cullozeni és fontenoyi herceg imponáló megjelenésétől; de a Nagy Képviselő, a rettenetes Huszárkornétás! Alakja úgy magaslik fel száz év előtti szigetünkről, mint egy koloszszerű és elnémulok, ahogy elhalad köszvényes lábán, mennykőszóró keze flanelba burkolva. Talán most, ahogy sötét tekintettel lép ki a király szobájából, haragos jelenetek folyhattak le közte és felséges ura közt. Órákon át untatta ezt az öreg uralkodót ékesszólással teljes, a legközönségesebb tárgyakról is a legnemesebb mondatokkal áradó, pompázatosan hosszú beszédekkel; de be kell vallani, hogy ez teljességgel visszataszította a ravasz kis öregurat, „akinek lábainál feküdt”, a frázis szerint, aki szívből utálta a szép *göldézed*-et és a szép *brószá*-t is! A magasztos miniszter ünnepélyesen halad át a tömegben, a társaság tiszteletteljesen sorakozik fel körben a fal mellett; Őfelsége pedig körbejár az egybegyűlteket között, királyi fia kissé elmarad mögötte, és a maga részéről kiválasztott egyénekkel bocsátkozik beszélgetésbe.

Az uralkodó kis, élénk, pirospozsgás, kidülledt szemű öregúr, egyszerű, régimódi, burnótszínű ruhába és barna harisnyába öltözve, egyedüli díszbe a térdszalagrend kék szalagja. Német kiejtéssel beszél, de könnyedén, okosan, egyszerűen, megszólítván azokat az egyéneket, akiket figyelembe óhajt venni, mások mellett meghajlással halad el. Jól ismerte Lambert urat, aki Dettingennél szolgált Őfelsége alatt, királyi fia alatt pedig Skóciában, és jókedvűen szerencsét kívánt a tábornoknak előléptetéséhez.

– Nem mindig történik meg – kegyeskedett megjegyezni Őfelsége –, hogy azt tehetjük, amit akarunk, de nagyon örültem, amiért ez egyszer, a maga esetében, tábornok úr, megen-

¹² Pitt, William (1708–1778) – az „idősebb Pitt”, angol államférfi, miniszterelnök, híres szónok,

gedhettem magamnak ezt a gyönyörűséget, mert a hadseregben nincs különb tiszt, mint maga.

A hadastyán elpirult és meghajolt, s mélységes elégedettség töltötte el e szavakra. Az Uralkodók Legjobbja időközben ránézett Sir Miles Warringtonra – akit Őfelsége igen jól ismert, mint minden miniszter minden kegyének mohó igénylőjét –, valamint a mellette álló fiatal úriemberre.

– Ki ez? – kegyeskedett megkérdezni a Hit Védője, George Warringtonra mutatva, aki tiszteletteljesen állt uralkodója előtt szegény Harry legjobb, himzett ruhájában.

Sir Miles a legmélyebb hódolattal közölte királyával, hogy a fiatal úriember az ő unokaöccse, George Warrington úr Virginiából, aki engedélyt kér, hogy alázatos tiszteletét tehesse.

– Ez hát a másik fivér? – kegyeskedett megkérdezni a Tiszteelve Szeretett Uralkodó. – Épp idejében jött, különben a másik fivér elköltött volna minden pénzt. Salisbury püspök uram, miért jött el hazulról ilyen rossz időben? Jobban tette volna, ha otthon marad! – s ezzel Britannia jogarának fölkennt viselője továbblépett az udvar más lordjaihoz és nemeseihez.

Sir Miles Warrington mélyen meghatotta a királyi leereszkedés. Megveregette unokaöccse kezét.

– Isten áldjon meg, fiam! – kiáltotta. – Mondtam neked, hogy a világ legnagyobb uralkodóját és legelőkelőbb úriemberét fogod látni. Nem úgy van, püspök uram?

– De bizony, hogy úgy! – kiáltotta őlordsága, csipkés kezét összekulcsolva, s szép szemét az égre fordítva. – A legkülönb uralkodó, a legkülönb ember.

– Az ott Louis úrfi, Lady Yarmouth kedvenc unokaöccse – mondta Lambert, s egy fiatal úriemberre mutatott, akit sokan vettek körül; s nemsokára a kövér Cumberland herceg jött át a mi kis csoportunkhoz.

Ő királyi fensége kezét nyújtotta régi fegyvertársának.

– Szerencsét kívánok az előléptetéséhez, Lambert – mondta jólelkűen.

Sir Miles Warrington szeme már-már ki akart pattanni elragadtatásában.

– Királyi Fenséged jóindulatának köszönhetem – mondta a hálás tábornok,

– Dehogy, dehogy, már régen meg kellett volna kapnia. Maga mindig jó tiszt volt: talán hamarosan találunk magának elfoglaltságot. Ez az az úr, akit James Wolfe mutatott be nekem?

– Nem, uram, ez a bátyja.

– Ó, az igazi Szerencsés Ifjú! Maga volt szegény Ned Brad-dockkal Amerikában... aztán fogságba esett, és szerencsésen megszökött. Jöjjön el hozzám, uram, és látogasson meg a Pall Mallen. Hozza el a *lever*-mre, Lambert.

És a trónörökös már széles hátát fordította barátaink felé.

– Esik! Maga gyalog jött, Lambert tábornok úr? Elviszem a kocsimban magát meg George-ot. El kell jönniük hozzám, el is fognak jönni hozzám, ha mondom. Szent Györgyre, el kell jönniük! Visszaautasítást nem veszek tudomásul – kiáltotta a lelkes báró. Aztán George-ot és a tábornokot visszakocsiztatta a Hill Streetre, az utóbbit bemutatva Lady Warringtonnak és az ő drágáinak, Florának és Dorának, és ragaszkodott hozzá, hogy velük falatozzanak, mivel bizonyára éhesek a kocsizás után. – Micsoda, csak hideg ürühús van? Nem tesz semmit, egy öreg katona megeszi a hideg ürüt is. És egy jó pohár Lady Warrington saját szíverősítőjéből, amit saját kezével készített, az majd kihajtja a vérből a hideget. Nagyszerű szíverősítő! Remek ürü! Saját nevelésünk, tábornok úr – mondta a vendégszerető báró –, saját nevelésünk a vidéki birtokunkon, hatéves, egy nappal se több. Mi egyszerű konyhát tartunk, de Hódító Vilmos óta minden Warrington híres volt arról, hogy szereti az ürühúst; lehet, hogy a vacsoránk kissé szegényesnek hat, aminthogy az is, mert egyszerű emberek vagyunk, és kénytelen vagyok a bítang cselédeimnek élelmezés-megváltást fizetni. Tudja, nem adhatok nekik hétéves ürüt.

Sir Miles ekkor unokaöccse jelenlétében és füle hallatára leírta feleségének és lányainak George fogadtatását az udvarnál, de oly hízelt szavakkal, hogy George alig ismert magára vagy a jelenetre, amelynél jelen volt, s azt se tudta, hogyan nézzen nagybátyja szemébe, vagy megcáfolja-e őt családjá előtt, félbeszakítva ezt a csodálatos mesét, amelyet előadott. Lambert is ott ült egy darabig, és nagy szemeket meresztett. Ő is ott volt Kensingtonban. Ő semmit sem látott meg mindazokból a csodákból, amelyeket Sir Miles leírt.

– Büszkék vagyunk rád, drága George. Szeretünk téged, drága öcsém... mindnyájan szeretünk téged, mindnyájan büszkék vagyunk rád...

– Igen, de én Harryt jobban szeretem = szólal meg egy vékony hang.

– ...de nem azért, mert gazdag vagy! Screwby, vigye föl Miles úrfit a nevelőjéhez. Menj, édes fiam. Nem azért, mert nagy birtokokkal és ősi névvel vagy megáldva, hanem azért, George, mert jól felhasználtad a talentumot, amelyet az ég rád ruházott; mert harcoltál és véreztél hazáért, királyodért, és ennél fogva valóban méltó vagy az uralkodók legjobbjának kegyére. Lambert tábornok úr, maga kedvesen leereszkedett hozzánk, és benézett egy vidéki családhoz, és részt vett a mi igénytelen étkezésünkön. Remélem, lesz szerencsénk magához olyan napon, amikor vendéglátásunk valamivel kevésbé lesz egyszerű. Úgy van, Szent Györgyre mondom, tábornok úr, meg kell mondania, melyik az a nap, amikor maga meg Lambertné aszszony meg a kedves lányai nálunk ebédelnek. Visszautasítást nem fogadhatok el, Szent Györgyre, nem! – üvöltötte a lovag.

– Remélem, bekísérnek a fogadószobámba? – szólt mylady, és fölkelt az asztaltól.

Lambert úr mentegetőzve kitért ez elől, de George-ot a hölgyek semmiképpen sem voltak hajlandók elengedni. Nem, határozottan nem, ő nem mehet el. Szeretnének közelebbről megismerkedni kuzenjukkal. Többet kell hallaniuk arról a szörnyű csatáról és szökéséről az indiánok közül. Tom Claypool is megérkezett, és meghallgatta a történet egy részét. Flora keszkenővel a szemén hallgatta végig, s a kis Miles éppen azt mondta:

– Minek veszed elő a zsebkendődet, Flora? Hiszen egy csöppet sem sírsz.

Mivel Martin Lambertnek erős érzéke volt a humorhoz, amikor hazaért, nem állhatta meg, hogy feleségét ne mulattassa beszámolójával a családról, melyet alkalma volt megismerni. Nemrég jött divatba egy új műszó: a *humbug*. Elhiszik-e nekem, hogy a tábornok ezt a szót használta fel az erényes úriember családjának megjelölésére? Leírta az atya mohó vendéglátását, az anya dagályos hízelgéseit, a lányok csodálattal telt pillantásait, az ürühús rágósságát és szárazságát, s a likőr utálatos ízét és sza-

gát; és abban is bizonyosak lehetünk, hogy Lambertné összehasonlította Lady Warrington nemrégien tanúsított viselkedését szegény Harry iránt azzal, ahogy most George-zsal bánt.

- És ez a Warrington kisasszony igazán csinos? - kérdezte Lambertné.

- Igen, igazán nagyon csinos, és ilyen elképesztő kacér teremtés még sohasem került a szemem elé - felelte a tábornok.

- A képmutató! Az ilyen embereket nem tudom elviselni! - kiáltotta a hölgy.

Amire a tábornok, bármilyen furcsán hangzik is, mindössze ezekkel az értelmetlen szótagokkal válaszolt:

- Buri-buri!

- Miért mondd: „buri-buri”, Martin? - kérdezte a hölgy.

- A libának szoktam azt mondani: „buri-buri”, édesem - felelte a tábornok.

A felesége pedig esküdözött, hogy nem tudja, mit akar ezzel, vagy mire gondol, mire a tábornok azt felelte:

- Persze hogy nem tudod, drágám.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Amelyben színházba vagyunk meghíva

Az élet valódi menete, úgy képzem, csak kisebbik részét képezheti a regényíró anyagának. Ha a hadi mesterségről beszél, amelyben az emberek tanúságot tehetnek bátorságukról vagy vitézségükről, és amelynek tárgyalása közben az írónak, természetesen, érdekes körülményekkel, tettekkel és jellemekkel van dolga, beleszövéen elbeszéléseit a veszélyről, az önfeláldozásról, a hősi halálról és hasonlókról – akkor a regényíró talán megkockáztathatja, hogy az élet megtörtént eseteit dolgozza fel. Egyébként azonban ilyen megtörtént esetek aligha kaphatnak helyet történeteinkben. Ficulnus életének főrésze például azzal telik el, hogy cukrot, fűszert és sajtot ad el; Causidicusé azzal, hogy dohos, gót betűs jogi kötetekben bűvárkodik; Sartoriusé¹ azzal, hogy keresztbe tett lábbal ül egy lócán, miután kabát- és nadrágmértéket vett úriemberekről. Mit beszélhet egy történetmondó az ilyen emberek hivatásbeli életéről? Elviselhető volna-e egy valódi, jancsiszöges és napi tizennyolc pennys paraszti történet? Azokban az időkben, amelyekről írunk, a kor költői pásztort csak rózsaszín térdnadrágban és tarka vászonmellényben voltak hajlandók ábrázolni, amint nyája előtt táncol, és kék selyemszalagos fuvolán játszik. Én azt mondom – válaszul némely ellenvetésre hatalmas és barátí bírálók részéről –, a regényírótól nem lehet elvárni, hogy az élet valóságos ügyeiről írjon, és ez alól szinte csak egyetlen kivétel van: a már előbb említett háború. De ami a jogot, a tözsdeügynökséget, a

¹ Ficulnus; Causidicus; Sartorius – fűszeres, ügyvéd, szabó, (latin)

teológiai vitákat, a vászonkereskedelmet, a patikusságot és a hasonlókat illeti – hogy sikerülhetne az íróknak, hogy az ilyesmit előadják történeteikben? A szerzők mindössze annyit tehetnek, hogy lefestik az embereket foglalkozásaikon *kívül* – szenvedélyeikben, szerelmeikben, nevetésük, szórakozásuk, gyűlölködésük és tudj' isten még mi egyéb közben – ezeket írják le, amennyire telik tőlük, és a foglalkozási részt magától értetődőnek tekintik, s mint elhanyagolható mozzanatot, kihagyják.

Így hát én is tudom, hogy amikor a jelenlegi vagy az elmúlt világról beszélek, örökké csak a színházi előcsarnokok, kávéházak, *ridott*-ok,² szórakozóhelyek, vásári bódék s az élet dísztermei és zeneszobái körül őgyelgek; hogy időközben a nagy, komoly, elmúlt vagy jelenlegi világ ott fáradozik a kamráiban, vesződik egyhangú szövőszékein, járhatja megszokott munkáinak taposómalmát – és mi a mi szereplőinket mindig csak munkájuktól távol látjuk. Corydonnak szalmát is kell hordania, és árpat csépelnie, nemcsak Phillisnek udvarolnia; Ancillulának meg kell mosdatnia és fel kell öltöztetni a gyerekeket, felszolgálni a reggelit, kiszolgálni a kisasszonyait, sétálni vinni a gyerekeket, mielőtt az alagsor rácsán keresztül lefolytathatja rövid és édes megbeszélését Boopisszel, a rendőrrel. Az ő sarkainak meg egész nap a kopott kövezeten kell kopogniuk, mielőtt alkalma van elcsenni azt a gyors csókot vagy kilopott hideg pástétomot. Csak pillanatokra és mindezekről a munkálkodásokról távol tudunk fényt vetni egyik vagy másik szereplőre; és innen van az, hogy bár legtöbb személynek, akiről írunk, kétségkívül megvan a maga komoly foglalkozása és hivatása, mégis csak amikor ráérnek, és nem a munkájukkal foglalkoznak, tudjuk összehozni őket meg a hasonlóképpen ráérő olvasót.

Az arszlánok és előkelő úriemberek White-nál és Arthurnál továbbra is annyira fumigálták szegény Harry Warringtont, hogy egyre kevésbé kereste társaságukat, s a Körönd, a Pall Mall és a játékasztal egyre kevesebbet látta őt. Madame de Bernsteinnek az volt a nézete, hogy unokaöccsének dacolnia kellene a világ közönyével, fogadkozott, hogy Harry le is tudná győzni, ha volna benne bátorság, hogy szembenézzen vele; de a

² Vigadó, (francia)

fiatalember túl becsületes volt ahhoz, hogy mosolyt hordjon az arcán, amikor pedig kedvetlen; hogy elleplezze bosszúságát vagy dühét, hogy a megvetésre ügyes hízelgéssel vagy leleményes pimaszsággal válaszoljon, ahogyan sok úriember és úrinő kénytelen, ha sikert akar elérni a társaságban.

– Te csak az orrodát lógatod, Harry, és panaszkodol, hogyan bánik veled a világ – mondta az öreg hölgy. – Papperlapapp! Mindenkinél meg kell küzdeni a pimaszsággal, és ha kapsz is egy-egy pofont most, amikor szegény lettél és lecsúsztál, nem kell róla beszélned, hanem törd el mosolyogva, és ha tudod, bosszuld meg tíz év múlva. *Moi qui vous parle*,³ fiam, azt hiszed, én nem kaptam meg a magam feketetelevesét? Mindnyájunkra rákerül a sor, amikor nyelnünk kell, és most, hogy nem vagy már többé a Szerencsés Ifjú, légy az Okos Ifjú, és nyerd vissza azt a helyet, amit elvesztettél, mert elhagyott a szerencséd. Járj csak a világba, sokkal többet, mint valaha! Menj el minden mulatságra és estélyre, amire meghívnak, és még azonkívül is egy csomóra. Légy udvarias mindenkihez... különösen minden nőhöz.

Csak persze, arra ügyelned kell, hogy kimutasd a bátorságodat, amiből bőven jutott neked. Egy kis takarékoszággal, és meg kell mondanom, a bátyád csodálatos nagylelkűségének a segítségével még mindig előkelő szerepet játszatsz. A csinos külsőddel, fiam, lehetetlen, hogy ne juss hozzá valami gazdag lányhoz, akire nagy örökség vár. *Tenez!*⁴ Miért nem jársz a Citybe, a kereskedők közé, miért nem nézel ott körül? Azok nem fogják tudni, hogy már nem vagy divatban a város udvari negyedében. Semmi ok sincs rá, hogy egy kis ügyességgel, fiam, ne tudnál még mindig jó helyzetet kiküzdeni magadnak. Mondd, kérlek, mikor voltál utoljára látogatóban Lady Yarmouthnál? Miért nem ápolod ezt az összeköttetést? Ő nagyon megkedvelt téged. Ragaszkodom hozzá, hogy állandó látogatója légy öladysége estélyeinek, és ne mulassz el semmilyen alkalmat, amikor udvarolhatsz neki.

Igy hát az öregasszony, aki *annyira* szerette Harryt eleinte;

³ En, aki beszélek magához. (francia)

⁴ Ugyan! (francia)

amikor Angliában megjelent, aki annyira kívánta a társaságát, akinek annyira tetszett mesterkéletlen beszéde, az is a világ pártjára állt, és Harry ellen fordult. A mosolyok és csókok helyett, amelyekkel az állhatatlan, vén teremtés valaha köszönteni szokta, most hidegen fogadta; szeszélyes és fölényeskedő lett vele szemben; gúnyolódott, és megvetően bánt vele a vendégei előtt, úgyhogy Harry becsületes arca elpirult a megaláztatástól, s a bánat és döbbenet éles szorítását érezte gyöngéd, férfias szívében. Madame de Bernstein cselédei, akik olyan buzgó tisztelettel szokták volt fogadni, most alig vették figyelembe. Mylady gyakran rosszul érezte magát vagy el volt foglalva, ha Harry ellátogatott hozzá, szolgálói pedig nem unszolták, hogy várjon, és nem kegyeskedtek megkérdezni, akar-e ott maradni ebédre, mint abban az időben szokták, amikor a Szerencsés Ifjú volt, s gazdag és előkelő emberek társaságában élt. Harry Lambertnéhez fordult a panaszaival. Egyszer, amikor nagyon szenvedett bánatától, beszélt neki arról, milyen szívtelenül viselkedik vele a nagynénje. Lesújtotta és megrémítette az a szeszélyesség és kegyetlenség, ahogyan a világ bánt vele. Miközben a derék hölgy és lányai a háztartás gondjaival elfoglalva jöttek-mentek, a mi szegény fiatalemberünk komoran üldögélt az ablakfülkében, nehéz szívvel és hallgatagon.

– Tudom, maguk a legjobb emberek a világon – mondogatta a hölgyeknek –, és a legkedvesebb emberek, én pedig bizonyára az elképzelhető legunalmasabb társaság vagyok... hát persze hogy az vagyok.

– Hát annyi bizonyos, hogy nem nagyon élénk maga, Harry – mondta Hetty kisasszony, aki kezdett parancsolgatni neki, és talán azt is megkérdezte már magában: „Micsoda? Ez az az úr, akit én olyan hősnek tartottam?”

– Miért volna élénk, ha egyszer boldogtalan? – kérdezte gyöngéden Theo. – Jószívű, és fáj neki, hogy a barátai elhagyták. Ez már csak nem hiba?

– Énbennem azért volna annyi büszkeség, hogy ne lássák rajtam, ha meg vagyok bántva! – kiáltotta Hetty, és ökölbe szorította kis kezét. – Én még akkor is mosolyognék, ha az a szörnyűséges, kimázolt vénasszony pofon váгна. De ha egyszer szörnyűséges, anyu! Hiszen te is azt gondolod róla, Theol Valld

be, hogy te is azt gondolt róla. Tegnap este is azt mondtad, és utánoztad is, ahogy bejön a mankóján, és körbevigyorog a társaságban.

– Az lehet, hogy nem szeretem – felelte Theo, mélyen elpi-
rulva. – De ez még nem ok rá, hogy Harry nagynénjét Harry
füle hallatára pocskondiázzam.

– Jaj de bosszantó teremtés vagy te, hogy mindig igazad
van! – kiáltotta Hetty. – Ezzel dühösítesz a legjobban. Sajná-
lom, Harry, igazán rosszul tettem, hogy durván beszéltem egy
rokonáról.

– A többiekkel nem törődöm, Hetty, de az rosszul esik, hogy
ő is, éppen ő ellenem fordult. Nagyon megszerettem őt, és tudja,
valahogy kihoz a sodromból, ha olyanok, akiket nagyon sze-
retek, elfordulnak tőlem vagy barátságtalanok hozzám.

– És ha George viselkednék így? – kérdezte Hetty. Mint
látják, most már George-nak és Hettynek, Theónak és Harrynak
szólították egymást maguk között.

– Maga nagyon okos és nagyon eleven, és mindenféle dol-
got jogában áll feltételezni, de ezt az egyet nem, Hetty, nagyon
szépen kérem! – kiáltotta Harry, s felállt, és nagyon eltökél-
nek és haragosnak látszott. – Maga nem ismeri a bátyámat úgy,
ahogyan én ismerem... különben nem lehetne... ilyen... me-
rész... és nem tételezhetné föl... hogy a bátyám, George, bár-
mit tesz, ami rossz vagy méltatlan hozzá!

Harry úr egészen belehevült a beszédbe.

Hetty falféher lett. Aztán felnézett Harryra, de egy szót se
szólt.

De aztán Harry, mielőtt elbúcsúzott, a maga mesterkéletlen
módján így szólt:

– Nagyon sajnálom, és bocsánatot kérek magától, Hetty, ha
nyersen beszéltem, vagy olyasmit mondtam, amit barátságta-
lannak érzett, de mindig felfortyanok, ha valaki rosszat mond
George-ról.

Hetty sápadt ajkát egy szó se hagyta el, csak kezét adott neki,
és kimérten bókkolt.

Amikor ő meg Theo egyedül maradtak éjszaka, és a kispárná-
ba suttogták bizalmas vallomásaikat, Hetty azt mondta:

– Ó, én azt hittem, olyan nagyszerű lesz, ha mindennap lát-

hatom, és annyira örültem, amikor apa azt mondta, hogy Londonban maradunk! És most hogy láthatom őt, most látod, mindig megbántom. Nem tehetek róla, de mindig megbántom, és tudom, Theo, hogy Harry nem okos. De mondd, hát nem jó és kedves és bátor? Nem volt nagyon csinos, amikor úgy haragudott?

– Te ostoba kis jószág, mindig megpróbálsz őt addig ingerelni, amíg nagyon csinos nem lesz – válaszolta Theo.

Szóval, Theónak és Hettynek, meg Harrynak és George-nak nevezték egymást a fiatalok, és merem állítani, hogy amikor Lambert tábornok a „buri, buri” szótagokat alkalmazta lányainak édesanyjára, orrára akart koppintani ennek a derék asszonynak az érzelmességéért és a házasságközvetítéshez való megcsontosodott hajlamáért, amely éppúgy hozzátartozott, mint minden asszonyhoz a világon, akinek a szíve nem teljesen értéktelen jószág; azonkívül célzás volt ez arra is, hogy Madame Lambert liba, ha azt képzei, hogy a két virginiai fiatalember majd beleszeret a Lambert ház kisasszonyaiba. A kis Hetnek meglehet a maga ideálja, szokása ez már a kislányoknak, de aztán túljutnak rajta.

– És tudod, Molly – és ezt a drága, lány szívű Lambertné hiába akarta volna tagadni –, neked is volt más ideáloed, mielőtt én lettem az ideáloed – mondta a tábornok –, de Harry láthatóan nem bolondult bele Hettybe, és most, hogy úgyszólván detronizálták, mert eléje került a bátyja, és még a nadrágot, amit visel, azt se mondhatja magáénak, most Harry úrfi nem valami remek parti.

– No persze, remélem, most, hogy szegény, majd ajtót mutatunk neki, mint ahogy mindenki más teszi – mondta Lambertné.

– Mert nekem mindig ez a szokásom, ugye, Molly? Hátat fordítok a barátaimnak, ha bajba kerülnek? – kérdezte a tábornok.

– Nem, drágám! Most aztán tényleg liba vagyok, ezt beismerem, Martin – felelte a felesége, s menedéksül a szokásos zseb-kendőhöz folyamodott.

– Szegény fiú eljöhet hozzánk, szívesen látjuk: a mienk szinte az egyedüli ház ebben az egész önző városban, ahol ennyit is

megkap. Most boldogtalan, és megkönnyebbül, ha nálunk lehet, az Isten nevében, jöjjön csak el hozzánk! – mondta a jószívű katonatiszt.

Ennek megfelelően, valahányszor szegény, elkámpicsorodott Harrynak szüksége volt egy ebédre vagy valamilyen esti szórakozásra, Lambert úr asztalánál mindig akadt hely a számára. George-ot is szívesen látták. Eleinte nem azzal a szívélyességgel jött el Lamberték közé, mint amilyet Harry érzett a család iránt, és amilyet fel is tudott kelteni a maga személyével; mert George hidegebb modorú volt, nem bízott annyira magában, se másokban, mint ikertestvére; de a családot a jósnak és barátságnak olyan légköre vette körül, amely szinte mindenkit meghatott, aki közelebbi érintkezésbe került velük; és George hamarosan megszokta, hogy saját magukért is szeresse őket, ne csak azért az állhatatos tapintatért és gyöngédségért, amellyel öccsét fogadják. Lehetetlen volt meg nem látnia és fel nem ismernie, milyen szomorú lelkiállapotba került Harry, és megesett a szíve öccsének levertségén. George a maga gunyoros módján gyakran öccse előtt fejére olvasta önmagának, minek is támadt újra életre, és ilyenkor így szokott beszélni:

– Kedves Harry, én Szerencsétlen George vagyok, habár te se vagy már Szerencsés Harry. Florac sokkal jobban tette volna, ha nem döfi keresztül azt az indiánt, és ott hagyja a skalpomat, hadd díszitse annak a fickónak az övét. Én mondom, fiam, hogy jobban tette volna! Téged tiszteltek volna az emberek White-nál. Anyánk elsíratott volna mint elhunyt angyalát, ahelyett hogy most haragudnék rám, amiért megint kiszorítom a kedvencét... mert te vagy a kedvence, és meg is érdemled, hogy a kedvence légy, és mindenkinek a kedvence; csak hát éppen, ha vissza nem jövök, a *te* kedvenced, Maria, mindenáron feleségül ment volna hozzád, és az istenek így álltak volna bosszút rajtad a szerencsédért.

– Sohasem tudom, hogy rajtam nevetsz-e vagy saját magadon, George – mondta öccse. – Sohasem tudom, komolyan beszélsz-e vagy tréfálsz.

– Pontosan így vagyok vele én is, drága Harrym! – mondta George.

– De azt tudom, hogy nem volt még a világon nálad jobb testvér, és nem voltak a világon Lambertéknél jobb emberek.

– És soha ennél igazabbat nem mondott senki! – kiáltotta George, megragadva öccse kezét.

– És ha boldogtalan vagyok, nem a te hibád... és nem is az ő hibájuk... talán nem is az enyém, George – folytatta a fiatalabbik. – Ez a végzet, tudod, és attól van, hogy nincs semmi dolgom. *Muszáj* dolgoznom, de mit, George, ez csak a kérdés?

– Meglátjuk, mit szól hozzá anyánk. Meg kell várnunk a levelét – mondta George.

– Mondok valamit, George! Tudod-e, én nem hiszem, hogy nagyon szeretnék visszamenni Virginiába – mondta Harry halán és riadtan.

– Micsoda! Szerelmes vagy valamelyik Lambert lányba?

– Szeretem őket mint a testvéreimet... persze hogy szeretem, teljes szívemből, ezeket a drága, jó kislányokat! De ha egyszer, hála néked, kikerültem abból az ügyből, tudod, nem szeretnék visszaesni. Nem! Nem! Nem ezért képezem, hogy jobb volna Európában maradni, mint hazamenni. Hanem tudod, semmi kedvem vadászni, vadkacsát löni, dohányt ültetni, whistezni, és istentiszteletre járni örökön-örökké, amíg csak élek, George. De mi egyebet lehet tenni odahaza? És egyáltalában, mit is tehetnék én bárhol a földön, azt nem tudom? Ettől vagyok olyan szerencsétlen. Neked nem sokat számítana, ha te lennél a kisebbik fiú, hiszen olyan okos vagy, hogy mindenütt boldogulnál; de mi lehetősége marad az olyan szegény fickónak, mint én vagyok? Amíg nem tudok mihez kezdeni, George, mindig is szerencsétlen leszek, hiába minden!

– Hát nem ezt mondtam én mindig? Hát nem visszakanyarodtál az én véleményemhez?

– Micsoda véleményedhez, George? Nagyon jól tudod, hogy bármit is gondolsz, ugyanazt gondolom én is, George! – mondta az engedelmes öcs.

– Hogy Florac jobban tette volna, ha ráhagyja az indiánra, hadd szedje le a skalpomat, édes fiam!

Mire Harry dühös felkiáltásba tört ki, aztán békés egyetértésben tovább pőfékeltek pipájukból.

Együtt éltek, de mindegyikük a saját útjait járta, és a szeretet-megnyilvánulásoktól eltekintve nem sok alkalmuk volt az érintkezésre. Harry soha nem mert George könyveihez nyúlni, csak meghúzódott némán a lakásban, akár egy kis egérke, miközben bátyja a tanulmányaival foglalkozott. Nemsokára elköltöznek a város udvari negyedéből – Madame de Bernstein eléggé piházott is erre a székhelyváltoztatásra. De George-nak nagy kedve támadt, hogy Sir Hans Sloane⁵ új olvasótermét és múzeumát látogassa – nemrég rendezték be a Montagu-házban –, s kivett egy derűs lakást a Southampton Row-n, Bloomsburyben. Szobáik Hampstead felé nyíltak, a gyönyörű rétekre, Bedford herceg kertje mögött. És mivel Lord Wrotham családja megjött Mayfairbe, Lambert urat pedig ügyei Londonban tartóztatták – neki is új házba kellett költöznie, ki is vett egy bútorozott lakást Sohóban, nem nagyon távol a mi fiatalembereink szállásától; márpedig, mint már említettük, Harry estéről estére Lambertéknél keresett menedéket.

George is gyakran járt hozzájuk, és ahogyan ismeretségük elmélyült, egyre buzgóbban látogatta házukat, mert társaságukat kedvére valóbbnak találta, mint Bernstein néni csiszolt kártyakompániáját, mint Sir Miles Warrington portói borát és ürühúsát vagy a kávéházak mindennapos lármáját és fecsegését. És mivel ő meg a Lambert hölgyek egyaránt idegenek voltak Londonban, együtt vették ki részüket a város szórakozásaiból, és kétségkívül elmentek a Vauxhallba és Ranelagh-hoz és a Marybone Kertekbe meg a színházba és a Towerba, és mindenhová, ahol tisztességes szórakozás akadt abban az időben. Martin Lambert örült, hogy gyerekei részesedhetnek mindazokban az ártatlan örömekben, amelyeket meg tudott nekik szerezni, és George úr, akinek nagylelkű, gavalléros természete volt, ugyancsak szívesen látta vendégül barátait, különösen akik olyan csodálatosan jók voltak öccséhez.

Warrington úr szíve egész szenvedélyével szerette a színházat. Soha nem élvezhette ezt a mulatságot Virginiában, csupán egyszer-kétszer Quebecben, amikor Kanadába látogatott; és ami-

⁵ Sloane (1660–1753) orvos és tudós hatalmas könyv- és kéziratgyűjteményét az állam örökölte és rendezte újjá. Ez lett a British Museum alapja.

kor Londonba érkezett, ahol a két ház dicsősége virágjában állt, azt hiszem, azt gondolta, ezzel a gyönyörűséges szórakozással soha nem tudna betelni. És természetesen mindazt, amit szeretett, szívesen megosztotta volna kedves társaságával. Nem csoda, ha alig várta, hogy elvihesse barátait a színházba, és bizonyosak lehetünk benne, hogy a mi fiatal, vidéki ismerőseink nem berzenkedtek ettől. Legyen a Drury Lane⁶ vagy a Covent Garden, hölgyeim? A Drury Lane-en Garrick várta őket, Shakespeare-rel. Nos, hinnék-e, hogy a hölgyek a híres új szerzőt akarták hallani, akinek darabját a Covent Gardenen játszották?

Ez időben kelt föl egy lángelme csillaga, és kápráztató fényvel ragyogott. A nagy John Home úr, Skóciából, olyan tragédiát alkotott, hogy a régiek ideje óta nem volt még ilyen klaszikus és elegáns valami a világon. Mi jutott eszébe Garrick úrnak, hogy ilyen mesterművet elutasított a színházától? Mondjanak, amit akarnak Shakespeare-ről: e kétségkívül nagy költő műveiben – mert Angliában sokkal népszerűbbé kezdett válni, amióta Monsieur Voltaire megtámadta⁷ – sok barbárságot találunk, amely vissza kell hogy taszítsa a művelt közönséget; míg Home úr, a modern szerző, tudja, hogyan kell finomnak lenni a gyász és a szenvedés közepette is, hogyan kell a halált nem csupán szörnyűségesnek ábrázolni, hanem méltóságteljesnek és fennköltnek is; és soha nem ereszkedik le odáig, hogy a Tragikai Múza fenségét a bohóckodás és piszlicsár szóviccelődés nevetséges hozzáadásával csökkentse, márpedig a régebbi darabíró nemegyszer folyamodott ilyesmihez. Azonkívül Home úr teljesítményét olyan magas körökben csodálták, olyan személyek is, akiknek ízlése tudvalevőleg éppen olyan magas volt, mint a rangjuk – hogy a minden britek, természetesen, csatlakoztak a tapshoz, amelyre felséges kezek adták az első jelet. Ilyen volt, hír szerint, a legjobb társaság véleménye, kávéházakban és a város széplelkei között. Hiszen maga a híres Gray⁸ úr, Cambridge-ben, ő mondta, hogy száz év óta nem volt még ilyen

⁶ Egy londoni utca és az ott épült színház neve.

⁷ Voltaire, a francia felvilágosodás nagy írója szerint Shakespeare nem ismerte a drámairás szabályait. A klasszicizmus szempontjából bírálta Shakespeare-t, akit egyik művében „brit mészáros”-nak nevezett.

⁸ Gray, Thomas (1716–71) – angol költő.

igazi stílusban tartott drámai dialógus; ami pedig a költő szülővárosát, Edinburgh-t illeti, ahol a darabot bemutatták, azt mondják, a diadalmas skótok így kiáltottak fel – a maguk dialektusában – a földszint utolsó soraiból: „No, most hun az a Wally Shakespeare?”

– Azt szeretném én látni, aki le tudta pipálni Willy Shakespeare-t – mondta nevetve a tábornok.

– Nemzeti előítélet, semmi egyéb – mondta Warrington úr.

– Lepipálni Shakespeare-t, no nézzék! – kiáltott fel Lambertné.

– Nocsak, nocsak! Hiszen Sam Richardson úr jobban megrikatott téged, mint ahogy Shakespeare úrnak valaha is sikerült, Molly – jegyezte meg a tábornok. – Azt hiszem, kevés nő szereti Shakespeare-t olvasni: azt mondják, szeretik, pedig nem.

– Ugyan, apa! – kiáltotta a három hölgy, három pár kezét emelve maga elé.

– Akkor hát miért választották mind a hárman a *Douglas*-t? És maguk, fiúk, akik olyan nagy toryk, elmennek egy darabhoz, amelynek a szerzője egy skót whig, mégpedig olyan, aki Falkirknél fogságba esett?

– *Relicta non bene parmula* – mondta a tudós Jack úr.

– Dehogy... ez *relicta bene parmula*⁹ volt – kiáltotta a tábornok. – A hegyvidékiek hajították el a pajzsukat, és dültek közöttünk, piroskabátosok között. Ha minden csataterükön olyan jól harcoltak volna, mint akkor, és ha a fiatal Perkin nem hátrál Derbynél...

– Én tudom, melyik párt lenne akkor a lázadó, és kit nevezének a fiatal trónörökösnek – szólt közbe George.

– Pszt! Szíveskedjék tekintettel lenni az egyenruhámra, Warrington úr – mondta a tábornok némi méltósággal –, és arra, hogy fekete kokárdát viselek, nem pedig fehéret! No, nem baj, ha nem szereti Home urat a politikájáért, azt hiszem, talál más okot, George, amiért kedvelhetné.

– Azt hiszem, Lambert úr, attól még, hogy tory hajlamaim vannak, tudok szeretni és tisztelni egy derék whiget – mondta

⁹ Helytelenül eldobván a pajzsot, (latin)

George meghajolva a tábornok felé =, de hát miért is kellene kedvelnem ezt a Home urat?

– Azért, mert presbiteriánus pap létére elkövette azt a förtelmes bűnt, hogy darabot írt, és lelkésztársai egyházi átkot ugattak rá. Elvették a szegény fickótól a megélhetését a darabja miatt, és éhen is halt volna, ha a fiatal trónörökös a *mi* részünkön nem adott volna neki kegydíjat.

– Ha a papok üldözték, akkor van remény a számára – mondta mosolyogva George. – És ezennel én is kijelentem, hogy hajlandó vagyok meghallgatni a prédikációit.

– Woffington asszony isteni a darabban, pedig különben nincs nagyon jó híre tragédiában. Barry minden szemből könynyeket csal ki, és Garrick őrjöng, hogy visszautasította a darabot. Lányok, mindegyitek hozzon fél tucát zsebkendőt. Anyuban pedig egyáltalában nem bízom: vele nincs mit tenni, itthon kell hagyni.

De anya ragaszkodott hozzá, hogy ő is megy, és ha sírhatnékja támad, majd félreül, s egy sarokban zokogja ki a szemét. Mindnyájan elmentek hát a Covent Gardenbe, a társaság legnagyobb része kellően felkészülve rá, hogy a kor és a drámaírás egyik mesterművét látja majd. Vagy hát nem tudtak hosszú oldalakat felmondani Congreve-ből; nem sírtak, nem lánգoltak Otwaytól¹⁰ és Rowe-tól?¹¹ Ó, letűnt irodalmi dicsőség, melynek örökké kellett volna tartania, milyen régen vagy halva már? Ki tud rólatok többet, mint a sírjaitok helyét? Hajdani színháznak szegény elhanyagolt múzsája! Fuvolázik nekünk, és mi nem táncolunk; haját tépi, és mi nem sírunk. És mit gondolnak? Milyen hamar halnak majd meg és lesznek eltemetve a mi korunk Halhatatlanjai? Hányan maradnak fenn? Mennyi idő kell hozzá, hogy *Nox et Domus Plutonia*¹² befogadja őket?

Szóval a társaság kellemes érzések között ment el a Covent Gardenbe, hogy megnézzék a halhatatlan John Home tragédiáját. A hölgyek és a tábornok üveges hintóban utaztak, s már ott találták a fiatalemberket, akik fogadásukra várakoztak a szín-

¹⁰ Otway, Thomas (1652–85) – angol drámaíró.

¹¹ Rowe, Nicholas (1674–1718) – angol költő és drámaíró.

¹² Az éjszaka és az alvilág. (latin)

ház ajtajában. Onnan utat törtek könyökükkel a fáklyatartó fiúk tömegén és egy egész ezred lakájon keresztül. A kis Hetty e kaland során Harry karjának dőlt, a piruló Theo kisasszonyt pedig George úr segítette be a páholyba. Gumbo őrizte a helyeket, míg urai meg nem érkeznek, aztán nagy hajlongások közepette visszavonult, hogy elfoglalja saját székét a lakájkarzaton. Jó helyeket kaptak egy középpáholyban, szerencsére egy oszlop is akadt, amely mögött anyu kényelmesen sírhatott. S abban a megtiszteltetésben részesültek, hogy szemközt láthatták a birodalom magasztos reménységét, György walesi herceg ő királyi fenségét, anyjával, az özvegy hercegnével – a nép hűséges, de nem nagyon lelkes tapssal üdvözölte a herceget. Az a csinos férfi, aki ő királyi fensége mögött áll, Lord Bute, a herceg főkamarása, s pártfogója a költőnek, akinek a darabjához eljöttek, s akinek művén a királyi család már nemegyszer ontott könnyeket.

Tehetünk-e róla, ha előadás közben Lambert úr tréfákkal hozakodott elő, és elrontotta a jelenet ünnepélyességét? Kezdetben, amint azt a tragédia olvasói nagyon jól tudják, a szereplők azzal vannak elfoglalva, hogy egy csomó dolgot megmagyarázzanak. Lady Randolph kifejti, miért van az, hogy olyan mélabús. Életének egy kései szakaszában ment férjhez Lord Randolphhoz, amint ezt maga a lady bevallja, és őlordsága észrevette, hogy egy halott szerelmes foglalja el még mindig a felesége szívét, úgyhogy a lord kénytelen beérni ezzel a borongó, uraságoktól levetett érzelmmel, mert ez minden, amit mylady a rendelkezésére bocsát. Így hát a dánok inváziója Skóciában inkább lelkesedésre, mint elkedvetlenedésre ad okot mylordnak, aki rohan megütközni az ellenséggel, s megfélemlézni családi körülményeinek sivárságáról. Csak rajta, vikingek és normannok! Fújjátok, északi vad szelek, a támadók hajóit Skócia partja felé! Randolph és más hősök ott lesznek a parton fogadni az ellent! De alighogy őlordsága eltűnt az erdő fái mögött, Lady Randolph máris elkezdí részletezni bizalmas szolgájának korábbi élete körülményeit. Az történt, hogy titkos házasságot kötött volt, és mit szólna hozzá bizalmas szolgája, ha kora ifjúságában, ő, Lady Randolph, elvesztett volna már egy férjet?

A föld hideg keblében lakozik ifjúságának férje, és az óceán valamely üregében fekszik a kettejük gyermeke!

Mindeddig a tábornok éppoly teljes komolysággal hallgatta a darabot, mint bármely ifjú társa, de amikor Lady Randolph a következőkben azt mondta: „Jaj! Eredendő bűn volt balsorsom okozója”, oldalba bökte George Warringtont, s olyan furcsán, mulatságosan nézett, hogy a fiatalember nevetésbe tört ki.

A színpad bűvereje ezzel szétromboltatott. A két úriember továbbra is tréfákat eregetett, végig az egész előadáson át, saját mulattatására, de társaságuk és talán a szomszédos páholyokban ülők megbotránkozására is. Az ifjú Douglas abban az időben a törzsön és a lábakon felhasított, fehér köntöst viselt, s amikor Barry úr megjelent ebben a komikus öltözékben, a tábornok kijelentette, hogy pontosan olyan ruhákat viseltek a hegyvidékiek az elmúlt háborúban. A Lovag¹³ testőrei, állította a tábornok, mind fehér selyem, hasított nadrágot hordtak és piros csizmát – „csak hogy azt otthon hagyták, drágám” tette hozzá huncutul. Egy penny ára fennkötséget sem ismert el sem ő, sem George ettől fogva Home úr darabjában. Ami Harryt illeti, őt az egész jelenet igen mély tünődésre indította, s amikor Lambertné egy pennyt kínált a gondolataiért, azt felelte:

– Én csak azt gondoltam, hogy ennek a fiatal Norvalnak, Douglasnak vagy hogy is hívják, ennek a fehér selyemruhás fickónak... aki egyébként éppen olyan idősnek néz ki, mint az anyám... nagy szerencséje volt, hogy olyan gyorsan ki tudta magát tüntetni. Bár én jutnék ilyen alkalomhoz, Lambert néni – mondta kalapján dobolva, mire anyu csak bólintott, Theo pedig mosolyogva így szólt:

– Várnunk kell, talán partra szállnak majd a dánok.

– Hogy érti ezt? – kérdezte együgyűen Harry.

– Ó, a dánok mindig partra szállnak *pour qui sçait attendre!*¹⁴ – mondta kedvesen Theo, aki hűgának kis kezét fogta, és bizonyosan érezte a szorítását.

Nem viselkedett barátságatlanul – ez nem egyezett volna Theo kisasszony természetével –, csak kissé hűvösen George úrral,

¹³ James Edward Stuart skót trónkövetelő.

¹⁴ Annak, aki kivárja. (francia)

amennyiben hátat fordított neki, s időnként Harryhoz intézte megjegyzéseit. Hiába volt az urak megvetése, a nők kegyeskedtek meghatódni. Anya és fia, akik szeretetben találkoznak, s könnyek közt válnak el, mindig megindítják a női szíveket.

– Nézd csak, apa, ott a válasz az összes tréfátokra! – mondta Theo a színpad felé mutatva.

A Lady Randolph és fia közt lefolyó párbeszéd e részénél az egyik gránátos – mert az akkori idők szokása szerint, egy-egy gránátos állt a színpad mindkét oldalán – nem tudta visszafojtani könnyeit, és láthatóan sírt az oldalpáholy előtt.

– Igazad van, drágám – mondta apa.

– Nem mondtam neked, hogy Theónak mindig igaza van? – szólt közbe Hetty.

– Az az ör ott jobb kritikus, mint mi vagyunk, és egy természetes vonás mindnyájunkat levesz a lábunkról.

– *Tamen usque recurrit!*¹⁵ – kiáltotta az ifjú kollégiumi diák.

George némi szégyenkezést is érzett és érdeklődést is. Ő fin-torgott, Theo együtt érzett a darabbal. Theo gyöngédsége talán különb volt, sőt bölcsőbb is, mint az ő kételkedése. De azért, amikor a darab ötödik felvonásának kezdetén a fiatal Douglas kivonja kardját, s felnézve a karzatra, elordítja magát:

*Magas ég dicső csillagserege,
Melynek sorsomat gyakran panasztam,
Halljátok meg lelkem kitartó vágyát:
Legyek híres, ha élve vagy ha holtan!
Ég, sugalld egy vad, óriási Dánnak,
Hívja hadunkat merész viadalra!
Még ki sem mondta, én már elfogadtam,
S mint Douglas győzők majd, vagy meghalok! –*

az istenek, akikhez Barry úr folyamodott, hatalmas tapssal üdvözölték ezt a hősiecs kivánságot, s a tábornok nagy erővel csapta össze tenyerét. Lánya kissé zavarban volt.

– Ez a Douglas nemcsak bátor, hanem szerény is! – mondta apa.

¹⁵ Mégis mindig visszatér! (latin)

– Elismerem, nem kellett volna egy óriási dánt kívánnia – mondta Theo mosolyogva, miközben Lady Randolph lépett be a karzat mennydörgésének közepette.

Mikor a taps lecsillapodott, Lady Randolph a szerepe szerint megszólalt:

Fiam az? Hangot hallék!

– Azt megghiszem, hogy hallott egy hangot! – kiáltott fel apa. – Hiszen ez a fickó úgy bömbölt, mint Básán bikája. – És a tábornok ettől fogva egészen az előadás végéig alig tudott illendően viselkedni. Azt mondta, szívből örül, hogy a fiatal úriember a színfal mögött szenvedte el halálát. Amikor Lady Randolph barátnője leírta, úrnője hogyan „cikázott fel a hegyre, mint a villám, s veté magát az üres levegőbe”, Lambert úr azt mondta, boldog, hogy megszabadul tőle. – Ami pedig azt a históriát illeti, az első házasságáról – mondta –, efelől a leghatározottabb kétségeim vannak.

– Ostobaság, Martin! Nézzétek csak, gyerekek! Ő királyi fenségeik már mennek.

Csakugyan, az özvegy hercegné és a herceg, amint a tragédia véget ért, elvonultak; pedig merem állítani, hogy utóbbinak, aki mindig szerette a bohózatot, sokkal jobban tetszett volna az, ami erre következett, mint Home úr komor, tragikus mesterműve.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

*Amely Macbeth-ről szól, meg egy vacsoráról
és holmi szép káposztáról*

Mikor az előadás véget ért, barátaink kocsit fogadtak Warrington úr lakásáig, ahol a virginiaiak elegáns vacsoráról gondoskodtak. Warrington úr nagyon szerette volna nekik a legkellemesebb vendéglátást nyújtani, s a tábornok és felesége elfogadta a két legényember meghívását azzal a jóleső gondolat-tal, hogy ezzel örömet szerezhetnek fiatal barátaiknak. A tábornok és Lambertné, kollégista fiuk, két virágzó lányuk és Spencer úr, a jogász, George új barátja, akivel a kávéházban találkozott – ezekből állt a társaság, és derűsen fogyasztották a gazdasszony főztjét. Ülésrendjüket nem tudtam pontosan megállapítani, de Theo kisasszonynak valahogyan a csirkék és George Warrington úr közelében jutott hely, míg Harry úr figyelme megoszlott Hetty kisasszony és egy sonka között. Lambertné nem ülhetett máshol, csak George jobbán, így tehát csupán hármukat kellene elhelyeznünk, a tábornokot, a fiát és a jogászt.

Spencer úr a másik színházban volt, ott, ahol a minap éppen ő vezette be George-ot az öltözőszobába. Folytatták a beszélgetést a darabról, és a társaság egy része megmaradt amellett, hogy gyönyörködött az előadásban.

– Amit pedig ezek az urak mondanak itt – kiáltotta Lambertné Spencer úrnak –, abból egy szót se higgyen. Nagyszerű darab ez, és az uram meg George úr a lehető legcsúnyábban viselkedtek.

– Rossz helyen nevettünk, éppen ott, ahol sírnunk kellett volna – vallotta be a tábornok –, az már igaz.

– Megbotránkoztattál mindenkit a szomszédos páholyokban,

úgyhogy körülnéztek, és ránk szóltak: „Pszt!” A földszintről pedig felszóltak: „Csöndet ott a páholyokban!” Ilyen viselkedést még soha nem tapasztaltam, és csak pirulhattam miattad, Lambert úr!

– Anya azt hitte, tragédia, mi meg azt hittük, bohózat – mondta a tábornok. – George meg én kifogástalanul viselkedtünk, vagy nem Theo?

– Amikor feléd néztem, akkor éppen nem, apa! – válaszolta Theo.

Mire a tábornok megkérdezte:

– Hát láttak már ilyen szemtelen nőszemélyt?

– Tudhatja, uram, hogy nem szóltam, amíg nem kérdeztek – folytatta szerényen Theo. – Én bevallom, nagyon meghatódtam a darabtól és Woffington asszony szépségétől meg a játékatól. Sajnáltam, hogy a szegény anya megtalálta a gyerekét, aztán újra elvesztette. És azt is sajnálom, apu, hogy nem kellett volna sajnálnom! – tette hozzá mosolyogva az ifjú hölgy.

– A nők soha nem olyan okosak, mint a férfiak, tudod, Theo – kiáltotta Hetty a maga asztalvégétől alattomos pillantással Harryra. – Legközelebb, ha majd színházba megyünk, kérlek, Jack bátyám, csípj meg, ha sírnunk kéne, és bökj oldalba a könnyököddel, ha nevetni volna helyesebb.

– Szerettem volna magát a párviadalt látni – mondta Lambert tábornok –, a párviadalt a kis Norval és az óriás norvég között... ez aztán nagyszerű szórakozás lett volna: levelet kéne írnod, Jack, az igazgatónak, Rich úrnak, ajánld neki ezt az ötletet.

– Ilyesmit nem láttam még, de láttam Slacket és Broughtont a Marybone Kertekben! – mondta komolyan Harry, aztán azon tűnődött, mi szellemeset mondhatott, hogy az egész társaság mosolygott rajta. – Nem kellene ahhoz semmiféle óriás – tette hozzá –, leütni azt a piros csizmás kis embert. Én is át tudnám dobni a vállamon.

– Garrick úr is kicsi ember. De előfordul, hogy óriásnak hat – mondta Spencer úr. – Milyen nagyszerű volt a *Macbeth*-ben, Warrington úr! Milyen félelmetes volt a törjelenet! Látniuk kellett volna a házigazdánkat, hölgyeim! Bemutattam Warrington urat az öltözőszobában Garrick úrnak és Pritchard asz-

szonynak, és Lady Macbeth abban a megtiszteltetésben részesítette, hogy vett egy csipetnyit a burnótos szelencéjéből.

– Cawdor thánjának hitvese tubákolt? – kérdezte a tábornok áhítatos hangon.

– Oly síri és tragikus hangon mondott köszönetet, hogy Warrington úr visszahőkölt, és bizonyára kidöntött egy kicsit a bagóból, mert Macbeth háromszor tüsszentett.

– Macbeth, Macbeth, Macbeth! – kiáltott fel a tábornok.

– A nagy filozófus, aki ott állt a közelben... Johnson úr, azt mondta: „Vigyázz, Davy, nehogy a tüsszenésed felébressze Duncant!”, aki egyébként a fal mellett ülő három boszorkánnyal beszélgetett.

– Micsoda! Maga bent volt a kulisszák mögött a színházban? Ó, mit nem adnék érte, ha egyszer én is benézhetnék a színpalak mögé! – kiáltotta Theo.

– És nézné, hogyan húzzák a köteleket, és szagolná a faggyúgyertyák bűzét, és látná a kéregpapír aranyfestését meg a talmi ékszereket meg a kipingált öregasszonyokat, Theo? Ne. Ne nézze túl közelről – mondta a szkeptikus fiatal házigazda, és megfontoltan itta a pohár rajnaiját. – Dühös volt, ugye, a papájára meg énrám?

– De nem, George! – kiáltotta a leány.

– Nem? Én meg azt mondom, igen! Dühös volt ránk, mert nevettünk, amikor maguk sírásra éreztek kedvet. Ha a maga nevében is beszélhetek, uram, nemcsak a saját nevemben – mondta George, és meghajolt vendége, Lambert tábornok felé –, azt hiszem, azért nem vagyunk hajlandók sírni, mint a hölgyek, mert mi úgyszólván benéztünk a szerző kulisszái mögé. Amikor közelről néztünk fel a fiatal hősre, láttuk, milyen sok benne a dagály és talmiség, ami pedig a halvány, tragikus anyát illeti, azt láttuk, hogy a halványsága fehér mészből áll, a gyásza pedig csak zsebkendőből. Vallja be most már, Theo, azt gondolta rólam, hogy nagyon érzéketlen vagyok?

– Ha ezt így kitalálta, uram, anélkül, hogy bevallottam volna... mi haszna, ha meggyónom? – mondta Theo.

– És ha meghalnék? – folytatta George. – És ha akkor Harryt gyászolni látná, akkor őszinte bánatot láthatna, valóságos tragédiát, úgyhogy maga is bánkódna rajta. De attól nem

hatódna meg, ha a temetkezési vállalkozót látná gyászfátyolban és fekete kabátban!

– De bizony, hogy meghatódnék, uram! – mondta Lambertné. – És biztosíthatom, hogy mind a két lányom is meghatódna.

– Talán saját magunknak is akadna gyászfátyol, Warrington úr – mondta Theo –, ebben az esetben.

– Igazán? – kiáltott fel George, és az ő arcát meg Theóét egyszerre futotta el a pír: azt hiszem, azért, mert mind a ketten meglátták, amint Hetty ragyogó szeme figyeli őket.

– A régebbi írók nem nagyon értettek a pátoszhoz – jegyezte meg Spencer úr, a Temple-beli széplélek.

– Akkor mi a véleménye Szophoklészről és az *Antigoné*-ről? – kiáltott fel John Lambert úr.

– Szavamra mondom, a mi széplélkeink vele nem sokat törődnek, amíg egy oxfordi úriember nem emlékeztet rá bennünket! Nem akartam távolabbra visszamenni, mint Shakespeare úrig, akinek, ezt el kell ismerniük, nincs annyi érzéke az eleganciához és a fennköltséghez, mint a moderneeknek. Csinált-e megközelítőleg is olyan figurát, amilyen Belvidera vagy Monimia vagy Jane Shore;¹ vagy megtalálhatják-e a Shakespeare-komédiák hősnőiben Congreve eleganciáját? – és a jogász jobbra is, balra is odakinálta burnótos szelencéjét.

– Én azt hiszem, Spencer úr is megpróbálkozott ezzel a mesterséggel, ugye? – kérdezte valaki.

– Sok ráérős úriember szokása. Garrick úr, bevallom, kapott tőlem egy darabot, de vissza is adta.

– Én pedig beismerem, hogy egy színdarab négy felvonása készen áll már az egyik ládámban – mondta George.

– Fogadni mernék, van olyan jó, mint akármelyiké – súgta Harry a szomszédjának.

– Tragédia vagy komédia? – kérdezte Lambertné.

– Ó, tragédia, mégpedig legalább két-három szörnyű gyilkossággal! – válaszolta George.

– Hát játsszuk el, a nézők pedig vigyázzanak a szemükre! De az én főkedvencem a zsarnok – mondta a tábornok.

¹ Restauráció korabeli drámák hősnői. (Otway: *A megmentett Velence*; Otway: *Az árva*; Rowe: *Jane Shore*).

– A tragédiát, a tragédiát! Menjen és hozza el ebben a minutumban, Gumbo! – parancsolta Lambertné a négernek.

Gumbo mélyen meghajolt, és így szólt:

– Tragédiát? Igenis, madame.

– A nagy tehénbőr utazótáskában, Gumbo – mondta George komolyan.

Gumbo meghajolt, és így szólt:

– Igenis, uram – de még fölényesebb méltósággal.

– De az én tragédiám nem is tudom, mennyi fehérnemű, csomag, könyv és cipő alatt fekszik, Hetty.

– Nem baj, csak kapjuk meg, és hajtsák ki a fehérneműt az ablakon! – kiáltotta Hetty kisasszony.

– És a nagy tehénbőr útításka a bristoli ügynökünkénél van, úgyhogy Gumbónak postakocsira kell szállnia, mi meg kivárhadjuk, amíg majd holnapután visszatér – mondta George.

A hölgyek komikus sóhajra fakadtak, de apu, talán valamivel komolyabban, azt mondta:

– Legyünk hálásak a kifogásért. Most már a hazatérésre kell gondolnunk. A mi fiataluraink nagyon bőkezűen vendégeltek minket, és most mindnyájan iszunk egy búcsúserleget a virginiai, castlewoodi Madame Esmond Warringtonra. És mi lenne, fiúk, ha egy szép, magas mostohaapára találnának otthon, mire hazatérnek? Már hallottak olyat, hogy ennyi idős hölgyek férjhez mentek.

– Madame Esmond Warringtonra, az én régi iskolatársnőmre! – kiáltott fel Lambertné. – Majd írok neki, és elmondom, milyen finom vacsorát kaptunk a fiainál, de azt nem mondom meg, George úr, milyen csúnyán viselkedett a színházban!

S ezzel az utolsó tószttal búcsút vett a társaság; a tábornok kocsija és szolgálja várakozott, hogy a családot hazaszállítsa.

Olyan vendégség után, amelyet Warrington úr adott, mi lehetne természetesebb vagy illendőbb, mint hogy ő látogassa meg vendégeit, s érdeklődjön, hogyan értek haza, és hogy szolgált az éjszakai nyugodalmuk. Hiszen a kocsijuk áthaladhatott a nyitott vidéken, a Montagu-ház mögött, az oxfordi út irányában, és útonálló is megtámadhatták a mezőn. A hölgyek meghűlhet-

tek, vagy rosszul is alhattak a tragédia izgalmai után. Szóval, semmi oka se volt rá, hogy mentséget találjon maga előtt vagy öelöttük, amiért meglátogatta kedves barátait; úgyhogy korán becsukta könyveit a Sloane Múzeumban, és ahogy onnan elment, talán az is eszébe jutott, hogy nagyon kevés dologra emlékszik abból, amit olvasott.

Ugyan kérem, mit jelent ez a mohóság, ez a habozás, ez a csüggedés, ez a tétovázás, ezek a kételyek, ez a remegés, miközben Lambert úr Dean Street-i lakásának kapuján kopogtat, és a kopogására feltűnő lakájt figyelí? Van-e fiatalember, aki ezt olvassa? van-e öregember, aki erről visszaemlékszik? van-e kifáradt, elkopott, csalódott, lassan verő szív, amely visszaidézi teli ütésének, ifjonti dobogásának idejét? Századok és századok múltak el, amióta némelyikünk fiatal volt; és felejtünk, de nem felejtünk el mindent. Nem, madame, kamatostul emlékezünk, ahogy Shakespeare Harryja ígérte katonáinak, hogy emlékezni fognak, ha majd túlélik Azincourt-t és ama Szent Crispin napját.² Legelőre kicsapott vén csatalovak, ha megszólal a trombita a sövényen túlról, nem kapálhatunk-e öreg patáinkkal? És nem ügethetünk-e néhány percig a kifutókorlát körül, amíg zihálva meg nem állunk? Már nem érdekel a bohóc és a paprikajancsi, és tudom, hogy a tündérvjáték csúnya, versei elviselhetetlenek, de szeretem nézni a gyerekeket a bábszínházban. Már soha nem táncolok, vacsorázni se járok, de szeretem figyelni Eugeniót és Flirtillát, amint egy szép valcerben keringenek, vagy Lucindát és Ardentiót, amint pukkantót játszanak. Csak égessétek meg az ujjatokat, gyerekek! Fújjatok el gyöngéd kis lángokat egymás szeméből! Aztán húzódjatok közel egymáshoz, és olvassátok el a mottót – azt a régi, érzelgős mottót, amely annyira avitt és annyira új! –, vagyis azt akarom mondani, hogy a lány ajka olvassa, a fiúé meg magyarázza, szóval így osszátok meg a cukorkát, fiatalok, és ropogtassátok el egymás közt. Nekem már nincsenek fogaim. A keserű mandula meg a cukor már nem való nekem, én mondom nektek, de azért a bonbon nem elolvad-e a szájban?

² V. Henrik angol király. Azincourt-nál Szent Crispin napján győzött a franciák felett. Shakespeare *V. Henrik* c. drámájának híres részlete Henrik király buzdító beszéde a csata előtt. (IV. 3.)

Kövessük Johnt fel az emeletre a tábornok szobáiba, és lépünk be George Esmond Warrington úrral együtt, aki csodálatos előkelőséggel hajol meg. Csak egyetlen hölgy tartózkodik a szobában, az ablak közelében egy széken; a Dean Streeten nem nagyon gyakori a napsütés; a fiatal hölgy az ablakban nem különleges szépség, de itt a kikelet, és a hölgy tavasziasan virul. Egy csokor friss rózsza piroslik orcáján. A szeme, gondolom, ibolyakék. Ha száz évvel ezelőtt élnénk, és a *Gentleman's*-be vagy a *London Magazine*-ba³ írnánk, azt mondanók Sylvanus Urban úrnak, hogy a nyaka liliom, alakja, mint a nimfáé, akrosztikont⁴ faragnánk róla, és elegáns költeményben ünnepelnénk Lambertellánkat, s a vers még most is olvasható volna Prága városának és a porosz király táborának finoman karcolt metszete, valamint Maryland és a Delaware menti grófságok térképe között.

Szóval itt ül Theo kisasszony, és pirul, mint a rózsza. Mit akartott vajon anyu egy órával ezelőtt, amikor azt hajtogatta, hogy Theo kisasszony nagyon sápadt és fáradt, és jobban tenné, ha ma nem menne el hazulról a többiekkel? A többiek ugyanis mindnyájan elmentek látogatóba Lord Wrotham hölgyeihez, hogy köszönetet mondjanak a házáért, ahol távollétükben laktak. Apu pedig a lovas testőröknél volt. Széles jókedvében van. Azt hiszem, valamilyen parancsot vár. Anyu persze szomorú és remeg: fél, hogy az urát megint idegenbe rendelik.

– A maga öccse meg az enyém elmentek meglátogatni a kisöcsénket az iskolájában, a karthauziaknál. Azt hiszem, mind a két öcséből papot akarnak nevelni – folytatta Theo kisasszony. Miközben beszélt, buzgón himezgetett valamilyen kisfiús ruhadarabkán. Száz évvel ezelőtt fiatal hölgyek nem féltek sem attól, hogy inget varrjanak, sem attól, hogy az inget ingnek nevezzék. Isten őrizz, eszem ágában sem jut azt mondani ezzel, hogy rosszabbak vagy jobbak voltak ettől a nyílt varrástól vagy beszédétől; és egyáltalában nem háborgatnak olyan vá-

³ XVIII. századi angol polgári folyóiratok; politikával, művészettel, irodalommal foglalkoztak. Dr. Johnson is munkatársuk volt.

⁴ Költői játékok; lényege, hogy egymás után következő verssorok kezdőbetűi egy nevet vagy szót rejtjenek.

gyak, kedves ifjú hölgyem, hogy maga pudingot főzzön, vagy én cipőt tisztítsak.

Úgy, szóval Harry náluk volt?

– Gyakran eljön, majd mindennap – mondta Theo, és felnézett George arcába. – Szegény fiú! Jobban szeret minket, mint az előkelő embereket, akik nem törődnek vele most... most, hogy ő maga már nem olyan előkelő ember – tette hozzá mosolyogva a lány. – Maga miért nem megy a divat után, miért nem jár a csokoládéházakba és a lóversenyekre, Warrington úr?

– Az öcsémnek talán annyi haszna lett a szórakozásaiból vagy az előkelő barátaiból, hogy utánoznom kéne őt?

– Legalább Sir Miles Warringtonhoz elmehetne, az bizonyos, hogy ő kitárt karral fogadná. Óladysége itt járt nálunk délelőtt gyaloghintóján, csak hallania kellett volna, milyen dicshimnuszokat zengett magáról! Kijelentette, maga biztos úton halad az előléptetés felé. Azt mondja, a herceg ő királyi fensége nagyon nagy figyelmet szentelt magának az udvarnál. Nagy ember korábban majd el fog bennünket felejtetni, Warrington úr?

– Igen, nagy ember koromban el, Lambert kisasszony.

– No jó! George úr, akkor...

– George *úr!*

– Ha apa meg anya itt van, azt hiszem, semmi szükség az urazásra – mondta Theo, és kinézett az ablakon, kissé mégiscsak ijedten. – És maga mit csinált, uram? Könyvet olvasott vagy tovább írta a tragédiáját? Olyan tragédia lesz belőle, hogy sírjunk tőle, ahogy mi szeretjük, vagy csak félünk tőle, ahogy maga szereti a tragédiát?

– Sokat gyilkolóznak, de sajnós, nem sokat sírnak benne. Én nem sok nővel találkoztam. És azokkal sem kerültem meghittebb kapcsolatba. És mondhatom, amit írtam, könyvekből vagy költeményekből vettem, amiket régebben olvastam, és utánóztam, ahogy más fiatalemberek is szokták. A nők általában nem állnak velem szóba; azt mondják, gunyoros modorom van, ami nem tetszik nekik.

– Maga talán soha nem is igyekezett tetszeni nekik? – érdeklődött Theo kisasszony pirulva.

– Magának se tetszettem tegnap este, igaz?

- Igaz, csak hogy ezt nem lehet nemtetszésnek mondani, ké-
sőbb pedig azt gondoltam, nem volt igazam.

- Maga egyáltalán gondolt rám, amikor nem voltam ott,
Theo?

- Gondoltam, George... azaz hogy George úr... no, ó,
George! Azt gondoltam, magának meg apának igazuk volt a
darab tekintetében, és hogy, mint maga mondta, nem igazi bá-
nat, csak mesterkélt érzélgés hatott meg minket. Csak azt nem
tudom, szerencsés dolog-e, ha valaki ilyen tisztán lát? Hetty
meg én megállapodtunk benne, hogy a jövőben nagyon óvato-
sak leszünk, mielőtt megengedjük magunknak, hogy egy tra-
gédiát élvezzünk. Szóval, vigyázzon, ha majd a magáé kerül
sorra! Mi a neve?

- Még nincs megkeresztelve. Akarja vállalni a keresztanya-
ságot? A főhős neve...

De ebben a pillanatban megérkezett sétájáról anya és Hetty
kisasszony, és anya azonnal elkezdett esküdni: egyáltalában
nem remélte, hogy Warrington urat ma még megláthatja - azaz
gondolta, hogy eljön -, azaz nagyon kedves tőle, hogy eljött, és
a tegnapi darab meg a vacsora elragadó volt, kivéve, hogy
Theónak reggel fájt kissé a feje.

- Fogadni mernék, hogy most már jobban van, anya - mon-
ta Hetty kisasszony.

- De hát, édesem, én anyának is mondtam, hogy egyáltalá-
ban nem fontos - mondta Theo, fejét fölszegve.

Aztán elkezdtek Harryről beszélni. Nagyon levert. Valamit
tennie kell. Örökké a tiszti kávéházba jár, és szüntelenül a po-
rosz király hadjáratait bújja. Nem méltányos dolog arra kérni
őt, hogy maradjon Londonban, úgyszólván a trónfosztása után.
Nem szólt semmit, de abból, ahogy a régebbi szórakozásait és
cimboráit kerüli, látható, mennyire bánja korábbi haszontalan
életét, s mennyire érzi mostani függő helyzetét. Amikor John
Lamberttel elhaladt a St. James-palota előtt, azt mondta Jack
öcskösnek:

- Miért ne lehetnék én is katona? Vagyok olyan magas, mint
az a fickó, és éppúgy tudok ölni egy flintával, mint bárki, akit
ismerek. De hat pennyt se tudok megkeresni egy nap. A magam
kenyerét elfecséreltem, és most föleszem a bátyám kenyerének

a felét. A legjobb testvér, de annál nagyobb szégyen, hogy rajta élösködöm. De ne szólj erről a bátyámnak, Jack Lambert.

– És a fiam meg is ígérte, hogy nem mondja meg – mondta Lambertné. Kétségkívül. Egyik lány sem volt a szobában, amikor anyjuk így beszélt George Warringtonnal. George viszont azt mondta el, hogy ő meg hazairt az édesanyjának – hogy az ő kis apai örökségének fele, és ha szükség van rá, a másik fele is Harry rendelkezésére áll, hogy tisztí rangot vásároljanak neki, vagy bármely más vállalkozásra, amely elfoglaltságot vagy előmenetelt biztosítana számára.

– Hát az már igaz, hogy jó bátyja van. Reméljük, hogy jót hoz neki az idő – sóhajtotta a hölgy.

– A dánok mindig megjönnek *pour qui sçait attendre* – mondta halkan George.

– Micsoda, maga ezt meghallotta? Ó, George! Az én Theóm egy... Ó! mindegy, hogy micsoda, George Warrington – kiáltotta az elégedett anya túlsorduló szemmel. – Eh! Micsoda Fruzsínát csinálók magamból, akárcsak tegnap a tragédiánál.

George úr azonban ravasz, titkos cselszövényt eszelt ki, amiről azt hitte, öccse előnyére fordíthatja. Miután George-ot Kensingtonban bemutatták ő királyi fenségének, többen, köztük barátja, Lambert tábornok is elmondták neki, hogy a herceg érdeklődött iránta, és megkérdezte, miért nem jött el a fiatalember a *leverjére*. Ilyen magas sürgetés elől nem lehetett kitérni. Lambert úr és fiatal barátja megállapodtak egy napban, és el is mentek tisztelegni ő királyi fenségénél, Pall Mall-i házában.

Amikor George került sorra, hogy meghajoljon, a herceg különösképpen kegyes volt; hosszasan beszélt Warrington úrral Braddockról és a háborúról, és láthatóan tetszett neki az a szerénység és értelmesség, amivel a fiatal úriember válaszolt. George a hadjárat kudarcát ugyan csak a meglepetésnek és a vakrémületnek tulajdonította, igaz, de még inkább annak a késedelemnek, amit a gyarmatok népe okozott, mert olyan kapzsin, önzően és méltatlanul bánt a védelmére jött királyi hadsereggel.

– Ha egy hónappal előbb indulhatunk, uram, az erődöt bizonyosan bevesszük, és kis hadseregünket soha meg nem verik

= mondta Warrington úr, s ő királyi fensége teljességgel egyetértett a megjegyzésével.

- Azt hallottam, uram, főképpen a francia nyelvtudásának köszönheti megmenekülését - mondta nyájasan a királyi herceg.

Warrington úr szerényen megemlítette, hogy ifjúkorában járt a francia gyarmatokon, és volt alkalma elsajátítani a nyelvüket.

A herceg - akiben, ha jókedvében volt, jókora adag nagyvilágiasság és kiváló humorérzék lakozott - méltóztatott megkérdezni, ki tanította Warrington urat a nyelvükre; és kifejezte azt a véleményét, hogy kiejtés tekintetében a francia hölgyek = kétségkívül - a legjobb tanítók.

A fiatal virginiai úriember mélyen meghajolt, és azt mondta, nem illenék hozzá, hogy cáfolja ő királyi fenségét; mire a herceg kegyes volt azt mondani - persze tréfásan -, hogy Warrington úr ravasz kutya.

Miután W. úr tiszteletteljesen hallgatott, a herceg rendkívül kedvesen folytatta:

- Nemsokára hadba vonulok a franciák ellen, akik, mint tudja, őfelsége választófejedelmi birtokait fenyegetik. Ha kedve van mellettem végigcsinálni a hadjáratot, nyelvtudása hasznunkra lehet, és remélem, szerencsésebbek leszünk, mint szegény Braddock!

Minden szem a fiatalemberre szegeződött, akinek ilyen nagy trónörökös kegyének ilyen látható jelét adja.

És George úr azt gondolta, most mondja a legokosabb dolgot életében:

- Uram - szólt -, királyi fenséged rendkívül kegyes ajánlata végtelenül megtisztelő rám nézve, de -

- Mi az a *de*, uram? - kérdezte a trónörökös, és rámeredt.

- De én beiratkoztam a Temple-be, hogy törvényeinket tanulmányozzam, s ezáltal alkalmassá váljak otthoni kötelességeim teljesítésére. Ha az a tény, hogy hazám szolgálatában megsebesültem, bármiféle igényt támaszthat királyi fenséged kegyességére, alázatosan azt kérném, hogy öcsém, aki éppen olyan jól tud franciául, mint én, és sokkal több erő, bátorság és katonai tehetség jutott osztályrészéül, mint nekem, engedélyt nyerjen, hogy királyi fenségedet szolgálja az én...:

- Elég, elég, uram! = kiáltott fel az uralkodó méltán felhá-

borodott fia. – Micsoda? Én kegyet kínálok magának, és maga átnyújtja az öccsének? Várhat, uram, míg egy újabbal kínálom!

Ezek után a trónörökös éppen olyan hirtelen fordított hátat Warrington úrnak, mint néhány hónappal később a franciáknak.

– Ó, George! Ó, George! Ez aztán szép káposzta! – nyögött fel Lambert tábornok, amikor ő meg fiatal barátja együtt hazamentek.

TIZENHARMADIK FEJEZET

*Amelyben a herceg felmasíroz a hegyre,
majd lejön róla*

Meg tudjuk érteni minden hű érzelmű brit ember tiszteletteljes felháborodását, ha eljut odáig, hogy végigolvassa, hogyan viselkedett George Warrington úr egy vitéz és kegyes herceg, az uralkodók legjobbjának szeretett fia és a brit hadsereg fővezére előtt. Micsoda megbecsülhetetlen kegyet utasított el a fiatalember! Az előmenetelnek micsoda esélyét hajította el magától! Will Esmond, akinek nyelvezete mindig bővelkedett a káromlásban, legelőkelőbb szitkait alkalmazta, amikor unokatestvérének magatartásáról beszélt, és kifejezést adott gyönyörűségének afölött, hogy a megveszekedett fiatal mohikán saját torkát vágja el. Castlewood kuzen azt mondta erre, hogy egy vad úriembernek joga van saját magát megskalpolnia, ha kedve tartja; vagy talán, tette hozzá tapintatosan, unokaöcsénknek, Warrington úrnak elege volt a csatakiáltásból a Braddock-féle háborúban, és a gyomra nem kívánja már a verekedést. Will úr örvendezett, hogy a fiatalabb testvér elment az ördögbe, és örvendezett arra a gondolatra is, hogy az öregebbik követi. Első ízben, amikor majd találkozik a fickóval, mondta Will, gondja lesz rá, hogy George úrnak tudomására hozza, mit tart róla.

– Ha meg akarod sérteni George-ot, jól teszed, ha vigyázol, nehogy Harry öccse a közelben legyen, és meghallhassa! – kiáltotta Lady Maria, és képzelhetjük, hogy Will úr erre újabb káromkodásokat hallatott a rokon ikrekre vonatkozólag.

– Papperlapapp! – mondta mylord. – Elég ebből a zsörtölődésből! Nem lehetünk a családban mindnyájan harcosok!

– Sose hallottam róla, hogy lordságodnak ez a becsvágya – mondta Maria.

– Soha nem is volt, édesem, sőt ellenkezőleg! Will a mi bajnokunk, és ebből egy is elég a házban. És ugyanezt állíthatom a két mohikánról is: George a tudós ember, és Harry a harcos. Ha már mindenáron verekedni akartál, Will, milyen kár, hogy nem George esett a kezed ügyébe a másik helyett!

– Ami lordságod kezét illeti, az aztán híres... a pikét-játékról – szólalt meg Will anyja.

– Elég szép kéz! – mondta mylord, s tetszelegve nézett végig ujjain. – Lord Hervey meg én ugyanakkora kesztyűt hordtunk. Igen, az én kezem, ahogy helyesen jegyezte meg, alkalmasabb a kártyára, mint a háborúra. De a magáé is elég ügyes, Lady Castlewood. Ó, hogy áldom a napot, amikor megajándékozta vele az apámat!

Őlordságának nem esett nehezére ilyen gúnypárbajba bocsátkozni, amint egyéb, ügyességet igénylő játékokba sem, mivel megőrizte a hidegvérét, és játszva verte egész családját.

Amikor Madame de Bernstein meghallotta Warrington úr *bévue*-jét,¹ rendkívül módon megharagudott, viharzott, összevissza szidta közvetlen környezetét, és George-ot is lehordta volna, de hát megöregedett már, és elvesztette régebbi bátorságát. Sőt, mi több, kissé félt is az unokaöccsétől, s így tisztelettel bánt vele.

– Sohasem fogsz szerencsét csinálni az udvarnál, öcsém – sóhajtott, mikor a fiatal úriember elment hozzá tiszteletét tenni, nem sokkal a kudarca után.

– Soha nem is vágyódtam rá, madame – mondta George úr igen ünnepélyesen.

– Arra vágyódtál, hogy Harrynak segíts? Nagy szolgálatot tehettél volna az öcsédnek azután, ha majd elfogadtad a herceg ajánlatát. Fejedelmek nem szeretik, ha visszautasítják a kegyeiket, és nem csodálom, ha ő királyi fensége megsértődött.

– Lambert tábornok ugyanezt mondta – vallotta be George, és elpirult –, és most már látom, hogy rosszul tettem. De hát nem szabad elfelejtenie, hogy soha életemben nem láttam még

¹ Baklövés. (francia)

udvart, és azt hiszem, nem nagyon valószínű, hogy ilyen helyen ragyogni tudjak.

– Én sem tartom valószínűnek, kedves öcsém – felelte a néni, és szippantott a burnótjából.

– S hát aztán? – kérdezte George. – Soha nem ösztökélt az ilyesfajta dicsőség, és nagyon jól megvagyok anélkül is. Amikor ő királyi fensége beszélt velem, be kell vallanom, nagyon kedvesen, arra gondoltam, belőlem nagyon rossz katona lenne, öcsémből meg nagyon jó. Száz jótulajdonsága is van, ami ehhez a mesterséghez kell, s belőlem mind hiányzik; és sokkal jobban tudna szolgálni egy parancsnok alatt, mint én valaha is. Mondjuk, ha a herceg alól a csatában kilövik a lovát, ahogy odahaza az én vezéremmel történt, nem jobban járna olyan állattal, amelyik elég bátor és erős hozzá, hogy bárhová elvigye őt, mint olyannal, amelyik nem bírja el a súlyát?

– *Au fait.*² Ő királyi fenségének erős csataló kell, kedvesem! – mondta az öreg hölgy.

– *Expende Hannibalem*³ – morogta George vállat vonva. = *A mi Hannibálunk nem pehelysúlyú.*

– Nem tudlak teljesen követni, fiam, azzal a Hannibállal – jegyezte meg a bárónő.

– Amikor Wolfe úr és Lambert úr ugyanazt hányták szemre, amit maga, madame – válaszolta nevetve George –, ugyanúgy védekeztem, mint most magával szemben. Azt mondtam, családunk legjobb katonáját ajánlottam fel a trónörökösnek, és a két úriember elismerte, hogy baklövéssemnek van legalább némi mentsége. Ki tudja, talán kiengesztelik irántam ő királyi fenségét? Az a kóstoló, amit csatákból kaptam, bebizonyította nekem, mennyire nem felel meg az ilyesmi a tehetségemnek. Múltkor, valamelyik este, láttuk azt a skót színdarabot, amelyikről mindenki beszél. És amikor a hős, az ifjú Norval, azt mondta, mennyire eped utána, hogy valamilyen harcias urat követhessen a próbamezőre, azt gondoltam magamban: „Mennyire hasonlít rá az én Harrym, csak éppen nem hetvenkedik.” Harry most piros kabátért sóvárog, és ha nem vigyázunk, majd

² Tényleg. (francia)

³ Itt: mérlegeld Hannibált. (latin)

felcsap egy toborzásnál. Örökké Németország térképét bújja, és a porosz királyt követi mindenüvé. Nem fél sem Istentől, sem embertől. Én viszont jobban szeretem a könyveimet meg a nyugalmamot, és csatákról szívesebben olvasok Homéroszban vagy Lucanusban.⁴

– Akkor miért lettél voltaképpen katona, kedvesem? És miért nem Harryt küldted el Braddock úrral, ahelyett, hogy magad mentél volna? – kérdezte Madame de Bernstein.

– Anyám jobban szerette a kisebbik fiát – mondta George komoran. – Azonkívül, ha egyszer az ellenség megtámadta országunkat, az én kötelességem volt, mint a család fejének, hogy háborúba menjek. Ha skót lettem volna tizenkét évvel ezelőtt, én bizony...

– Csitt, fiam! Vagy dühösebb leszek, mint valaha! – mondta az öreg hölgy nagyon elégedett arccal.

George magyarázata így talán lecsillapíthatta Madame de Bernsteint, egy öregasszonyt, akinek erkölcsi alapelvei, sajnos, eléggé lazák voltak, de Sir Miles Warrington és felesége királyhű szívére súlyos csapást mért a fiatalember viselkedése.

– Esmond Warrington hűgomaszony leveléből ítélve – mondta öladysége – azt gondoltam volna, hogy öcsém özvegye józan eszű és jó ítéletű asszony, és hogy illően nevelte föl a fiait. De mit kell gondolnunk, Sir Miles, mit, kedves Thomas Claypoolom, arról a nevelésről, amelyik ilyen siralmas eredményekkel jár mindkét fiatalemberre nézve?

– De úgy látszik, a nagyobbik iszonyú sok latint tud, és franciául meg németül is beszél. Hallottam, amint a hannoveri követtel beszélt a bárónő estélyén – mondta Claypool. – Franciául teljes könnyedséggel povedált, és amikor megakadt a felnémetben, ő meg a követ áttérték a latinra, és így társalogtak tovább, míg végül az egész terem őket bámulta.

– Nem nyelvekről van szó, hanem elvekről, Thomas Claypool! – kiáltott fel az erényes matróna. – Micsoda erkölcsi alapelvei lehetnek Warrington úrnak, ha visszautasított egy ajánlatot, amit királyának a fia tett neki? Hogy jól beszél felnémetül?

⁴ Lucanus (i. sz. 39–65) – római költő Nero császár korában, a *Pharsalia* c. eposz szerzője.

Annál inkább el kellett volna fogadnia ő királyi fenségének kegyességét, hogy hasznossá tegye magát a háborúban! Nézze meg a mi fiunkat, nézze meg Milest!

– Emeld fel a fejedet, Miley fiam! – mondta az apa.

– Remélem, Sir Miles, hogy mint az alsóház tagja és mint angol úriember, holnap megjelenysz a királyi fenség *lever*-jén, és megmondod, ha ilyen ajánlatot tettek volna nekünk erre a gyerekre vonatkozólag, mi elfogadtuk volna, még ha csak tízéves is a fiú.

– Szavamra, Miley, jó kisdobos vagy sípos lenne belőled! – mondta az apa. – Szeretnél kiskatona lenni, Miley?

– Bármí, uram, bármí! Egy Warringtonnak élete minden pilanatában készen kell állnia, hogy felkoncoltassa magát uralkodójáért! – kiáltott fel a matróna, s a fiúra mutatott, aki alighogy megértette anyja javaslatát, tiltakozni kezdett ellene hangos bömböléssel, s ennek közepette vezette ki Screwby.

Sir Miles a hitvesi parancsnak engedelmeskedve, másnap elment a királyi fenség *lever*-jére, s a trónörökös e szavakkal kegyeskedett elfogadni szeretetének és hűségének kinyilvánítását:

– Senki soha nem tételezte fel, hogy Sir Miles Warrington valaha is visszautasítana bármely állást, amit felajánlanak neki.

Kegyes bók csakugyan, és Lady Warrington hangoztatta is mindenütt, hogy megmutassa, milyen magától értetődően megbízhatik a trónon levő felséges család a Warringtonok hűségében.

Aminthogy, amikor ez az érdekes házaspár legközelebb találkozott George-zsal, dermesztő szánakozással fogadták, olyasfélével, amilyenben kedves rokonaink vagy barátaink részesítenek olykor bennünket, amikor valami végzetes hibát vagy otrombaságot követtünk el az életben: ha elvesztettük a pörünket; ha olyankor léptünk be a szobába, amikor a társaság éppen bennünket szidott; ha bankárunk csődbe jutott, vagy ha mi magunk szereplünk gyászosan a *London Gazette*⁵ kereskedelmi rovatában; szóval, ha valamely nyilvánvaló hibában, baklövésben vagy szerencsétlenségben bűnösök vagyunk. Ki nem ismeri ezeket a szánakozó arckokat? Van-e, akit kedves rokonai el nem sirattak

⁵ Angol polgári újság, 1665-ben indult *Oxford Gazette* címen.

még a halála előtt, még hús-vér alakjában? Magát nem? Akkor, uram, ha soha csávába nem került; ha soha el nem tépte az ist-rángját; ha mindig szerencsés volt és jó és óvatos; ha soha vaj nem volt a fején, és soha vigyázatlan szó el nem hagyta száját; ha soha nem volt bűne, se lelkiismeret-furdalása; ha soha nem követett el bolondságot, hogy megbánja – akkor, uram, maga olyan komoly ember, aki nem fecsérli idejét egy léha regényre, és nem *de te* mesélődik a fabula.

Nem mintha Sir Miles indítatva érezte volna magát, hogy George ellen forduljon, és haragudjon unokaöccsére, amiért visszautasította ő királyi fensége előléptetési ajánlatát, mert Sir Miles maga is egyetértett George nézetével, hogy egészen más pályára akar lépni, nem a katonaira, és Madame Esmond éppen e tervére vonatkozólag írt levelet Virginiából Sir Miles Warringtonnak. George bejelentette édesanyjának azt a szándékát, hogy belép a Temple-be, és képesítést szerez azokra a közigazgatási és polgári kötelességekre, amelyeket a dolgok természetes rendje szerint teljesítenie kell majd; és nem is helyeselhetette ezt az elhatározást senki őszintébben, mint nagybátyja, Sir Miles, aki bevezette George-ot egy hírneves ügyvédhez – elképzelhetjük, hogy ennek irányításával a fiatalember kedvére olvashatott. Madame Esmond otthonról küldte beleegyezését fia pályájához, teljes egyetértésben Sir Milesszel – neki és feleségének hálás üdvözetét küldvén – a tekintetben, hogy a brit alkotmány az egész világ irigységének tárgyát képezi, és méltó minden angol úriember bámulatteljes tanulmányozására. George anyjának fő ellenvetése annak a gondolatnak szólt, hogy Warrington úrnak a Temple ebédlőcsarnokában kell ülnie, ürülapockát szeletelnie, s híg sört innia ónkannából, durva diákok között, akik talárt viselnek, akár a sekrestyések. George hűséges öccse is osztozott ebben a viszolygásban. *Neki*, Harrynak, bármi jó, állította; ő csak a kisebbik fiú, és felkészült a lemondásra; de hogy George talárban járjon, és valami közkonyhán ebédeljen, három senkiházival együtt, mocskos óntányérból! Harry sehogy se tudott beletörődni bátyjának ebbe a leereszkedésébe, és nem tudta elképzelni George-ot más neki való helyen, csak előkelő asztalnál; és sajnálta, hogy egy terv, melyre Madame Esmond célzott a leveleiben, nem volt keresztülvihető, tudni-

illik, hogy nyújtsanak be folyamodványt a Temple főnökének s tájékoztassák róla, hogy George Warrington úr igen előkelő születésű úriember, nagy birtoka van Amerikában, s a csarnokban csak a *legjobb társaságban* ülhet. Harrynak érzékeny csalódást okozott, hogy amikor anyja meg a maga ötleteit közölte új kávéházi barátjukkal, Spencer úrral, a jogász harsogó nevetéssel fogadta a javaslatot; és a Warrington-iratokban semmi nyomát nem lelem, hogy bármilyen folyamodványt intéztek volna e tárgyban a Temple főnökéhez. Irodalmi és történelmi érdeklődésén kívül – és ez volt a legerősebb – Warrington úr tanulmányozta országának törvényeit is, látogatta a törvénytörvénykezési tárgyalásokat a Westminsterben, ahol egy Henley-t,⁶ egy Prattot,⁷ egy Murray-t⁸ hallgatott, továbbá az ékesszólás és hazafiasság ama másik híres iskoláját, a parlament két házát.

Warrington úr fokról fokra ismeretségbe került a képviselőház és a törvényszék néhány tagjával, s ezek, amikor megismerték, úgy beszéltek róla, mint jó képességű és jó nevelésű fiatal úriemberről, s általában véve oly hizelgő szavakkal, hogy jó nagybátyja szíve megenyhült iránta, s Dora és Flora megint csak elkezdett mosolyogni rá. E kiengesztelődés abban az időben történt, amikor a Herceg ő királyi fensége, miután a hastenbecki csatában vereséget szenvedett a franciáktól, megkötötte a franciákkal azt a híres kapitulációt, melyet II. György öfensége nem volt hajlandó ratifikálni. A királyi fenség, mint ismeretes, e kegyvesztettség után lemondott megbízatásáról, letette parancsnoki pálcáját – melyet, be kell vallani, nem nagy szerencséivel vagy ügyességgel forgatott –, és soha többé nem jelent meg sem hadseregek élén, sem a közéletben. A kövér harcos ajkát egyetlen panaszzó sem hagyta el apja és uralkodója ellen; de miután visszavonult megsebzett becsületével, és sem befolyása, sem tekintélye nem maradt, s állások fölött sem rendelkezett többé, feltehető, hogy Sir Miles Warrington haragja is csökkent unokaöccse iránt, abban a mértékben, ahogy tisztelete csökkent ő királyi fensége iránt.

⁶ Henley, Robert (1708–72) – angol jogász és államférfi.

⁷ Pratt, Charles (1714–94) – angol politikai vezető.

⁸ Murray, William (1705–93) – angol bíró és parlamenti szónok.

Amikor a mi két úriemberünk egy napon a St. James-palota parkjában sétált barátjukkal, Lambert úrral, s szembejött velük a királyi fenség egyszerű ruhában és csillag nélkül – mélyen meghajoltak a herceg előtt, aki kegyesen megállt, és megszólította őket.

Megkérdezte Lambert urat, szereti-e Lord Ligonier-t, új fölöttesét a lovas testőröknél, és új kötelességeit, amelyek ott várják? És, felismervén a fiatalembereket, azzal az emlékezőtehetséggel, amelyről királyi családja mindig híres volt, így szólt Warrington úrhoz:

– Jól tette, uram, hogy nem jött velem, amikor tavasszal felkértem.

– Már akkor megbántam, uram – mondta Warrington úr mély meghajlással –, de most még jobban bánom.

Mire a trónörökös azt mondta:

– Köszönöm, uram – s kalapját megérintve továbbment.

E találkozás körülményeiről, valamint az ennek során lefolyt beszélgetésről Esmond Warringtonné asszonynak levélben beszámolt a kisebbik fia, s ezzel olyan hatást tett e hölgy lelkére, hogy százszor és százszor elmesélte az anekdotát, úgyhogy a végén minden barátja és ismerőse kívülről tudta, és talán meg is unta már.

A mi uraink pedig átmentek a parkon, le a Strand felé, ahol dolguk volt. És Lambert úr rámutatott egy oroszlánra Northumberland házának ormán, a Charing Crosson, és így szólt:

– Harry Warrington, a maga bátyja olyan, mint az az oroszlán!

– Mert olyan bátor, mint egy oroszlán – mondta Harry.

– Mert tisztellem a szüzeket! – mondta George nevetve.

– Mert ostoba oroszlán. Mert hátat fordít Keletnek, és feltétlenül üdvözlőnie kell a lehulló napot. De hát, mondja, fiam, mi haszna lehet abból, hogy udvarias egy emberhez, akit reménytelen harag és kegyvesztettség sújt? A nagybátyja dühösebb lesz magára, mint valaha... és én is, uram.

De Lambert úr azért csak nevetett a maga huncut módján, és voltaképpen csöppet se látszott dühösnek.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

*Arma virumque*¹

Hát csakugyan, amennyiben Harry Warringtonban szenvedély ébredt a hadi pálya és a katonai tanulmányok iránt, éppen elég háború bolygatta fel Európát, és éppen eleget beszéltek erről minden társaságban, ahol Harry megfordult Londonban, és ez elég volt rá, hogy izgassa és feltűzelje őt. Igaz, hogy a mi kegyes Hannover-házi trónörökösünket megverték, de a protestáns hős, a porosz király² eltöltötte a világot dicsőségével, és sorra aratta csodálatot keltő diadalait, s én a magam részéről szerencsémnek tartom, hogy az én szegény Harrym ezekben nem vett részt; mert akkor igazsághű életrajzírójának csatákat kéne elmondania, amelyeknek leírására más toll volna hivatott vállalkozni. Én, mondom, örülök, hogy Harry Warrington nem volt ott Rossbachnál azon a híres Lőporünnepen, november 5-én, 1757-ben; sem azon az iszonyú hentesversenyen, amelyet egy hónappal később rendezett a porosz király Leuthennél;³ mert ezeket a csodálatos ütközeteket mostanában más kötetekben mesélik el, s én és mindenki más is mohón szerezzük meg e köteteket. Azt szeretnék tán, ha e történet azzal a könyvvel versengene? Hogyan is futhatna az én könnyed, sárga kerti phaëtonom ama zord, mennydörgő, harci szekér ellen? Megállhatna-e az én szelid, lassan ügető Pegazusom ama tajtékzó szájú, lángoló orrlikú mén erejével szemben? Kedves, nyájas olvasó – akivel szeretek időnként elbeszélgetni, lelépven a színpadról, ahol alakjaink elmúlt

¹ Vergilius *Aeneis*-ének kezdő szavai: „Fegyvereket s férfit : :” (latin)

² Nagy Frigyes (1712–86), Poroszország királya.

³ Rossbach, Leuthen – a hétéves háborúban e helyeken aratott győzelmet Nagy Frigyes a franciák és az osztrákok felett;

korok ruháiba öltözve és fordulataival élve játszanak –, kedves, türelmes olvasóm! szerencse mindkettőnkre nézve, hogy Harry Warrington nem követte a burkusok királyát, ahogy kedve lett volna, mert különben olyan csatákat kellett volna leírnom, amilyeneket most Carlyle⁴ készül festeni, és nem szeretném, ha megvető összehasonlításokra adnék maguknak alkalmat köztem és e mester között.

Harry Warrington tehát nem csatlakozott a burkusok királyához, de azért egyre ette magát és háborgott, amiért nem megy. Kedvetlen, haszontalan életet élt – ez az igazság. A tisztí kávéházakban ödögött. Egyáltalában nem volt hajlandó olvasni, legföljebb hírlapot. Hajlandósága nem volt irodalmi. A regényekről egyenesen az volt a véleménye, hogy ostobaságok, és amennyiben a hölgyek kisírták a szemüket Richardson úr fölött, el se tudta képzelni, hogyan is hatódtak meg ilyen képtelenségtől. Sokat nevetett, szívélyesen, vidáman, de kissé elkésve, amikor már eltelt némi idő a tréfa után. De hát kérem, miért is lenne minden úriembernek irodalmi ízlése? És talán kevésbé szeretjük némely barátunkat, amiért soha életében egyetlen rímpárt se faragott? Tönkrementen, kényszerű tétlenségben, bátyja támogatásától függve, nagy, erős kezéhez illő, alkalmas munka híján – micsoda szerencse, hogy nem került még több csávéba! Hiszen magának Akhilleésznek az esetében⁵ is, amikor a mamája elküldte annak a hogyishívják királynak az udvarába, hogy messze legyen onnan, ahol baj érheti – mi történt vele egy csomó asszony között, akikkel életét el kellett volna léhaskodnia? És Pürrhosz hogyan jött világra? Egy hatalmas, csupa-szikra, fiatal Akhilleészt nem kellene túlon túl rövid, asszonyi poráron vezetni, nincs helyén, ha a rokka körül cselleng, vagy kávécsészéket nyújt át, és ha nem harcol, nyugodtak lehetnek, hogy valószínűleg még nagyobb balszerencse éri.

Az a két lány szívű nő, a Lambert család két idősebb hölgye, akikkel legkivált érintkezett, fáradhatatlan szájalommal és

⁴ Carlyle, Thomas (1795–1881) – történetíró, Thackeray kortársa, megírta Nagy Frigyes háborúit. A mű 1858–65-ben jelent meg.

⁵ Egy görög monda szerint a hős Akhilleész anyja Szkürosz szigetére küldte, ahol lánynak öltözve Lükomédesz király leányainak társaságában élt. Amikor a trójai háború kitört, Akhilleész felfedte kilétét, és hadba indult.

gyöngédséggel viseltetett Harry iránt, olyannal, amilyen csak nőktől – és közülük se soktól – telik. Ha egy férfi bánkodik, ki vidítja fel; ha bajba jut, ki vigasztalja; haragjában ki csillapítja; örömeiben ki teszi kétszeresen boldoggá; szerencséjének ki örül; ha elhagyja a szerencse, ki áll mellette az egész világgal szemben, ki ápolja enyhítő kenetekkel és meleg borogatásokkal a gennyes sebeket, amiket a dühöngő Fortuna fullánkjai és nyilai ejtettek? Kicsoda, ha nem a nő, engedelmséggel? Önnnek, aki beteg, és szenved a végzet csapásaitól, maradt-e egy-két ilyen édes orvosa? Adjon hálát az isteneknek, hogy ennyi vigaszt meghagytak önnek. Van-e úriember, aki nem Prometheus⁶ többé-kevésbé? Kinek nincs meg a maga sziklája – jaj, jaj! – a maga lánc – ó, ó! – és kinek a mája nincs pokoli állapotban? De a tengeri nimfák eljönnek – a gyöngéd, az együttérző nimfák; megcsókolják sajtó lábunkat; könnyeikkel áztatják kiszáradt ajkunkat; minden tőlük telhetőt megtesznek az áldott lelkek, hogy megvigasztaljanak bennünket, titánokat: *ők* nem fordítanak hátat bukásunk után.

Szóval Theo és édesanyja csupa részvét volt Harry iránt; de Hetty szíve meglehetősen kemény és látszólag vad volt Harry-hoz. Bosszankodott, hogy nincs dicsőségesebb helyzetben, dühös volt, hogy még mindig semmittevő függésben tölti életét. Az egész világ fegyverben áll – ő talán nem bír el egy muskétát? Aratás ideje van, száz és százezer arató jár kint villogó sarlóival; ő nem tud bánni a magáéval, nem tud annyit kívágni a dicsőségből, hogy kévébe köthesse?

– De hogy milyen kegyetlenül viselkedik vele ez a kicsike! – mondta apa egy jelenet után, amelynek során Hetty kisasszony, szokása szerint, beleröpítette a maga kis nyilait abba a remegő céltáblába, amely napról napra megérkezett, és helyet foglalt Lambertné fogadószobájában.

– Nagyon utálatosan viselkedik! – kiáltott fel anya. – Megérdemelne, hogy eináspángolják, és ágyba küldjék.

– Talán csak azért van, anya, mert Hetty jobban szereti mindnyájunknál – mondta Theo –, és ömiatta dühös. Ha én sze-

⁶ Titán a görög mitológiában; Zeuszról elrabolta az ember számára a tüzet, ezért Zeusz a Kaukázus sziklájához láncoltatta, ahol egy sas tépte állandóan a máját, Végül Heraklész szabadította meg.

retném... ha szeretnék valakit, azt szeretném, ha mindig csodálhatnám és tisztelhetném... ha azt gondolhatnám, hogy mindenben helyesen cselekszik... és hogy az én uram különb minden úrnál a világon.

– Az igazság az, édesem – felelte Lambertné –, hogy apátok különb mindenkinél, és ezzel elkényeztetett bennünket. Hát lát-tál már valakit, akit össze lehet hasonlítani vele?

– Csak nagyon keveset – ismerte be Theo pirulva.

– Nagyon keveset. Ki olyan jószívű?

– Azt hiszem, senki, anya – helyeselt Theo.

– Vagy olyan bátor?

– Hát azt mondanám, hogy Wolfe úr vagy Harry, vagy George úr nagyon bátor.

– Vagy olyan művelt és szellemes?

– Mondhatom, George úr nagyon műveltnek látszik, és szellemesnek is a maga módján – mondta Theo –, és a modora nagyon jó... ezt te is elismered. Madame de Bernstein is azt mondja, nagyon jó a modora, márpedig ő ismeri az előkelő társaságot. Sőt George úrban van valamilyen emelkedettség, amivel másoknál még nem találkoztam; és ha könyvekről van szó, úgy látom, mindig az előkelő és nemes dolgokat választja ki, és azokat szereti, hiába gúnyolódik annyit. Az bizonyos, hogy gúnyoros a természete, de az is igaz, hogy csak alantas dolgokról és emberekről beszél olyan maróan. Tudom, nincs úriember, aki-nek gyöngédebb szíve volna, és éppen tegnap, miután, ahogy mondtad, olyan keserűen beszélt, véletlenül kinéztem az ablakon, és láttam, amint megállt, és egy egész sereg kisgyereket jöltartott almával a sarki bódénál. Tegnapelőtt pedig, amikor itt járt, és elhozta nekem a Molière-t, megállt odalent, és pénzt adott egy koldusnak... és hogy milyen vonzóan olvas franciául! De azért én is egyetértek vele abban, amit a *Tartuffe*-ről mondott, hogy akármilyen csodálatosan okos és eleven, mégis egy merő álszent gazember, túlságosan aljas jellem ahhoz, hogy egy nagy színdarab főhőse legyen. Jago, mondta George úr, majdnem akkora gazember, de hát nem ő a tragédia főhőse, hanem Othello a maga nemes gyöngeségével. De amilyen előkelő hölgyeket és urakat Molière ábrázol, úgy gondolja George úr... és... jaj, de én nem merem elismételni őutána a verseket.

– De hát ne vedd a szívedre, édesem, hiszen régen is tudtad már kívülről – mondta Lambertné.

És Theo azt felelte:

– Ó, persze, anya! Tudtam kívülről, és nem veszem... a...
Jaj, ostobaság!

Itt csókokat, szívdobogást képzelek el, aztán Theo kisasszony kimegy, pirulva, mint a rózsa. Miért szakította félbe a mondatát? Mert anya olyan furcsán nézett rá. És miért nézett rá anya olyan furcsán? És miért nézett Theo George úr után, amikor elment, és miért kémlelte az utat, amikor úgy volt, hogy eljön? Ó, de hát miért pirulnak az orcák, miért virágzanak a rózsák? Az öreg Idő örökké elszáll. Az öreg tavaszidő és a bimbózás; az öreg nyáridő és a virágzás; az öreg ősziidő és a vetés ideje; az öreg télidő, amikor a recsegő, didergő, öreg fakoronák csupaszon vagy hóborítottan állnak.

Néhány perccel azután, hogy George megérkezett, Theo talán remegő szívvel szokott lejönni a lépcsőn, orcáján édes bokkrétával, mintha csak frissen tépte volna az ő tiszteletére, és azt hiszem, állandóan az utcára néző ablakban ült, ahonnan megpillanthatta, milyen nagylelkű az utcaseprővel, vagy hogy mit vásárol az almáskofától. De amennyiben Harry kopogott, Theo kisasszony fent maradt a szobájában a kézimunkájával vagy a könyveivel, s hűgát küldte le a fiatalúr fogadására, vagy fivéreit, amennyiben a nagyobbik hazalátogatott a kollégiumból, vagy Crusius doktor a karthauziaktól hazaengedte a kisebbiket. És milyen jó szeme kellett hogy legyen Theónak, ha észrevette a különbséget – mégpedig gyakran már este –, Harry szőke haja és George sötét fürtjei meg az alakjuk között, amikor pedig annyira hasonlítottak, hogy az emberek állandóan összetévesztették egyik fivért a másikkal. Márpedig annyi bizonyos, hogy Theo soha nem tévesztette össze őket, és hogy ami Hettyt illeti, ő aztán legkevésbé sem volt izgatott vagy nyers vagy hetyke, ha a fekete hajú úriembert találta édesanyja fogadószobájában.

Barátaink akkor jöhettek Lambert úr házába, amikor kedvük tartotta, és addig maradtak, ameddig csak tetszett nekik; egy napon, amikor éppen az aranyhajú ült ott egy pamlagon, a szokásosnál is tétlenebb és csüggedtebb tartással – ki más jött le

hozzá, mint Hetty kisasszony? Mondom, furcsa – bár a lányok inkább kánpadra mentek volna, semhogy bármely összejátszást beismernének –, hogy amikor Harry jött látogatóba, Hetty tűnt fel; amikor George érkezett, valahogyan mindig Theo került elő; és így a szokásos beosztásnak megfelelően az ifjabb Lambert kisasszony érkezett meg most a fiatalabb virginiai szórakoztatására.

Azt is elképzelhetjük, hogy a szokásos szertartásos üdvözlések után a hölgy így szólt az úriemberhez:

– És kérem, uram, miért néz méltóságod olyan komoran ma délelőtt?

– Ó, Hetty! – felelte Harry. – Egyéb dolgom sincs, mint hogy komoran nézzek. Emlékszem, amikor még kisfiúk voltunk... és nyugodt lehet, én páratlan naplopó voltam... mindig szabadnapot kértem a nevelőmtől, és ezt az időt rendszerint azzal töltöttem, hogy a kapun hintáztam vagy a tavon kacsztam, és ezek a tétlen napok mindig olyan mélabúsak voltak. Mi tennivalóm maradt most reggeltől estig?

– Reggelizni, sétálni... ebédelni, sétálni... teázni, vacsorázni, meg azt hiszem, elszívni egy pipa virginiai dohányt – mondta Hetty kisasszony, fejét fölszegve.

– Mondok magának valamit: amikor múltkor este Charleyt visszakísértem a karthauziakhoz, kedvem lett volna azt mondani a tanítójának: „Tanítson engem, uram. Itt ez a fiú sokkal több latint és görögöt tud tizenhárom éves korában, mint én, aki tíz évvel öregebb vagyok. Semmi dolgom sincs reggeltől estig, akár vissza is ülhetnék a könyveimhez, hátha ki tudom pótolni a gyerekkori lustaságomat.” Min nevet, Hetty?

– Azon nevetek, hogy elképzelem magát egy osztály élén, amint a tanító felelni szólítja – kiáltott fel Hetty.

– Én nem lennék az osztály élén – mondta Harry alázatosan. – George bármely osztálynak az élén lenne, de tudja, én nem vagyok könyvember, és kisfiú koromban nagyon hanyag és lusta voltam. Nem túrtuk, hogy odahaza a nevelőink sokszor megbotozzanak, pedig kár: nekem jót tett volna.

Hetty toppantott kis lábával, és ránézett az előtte ülő, semmittevő, mélabús fiatalemberre.

„Szavamra, most is jót tenne magának” – lett volna kedve

mondani. – És mit mesél Charley a pálcázásról az iskolájában? Az ő beszámolójától nem kap kedvet rá, mondja, kérem? – kérdezte.

– Amit az iskolájáról mesél – felelte Harry jámborul –, abból látom, hogy a napot loptam, amikor dolgoznom kellett volna, és hogy nincs tehetségem a könyvekhez. De hát mire vagyok én jó? Csak arra, hogy eltékozoljam az apai örökségemet, amikor átjövök Angliába, vagy hogy kávéházakban és lóversenyeken lebzseljek, vagy ha odahaza vagyok, kutyák mögött ügessek. Semmire se vagyok jó, semmire.

– Micsoda! Ilyen nagy, erős, bátor legény, mint maga, és semmire se jó! – kiáltotta Hetty. – Én ugyan nem vallanék be ilyet egy nőnek, még ha kétszer olyan semmirekellő volnék is.

– De hát mitévő legyek? Engedélyt kértem, hogy belépjek a hadseregbe, de Madame Esmond nem felel. Ez az egyetlen dolog, amire alkalmas vagyok. Nincs pénzem, hogy tisztí rangot vásároljak. Ha egyszer elköltöttem mindenemet és a bátyámnak is annyi pénzét, nem tudok és nem is akarok tőle többet kérni. Ha anyám elengedne a hadseregbe, tudja, Hetty, hogy nem mennék, hanem rohannék.

– Eh! Bátor úriembernek nem kell ahhoz asszony, hogy ráadja a kardját vagy megtisztítsa a flintáját! Mit is mesélt apánk arról a fiatal úriemberről, aki az udvarnál van? Sir John Armytage...

– Sir John Armytage? Ismertem, amikor még White-hoz jártam meg a klubokba... előkelő, nemes, fiatal úriember, nagy birtoka van északon.

– És el is jegyzett egy híres szépséget... Miss Howe-t, Lord Howe⁷ hűgát... de ilyesmi, azt hiszem, nem lehet akadály egy úriember előtt?

– Minek az akadály? – kérdezte az úriember.

– A dicsőség akadály! – felelte Hetty kisasszony. – Azt hiszem, nincs bátor nő, akárhogy imádja szerelmesét, aki azt mondaná neki: „Maradj!” – amikor a hazája azt mondja: „Menj!” Sir John önként jelentkezett a készülő hadjáratra, és amikor tegnap az udvarnál volt, Öfelsége megkérdezte tőle, mi-

⁷ Howe, Lord Richard (1726–99) – angol admirális.

kor áll készen az indulásra? „Holnap, ha felségednek úgy tetszik”, felelte Sir John, és a király azt mondta, így válaszol egy katonára. Maga apám is alig várja, hogy mehessen, pedig itthon hagyja anyut, meg minket, kislányokat. Ó, irgalmas Úristen! Miért nem lehettem én férfi? Mind a két fivéreből pap lesz. De tudom, istenem, hogy énbőlölem nagyszerű kis katonára vált volna!

S e szavak közben a fiatal lány fel-alá járt a szobában, rendkívül bátor és katonás tartással, s olyan harcias volt, mint Jeanne d'Arc.

Harry gyöngéd csodálattal nézte.

– Azt hiszem – mondta –, aligha szeretnék muskétát látni azon a kis vállán, sem pedig sebet azon a szép arcán, Hetty.

– Sebet! Ki fél a sebetől? – kiáltotta a kis hajadon. – És muskétát? Ha elbírnám, akkor banni is tudnék vele. Maguk, férfiak azt képzelik, a nők egyébre se jók, csak hogy pudingot főzzenek vagy mintákat hímezzenek. Kérdem, miért is nem lett belőlem férfi? George tegnap Tassóból⁸ olvasott föl nekünk... nézze csak, itt van, és én úgy gondoltam, rólam szól a vers. Nézze csak! Itt a könyv, benne van a jelző, ahol abbahagytuk.

– Benne van a jelző? – kérdezte Harry engedelmesen.

– Igen! Egy nőről szól, aki csalódott, mert... mert a bátyja nem megy háborúba, és ezért azt mondja magáról:

*Jaj! e törékeny tagoknak a Menny
Mért nem adott fértierőt, miért nem,
Hogy ezt a vékony fátylat, e selyem
Ruhát...*

– Selyem ruhát! – kérdezte az egyenes lelkű Harry fürkésző pillantással.

– Jól van, uram, tudom, az enyém csak gyapjú meg atlasz, de hát így áll a könyvben:

⁸ Tasso, Torquato (1544–95) – olasz költő. Hatalmas eposza a keresztes hadjáratról szóló *Megszabadított Jeruzsálem*.

.....e selyem
Ruhát mellvértre, sisakra cseréljem?
Akkor hőségben, fagyban, szüntelen
Viharban, vagy záporban, téli szélben,
Csatamezőkön vagy párviadalban
Éjjel-nappal harcolnék szakadatlan -

Harcolnék? Igen, bizony harcolnék! Mért is lesz mind a két fi-
vérem pap? Apu egyik gyerekéből katonát kellett volna csi-
nálni!

Harry nevetett, amikor ránézett, nagyon gyöngéd és kedves
nevetéssel. Érezte, nemigen szeretne megütni ilyen gyöngéd kis
harcost.

- De hát - mondta kinyújtva egyik ujját -, azt hiszem, ez
az ujjam itt majdnem olyan széles, mint a maga karja. Hogy
tudna megállni egy nagy, erős férfi előtt? No, szeretném én lát-
ni azt az embert, aki magát megpróbálná bántani; azt szeretném
én látni! Maga finom, gyöngéd kis teremtés! Hát azt hiszi, akad
olyan gazember, aki *magához* barátságtalan merne lenni?

És képzeletének e röptétől felizgulva, Harry elkezdett fel-alá
járni a szobában, és dühbe gurult arra az ötletre, hogy valami-
lyen bitang francia durváskodni merészelne Hester Lambert kis-
asszonnyal.

Hetty kisasszony hitt Harry nyugodt bátorságában, és ez a
hite bilincselte őt le, és éppen Harry bátorsága - mert Hetty
tudta, hogy megvan benne - volt az, amiért legkivált csodálta
őt. Hetty kisasszony valójában nem volt vitézebb Madame Er-
miniánál, akinek a szavait felolvasta a könyvből, és akiről Harry
Warrington úr soha életében egy szót se hallott. Lehet, hogy ép-
pen ő is bent volt a szobában, amikor George bátyja felolvasta
a költeményt a hölgyeknek, de az ő gondolatait lefoglalták saját
ügyei, és tökéletesen megzavarodott azoktól a Clotildáktól és
Erminiáktól⁹ és óriásoktól, és varázslóktól és hasonló képtelen
dolgoktól. Nem, Hetty kisasszony természetében - azt mondom;
és így is hiszem - nyoma sem volt az amazonnak, különben
nyilván valamilyen szelíd, irodalmármarkodó fiatalemberbe szeretett

⁹ A Megszabadított Jeruzsálem szereplői.

volna, vagy egy tehetséges fuvolajátékosba, a természetes ellentéteknek ilyen esetekben érvényes törvényei szerint – és ki ne hallott volna róla, hogy nagy, erős férfiak gyöngéd, törekény nőkhez vonzódnak, s hogy a gyöngéd kis nőknek a nagy, erős férfiak tetszenek, továbbá, hogy azok a bizonyos tagbaszakadt hősök és bajnokok mindig papucs alá kerülnek! Amennyiben Harry Warrington úr valamilyen, Lambert kisasszonyhoz hasonló hajlamú nőbe szeret, és amennyiben feleségül is veszi – én azt hiszem, minden boszorkányság nélkül is mindnyájan megtalálhatjuk, mi lenne a vége.

Így hát, miközben Hetty gunyorosságának kis nyilait lőtte Harryra, a fiatalember egy darabig szinte meg sem érezte a döféseket, hanem hagyta, hadd nyilazza Hetty, még csak annyi fáradtságot se vett magának, hogy a kis nyil vesszőket lerázza magáról. Vagy az volt a célja Hettynek a csúfolódással és a rosszmájú célozgatásokkal, hogy tette tüzelje őt? Harry sokkal nagylelkűbb volt annál, semhogy az ilyen kis rosszmájúságokat elérte. Hetty csupán meg akarta őt szégyeníteni, amikor azt mondta, hogy ő, a gyöngé lány felvenné a sisakot és a mellvértet? Az ártatlan fiú vagy olvadozott a meghatottságtól, ha elképzelte, hogy Hetty veszélybe juthat, vagy nevetni kezdett arra az ötletre, hogy Hetty harcolhatna.

– Ugyan, mondja meg, mire jó, hogy ilyen erős a keze, ha egyébre se használja, csak hogy egy gombolyag selymet tartson anyámnak? – kiáltott fel Hester kisasszony. – És mire jó, ha valaki a szalonban erős? Senki sem kívánja magától, hogy bárkit is kihajítson az ablakon, Harry! Még hogy erős férfi! Én azt képzelem, erősebb férfi is akad a Bertalan-napi vásáron. James Wolfe nem valami erős ember. Olyan gyöngének és betegnek látszik. Mikor legutóbb itt járt, egész idő alatt köhögött, és olyan halvány volt, mintha kísértetet látna.

– Soha nem tudtam megérteni, miért félne az ember a kísértetektől – kérdezte Harry.

– Maga talán látott már kísértetet, uram? – kérdezte a szemtelen ifjú hölgy.

– Nem láttam. Egyszer azt hittem odahaza, hogy kísértetet látok, kisfiú korunkban, de csak Nathan volt a hálóingében, hanem én akkor sem féltem, amikor még azt hittem, kísértet. Azt

hiszem, nincsenek is kísértetek. A dajkáink mindenfélét összehazudnak róluk – mondta Harry nagy komolyan. – George egy kicsit megijedt, de hát ő... – Harry hirtelen elhallgatott.

– De hát micsoda George? – kérdezte Hetty.

– George más, mint én vagyok, ennyi az egész. Anyánk olyan bátor asszony, amelyet még nemigen láthatott, de sikitozik, ha egeret lát... mindig sikitozik, nem tehet róla. Ilyen a természete. Így lehet, tudja, a bátyám is: talán nem bírja a kísérteteket. Engem nem bántanak.

– George mindig azt mondja, magából jobb katona lett volna, mint belőle.

– Én is azt hiszem, jó katona lett volna belőlem, ha megengedték volna, hogy próbát tegyek vele. Ezer dolog is akad viszont, amihez George jobban ért nálam, vagy bárki másnál a világon. Miért nem hagyta, hogy én jelentkezsem Braddock seregébe? Talán elestem volna, és akkor sokkal több hasznomat látnák, mint most, mert akkor nem mentem volna tönkre, s nem adtam volna okot az embereknek, hogy ujjal mutassanak rám, és azt mondják, gyalázatot hoztam a Warrington névre. Miért nem mehetek el ebbe a háborúba, miért nem jelentkezhetem önként, mint Sir John Armytage? Ó, Hetty! Szerencsétlen fickó vagyok... semmi egyéb. – S a szerencsétlen fickó kétszer olyan gyorsan járt fel-alá a szobában. – Bár soha Európába ne jöttem volna – sóhajtotta.

– Nagyszerű bók ez nekünk! Köszönöm, Harry! – De hirtelen, az úriember könyörgő tekintetére, hozzátette: – Talán... arra gondol, hogy hazamegy?

– Hogy egész Virginia rajtam röhögjön! Nincs az az úriember arrafelé, aki ne röhögne rajtam, egyet kivéve, azt pedig anyám nem szereti. Azt hiszem, szégyellnék most hazamenni. Maga nem ismeri az anyámat, Hetty. Kevés dolog van a világon, amitől én félek, de tőle valahogyan félek. Mit mondok neki, ha azt kérdezi: „Harry, hol az apai örökséged?” „Elköltöttem, anyám”, mást nem mondhatok neki. „Mit csináltál vele?” „Elfecséreltem, anyám, s aztán börtönbe csuktak.” „És ki hozott ki a börtönből?” „George bátyám hozott ki a börtönből, madame, és most hazajöttem, nem csináltam semmit, ami javamra szolgálna, nincs foglalkozásom, nincsenek kilátásaim, semmim

sincsen... csak hogy idehaza ügyeljek a négerekre, és maga megszidjon; vagy hogy prédikáció közben bóbiskoljak; vagy kártyázzam és igyak s a környékbeli kocsmákban kakasviadalokon vegyek részt." Hogy tudnék az otthoni úriemberek arcába nézni? Mondom, szégyellek így hazamenni. Valamit tennem kell, és tenni is akarok! De mit tegyek, Hetty! Jaj, mit tegyek?

– Mit? És mit tett Wolfe úr Louisbourgnál?¹⁰ Akármilyen beteg is volt, és szerelmes is volt, mint tudjuk róla, nem maradt otthon, hogy az édesanyja pesztrálja, Harry, vagy hogy a szívyszerelmével édelegjen. Elment a király hadseregével, és dicsőséggel borítva tért vissza. Apa azt mondja, ha megint háború lesz Amerikában, bizonyos, hogy Wolfe úr valamilyen nagy parancsnokságot kap.

– Bár magával vinne engem is, hogy egy golyó fejbe találjon, és végezzen velem – sóhajtott Harry. – Úgy beszél velem, Hetty, mintha az én hibám volna, hogy nem vagyok még a hadseregben, amikor pedig tudja, hogy odaadnám... de hát mi adni valóm van énnekem?... Igen! Az életemet adnám, ha beállhatnék a hadseregbe!

– Az életét, no persze! – mondta Hetty kisasszony vállat vonva.

– Úgy látszik, ezt nem sokra tartja, Hetty – jegyezte meg Harry bánatosan. – Nem is ér sokat... senkinek sem. Szegény, mihaszna ember vagyok. Annyi szabadságom sincs, hogy úgy hajítsam el magamtól az életemet, ahogy szeretném, mert itt is meg odahaza is szót kell fogadnom.

– Szót kell fogadnia, persze! De miért kell szót fogadnia? – kiáltotta Hetty kisasszony. – Nem elég magas és nem elég felnőtt hozzá, hogy azt tegye, amit akar? Miért kell, hogy itt George legyen a tanító úr, odahaza meg az édesanyja a tanító néni? Ha én férfi volnék, valami világraszóló dolgot csinálnék, mire huszonkét éves lennék, esküszöm! Én elérném, hogy rólam beszéljen a világ. Én nem kapaszkodnék az anyám szoknyájába. Én nem átkoznám a szerencsémét... Én megkövacsolnám magamnak. Esküszöm, hogy képes lennék rá!

¹⁰ James Wolfe angol tábornok nagy győzelmet aratott Louisbourg ostrománál a franciák felett (1758).

Harry most kezdett már vonaglani a fájdalomtól ifjú idomító-
jának szavaira.

– Nincs néger a birtokunkon, aki rabszolgább rabszolga volna, mint én vagyok, Hetty – mondta, és mélyen elpirult, miközben beszélt –, de az is igaz, Lambert kisasszony, mi nem hányjuk szemére szegény fickónak, hogy nem szabad. Ez nem vall nagylelkűségre. Legalábbis én nem tartom becsületes eljárásnak. A nők talán másképpen vannak ezzel, vagy az is lehet, hogy tévedek, és nincs jogom megsértődni, amiért egy lány megmondja, mik a hibáim. Talán a hibáim nem is az én hibáim, hanem csak az az átkozott szerencsém tehet róla. Annyi mindent összebeszélt erről az úrról, aki önként jelentkezett, meg arról az emberről, aki vitézséget szerzett, és olyan nagyra van a bátorságukkal, mintha én azt se tudnám, mi fán terem a bátorság. Ami ezt illeti, én azt hiszem, ebből jutott nekem annyi, mint más úriembereknek. Én nem kérkedem, de azért nem félek se Wolfe úrtól, se Sir John Armytage-tól, sem bárki mástól, akivel találkoztam az életben. Hogyan vehetnék tisztí rangot, amikor az utolsó shillingemet is elköltöttem, vagy hogyan kérhetnék még több pénzt a bátyámtól, aki máris megosztotta velem a magáét? Az én rangombeli úriember nem mehet el közönséges katonának... máskülönb, Jupiterre mondom, én bizony elmennék! És ha egy golyó végezne velem, tudom már, hogy Hetty Lambert kisasszony nem nagyon búsulna miatta. Nem szép magától, Hetty... nem gondoltam volna magáról.

– De hát mit mondtam én? – kérdezte az ifjú hölgy. – Én csak azt mondtam, hogy Sir John Armytage önként jelentkezett, és hogy Wolfe úr dicsőséget szerzett, és maga erre elkezd szidni! Tehetek én róla, ha Wolfe úr bátor és nemes úriember? Ez talán elegendő ok arra, kérem, hogy megharagudjék?

– Én nem mondtam, hogy haragszom – szólt Harry komolyan. – Én azt mondtam, hogy meg vagyok bántva.

– Ó, igazán! Nem gondoltam volna, hogy magamfajta kis lány megbánthat valakit! Nagy bók ez nekem, ha azt mondja, hogy egy fiatal hölgy, akinek a karja nem szélesebb a maga kisujjánál, megbánthat olyan nagy, erős férfit, mint maga!

– Aligha hittem volna, hogy bántani akar, Hetty – mondta

a fiatalember. – Tudja, nem ilyen fogadtatáshoz szoktam hozzá ebben a házban.

– Mi baj, szegény fiam? – kérdezte a jóságos Lambertné, aki éppen e fordulatra nézett be az ajtón, és látta a fiatalember búval bélelt ábrázatát.

– Ó, csak a régi nála, anyu! – vágott közbe Hetty. – Harry megint csak arról panaszkodik, hogy nincs mit csináljon. És egész boldogtalan ettől; és ezt meséli csak újra meg újra... ennyi az egész.

– Te is csak megéhezel újra meg újra, édesem! És ez talán ok rá, hogy apa meg én ne adjunk neked többé ebédet? – kiáltott fel anya megindultan. – Ugye, itt marad ebédre, Harry? Éppen három óra! – Harry némi bágyadt vonakodás után hajlandó volt ott maradni. – Az uram házon kívül ebédel. Csak mi hárman, nők, vagyunk itthon, úgyhogy unalmas ebédje lesz – jegyezte meg Lambertné.

– Legalább lesz itt egy úriember, aki felélénkít bennünket! – mondta Madame Hetyke, aztán azzal a bámulatra méltóan tiszta, ártatlan tekintettel sugárzott anya arcába, amelyet Madame Hetyke olyankor szokott felölteni, amikor kivételesen és eredményesen gonoszkodott.

Mikor az ebédet behozták, Hetty kisasszony lejött az emelet-ről, s a szokásosnál is beszédesebb, élénkebb, s mulattatóbb volt. Theo nem tudott semmiféle összekülönbözésről – ilyesmi sajnos, kedves keresztény felebarátaim, a legelbűvölőbb családokban is előfordul –, mondom, nem tudott róla, hogy valami történt, csak Hetty szokatlan szikrázása és vidámsága keltette fel a gyanúját. Hetty tíz témát is talált a társalgásra – a porosz királyt, az Amerikából érkező híreket, a legutóbbi álarcosbált, az útonállót, akit Barnet közelében lelőttek – s amikor nővére, aki csodálkozott ezen a bőbeszédüségen, szemével tudakolta az okát:

– Ó, édesem, semmi szükség, hogy bólogass és hunyorgass nekem! – kiáltotta Hetty. – Anya azért hívta meg Harryt, hogy szórakoztasson minket, és én csak addig beszélek, ameddig ő hozzá nem kezd... csak úgy, ahogy a hegedűsök a színházban, tudod, Theo! Először jönnek a hegedűsök, aztán jön a darab. Kérem, Harry, hozzákezdhet!

- Hester! - kiáltott fel anya.

- Csak megkértem Harryt, hogy mulattasson minket. Magad mondtad, anya, hogy mi csak hárman vagyunk, és csak nők, és az ebéd unalmas lesz egy úriembernek, hacsak ő maga nem olyan kegyes, hogy élénk legyen.

- Ritkanap szoktam én élénk lenni, és az ég a tanúm, ezen a napon még annyira se, mint máskor - mondta szegény Harry.

- Miért ezen a napon annyira se, mint máskor? A kedd van olyan alkalmas nap az élénkségre, mint a szerda. Egyetlen nap van, amikor nem szabad élénknek lenni, s az a vasárnap. De hiszen te is tudod, hogy így van, anya! Vasárnap nem énekelhetünk, nem táncolhatunk, és egyáltalában semmit sem tehetünk.

És a kisasszony ilyen léhán folytatta egész este - anyja és nővére kellőképpen meg is dicsérték, miután szegény Harry eltávozott. Harry nem volt fürge szellemű, s nem tudta visszaverni Hetty csipkelődő megjegyzéseit. Sőt, amennyiben képes lett volna visszaverni őket, akkor is hallgatott volna. Sokkal nagylelkűbb volt annál, semhogy ilyen csetepatékba bocsátkozzon, s Hester gúnyolódását eltűrte, még csak kísérletet sem tett, hogy kivédje, vagy kitérjen előle. Az ifjú hölgy valószínűleg észrevette és csodálta is ezt a nemeslelkűséget, miközben olyan kegyetlenül próbára tette. És az ilyen rosszassági rohamok után szüleinek és barátainak egyáltalában nem kellett megszidniuk, mert - mint ő maga is őszintén bevallotta - ő maga sokkal jobban szenvedett ettől, mint ahogy szülei kívánták, s a lelkiismerete sokkal szigorúbban megbüntette, mint ahogy kedves szüleinek szándékában volt. Gondolom, ezen az egész éjszakán ébren fekszik, s ágyában forog és hánykolódik. Gondolom, könnyeivel áztatja párnáját, és nem is sokat hederitenék a zokogására, ha föl nem ébresztené vele a nővérét, ha másnap rosszul nem érezné magát, úgyhogy a doktort kelljen elhívatni; ha az egész családot nem nyugtalanítaná, úgy hogy anyja sietve és izgatottan nyeli le ebédjét, apja némán és keserű mártással eszi rosztbifjét, s mindenki az ajtóra tekint, valahányszor kinyílik, abban a tétova reményben, hátha Harry jön be rajta. Ha Harry nem jön, miért nem jön legalább George? - gondolja Theo kisasszony.

Aztán valamikor az este folyamán levél érkezik George War-

ringtontól, Gumbo úr hozza egy nagy orgonacsokor kíséretében. George levele így hangzik:

Tiszteletemet s üdvözleteimet küldöm Lambertné asszonynak és a hölgyeknek, és alázatosan kérem, nyújtsák át Theo kisasszonynak ezt a csokor orgonát, mert azt mondja, kora tavasszal ezt a virágot szereti legjobban. Ne nekem köszönjék, kérem, hanem a Bedford Ház kertészének, akivel sikerült barátságot kötnöm, megajándékozván őt kiszáradt példányai-val egy bizonyos virginiai növénynek, melyet némely hölgy korántsem tart oly jó illatúnak, mint az orgonát.

Majdnem az egész napot a kertben töltöttem. Ragyog a napfénytől és a tavasztól, s két jelenetet komponáltam, tudják már, miből, s azon a versen faragtam, melyet az apród énekel a negyedik jelenetben, Sybilla ablaka alatt, amit azonban nem hallhat meg szegény jószág, mivel éppen elvesztette fejét.

– Bosszantó! Miért kell neki mindenén gúnyolódni és nevetni! De a vers csodaszép – mondta Theo.

– Gondolod, édesem? Igazán? Milyen furcsa! – jegyezte meg apa.

A kis Het a jókedv derengő mosolyával nézett fel bánatából. Theo titka, úgy látszik, senki számára sem titok már a házban. Van-e valaki a fiatalok közül, aki sejti, miről van szó? Ifjú hölgyünk folytatja a felolvasást:

Spencer meghívta holnap reggelire a híres Johnson urat, aki kegyeskedik meghallgatni a darabot, és remélem, nem fog megharagudni, amiért az én hősnőmet ugyanaz a végzet éri, mint az ő I r e n e-jének¹¹ hősnőjét. Hallottam mint fiatalember, ő is úgy jött fel Londonba, hogy ez a tragédiája volt egyetlen poggyásza. Elérem-e valaha, hogy az enyémet is előadják? El tudják képzelni, micsoda füttykoncert kezdődik majd, és hogyan fog abcúgolni a földszint a negyedik felvonásnak ama veszélyes részénél, amikor hóhérom előjön titkos

¹¹ Dr. Johnson ifjúkori tragédiája; Garrick mutatta be.

kamrájából nagy pallosával abban a rettenetes pillanatban, melyben a m p u t á l n i szólítják? Azt mondják, Fielding úr, amikor a földszint fütyülni kezdett valamelyik darabjának egyik jeleneténél, amelyre pedig Garrick úr is figyelmeztette, így szólt: „Ördög vigye őket, hát mégiscsak rájöttek, mi?” – és nyugodtan kiitta a puncsát. Gondolom, a felesége nem ült ott valamelyik páholyban. Vannak hölgyek, akiknek világért se okoznék fájdalmat, és vannak hölgyek, akiknek a legjobbat szeretném nyújtani, amit csak tudok.

– Vajon kire gondolhat? A levél neked szól, édesem. Már úgy látszik, az én orrom előtt udvarol anyádnak! – kiáltott oda apa Hettynek, aki erre csak egy apró sóhajjal felelt, kezét apja kezébe helyezte, aztán visszavonta.

Akiknek a legjobbat szeretném nyújtani, amit csak tudok. Ma csak egy nyaláb orgonát. Holnap, talán? – egy rutaveszszőt – babérágat talán – akármit, de a legjobbat, és mindent, amim csak van.

Szép, hosszú nap volt, és egészen egyedül töltöttem. Mit szólnak Harryhoz, hogy így kereket oldott?

Itt elképzelhetünk olyasmit, amit Franciaországban *sensation dans l'auditoire*-nak¹² neveznek vagy neveztek, amikor az emberek még beszélni és a polgárok még figyelni mertek.

Gondolom, Carpezan halálra untatta szegény fiút. Annyi bizonyos, hogy az elmúlt hetekben nagyon szerencsétlenül érezte magát, talán jót tesz neki a levegő- és környezetváltozás. Ma korán reggel bejött a szobámba, azt mondta, helyet foglaltatott a portsmouthi postakocsin, s az a szándéka, hogy Wight szigetére megy, a hadsereghez.

A hadsereghez! Hetty egészen elsápadt e bejelentésre, anyja pedig folytatta:

Egy kis részét, nevezetesen a harminckettedik ezredet

¹² Izgalom a hallgatóság között. (francia)

Richmond Webb alezredes vezérli, annak a híres, öreg generálisnak az unokaöccse, aki alatt Esmond nagyapám szolgált Marlborough híres háborúiban. Webb úrral nagybátyánknál találkoztunk, nagyon udvariasan beszélt velünk, és meghívott, látogassuk meg az ezredénél. Hadd menjen hát szegény öcsém, és hallgassa kedves muzsikáját, a sípszót és a dobpergést. Megkért, mondjam meg a hölgyeknek, hogy majd hallanak felőle. Én is csókolom a hölgyek kezét, mert megyek átöltözni és vacsorázni a Térdszalagrendbe a Pall Mallen. Ott lesz Soame Jenyns¹³ úr, Cambridge¹⁴ úr és talán Walpole úr is, ha nem túl előkelő ahhoz, hogy kocsmában ebédeljen, azonkívül egy fiatal ír, bizonyos Burke¹⁵ úr, akiről azt mondják, az ékesszólás és műveltség világcsodája – szóval Dodsley¹⁶ úr boltjának minden nagy szelleme. Gyorsan, Gumbo, köcsit és a szürke ruhámat! És ha az urak megkérdik, „Kitől kapta azt az orgonagallyat, amit a szíve fölött visel?” – megtöltetem a poharamat, és azt mondom, igyunk az Orgonára.

Félek, Hetty ezen az éjszakán se fog többet aludni, mint az előzőn, amikor olyan dacosan viselkedett Harry Warringtonnal. Valamilyen titkos elhatározás indíthatta meg ezt az úriembert, mert miután eltávozott Lambert úr asztalától, egy darabig az utcákon kószált, s késő esti órán megérkezett Madame de Bernstein házába a Clarges Streeten. Öladysége kissé gyöngélkedett a legutóbbi időben, s még kedvenc estélyeitől is eltiltották, úgyhogy egy nyugodt *écarté*-játék¹⁷ mellett ült egy pappal, akiről utolsó hírünk az volt, hogy fogdában ül, annak a szomszédságában, amelybe magát Harry Warringtont zárták. George, Harry kérésére, kifizette azt a kis adósságot, amely miatt Sampson úr átmenetileg szenvedett. Egy évet a parókiáján töltött. Lehet, hogy jó sok új adósságot csinált és egyenlített ki, sokszor

¹³ Jenyns, Soame (1704–87) – angol politikus és író.

¹⁴ Cambridge, Richard (1717–1802) – angol szatirikus költő.

¹⁵ Burke, Edmund (1728–97) – ékesszólásáról nevezetes angol felsőházi képviselő.

¹⁶ Dodsley, Robert (1703–64) – angol költő, drámaíró, akinek könyvesboltja volt Londonban.

¹⁷ Francia kártyajáték.

került börtönbe, és sokszor jutott ki onnan, amióta legutoljára láttuk. Egy idő óta újra Londonban volt, testesen és kedélyesen, mint szokott, s készen állt bármily meghívásra, akár kártyához, akár vörös borhoz. Madame de Bernstein nem volt hajlandó félbeszakítani a kártyázást unokaöccse miatt, akinek társalgása már nem nagyon érdekelte az ingatag öregasszonyt. Rögtön a nagyon fiatalok után a nagyon öregek a legönzöbbek. Sajnos, ahogy a vér lassabban fut, a szív is egyre keményebb lesz. A hideg hó leszivárog a fejről, és megdermeszti az érzélem izzását is. Ki akarná megérni azt az öregkort, amikor az embernek egy más után le kell mondania minden képességéről, s fog nélkül, szem nélkül, emlékezet nélkül, remény nélkül, részvét nélkül¹⁸ léteznie? Hogyan is érezhették magukat azok a hajdankori pátriárkák, akik átérték a maguk kilenc évszázadát, és mikor váltottak meg úgy az életfeltételek, hogy hetven év után már csak merő kínlódás és teher lett az élet?

Szegény Harry, miután csak igent és nemet kapott kurta kérdéseire, egy ideig ott üldögélt a pamlagon, nagynénje közelében, aki vállát vonogatta, hátat fordított unokaöccsének, és folytatta játékát a káplánnal. Sampson szemben ült Warrington úrral, és látta, hogy valami zavarja őt. Harry nagyon sápadt volt, arca zavart és csupa mélabú.

– Valami baja történt, madame – súgta a káplán a bárónőnek.

– Eh! – A bárónő megint csak vállat vont, és tovább osztotta a lapokat. – Mi van veled – kérdezte végül két játszma között –, hogy olyan siralmas arcot vágysz? Káplán, ezzel az utolsó partitivel kvittek vagyunk, azt hiszem!

Harry felállt.

– Elutazom. Azért jöttem, hogy elbúcsúzzam, néni – mondta igen drámai hangon.

– Elutazol! Visszamegy Amerikába? Bemondom a királyt, káplán, és ki is teszem.

Nem, mondta Harry, most még nem megy Amerikába: egyelőre Wight szigetére megy.

¹⁸ Utalás Shakespeare *Ahogy tetszik* c. vígjátékára (II. 7.), amelyben a költő az életkorokról beszél, s az öregségről ezt mondja: „Megint gyermekség, teljes feledés, Se fog, se szem, se iny – tönkremenés.” (Szabó Lőrinc fordítása.)

= Igazán! gyönyörű hely! = mondta a bárónő. = *Bon jour, mon ami, et bon voyage!*¹⁹

És kezével csókot intett unokaöccsének.

- Lehet, hogy nem jövök vissza egy ideig, néni = nyögte Harry.

- Igazán! Vigasztalhatatlanok leszünk nélküled! Ha nincsen pikkje, Sampson úr, ez a parti az enyém. Isten veled, fiam! Most ne beszélj többet az utazásodról, majd csak akkor, ha visszajöttél!

S ezzel vidáman elbúcsúzott tőle. Harry egy pillanatig szánalmat esdve nézett rá, aztán elment.

- Valami komoly baja van neki, madame = mondta káplán.

= Ó, ez a fiú mindig csávába kerül! Azt hiszem, beleszeretett valamelyik falusi lányba... hogy is hívják őket, Lamberték? Hiszen örökké köztük lopja a napot. Itt már egy idő óta semmi jót sem művel. Csalódtam benne, igazán nagyon elszomorított... Két lapot emelek, kérem... megint?... nagyon elszomorított. Mit szól hozzá, mit mondanak a kuzinjáról... arról a Warrington kisasszonyról, aki szemet vetett rá, amikor azt hitte, hogy nagyszerű parti... azt mondják, a király felfigyelt rá, és a Yarmouth megpukkad dühében. Hihi! ezek a metodista Warringtonok! Egy csöppet sem kevésbé világiasak, mint a felebarátaik; és akármilyen öreg a nagy mogul, ha leejti zsebkendőjét, ezek ugranak, hogy felvegyék!

= Ó, madame, mennyire ismeri ladységed a világot! = sóhajtott a káplán. - Hívok, engedelmével!

- Eléggé sokáig éltem benne, Sampson úr, hogy valamit értek hozzá. Szomorú, hogy milyen önző a világ, kedves uram, szomorú, hogy milyen önző, és mindenki verekszik, hogy lefőzze a szomszédját! Nem, több lapom nincs. A király nincs magánál? Én bemondom a királynőt, a bubit és a tizest... igazán, szomorú, hogy milyen önző világ. No, megjött a csokoládém!

Érdeklődése a kártya iránt teljesen lefoglalja az öregasszonyt. Az ajtó becsapódik, kizárja unokaöccsét valamennyi gondjával együtt. Harry magával viszi e gondokat kalapja alatt az utcára, és egy darabig a sötét városban bolyong.

¹⁹ Jó napot, barátom, és jó utat! (francia)

„Irgalmas Isten! – gondolta. – Micsoda szerencsétlen flótás vagyok, s hogy eltékoztam az életemet! Némán ülök George meg a barátai között. Nem vagyok okos és szellemes, mint George. Csak teher vagyok nekik, és akárhogyan is szeretnék segíteni neki, azt se tudom, hogyan fogjak hozzá. A kedves Lambert néni jósága fáradhatatlan, de már kezdem magamat szégyellni, hogy visszaélek vele. Hiszen Hetty sem állhatja meg, hogy ellenem ne forduljon, és haragudhatok-e érte, ha azt mondja, hogy naplopó vagyok, és tennem kéne már valamit? A többiek cserbenhagytak. Unokatestvéreim meg a nagybátyám és mylady, a nagynéném, azok már régóta semmibe vesznek. Még csak meg se hívtak Norfolkba, amikor lementek vidékre, és még egy napi fogolyvadászatot se szántak nekem. Castlewoodba se mehetek azok után, ami történt, összetörném annak a csibész Williamnak a csontjait, és szavamra, voltaképpen sehol sincs helyem.”

Vadul fölnevetett, miközben visszaidézte kalandjait azóta; hogy Európába érkezett. Pénz, barátok, szórakozás – minden eltűnt, s a múltat álomnak érzi. Belép White csokoládéházába, ahol a pincérek alig látták őt egy év óta. A parlament szünetel. Az úriemberek elutaztak, még csak játék se folyik sehol, nem mintha ő részt venne benne, még ha játszanának is. Alig van pénz a zsebében; George fiókja nyitva van, és annyi pénzt vehet ki belőle, amennyit akar, de nagyon, nagyon ritkán tesz eleget bátyja ismételt felszólításának. Elszontyolodott csöndben ül, és issza ki poharát. Két-három testőrtiszt lép be a St. James-palotából. Ismerte őket a letűnt napokban, s a fiatalemberek, akik már az őrsegen megebédeltek és ittak is, ragaszkodnak hozzá, hogy többet is igyanak a klubban. Ezredük másik zászlóaljja Winchesterben van, erre a nagy háborúra indul, senki sem tudja, hová, de mindenki beszél róla. Átkozzák sorsukat, hogy nem a másik zászlóaljhoz tartoznak, hanem itt kell maradniuk, s Londonban és Kensingtonban teljesíteniük szolgálatot! Ott van Webb, az is az ő ezredükben volt: jól tette, hogy felcserélte a századát a harminckettesek alezredességével. Ő is részt vesz a hadjáratban. De hiszen mindenki megy, s a fiatal urak felsorolnak vagy húsz nevet is – mind elsőrangú, előkelő család –, aki önként jelentkezett.

– Most nem hannoveriek mennek a kövér trónörökös vezényletével – mondta az egyik fiatal úriember, akinek családja talán tory volt negyen évvel ezelőtt –, hanem angolok, élükön a gárdával, és egy Marlborough a vezérük! Meg tudnak állni ellenük a franciák? Nem, Szent Györgyre mondom, ezek győzhetetlenek.

És új puncsos bőlét hozatnak, és hangos köszöntőket mondanak a hadjárat sikerére.

Warrington úr, aki, mint a fiatal gárdisták megjegyezték, néhány pohárral elmaradt, elmegy közülük, amikor a többiek már nem állnak eléggé a lábukon ahhoz, hogy követhessék; útban, lakása felé, meggondolja, amit hallott, s egész éjszaka ébren fekszik, és ezen tűnődik.

– Mi az, fiam? – kérdi George Warrington az öccsétől, mikor az utóbbi belép a szobájába egy virágzó májusi nap hajnalán.

– Egy kis pénzt szeretnék kivenni a fiókból – mondja Harry, s ránéz bátyjára. – Meguntam Londont, belefáradtam.

– Nagy ég! Hát lehet megunni Londont? – kérdi George, akinek jó oka van, hogy azt gondolja: „London a leggyönyörűsebb hely a világon.”

– Látod, hogy lehet. Torkig vagyok, beteg vagyok – mondja Harry.

– Összevesztél Hettyvel?

– Hetty egy fabatkát se törődik velem, én sem övele – mondja Harry fejét csóválva. – De beteg vagyok, és egy kis vidéki levegő jót fog tenni.

És megemlíti, hogy arra gondolt: meglátogatja Webb urat Wight szigetén, s hogy Holbornból postakocsi indul Portsmouth felé.

– Ott a kincstár, Harry – mondja George, az ágyból a fiók felé mutatva. – Nyúlj bele, s vedd ki, amennyi tetszik. Micsoda gyönyörű reggel, hogy ragyog a Bedford Ház kertje!

– Isten áldjon meg, bátyám! – mondja Harry.

– Mulass jól, Harry! – és George feje már visszahanyatlik párnájára, előhúzza vánkosa alól ceruzáját és jegyzőkönyvét, elfordul verset faragni, miközben Harry, vállára vetett köpennyel s egy kis útitáskával a kezében, úton van a holborni fogadó felé, ahonnan a portsmouthi postakocsi indul.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Melpomené¹

George Warrington semmiképpen sem tűrte, hogy jogi tanulmányai megzavarják kényelmét és mulatságát vagy ártsanak kényes egészségének. Madame Esmond figyelmeztette leveleiben, hogy még ha diáktalárt visel is, és egy csomó névtelen emberrel együtt étkezik is a közös csarnokban, mégis neki magának meg kell őriznie egy, névnek, mégpedig egy nagyon ősi névnek a fényét, mert az ő rangja nem áll hátrább a legelső embe rekénél otthon, vagy akár a hazájában; s azt óhajtotta, hogy George mint úriember folytassa tanulmányait, nem pedig mint egy hivatásos igavonó. Ezt az utasítást a fiatalember eléggé engedelmesen végrehajtotta, s így el lehet róla mondani, hogy nem tartozott a jogtudomány sorkatonaságához, hanem úgy volt tekinthető, mintha önkéntesen jelentkezett volna szolgálatára, akárcsak némely fiatalúr, akikről az imént hallottunk. Igaz, a jogtudomány nem volt akkoriban oly követelődző, mint amilyen azóta lett; igaz, tanítványainak sokkal több szabad időt engedélyezett, sokkal több szórakozást, sokkal több puncsot, sokkal több kávéházban üldögélést és vakációzást, mint amennyit manapság eltűr, amikor is novíciusainak alig hagy időt mulatságra, felfrissülésre, művelődésre, alvásra vagy ebédelésre – de azért száz évvel ezelőtt is féltékeny úrnő volt, és szinte kizárólagos figyelmet követelt. Murayból, azt mondják, Ovidius is lehetett volna, de ő inkább lett lord és főbíró és előnyben részesítette a hermelint a babérral szemben. Talán Warrington úr is

¹ A tragédia mûzsa.

peerségig vihette volna, sőt még lordkancellár is lehetett volna belőle, ha elég sokáig és buzgón folytatta volna tanulmányait, ha ügyes udvaronc és az ügyvédek kedvence lett volna: szóval, ha más lett volna, mint ami volt. Igen illő tisztelettel és figyelemmel viseltetett Themis² iránt, de azért mindig jobban szerette az irodalmat a jognál és Chaucer³ megfeketedett betűi összehasonlíthatatlanul kedvesebbek voltak neki, mint Hale és Coke⁴ gót írással tele oldalai.

Az irodalmat csakugyan szerették abban a furcsa korban, és az auktorok egyenesen autoritások voltak. Üriemberek Vergiliusra és Lucanusra hivatkoztak a törvényszéken vagy az alsóházban. Mit mondott Statius,⁵ Juvenalis⁶ – hogy ne is beszéljünk Tulliusról⁷ vagy Tacitusról⁸ – erre vagy arra a kérdésre vonatkozólag? Nem uralkodnak immár a jó öreg pogányok; Jupiter és Juno imádata sem divatjamúltabb, mint az antik költészet vagy etika tisztelete. A közgazdászok, kalkulátorok korszaika következett s Tooke Pantheonja⁹ elhagyottan és neveléségesen áll. Olykor-olykor talán előfordul, hogy egy Stanley¹⁰ leöl egy gödölyét, egy Gladstone¹¹ koszorút ölt, egy Lytton¹² tömjént éget az olympusiak tiszteletére. De mit törődnek Lambethben,¹³ Birminghamban, a Tower környékén az ókori szokásokkal, istenségekkel és tiszteletükkel? Mi a fene az, hogy múzsák, és mire jó ez az egész görög meg latin szemétdomb? Mi az a Helikon¹⁴

² A görög hitregében az isteni és természeti rend istennője.

³ Chaucer, Geoffrey (1340–1400) – a középkor-végi Anglia nagy költője. Leghíresebb műve a *Canterbury mesék*.

⁴ XVII. századi angol jogászok.

⁵ A római császárkor ünnepelt költője (i. sz. 45–96).

⁶ Római szatirikus költő (i. sz. 60–140).

⁷ Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) – római politikus, szónok és író.

⁸ Róma császárkorának nagy történetírója és szónoka (i. sz. 55–117).

⁹ John Horne Tooke (1736–1812) – angol filológus, a múlt hagyományainak ápolására Pantheon-t állított fel Londonban.

¹⁰ Stanley, Edward (1799–1869) – angol költő, a latin verselés fődját nyerte Oxfordban.

¹¹ Gladstone, William (1809–98) – angol államférfi és író, a homéroszi kor-szakkal foglalkozott.

¹² Lytton, Edward George Earle Bulwer (1803–73) – angol író; sokat foglalkozott a klasszikus ókorral.

¹³ London egyik Temze-parti városrésze.

¹⁴ Görögországi hegy, a mitológiában a múzsák székhelye.

és kit érdekel? Ugyan kérem, ki volt az a Thalia¹⁵ és hosszú vagy rövid-e az *i*-je? Melpomene nevét három vagy négy szótagban kell-e kiejteni?

Mármost, mint említettük, George úr ifjúkorában és otthon élvezett hosszú tétlensége közben, valamint a francia erődben, a Monongahela partján elszenvedett fogsága idején azzal üzte unalmát, hogy Melpomenének udvarolt, s kapcsolatuk eredménye egy tragédia volt, amelyet kihagytak Bell¹⁶ *Theatrum*-ából, habár merem állítani, semmivel se rosszabb, mint jó néhány az ott kinyomtatott darabok közül. Legtöbb fiatalember a tragikai műzsának hódol eleinte, mint ahogy olyan nőbe lesz szerelmes, aki jóval idősebb nála. Vallja csak be az őszinte olvasó, hogy amennyiben volt valaha is hajlama az irodalom iránt, becsvágya a lehető legmagasabbra tört, érettebb korában mindazonáltal lejjebb szállította igényeit, s úgy vélte, Horatius egy ódáját lefordítani vagy Waller,¹⁷ Prior¹⁸ egy-egy dalát tisztességes alkaioi vagy sapphói strófába átültetni, ez a legtöbb, ami képességeitől telik, a tragédia és az eposz csak tudatlan, zöldfülű ifjúságát foglalkoztatta, amikor csak a legmagasabb pályadijat tartotta magához méltónak.

George Warrington tehát Londonba jövételekor mindkét színház előadásait látogatta, a művészkávéházakba járt, meghallgatta a kritikusok véleményét, s két darab között a Bedfordban tűnt fel, vagy előadás után Cecilnél vacsorázott a széplelkekkel és szereplőkkel együtt. Itt lassanként megismerkedett a színészekkel s azokkal az írókkal és költőkkel, akiket a közönség ismert. A szivós, öreg Macklin, a mókás Foote, az élénk Hippisley,¹⁹ a szikrázó Garrick úr maga is alkalomadtán megjelent e szórakozóhelyeken, s a mi úriemberünk szellemességénél és szerénységénél fogva éppúgy, mint talán nagy vagyonának híre miatt is, nagyon kedvelté vált a kávéházi körökben, és úgy látta, a színészek szívesen isznak vele egy puncsos bőlét, s a

¹⁵ A derűs, népies költészet, főként a vigjáték műsaja.

¹⁶ Bell, John (1745–1831) – nyomdász, kiadó és újságíró.

¹⁷ Waller, Edmund (1606–87) – angol költő.

¹⁸ Prior, Matthew (1664–1721) – angol költő.

¹⁹ Macklin, Foote, Hippisley – XVIII. századi ír és angol színész-drámaírók.

kritikusok igen előzékenyen hajlandók megvacsorázni a költségére. Bizalmas barátságba kerülni egy szerzővel vagy egy színésszel, ez már sok fiatalembernek okozott gyönyörűséget; Bobadillal, vagy V. Henrikkel vagy Nagy Sándorral cimboráskodni, egy csipetnyi burnótot elfogadni Aristarchus szelencéjéből, Júliát a kocsijába segíteni, vagy Monimiát²⁰ a gyaloghintójába emelni, mindez olyan előjog, ami a legtöbb poétikus természetű fiatalembernek örömet szerezne: nem csoda, ha George Warrington szerette a színházat. Aztán meg elégtétellel gondolhatott arra is, hogy anyja nemigen javallja a színdarabokat meg a színházat, s így az odahaza tiltott gyümölcsből lakomázik. Nem egy elegáns vacsorával vendégelte meg a színészeket, sőt azt is beszélték, hogy néhány kimagasló lángelme kegyeskedett tőle pénzért kölcsönkérni.

És amikor mesterművét csiszolta s új szépségekkel gazdagította, nyugodtak lehetünk, hogy hallgatott bizonyos barátainak tanácsára, s hogy ezek nemcsak tanácsukkal, hanem tetszésnyilvánításukkal sem fukarkodtak. Spencer úr, új ismerőse a Temple-ből, reggelit adott a Fügefá Udvarban bérelt lakásán, amikor is Warrington úr felolvasta darabjának egy részét, s a jelenlevő úriemberek elismerték kivételes érdemeit. Még a tudós Johnson úr is, akit szintén meghívtak, volt oly kedves, és azt mondta, hogy a darab tehetségről tanúskodik. Igaz, a harmas egységnek hadat üzent, de hát ezen a törvényen már más szerzők is követtek el erőszakot, és Warrington úr éppúgy feláldozhatja őket, mint bárki más. Van W. úr tragédiájában valami, ami *Coriolanus*-ra és *Othelló*-ra is emlékezteti őt.

– Márpedig mind a kettő nagyon jó darab, uram! – védekezett a szerző.

– Persze, persze, efelől semmi kétségünk, és annyi bizonyos, hogy a maga katasztrófája rémséges, igazságos, és az hogy részben igaz is, nem teszi kevésbé szörnyűséggé – jegyezte meg Spencer.

Warrington úr tragédiájának cselekménye ugyanis valóban telis-tele volt csatával és gyilkolással. Nagyapjának kedvenc

²⁰ Bobadill, V. Henrik, Nagy Sándor, Júlia, Monimia – reneszánsz kori angol drámák hősei (Ben Jonson: *Every Man is his Humour*; Shakespeare: *V. Henrik*; John Lyly: *Campaspe*; Thomas Otway: *Az árva*; Shakespeare: *Romeo és Júlia*).

könyve volt Georg Frundsberg von Mindelheim életrajza – gyalogsági ezredes volt császári szolgálatban a paviai csatában²¹ és Bourbon Connétable²² háborúi alatt – és Frundsberg egyik katonai bajtársa volt bizonyos Carpzów vagy Carpezan, akit barátunk tragédiájának hőseül választott.

Első felvonása – ahogyan jelenleg Sir George Warrington kéziratában olvasható – a feltevés szerint a Rajna mellett játszódik egy kolostor előtt, melyet a lutheránusok ostromolnak Carpezan alatt. Istentelen banda ezek a lutheránusok. Megráncigálták a római szerzetesek szakállát, és száz és száz apáca fátylát szétszaggatták. Közülük vagy húszan ott remegnek a zárdá falai mögött, mivel a helyőrség ígéretet tett, hogy délben megadja magát, amennyiben addig nem érkezik meg a várt felmentő sereg. Időközben fegyverszünet van, és az őrk belülről, éhségtől szikrázó szemekkel nézik, ahogy a katonák és a kinti tábor népe, a kapu előtt, a fűvön mulatnak. Tizenkét óra, ding, dong, ding, dong! megkondul a zárdaharang. Felmentő sereg nem érkezett. Őrség, nyiss kaput! és engedd be a hírneves protestáns hőst, a Duna menti törökök s a lombard síkság pápistáinak rémét – Carpezan ezredest! Nicsak, itt jön, tetőtől talpig vasba öltözve, vállán csatabárdja, mellyel annyi hitetlen kobakot vert be – kibontott zászlókkal, harsogó trombitákkal. „Csak semmi durvaság, emberek – szól Carpezan. – A bor a tiétek, a kolostornak jó konyhája és pincéje van, az egyház ezüstedényeit beolvasztjuk, szívesen látjuk a helyőrség minden tagját, aki Gaspar Carpezan alatt akar harcolni jó zsolddal. Semmi erőszak az apácákkal! Biztonságot ígértem nekik, s aki egy ujjal is hozzájuk nyúl, lógni fog! Ezt vésd eszedbe, főprofószt!” A főprofószt, egy óriási fickó vörös mellényben, bólint egyet.

– Ezt még látni fogjuk, ezt a főprofószt, vagyis ezredhóhért – magyarázza Spencer úr a vendégeknek.

– Igazán nagyon kellemes ismeretség, örömömre fog szolgálni, ha megint találkozhatom ezzel az úriemberrel! – mondja

²¹ 1525-ben ennél az itáliai városhál győzte le a német-római császár serege a franciákat.

²² Francia herceg, aki az 1520-as években hadával a francia király ellen fordult. A paviai csatában (1525) le is győzte I. Ferencet. *Connétable* – főparancsnok. (francia)

Johnson úr, és a teája fölött csóválja fejét. – Ez a jelenet a zsoldosokkal, a tábori népséggel s vad mulatozásukkal, új és izgalmas, Warrington úr, fogadja elismerésemet. Az ezredes tehát be ment a zárdába, ha jól értettem? Halljuk hát, mit művel odabent.

Az apáca-fejedelemasszony egy-két legöregebb hölgyével együtt megjelenik a győztes előtt. De bármennyire is ő a győztes, az apátnő és hölgyei szembeszegülnek vele megszentelt csarnokaikban. Már hallottak róla, milyen erőszakosan viselkedett azelőtt is a klastromokban. Az a csatabárd, amelyet mindig magával visz az ütközetbe, már sok szentképet zúzott szét templomokban és kolostorokban. Tudvalevő róla, hogy sok-sok font kolostori ezüstedényt olvasztott be a szentségtörő fosztogató! Nem csoda, hogy a Mária-apátság fejedelemasszonya, a heves előítéletekkel teli, nyílt beszédű, előkelő származású hölgy, viszolyog az alacsony származású eretnektől, aki a bárdot behozta az ő zárdájába, és megadja Carpezannak a magáét, ahogy ezt mondani szokták. Ezt a jelenetet, melyben a hölgy némileg fölénybe kerül az ezredessel szemben, nem kevésbé kedvelte Warrington úr hallgatósága a Temple-ben. Akármilyen rettenetes lehetett is a csatában, Carpezant eleinte megingatta az apátnő hirtelen megnyitott szótüze, és bármennyire is ő volt a győztes, eleinte úgy látszott, hogy legyőzi a színen szereplő foglya. De ilyen vén katona nem szenvedhet végleg vereséget semmiféle asszonyszemélytől. „Kérem, madame – kérdezi –, hány hölgy van a zárdájában, akiknek szabad elvonulásáról embe reimnek gondoskodniuk kell?” Az apátnő nagyon zavart és dühös tekintettel azt feleli, hogy „rajtam kívül a Mária-klastrom nemes nővérei huszon... huszonhárman vannak”. Huszonnégyet akart mondani, és most huszonhármát mond? „Aha! miért ez a habozás?” – kérdezi Ulrik kapitány, egyike Carpezan legvidámbabb tisztjeinek.

A sötét vezér egy levelet vesz elő zsebéből. „Követelem, madame – mondja zordan az apáca-fejedelemasszonynak –, vezesse elő Sybilla de Hoya úrhölgyet. Bátyja kedvenc kapitányom volt, mellettem ölték meg a milánói hercegségben. Az ő halálával Sybilla úrnő lett birtokainak örököse. Azt mondják, egy kapzsi nagybátyja hozta ide, s a hölgyet akarata ellenére zárta e falak közé. A kisasszony maga döntsön sorsáról: apáca akar-e

lenni a Mária-nővérek között, vagy visszatérjen haza, a szabadságba mint Sybilla bárónő, a...". Ó! Az apátnőt a kérdés nagy zavarba hozta. Gögösen azt felelte: „Semmiféle Sybilla úrnő nincs e házban, amelynek minden bennlakója védelmed alatt áll, és esküd biztosítja, hogy szabadon elvonulhat innen. Ágnes nővér már fölesküdt apáca, s ami birtoka és vagyona volt, az rendünkre szállt.”

„Azonnal vezesd elő Sybilla de Hoya úrnőt! – ordítja Carpezan nagy haragjában. – Ha nem, jelt adok reitereimnek,²³ s zárdádat veled együtt hadiprédának nyilvánítom.”

„Becsületemre, ha én vezetem a rohamot, és jogot nyerek rá, nem a fejedelemasszonyt választanám – szólott közbe Ulrik kapitány –, hanem inkább valamilyen gömbölyű, mosolygós, piros arcú leányzót, mint... mint...” S ekkor, amint a ravasz fickó két kísérő apáca fátyla alá kukucskál, a zord apátnő felkiált: „Hagyd abba, ember, ezt a ripők beszédet! A hölgy, akit kérsz tőlem, harcos, már elmenekült a bűn, a kísértés és a hívság elől, miután három nappal ezelőtt a mi Ágnes nővérünk... meghalt.”

E bejelentés hallatára Carpezan rendkívül módon felindult. Az apátnő behívhatja a káplánt, hogy tanúskodjék állítása mellett. A kísértetiesen halovány öregember bevallja, hogy a szerencsétlen Ágnes nővért három nappal ezelőtt eltemették.

Ez már sok! Carpezan vértjének zsebében hordja magának Ágnes nővérnek levelét, amelyben bejelenti, hogy valóban el fogják temetni, de a zárda egy *oubliette*-jébe,²⁴ ahol vagy vízen és kenyéren fogják majd tartani, vagy pedig egyenesen halálra éheztetik. Az ezredes megragadja a rendíthetetlen apátnő karját, miközben Ulrik kapitány a káplán torkát szorongatja. Az ezredes kürtjébe fúvat: kívülről berohannak dühös landsknechtjei.²⁵ Krakk, pang! Betörik a zárda falait. S a lángok, sikolyok, mésszárlás közepette kisvártatva ki mást hoz be vállán maga Carpezán, mint az ájult Sybillát? Egy kis apáca – az a bizonyos vidám, piros ajkú – mutatta meg az utat az ezredesnek és Ulriknak Ágnes nővér börtönéhez, mint ahogy voltaképpen ő köz-

²³ Lovas. (német)

²⁴ Kútszerű börtöncella. (francia)

²⁵ Lovag, csatlós. (német)

vetítette Ágnes nővér üzenetét is, amellyel tudatta helyzetéről a lutheránus vezért.

— A zárdát a bosszúnak vetik martalékul — mondta Warrington úr. — Első felvonásunkat az épület égésével, a katonák diadalordítóásaival és az apácák jajkiáltásaival végezzük. Legjobban teszik, ha sietnek ruhát váltani, mert a következő felvonásban udvarhölgyek lesznek, mint majd meglátják.

Ekkor az urak megbeszélték az eddigieket. Amennyiben a darabot a Drury Lane-nek adnák, Pritchard kisasszony nem szívesen játszaná az apátnőt, mivel csak az első felvonásban jelenik meg. Pritchard kisasszony szép volna Sybilla szerepében, Gates kisasszony pedig a szolgáló apácát adhatná. Garrick úr aligha elég magas Carpezannak — bár az is igaz, hogy ha tűzbe jön, senki sem gondolná, hogy nincs akkora, mint egy gránátos. Johnson úr bevallja, hogy Woodward jó Ulrik lenne, aminthogy a Mercutio-szerepeket²⁶ nagyon jó humorral tudja adni; és így a hallgatóság a darabot lassanként már a színpadra képzei, s kiosztja a szerepeket.

A második felvonásban Carpezan már feleségül vette Sybillát. Vagyont szerzett a háborúban, a császár főúri rangra emelte, s most fényben és pompában él kastélyában a Duna mellett.

De az igazat megvallva, Carpezan úr, habár nős, gazdag és főúr lett, mégsem él boldogan. Lehet, hogy zabolátlan életében mint *condottiere*,²⁷ aki mindkét oldalon harcolt, olyan bűnököt követett el, amelyek lelkiismeret-furdalással töltik el. Lehet, hogy durva katonaszokásai nemigen tetszenek uralomra vágyó, magas származású hitvesének. Felesége annyira elkeseríti az életét — úgy mesélem, ahogy a Warrington-féle kéziratban áll, amely sokkal hosszabb, semhogy egészében ki lehessen nyomtatni —, gúnyolja alacsony származásával s közönséges cimboráival, akiket pedig az öreg katona szeret maga körül látni, és így tovább — úgyhogy van idő, amikor azt kívánja, bár sohase szabadította volna ki ezt a gyönyörű, házsártos, szeszélyes boszorkányt az *oubliette*-ből, ahonnan kihalásztta. Az első felvonás zsúfolt cselekménye után ez egy nyugodt második felvonás, amely

²⁶ A *Romeo és Júlia* Mercutiója szellemes, bátor, rokonszenves férfiszerep.

²⁷ Zsoldosvezér,

főleg Carpezan báró és báróné közti veszekedéssel telik el, míg végül megszólalnak a kürtök, és bejelentés történik, hogy Csehország és Magyarország ifjú királya vadászat közben errefelé közeleg.

A harmadik felvonás Prágában játszódik, ahová öfelsége meghívta Carpezan urat és feleségét, s nagylelkű ajánlatokat tett a báró előmenetelére. Báróból grófi rangra emelik, ezredesből vezérő tábornokká. Felesége a legelbűvölőbb az udvar valamennyi hölgye közül – ami pedig Carpzwot illeti...

– Ó, várjon csak... megvan... most már ismerem a történetét, uram – szólt közbe Johnson úr. – Benne van a *Meteranus*-ban a *Theatrum Universum*-ban.²⁸ Még Oxfordban olvastam fiatalkoromban... Carpezanus vagyis Carpzw...

– Ez a negyedik felvonás – mondta Warrington úr.

A negyedik felvonásban egyre feltűnőbb a fiatal király figyelmessége Sybilla iránt; de férje küszködik féltékenységgel, hosszú ideig nem hajlandó átadni magát e féltékenységnek, míg nem feleségének bűne nyilvánvalóvá válik – s itt Warrington úr elkezdte olvasni a felvonást, amely azzal a szörnyű tragédiával végződik, amely valóban megtörtént. Carpezan, miután meggyőződött felesége bűnösségéről, parancsot adott ezredhőhérának, ölje meg az asszonyt saját palotájában. S a felvonás végi függöny éppen akkor gördül le, amikor a szörnyű tett megtéetett egy kis mellékszobában, melyet csupán a kívülről besütő holdfény világít meg, és az erkélyablak alá jön a király lantjával, elénekli a dalt, mely a megbeszélt jeladás közte és bűnös áldozata között.

E dalról – mely régebbi stílusban íródott, s a darabban megismétlődik, miután már előzőleg a harmadik felvonásban is elénekelték egy nagy lakomán, amit a király és a királyné adott – Johnson úr kijelentette, hogy szerencsés utánzása Waller úr modorának, s vidám ismétlése a bűn, gyilkosság és rémület pillanatában nagyban fokozza a jelenet tragikus hangulatát.

– De mi következett azután? – kérdezte. – Emlékszem, a *Theatrum* azt mondja Carpezanról, hogy Mansfeld gróf²⁹ megint

²⁸ Világshínház; reneszánsz szöveggyűjtemény. (latin)

²⁹ Német hadvezér, Luxemburg kormányzója (1517–1604).

kegyébe fogadta, és kétségkívül másokat is meggyilkolt a protestánsok oldalán.

Itt azonban költönnk eltávolodott a történelmi igazságtól. A *Carpezan* ötödik felvonásában Lajos, Magyarország és Csehország királya – akit kétségkívül kellőképpen megrémített szerelmi intrikájának véres befejeződése –, hírt kapott, hogy Szulimán császár megtámadta magyar területeit. Belép két főúr, s elmesélik, hogy a tanácsülésre, melyet a király tartott a hír hallatára, hogyan rohant be a meggyalázott Carpezan dühöngve a király színe elé, hogyan törte ketté kardját, hajította a király lába elé egy kesztyű kíséretében, felszólítván a királyt, hogy viselje, s megesküdvén, hogy egy nap majd visszaköveteli tőle. Amely vad kihívás után a lázadó elmenekült Prágából, azóta sem hallottak róla, de az a hír járja, hogy csatlakozott a török támadókhoz, turbánt öltött, s most ő is lakja a szultán táborát, akinek fehér sátrai átcsillognak amott a folyón, s aki ellen a király éppen felvonulóban van. Aztán megérkezik sátrához a király, tábornokaival, elkészíti csatarendjét, s elküldi generálisait állásaikba, visszatartva maga mellett egy öreg és hűséges lovagot, főlovászmesterét, annak nyilvánítja ki megbánását régi bűnei miatt, tiszteletét jó és megsértett királynője iránt, és elhatározását, hogy férfiként fog harcolni a csatában.

„Hogy hívják e mezőt?”

„Mohácsnak, királyom! – mondja az öreg harcos, hozzáfűzve a megjegyzést, hogy: – Híressé teszi napszállta előtt – Megnyert csatánk a mohácsi mezőt!”

Trombiták és riadókürtök harsannak fel, majd a janicsárok cintányérjainak barbár zenéje hangzik fel: a török táborban vagyunk, s ott megy turbános alvezérektől körülvéve Szulimán szultán barátja, Rhodos meghódítója, a rettegett nagyvezér.

Ki az a harcos, keleti öltözékben, de egy kesztyűvel a turbánjában? Ez Carpezan. Maga Szulimán is hallott vitézi bátorságáról és vadságáról. Carpezan ismeri a magyar sereg tüzéségét, tudja, melyik fegyvernem Lajos király gyöngéje; hogyan kell lovasságának rettenetes rohamát felfogni, becsalogatni ama mo-csárba, ahol a biztos halál vár rájuk – az arcvonaltan kér parancsnokságot, amennyire lehet, közel ahhoz a helyhez, ahol az áruló Lajos király fog támadni. „Jól van – mondja a zord nagy-

vezér -, győzhetetlen császáruk ama bástyáról figyeli a csatát. A nap végén tudni fogja, hogyan jutalmazza vitézségedet." Az ágyútűz megadja a jelet a támadásra – a trombiták harsognak –, a török kapitányok elvonulnak, és megesküsznek, hogy halált visznek a hitetlenekre, és örök hűséget fogadnak a szultánnak.

Most a csata komolyan megkezdődik mindazokkal a változó mozzanatokkal, melyeket a színház kedvelője jól ismer. Keresztény lovagok és török harcosok csapnak össze és vívnak meg a színpadon. Állandó riadó hangzik. Mindkét oldalon csapatok nyomulnak előre s hátrálnak. Carpezan, kesztyűjével a turbánjában, s rettenetes csatabárdjával mindent szétzúzva maga előtt; végigdühöng a csatamezőn, s Lajos királyt szólítja. A renegát már-már megölne egy harcost, aki szembeszáll vele, de felismerén a fiatal Ulrikot, volt kapitányát, leejti fölemelt csatabárdját, a felszólítja Ulrikot, meneküljön, és gondoljon Carpezanra. Meglágyul, amikor meglátja fiatal barátját, a hajdani időkre gondol, amikor együtt küzdöttek és győztek a protestánsok ügyéért. Ulrik felszólítja, hogy térjen vissza hozzájuk, de természetesen ez most szóba sem jöhet. Vívnak. Ulrik kényszeríti ki a párviadalt, de lehull a csatabárd alatt. A renegát felindul, ahogy sebesült bajtársát nézi, de ki más jelenik meg ekkor, mint Lajos király, tollforgója megtépve, kardja kicsorbulva, pajzsa behorpadva, ezer ütéstől, melyet a csata e napján kapott és adott. Hah! ki ez? A bűnös uralkodó el akarna fordulni – talán Macbeth is így viselkedett korábban –, de Carpezan már rárohant. Minden ellágyulásának vége. Örjög, mint egy fúria. „Ez aztán egyenlő párviadal! – ordítja. – Áruló áruló ellen! Állj meg, Lajos király! Álnok király, álnok lovag, álnok barát – e kesztyűvel a sisakomon ezennel kihívlak!” S a bűnjelet leveszi sisakjáról, és a király arcába hajítja.

Persze vívni kezdenek, s az uralkodó elhull annak az embernek rettenetes karjától, akit meggyalázott. A király meghal, néhány összefüggéstelen, bűnbánó szót ejtve, Carpezan gyilkos buzogányára támaszkodva, tört szívvel elmond egy monológot a királyi holttest fölött. Időközben összegyűltek a török harcosok: a rettenetes csatát megnyerték. Amott áll a sötét nagyvezér, körülötte janicsárjai, akiknek ijai és kardjai „megunták már hab-

zsolni a halált". A nagyvezér megpillantja a király holtteste fölé álló renegátot.

„Keresztény renegát! – szolt. – Allah nagy győzelmet adott nekünk. A dicsőséges császár fegyverei mindenütt diadalmaskodnak. A keresztény királyt te ölted meg.”

„Béke lelkének! Úgy halt meg mint jó lovag” – zihálja Ulrik, aki maga is haldoklik a csatamezőn.

„E csatanapon – folytatja a zord nagyvezér – senki sem harcolt nálad bátrabban. Mától fogva Erdély basája vagy! Íjászok – tűz!”

Egy nyilvessző áll meg remegve Carpezan mellében.

„Erdély basája, elárultad királyodat, aki itt fekszik kezedtől meggyilkolva! – folytatja a zord nagyvezér. – Nincs katona, aki többel járult volna hozzá a nap nagy győzelméhez. Dicsőséges császárom ezt így jutalmazza meg érdemedhez méltóan. Harsojgatók, trombiták! Ma éjszaka indulunk Bécs felé!”

S a függöny már lefelé gördül, amikor Carpezan, haldokló bajtársa felé csúszva, megcsókolja kezét, s zihálva hörgi:

„Bocsáss meg, Ulrik!”

Amikor Warrington úr befejezte tragédiájának felolvasását, szerényen odafordult Johnson úrhoz, és megkérdezte:

– Mit szol hozzá, uram? Van valami reményem?

De e legkiválóbb kritikus véleményéről aligha lehet beszámolni, mert Johnson úr már egy idő óta elaludt, s őszintén bevallotta, hogy elmulasztotta a darab legutolsó részét.

Amint a felolvasó hangja elhallgatott, a kis közönség rögtön hűmmögni, mozgolódni kezdett. George talán túl ideges volt, mikor belekezdett, de mindenki elismeri, hogy a két utolsó felvonást szokatlanul jól olvasta fel, és gratulálnak témájához és stílusához. Talán azért is jókedvű mindenki, mert a darabnak vége. Spencer úr inasa üditő italokat hord körül. A jogászok kinyilvánítják véleményüket, miközben puncsukat hörpölik. Válogatott kritikusok egytől egyig, a színház földszíntjének törzsközönsége, s Warrington úr darabját azzal a komolysággal tárgyalják, amit ilyen tárgy megkíván.

Fountain úr azt javasolja, hogy a nagyvezér ne mondja: „Tűz!” – amikor az íjászokkal megöleti Carpezant –, mivel az ember nem *tűz*el ijjal és nyíllal. Az ellenvetés feljegyeztetik.

Figtree úr, aki érzelmes természetű, sajnálja, hogy Ulrikot nem lehetett megmenteni, s elvételni vele a komikus hősnőt.

– De hiszen, uram, a magyar hadsereg teljesen megsemmisült Mohácsnál – mondja Johnson úr –, és Ulriknak éppúgy meg kell kapnia a maga fejbeverését, mint a többinek. Legfeljebb futással lehetne őt megmenteni, azt pedig csak nem akarja, hogy egy hős megszaladjon! Mondja ki a halálos ítéletet Ulrik kapitányra, de ölje meg a hadi becsület szabályai szerint.

Essex és Tanfield urak azon tanakodnak egymás között, ki az a bohó külsejű *spéci*, akit Spencer meghívott, és aki ellentmond mindenkinek; aztán csónakázást indítványoznak a folyón felfelé, hogy egy kicsit levegőzzenek a tragédia fáradalmai után.

Az általános vélemény határozottan kedvező Warrington úr teljesítményére nézve, és Johnson úr véleménye, amelyre pedig különös súlyt helyez, a legkedvezőbb valamennyi közt. Johnson úrnak talán nem esik nehezére megdicsérni olyan előkelő és tekintélyes fiatal úriembert, amilyen W. úr.

– A hősnő haláláig – mondja – őszintén egyetértek magával, uram. És jogom is van szólni mint olyan drámaírónak, aki szintén megöltém a magam hősnőjét, és kivettem a részemet a *plausus in theatró*-ból.³⁰ Ha az ember a saját versét hallhatja nemes előadásban, egy tapsoló nézőtér előtt, ez csakugyan nemes izgalomba hozza. Szívesen látom, ha egy jó nevű és előkelő származású fiatalember kegyeskedik úgy gondolkodni, hogy a tragikai műzsa nem méltatlan a rangjához. Én egy szegényes házba hívtam meg ezt a műzsát, és arra kértem, ő szabadjon meg a szegénységtől és nélkülözéstől. Boldog lehet, uram, hogy egyenlő helyzetben találkozhatik vele, megengedheti magának, hogy hozomány nélkül is elvegye!

– Nem tudom, nem alacsonyítja-e le a legnagyobb lángelmét is, ha üzletet kell kötnie a Költészettel – jegyezte meg Spencer úr.

– Én bizony, uram – felelte Johnson úr –, nem tudom, sok nagy lángelme dolgozott volna-e egyáltalában kényszerítő nyomor és a haszon reménye nélkül. Így hát az ember inkább vegyen el egy szegény műzsát egyszer s mindenkorra, próba-sze-

³⁰ Taps a színházban. (latin)

rencsére, semmint hogy egy gazdaggal csak játékot űzzön. Szerencsét kívánok a darabjához, Warrington úr, és ha szükségét érzi, hogy bevezessék a színpadra, nagy örömmel igyekeznék rábírní barátomat, Garrick urat, hogy darabját bemutassa.

– Garrick úr lesz a keresztapja – kiáltott fel a virágos nyelvű Figtree úr –, Melpomené lesz a keresztanyja, és a Macbeth boszorkányüstje a keresztelõmedencéje.

– Uram, én nem beszéltem sem keresztelõmedencérõl, sem keresztanyáról – jegyezte meg a literátor. – Én nem helyeselnék semmiféle darabot, amely ellenkeznék az erkölccsel vagy a vallással, és ahogy látom, Warrington úr darabja sem tekinthetõ másképpen, mint ami barátságban van mind a kettõvel. A bûn megfenyítettetik, ahogy lennie kéne, még a királyoké is, habár az õ kísértéseik felõl talán kissé túl enyhén ítélkezünk. A bosszú elnyeri büntetését – aminthogy a mi korlátolt igazságérzetünk szerint nem is szabad könnyelmûen élni vele. Lehet, hogy Carpezan felesége rontotta meg a királyt, és nem a király volt az, aki rossz útra csábította az asszonyt. Lajos mindenestre jogos megaláztatást szenved bûnéért, és a renegátot igazságosan végzik ki az övéért. Jó napot kívánok, uraim!

S a nagy szerzõ e megjegyzésekkel búcsúzott a társaságtól.

A felolvasás vége felé Lambert úr jelent meg Spencer úr szobáiban, és végighallgatta a tragédia utolsó részét. A darab végeztével õ meg George elindultak az utóbbinak lakása felé, aztán a tábornok házába, ahol már várták a fiatal szerzõt, hogy beszámoljon, milyen fogadtatásban részesült darabja a Temple-beli kritikusok körében.

Warrington úr lakásán, a Southampton Row-n, George-ot levél várta, de ezt olvasatlanul zsebre vágta, hogy útitársával azonnal továbbindulhasson a Sohóba. Elhihetjük, az ottani hölgyek alig várták, hogy megtudják, milyen sors érte Carpezant a reggeli kis fõpróbán. Hetty azt mondta, George olyan félszeg, hogy talán mindenkire nézve elõnyösebb volna, ha valaki más olvasná fel a darabot. Theo, ellenkezõleg, így kiáltott fel:

– Még hogy másvalaki! Ki olvashatna fel jobban egy költeményt, mint a szerzõ, aki a szívében érzi? Márpedig George-nak egész szíve benne van a darabjában!

Lambert úr valószínûleg azt gondolta, hogy valaki másnak

az egész szíve is benne van a darabban, de ezt a véleményét nem nyilvánította Theo kisasszonynak.

– Azt hiszem, Harry nagyon jól festene a darabjában, a király szerepében – mondta a tábornok. – Az a jelenet, ahol elbúcsúzik feleségétől, mielőtt háborúba megy, engem nem kis mértékben emlékeztet a maga öccsére.

– Ó, apa! Bizonyos, hogy Warrington úr maga játszaná legjobban a király szerepét! – kiáltotta Theo kisasszony.

– Hogy aztán a végén megérdemelten leöljék a csatában? – kérdezte a családfő.

– Azt nem mondtam, csak azt, hogy George úr nagyon jól játszaná a királyt, apa! – kiáltott fel Theo kisasszony.

– Amely esetben rátalálna a megfelelő királylányra, afelől semmi kétségem. Mi hír Harry öccséről?

George-nak, aki színházi sikerekre gondolt, a *monumentum aere perennius*-ra,³¹ az orgonákra, az elsuttogott és gyöngéden meghallgatott szerelemre, eszébe jut, hogy Harry levele ott van a zsebében, és vidáman elő is húzza.

– Halljuk, mit mond magáról Csavargó úr, Lambert néni – kiált fel George, és feltöri a pecsétet.

Miért lesz olyan nyugtalan, miközben a levél tartalmát olvasa? Miért néznek rá olyan riadt szemmel a nők? És mindenekelőtt, miért olyan sápadt Hetty?

– Íme a levél – mondja George, és elkezd felolvasni.

Ryde, 1758. június 1.

Nem mondtam meg az én drága George-omnak, mit reméltem és akartam, amikor szerdán elutaztam hazulról. Azért mentem el, hogy felkeressem Webb urat Portsmouthban vagy Wight szigetén, ahol az ezrede állomásozik, és ha kell, t é r e b o r u l j a k e l ő t t e, hogy vigyen magával mint önkéntest a hadjáratba. Hajóra szálltam Portsmouthban, ahol megtudtam, hogy a m i e z r e d ü n k k e l Ryde falu mellett táborozik. Rendkívül kedvesen fogadott, és kérésemet azonnal teljesítette. Azért mondom, hogy a mi ezredünk. Velem együtt

³¹ Ércnél maradandóbb emlékmű. (Horatius: Ódák, III. 30.) (latin)

nyolcan vagyunk önkéntes úriemberek Webb úrral, csupa előkelő származású és v a g y o n o s ember, kivéve engem szegényt, aki nem is érdelek jobb sorsot. A tisztekkel étkezünk, az oszlop jobb oldalán menetelünk, és mindig j o g u n k v a n a z a r c v o n a l b a n h a r c o l n i, és egy óra múlva behajózunk Ófelsége hatvan ágyús hajójára, a Rochesterre, míg flottakapitányunk, Howe úr hajója az Essex, hetven ágyúval. A flottája körülbelül húsz hadihajóból áll, és úgy gondolom, legalább száz csapatszállító hajóból. Habár ez titkos vállalkozás, nem kételkedünk benne, hogy rendeltetési helyünk Franciaország – ahol, remélem, viszontlátom barátaimat, a monsieur-eket, és elnyerem majd pátensemet à la p o i n c t d e m o n é p é e,³² ahogy Kanadában mondani szoktuk. Talán mint tolmács is hasznossá teszem majd magamat, mert ha nem is beszélek olyan jól, m i n t e g y i l l e t ő, a k i t i s m e r e k, de jobban, mint itt a legtöbben.

Nemigen merek írni anyámnak, hogy elmondjam neki ezt a lépésemet. Te a b e h í z e l l g ő s z a v a i d d a l m i n d e n k i t m e g n y e r s z, nem írnál te neki, amint befejezted azt a híres t r a g g é d i á d a t? Add át tiszteletemet és üdvözléseimet a kedves Lambert tábornoknak és a hölgyeknek; és ha bármi baj érne, tudom, gondot viselsz szegény Gumbóra, aki az én legdrágább, legjobb George-om szerető öccsége, aki

Henry E. Warrington.

N. b. Ha írsz, mindenkit szeretettel üdvözlök odahaza, beleértve Dempstert, Mountainné és Fanny Mountaint és mindenkit, és engedelmes szeretetemet küldöm tisztelt anyámnak, szerettem volna, ha jobban ki tudom érdemelni megelégedését. És ha bármi sértőt mondtam a kedves Hester Lambert kisasszonynak, tudom, megbocsát, és imádkozom Istenhez, hogy mindnyájukat áldjon meg. – H. E. W.

G. Esmond Warrington úrnak,
Scrace úr házában, Southampton Row,
a Bedford Ház kertjével szemben, London.

³² Kardom hegyére. (francia)

A legutolsó szavakat George nem nagyon szilárd hangon olvasta. Lambert úr némán, de nem kevésbé meghatottan ül. Theo és édesanyja egymásra néznek, de Hetty csak ül, arca hideg, szíve fáj. Azt gondolja: „Elment a veszélybe, talán a halálba, és én küldtem oda!”

TIZENHATODIK FEJEZET

*Amelyben Harry életben marad, és részt vesz
egy újabb csatában*

A hűséges Gumbo sehogyan sem tudott megvigasztalódni szeretett gazdájának elutazása után, s amikor híret vette, hogy Harry úr felcsapott katonának, legalábbis könnyeiből és vonításából ítélve, az ember azt hihetne volna, a néger szívének meg kell szakadnia a válástól. Nem csoda, ha Lambert úr lakásán keresett részvétet, a szolgálóknál. Bárhol is tartózkodott ez a sötét bőrű ifjú, mindig női társaságban lelt vigaszt. A szép és gyöngéd keblek szánakoztak szegény afrikain, s Gumbo sötét színe éppoly kevéssé taszította vissza őket, mint Othellóé Desdemonát. Én azt hiszem, Európa sohasem volt olyan finnyás Afrika tekintetében, mint egy bizonyos másik, nagyra becsült földrész. Sőt, némely afrikai – mint ezt Szent György lovag¹ példája bizonyítja – hírhedt kedvence volt a szépnemnek.

Így a maga szerényebb módján Gumbo úr is. Lamberték cselédei kiadósan zokogtak a társaságában; a szolgálók kedvességükben nem csupán úgy tekintették, mint Harry úr inasát, hanem mint tulajdon bátyjukat. Hettynek akaratlanul is nevetnie kellett, amikor azt látta, hogy Gumbo bömböl, mivel gazdája elment „önkémtecsnek” – mert így nevezte –, és őt nem vitte magával. Készen állt rá, hogy bármikor megmentse Harry úrfi életét, és meg is tette volna, és „húzezer” darabra vágatta volna magát Harry úrfiért, úgy ám! Időközben azonban a természet is megköveteli a magáét, és Gumbo úr kegyeskedett megerősí-

¹ Valószínűleg afrikai származású lovag, daliás, sárkányölő vitéz a legendákban,

teni a természetét hatalmas sör- és hideghús-adagokkal a konyhában. Hogy falánk és lusta volt és hazudozott, az igaz; Hetty mégis egy félkoronát adott neki, és kiváltképpen kedves volt hozzá. Hetty nyelvecskéje, amelyik olyan hetykén szokott peregni, most oly szelid volt, hogy az ember azt hihette: soha még tréfa céljából nem forgott. Olyan csöndesen járt-kelt a házbán, mint a kisegér. Alázatos volt anyával; hálás John és Betty iránt, ha az ebédet felszolgálták, türelmes Pollyval, amikor a lány meghúzta a haját fésülés közben, béketűrő, amikor Charley iskolából hazajövet a lábára lépett, vagy feltúrta a varrodobozát; hallgatag apa társaságában – ő, micsoda megváltozott kis Hetty! Ha apa azt parancsolta volna, süsse meg az ürücombot, vagy Gumbóval karonfogva menjen a templomba, bókolt volna, és azt mondta volna: „Igenis, drága apa, ahogy parancsolja!” Ürücombot! Milyen kosztot kapnak a szegény önkéntesek, amikor ágyúgolyók röpülnek a fejük fölé? Templomba? Amikor a háború idején szokásos imádságra kerül a sor, ő, hogy remeg a térde, miközben térdel, és fejét a padba rejt! Feje lecsügged, mikor a pap a szószékről felolvassa: „Ne ölj”, s azt képzei, most egyenesen ránéz a lelkész. Milyen bensőségesen gondol minden utasra, szárazon és tengeren! Milyen gyöngeség fogja el, amikor szalad az újsághoz elolvasni, van-e valami hír a hadjáratról! Hogy figyeli apát, amikor hazajön a tűzérparancsnokságról, hogy néz a szemébe: jó vagy rossz hírt hallott-e! Jól van-e Harry? Kinevezték-e már tábornoknak? Vagy megsebesült, és fogságba esett? Ó, jaj! vagy talán mindkét lábát leszedte egy golyó, mint annak az invalidusnak, akit a múltkoriban látott, a chelsea-i kertben? Hetty már szívesen járna egész életében falábon, csak Harry hozza haza épségben a maga lábát; legalábbis addig nem szabadna felállnia a térdeléséből, míg Harry vissza nem tér.

– Hallottál-e róla, Theo – mondja –, hogy sokan voltak már, akiknek egyetlen éjszaka megöszült a hajuk? Nem csodálkoznék, ha az enyém is megöszülne... csöppet sem csodálkoznék.

És tükörbe néz, hogy megbizonyosodjék erről a tüneményről.

– Édes Hetty, nem voltál ilyen ideges, amikor apa oda volt Minorcán – jegyzi meg Theo.

- Ó, Theol látszik, hogy George nincs a hadseregben, hanem épségben idehaza van - válaszolja Hetty, s most az idősebb nővéren a sor, hogy elpiruljon, és tűnődő arcot öltön. *Au fait*, amennyiben George úr volna távol a sereggel, akkor bizony, hiszen értik, egészen más volna a helyzet. Mivel azonban nem szándékunk, hogy bárkinek gyöngéd érzelmeit továbbra is gyötörjük, inkább rögtön megállapítjuk, hogy Harrynak jelen pillanatban éppannyira nincs kutyabaja se, mint a testőrség bármely tisztjének a Regent's Park kaszárnyaiban.

Az első hadjárat, melyben a mi vitéz önkéntesünk részt vett, sikeresnek mondható, de semmiképpen sem volt dicsőséges. A Brit Oroszlánnak vagy bármely más oroszlánnak nem mindig juthat méltó ellenség a küzdelemre, vagy királyi csata, amit meg kell vívni. És ha tigrisüldözésre indul, de a tigris csak nem jön, és tegyük fel, hogy ekkor egy libára helyezi mancsait, és azt falja fel? Oroszlánoknak, tudjuk, éppúgy meg kell élniük, mint bármely más állatnak. De tegyük fel, hogy előrehatol az őserdőben a már említett tigrist keresvén, és elbőmböli csatakiáltását, és nem egy tigrist pillant meg, hanem hat jön feléje? Ez nyilvánvalóan nem az ő partija, és nem is hajlandó lejátszani. Királyi lábai közé csapja farkát, és amilyen gyorsan csak tud, visszavonul biztonságos barlangjába. Ha nekibuzdulna, és szembeszállna hat tigrissel, úgy ezen Oroszlánt nyugodtan Szamárnak lehetne nyilvánítani.

Márpedig Harry Warrington első fegyverténye ilyesfajta volt. Ő és még körülbelül tizenháromezer harcos behajózott különböző hadihajókra és csapatszállító hajókra Wight szigetén, június elsején, és ötödikének hajnalán már Cancale öblében állt Bretagne-ban. Egy darabig a többi önkéntes úrral együtt abban az örömben részesültek, hogy hajóikról szemlélhették a francia partot, miközben a fővezér és a flottakapitány egy kutteren felderítette az öblöt. Marhákat láttak és néhányat azok közül a híres francia katonák közül, akiket valaha zászlóikról sárkányoknak - azaz dragonyosoknak² - neveztek, s most a távolban ügettek el; és egy kis, néhány ágyúval felszerelt erőd arra a

² A *dragon* szó angolul és franciául sárkányt is és dragonyost is jelent. A sárkány képét a harcosok címerükön viselték.

merészségre vetemedett, hogy a kutteren ülő Marlborough ökegyelmességére és a flottakapitányra tüzeljen. Két órára az egész angol hajóhad horgonyt vetett, és tizenegy ezred valamennyi gránátos százada megkapta a jelzést, hogy lapos fenékű csónakokra szálljanak, és a flottakapitány hajója, az Essex körül gyülekezzenek. Időközben Howe úr a Siker fregatt fedélzetén felvonva parancsnoki zászlaját, más fregattoktól követve, amennyire lehetett, megközelítette a partot, hogy a csapatok partraszállását fedezze; és most Lord George Sackville³ és Dury tábornok vezérletével az önkéntes urak, a gránátos századok és a három testőr zászlóalj partra eveztek.

Az önkéntes urak ez alkalommal nem hajthattak végre semmiféle hőstettet, mert a franciák, akiknek szembe kellett volna szegülni velük, elszaladtak, és miután a fregattok elnémitották annak a kis erődnek a tűzét, amely megzavarta a fővezér felderítő hajózását, a hadsereg azonnal rohamot intézett az erőd ellen, s foglyul ejtették az egész helyőrséget, golyót eresztvén a lábába. Tudniillik az egész helyőrség egyetlen öregúrból állt, aki vitézül kilötte két ágyúját, s később azt mondta a győzteseknek:

– Ha minden francia úgy cselekedett volna, mint én, egyáltalában nem szálltak volna partra Cancale-nál.

A hódítók előrenyomuló csapata elfoglalta Cancale falut, s az egész éjszakát ott töltötték fegyverben; a mi önkéntesünket pedig bajtársai kicsúfolták, amiért buzgalmában ki akart vonulni a hadi ösvényre, és elhozni két-három francia skalpot. Semmiféle francia skalp nem került azonban tomahawkja alá, az egyetlen ember, akit ezen a napon megöltek, egy francia úr volt, aki szolgálja kíséretében nyargalt, amikor egy másik önkéntes, Lord Downe, a Kingsley-ezred⁴ egy századának élén rajtaütött. Lord Downe megadásra szólította fel az úriembert, de ez balgán visszautasította, mire őt is, szolgáját is meg a két lovat is helyben agyonlőtték.

Másnap az egész hadsereg partra szállt, s Cancale-ból St. Malo felé vonult előre. Minden falut, amelyen a csapatok ke-

³ Angol hadvezér (1716–85).

⁴ Kingsley, John – amerikai tábornok.

resztülvonultak, kiűritettek, pedig sok helyen olyan keskeny volt az út, hogy, az embereknek libasorban kellett vonulniuk, és könnyűszerrel le lehetett volna lőni valamennyit a magas, lombos cserjék mögül, ha bármiféle ellenség ott maradt volna, hogy nyugtalanítsa őket.

Mire beesteledett, a sereg megérkezett St. Malo elé, amely városból ágyútűz üdvözölte őket, de nem sok kárt tudott tenni a sötétben. Az angolok viszont a sötétség leple alatt felgyújtották a hajókat, faépületeket s a szurok- és kátrányraktárakat a kikötőben, s pazar tűzvészt rendeztek, amely egész éjszaka tartott.

Ezt az ünnepséget úgy hajtották végre, hogy a franciák részéről kísérlet sem történt az angol haderő megzavarására; de mivel megbízható helyről tájékoztatták őket, hogy számottevő francia katonaság áll St. Malo városában – ha nem is akartak kijönni –, ökegyelmessége, Marlborough herceg és Lord George Sackville elhatározták, hogy nem bántják a helyőrséget, hanem visszameneteltek újfent Cancale-ba és – és ott felszálltak hajóikra.

Beláthatják, hogy ha ez nem volna igaz történet, könnyű lett volna a mi virginiai fiatalemberünket dicsőségesebb hadjáratba küldeni. Pontosan négy héttel Angliából való elutazása után Warrington úr ismét Portsmouthban tartózkodott, s levelet intézett George bátyjához, az pedig alighogy megkapta a levelet, elrohant vele a Dean Streetre.

– Dicső hírek, hölgyeim! – kiáltotta, az egész Lambert családot reggelinél találván. – Bajnokunk visszatért. Mindenféle veszélyeket állt ki, mindenfélét. Sárkányokat is látott... szavamra, azt mondja.

– Sárkányokat! Hogy érti ezt Warrington úr?

– De nem ölt meg egyet sem... mint majd hallani fogják. Ezt írja:

Drága bátyám! Azt hiszem, örülni fogsz, ha meghallod, hogy visszatértem, még ha mindeddig nem is szereztem tiszti pátenst, sebek nélkül és dicsőség nélkül tértem vissza, de legalább elevenen és vidáman. Hajónkon majdnem olyan zsúfoltan voltunk, mint szegény Holwell úr és barátai

a Kallkuttai Fekete Barlangban.⁵ Viharos időnk volt, s néhányan az önkéntes urak közül, akik jobban szeretik a csöndes vizet, nem kevésbé morogtak. Az uraknak kényes a gyomruk és Braund konyhája és White ingyencségei után nem szeretik az egyszerű matrózzrumot és kéccersültet. De én, aki nem először utaztam tengeren, beértem a fejadagommal és a korsó flippemmel, mert elhatároztam, hogy az előkelő angol makarónik⁶ előtt jó képet vágok mindenhez, és megmutatom, hogy egy virginiai úriember ér annyit, mint a legkülönb köztük. A Régi Virginia becsületéért szeretném, ha több dicsekedni valóm volna. De az igazsághoz híven nem mondhatok egyebet, mint hogy voltunk Franciaországban, aztán visszajöttünk. Sőt, azt hiszem, még a te traggikus pennád se tudna mihez kezdeni ilyen hadjáratral, amilyen a miénk volt. Hatodikán partra szálltunk a cancale-i öbölben, láttunk néhány sárkányt egy dombon...

– No, tessék! Hát nem megmondtam, hogy sárkányok voltak? – kérdezte George nevetve.

– Irgalmas Isten! Mit érthet sárkányokon? – kiáltott fel Hetty.

– Óriási, hosszú farkú, acél pikkelyekkel borított szörnyeket, akik tüzet okádnak, és naponta fölfalnak egy szüzet. Nem olvastál róluk a *Hét bajnok*-ban?⁷ – kérdezte apa. – Gondolom, hogy a Szent György lobogó láttán elsomfordáltak.

– Én olvastam róluk – mondta ünnepélyesen a kisfiú, a karta-hauziak látogatója. – Szeretnek nőket enni. Az egyikük meg akarta enni Andromedát, ugye, apa, egy másikat pedig, aki az almafát őrizte, Jason ölt meg. – George folytatta:

...néhány sárkányt egy dombon, akik elnyargaltak előlünk, és nem bocsátkoztak harcba. Sátorban aludtunk. St.

⁵ A hinduk száznegyvenhat angol gyarmatosítót bezártak egy szűk cellába, ahol a meleg és a légszomj százhuszonhármát megölt közülük (1756).

⁶ Kötelkedő ficsúrok. Az európai – főleg olasz – szokásokat majmolták, ezért ragadt rájuk az olasz nemzeti eledel neve.

⁷ A kereszténység hét bajnoka, R. Johnson romantikus regénye Szt. Györgyről és még hat szentről. (Megj. 1597.)

Malo felé meneteltünk, és ott elégettünk néhány kalózhajót. Aztán megint behajóztunk anélkül, hogy kardunkat össze-mértük volna az ellenséggel, vagy akár csak találkoztunk volna is vele, kivéve néhány szegény ördögöt, akiket a katonák kifosztottak. Legközelebb majd több szerencsém lesz. Ez nem volt sok, ami történt, és nem is szolgált nagyobb dicsőségemre, de ami azt illeti, nekem tetszett. Lőport szagoltam egy csomó gyantán és szurkon kívül, amit elégettünk. Láttam az ellenséget, és aluttam sátorban, és eltűrtem a zsúffoltságot meg a tengeribetegséget. Nekem tetszik. Add át legszívélyesebb üdvözleteimet a kedves Lambert néninek, és mondd meg Hetty kisasszonynak, hogy nem ijettem meg nagyon, amikor láttam a francia lovasokat.

Szerető öcséd
H. E. Warrington.

Reméljük, Hetty kisasszony lelkiismeret-furdalásait enyhítette Harry bejelentése, hogy véget ért a háborúja, és mindedig semmi bántódása sem esett? Éppen ellenkezőleg. Lambert úrnak hivatalos kötelességeinek teljesítése közben volt alkalma meglátogatni a csapatokat Portsmouthban és Wight szigeten, és George Warrington elkísérte. Rátaláltak Harryra, és úgy látták, sokkal jobb kedélybe és egészségbe hozta a kis hadjárat izgalma, teljes buzgósággal és örömmel tanulja új, katonai kötelességeit, tevékeny, vidám és egészséges, és mindenestül egészen más ember, mint az a kedvetlen, unatkozó fiú, aki a londoni kávéházakban és Lambertné szalonjában ögyelgett. A csapatok sátorban aludtak, az idő remek volt, és George úgy látta, öccse szorgalmas tanítvány ebben a szép, élénk, szabadban tanyázó katonaiskolában. Az öregebbik fivérnek nem kis mulatságára szolgált, hogy az ifjú önkéntessel kart karba öltve végigjárhatta ennek a harcias városnak utcáit, és visszaidézhetette saját, két évvel ezelőtti, kurta haditapasztalatait, és egy sokkal nagyobb hadsereget láthatott itt, mint azt a balvégzetűt, amelyiknek szerencsétlenségében osztozott. Igaz, a hadjárat, mint ahogy láthattuk is, nem volt valami dicsőséges, a sereg és a nemzet önértetét mégis fokozta. Azt mondták, megaláztuk a büszke Gal-

liát. De a megalázáson kívül le is győztük volna, ha merészelt volna megjelenni. Van-e egyáltalában vitézség, a brit vitézséggel felérő? Megkockáztatom azt az állítást, hogy ilyesfajta beszédeket még későbbi korokban is hallhattunk. Nem mintha ezzel arra akarnék célozni, hogy a mi népünk sokkal többet hengeg, mint bármely más nép, vagy hogy most többet kérkedik, mint azelőtt. Nem láttam-e saját szememmel Lipcse, Jena, Drezda, Waterloo, Blenheim, Bunker's Hill, New Orleans⁸ csatateréit? Van-e olyan hősies nemzet, amelyik nem harcolt, nem győzött, nem szaladt meg és nem hencegett, amikor arra került sor? Szóval, a brit nemzetet nagyon felizgatta a St. Maló-i dicsőséges diadal. Zsákmányolt kincseket küldtek haza és állítottak ki Londonban. A nép olyan lázba jött, hogy még több babért és diadalt kívánt, s a lelkes hadsereg elindult újakat szerezni.

Ezzel az új hadjáratral egy olyan kiváló önkéntes is útra kelt, akit előnyben kell részesítenünk minden más műkedvelő katonával és tengerésszel szemben. Ez a mi tengerész hercegünk volt, Edward herceg ő királyi fensége, akit a hajó tizenkétevezős csónakján szállítottak az Essex fedélzetére, a csónak orrán Anglia zászlaja lobogott, a tenger nagy a maga lobogójával és csónakjával követte a herceget, s utánuk következett valamennyi kapitány rangidősségi sorrendben.

A flotta elvitorlázik, Harry egészségtől és jókedvtől duzzadva lengeti kalapját barátai felé, akik a partról kiáltoznak utána. Nemsokára meg kell kapnia és meg is kapja tiszti pátensét. Ennek nem lehet akadálya, gondolja George. Van elég pénze kis kincstárában, hogy zászlósi rangot vásároljon öccsének; de ha Harry elnyerheti nem adás-vétellel, hanem vitézséggel és jó magatartással, az volna a legjobb. Az ezred parancsnoka igen jó véleményrel van regrutájáról, a katonák és a tisztek szeretik. Könnyű belátni, hogy Harry bátor és jó reménnyel biztató fiatalember.

Hip, hip, hurrá! Micsoda nagyszerű hírek érkeznek tíz napra rá, hogy a flotta elvitorlázott? Augusztus 7-én és 8-án öfelsége csapatai partraszállást hajtottak végre a marais-i öbölben, két

⁸ A napóleoni háborúk, a spanyol örökösödési háború, az amerikai Függetlenségi Háború ütközetének színhelyei.

mérfölddel Cherbourg-tól nyugatra, egy nagy ellenséges hadsereg szeme láttára. A brit vitézség feltűntével a nagy ellenséges hadsereg eltűnt. Cherbourg feltétel nélkül megadta magát, s az angol színeket kitűzték három távolabbi erődre. Huszonhét hajót égettek el a kikötőkben, és szép rézágyúk sokaságát ejtették zsákmányul. Ami a közönséges vaságyúkat illeti, azokat elpusztítottuk, hasonlóképpen a kikötőmedencét – amivel a moszjók olyan nagyra voltak – és a két mólót a kikötő bejáratánál.

Se vége, se hossza az örömujjongásnak Londonban: éppen amikor Howe úr ágyúi megérkeznek Cherbourg-ból, megjönnek Wolfe úr zászlói is, amiket Louisbourg-nál zsákmányolt. A zászlókat Kensingtonból a Szent Pál templomba viszik, nyolcvan testőr és nyolcvan lovasgránátos, valamint a megfelelő számú tisztek, lobogók, üstdobjaik és trombitáik kíséretében. A Szent Pál templom nyugati kapujánál az esperes és a káptalan fogadják a zászlókat, és e pillanatban – bum, bum, bum – a Tower és a Park ágyúi üdvözlik őket. Másnap kerül sor a cherbourg-i ágyúkra és mozsarakra. Ezek azok az ágyúk, amiket *mi* foglaltunk el. Nézzetek csak meg őket, a faragott, parádés címereiket, a liliomaikat, koronáikat, mottóikat! Itt van a *Téméraire*, a *Maltaisant*, a *Vainqueur*⁹ – még hogy Vainqueur! ez aztán szépen legyőzte a briteket! – és mind a többi. Hogy éljenez a nép, miközben a lövegeket nagy processzióval vontatják végig az utcákon! Ami pedig Hettyt és Lambertnét illeti, azt hiszem, szerintük Harry maga zsákmányolta valamennyi ágyút, kirángatván őket az ütegekből, és elpusztítván a tüzéreket. Harry az utolsó néhány nap alatt nagyot nőtt a köztiszteletben. Madame de Bernstein kérdezősködött utána. Lady Maria megkérte kedves George kuzenját, jöjjön el hozzá, és ha lehet, mondja el, mi hír öccséről. George, aki két hónappal ezelőtt még vitathatatlanul a család feje volt, azon veszi észre magát, hogy megfosztották rangjától, és alig számít valamit, legalábbis Hetty kissasszony szemében. Jó dolog az a te eszed és műveltséged, meg a tragédiáid, de mit ér mindez a győzelmekhez és rézágyúkhoz képest? George igen jámborul fogadja degradálását. Tizenötezer brit kelt át Franciaországba. Miért ne vonulhatnának tovább,

⁹ Vakmerő, Gonosztevő, Győztes. (francia)

miért ne foglalhatnák el Párizst magát? Egyáltalában nem olyan valószínűtlen, gondolja némely hölgy. Megcsókolják egymást, gratulálnak egymásnak, nagyon felindult lelkiállapotban vannak. Mindenekelőtt azt szeretnék, ha Sir Miles és Lady War-rington Londonban tartózkodna, úgyhogy meglátogathatnák öladységét, és megkérdezhetnék tőle: „És ugyan kérem, most mit szól az unokaöccséhez? Hát nem ejtett zsákmányul huszonegy szép rézágyút, nem hajított a tengerbe százhusz vaságyút; nem foglalt el huszonhét hajót a kikötőben, nem pusztította el a medencét és a két mólót a bejáratnál?” Miközben az egész város örömmünnepet ül, és kivilágítást rendez, ezek az érdekes emberek ragyogó piros függönyöket tesznek közszemlére orcaikon, és örömgertyákat gyújtanak szemükben bajnokuk tiszteletére.

De most, fájdalommal kell megmondanom, borús nap következik a szép időre. Vezéreink étvágya – amely evés közben jön meg – azt a gondolatot keltette bennük, hogy még nem lakomáztak eleget a St. Maló-i zsákmányból, és ezért kurta portsmouthi és wighti időzés után Cherbourg hódítói visszafordultak. A St. Lunar-i öbölben szálltak partra, néhány mérföldre St. Malótól, s most arrafelé meneteltek azzal a szándékkal, hogy ezúttal elpusztítják. Időközben a St. Lunar-i kikötőt nem találták elég biztonságosnak, s a flotta elhajózott St. Cas-ba, fenntartván összeköttetését a hódító hadsereggel.

Ekkor azonban a Brit Oroszlán azt tapasztalta, hogy St. Malo városát, melyet egy falásra akart bekebelezni, francia hadsereg védi – Bretagne kormányzója hozta derék városának segítségére –, s a tervezett *coup-de-main*¹⁰ ilyenképpen lehetetlenné válva, parancsnokaink megint visszafelé meneteltek hajóikhoz, melyek annak rendje és módja szerint harcosainkra várakozva, a St. Cas-i öbölben horgonyoztak.

Rejtsd el, piruló dicsőség, rejtsd el St. Cas napját! Amint csapataink lefelé meneteltek hajóikhoz, észrevették, hogy egy hadsereg követi őket, melyet a tartomány francia kormányzója küldött utánuk Brestből. A csapatok kétharmada s velük az egész tűzérség már behajózott, amikor a franciák lezúdultak a maradéokra. Az első gárdaezred négy százada és a hadsereg gránátos

¹⁰ Segítség. (francia)

századai megfordultak a parton, hogy felfogják az ellenséget, miközben a hátramaradt csapatokat csónakokon elszállították. Amikor a franciák az öblöt környező magaslatokról leereszkedtek, ezek a gárdisták és gránátosok kivonultak megtámadásukra, elhagyván egy kitűnő állást, melyet elfoglalva tartottak – egy nagy gátat a parton, amely mögül eredményesebben állhattak volna ellent. És most ezeregyszáz ember szállt harcba hat-szor – nem, tízszer annyival, és egy idő múltán összeomlottak, és a csónakok felé rohantak: *sauve qui peut!*¹¹ Az ezeregyszázból hétszáz elesett, vízbe fulladt vagy fogságra jutott – a tábornok maga is elesett – és, ó, hol voltak az önkéntesek?

Jómagam békés ember vagyok, s nem sokat értek a hadviselés gyakorlatahoz meg részleteihez, ezért bevallom, nem annyira a harcoló csapatokra gondolok, mint azokra, akiket otthon hagytak. Jack, a gárdista és La Tulipe, a Royal Bretagne katonája szemben állnak egymással, igyekeznek kiloccsantani egymás agyvelejét. *Bon!* Ilyen a természetük – mint a medvéké és oroszlánoké –, és ha nem is akarjuk azt mondani, hogy az ég, de valamiféle hatalom úgy teremtetten őket, hogy ilyesmit csináljanak. De az a Tower Hill-i lány, aki Jack nyakába csimpaszkodott, mielőtt Jack elutazott, és az a quimper-i kisasszony, akitől a francia a kurta pipáját és a dohányos dobozát kapta, amikor elindult a *noir trajet*-ra?¹² Mit vétettetek, szegény kis gyöngéd szívek, hogy így kell bánkódnotok? Én nem a hadsereggel törődöm, hanem az otthonmaradtakkal. Micsoda lelkiállapotban lehet Hetty Lambert kisasszony, amikor a csapatok szerencsétlenségéről és a gránátos századok lemeszárlásáról hall? Micsoda szomorúság és kétség lakozik George Warrington szívében, micsoda szánakozás Martin Lambertéban, amikor kislánya arcára néz, és leolvassa onnan a siralmas históriát? Howe, a bátor flottakapitány, aki maga is ott evezett bárkájában az ellenség tüzének közepette, csónakjaival százszámra mentette menekülő katonáinkat. Még többen fulladtak tengerbe, több százat ejtettek foglyul vagy lőttek agyon a parton. Kik között van, hol van a mi virginiai ifjúnk?

¹¹ Meneküljön, aki tud! (francia)

¹² Fekete utazás. (francia)

TIZENHETEDIK FEJEZET

A katona hazatérése

Úristen! Hát nincs határa az emberi önteltségnek, kiváltképpen a franciákénak? Hihető-e, hogy a St. Cas-i ütközet után – ami pusztán abból állt, mint önök is észrevették, hogy elvágták a hátvédet – olyan érzéketlenek voltak, és nem is tudom már, mennyi löport pufogtattak el az Invalidusok Dómjában, Párizsban, és kérkedtek és hetvenkedtek a mi szerencsétlenségünkkel? Hát hol itt a nagylelkűség, hajrázni és hurrázni, amiért ötszáz vagy hatszáz derék legényt tízezren elfogtak a tengerparton, és amiért elérte őket az a végzet, ami tudvalevőleg a sorban utolsókat szokta elérni? Már kedvet kaptam, hogy hiteles képet fessek a londoni örömnépről St. Maló-i dicsőséges győzelmünk alkalmából. Elképzeltém, amint a fényes ágyúkat díszmenetben vontatják vitéz tengerészeink; a daliás testőröket táncoló lovaiakon; a kalaplengető csöcseléket, a bömbölő éljenzést, a zsebtolvajokat, és barátainkat, amint a Fleet Street egyik erkélyén nézik, és áldják ezt az angol diadalünnepet. De most, hogy a francia Invalidusok olyan közönségesek voltak, és a Tower utánozták, és az ő St. Cas-jukat helyezték a mi St. Malónkkal szembe, átallok ilyen elkopott témára célozni. Én azt mondom, *Nolo*,¹ nem pedig hogy *Malo*,² és részemről beérem azzal, hogy Harry egyik hadjáratból is, másikból is ép bőrrel jött haza. És mondtam-e csak annyit is, hogy egy horzsolást szenvedett? Vagy nem mondtam – attól való félelmemben, hogy felizgatom szép, fiatal

¹ Nem akarom. (latin)

² Inkább akarom. (latin)

olvasónőimet –, hogy jobban érezte magát, mint valaha is életében? A tengeri levegő megbarnította arcát, és a fűrtjei mellett elfütyülő golyó megkimélte. Az óceán megáztatta kamásniját és egyéb ruhadarabjait, de testét nem nyelte el. Igaz, piros kabátjának szárnyát mutatta az ellenségnek, de csak a lehető legrövidebb ideig, elvonulván szemük elől, amilyen gyorsan csak tehetette. És ugyan kérem, mi a kabátszárnya, ha nem a visszája? A kabátoknak is megvannak a visszásságai, akárcsak az embereknek, és nekünk az a kötelességünk, hogy bátran és jókedvűen viseljük ezeket a visszásságokat.

– Mondhatom magának – mesélte Harry –, mindnyájunknak szaladnunk kellett, és amikor az arcvonalunk összeomlott, az volt a legszerencsésebb, aki el tudott jutni a csónakokig. A francia lovasok és gyalogosok egészen a tengerig üldöztek bennünket, közben vegyültek, levágták vagy bajonettjükkel a földre szegezték embereinket. Szegény Armytage szemem láttára kapott golyót, és elesett, én fölemeltem, és a sekély vízen át támo lyogtam egy csónakhoz. Szerencsére a matrózok a mi csónakunkban nem félték, pedig a golyók a fülük mellett fütyültek, letörték az evezők lapjait, és kilyukasztották a zászlóikat, de a parancsnokló tiszt olyan nyugodt volt, mintha puncsos bőlét inna Portsmouthban, aminthogy ittunk is a partraszállás után, elhiheti nekem. Szegény Sir John nem volt olyan szerencsés, mint én. Mire a hajóhoz értünk, már nem élt, s a hadsereg egy remek katonát veszített benne, Howe kisasszony pedig egy jó férjet, igazi úriembert. Az ilyen veszteséggel, hiába, számolni kell, és most az öccse ranghoz jut... bárósághoz.

– Én arra a szegény hölgyre gondolok – szólott Hetty kisasszony, mert a mi önkéntesünk véletlenül éppen neki mesélte ezt a történetet – meg a királyra. Miért biztatta a király Sir John Armytage-t, hogy csak menjen? Úriember nem utasíthatja vissza a parancsot, ha ilyen helyről jön. És szegény úr most meghalt! Jaj, mit érezhet most Ófelsége!

– Semmi kétségem, hogy Ófelsége nagyon mély bánatot érez – mondja apa fejét csóválva.

– Most aztán neveltsz! Hát azt hiszed, ha egy úriember meghal a szolgálatában, úgyszólván a lábánál, Anglia királya nem

érez iránta szánalmat? – kérdi Hetty. – Ha ezt hinném, esküszöm, a trónkövetelő mellé állnék!

– A szemtelen kölyök csinos kis fejfel szolgálna a Temple Barnak – mondja a tábornok, aki megértette, mire céloz Hetty kisasszony a szavai mögött, és tudta, hogy a veszély elmúltán a lelkiismeret-furdalás, a megdöbbenés, a hála miféle kavarodásával verhet az a kis szív. – Nem, édesem – feleli. – Ha a királyok minden katonájukért sírnának, micsoda életet kellene élniük! Jobb véleményem van Őfelségéről, semhogy ilyen gyöngének tartsam; és amennyiben Hester Lambert kisasszony megkapná a maga trónkövetelőjét, nem hiszem, hogy egy jottával is boldogabb lenne. Az a család sohasem volt híres az érzelmességéről.

– De ha igazán a király küldte Harryt... azaz, hogy Sir John Armytage-t... a háborúba, amelyikben elvesztette életét, nem kéne Őfelségének nagy megbánást éreznie? – kérdi az ifjú hölgy.

– Ha Harry elesett volna, bizonyos, hogy az udvar gyászba öltözne, de a dolgok így fordulván, az urak és hölgyek tegnap még színes ruhákban jártak – jegyzi meg a tábornok.

– Miért ne gyűjtanánk örömtüzeket a vereségre, s miért ne öltöznénk zsákba és hamuba a győzelem után? – kérdi George. – Kijelentem, én nem kívánok hálát adni az égnek, amiért hozzám segített, hogy elégezzük a hajókat Cherbourg-ban.

– De mégiscsak hálát adsz, George! Nem mintha jogom volna beszélni, hiszen mindig is annyival okosabb voltál. De amikor a hazád győz, örülsz... én, tudom isten, örülök. Ha megszaladok a franciák elől, szégyellem magamat... nem tehetek róla, szégyellem, még akkor is, ha *én* szaladtam meg – mondja Harry. – Valahogyan nem érzem helyénvalónak, ha angolok így viselkednek – tette hozzá komolyan. George mosolygott, de nem akarta megkérdézni öccsétől, hogy másrészt hogyan vélekednek erről a franciák. – Csúnya ügy ez – folytatta Harry komolyan –, és még szerencse, hogy rosszabbul nem jártunk. A franciákkal meg az a helyzet, hogy a kormányzójuk, Aiguillon herceg, olyasmi volt, amit te *ázott csirkének* szoktál nevezni. Az egész visszavonulásunkat elvághatták volna, ha... be kell vallani... mi magunk nem rohanunk hanyatt-homlok. A francia helyőrség

remekül viselkedett, ezt örömmel ismerem el, és köztük is volt egy csomó önkéntes úriember, akik úgy harcoltak, amint illett hozzájuk. Azt mondják, Tour d'Auvergne lovag Aiguillon herceg parancsával szembeszegülve kezdte meg a harcot. Ezt azok a tisztek mesélték, akik a foglyul esett és sebesült katonáik jegyzékével felkeresték Bligh tábornokot és Lord Howe-t. Most lord, amióta bátyja halálának a híre hazaérkezett, George. De mindeképpen bátor fickó, akár lord, akár közrend.

- És a húga, akinek férjhez kellett volna mennie szegény Sir John Armytage-hoz, gondoltjátok csak el, mit érezhet ő! - sóhajtja Hetty kisasszony, aki csak az utóbbi időben lett ilyen érzelmes.

- És az édesanyja! - kiált fel Lambertné. - Olvasták öладыége felhívását az újságokban a nottinghami választókhoz? „Mivel Lord Howe távolléte miatt nem vállalhat közszolgálatot, és Howe alezredes az ezredével Louisbourg-ban tartózkodik, rám hárul a kötelesség, szavazataitok és támogatásotok kegyét kérni, hogy Howe alezredes elfoglalhassa elhunyt bátyja helyét, mint képviselőtök a parlamentben.” Hát nem vitéz egy asszony?

- Spártai asszony - feleli George.

- Hogyne lennének bátrak a fiai, akiket ilyen anya nevelt föl? - kérdi a tábornok.

A mi két fiatalemberünk egymásra nézett.

- Ha egyikünk elesne hazája védelmében, nekünk is van édesanyánk Spártában, aki ugyanígy gondolkozna és írna - mondja George.

- Ha Spártának van valami köze Virginiához, én is úgy gondolom, hogy spártai anyánk van - jegyzi meg Harry úr. - De ha arra gondolok, hogy mindketten szembekerültünk az ellenséggel, és mind a kettőnket megvert, bátyám...! - teszi hozzá eltűnődve.

Hetty ránéz, és nem tudja másképpen elképzelni, csak úgy, ahogy nemrég a vízben gázolt a csónakok felé, vérző bajtársával a vállán, miközben az ellenség üldözte, és a golyók röpكدtek körülötte. És ő, Hetty volt az, aki a veszélybe üzte! Az ő szavai voltak olyan kihívóak. Harry ezt sohase hányja szemére most, amikor visszatért. Ha nem kérdezik, egyáltalán alig is beszél kalandjairól. Nagyon komolyan és udvariasan beszél Het-

tyvel, a család többi tagjaival pedig rendkívül nyíltan és gyöngéden. De Hettynek azok a gúnyos nyilai megsebeztek. „Te kicsi kéz! – mintha ezt mondaná tekintete és viselkedése. – *Neked* aztán nem kellett volna ellenem fölemelkedned! Csúnya dolog megvetni bárkit is, hát még azt, aki annyira híved volt, neked és mindnyájatoknak. Lehet, hogy az eszem nem nagyon fürge, de ami a szívet illeti, fölérek a legkülönbekkel, és ami a szívemben legkülönb, az a te családod tulajdona.”

Hogy Harryt megsértette, s hogy Harry ezt olyan nagylelkűen viselte el, hozzájárult, hogy visszanyerje Hetty kisasszony becsülésében azt a helyet, melyet az előző hónapok dicstelen tétlenségével elvesztett. Hetty megadta neki a tiszteletet, amellyel a szépek adóznak a bátraknak. Már nem válaszolt szemtelenül, már nem tett dühös megjegyzéseket az életmódjára. Egyszóval, ez már egy megalázott, megváltozott, megjavult Hetty kisasszony volt.

És mintha az egész világ megváltozott volna Harry irányában, mint ahogy ő is másképpen nézte a világot. Nem volt többé morgorva és közönyös, már nem esett kétségbe önmaga felől, és nem dacolt felebarátaival. Ezredének parancsnoka példásnak írta le magaviseletét, és őt ajánlotta a hadjárat veszteségei következtében megürült tiszti rangok egyikére. Bármilyen szerencsétlenül is végződött ez a háború, legalábbis Harryra szerencsét hozott. Önkéntes társai, amikor visszatértek a St. James Streetre, igen jó véleménnyel voltak a bátorságáról. Ezeket az önkénteseket és tetteiket mindenki magasztalta. Ha vezérlő tábornok lett volna Sir John Armytage, és a diadal pillanatában ölték volna meg, akkor sem igen részesülhetett volna több együttérzésben, mint amilyet a nemzet tanúsított iránta. Az újságokban hemzsegték a róla szóló levelek, s szellemes és finom érzésű emberek versengtek, hogy sirfeliratokat szerkesszenek a tiszteletére. Eljegyzett menyasszonyának sorsát mindenki elsiratta. A hölgy, mint már említettük, húga volt annak a bátor flottakapitánynak, aki az imént tért vissza e szerencsétlen hadjáratból, és rá szállt bátyjának rangja, egy éppen olyan vitéz tiszté, amilyen ő maga volt, s aki éppen most esett el Amerikában.

Lord Howe kivételes dicsérettel nyilatkozott Warrington úrról, s így Harrynak jócskán kijutott abból a divatból és kedve-

zésből, melyben a város az önkénteseket részesítette. Kétségkívül ezrével is akadtak hivatásos katonák, akik éppen olyan bátrak voltak, mint ő, de az angolok mindig is szeretik úriembereiket, és szeretik, ha azok kitüntetik magukat, márpedig ezek az önkéntesek közmegegyezés értelmében felszentelt paladinok³ és hősök voltak. Ahogy már fiatal főnemesek szokása, könnyen beletörődtek népszerűségükbe. White és Almack ki volt világítva, mikor visszatértek, és a St. James Street keblére ölelte fiatal lovagjait. Harryt megint teljes kegyükbe fogadták. Kezüket megint mohón kinyújtották feléje. Még rokonai is elküldték szerencsekívánataikat, s levél érkezett Castlewoodból is – ahová Bernstein néni ez idő szerint elvonult –, tartalmazván vitézségének magasztalását és egy szép kis bankjegyet, mint szerető nagynénje elégedettségének jelét. E levél Lord Castlewood postájával érkezett, aki maga is elküldte üdvözleteit mindkét rokonának, s felajánlotta vidéki kastélyának vendégszeretetét, amennyiben kedvük volna meglátogatni őt. Ezenkívül egy magánlevél is érkezett a postán – nem tökéletes helyesírással, de olyan kézírással, melyet Harry mosolyogva ismert fel újra –, s e levélben szerető unokanővére, Maria Esmond, közölte vele, hogy mindig örömmel hallja, ha Harryt dicsérik – márpedig most mindenki őt dicséri –, és együtt érez vele jó és rossz sorsában; és bármi történik vele, csak arra kéri, tartson fenn neki egy kis helyet a szívében. Sampson lelkész úr – írta Lady Maria – szép prédikációt mondott a háború borzalmairól, és azoknak az embereknek nemes tetteiről, akik hazájuk szolgálatában önkéntesen néztek szembe a csatával és a veszélyekkel. Sőt, rögtön ezután a káplán maga is írt neki egy lelkesedéssel telt levelet, amelyben Harry urat mint barátját, jótevőjét, dicsőséges hőset üdvözölte. Még Sir Miles Warrington is küldött egy kosár vadhúst Norfolkából, s egyik madárnak szalaggal megkötött papír volt a lábán: „fészkében lelőve szeretettel unokabátyámnak” – mint ifjabb Miles flintájának első áldozata küldetett el.

Nemsokára örömtől sugárzó arccal látogatta meg Lambert úr ifjú barátait Southampton Row-i lakásukon, és közölte velük, hogy rövid időn belül megjelenik a hírlapban Henry Warrington

³ Nagy Károly legendás lovagjai.

úrnak zászlóssá történő kinevezése a Kingsley-féle huszadik ezred második zászlóaljába, mely részt vett a hadjáratban, és amelyből ez idő szerint külön ezredet képeznek, a hatvanheteset. Parancsnoka nem tartózkodott ezredénél a bretagne-i hadjárat közben. Ő a Cape Bretonnál tartózkodott, s azzal volt elfoglalva, hogy azokat az ágyúkat zsákmányolja Louisbourg-ban, amelyeknek megérkezte olyan örömujjongást váltott ki Angliában.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Amelyben udvarolni megyünk

Némely nyájas olvasó nyilván meg szokta látogatni azt a híres kertet a Regent's Parkban, amelyben annyi uszonyos, tollas, négylábú teremtménytársunkat látják el kosztal és kvártéllyal, amelynek viszonzásául, okulásunkra és multságunkra mutogatják magukat, és így történt, hogy mivel az embert foglalkozása és titkos gondolatai mindenüvé követik, és elvegyülnek a körülötte levő életbe és természetbe – azon kaptam magamat, hogy miközben a halakat nézem az akváriumban, még akkor is barátainkra, a virginiaiakra gondolok. Egyike a legszebb mozdulatművészeknek, akiket valaha láttam, harmonikus ívekben lebeggett át zöld fürdőjén, most csillogó fekete hátát fordította felém, majd szép fehér mellét mutatta, minden pillanatban fürge volt és bájos – és kiderült, hogy ez a mi egyszerű barátunk, a fél-szegúszó, amelyet mindnyájan kifogtunk már piszkos vizű fürdőjéből, Greenwichnél, s halvány fogalmunk sem volt róla, mi-csoda szépség.

Amilyen az emberi fajta, olyan a fél-szegúszók fajtája is. Ha utóbbit igazi elemében tekinted meg, mozgékonynak, egészségesnek, csinosnak láthatod; de vedd csak ki helyéről, és nézd csak, szépsége eltűnt, mozdulatai kecstelenek; nevetségesen verdesi farkával az érzéketlen földet, és rögtön kiadja gyöngé életét. De fogd meg gyöngéden, mielőtt késő, dobd vissza szülő-elemébe, a Temzébe. – De megálljunk csak: azt hiszem, van is egy közmondás a szárazra tett halról, és azt hiszem, már más mély bölcsességű természettudósok is megfigyelték ezt énelőttem. Mármint Harry Warrington is túl sokáig tátozott saját elemén kívül. Amint megtalálta ezt a maga elemét, az egészség, az

erő, a bátorság, az energia visszatért belé, és a vállpánt érintésével a vállán mint megváltozott lény ugrott talpra. Gyönyörűséget lelt új mesterségében, elmélyedt minden részletébe, és buzgó gyorsasággal úrrá lett rajtuk. Ha megvolna bennem Lorrequer barátom ügyessége, követném ezt a másik Harryt a táborba, megnézném menetelés közben, vagy a tiszti étkezdében, a gyakorlótéren; sok ivászaton vennék részt vele és bajtársaival; vidáman laknék vele a sátorban; fortélyosan megmagyaráznék minden hadműveletet és a katonai élet minden részletét. De tekintetbe véve a körülményeket, az olvasó kénytelen beérni azzal, hogy saját tapasztalatával és képzeletével színezi ki a festményt, amelynek én csak ösztövére jelzéseit és körvonalait tudom megadni; mindenekeelőtt Harry Warrington urat kell elképzelnie új piros kabátjában és sárga hajtókájával, amint nagyon boldogan viseli a király színeit, s örömmel tanulja és hajtja végre az új foglalkozásával járó valamennyi kötelességét.

Mivel mindkét fiatalember gyönyörködött a másik kiválóságában, és szívből elismerte fivére felsőbbrendű értékeit – bizonyosak lehetünk benne, hogy George büszke volt Harry sikerére, és örült visszatérő jó szerencsájének. Írt egy gyöngéd levelet anyjának Virginiába, amelyben összefoglalt minden dicséretet, amelyet Harryről hallott, hiszen George tudta, hogy öccse szerénysége soha nem tűrné, hogy ezt ő maga ismétlje el. Leírta, hogyan nyerte el Harry első rangját a hadseregben, s ő, George, engedélyt kért anyjától, hogy megoszthassa vele egy magasabb rang vásárlásának költségeit.

Semmi sem szerezne neki nagyobb örömet, mondta George, mint ha segíteni tudna öccsén, annál is inkább, mivel hirtelen visszatérte az életbe, úgyszólván megfosztotta Harryt egy örökségtől, melyet jogosan a sajátjának tekintett. E félreértés hatása alatt Harry nagyobb kiadásokba bocsátkozott, mint amilyenre valaha is, mint kisebbik testvér gondolhatott; s George úgy vélte, az a méltányos, ha mintegy hálaáldozatul saját szabadságáért, gavallérosan hozzájárul minden tervhez, ami öccse előmenetelét szolgálhatja.

És most, befejezván híradását Harry ügyeire vonatkozólag, George megragadta az alkalmat, hogy saját ügyéről is beszéljen, és tisztelt anyjához folyamodott egy kérdésben, amely őt

magát nagyon érzékenyen érintette. Édesanyja értesült már róla, hogy a legjobb barátok, akiket ő és öccse Angliában talált, a jó Lambert úr és neje volt, utóbbi sok évvel azelőtt Madame Esmond iskolatársnője. Amikor saját vérrokonai világiasnak és érzéketlennek bizonyultak, ezek az igaz barátaik mindenkor nagylelkűek és kedvesek voltak. A tábornokot tiszteli az egész hadsereg, és mindenki szereti, aki csak ismeri. Anya se szeretheti gyöngédebben a gyerekeit, mint Lambertné Madame Esmond mindkét fiát; és ezek után, írta George úr, ő maga az idősebb Lambert kisasszony iránt olyan vonzalomra ébredt, amelytől, úgy véli, életének boldogsága függ, és amelyre nézve tisztelt anyjának helyeslését kéri. Nem tett még határozott ajánlatot az ifjú hölgynek és szüleinek; de kénytelen megmondani, hogy nemigen leplezte érzelmeit, s úgy látszik, mind az ifjú hölgy, mind szülei kedvező véleménnyel vannak róla. A kisasszony oly csodálatra méltó és példás lánya az anyjának, hogy George bizonyosan érzi: az ő anyja iránt is teljesítené kötelességét. Egy szó mint száz, Warrington úr az ifjú hölgyet a tökély mintaképének írta le, s kifejezte szilárd hitét, hogy önnön jövőd életének boldogsága vagy szerencsétlensége függ attól, bírhatja-e vagy elveszti-e őt. És miért nem adja közre ezt a levelet? – kérdi talán valamely érzelmes olvasó e kötet szerkesztőjétől, aki azt állította, hogy birtokában van az egész Warrington-levelezés. Hogy miért nem? Mert kegyetlenség kifecsegni egy fiatalember szerelmének titkait, kihallgatni összefüggéstelen esküit és vad áradozásait, s hidegvérűen feljegyezni szenvedélyének titkait vagy esetleg örületeit. Játsszuk talán a leselkedőt a félhomályban vett csókoknál, a számlálatlan sóhajoknál, kézzsorításoknál, a palackszámra ontott forró könnyeknél; helyezzük szívhallgatónkat kényes, fiatal mellekre, érezni, hogyan dobog a szívük? Ez ellen tiltakozom: a szerelem szent dolog. Bárhol meglátom – aminthogy az ember néha láthatja ezen a világon –, amint hirtelen kilövell két szempárból; vagy búsan pillant egy szempárból; vagy az anyából néz le az ölében ülő kisgyerekre; vagy az apából a szobában a kapitánnyal keringőző lánya boldogságára; vagy John Andersonból¹ öreg feleségére, aki belép

¹ Robert Burns híres költeménye egy idős házaspár szerelméről.

a szobába = a *bonne vieille*,² a még mindig páratlan asszony; bárhol meglátjuk ezt a tűzjelet, ismétlem, üdvözlünk kell. Nemcsak az vétek, ha valaki csókol, és aztán elmeséli, hanem általában, ha valaki csókokról mesél. Bárki, akit odaengedtek a rejtelemhez – hallgasson róla. Le vele, *qui Deae sacrum vulgarit arcanae*.³ Vigyázz, ha vele ebédelsz, mert kinyomtatja magánbeszélgetéseket; éppoly bizonyos lehetsz, hogy ha együtt hajózol vele, belehajít a tengerbe.

Miközben Harryt csatarajongása odáig vitte, hogy lőport szagoljon, hogy *reluctantes dracones*-re⁴ vesse magát, és sebesült bajtársakat vigyen ki a tűzből, George sokkal békésebb és számára gyönyörűsegebb szórakozás után járt: szonetteket faragott talán kedvese szemöldökéről;⁵ fel-alá járt ablaka alatt a sötétben, figyelte azt a kis lámpát, mely kamrájában világított; mindenféle ürügyet talált, hogy levelecskéket küldjön neki, amelyek láthatóan nem követeltek válaszcskákat, mégis megkapták; darabkákat szedett kedvenc költőiből és virágokat a Covent Gardenből *valakinek* külön ékességére és örömére; elment a St. James-templomba, és valószínűleg ugyanabból a zsolnároskönyvből énekelt, és soha egy szót sem hallott a prédikációból, annyira más gondolatok foglalkoztatták; rendkívül gyöngéden viselkedett Theo kisasszony minden rokonával – kisöccsével és kishúgával az iskolában, bátyjával a kollégiumban; Hetty kisasszonnyal, akivel szellemes szócsatákba bocsátkozott; anyjukkal, aki félig maga is beleszeretett George-ba, legalábbis így mondja Martin Lambert; mert ha az apák néha mogorván fogadják is az elrendeltetett vő feltűnését – nem tapasztalati tény-e, hogy az édesanyák érzelmessé válnak, és mintegy újra végigszeretik saját szerelmüket?

Gumbo és Sady örökké a Southampton Row és a Dean Street között gyalogolt. A nyári hónapokban mindenféle társas mulatságot és kirándulást eszelnek ki, és számtalan javaslat tétetik, hogy elmenjenek Ranelagh-hoz, Hampsteadbe, Vauxhallba, a Marybone Kertekbe, és tudj' isten hová? George azt kívánja,

² Jó öregasszony. (francia)

³ Aki megszentségtelenítette a rejtelmes istennő szentélyét. (latin)

⁴ Küzdő sárkányok. (latin)

⁵ Utalás Shakespeare *Ahogy tetszik* c. vígjátéka egy sorára (II. 7.).

hogy híres tragédiáját másolják le szépen a színpad részére, és ki másnak van olyan szép kézírása, mint Theo kisasszonynak? Miközben az ívek oda-vissza vándorolnak, mindig kis köszönő, kérdő és csodáló levelek kísérik őket. Nicsak, itt a csomag Warrington tiszta kézírásával megjelölve: „T. levelei, 1758–9”. Tán nyissuk fel őket, és tegyük közszemlére gyöngéd titkaikat? E szűzies szavakat egyetlen lény fülének suttogták. Évekkel azután, hogy megírták őket, a férj kétségkívül az emlékezet édes szorongásával olvasta a szerelmesnek szóló, gyöngéd sorokat. Szentségtörés volna a szerelmespárt megmutatni a közönség szemének: a nyájas olvasók érzék be azzal, ha szavunkat adjuk, hogy az ifjú hölgy levelei szemérmesek és tiszták, az úriemberre tiszteletteljesek és gyöngédek. Végül is láthatják, nagyon keveset mondtunk róla; elég annyi, hogy e néhány utóbbi hónapban George Warrington úr arra a meggyőződésre jutott, hogy megtalálta a minden asszonyok asszonyát. Lehet, hogy nem a legszebb nő a világon. Hiszen ott van Flora kuzin, ott van Coelia, Ardelia és még vagy százan, akik annyival csinosabbak nála: de az ő édes arca jobban tetszik George-nak a világon minden más arcnál. Lehet, hogy nem a legokosabb nő, de az ő hangját a legédesebb és legkellemesebb hallani, és az ő társaságában maga George olyan okos, olyan szép gondolatai támadnak, olyan kifejező szavakra talál, olyan nagylelkű, nemes, szellemes, hogy nem csoda, ha gyönyörűségét leli benne. Ami pedig az ifjú hölgyet illeti – aminthogy hála istennek sohasem volt olyan rossz véleményem a nőkről, hogy igazságosnak képzeljem őket –, nyugodtak lehetünk, nincsen annyi szellem, bölcsesség, szépség, vitézség, erény, amellyel fel ne ruházná ifjú hősét.

Elképzelhetjük, hogy amikor George levele hazaérkezett, nem csekély izgalmat okozott a kis társaságban Madame Esmond tűzhelye körül. Szóval, George szerelmes, és házasodni akar! Hiszen ez csak természetes, és távoltarthatja a romlás útjától. Ha az a szándéka, hogy egyesülni kíván egy jól nevelt, fiatal, keresztény lánnyal – madame ebben semmi rosszat nem lát.

– Tudtam, hogy kivetik rá a hálójukat – mondja Mountain-né. – Azt képzelik, a vagyona is akkora, mint a birtoka. Azt nem mondja meg, van-e pénze a fiatal hölgynek. Félek, nem ez a helyzet.

– Itt is vannak, akik kivetnék rá a hálójukat, merem állítani
– mondja Madame Esmond, és dühösen néz alárendeltjére –, s
igyekeznének megfogni Esmond Warrington urat saját lányaik-
nak, akik csöppet sem gazdagabbak, mint Lambert kisasszony
lehet.

– Úgy látom, ladységed énrám céloz – mondja Mountainné.
– Az én Fannym szegény, ahogy mondani tetszik, és kedves ma-
gától, hogy eszembe juttatja, milyen szegény!

– Azt mondtam, vannak, akik kivetnék rá a hálójukat. Ha ez
a háló a maga inge, *tant pis!*⁶ – ahogy édesapám mondani szokta.

– Úgy gondolja, madame, azon mesterkedem, hogy megfog-
jam George-ot a lányomnak? No, köszönöm szépen, szavamra
mondom! Úgy látszik, jó véleménnyel van rólunk ennyi év után,
amit együtt töltöttünk!

– Kedves Mountainné, sokkal jobban ismerem magát annál,
semhogy feltételezzem, hogy valaha is azt képzelheti: a lánya
megfelelő parti lenne egy Esmond úr rangjával és helyzetével
rendelkező úriembernek – mondja madame nagy méltósággal.

– Fanny Parker ért annyit az iskolában, mint Molly Benson;
és Mountain úr lánya ér annyit, mint Lambert úrét! – kiáltja
Mountainné.

– Szóval mégiscsak gondolt arra, hogy összeboronálja a fiam-
mal? Majd írok Esmond Warrington úrnak, és megmondom
neki, mennyire sajnálom, hogy maga csalódott! – mondja Cast-
lewood úrnője.

Mi pedig a magunk részéről feltételezhetjük, hogy Moun-
tainné csakugyan csalódott, és voltak bizonyos becsvágyó ter-
vei a lányával kapcsolatban – különben miért gerjedt volna
olyan haragra Warrington úr házasságának hírére?

Madame Esmond azt írta vissza válaszul a fiának, hogy meg-
van elégedve azzal a testvéri szeretettel, melyről George tanúsá-
got tett; hogy csakugyan helyes bizonyos mértékben kárpótolni
Harryt, akit kilátásai arra birtak, hogy költségesebb életmódot
folytasson, mint amelyet elkezdett volna, ha tudta volna, hogy
csak kisebbik fiú. Előléptetésének megvásárlása tekintetében
örömmel felezné meg a költséget Harry bátyjával, de azért há-

⁶ Annál rosszabb! (francia)

lával gondol arra, hogy Harry saját vitézsége szerezte meg neki az első rangfokozatot. George pénzének e befektetése, tette hozzá Madame Esmond, legalábbis sokkal kielégítőbb, mint némely más tékozlása, amelyre most nem akar kitérni.

A tékozlás, amelyre madame célzott, a váltságdíj kifizetése volt a francia tiszt családjának, amely adófizetéshez George anyja sohasem volt hajlandó hozzájárulni. Megvolt a maga eltökélt szelleme, és ezt fia örökölte tőle. Az ő kitartását Madame Esmond gögnek és makacsságnak minősítette. Hogy mit gondolt a saját konokságáról, azt életrajzírója – aki oly messze él Madame Esmond korától – nem merészeli megmondani. Én csak annyit mondhatok, hogy az emberek száz évvel ezelőtt meglehetősen hasonlítottak jelenkori unokáikra, és szerettek a maguk útján járni, és szívesen vették, ha mások követik őket.

George kiszámította, hogy miután majd kifizette váltságdíját, öccse adósságait és előléptetésének fele árát, ezzel apai örökségének nem jelentéktelen részét elkölti, mindazonáltal háborítatlanul jó szívvel hozta meg ezt az áldozatot. Jó anyja mindig lelkére kötötte leveleiben, hogy ne felejtse el, ki volt a nagypapja, és annak megfelelően tartsa fenn családja méltóságát. Különböző megbízásokat adott neki angol árucikkek vásárlására, és habár mind ez ideig alig-alig érkeztek átutalások részéről, oly állhatatosan utalt az Esmondok magasztos rangjára, valamint arra a kívánságára, hogy George semmi olyat ne cselekedjék, ami méltatlan e nevezetes családhoz, oly gyakran és oly ellentmondást nem tűrően intette őt, hogy frekventálja az ország legelőkelőbb társaságát, járjon az udvarhoz, ahol ősei olyan meghittten mozogtak, és mindig nevéhez méltó módon jelenjék meg a világban, hogy George bizonyos volt benne: anyja pénze majd kisegíti, ha az övé kifogy, s ezért gavallérosan szót fogadott az életstílusára vonatkozó utasításainak. Az Esmond-iratokban e korszakból bőkezű megvendégelések költségvetéseire találunk, szabószámlákra udvari viseletekről, valamint öméltósága néger szolgálóinak és hordszékvívőinek szabott libériákról, lókupecsek nyugtáira és így tovább; s így kénytelen vagyok azt hinni, hogy virginiai testvéreink közül a nagyobbik is egy idő múlтан meglehetősen költséges életmódot folytatott.

Nem volt zabolátlan vagy tékozló, mint az öccse. George urat

senki sem vádolta kártyázással vagy lóversenyzéssel, de asztala dús volt, fogatai takarosak, erszénye mindig teli: úgy tudták, óriási a birtok, amelynek örököse lesz. Azért említem meg e körülményeket, mert valószínűleg befolyással voltak mind George, mind barátainak viselkedésére, éppen abban az ügyben, amelyre vonatkozólag, mint már megjegyeztem, ő és édesanyja levelezést folytattak. Az ifjú virginiai örökös saját élvezetére és okulására utazott idegen királyságokba. Az anyakirálynő mindennapos levélváltásban állt Öfenségével, és állandóan arra sarkallta: viselkedjék úgy, ahogy magas rangjához illik. Levelei után ítélve, semmi kétség sem lehetett az irányban, hogy azt kívánja: George éljen bőkezűen és pompázóan. George állandóan vásárlásokat is eszközölt szülője utasítására. Madame Esmond e bevásárlásokat mind ez ideig nem rendezte, ellenkezőleg, az utolsó postával küldött levelében tizenkét új kocsiszerszám-készletet kért, meg egy orgonát, amely tizennégy különleges zsoldárhangnemet játszik; és George mindezen cikkeket kötelességtudóan megrendelte. Anyja mind ez ideig nem fizette ki, és lehet, hogy nem ma fizeti ki és holnap se, de egyszer majd persze kifizeti; és Warrington úrnak eszébe se jutott, hogy barátait ezekkel a számitgatásokkal zavarja, vagy megbeszélje velük édesanyja háztartási ügyeit. Azok pedig magától értetődőnek találták, hogy George kényelmes és gondtalan anyagi helyzetben van, s Lambert úr és neje, noha nem voltak pénzsóvár emberek, kétségkívül meg voltak elégedve, mikor azt látták, hogy növekszik a vonzalom lányuk meg egy ilyen jó erkölcsű, tehetséges, jó családból való és előnyös kilátású fiatal úriember között. Esmond Warrington úr minden szavában és cselekedetében tisztesség volt, s társasági viselkedésében bizonyos büszkeség és egyszerűség, amely arról tanúskodott, hogy igazi úriember. Kissé hideg és fensőbbes volt idegenekhez, különösen az előkelőbbek iránt, de legkevésbé sem fölényeskedő; kifogástalanul udvarias volt a nőkhez, és azokkal, akiket szeretett, különösképpen kedves, szeretetre méltó, élénk és gyöngéd.

Nem csoda, ha egy fiatal nő, akit ismerünk, azt kezdte gondolni róla, hogy a legkülönb ember a világon – sajnos még apát sem kivéve! A nagy szerelem, amit egy férfi érez egy nő iránt, hölgye szemében különbbé teszi minden más férfinál. Mondtuk

már, mennyire elcsodálkozott George, amikor azt tapasztalta, milyen szellemes, milyen ékesszóló, milyen bölcs, amikor azzal a szép, fiatal teremtéssel beszél, akinek a szíve egészen az övé lett... Mint már mondtam, nem akarjuk kihallgatni szerelmes sugdolóadásukat. Ezek a lány szavak nem tűrik, hogy leírják őket. Ha úgy tetszik – jó uram vagy asszonyom, amennyiben érzelmes hajlamú –, tegye csak le a könyvet, és gondolkozzék magában bizonyos dolgokon. Akármilyen öreg is lehet most, azért csak emlékszik. Lehet, hogy minden meghalt, és el van temetve, de valamely pillanatban hirtelen kiugrik sírjából, s úgy néz, mosolyog, suttog, mint hajdan, amikor karjába borult, és vadonátúj könnyeket hullajtott az ő szívére. Azt mondtam, itt van és eleven? Ó, messze, messze távol! Ó, magányos tűzhely, hideg hamu! Itt a vázád, de a rózsák elhervadtak, itt a part, és amott állt kikötve a hajó; de most fölszedve már a horgonyok, és a hajó örökre elvitorlázott.

Et cetera, et cetera, et cetera. Mindez azonban merő érzelmesség, és ami George-ot meg Theót illeti, rájuk nem is vonatkozik. Csak annyit akarok mondani, hogy az ifjú hölgy családja teljesen elégedett volt az ügyek állásával közte és Warrington úr között; és habár George még nem tette föl a döntő kérdést, mindenki tudta már, mi lenne a válasz, ha megkérdeznék.

Anyja talán úgy vélte, a kérdés sokáig várat magára.

– Ej, drágám! – mondta a tábornok. – Tudomásom szerint van még elég idő. Theo nem sokkal múlt tizenhét, s ha nem tévedek, George is negyven alatt van még, ezenkívül idő kell neki, hogy hazairjon Virginiába, és megkérdezze az anyját.

– És ha az édesanyja nemet mond?

– Akkor rossz napja lesz öregnek, fiatalnak – mondta a tábornok. – Mondjuk inkább: és ha beleegyezik, édesem? Én nem tudom elképzelni, hogy akadhat bárki a világon, aki nemet mond, ha Theo szívből kíván valamit – tette hozzá az apa. –, és bizonyos vagyok benne, hogy ezt a házasságot nagyon akarja.

Így hát mindnyájan a lehető legtűrelmetlenebbül várták, mikor jön válasz Madame Esmondtól; és remegtek, nehogy a francia kalózok elfogják azt a postahajót, amely e becses levelet továbbítja.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

*Melyben egy tragédiát előadnak,
két másik pedig elkezdődik*

James Wolfe, Harry új ezredese, visszatért Amerikából, néhány héttel azután, hogy a mi virginiai fiatalemberünk az ő ezredéhez került. Wolfe előzőleg alezredes volt Kingsley ezredében, amelyből egy második zászlóaljat képeztek, s neki adták jutalmul kiváló vitézségeért és Cape Bretonnál tett szolgálataiért. Harry csöppet sem színlelt tisztelettel és szívélyességgel ment el jelentkezni új parancsnokához, akire most kezdett figyelni a világ, mert az volt az általános vélemény, hogy valószínűleg nagy hadvezér lesz belőle. A legutóbbi franciaországi hadműveletek során több, azelőtt nagy híré tisztt próbára tétetett, és szármalmasan gyarlónak találtatott. Marlborough herceg sem mutatkozott nagy őse méltó utódának. Lord George Sackville tehetsége iránt kételyek merültek fel, még mielőtt szerencsétlen magatartása Mindennél meggátolt egy nagy győzelmet. A nemzet katonai dicsőségre sóvárgott, és a miniszter nagy gondban volt, hogy olyan hadvezért találjon, aki eleget tesz a nép mohó kívánságának. Tekintve, hogy Wolfe urat és Lambert urat ügyeik Londonban marasztalták, felújult e két tisztt között a barátságos érintkezés, mert Lambertnél jobban senki sem örült fiatal barátja szerencséjének.

Harry, ha nem volt éppen szolgálatban, soha meg nem unta, hogy Wolfe urat hallgassa a múlt év hadműveleteinek részletei felől, mert Wolfe ezekről igen őszintén és nyíltan beszélt. Bármilyen gondolat támadt szellemében, úgy látszik, bátran kimondta. Megvolt benne az a hősies egyszerűség, amely később Nelsont jellemezte: őszintén beszélt harcairól. A St. James-palota néhány előkelő úriembere bizonyára csodálkozott rajta és megvetette;

de bizonyosak lehetünk benne, hogy a mi kis baráti körünkben bámuló hallgatóságra talált. A fiatal hadvezérben kamaszos romantika élt sok dologgal kapcsolatban. Gyönyörűségét lelte zenében és költészetben. Élete utolsó napján azt mondta, ha választhatna, inkább Gray *Elégiá*-ját írta volna meg, mint hogy egy csatát megnyerjen. Bizonyosak lehetünk benne, hogy ilyen irodalmi hajlamú úriemberrel George barátunk is bizalmas barátságba került, és mivel mindketten szerelmesek voltak, és mindketten meghallgatásra talált szerelmesek, és mindketten boldogságra szomjasak, bizonyára sok érzelmes beszélgetés folyt le közöttük, amiről nagyon érdekes lenne beszámolni, persze amennyiben pontos tudomásunk lenne róla. Egyik későbbi levelében azt írja Warrington:

Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy ismertem a híres Wolfe tábornokot, és sokszor találkoztam vele legutolsó londoni tartózkodása idején. Olyan témája volt beszélgetéseinknek, amely mindkettőnk lankadatlan érdeklődésére tarthatott igényt, és csak csodálni tudtam Wolfe úr egyszerűségét, őszinteségét és azt a fajta dicsőségre szomjas bátorságot, amely jellemezte. Nagyon szerelmes volt, és a babért halomszámra akarta úrnőjéhez hordani. „De hogyha bűn a dicsőségre vágyni – mondogatta V. Henrikkel, mert szenvedélyesen szerette a színpadot és a verseket –, Legbűnösebb élő lélek vagyok.”¹ Az már igaz, hogy utolsó napján olyan lakomában volt része, amelyik kielégíthette legmohóbb étvágyát a dicsőségre. Mert egyenesen éhezte a dicsőséget. Az én szememben nem pusztán katona volt, aki elszántan megy kötelességét teljesíteni, inkább lovag, aki sárkányok és óriások keresésére indul. Az én hazám nemrégiben merőben másfajta vezért adott a világnak, egészen ellenkező természetű lángelmét. Nem is tudom, melyiket csodáljam inkább, a brit tábornok lovagi lángolását, vagy a mi nagy virginiai vezérünk rómaibb szilárd-ságát.

Mivel Lambert urat szolgálati kötelességei Londonban tartózkodott,

¹ De hogyha bűn a dicsőségre vágyni,

Legbűnösebb élő lélek vagyok –

Shakespeare: V; Henrik IV. 3. (Németh László fordítása).

tatták, családja szíves örömet vele maradt, és azt hiszem, Warrington urat annyira kielégítette a Southampton Row vidékies nyugalma, és annyira tetszettek neki a Bedford Kert szép virágai és fái, hogy nem szívesen hagyta el hosszabb időre Londont. Elzarándokolt Castlewoodba, és eltöltött ott néhány napot, amikor is azt a szobát foglalta el, amelyről gyakran hallott nagyapjától, mert Esmond ezredes lakott benne kisfiú korában; és eléggé kedvesen fogadták a családnak azon tagjai, akik történetesen otthon tartózkodtak. De kétségkívül jobban szeretett Londonban lenni egy fiatal valakinek a közelében, akinek társaságában nagyobb örömet talált, mint amit Lord Castlewood köre nyújthattott neki, habár a hölgyek mind udvariasak voltak hozzá, Lady Maria pedig különösképpen kedves, és el volt ragadtatva a tragédiától, melyet George és Sampson lelkész olvasott fel a hölgyeknek. A káplán lelkes dicséretekkel halmozta el, és végeredményben az ő befolyása által, nem pedig Johnson úr révén került színpadra Warrington úr darabja. Johnson úr, igaz, nagyon ajánlotta a darabot barátjának, Garrick úrnak a Drury Lane részére, de Garrick éppen megállapodott a híres Home úrral egy tragédiában a *Douglas* szerzőjének tollából. Ennek megfelelően a *Carpezan*-t Rich² úrhoz vitték el a Covent Gardenre, és ez az igazgató fogadta el.

A darab bemutatójának estéjén Warrington úr választékos vacsorával vendégelte meg barátait a Bedford Headben a Covent Gardenen, ahonnan zárt csapatban vonultak át a színházba, csupán néhányan maradtak ifjú szerzőnkkel a kávéházban, ahová barátai időnként átjöttek, és beszámoltak neki az előadásról. Carpezan szerepét Barry játszotta, Shuter volt az öreg főúr, Reddish – fölösleges is mondanom – kiváló Ulrik volt, és a cseh királyt egy dublini fiatal színész adta, Geoghegan úr vagy Hagan, ahogy a színpadon nevezték, aki külsőre és átélésre nézve is csodálatot keltően játszotta el szerepét. Woffington asszony mint hősnő túl öregnek hatott az első felvonásban, de megölelése a negyedik felvonásban – amelynek tekintetében pedig nagy kételyek merültek fel – a közönség rémületét és gyönyörűségét váltotta ki. Wayn kisasszony énekelte el a balladát, amelyet a

² XVIII. századi színész, rendező és színigazgató.

darab szerint a király apródja dalol éppen a szerencsétlen hitves kivégzésének pillanatában, és mindnyájan egyetértettek benne, hogy Barry³ nagyon félelmetes és szenvedélyes volt mint Carpezan, kivált a kivégzési jelenetben. A fiatal színész, Hagan, gráciája és eleganciája általános tetszést keltett. A darabot nagyon előkelően vitte színre Rich úr, habár némelyek kifejezték kételyüket azzal kapcsolatban, hogy igaza volt-e a rendezőnek, amikor a janicsárok menetében behozatott a színpadra egy közkedvelt elefántot is, amely már több pantomimban szerepelt, s amelyet most Warrington úr egyik néger szolgája vezetett török ruhában. Másik szolgája a lakájok karzatán ült, s kellő időközökben feltűnést keltően sirt és tapsolt.

Sybilla kivégzése volt a darab fordulópontja. Az ő feje le-gördülvén, George barátai fellélegzettek, s hírnök hírnök után jött át a kávéházba, tudtul adni a tragédia teljes sikerét. Barry úr általános tetszés közepette jelentette be, hogy a darabot meg-ismétlik, hogy egy fiatal virginiai úriember munkája, első próbálkozása a drámai műfajban.

Szívesen lettünk volna ott a páholyban, ahol valamennyi barátunk ült előadás közben, hogy megfigyelhessük Theo remegését és aggodalmát, míg a darab sikere kétségesnek látszott, s megláthassuk pirulását és szeme ragyogását, mikor a diadal már biztosítva volt. Harry a negyedik felvonás kis zavara közben halottsápadt volt – Lambertné azt mondta, fehérebb, mint Barry, minden krétaporával együtt. De ha Briareus⁴ össze tudná csapni kezeit, ő sem igen támaszthatna nagyobb zajt, mint Harry a darab végén. Wolfe úr és Lambert tábornok lelkesen hurráztak. Lambertné persze sirt, és habár Hetty azt mondta: – Miért sírsz, anya? Hiszen nem akarnád, hogy bármelyikük is feltámadjon: jól tudod, hogy mindnyájan azt kapták, amit érdemelnek – azért valójában a kislány is éppen úgy gyönyörködött, mint bárki a jelenlevők közül, beleértve a kis Charleyt is a karthauziaktól, aki Crusius doktortól kimenőt kapott erre az estére, és Lucy kisasszonyt is, akit elhoztak az intézetből, hogy jelen legyen a nagy eseménynél. Jelen volt Lord Castlewood és húga, Lady Maria

³ Shuter, Reddish, Geoghegan, Wayn kisasszony, Barry – XVIII. századi angol színészek.

⁴ A görög mitológia százkarú óriása, Uranus, az ég és Gaea, a föld fia.

is; és őlordtsága páholyából a színpalak mögé ment, gratulált Barry úrnak és a többi színésznek; Sampson lelkész pedig pótolhatatlan volt a földszinten, ahol ő vezette a tapsot, miután, azt hiszem, már korábban utasította Gumbót, hogy figyelje őt a karzatról, és azt tegye, amit ő tesz.

Az is bizonyos, hogy Warrington úr barátai nagyon vidám vacsorán vettek részt akkor éjszaka – sokkal vidámabban, mint például Garrick úr, aki csak nagyon szegényes sikert aratott *Agis-ával*⁵ és sivár kórusaival, és akinek megint éreznie kellett, hogy jó alkalmat mulasztott el, amikor Home úr tragédiáját előnyben részesítette fiatal szerzőnk darabjával szemben. Vidám vacsorán, azt mondtuk? – sok vidám vacsorán. Gumbo úr megvendégelt sok vállrojtos úriembert, akik közrejátszottak gazdája remekművének támogatásában; Henry Warrington úr vacsorát adott a Térdszalagrendben, a Pall Mallen, új ezrede tiz tisztjének, akik azzal a kizárólagos céllal jöttek fel, hogy a *Carpezan*-t fellendítsék; és végül Warrington úr a tragédia három főszereplőjét fogadta, továbbá az oldalpáholy családi körét, Johnson urat és lángeszű barátját, Reynolds⁶ urat, a festőt, Lord Castlewoodot és hűgát, és még néhányat. Lady Maria véletlenül a fiatal színész mellett ült, aki a király szerepét játszotta. Warrington úr valahogyan Theo kisasszonyt kapta szomszédjául, és kétségkívül kellemes estét töltött mellette. A legnagyobb élénkség és szívéllyesség uralkodott, s amikor tósztozni kezdtek, Lady Maria vidáman a „magyar királyra” emelte poharát. Ez az úriember, akiben nagy ékesszólás és tűz lakozott, kitűnő modora volt, színpadon éppúgy, mint színpadon kívül, kijelentette, hogy bár halált szenvedett az est folyamán, s reméli, hogy még százszor is meghal majd ugyanazon a csatamezőn, de esküdött, hogy élve vagy halva, tudja, kinek alázatos szolgája lesz örökre. Ő, volna csak igazi koronája aranyfűstös kartondiadémja helyett – milyen örömmel rakná öladysége lábához! Sem mylord, sem Esmond úr nem volt nagyon elragadtatva ennek az úrnak túlzott galantériájától, de egy részét – és kétségkívül jogosan – a bornak és puncsnak tulajdonították, amelyből bőven kivette ré-

⁵ Home tragédiája, amit Garrick vitt színre.

⁶ Reynolds, Sir Joshua (1723–92) – angol arcképfestő, dr. Johnson baráti köréhez tartozott.

szét. Theo és húga, újoncok lévén a nagyvilágban, kissé megijedtek Hagan úr rendkívül erélyes modorától, de Lady Maria náluk sokkal tapasztaltabb lévén, zavartalan jókedvvel fogadta. Valamely kései órán előszólították a kocsikat, amelyekhez az urak kikísérték a hölgyeket, de távozásuk után néhányan visszatértek a vacsoraterembe, s a vége az volt, hogy Carpezant gyaloghintón kellett elvinni, s Magyarország királyának komoly fejfájása támadt; és hogy a Költő – habár visszaemlékezett rá, hogy sokat beszélt – egészen elcsodálkozott, amikor vagy egy fél tucat vendége megjelent házában másnap, mert előző éjszaka meghívta őket: holnap is jöjjenek el és vacsorázzanak nála.

Amikor Lambertnét és lányait előző éjszaka kocsijukba segítette, a hölgyek mind elragadtatottak, lelkesek, izgatottak voltak; s nyugodtak lehetnek, a mi úriemberünk másnap náluk volt, hogy újra és újra megbeszélje velük a darabot és a közönségét, a színészeket és a tragédia szépségeit. Lambertné úgy hallotta, hogy a színpad hölgyei veszélyes társaság fiatalemberek számára. Reméli, George vigyáz magára, s nem lesz túl gyakori látogatója az öltözőnek.

George mosolygott, és azt mondta, talizmánja van minden öltözőszobai kísértés ellen, és csöppet sem fél ilyesmitől; miközben beszélt, Theo arcára nézett, mintha az ő szemében volna az amulett, mely a veszélytől majd megóvjá.

– És miért félne, anya? – kérdezte a hajadon együgyűen. Fogalma sem volt veszélyről vagy bűnről.

– Igazad van, édesem, nem hiszem, hogy félnie kéne – mondta anyja és megcsókolta.

– Csak nem gondolod, hogy George úr beleszeret abba a ki-mázolt vénségbe, aki a főszerepet játszotta? – kérdezte Hetty kisasszony, fejét fölszegve. – Olyan öreg, hogy akár az anyja lehetne.

– Szóval úgy gondolod, hogy a mi korunkban már senki sem törődhet velünk, vagy már nincs is többé szívünk? – kérdezte anyu nagyon csípősen. – Azt hiszem, vagy inkább úgy kéne mondanom, azt remélem, és abban bízom, hogy apátok másképpen gondolkodik. Ő, úgy képzelem, teljesen elégedett, kisasszony. Ő nem gúnyolódik az öregségen, akármit csinálnak olyan kislányok, akik most jöttek ki az iskolából. És jobban tennék,

ha oda visszamennének, és jobban tennék, ha eszükbe jutna, miről szól a negyedik parancsolat... bizony jobban tennék, Hetty!

– Nem gondoltam, hogy megszegem a negyedik parancsolatot, ha azt mondom, a színésznő olyan öreg, mint George anyja – védekezett Hetty.

– George édesanyja olyan idős, mint én vagyok, kisasszony! Legalábbis egyidős volt velem, amikor iskolába jártunk. És Fanny Parker... most Mountainné... hét hónappal öregebb volt, és együtt jártunk franciaórára; és nem látom be, miért tennék a gyerekeink a korunkat nevetséges megjegyzések tárgyává, és hálás lennék, ha ettől megkímélnél, engedelmeddel! Maga túl öregnek tartja az édesanyját, George?

– Boldog vagyok, hogy anyám egyidős magával, Lambert néni – mondta George a lehető legérzelmesebben.

Furcsa örülete a szenvedélynek – furcsa fonákja az észnek! Bizonyos időszakban a házasság előtt nem ritka eset, hogy egy férfi egyenesen szereti az anyósát! Ebben az időben a mi jó tábornokunk esküdözött, és nem egészen ok nélkül, hogy féltékeny. Lambertné sokkal több figyelmet szentelt George-nak, mint bárki másnak a családban. A lehető legelőnyösebben öltöztette fel Theót, ha vele kellett találkoznia; örökké Theót becézte, és hozzá fordult, amikor George beszélt. Mindig az járta: „Nem gondolod, hogy ragyogó a színe?” – „Nem gondolod, Theo, hogy ma nagyon sápadt?” – „Nem gondolod, hogy túl soká ült éjszaka a könyvei mellett?” – és így tovább. Ha George megfázott, Lambertné legszívesebben zabkásalevest főzött volna és forró lábfürdőt készített volna neki. Átküldte neki receptjeit. Ha George távol volt, szüntelenül róla beszélt a lányának. Merem állítani, hogy Theo kisasszonynak meglehetősen kedvére volt ez a téma. Ha George eljött, bizonyos, hogy Lambertnéra szükség volt a ház valamely másik részében, és ilyenkor Theót szólította fel, hogy viselje gondját George úrnak, amíg ő vissza nem tér. És mielőtt visszatért a szobába, miért hogy mindig hallani lehetett, amikor az ajtón kívül legkisebb, ártatlan gyerekével beszél vagy szolgálva az emeleten, és így tovább? És amikor Lambertné újra megjelent, George úr, ugye, mindig megfelelő távolságra állt vagy ült Theo kisasszonytól – kivéve, igaz, azon az egy napon, amikor Theo kisasszony véletlenül éppen le-

ejtette az ollóját, és George úr természetesen lehajolt, hogy felvegye? Miért pirult el Theo kisasszony? Hát nem arravaló az ifjú arc, hogy kipiruljon, és a rózsa, hogy kiviruljon tavasszal? Nem mintha anya valaha is észrevette volna a pirulást, inkább egészen ártalmatlan beszélgetésbe kezdett erről vagy arról, miközben boldogságtól sugárzón ült le a kézimunkaasztalához.

És végül megjött egy levél Virginiából, Madame Esmond tiszta, jól ismert kézírásával, és George remegett és pirult a levéllel kezében, miközben feltörte pecsétjét. Válaszul jött arra a levélre, amelyet ő küldött haza öccse tiszti rangja, és saját, Lambert kisasszonyhoz való vonzalma tárgyában. Harryra vonatkozó szándékait Madame Esmond teljes mértékben helyeselte. Ami a házasságát illeti, nincs kifogása a korai házasságok ellen. A képet, melyet fia festett Lambert kisasszonyról, azzal az elnézéssel fogadja, mely megilleti a szerelmesek arcképeit, és fia érdekében reméli, hogy az ifjú hölgy egészen olyan, amilyennek leírja. Pénzzel, mint Madame Esmond fia leveléből értesült, úgy látszik, egyáltalában nincs ellátva a kisasszony, ami nagy kár, mert az ő családjuknak – habár földben gazdagok – kevés a készpénze. Mindazonáltal az ég áldása folytán odahaza bőven van miből élni a gyerekeknek és a gyerekek gyerekeinek, és fiainak hitvesei mindenből részesedhetnek, amiye neki van. Ha majd több részletet fog hallani Lambert úrtól és Lambertnétől, ő is bővebben fog válaszolni. Nem akarja azt állítani, hogy nem táplált nagyobb reményeket a fiára nézve, miután az ő nevével és kilátásaival rendelkező úriember az ország legelőkelőbb hölgyének kezére is igényt tarthatna; de mivel az ég úgy akarta, hogy fiának választása az ő régi barátnőjének lányára essen, ő belenyugszik, és George feleségét mint saját gyereket fogadja. Ezt a levelet Van den Bosch úr viszi Albanyból, aki nemrégén vásárolt egy nagy birtokot Virginiában, és aki Angliába utazik, hogy unokáját lányinternátusba adja. Ő, Madame Esmond, nem pénzéhes, és nem azért kívánja, hogy fiai minden figyelemben részesítsék Van d. B. urat, mert ez az ifjú hölgy nagy vagyon örökösnoje. Birtokaik közeli szomszédságban vannak egymással, és amennyiben Harry megtalálná az ifjú hölgyben azokat a személyi és lelki tulajdonságokat, amiket *élet társában megkívánna*, akkor legalább megvolna az az elégtétele, hogy hanyatló évei-

ben mindkét fiát közelében láthatná. Madame Esmond azzal fejezte be levelét, hogy szívből jövő üdvözléseit küldte Lambert-nénak, akitől szeretne továbbiakat hallani, és áldását az ifjú hölgynek, leendő menyének.

A levél nem volt nagyon szívélyes, s írója nyilvánvalóan nem volt egészen elégedett. De akármilyen volt a levél, Madame Esmond forma szerint megadta beleegyezését. Milyen mohón rohant George kezében a régóta áhított hírrel a Sohóba. Azt hiszem, ottani derék barátaink bizonyára leolvasták ezt a hírt az arcáról – különben miért fogta volna meg Lambertné lánya kezét, és csókolta volna meg Theót olyan szokatlan melegséggel, amikor George bejelentette, hogy levelet kapott hazulról? Aztán George megcsukló hangon, halovány arccal és észrevehető remegéssel, Lambert úrhoz fordulva, így szólt:

– Madame Esmond levele, uram, válasz az enyémre, amelyben közöltem vele, hogy Angliában olyan vonzalomra ébredtem, amelynek részére anyám helyeslését kértem. Hálásan mondhatom, hogy beleegyezését adta, és most drága barátaimat kell megkérnem, hogy ők is ugyanilyen jók legyenek hozzám.

– Isten áldjon meg, drága fiam! – mondta a jó tábornok, egyik kezét a fiatalember fejére helyezve. – Örülök, hogy a fiamnak mondhatlak, George. Ugyan, ugyan, ne boruljatok térdre, gyerekek! George letérdelhet, annyi szent, hogy hálát adjon Istennek, amiért a legjobb kis feleséget kapta egész Angliában. Igen, édesem, hacsak nem voltál beteg, soha nem okoztál nekem szívfájdalmat... és én mondom, boldog a férfi, aki téged elnyer!

Semmi kétségem, hogy a fiatalok letérdeltek szülőik előtt, amint az szokás volt abban az időben; és abban is egészen bizonyos vagyok, hogy Lambertné mindkettejüket megcsókolta, valamint hogy bőségesen teleharmatozta zsebkendőjét. Hetty nem volt jelen ennél az érzelmes jelenetnél, s amikor hallott róla, meglehetősen fanyarul szólt hozzá, s csöppet sem kellemes nevetés kíséretében így szólt:

– Más újdonság nincs a részemre? Hiszen ezt már hónapok óta tudom. Azt hiszitek talán, nekem nincsen se szemem, se fülem?

De titkon sokkal szelidebb volt. Nővére nyakába borult, szen-

vedélyesen megcsókolta, s esküdözött, hogy Theo soha, soha nem talál majd senkit, aki úgy fogja szeretni, mint a húga. Theoval egészen odaadóan és alázatosan viselkedett. George-zsal szemben nem tudta magát megtürtőztetni a tréfáktól és gúnyolódástól, de George sokkal boldogabb volt annál, semhogy valami nagyon hederítsen Hettyre, és sokkal nagylelkűbb, semhogy ne lássa féltékenykedésének okát.

Amikor minden érdekelt fél elolvasta Madame Esmond levelét, ez az okmány, az igazat megvallva, eléggé bizonytalanul hatott. Csak azt az ígéretet tartalmazta, hogy Madame Esmond házába fogadja a fiatal párt, de semmiféle javaslatot, hogy önálló háztartást alapíthassanak. A tábornok fejét csóválta a levél fölött – eszébe sem jutott, hogy közelebből megvizsgálja, csak néhány nappal azután, hogy létrejött az eljegyzés lánya és George között; de most, amikor elolvasta Madame Esmond szavait, ezek nem nagy vigaszára szolgáltak.

– Eh! – mondta George. – Háromszáz fontot kapok a tragédiámért. Könnyűszerrel meg tudok írni évenként egy darabot, és a legrosszabb esetben is ebből meg tudunk élni.

– Ebből meg az apai örökségedből – mondta Theo apja.

George-nak most – kissé habozva – meg kellett magyaráznia, hogy az anyja részére vásárolt holmik számláinak és Harry tiszti kinevezésének meg adósságainak, valamint saját váltságdíjának kifizetése után, apai örökségének majdnem teljesen végére jár.

Lambert úr ábrázata még jobban elkomolyodott e bejelentésre, de látta, hogy lánya milyen gyöngéd ijedtséggel fordítja felé a szemét, s karjába fogta őt, és kijelentette, hogy ha legrosszabbra fordul is, az ő kedvencének kívánsága nem fog meg hiúsulni.

Ami azt illeti, hogy visszamenjen Virginiába, George őszintén bevallotta: nincs nagyon inyére az az elképzelés, hogy visszatérjen, és teljesen anyjától függjön. Lefestette Lambert tábornoknak otthoni életét, és megmagyarázta, mennyire nincs inyére ez a rabszolgaság. Nem. Miért ne maradhatna Angliában? Írna új tragédiákat, tanulmányozná a jogot, és talán állást is kaphatna? Csakugyan, miért is ne? Rögtön el is készítette egy újabb tragédia tervét. Munkájának részleteit időnként elvitte Theo kisasszonynak és húgának: Hetty ásitozott a műtől, de Theo kijelen-

tette, hogy még szebb s csodálatosabb, mint a legutóbbi, pedig az is tökéletes volt.

Fiatal barátunk eljegyzését tudtára adta családtagjainak; Sir Miles Warringtonnak unokaöccse szertartásos levélben jelentette be. Sir Miles egy ideig nem emelt különösebb kifogást a házasság ellen, habár megjegyezte, hogy nevét és kilátásait figyelembe véve, Warrington úr magasabbra is nézhetett volna. Az igazság az, hogy Sir Miles azt képzelte: Madame Esmond valamilyen jelentős járadékot folyósít fiának, úgyhogy gondtalan körülmények között él. De amikor meghallotta, hogy George teljesen anyjától függ, és saját apai örökségét elköltötte, ahogy Harry régebben a magáét – Sir Miles felháborodása unokaöccse könnyelműségén nem ismert határt, nem is tudott kellő szavakat találni, hogy kifejezze borzadályát és haragját az erkölcsi érzék azon hiánya miatt, melyről mind a két boldogtalan fiatalember tanúságot tett; s kötelességének tartotta, hogy elmondja, mit tart róluk, s ezért megírta véleményét húgának, Esmond asszonynak Virginiába. Ami Lambert tábornokot és feleségét illeti, akik pedig tiszteletre méltó személyiségeknek számítottak – szó nélkül kell-e tűrni, hogy ilyen emberek házasságba csaljanak egy pénztelen fiatalembert a pénztelen lányukkal? Sir Miles a velük és a George viselkedésével kapcsolatos nézeteit részleteken kifejtette Madame Esmondnak, épp hogy csak az ujját nyújtotta George-nak, valahányszor unokaöccse meglátogatta Londonban, és még csak meg sem hívta, hogy kivegye részét a híres, családi híg sörből. Harry irányában valamennyire megenyhült nagybátyja: Harry megtette kötelességét a hadjárat folyamán, és magas helyen dicsérettel említették. Ő már kitombolta magát – ő legalább igyekszik megjavulni, de George tékozló fiú, aki rohamosan halad a tönk felé, s nevét csak sóhaj kíséretében említették a családban. Nem tudom, léteznek-e manapság olyan szegény fickók, akiket előkelő családjuk üldöz és kimar; akik miatt sóhajtoznak, akiket megköveznek, sőt a szomszédok kezébe is köveket adnak, hogy ők is hasonlóképpen cselekedjenek? Az egész apai örökség elköltve! Jóságos ég! Sir Miles el-sápadt, amikor meglátta, hogy unokaöccse jön. Lady Warrington imádkozott érte, mint közveszélyes kárhozottért; George meg időközben csak járt a városban, s egyáltalában nem tudott

róla, hogy ennyi haragra és ennyi jámborságra ad alkalmat. Elvitte a kis Miley színházba, aztán hazavitte. Jegyeket küldött nagynénjének és unokanővéreinek, amelyeket ők, ugye, nem utasíthattak vissza: nagyon feltűnő lett volna, ha teljességgel szakítanának vele. Így hát nemcsak hogy elfogadták a jegyeket, hanem valahányszor vidéki választóik érkeztek Londonba, újabb jegyeket kértek tőle, de gondot fordítottak rá, hogy a legroszszabb indítókkal magyarázzák George jó összeköttetését a színházzal, s úgy sejtessék, hogy a legszégyenletesebb, bizalmas viszonyban van a színésznővel. Miután azonban egy magasztos személyiség is elment a színházba, s kifejezte tetszését Warrington úr drámájával kapcsolatban Sir Miles előtt, amikor az megjelent ő királyi fensége *lever*-jén a Saville House-ban – Sir Miles, igaz, megváltoztatta véleményét a darabról, s ettől fogva nagyobb tisztelettel emlegette. Időközben, mint már említettük, George úgy töltötte életét, hogy egyáltalában nem vett tudomást a világ semmilyen nagybácsija, nagynénije és unokatestvére véleményéről.

Az Esmond unokatestvérek legnagyobb része legalább udvariasabb és szívélyesebb volt, mint George rokonai a Warrington ágon. George mindig fenntartotta azt a véleményét, hogy bárhogy is viselkedett kártya közben, Lord Castlewood azért szereti a virginiai testvéreket, és George meglehetősen szívesen volt a társaságában. Sokkal tehetségesebb volt, mint sokan, akiknek sikerük van az életben. Jó neve volt, csak valahogyan bemocskolta egy kissé; jókora esze volt, csak senki sem bízott benne, igen körmönfont élettapasztalattal és emberismerettel rendelkezett, ezért nem bízott az emberekben és legkevésbé saját magában. S talán ez volt legfőbb akadályja boldogulásának. Lady Castlewood, mint igazi társasági dáma, mindig megnyerő álarcot viselt, tökéletes udvariassággal fogadta George urat, szívesen látta, bármennyi guinea-t is akart elveszíteni öladysége kártyasztalánál. William úr és a virginiai testvérek között soha nem uralkodott nagy szeretet; de ami Lady Mariát illeti, habár szerelmi ügye befejeződött, nem tartott haragot kuzenjai iránt; nagy tisztelettel és szeretettel viseltetett, s ennek egy részét a fiatal emberek hálásan viszonzták. El volt ragadtatva, hogy Harrynak a hadjáratban tanúsított vitézségéről hallott; boldoggá

tette George hirtelen sikere a színházban: újra meg újra meg-
nézte a darabot, és kívülről tudta minden kedvenc helyét a *Car-
pezan*-ból. Egy napon, amikor George úr és Theo kisasszony ér-
zelmes sétára indultak a Kensington Kertekben, kit nem pillan-
tanak meg, mint Maria kuzinjukat egy divatos ruhájú és csinos
paszmányos kalapú úriember társaságában, és ki más volt ez
az úriember, mint öfelsége Lajos, magyar király, Hagan úr?
Hagan úr üdvözölte a társaságot, de hamarosan ott is hagyta
őket. Lady Mariával az imént találkozott véletlenül. Hagan úr
azt mondta, olykor eljön nyugalmat keresni, és szerepét tanul-
ja a Kensington Kertekben, s George meg a két hölgy együtt
elsétáltak Lord Castlewood kapujáig a Kensington Square-en,
amikor is Lady Maria ezer bókot mondott Theónak a jó színé-
hez, az erényéhez, a jövődő boldogságához, édesapjához és édes-
anyjához, jövődöbéli férjéhez, páduaselyem kabátjához, meg a
szép kis lábához meg a cipőcsátjához.

Harry véletlenül Londonba érkezett ezen az estén, és szokott
szállásán aludt. Amikor George megjelent a reggelinél, a kapi-
tány már a szobában volt – mert az akkori idők szokása szerint
minden tiszt urat kapitánynak neveztek –, és a leveleket nézte
a reggeliző asztalon.

– Nini, George! – kiáltotta. – Levél Mariától!

– Kisfiú elhozni Common Gardenből az este... George úrfi
aludni – mondta Gumbo.

– Mi állhat benne? – kérdezte Harry, miközben George fur-
csa arckifejezéssel futotta át levelét.

– Bizonyára a darabomról ír – felelte George, eltépte a papi-
rost, de továbbra is megőrizte furcsa tekintetét.

– No de csak nem ír *neked* szerelmes leveleket, Georgy?

– Nem. Nekem igazán nem – felelte a másik.

De egy szót se szólt többé a levélről, s amikor a Dean Stree-
ten ebédelt, Lambertné így szólt hozzá.

– Szóval tegnap a Kensington Kertben találkoztak valakivel,
aki a magyar királlyal sétált.

– Miféle kis pletykafészektől hallotta? Merő véletlen talál-
kozás volt... a király odajár a szerepét tanulni, Lady Maria
pedig véletlenül éppen áthaladt a kerten, hogy meglátogassa a
másik király néhány szolgáját kensingtoni palotájában.

S ezzel az ügy egy időre elintéződött.

Közbejöttek más események is, és mind fontosak voltak a virginiai testvérek szempontjából. Egy este, nem sokkal karácsony után, a két úriember és még néhány barátjuk összegyűlt Lambert tábornok vacsoraasztala köré, s a társaságban ott volt Harry új ezredparancsnoka is a hatvanheteseknél, Wolfe vezérőrnagy. A fiatal tábornok a szokottnál is komolyabb volt. A társalgás a háborúról folyt. Rendkívül fontos események voltak a láthatáron. A most hatalmon levő nagy miniszter eltökélte, hogy sokkal kiterjedtebb területen folytatja a háborút, mint ahogy azt eddig megkísérelték: egy sereget Németországba rendelték Ferdinánd herceg segítségére; másik nagy haderő Amerikába készülődött – s ekkor közbeszólt Lambert úr:

– Igyunk a parancsnok egészségére: dicsőséges hadjáratot, szerencsés visszatérést kívánunk neki.

– Miért nem iszik velünk, James tábornok? – kérdezte a háziasszony vendégétől.

– Nem ihatik saját magára – mondta Lambert tábornok –, ez a mi dolgunk!

Micsoda? Jamest kinevezték? Minden hölgynek inni kell erre a tősztra, s kedves hangjukat belevegyítették a társaság többi részének tetszésnyilvánításába.

Miért olyan mélabús a tábornok? – kérdezték egymástól a hölgyek, amikor visszavonultak.

– Talán elbúcsúzott a szívszerelmétől – vélte a gyöngéd szívű Lambertné. És ettől az érzelmes gondolattól, kétségkívül, valamennyi hölgy elszomorodott.

Az úriemberek időközben folytatták beszélgetésüket a háborúról és efféléről. Wolfe úr nem cáfolt meg senkit, amikor azt mondták, hogy a hadjárat Kanada ellen irányul.

– Ó, uram – mondta Harry –, bárcsak az ezrede is magával menne, hogy újra meglátogathatnám régi barátaimat Quebecben.

Micsoda, Harry járt már ott? Igen. Leírja öt év előtti kanadai látogatását, s kiderül, hogy jól ismeri a várost és a környékét. Kirak maga elé az asztalra néhány darab kekszet, s puncsból két folyócskát folytat mindkét oldalon.

– Ez az elágazás az Orléans-sziget – mondja –, a Szent Lőrinc folyó északi és déli ágával kétoldalt. Ez az Alsóváros egy

üteggel... hány ágyú állt ott a mi időnkben, bátyám?... de messzehordó ágyúkkal a Szent József-partról ugyanazt a hatást lehet elérni. Itt van az, amit kis folyónak neveznek, a Szent Károly, és egy pontonhid egy *tête du pont*-nal⁷ a fegyvertérre. Itt a fellegvár, és itt vannak a kolostorok... rengeteg kolostor... és a székesegyház; és itt, a nyugati és déli városfalon túl van az, amit Ábrahám Sikjának neveznek... ahol egy bizonyos kis ügy lefolyt, emlékszel, bátyám? Ő meg egy fiatal tiszt a Rousillon ezredből húsz percig *ça ça-ztak*⁸ egymásra, és George kicsipkázta őt, aztán *amitié éternelle*-t⁹ esküdtek egymásnak. George jól járt vele, mert a segédje megmentette az életét Braddock vereségének azon a rettenetes napján. Remek kis fickó volt, igyunk rá: *Je bois à la santé du Chevalier de Florac*!¹⁰

– Micsoda, maga is beszél franciául, Harry? – kérdezte Wolfe úr.

A fiatalember mohó szemmel nézett az ezredesre.

– Igen – mondta –, beszélek, de nem olyan jól, mint George.

– De ő emlékszik a városra, és tudja az ütegek helyét, hiszen látja, és ezerszer jobban ismeri a terepet, mint én! – kiáltotta a nagyobbik testvér.

A két öreg tiszt egymásra pillantott; Lambert úr mosolygott és bólintott, mintegy válaszul bajtársának néma kérdezősködésére, mire a másik megszólalt:

– Harry úr – mondta –, ha elege van az előkelő társaságból, és White-ből, és a löversenyből...

– Ó, uram! – mondta a fiatalember mélyen elpirulva.

– És ha kedve van rövidezen tengeri utazásra indulni, látogasson meg a lakásomon, holnap.

Mi volt ez a hirtelen feltörő éljenzés, amit a hölgyek meghallottak a fogadószobájukban? Az a hurrázás volt, amivel Harry Warrington a tábornok meghívásának hallatára felugrott.

Azon az estén a hölgyek már nem látták viszont az urakat. Lambert tábornoknak másnap korán reggel el kellett mennie egy ügyben, még mielőtt családját láthatta volna, de előző este sem

⁷ Hidfő. (francia)

⁸ Itt: ez-az. (francia)

⁹ Örök barátság. (francia)

¹⁰ Florac lovag úr egészségére iszom! (francia)

említette egy szóval sem Harry kitörését. De amikor ebédnél találkozott szeretteivel, egy pillantás Hetty kisasszony arcára meggyőzhette a kitűnő úriembert, hogy lánya tudja, mi történt előző este, és mire készül a virginiai fiatalember. Ebéd után Lambertné elmélyedve kézimunkázott, Theo kisasszony olasz verseket olvasott. A tábornok szokásos vendégei közül véletlenül egy sem volt jelen ezen az estén.

Lambert úr megfogta Hetty kis kezét, és elkezdett vele beszélgetni. Nem tett célzást arra a témára, amelyről pedig tudta, hogy a legfőbb helyet foglalja el Hetty lelkében, éppen csak a szokásosnál nagyobb gyöngédségével és kedvességével adta értésére, hogy ismeri a gondolatait.

– Ma James Wolfe-nál reggeliztem – mondta –, és Harry barátunk is ott volt a társaságban. Amikor ő meg a többi vendég elment, én még maradtam, és Jamesszel a nagy hadjáratról beszéltem, amelyikre el fog vitorlázni. Bárcsak vitéz apja néhány hónappal tovább élt volna, és látta volna, ahogy dicsőséggel érkezik meg Louisbourg-ból, s tudta volna, hogy egész Anglia tekintete feléje fordul, és még nagyobb dicsőséget remél tőle! James testileg rettenetesen beteg... annyira beteg, hogy aggódom miatta... és a lelkében is nagyon levert, amiért el kell válnia attól a fiatal hölgytől, akit oly régóta szeret. Azt gondolja, hogy egy kis nyugalom helyreállíthatta volna megrendült egészségét; és hogy ezt a fiatal hölgyet magáénak mondhatta, ez volt élete célja. De akármilyen nagy szerelem is az övé... márpedig ő éppen olyan romantikus, mint ti, tizenhét évesek... a becsület és a kötelesség még fontosabb, és ő elhagyja az otthonát, az asszonyt, a kényelmet, az egészséget a becsület és a kötelesség parancsára. Minden becsületes ember ugyanígy cselekedne; minden nő, aki igazán szereti, segítene a fegyverét felcsatolni. James ma este vész búcsút anyjától, és édesanyja ugyan odaadóan szereti őt, és egyike a leggyöngédebb asszonyoknak a világon, mégis tudom, hogy egy pillantással sem fogja elárulni gyöngétségét, amiért fia elmegy.

– Mikor bont vitorlát, apa? – kérdezte a lány.

– Öt nap múlva hajóra száll.

És Hetty nagyon jól tudta, ki vitorlázik el James tábornokkal együtt,

HUSZADIK FEJEZET

Amelyben Harry nyugatra megy

A mi gyöngéd szívünk viszolyog a búcsú bármely elképzelésétől és leírásától, ezért hát nem mondok semmit arról, mit érzett Harry Warrington, amikor búcsút kellett vennie bátyjától és barátaitól. De hát nem ezer és ezer ember volt-e ilyen állapotban? Nem kellett-e Wolfe úrnak is megcsókolnia édesanyját – derék atyja azalatt távozott el az életből, míg fia a dicsőséges louisbourg-i hadjáraton volt távol –, nem kellett-e szíve szerelmét egy búcsúölelésben átkarolnia? És a kövér Holmes tenger-nagynak, mielőtt nyugat felé vitorlázott hajórajával, amelyben ott volt a Somerset, a Terrible, a Northumberland, a Royal William, a Szigony, a Diana, a Tengeri Csikó – saját lobogója a Dublin árbocán lebegvén –, búcsút vennie Holmesnétől és a Holmes kisasszonyoktól? Vagy talán Saunders tenger-nagynak, aki egy nappal utána vitorlázott el, nem élt emberi érzés? Elin-dül a William és vele egész kedélyes matrózlegénysége, végig-szánt a hánytorgó hullámokon, és a szegény Feketeszemű Susan a partról nézi, hogyan tűnik el a hajó az alkonyatban!

Nyugat felé tűnik el. Az éjszaka leszáll, és besötétíti az óceánt. Elmentek, de szívük még mindig otthon időzik. Némán, kimondhatatlanul lágy és gyöngéd szívvel minden férfi csak azokra gondol, akiket elhagyott! A panaszos imáknak micsoda kórusa száll fel az Atyához, szárazon és tengeren, azon a búcsú-éjszakán; odahaza az üres ágy mellett, ahol a hitves könnyezve térdel; a tűz körül, ahol az anya és gyermekei együtt mondják el könyörgésüket; vagy a fedélzeten, ahol a tengerjáró felnéz az ég csillagaira, miközben a hajó az ágaskodó éjféli vizeket ha-sítja! Holnap hétköznapi életünkre kel föl a nap, és elkezdjük a vesződés meg a kötelesség mindennapos feladatát.

George elkíséri öccsét, s vele marad Portsmouthban, míg kedvezőbb szélre várnak. Megszorítja Wolfe úr kezét, utolszor tekint sápadt arcába, s nézi, amint a hajók harangzúgás és a parti ágyúk dörgése közepette elindulnak. Másnap már odahaza van, s azzal foglalkozik, ami bizonyára egyike a legönzőbb s legkizárólagosabb világi elfoglaltságoknak, s amelyben jóformán minden férfi, aki elmúlt már harmincéves, leszolgáltá inaséveit. George szorongó bánatot érez, amikor lakásában benéz a kis szobába, ahol Harry szokott tartózkodni, és még mindig ott látja a kandallóban félig elégett papírjait. De néhány perc múlva már megint úton van a Dean Street felé, és a tűz szeszélyes fényénél suttog hűsleges szívyszerelmének fülébe. Theo nagyon boldog – ő, milyen boldog, hogy George visszatért! Szégyelli, hogy ilyen boldog. Nem szívtelenség tőle, hogy ilyen boldog, amikor szegény Hetty olyan bánatos? Szegény kis Hetty! Igazán önzés így örülni, amikor őt ilyen szomorúság érte. Az ember egész boldogtalan, ha ránéz.

– Ne, uram!... Hát igen, boldogtalannak kéne lennem, és nagyon-nagyon csúnya tőlem, hogy nem vagyok az – mondja Theo, és az ember meg tudja érteni lágy szívű megbánását.

Mit ért azon, hogy „Ne” – ki tudná megmondani? Mondtam már, hogy a szoba sötét volt, és a tűz szeszélyesen lobogott – és a „Ne” kétségkívül a sötétebb pillanatokban hangzott el. Cselédek lépnek be vacsorával és gyertyákkal. Megérkezik a család, a társalgás általánossá válik. A flotta rendeltetése most már mindenütt ismeretes. A hajóra szállt haderő elégséges, hogy legyőzzön minden franciát Kanadában, és ilyen tiszt alatt, mint Wolfe, majd helyrehozza az előző hadjáratok hibáit és szerencsétlenségeit. A tábornok súlyos betegnek látszott, az igaz. De nagy lélek él törékeny testében. A miniszterek, az ország a legtöbbet várják tőle. Vacsora után, a szokáshoz híven, Lambert úr összegyűjti szerény házanépét, és el lehet mondani, hogy most már George Warrington is egészen közéjük tartozik; s amikor a tábornok minden utasért imádkozik szárazon és vízen, Theo és húga egymás mellé térdel. És így, míg a hajó sietve tart messzebb és messzebb nyugat felé, a gyöngéd gondolatok követik, és elmúlik az éj és fölkél a nap.

Még egy-két nap telik el, és már mindenki a könyve mellett ül vagy szokásos munkáját végzi. Ami George Warringtont illeti, ez az ünnevelt drámaíró új szerzeményével van elfoglalva. Amikor a *Carpezan* című tragédia megért harminc vagy negyven estét, más lángelmék foglalják el a színházat.

Akadhattak, akik csodálkoztak, hogyan is lehetett a város olyan állhatatlan, hogy valaha is beleunjon olyan remekműbe, mint ez a tragédia – akik nem tudták elviselni, hogy a színészeket más jelmezekbe öltözve lássák, amint mások verseit szavalják; de a szkeptikus lelki alkatú George nagyon filozofikusan fogta fel tragédiájának végzetét, s jókora, nyugodt elégtétellel rakta zsebre a jövedelmet. Dodsley úrtól, a könyvkereskedőtől megkapta a szokásos száz font tiszteletdíjat, a színház igazgatójától további kétszázat, és a kritikusoktól és barátaitól olyan dicséreteket, hogy nekiült egy új darabnak, amelytől még nagyobb sikert remélt, mint első műalkotásától.

E tanulmányai, valamint másik elbűvölő érdeklődése közben, amely lefoglalja, hónapok múlnak el. Boldog foglalkozás! Az ifjúság és az élet legboldogabb korszaka, amikor a szerelem először szól és először viszonztatik, amikor a legdrágább szempár naponta tündökölve mond istenhozottat, s a leggyöngédebb száj soha bele nem fárad édes titkait elsutogni; amikor a „Jó éjszakát!”-ot kísérő búcsúpillantás gyönyörűséges igézzel biztat holnapra; amikor a szív annyira túlárad a szerelemtől és a boldogságtól, hogy jut belőle az egész világnak; amikor a nap elégedett imával zárul, és örvendetes reménnyel nyílik meg, amikor a kétely gyávaságnak látszik, a balszerencse lehetetlennek, s a szegénység csupán az állhatatosság édes próbájának! Theo szülei hálásan emlékezvén saját kikeletükre, ellágyultan ülnék mellettük, s tanúi e csinos komédiának, gyermekeik előadásában. És egyik későbbi levelében, melyet feleségéhez írt odaadóan egy ideiglenes távolléte közben, George Warrington elmondja, hogyan nézett föl a drága, öreg Dean Street-i ház ablakaira, és eltűnődött, ki ül a szobában, ahol ő meg Theo olyan boldog volt.

Időközben George-nak öccséhez intézett leveleinek némely részleteiből megtudhatjuk, hogyan múlik az idő, mivel foglaloznak barátaink:

Miért mentél vissza az otthoni zord sziklák, sivár partok, izzó nyarak, fagyos telek közé, amikor ugyanannyi babért szedhettél volna Németországban is? Kingsleyék annyi babérral borítva jöttek vissza, mint Jack az erdőből egy májusi napon. A mi hat ezredünk csodákat művelt, és ugyanígy cselekedett volna lovasságunk is, ha Lord George Sackville hagyta volna őket. De amikor Prinz Ferdinand¹ azt mondta: „Roham!” – őlordsága nem hallotta meg, vagy nem tudta lefordítani a német szót arra, hogy „előre”, és így csak megvertük a franciákat, de nem semmisítettük meg őket teljesen, amit pedig megtehettünk volna, ha Lord Granby² vagy Warrington úr lett volna a parancsnok. Mylord visszaérkezett a városba, és haditörvényszékért kiált. Eléggé fent hordta az orrát, amíg jól ment sora, de balszerencséjében olyan állhatatos pimaszságról tesz tanúságot, hogy az ember szinte csodálja már. Olyan képet vág, mintha nagyon irigyelné szegény Byng urat, és nem agyonlőni őt *m a n q u e d ' é g a r d s*³ volna irányában.

A herceg figyelmeztetést kapott, hogy álljon készen a nagyság és a győzelem, s a vereség és csalódás e világából való távozásra. Gutaütés érte ő királyi fenségét, és a pallida *m o r s*,⁴ úgy látszik, bekukucsált a kapuján, és azt mondta: „Majd újra jövök.” Bármilyen zsarnok volt is, ez a herceg nemesen viselkedett kegyvesztettségében, és királynak nem volt még hűségesebb szolgája, mint amelyet a miénk talált saját fiában. Miért is tetszik nekem mindig a vesztes ügy, és miért vagyok hajlamos, hogy a győztesek ellen lázadjak? A ti híres P. uratokat,⁵ vezéred pártfogóját és felfedezőjét, alkalam volt kétszer-háromszor meghallgatni a parlamentben. Engem visszataszít a nagyzó beszéde. Bárcsak valamilyen

¹ Brunswick hercege (1721–92) részt vett a hétéves háborúban, győzelmeket ért el a franciák ellen.

² Granby, Lord John (1721–70) – angol hadvezér.

³ Tapintatlanság. (francia)

⁴ Sápadt halál (Horatius). (latin)

⁵ Pitt angol miniszterelnök.

kis Dávid leparittyázná ezt a pöffeszkedő óriást. A gondolatai meg a szavai mindig hatásvadászóak. Akkor már Barry stílusát jobban szeretem, habár a másik a félelmetesebb színész.

Pocahontas jól halad. Barrynak tetszik Smith kapitány szerepe, és habár piros kabátot és kék hajtokát meg vállpántot akarna viselni, én pontosan úgy szeretném öltöztetni, mint ahogy valamelyik festményen látható az Erzsébet királynő korabeli úriemberek képein Hampton Courtban;⁶ nyakfodorral, négyszögletes szakállal és szögletes cipővel. „És Pocahontast – talán tetováltatni akarnád?” – kérdi Lambert bácsi. Hagan szerepe – azé a harcosé, aki szerelmes Pocahontasba, s amikor látja, hogy a kapitány felé hajlik, nagylelkűen megmenti vetélytársának életét – remélem, siker lesz. Furcsa egy szerzet ez a Hagan: a szája tele van színpadi léhasággal és ripacskodással, de jó, tisztességes, derék ember, ha nem tévedek. Mérges, mert legutóbb Sir O’Brallaghant osztották ki rá Macklin úr új bohózatában, az Új mód a szerelemben. Azt mondja, nem füllik a foga, hogy nyeevit ennek az ír bitangnak a majmolásáaa kificamiiccsa. Mintha itt szó lehetne majmolásról, amikor olyan csodálatos orrhangú dialektusa van saját magától is!

Mondjam-e, ne mondjam neked? Titkoljam el teelötted? Megbántsam az érzéseidet? Tegyelek örjögöen féltékennyé, hogy szabadságot kérj, és visszatérj Európába? Tudd meg hát, hogy bár Carpezan régóta meghalt, Maria kuzin még egyre eljár a színházba. Tom Spencer estéről estére megleste a karzaton, mégpedig azokon az estéken jár oda, amikor Hagan is szerepel. Gyorsan, Burroughs, Warrington úr csizmáit és útitáskáját! Azonnal rendelj egy négylovas kocsit Portsmouth felé! Az a levél, amelyiket egy napon elégettem, amikor éppen reggelinél ültünk – most már kiengedhetem a zsákbamacskát, mivel a cicus olyan csodálatos utakat tud befutni –, M. kuzintól jött, s titkon arra kért, hogy ne árulkodjam róla; de nem állhatom meg, hogy neked meg ne súgjam: Maria e pillanatban azzal van elfoglalva, hogy a lehető leggyorsabban megvigasztalódjék. Rontsam el a mulatságát? Mondjam el a bátyjának? Mennyiben tartozik rám ez az ügy? Mit tettek az

⁶ Királyi kastély London mellett. Ma múzeum.

Esmondok érted meg értem, hacsak azt nem, hogy elnyerték kártyán a pénzünket. De én mégis szeretem nemes unokabátyánkat. Úgy sejtem, jó lenne ő, ha képes lenne rá – vagyis inkább: jó lett volna ő valaha. Rossz életúton indult el, ahonnan most már valószínűleg késő volna visszafordulni. Ő, *beati agricolae*.⁷ A mi Virginiánk unalmas volt, de adjunk hálát az égnek, hogy ott nevelkedtünk. Kis rabszolgák lettünk, de nem a romlottság, kártyázás, rossz férfi és női társaság rabszolgái. Az én szegény Harrym csak amikor elment otthonról, került rablók keze közé. A rablókat en *grand*⁸ értem, akik lesben álltak rá, és levetkőztették az angol országutakon. Egyáltalában nincsen rólad rosszabb véleményem, amiért te jártál pórul, és át kellett adnod a bugyellárisodat. Te most majd jóváteszed, és magad szerzel jó nevet magadnak, és még több „francia sárkányt” ölsz meg, és nagy hadvezér lesz belőled. Anyánk meg majd beszél a fiáról, a kapitányról, az ezredesről, a tábornokról, és megfesteti a képét valamennyi rendjelével és vállpántjával, amikor én, szegény, csak mihaszna poéta leszek, vagy ha a legjobbat remélhetjük, kényelmes hivatalnok a richmondi vagy kew-i vityillójában, egy féltucat aprósággal, akik odajönnek majd hajlongani és pukedlizni a kertkapuhoz, amikor nagybátyjuk, a tábornok elvágat csatalován, a szárnysegédével, akinek zsebe tele van mézeskaláccsal az unokaöccsök és unokahúgok részére. Neked jutott osztályrészül Mars kardját forgatni. Ami engem illet, én nyugodalmas életet szeretnék: nyugodalmas kis otthont, nyugodalmas kis könyvtárszobát sok könyvvel, meg egy kis Valakit, *dulce ridentem, dulce loquente m*,⁹ a kandalló másik oldalán, miközben papiromat telefirkálom. Én annyira örülök ennek a kilátásnak, olyan tökéletesen elégedett és boldog vagyok vele, hogy ha rágondolok, félek: semmibe foszlik, s még az én drága Halomnak is szégyellek a boldogságomról beszélni. Mit nekem a becsvágy, ha ez biztosan enyém lesz? Mit törődöm én a háborúkkal, ha e boldogító béke mosolyog mellettem?

⁷ Ó, boldog földművesek! (Vergilius). (latin)

⁸ Nagyban. (francia)

⁹ Az édesen nevetőt, az édesen csacsogót, (Horatius). (latin)

Anyánk barátja, Mynheer Van den Bosch, elutazott, hogy föltedezze családját Hollandiában, és bármilyen hihetetlennek hangzik is, talált is családot. A kisasszony – akit az anyai gondoskodás méltóságod feleségének szánt – fél évet töltött a kensingtoni intézetben, és olyan kiművelten távozott onnan, hogy tökéletes, előkelő hölgy lett belőle. Nagypapája elhozta a Dean Streetre, hogy bemutassa pukedlijét, és rendkívül elegáns bókot vágott ki. Még nem egészen tizenhét éves, de egy hatvanéves özvegynek sem lehet biztosabb a fellépése. A teljes egyenrangúság alapján társalgott Lambert nénivel, a lányokat csitriknek kezelte – Hetty dühére és Theo mulatságára. A tábornokkal politikáról beszélt és a legutolsó estélyekről, toalettekről, operákról, divatról, pletykákról, olyan tökéletes biztonsággal, hogy, egy-két baklövéstől eltekintve, azt hihetné, Lydia kisasszony a Mayfairén született. A város udvari negyedében fog lakni, azt mondja, és türelmetlen nagyatyjával, akinek a Monument Yardban van lakása. Akik szeretik a barna szépséget, szebb kis m i g n o n n e¹⁰ teremtest aligha találhatnak. De az én ízlésemet ismered, drága öcsém, és...

Itt következik egy oldal, tele elragadtatással és versidézettel, amelyet az olvasóra és a levélíró emlékezetére való tekintettel a jelen oldalak szerkesztője nem óhajt kinyomatni. Bizonyos korú hölgyek és urak emlékezzenek vissza arra az időre, amikor ők ragadtatták el magukat, saját számlájukra, ilyen szenvedélyes bolondságokig; amikor megbűvölőjük dicsérete zengett örökké ajkukról vagy csörgedezett tollukból; amikor az élet virágai teljes pompájukban álltak, és a tavasz minden madara énekelt. A gallyak már csupaszok talán, s a levelek lehulltak, de hát mindazonáltal ne is emlékezzünk a kikelet idejére? Ami pedig titeket illet, fiatalokat, akiknek májusa – vagy talán áprilisa? – még el sem kezdődött, nektek nincs miért mások szerelmi rap-szódíáival feltartani magatokat: legyetek nyugodtak, ha majd a ti tavaszidőtök elérkezik, a jóságos Természet nyílni hevíti minden virágotokat, és fellelkesíti boldog szíveteket, hogy kiárasz-sza teli dalát.

¹⁰ Kicsike. (francia)

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

A kis ártatlan

George Warrington a fentebb idézett levélben megemlítette, hogy Lord Castlewoodnak Harryval lebonyolított korábbi kártyaműveletei ellenére mylord és George barátok maradtak, és mint jó rokonok találkoznak egymással. Ha George-nak portómentesítésre volt szüksége, vagy ajánlásra az udvarnál, vagy ülőhelyre a lordok házában, hogy végighallgasson egy vitát – unokabátyja mindig készen állt a szolgálatára, kellemes és szellemes kísérőnek bizonyult, és mindenre hajlandó volt, ami előmozdíthatta rokona érdekeit, már amennyiben ez nem érintette a sajátjait.

Sőt, olyan előzékenységet tanúsított, hogy megígérte: minden tőle telhetőt latba vet a hatalmasoknál, hogy állást szerezzen George Warrington úrnak, aki napról napra jobban viszolygott, hogy visszatérjen szülőhazájába, s megint magára vegye az anyai igát. George-nak nem pusztán érzelmi oka volt, hogy Angliában maradjon: a londoni élet és társaság összehasonlíthatatlanul jobban tetszett neki, bármilyen sornál, ami otthon várhatta. Az ültetvényes életmód tétlensége megfelelt volna neki, ha a függetlenségét is élvezhette volna. De Virginiában nem lehetett volna más, csak anyjának legelső és – legalábbis úgy gondolta – legrosszabb bánásmódban részesített alattvalója. Rettegett, ha arra gondolt, hogy ifjú hitvesével hazatér, és ha elképzelte, milyen életet volna kénytelen folytatni a felesége Virginiában. Inkább szabadságot és szegénységet Angliában, rokonlelkek társaságában és talán a jövőendő kitüntetés reményével, mint az otthoni élet sivár taposómalmát, a terhes alárendeltséget, a gya-

kori civakodást, a bizonyosra vehető féltékenykedést és nézeteltéréseket, amelynek alá kellene vetnie feleségét, amint megindulnak hazafelé.

Így hát Lord Castlewood ígéretét, hogy támogatja George-ot, a virginiai fiatalember mohón elfogadta. Mylord ugyan nem valami kiválóan gondoskodott saját öccséről, és peer létére a maga helyzete csöppet sem volt irigylésre méltó; de hát azt hiszük, amit hinni szeretnénk, és George Warringtonnak úgy tetszett, hogy nagy fontosságot tulajdonítson rokona pártfogásának. Nem úgy, mint a Warrington család, Lord Castlewood nagyon nyájasnak mutatkozott, amikor tudomást szerzett George eljegyzéséről Lambert kisasszonnyal; eljött tisztelegni szüleinél; dicsérte nekik George-ot, az ifjú hölgyet meg George-nak, és olyan szeretetre méltóan és kellemesen viselkedett társaságukban, hogy ezek a jószívű emberek megfedkeztek rossz híreről, és úgy gondolták, nagyon rosszindulatú és pletykálkodó társaság lehet, amelyik megrágalmazta. Igaz, ő mondta is, hogy megjavul a társaságukban, ahogy bizonyára mindenki, ha közelükbe juthat. Köztük mylord szellemes, élénk és jó volt – amíg ott volt. Romlottságát és világiasságát köpenyével együtt az előcsarnokban hagyta, és csak akkor öltötte újra magára e tulajdonságokat, amikor gyaloghintójába lépett. Van-e nagyvilági ember, aki ne ismert volna meg életútján ilyen békés és nyugodt révet, valamilyen kikötőt, ahol a vihar elől meghúzódhatnak? Nagyon valószínű, hogy Lord Castlewood csakugyan jobb ember volt, miközben e jó emberek között tartózkodott, és legalábbis addig nem volt képmutató.

És azt is nyugodtan állíthatom, hogy a Lambert szülők nem voltak rosszabb véleménynel örlordságáról, amiért tartózkodás nélkül kinyilvánította csodálatát Theo kisasszony iránt. Ez a csodálat egyébként teljesen őszinte volt, és mylord nem is állította, hogy túlságosan mély.

– Nem mondom, hogy megzavarja az álmomat, és nem fog a szívem meghasadni, amiért Lambert kisasszony valaki mást részesít előnyben – jegyezte meg. – Csak sajnálom, madame; hogy amikor fiatalember voltam, nem volt szerencsém, és nem találkoztam valakivel, aki olyan ártatlan és jó lett volna, mint a maga lánya. Sok rosszat elkerülhettem volna vele; de hát

ártatlan és jó kislányok nem kerültek utamba, máskülönben jobba tettek volna, mint amilyen vagyok.

– Higgye el, mylord, még mindig nem késő! – mondta Lambertné nagyon lágyan.

Castlewood visszahőkölt – félreértette.

– Nem késő, madame? – kérdezte.

Lambertné elpirult.

– Késő, hogy az én édes lányomnak udvaroljon, mylord, de nem késő a megbánásra. Az Írásban is olvashatjuk, hogy erre sose késő. Ha másokat is elfogadtak a tizenkettedik órában, van-e oka, hogy lemondjon a reményről?

– Talán az, hogy jobban ismerem a szívemet, mint maga – mondta mylord panaszos hangon. – Én nagyon jól beszélek franciául és németül, de miért? mert mind a kettőt még a gyerekszobában tanultam meg. Ha valaki később tanul nyelveket, soha nem élhet velük olyan magától értetődően. És így van ez a jóssággal is: az én koromban már nem tudom megtanulni. Csak nézni tudom, ahogy mások gyakorolják, és csodálom őket. Ha én... a másik oldalon leszek, mint Lázár, ad-e majd nekem Theo kisasszony egy csöpp vizet? Ne ráncolja a szemöldökét! Tudom, hogy én ott leszek, Lambertné asszony. Némelyek erre vannak kárhoztatva, és azt hiszem, akadnak majd a mi családkunk tagjaiból is ezek között. Vannak, akik ingadoznak, és az ember alig tudhatja, merre felé hajlik majd a mérleg nyelve. De vannak, akik kiválasztott angyalok, természetesen szállnak ég felé, és azt tesznek, amit akarnak.

– Ó, mylord, és miért ne lehetne maga is a kiválasztottak között? Amíg egy napja hátra van még, amíg csak egy órája is van... remény is van! – mondta a gyöngéd matróna.

– Én tudom, mi megy végbe a lelkében, drága madame... sőt, a szeméből olvasom ki imáit... de mit érhetnek el? – kérdezte Lord Castlewood bánatosan. – Maga nem tud mindent, kedves asszonyom. Maga nem tudja, micsoda életet élünk mi a nagyvilágban; milyen korán kezdjük el; milyen önzővé tett minket a természet, majd a kényszerűség és a nevelés. A Végzet tartja a szeker gyeplőit, és nem kerülhetjük el kárhozatunkat. Tudom, mi a jó; látom, kik a jó emberek: mégis a magam útját járom. A magam útját? Nem, nem a magamét: a Végzetét,

és ez a végzet nem is egészen könyörtelen irányunkban, hiszen megengedi, hogy néha-néha olyan embereket is lássunk, mint maguk.

És megfogta Lambertné kezét, mélyen a szemébe nézett, és mélabús gráciával meghajolt. Minden szava igaz volt. Nincs nagyobb tévedés, mint azt hinni, hogy a gyalgó és rossz emberek-től teljesen idegen a jóérzés, hogy fogékonyság híján vannak. Csak éppen a jóérzések nem sokáig tartanak – sőt, a könnyek valamiképpen az érzelem kicsapongásaihoz tartoznak, mint ahogy, azt mondják, vén kéjencek véleménye szerint, áldozataik könnye és bánata még külön étvágygerjesztő ízt kever a gyönyöreikbe. De Lambertné nem sokat tudott arról, mi megy végbe ennek az embernek a lelkében – hogyan is tudhatott volna? –, s így az asszonyok gyöngéd makacsságával imádkozott érte. Lord Castlewood sokkal jobb – igen, sokkal jobb, mint hiszik róla. Rendkívül érdekes ember. Remény mindig van – miért ne lehetne neki is még mindig reménye arra, ami a legbecsebb?

Majd elválík még, a két vitázó fél közül melyik alkotott pontosabb képet mylord jelleméről. Időközben, ha az úrnak volt is igaza, a hölgy ellágyult, és jókívánatai és imádságai e tapasztalt bűnös megbánásáért ha talán nem is járultak hozzá javulásához, ártani legalábbis nem árthattak neki. Jólelkű doktorok – és van-e derék asszony, aki nem tartozik e fakultáshoz? – úgy veszik gondozásukba az elvetemülteket, mint orvosok a nehéz eseteket. Ha a páciens meggyógyul, iránta való érdeklődésük is megszűnik, és máshová sietnek pulzust kitapintani, orvosságot felírni.

De míg a betegség gyógykezelés alatt volt, a mi kedves hölgyünk nem láthatta elég gyakran a maga betegét. Egész meghitt érintkezés alakult ki Lord Castlewood és Lamberték között. Nem vagyok benne bizonyos, nem kapcsolódtak-e némely világiasság szempontok még a jó Lambertné lelki terveihez is – mert ki tudja, micsoda lángpallosú angyaloktól őrzött, tiszta édenekbe nem lopózik be a világiasság? Fiát nemsokára felszentelik. Lord Castlewood tartott tőle, hogy jelenlegi káplánjának, Sampson úrnak könnyelmű életmódja és eretnek beszédei oda vezethetnek, hogy le kell mondania káplánságáról: s ezen esetben –

célzott rá mylord = a szerény kis parókia megürül, s rendelkezésre áll valamely jó erkölcsi alapelvekkel és jó modorral rendelkező, fiatal papnak, aki beérné illetménnyel és kicsi, de barátságos gyülekezettel.

Így hát baráti érintkezés jött létre a két család között, s a mindig nyájas viselkedésű Castlewood hölgyek nemegyszer jöttek el Lambertné szalonjába pukedlizni. Udvariasak voltak a szülőkhez is, az ifjú hölgyekhez is. Lady Castlewood kártyaestélyei nyitva álltak Lambertné és családja előtt. Folyt a játék, tagadhatatlan – mindenki játszott. Öfelsége, a püspökök, az ország minden peerje és peernéje. De senkinek sem kellett játszani, aki nem akart; és bizonyára senkinek sem kell aggályokat táplálnia e szokással kapcsolatban, ha egyszer olyan magasztos és tiszteletre méltó személyiségek napról napra bátortásukkal járulnak hozzá. Lambertné nemegyszer jelent meg öladysége estélyein, és hálás volt a szíveslátásért, amellyel fogadták, és hízelt neki a csodálat, melyet lányai kiváltottak.

Valamelyik fentebbi oldalon és levélben említés tételgett egy holland eredetű családról, amely úgy érkezett Angliába, hogy virginiai szomszédjuk, Madame Esmond igen erélyesen ajánlotta őket Európában tartózkodó fiainak figyelmébe. A Madame Esmond levelében kinyilvánított nézetek oly világosak voltak, hogy az a ravasz házasságközvetítő, Lambertné, természetesen megértette őket. Ami George-ot illeti, ő már le volt kötve; ami pedig szegény Hetty ideálját, Harryt, ő katonai szolgálaton volt távol, amely körülmény miatt Hetty anyja talán nem is nagyon sajnálkozott. Nevetve mondta George-nak, hogy szót kell fogadnia mamája utasításainak, felbontania eljegyzését Theóval, és megostromolnia Lydia kisasszonyt, aki tiszser – mit tiszser! százszor olyan gazdag, mint az ő szegény lánya, és mindenesetre sokkal szebb.

– Igen, ez igaz – mondta George –, ezt be kell vallanom: szebb és gazdagabb, sőt, talán okosabb is. – E dicséretnek nem egészen tetszettek Lambertnénak. – És ha mindez így van? Hiszen Johnson úr is sokkal okosabb nálam; hiszen... kit is mondjunk?... hiszen Hagan úr, a színész is sokkal magasabb és szebb; hiszen Sir James Lowther sokkal gazdagabb; de hát kérem, madame, azt hiszi talán, féltékeny leszek bármelyikre e

három közül, vagy azt gondolom, Theo cserbenhagy engem a kedvükért? Miért ne ismerhetném hát be, hogy Lydia kisaszszony szebb és gazdagabb és okosabb is, és élénk és jól nevelt, ha maga ragaszkodik hozzá, és angyal, ha úgy akarja? Theo nem fél: ugye, nem félsz, kicsikém?

– Nem, George – mondta Theo olyan becsületes tekintettel, amely legyőzne minden kételkedést, megszégyenítene minden féltékenykedést.

És ha e kérdés-felelet után anyu felhasználja az alkalmat, hogy egy percre kimegy a szobából, behozni az ollóját vagy a gyűszűjét, vagy egy csizmahúzó és papucsot, vagy a keresztet és a gömböt a Szent Pál templom tetejéről, vagy a szalonban felejtett zsebkendőjét – mondom, ha Lambertné eltávozik a szobából valami dolgában, vagy valamilyen természetes vagy képtelen ürüggyel, én legkevésbé sem vagyok meglepve, ha néhány perc múlva, visszatértekor George-ot szoros közelségben találná Theo mellett, akinek felfokozott az arcszíne, s akinek kezét George éppen elereszti – a leghalványabb fogalmam sem lesz, hogy mit is tettek. Maga talán sejti, madame? Talán emlékszik rá halványan, mi szokott történni, amikor Grundy úr jött udvarolni? Talán maga, madame, aki végeredményben nem tartózkodott a szobában fiataljainkkal, pfújozik és szégyen, gyalázatot kiált? Akkor pfuj és szégyen, gyalázat, magára, Grundyné!

Szóval, Harry távol lévén, s Theo és George visszavonhatatlanul eljegyeztetvén, s így semmi lehetőség sem lévén rá, hogy Madame Esmond kis terveit végrehajtsák – miért ne lehettek volna meg Lambertnének a saját tervei; és ha egy gazdag, mutatós, szép, kis feleség kerül az útjába, miért ne kapná meg Jack Lambert, Oxfordból? Így gondolkodik anyu, aki mindig házasságra és férjhezmenésre gondol, és ezt kottyantja ki Lambert tábornoknak, aki gondjainak fejében, szokása szerint, libának nevezi. Mindenesetre, mondja Lambertné, szépség és gazdagság nem akadály; Madame Esmond mindenesetre azt óhajtotta, hogy e családot vendégszeretően fogadják, nem az ő hibája, hogy Harry elment Kanadába. Talán azt szeretné a tábornok, ha visszajönne; ha faképnél hagyná a hadsereget és a jó híret; igen, és visszajönne Angliába, és elvenné ezt az amerikai nőt, és összetörné szegény Hetty szívét = ezt szeretné az apja?

Hallgassuk el a további érveket, s ne legyünk olyan durvák, és célzást se tegyünk rá, hogy Lambert úrnak netán igaza volt, amikor egy szerető hitvest annak az ostoba, lúdtalpú madárnak a nevére nevezett, amelyet évente feláldoznak Szent Márton napján.

Abban a hajdani időben nagyon éles rangkülönbséget tettek az Udvar és a City emberei között; és Van den Bosch úr eleinte, mikor Londonba érkezett, alig érintkezett másokkal, csak az utóbbiakkal. Lakása közel volt ügynökének lakásához a Cityben. Amikor csinos kis unokája szünnapkor megérkezett az iskolából, elvitte jó levegőt szívni Islingtonba vagy a Highgate-re, vagy alkalomadtán sétálni a Tüzérek terére, a Bunhill Fieldsen. Elmentek a baptista imaházba, Finsbury Fieldsen, s egyszer-kétszer titkon elmentek megnézni Garrick urat, vagy azt a mulatságos csibészt, Foote urat, a Kis Színházban. A Lord Mayor fogadásán megjelenni, ez volt a legnagyobb megtiszteltetés, ami ezt az úriembert érhetett; s egy fiatal boltossal táncolni a hampstead-i bálon, végtelen gyönyörűséget jelentett az ifjú hölgynek. Amikor George első ízben ment el tisztelegni anyja barátaihoz, régi ismerősünket, a Temple-beli Draper urat találta ott, aki buzgón figyelmeskedett a kisasszony körül; s az ügyvéd, aki már házas volt, azt mondta Warrington úrnak, nézzon csak körül, mert az ifjú hölgynek óriási vagyona van. Drabshaw úr, egy fiatal kvéker úriember, Trail úrnak, Madame Esmond bristoli ügynökének unokaöccse, ugyancsak állandó figyelmességével vette körül az ifjú hölgyet, s rettentő ijedelem és gyanú fogta el, amikor Warrington úr első ízben megjelent. Warrington úr megtisztelni kívánván anyja szomszédait, vendégségbe hívta őket saját lakására, és természetesen ki mással hozta volna össze őket, mint sohói barátaival? Közülük nem egy kénytelen volt elismerni a kis Lydia kisasszony szépségét. Lába mint egy tűndéré, karja, nyaka, szikrázó szeme akárcsak egy barna kis vadászsnő Diana kíséretében. Magával hozott hazulról egy kis nyafka hangsúlyt, és én – *moi qui vous parle* – száz durva Cockney¹ utánzatát hallottam e hangsúlynak, és éppannyiszor

¹ London külvárosi lakosainak sajátos hangsúlyozású és kiejtésű nyelvjárása.

figyeltem meg, hogy ostobán eltitkolják, pedig mondhatom, hogy – mértékkel – bájos tud lenni egy bájos nő szájából. Ki merészezi ezt tagadni? Maga, kedves Whittington kisasszony, akinek *h*-ival olyan-olyan barátságtalanul bánt a sors? Maga, gyönyörűséges Nicol Jarvie kisasszony, az északi raccsolásával? Maga, szépséges Molony kisasszony, a Dame Street-i éneklésével? Szép ajkon minden hangsúly szép, és kinek a jelvényét fogadjuk el? Legyen az angol rózsa, vagy a skót bogáncs, vagy az ír lóhere, vagy a csillagsávos lobogó? Ami Lydia kisasszony hangsúlyát illeti, bizonyos vagyok benne, hogy nem hangzott utálatosan már az első naptól kezdve sem, amikor e művelt partokra tette lábát, különben Warrington úr, mint jó ízlésű férfi, nyilván helytelenítette volna beszédmódját, s kensingtoni tanítónője nem teljesítette volna kötelességét növendéke irányában.

Elmúlván a fél év, mely alatt nagyapja számítása szerint el kellett sajátítania mindazt a műveltséget, amit a Kensingtoni Akadémia nyújtani tudott, visszatért, semmiképpen sem kedvetlenül, nagyapjához, s elfoglalta helyét a világban. Szűk világ volt ez számára eleinte, de eltökélt kis teremtés volt, s fejébe vette, hogy kibővíti társasági körét; s bármerre kegyeskedett tartani, engedelmes nagyatyja követte. Őt magát eléggé kordában tartották fiatalkorában, mondta, s nem sok jó származott a szigorúságból, melyet ki kellett állnia. Ő is kordában tartotta fiát, aki azonban rossz útra tért. De ami a kis Lyddyt illeti, nagyapja elhatározta, hogy unokájának a lehető legkellemesebb élete legyen. Nem gondolja George úr, hogy igaza van? Virginiában azt beszélték – nem tudja, mennyi joggal –, hogy a castlewoodi úrfiak boldogabbak lettek volna, ha Madame Esmond eltűrte volna, hogy néha a maguk útján járjanak. George nem cáfolhatta meg ezt a szóbeszédet, és arra sem gondolhatott, hogy a jóindulatú öregurat rábírja: változtassa meg terveit unokájával kapcsolatban. A Lambert család pedig mi mást tehetett volna, mint hogy szívesen lássa a kedves öregurat, az oly gyöngéd és elnéző nagyszülőt, Madame Esmond jó barátját?

Amikor a kisasszony megjött az iskolából, a nagyapapa a Monument Yardból egy elegáns házba költözött, Bloomsburybe – oda követték őket eleinte City-beli barátai. Kereskedők voltak a virginiai tőzsdéről; derék üzletemberek, akikkel a derék, öreg

kereskedőnek ügyei voltak; eljöttek velük hölgyeik, lányaik és fiaik, akik mind rendkívül kedvesek voltak Lyddy kisasszonyhoz. Hosszadalmas feladat volna leírni, hogyan tündek el ezek egyenként – hogyan szüntek meg a belsize-i mulatságok, a highgate-i séták, a vasárnapi kirándulások Higg képviselő villájába, Highburybe, vagy a kontratáncok a derék Lanthur úr házában, Hackneyben. Még a vasárnapi szokások is megváltoztak, és – ó, utálatosságok utálatossága! – Van den Bosch úr odahagyta a Bunhill Row-i Bethesda kápolnát, és egyenesen a Queen Square templomban bérelt padot!

A Queen Square templomban – márpedig George Warrington úr egészen közel lakott oda, a Southampton Row-n! Nem volt nehéz rájönni, kire vetette ki hálóját Lyddy kisasszony, és Draper úr, aki nemrégiben ki nem fogyott az ő meg a nagyapja dicsegetéből, most megragadta az alkalmat, hogy óvja George urat, és Van den Bosch úrral kapcsolatban első beszámolóitól egészen eltérő módon tájékoztatta. Van d. B. úr – bármennyit is kérkedett holland származásával – Albanyból jött, és senkiházi volt. Pénzét földspekulációval vagy tengeri portyázással – ami megtevésztésig hasonlított a kalózkodáshoz – és rabszolgakereskedelemmel szerezte. Fia egy szolgálót vett feleségül – ha ugyan ezt házasságnak lehet nevezni, ami nagyon kétséges –, az apja kitagadta, mivel a fiú rossz útra tért, s végül – ami még szerencséjének mondható – saját ágyában halt meg.

– Draper úr csúnya dolgokat mesélt magának énrólam – mondta a nyugodt öregúr George-nak. – Nagyon valószínű, hogy mindnyájan bűnösök vagyunk, és valami rosszat mindnyájunkról igazából is el lehet mondani, persze még sokkal többet, ami nem igaz. Azt mesélte magának, hogy a fiam szerencsétlenül érezte magát velem. Hiszen én is ezt mondtam magának. Gonosz törtéákat mesélt a családomról? Pedig annyira tetszett neki a családom, hogy Lyddymet feleségül akarta adni az öccséhez. Ettől őrizze őt Isten! Sokan megkérték már a kezét, és maga az a fiatal úriember, akit én választottam volna neki, de azért semmivel sem szeretem magát kevésbé, amiért másvalakit részesít előnyben; habár, bocsásson meg méltóságod, sehogyan sem tudom megérteni, mit tud találni a maga kisasszonyában, az én Lyddymmel összehasonlítva.

– Ízlésekről nem lehet vitatkozni, kedves uram – mondta George úr a leggőgösebb hangján.

– Nem, uram, ez már a természet csodái közé tartozik, és naponta előfordul. Amikor boltom volt Albanyben, volt ott egy tip-top nemesúr, aki elvehette volna az én édes lányomat... akkor még élt, és csinos hozománya volt, aminek folytán, tekintve, hogy az apja meg én összevesztünk, Lyddy kisasszony koldus lenne, tudja; és ez az úriember az én szépséges Bellám helyett egy egészen egyszerű kis teremtetést választ magának, aki semmivel sem szebb a maga kisasszonykájánál, és nincs egy dollárja sem. Nagy ostobaság volt tőle... De nem akarom ezzel megsérteni, George úr.

– Legyen nyugodt, nem sért meg vele – mondta George nevetve. – Gondolom, az az úriember már szavát adta a másik hölgynek, és azt látta meg előbb, azért volt olyan közönyös a maga bájos lánya iránt.

– Én meg azt gondolom, ha egy fiatalember szavát adja valami átkozott ostobaságra, ahhoz mindig ragaszkodik, drága uram... már engedelmet kérek. De Úristen, miről is beszélek én? Húsz év előtti dolgokról beszélek. Akkor jómódú voltam, de elmondhatom, hogy az ég megáldotta üzletemet, és most háromszor olyan gazdag vagyok. Kérdezze csak meg az ügynökeimet, mennyit adnak Joseph Van den Bosch váltójára, félévi lejáratra New Yorkban, vagy akár látra... negyvenezer fontról? Kezeskedem érte, hogy leszámítolnák azt a papirost.

– Boldog, akié ez a váltó, uram! – mondta meghajolva George, akit nem kevésbé szórakoztatott az öregúr nyíltsága.

– Úristen, milyen üzletiesen gondolkodnak maguk, fiatalemberek! – kiáltotta együgyűen az idősebbik. – Maguk mindig pénzre gondolnak manapság! Boldog az, akié a lány, azt mondom... a pénz nem számít, drága uram, ha ilyen gyönyörű lányról van szó, mint ez itt... habár én mondom ezt alázatosan, aki nek nem szabadna mondania, mert én csak a szerető, buta, öreg nagyapja vagyok. Rólad beszélünk, Lyddy drága... Gyere ide, csókolj meg, üdvösségem! Rólad beszélünk, és George úr azt mondta, nem venne el semmi pénzért sem, akármennyit tudna adni szegény, öreg nagyapád.

– Nem, uram – mondta George.

– Hát igen, igaza van, hogy nemet mond, mert én meg nem mondtam el mindent, ez az igazság. Az én üdvöském sokkal többet fog kapni, mint azt a semmiséget, amiről beszéltem, ha majd úgy tetszik az égnek, hogy ebből a világból egy jobb világba költöztessen engem... ha majd szegény, öreg ópapa nem lesz már, Lyddyből gazdag kicsi Lyddy lesz, az bizony. De azért az én angyalom nem akarja, hogy már ne legyek, ugye?

– Ó, te édes, drága nagypapa! – mondta Lyddy.

– Ennek a fiatal úriembernek nem kellesz – Lyddy huncut „Köszönöm, uram”-at villant barna szeméből. – De legalább becsületes, és ez több, mint amit el lehet mondani némely úriemberről ebben a romlott Londonban. Ó, Úristen, milyen üzletiesen gondolkodnak ezek! Tudja-e, hogy ott a Monument Yardban mindnyájan a pénzéért udvaroltak az én szegény kis üdvöskémnek? Ott volt Tom Lanthur, ott volt Draper úr, a maguk becses ügyvédje, sőt ott volt Tubbs úr a Bethesda kápolnából, és ezek mind odajöttek, és nyüzsgöttek, mint legyek a mézesbödön körül. Ezért jöttünk el abból a negyedből, ahol az én kereskedőtársaim laknak.

– Igaz, a legyek elől! – mondta Lydia kisasszony, és fölszegte kis fejét.

– Ahol az én kereskedőtársaim laknak – folytatta az öregúr. – Mert különben ki vagyok én, hogy a maguk arisztokratái és előkelőségei közé akarjak vegyülni? Engem nem érdekel a divat, George úr; engem nem érdekelnek a színdarabok és a versek, engedelmet kérek; én soha életemben színházba nem jártam, legföljebb, hogy ennek a kis csalfának örömet szerezzek!

– És én úgy sírtam, ugye, hogy sírtam, nagypapa? – kérdezte a kislány.

– Minél, édesem?

– Hát... hát Warrington úr darabjánál, nagypapa.

– Sírtál, édesem? Hát mondhatom, mondhatom. Postanap volt, és megérkeztek a leveleim, és a hajó, a Lenge Lyddy éppen befutott Falmouthba, és Joyce kapitány jelentette, hogy menekült meg szerencsésen egy francia kalózhajó elől, és a fejem úgy tele volt hálával a megmenekülés miatt, ami nagyon sok pénzemet mentette meg, George úr... mert a hajóbiztosítás olyan botrányosan magas ebben a háborús időben, hogy gyakran inkább

kockáztatok, mint biztosítok... és bevallom, nem nagyon figyelttem a darabra, uram, csak azért mentem el, hogy ennek a kis Lyddynek örömet szerezzek.

– És szereztél is, drága ópapa! – kiáltotta az ifjú hölgy.

– Áldja meg az Isten! Hiszen ez minden, amit akarok. Mi mást akarhat az ember idelelni, mint hogy örömet szerezzen a gyerekeinek, George úr? Különösen én, aki fiatalkoromban megtanultam, mi az boldogtalannak lenni, és volt időm megbánni, hogy túl szigorúan bántam ennek az édesnek az apjával.

– Ó, nagypapa! – kiáltotta a kislány, és további becézésekkel árasztotta el nagypapját.

– Igen, bizony, túl szigorú voltam vele, és ezért van, hogy annyira elkényeztettem az én kis Lydkinemet!

További csókokra került sor Lyddy és ópapa között. A kis teremtés szép, sima karját az öregember nyaka köré fonja, sötétpiros ajkát beesett arcára szorítja, a tiszteletre méltó fejet púder dicsfényével veszi körül, melyet becézései vertek fel az öreg parókájából; s időközben George úrral szemez, mintha csak azt mondaná: „No, lám, uram, hát nem szeretné, ha magával is így bánnék?”

Bevalljuk – de bevallunk-e mindent? George bizonyára elmondta Lyddyvel és ópapával folytatott beszélgetését s az öregúr beszámolóját unokájának vagyonáról; de nem hiszem, hogy mindent elmondott, különben Theo aligha viseltetett volna olyan érdeklődéssel Lyddy iránt, s nemigen mulatott volna olyan jól és jókedvűen, amikor a két ifjú hölgy legközelebb találkozott.

Mostanában elég gyakran találkoznak, különösen miután az amerikai öregúr Bloomsburyt választotta székhelyéül. Van den Bosch úr a nap legnagyobb részét a Cityben töltötte, ügyeit intézte, és megjelent szokásos helyén, a Tőzsdén. Távolléte alatt Lyddy vette át a ház parancsnokságát, ott fogadta hölgy módjára vendégeit, vagy kikocsizott egy szép hintóban, melyet az ő parancsára szerzett be nagypapa, s amelybe az öregúr nagyon ritkán volt hajlandó betenni a lábát. Lyddy kisasszony nemsokára olyan fölényesen ült a hintóban, mintha egész életében abban kocszott volna. A cselédek mindenféle megbízásokra küldte, elhajtattott a divatárushoz vagy az ékszerészhez, szertartásosan meglátogatta barátnőit, vagy kikocsizott velük levegőt szívni.

Theo és Hetty mindketten nagyon jól mulattak vele, de vajon ugyanilyen örömet érzett volna-e a nagyobbik lány, ha Lyddy kisasszony minden viselt dolgáról tudott volna? Nem mintha Theo féltékeny természetű lett volna – épp ellenkezőleg; de van eset, amikor egy hölgynek joga van egy kis féltékenységre, ezt merem állítani, bármit is szóljanak ellene szép olvasóim.

Nyilván éppen mert Lyddy kisasszony tudta, hogy George úr vőlegény, azért engedte meg magának, hogy olyan őszintén beszéljen vele. Ha egyedül voltak – s ez az örvendetes véletlen eléggé gyakran előfordult Van den Bosch úr házában, mert, mint már említettük, az öregúr állandóan távol volt egyik vagy másik ügyében –, csodálatos, milyen mesterkéletlenül kimutatta az a kis teremtés rajongását, mindenféle együgyű kérdést téve George-nak, lángelméje, otthoni és londoni életmódja, házassági tervei felől, és így tovább.

– Örülök, hogy házasodni készül... ó, annyira örülök! – mondogatta, de a lehető legszánalmasabb arckifejezéssel. – Mert őszintén beszélhetek magával, egészen őszintén, mint testvér a testvérhez, és nem kell ügyelnem arra az utálatos illemre, ami miatt örökösen rám piritottak az intézetben. Őszintén beszélhetek magával, és megmondhatom, hogy maga tetszik nekem...; vagy nem mondhatom meg, George úr?

– De kérem, csak mondja meg – felelte George, és mosolygott s meghajolt. – Ez olyan beszéd, amit a legtöbb férfi szeret hallani, különösen olyan szép ajkáról, mint Lydia kisasszonyé.

– Mit tud maga az én ajkaimról? – kérdezte a lány, egyúttal felbiggyesztve ajkát, és ártatlanul nézett a szemébe.

– Igaz, mit is tudok? – kérdezte George. – Talán szeretnék sokkal többet tudni róluk.

– Nem mondanak egyebet, csak az igazságot, annyi bizonyos! – felelte a lány. – És ez az, amiért némelyek nem kedvelik őket! Ha valami a lelketem nyomja, azt ki kell mondanom. Én olyan lány vagyok, aki vidéken nőtt fel, csupa becsületesség és egyszerűség, ami a szívemen, az a számon, nem mint azok az angol lányok, akik tud' isten mit nem tanultak az internátusaikban, majd később a férfiaktól.

– Az már igaz, hogy a mi lányaink szörnyű kis képmutatók! – kiáltott fel George.

– A Lambert kisasszonyokra gondol? Hiszen én is gondolhattam volna rájuk, de kijelentem, hogy nem rájuk gondoltam. Intézetbe jártak, sokat forogtak a nagyvilágban... annál nagyobb kár értük, mert annyi bizonyos, hogy ott semmi jót sem tanultak. És most, hogy ezt kimondtam, maga persze elárulja majd Theo kisasszonynak, ugye, uram?

– Hogy semmi jót sem tanult a világban? Hiszen egyáltalában alig beszélt férfiakkal, kivéve az apját, a fivérét és engem. Melükünk tanította volna bármi rosszra, mit gondol?

– Ó, maga nem! Habár kezdem érteni, hogy nagyon veszélyes magával lenni! – mondta sóhajtva a lány.

– Semmi veszély: nem harapok! – mondta nevetve George.

– Nem mondtam, hogy harap – mondta szelíden a lány. – Úgy képezem, van más is, ami veszélyes, nemcsak a harapás. Vagy nem nagyon szellemes maga? De bizony, és gúnyos meg okos, és mindig kineveti az embereket. Nincs hízelgő nyelve? Ha így nézne rám, nem tudom, mi lenne belőlem. Hasonlít magára az öccse, akihez férjhez kellett volna mennem? Olyan okos és szellemes, mint maga? Azt hallottam, hasonlít magára, csak nincs olyan hízelgő nyelve. Haj, haj! Jó, hogy vélegény, George úrfi, ez az egész. Gondolja, hogy ha velem találkozott volna előbb, akkor is jobban szeretné Theo kisasszonyt?

– Azt mondják, házasságok az égben kötöttek, kedves Lydia kisasszony, és reméljük, hogy az enyémet ott rendezték el – mondta George.

– Gondolom, soha nem hallottak még olyasmiről, hogy egy férfinak két szerelme van? – kérdezte a mesterkéletlen kislány.

– Úgy érzem, kár. Jaj nekem! Micsoda ostobaságokat beszélek, na tessék! Olyan vagyok, mint az a kislány, aki le akarta sírni a holdat az égről, pedig nem kaphatom meg. Túl magas az én számomra... magas és fényes és csillogó: sehogyan sem tudom elérni. Istenem, milyen ostoba, akaratos, elkényeztetett kisjószág vagyok! De egyvalamit meg kell ígérnie... a becsületszávára, ugye, George úr?

– És mi legyen az?

– Hogy nem mondja meg Theo kisasszonynak, különben meggyűlölné.

– Miért gyűlölné magát?

– Mert én gyűlölöm őt, és azt szeretném, ha meghalna! – tört ki az ifjú hölgy. És a szeme, amelynek addig olyan gyöngéd és könnyes tekintete volt, most hirtelen haragtól lángolt, arca kipirult. – Szégyellem magamat! – tette hozzá egy kis szünet után. – Kis bolond vagyok, hogy ezt kimondom! De ami a szívemen, az a számon. Én az őserdő lánya vagyok, úgy bizony. Ott neveltek, ahol a nap forróbban süt, mint ezen a ködös éghajlaton. És én nem olyan vagyok, mint azok a hideg angol lányok, akik mielőtt beszélnek, vagy gondolnak, vagy éreznek valamit, megvárják, hogy a mamájuk engedélyt adjon rá. No, tessék! Lehet, hogy kis bolond vagyok, amiért ezt elmondtam. Tudom, hogy most majd megmondja Lambert kisasszonynak. Hát csak mondja!

De, mint már jeleztük, George nem mondta meg Lambert kisasszonynak. Van, amit még a szeretett lény előtt is titokban kell tartani; talán még magában sem vette egészen tudomásul, mit jelentett a kislány vallomása; vagy ha tudomásul vette, nem aszerint cselekedett; kivéve talán annyiban, hogy ez az úriember Lydia kisasszony jelenlétében kivételesen udvarias és gyöngéd volt, távollétében pedig nagy jóakarattal és mindig bizonyos örömmel gondolt rá. De az is igaz, egy férfi nehezen tudná megállni, hogy egy kis kedvességgel és hálával ne viszonzozza ilyen meleg, fiatal szív mesterkéletlen érzelmeit.

De miféle hír jutott el időközben barátainkhoz, hogy a fiatal Lanthur úr és a fiatal Drabshaw úr, a kvéker között ökölviadal folyt le a City egyik kocsmájában, és mindez az ifjú hölgy miatt? Poharazás közben kezdtek el veszekedni, és valószínűleg verekedtek is. Miért mesélt Draper úr, aki eleinte annyira dicsérte a lányt, most olyan csúnya történeteket a nagyapjáról?

– Az a gyanúm – mondta Madame de Bernstein –, hogy valamilyen kliensének vagy rokonának akarja a lányt, s azért mondja el ezeket a meséket, mert minden kérését el akarja ijeszteni tőle. Amikor a lány nálam volt a nagyapjával, tökéletesen viselkedett, és bevallom, uram, azt gondoltam, nagy kár, hogy azt a piros arcú, falusias csitrit, akinek egy fél pennyje sincs, előnyben részesíti ezzel a szép, vad, mesterkéletlen lánnyal szemben, akinek, mint hallom, olyan nagy vagyona van.

– Ó, hát meglátogatta magát, néni? – kérdezte George a rokonától.

– Persze, hogy meglátogatott – válaszolta a másik kurtán. – Hacsak az öcséd nem olyan ostoba, hogy beleszeretett abba a másik kis Lambert lányba...

– Azt hiszem, madame, igazán azt mondhatom, hogy nem szeretett bele – jegyezte meg George.

– Akkor hát, ha visszatér Wolfe úrral, miért ne kezdene udvarolni ennek a kis perszónának, ahogy a mamája akarja... habár, hogy igazságot szolgáltatassak magunknak, mi, Esmondok nem sokat törődünk azzal, amit a mamánk akar... és miért ne vehetné feleségül, hogy aztán melletted letelepedjen Virginiában? Nagy vagyont fog örökölni, amihez te nem akarsz hozzányúlni. Akkor hát, mondd, kérlek, miért ne maradjon a családban?

George ekkor megtudta, hogy Van den Bosch úr és unokája gyakran járnak Madame de Bernstein házában. Amikor kedvenc sétájára ment kedvenc útitársnőjével a Kensington Kertekbe, látta, amint Van den Bosch úr kocsija befordul a Kensington Square-re. Az amerikaiak tehát meglátogatják Lady Castlewoodot is? Némi érdeklődés után megtudta, hogy már többször is megfordultak öladységénél. Talán furcsa, hogy látogatásaikról semmit sem szóltak George-nak; de mivel George nem nagyon volt kíváncsi mások ügyeire, neki magának meg sohasem voltak titkolni való cselszövényei és rejtelsei, képzelőtehetsége nem volt elég fürge ahhoz, hogy másokban feltételezzon ilyesmit. Mi köze neki hozzá, hányszor látta Kensington vendégül Bloomsburyt, vagy Bloomsbury hányszor vágott ki pukedlit Kensingtonban?

Sok minden történt mindkét helyen, amiről a mi virginiai fiatalemberünknek halvány fogalma sem volt. De hát nem történik-e saját szemünk előtt is egy és más, amiből semmit sem láttunk? Nem játszódna-e le előttünk napról napra komédiák és tragédiák, amiknek sem komikumát, sem pátosát nem értjük? Nagyon valószínű, hogy George hazafelé tartva ilyesmit gondolt magában: „Nagy hatást tehettem ennek a fiatal teremtésnek a szívére. Majdnem be is vallotta az egészsét. Szegény, mesterkéletlen kislány! Nem tudom, mi lehet bennem, ami így tetszik

neki?" Haragudhatik-e rá ezért a szerencsétlen vonzalmáért? Volt-e valaha férfi, aki ilyesmiért haragudott? Talán nem lett volna ennyire elégedett, ha mindent tudott volna: hogy ő csak egyike a színészeknek a komédiában, semmiképpen sem a főhős; hogy Rosencrantzt és Guildenstern-t adja a tragédiában, amelyben Hamlet szerepe egy ismeretlen úrnak jutott. Milyen gyakran bántják így meg kis hiúságainkat, vetik alá üdvös megaláztatásnak! Magával nem történt meg, hogy azt képzelte, Lucinda szemé különös gyöngédséggel sugárzik magára, s hirtelen tudatára ébred, hogy ugyanolyan szívtipró pillantásokat vet a szomszédjára? Nem váltott-e kényes suttogásokat Lalagéval az ebéd-lőasztal mellett – édes mormolást, mely áthallatszott a vendégek hangzavarán, a lakoma csörömpölésén! –, s aztán nem hallgatta ki véletlenül, amint ugyanazokat a gyönyörűséges mondatokat suttogta el az öreg Surdusnak a fogadósobában? A nap mindenki-re süt, a virágok minden orrnak illatoznak, s a fülemüle és Lalage minden fülnek dalol – nemcsak a te hosszú fülednek, kedves felebarátom!

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

Amelyben Cupido fontos szerepet játszik

Most azonban, még mielőtt Lydia kisasszony történetét és viselt dolgainak krónikáját folytatjuk, eleget kell tennünk annak a kötelességünknek, hogy megmagyarázzuk azt a mondatot Warrington úrnak öccséhez írt leveléből, amely Lady Maria Esmond-ra vonatkozik, s amely néhány egyszerűbb olvasónk előtt talán még mindig rejtély maradt. Mert igaz is, hogyan találhatnának ki tisztességes emberek ilyen titkot? Hogyan feltételezhetik ártatlan és tiszteletre méltó fiatal emberek, hogy egy előkelő születésű, ősi családból származó, érett tapasztalattal rendelkező nő – egy nő, akit még néhány hónappal ezelőtt nagy szerelemben láttunk – annyira megfélelmezhetnék magáról (ő, hiszen még az ujjhegyem is elpirul, miközben e mondatot leírom!), hogy nemcsak szerelemben esik egy alacsony eredetű és nála sok évvel fiatalabb személlyel, hanem egyenesen férjhez megy hozzá a világ szeme előtt? Azaz nem pontosan a világ szeme előtt, inkább úgyiszlán a háta mögött, mert Sampson lelkesz e párnak titkon bogozta össze a kioldozhatatlan csomót mayfairi kápolnájában.

Mármost álljunk meg, mielőtt véglegesen elítéljük. Hát azért, mert Lady Marián erőt vett egy bolondos vonzalom fiatal unokaöccse iránt, ez már ok arra, hogy senki mással soha szerelemben ne essen? Hát kizárólag férfiakra a változás előjoga, és nőknek szemére kell hányni, ha olykor-olykor élni akarnak a vigasztalódás kis lehetőségével? Nem lehet például durvább, idétlenebb és filozófiátlanabb kirohanást elképzelni, mint Hamletét anyjával szemben a második házassága miatt. Az igazság minden valószínűség szerint az, hogy e gyöngéd, élődsi teremtettségnek szük-

sége volt valamire, amibe kapaszkodjon, és idősebb Hamlet félretétetvén az útból, ő Claudius köré fonódott. Sőt, ismertünk nőket, akiknek olyan erős hajlamuk a valakihez való ragaszkodás, hogy egyszerre két úr köré is tudnak fonódni. De hát voltaképpen miért is ne állhatna ki a nászi asztal a torról maradt hidegsültből?¹ Ha köszönetet mondtál tegnapi vacsoráért, talán ok rá, hogy ma ne légy éhes? Természetes, kitűnő étvágyad és az öröm, amit ebben az esti lakomában leltél, amellet tanúskodik, hogy holnap este nyolc órákor minden valószínűség szerint nagy szükségét fogod érezni az étkezésnek. Részemről, amikor Flirtilla vagy Csáboska tetszésre ébredt irántam – nyájas olvasó kéretik elképzelni, hogy itt a legelragadóbb szépségű és a legfennköltebb rangú személyekre utalok –, mindig szem előtt tartottam, hogy eljön majd az idő, amikor valaki mást fognak szeretni. *À la Russe*² szolgáltnak fel minket, s mint egy alkalomra való fogást fálnak fel, akárcsak a Polyphemus³ pincéjébe került emberek. Hja, *hodie mihi, cras tibi*;⁴ és vannak némely antropofágok,⁵ akik tucatszámra kebeleznek be minket – öreget, fiatal, gyöngédet, szívósat, kövéret, soványat, csúnyát, szépet: nincs menekülés, s egyik a másik után, ahogy sorsunk magával hozza, letűnünk mindenevő állkapcsaik közé. Nézzék csak Lady Cannibalt! Mindnyájan emlékszünk még, hogyan fogyasztotta el múlt évben Kölyök Tomot: rávetette magát, széttépte, lerágta csontjait, aztán elhajította őket. Most szegény Baby Nedet hurcolta barlangjába. Ned ott hever a lady nagy szeme előtt reszketve és megigézve. Nézzék csak a szegény kis remegő jószágot, amint gyámoltalanul zihál a nagy szemek előtt. Lady Cannibal lassan közeledik felé; Baby Ned egyre erősebben vonzódik az óriás hölgy felé. Nemsokára elhangzik majd egy-két gyöngé nyöször-

¹ Utalás Shakespeare *Hamlet*-jének e soraira (I. 2.):

„Torról maradt hidegsültből kiállt

A nászi asztal.”

(Arany János fordítása.)

² Orosz módra. (francia)

³ Az *Odüsszeia*-ban szereplő félszemű óriás, akinek Odüsszeusz túljárt az eszén.

⁴ Ma nekem, holnap neked. (latin)

⁵ Emberevő. (görög)

gés száanalomért, aztán – ham, ham – az áldozat eltűnik! Ó, jaj! kár, hogy így van. Én magam is tudtam például, hogy Maria Esmond már jó néhányszor elvesztette szívét, mielőtt Harry Warrington megtalálta; de szívesen képzeltem el, hogy ezután Harry megtartja majd. Hogy Lady Maria megsiratván a balsorsot és a kizökkent időt, azért épen megőrzi és illő szüziességben dédelgeti szerelmét. Ha valamely öregkori örület önkívületében holnap szerelembe esném, igyekezném azt hinni, hogy megszereztem bájolóm szívének szabad birtokát – nem pedig, hogy rövid lejáratra vagyok bérlője egy régi, viharvert, bútorozott lakásnak, melyben a piszkos, öreg, borospoharak száz ajak érintésétől homályosak, s a rozoga, öreg díványok az utolsó lakó csizmáitól mocskosak. Édes, édes nimfa! Milyen szép volt, milyen imádott lény! Tegyük fel, hogy éreztem egy kis múltó szenvedélyt Glyceráért – és a bőre igazán olyan tiszta volt, mint a ragyogó parosi márvány –, és tegyük fel, hogy maga meg beleszeretett Telephusba, meg az alacsony gallérjaiba és buta nyakába – ezek a bolondságok most már, ugye, mind elmúltak? Most már egyszer s mindenkorra szeretjük egymást, ugye? Igen, örökre; és Glycerá elmehet Bathba, és Telephus elviheti a *cervicem roseam*-ját⁶ Jack Ketchhez,⁷ *n'est-ce pas?*⁸

Nem. Nekünk eszünkbe sem jut megváltozni, drágám. Bármilyen szelek fújhatnak is, bárhogy szállhat az idő, bárhogy mozghatnak a kanalak, a *mi* levesünk, amelyik most olyan tűzforró, sohasem fog kihűlni. Lehet, hogy múltó szeszélyeket megengedtünk magunknak hajdan; és igaz, hogy a maga bolondulása Telephusért – ne vonja össze a szemöldökét, édes szívem, minek mélyíteni a ráncokat a homlokán? –, mondom, igazán az egész város beszédtemája volt; ami pedig Glycerát illeti, nagyon csúnyán viselkedett énvelem. No de hát most, mire már kölcsönösen megértjük egymást, örökre egyesültek szíveink, és nézhetünk már Sir Cresswell Cresswellre, és fittyet hányhatunk a parókájára. Ez a múlt századbeli Maria olyan nő volt, akinek nagyon szabálytalan működésű a lelke. Maga, drágám, aki ismeri a vilá-

⁶ Rózsás nyakát. (latin)

⁷ Ketch, Jack (megh. 1686) – angol állami hóhér. Híres volt kegyetlenségéről. Neve később általában hóhért jelentett.

⁸ Nemde? (francia)

got, tudja, hogy e hölgy pályafutásán sok mindennek kellett tör-
ténnie, ami nem bírja el a napfényt, és amit nem volna épületes
dolog elmondani. Maga tudja – nem mintha azt gondolnám,
kedves szívem, hogy tapasztalatból tudja; de hallotta az embe-
rektől, hallotta az édesanyjától –, hogy egy vén, kacér nő, ha el-
bolondozott egy szenvedéllyel, elbolondozik majd egy másikkal
is; hogy a flörtölés olyan, mint az ivás, és ha a brandyt megitta,
akkor maga – azaz hogy nem maga, hanem Glycera – Glycera,
aki rászokott az ivásra, a ginnek esik neki. Így hát amikor Ma-
ria Esmond megtalálta Harry Warrington utódját, és új szultánt
ültetett szíve becses birodalmának trónjára – végeredményben
mi mást is várhatunk tőle? Ez a terület olyan volt, mint Német-
alföld: hozzászokott, hogy meghódítsák, és állandóan nyitva állt
az invázió előtt.

Maria jelenlegi leigázója pedig nem más, mint Geoghegan
vagy Hagan úr, az a fiatal színész, aki George tragédiá-
jában játszott. Olyan borzongató hangon tudott szólni, szeme
úgy ragyogott, magatartása oly nemes volt, olyan szépen festett
aranyozott bőrpáncélban és nagy, csigás parókájában, ha meg-
szólaltatta a költő izzó verseit, hogy a hölgy szíve megadta ma-
gát neki, éppen úgy, mint Ariadnéé Bacchusnak, amikor Thé-
szeusszal⁹ való ügye véget ért. Az ír fiatalemberre nem kevésbé
meghatóan és felemelően hatott, hogy az előkelő születésű kis-
asszony vonzalomra ébredt iránta. Jobban szeretett volna egy
gyöngédebb korú Lady Maria Hagant, de gyöngédebb hajlamút
aligha találhatott volna. A hölgy igazán csüngött rajta. Visszavo-
nult Hagan úrral szerény lakására, Westminsterbe, amikor szük-
ségessé vált felfedni házasságukat, és amikor dühöngő rokonai
kitagadták.

Lambert tábornok egy nap hazahozta a hírt whitehalli hivata-
lából, és családjával együtt mulatott rajta. Azokban az egyszerű
időkben a tréfa nem számított rosszabbnak, ha egy kissé durva
volt; és egy előkelő hölgy is hajlandó volt nevetni Fielding vala-
mely vidám lapján vagy sírni Clarissa valamely levelén, amely-
től pedig ladységed szeme kigúvadna a rémülettől. A kedélyes

⁹ Ariadné görög mondai királylány szerelmes volt Thészeuszba, de amikor
az elhagyta, Bacchus isten szolgálatába szegődött.

tábornok nem restellt mindenféle pajzánságra célozni e házasság témájával kapcsolatban: hogy George-nak része volt a létrejöttében, és hogy Harry milyen féltékeny lesz, ha majd meghallja. Kijelentette, sértés, hogy Hagan kuzen nem George-ot választotta vőfélyné; hogy az első gyereket Carpezannak vagy Sybillának kellene hívni a tragédia nyomán, és így tovább. Valószínűleg nem lesznek abban a helyzetben, hogy kocsit tarthassanak, de szerezhethének egy harcikocsit és kartonsárkányokat Rich úr színházából. A kisbabát Macbeth boszorkányüstjében lehetne megkeresztelni, s Harry meg a harlekin legyenek keresztapák.

– Miért ne ment volna hozzá, ha egyszer szereti? – kérdezte a kis Hetty. – És Hagan úr miért ne szerethetné őt, csak mert egy kissé öreg? Anyu is öreg egy kissé, és azért mégse szeretted őt kevésbé. Azt hallottam, uram, hogy amikor feleségül vette anyát, nagyon szegények voltak, és mégis boldogok voltak, és senki sem nevelte ki magukat.

Így beszélt ez a kotnyeles kis perszóna zsenge korának jogán; mit se tudva Lady Maria Esmond korábbi balgaságairól.

Szóval hát a családja kitaszította? George leírta, micsoda haragra gerjedtek; hogyan öltött gyászt Lady Castlewood; hogyan esküdözött Will úr, hogy levágja a csirkefogó fülét; milyen dühös volt Madame de Bernstein, aki mindnyájuk közül legjobban haragudott.

– Szégyen a családra – mondta gögösen a kis Hett kisasasszony –, és el tudom képzelni, hogy ilyen magas rangú hölgyek felháborodnak, amiért rokonuk olyan állású emberhez ment férjhez, mint Hagan úr, de kitaszítani őt, az egészen más dolog.

– Igazán, édes lányom – kiabált rá anya –, olyasmire szólj hozzá, amihez nem értesz. Azok után, ahogy Lady Maria viselkedett, senki nem látogathatja meg, aki ad valamit a jó hírére.

– Hogy viselkedett, anya?

– Ne törődj vele! – kiáltotta anya. – Kislányoktól nem lehet elvárni, hogy tudják, és nem is szabad olyan kíváncsinak lenniük, hogy kérdezősködjének, hogy viselkedett Lady Maria. Elég annyi, kisasasszony: meg vagyok botránkozva, hogy öladysége valaha is betette ide a lábát, és ismétlem, tisztességes ember nem érintkezhetik vele!

– Akkor, Lambert néni, engem el kell náspángolni, és aztán ágyba küldeni – mondta George csúfondáros komolysággal. – Bevallom magának... és csak azért nem mondtam el hamarabb, mert nem csupán a magam ügyéről volt szó... hogy meglátogattam kuzenomat, a színészt, és felesége öladységét. Egy nagyon piszkos lakásban akadtam rájuk Westminsterben, ahol a nyomorult olyan szűkösen él, hogy nemcsak feleségét tartja ott, hanem öreg édesanyját is, meg egy kisöccsét, akit iskolába járat. Rátaláltam Hagan úrra, és rokonszenvvvel, sőt szinte iránta való tisztelettel jöttem el tőle, bár azt bevallom, nagyon könnyelmű házasságot kötött. De milyen könnyelműen kötnek némelyek házasságot, ugye, Theo?

– Könnyelműen, ha olyan tékozlókhoz mennek férjhez, mint te vagy – mondta a tábornok. – George úr rátalált a rokonaira, és fogadni mernék, náluk hagyta az erszényt.

– Nem, az erszényt nem, uram – mondta George gyöngéden mosolyogva. – Azt Theo hímizte. De kénytelen vagyok bevallani, hogy üresen hoztam el. Rich úr fel van bősztülve. Azt mondja, nemigen meri felléptetni Hagant, és botránytól fél, olyasmittől, amilyet Garrick úr szenvedett el a külföldi táncosnők miatt. Ezt a botrányt az előkelő úriemberek akarják rendezni. A ficsúrok dühöngenek, s fogadkoznak, hogy meghajigálják, aztán megbotozzák Hagan urat. Will kuzenom megesküött Arthurnál, hogy levágja a színész fülét. Időközben, mivel szegény ember nem játszhatik, megvonták a fizetését, és az ő fizetése nélkül ennek a szerencsétlen párnak annyija sincs, hogy kenyeret és sajtot vásároljon.

– És maga vitt nekik, uram? Ez magára vall, George! – mondta Theo, és imádatelli pillantást vetett rá.

– A maga erszénye vitte nekik, kedves Theo! – válaszolta George.

– Anyu, remélem, holnap meglátogatod őket! – könyörgött Theo.

– Ha nem látogatja meg, elválok tőle, édesem! – kiáltott fel apu. – Gyere és csókolj meg, te kis némben... azazhogy *avec la bonne permission de monsieur mon beau-fils*.¹⁰

¹⁰ Vőm uram szíves engedelmével. (francia)

- *Monsieur mon beau* fityisz, apul - mondta Lambert kissasszony, és semmi kétségem benne, hogy engedelmeskedett az apai parancsnak. És most történt meg első ízben, hogy George Esmond Warrington urat valaha is fityisznek nevezték.

Mindenki, még a mi korunkban is, ha meggondolatlan házasságot köt, tudja, hogy ki kell állnia a vesszőfutást a családban, és elviselnie rokonainak szidalmát, megvetését, szánalmát. Ha az ön tiszteletre méltó családja lármát csap, amiért feleségül veszi a lelkész lányát, mondjuk tíz bájos gyermekeinek egyikét; vagy amiért eljegyzi magát a fiatal ügyvéddel, akinek jelenleg egyedüli pénzforrása az a törvényszék, amelynek jelentést tesz, és aki oxfordi váltóit a maga kis vékony vagyonából akarja kifizetni - ha barátai lármát csapnak, amiért ilyesfajta kapcsolatra lép, képzelje el Lady Maria Hagan barátainak, sőt Hagan úr barátainak érzelmeit is e házasság hallatára.

Ott van elsősorban az öreg Haganné. Fia odaadón és tűrhető kényelemben eltartotta őt, amióta apja halála után otthagytta a Szentháromság Kollégiumot, és mint Romeo tűnt fel a Crow Street-i Színházban. Fizetéséből az utolsó években futotta, hogy öccsét iskolába járassa, s támogassa húgát, aki társalkodónőnek ment, s hogy gondoskodjon tűzről, ruháról, teáról, ebédéről és kényelemről az öreg papi özvegynek. És most aztán egy előkelő hölgy mindenféle költséges szokásokkal ide jön, és birtokába veszi a szerény otthont, és osztozik a szűkös kenyérben és üröcombban! Csak ne volna Hagan bátor fickó, s öreg anyja ne félne tőle olyan nagyon - nem hinném, hogy mylady élete nagyon kényelmes volna a westminsteri lakásban. Talán csakugyan nagy önzésre vall, hogy elfoglalt egy helyet annál a kicsiny asztalnál és szegény Hagan keskeny ágyában. De a Szerelem némely szenvedélyes és romantikus hajlamú lélekben sosincs tekintettel a körülményekre, és nem mérlegeli a körülményeket. Kinek ne lett volna dolga ilyesféle lelki alkattal; volt-e már takarékos feleség, aki ne látta volna urát ilyen helyzetben, és ne panaszkodott volna miatta, amikor kipirult arccal és egy bánja-ördöggel a mosolyában hazajön, és bejelenti, hogy jövő szombatra húsz embert hívott ebédre? Nem is tudja pontosan, hogy kicsodák, pedig azt tudja, hogy az ebédlőbe csak tizenhatan férnek. Semmi baj! A két legszebb lány elüldögélhet a fiatalurak térdén;

lesz, aki nem jön; lesz bőven hely! A szerelem mámorában az emberek megkockáztatják ezt a veszedelmes fajta háztartást; nem számolnak vele, honnan veszik a pénzt, ami az ebédlőasztalukhoz kell, s az elkerülhetetlen mészáros- és halaskofa-számlákat jövő hónap elsején elhozzák a szörnyülködő háziasszonynak.

Igen: kissé önző eljárás volt Lady Mariától, hogy leült Hagan asztalához, s ő fogyasztotta el a tejszint, a csirke szárnyát és mindennek a jobbik részét, pedig előtte is éppen csak hogy elég volt; és nem csoda, ha szegény öreg anyósa morogni szeretett volna. De mi volt az ő panasza összehasonlítva a kensingtoni riadalommal Lady Maria előkelő családjában? Ha arra gondoltak, hogy az egész város erről beszél és ezen botránkozik! Ha az udvarhölgyek suttogására és vihogására gondoltak a főhercegnő udvarában, ahol Lady Fannynak is állása volt; Will úr tisztársainak tréfálkozására a kamarások asztalánál; a napilapok és folyóiratok évődésére; a felháborodott erénycsöszök megjegyzéseire; a klubok nevetésére és az istentelenek gúnyolódására! A hír hallatára Madame Bernsteinnak rohamai voltak, és elmenekült kedves szikláinak magányába, Tunbridge Wellsbe, ahol esténként negyven embernél többel nem találkozott a kártyaasztala körül. Mylord nem volt hajlandó találkozni hűgával; s a grófnő, mint már említettük, gyászruhában tisztelgett egyik pártfogójánál, egy kegyes főhercegnőnél, ki szívesen gyászolt vele együtt a családját ért szégyenért és csapásért. A város egy-két-három napig lázban volt, és ezen a botránnyon mulatott; aztán más hírek jöttek – győzelem Németországban; kétes beszámolók Amerikából, egy tábornok, aki hazajött, hogy törvényszék elé álljon; egy remek új szopránénekesnő Olaszországból; s a közhírség megfélekezett Lady Mariáról, aki padlásszobájában ette a színész családjának nehezen megkeresett kenyerét.

Íme egy részlet George Warrington úrnak öccséhez intézett leveléből, melyben egyéb személyi ügyek között leírja azt a látogatást is, melyet a nemrég megesküdött szerelmespárnál tett. Ez így szól:

Az én drága kis Theóm nagyon szerette volna elkísérni édesanyját könyörületes útján, de én jobbnak tartottam, ha Lambert néni látogatása jelen körülmények között kis hajadon

a i d e - d e - c a m p - j á n a k¹¹ kísérete nélkül történik. Hagan kuzen nem volt odahaza látogatásunkkor; öladységét hanyag pongyolában találtuk, haja nem a legtisztább papírokba csavarva, s éppen egy második emeleti szomszédjukkal kártyázott, miközben a jó Haganné a kandalló másik oldalán ült egy pohár punccsal és Az ember egész kötelességé-vel.¹²

Maria, a te hajdani Mariád sirt egy kicsit, amikor meglátott minket, és Lambert néni, nyugodt lehetsz, készen állt a rokonszenvre. Míg elárasztotta vele Lady Mariát, én a legkülönb bókokat mondtam az öreg hölgynek, amiket csak ki tudtam találni. Mikor a társalgás L. néni és a menyecske között akadozni kezdett, odafordultam az utóbbihoz, s mi ketten megtettünk minden lehetőt, hogy kellemessé tegyünk egy sívár találkozást. Rólad beszélünk, Wolfe-ról, a háborúról; mostanig már bizonyára szemtől szemben állsz a franciákkal, és Isten vezesse haza az én drága öcsémet épségben és győzedelmesen a csatából. Nyugodt lehetsz, szorongva követjük lépteidet – elképzelünk a Cape Bretonnál. Vannak tervrajzaink Quebecről és térképeink a Szent Lőrinc folyóról. El tudnám-e valaha is felejtetni örömtől sugárzó arcodat azon a napon, amikor láttad, hogy épen és egészségesen térek vissza abból a kis harcból a kis franciával? Az én Harrym is, tudom, így fog visszatérni a csatából. Egészen bizonyos vagyok efelől, és valahogyan emelkedett hangulatban is vagyok, ha biztos sikered és visszatérésed reményére gondolok. És az én hatásomra itt mindenki osztozik jókedvedben. Úgy beszélünk a hadjáratról, mintha már vége is volna, és Warrington kapitány előléptetése kétségtelen. Adja az ég, hogy minden reményünk nemsokára beteljesedjék.

Milyen furcsa, hogy te, aki a heves vérű vagy kettőnk között – tudod, hogy az vagy –, mindeddig elkerülte a verekedést, és én, aki békés ifjú vagyok, és senkinek a kárát nem kívánom, minduntalan csatákba kényszerülök! Vagy mi a véleményed arról, hogy megint újabb lovagias ügyben volt benne az én gonosz kezem, és mit gondolsz, kivel? Nem csekélyebb

¹¹ Hadsegéd. (francia)

¹² *Whole Duty of Man*, bizonytalan szerzőjű egyházi könyv. Megj. 1658.

személyiséggel, mint a te régi ellenfeleddel, rokonunkkal, Will úrral.

Micsoda vagy kicsoda vette rá, hogy velem összeveessen, el sem tudom képzelni. Spencer – aki párbajsegédem volt, mert a dolgok odáig fajultak; de ne ijedj meg: már mindennek vége, és senki nem kapott egy karcot sem – azt gondolja, valaki rám uszította Willt, de kicsoda, azt kérdem? A viselkedése nagyon különös volt, a modora egészen elviselhetetlen. Utóbbi időben meglehetősen gyakran találkoztunk annak a jó Van den Bosch úrnak a házában, akinek a szép unokáját jó anyánk mindkettőnknek szánta. Ó, drága anyám! Hinnéd-e hogy az a kislány ilyen *c a u s a b e l l i*¹³ lett, és kardot rántottak, és becses életek kerültek veszélybe miatta? Pedig így történt. Meg akarta-e mutatni bátorságát, vagy indokolt kételyeket táplált az enyémmel kapcsolatban, nem tudom, de valahányszor Will meg én mynheer házában találkoztunk – márpedig ő állandóan odajár –, olyan nyílt durvaságot tanúsított irántam, hogy nem közönséges türelemre volt szükségem, ha meg akartam őrizni önuralmam. Ellentmondott nekem egyszer, kétszer, háromszor, a család jelenlétében és merő megvetésből és dühből, én legalább úgy láttam. Lydia kisasszonynak udvarol, illetve nagyapja hajóinak, négereinek és negyvenezer fontjának? Úgy sejtem. Az öregúr örökké a pénzről beszél, imádja az unokáját, aki nagyon szép kis teremtes, és ezért itt sokan hajlandók őt ugyancsak imádni. Talán Will volt olyan bitang, és el tudta képzelni, hogy otthagynám az én Theómat egymillió guinea-ért meg négerekért és Vénuszért ráadásul? Lehet, hogy ilyen aljasság jutott eszébe ennek az embernek? Tudtommal mégsem vádolt meg azzal, hogy elloptam Van den Bosch kanalcit és serlegeit, mikor ott ebédeltünk, sem azzal, hogy útonállást folytattam. De tudj isten, miért, féltékeny méltóztatott lenni rám, és mivel én a pimaszságait enyhe gúnnyal háritottam el – habár mások előtt tökéletes udvariassággal –, talán egyszer-kétszer feldühösítettem. A mi kis Lydia kisasszonyunk nem egy alkalommal még olajat ön-

¹³ A háború oka, (latin)

tött a tűzre, különösen tegnap, amikor éppen nagyságodról beszélgettünk.

„Ó! – mondta az elővigyázatlan kis jószág, miközben a csemege mellett ültünk. – Szerencséje, Esmond úr, hogy Harry kapitány nincs itt.”

„Miért, kisasszony?” – kérdi ő szokásos társalgási díszít-ményeinek egyikével. Talán gyerekkorában megsértett valamilyen tündért, és az büntette úgy, hogy örökké káromkodásokat szórjon szét a szájából, mint ahogy azt a bizonyos kislányt elvarázsolták, hogy kígyót és békát köpjön minden szavával. (De ismerek valakit, akinek gyöngéd ajkáról csak tiszta gyöngyök és gyémántok hullanak.) „Miért?” – kérdezte Will átkozódások ágyútüzével.

„Ó, ptuj!” – mondta Lydia kisasszony, és a világ legszebb kis ujjait a világ legszebb kis rózsaszín tüléhez emelte. „Ó, ptuj, uram! Milyen utálatos szavakat használ. Szerencse, hogy nincs itt a kapitány, különben megverekedne magával, de George úr olyan nyugodt és békés, hogy nem verekszik. Van híre a kapitányról, George úr?”

„Cape Bretonból – feleltem. – Nagyon jól van, köszönöm, azazhogy...” – Nem tudtam befejezni a mondatot, annyira dühöngtem, hogy alig tudtam megelékezni magamat.

„A kapitánytól, ahogy maga mondja, Lydia kisasszony – szólt közbe Will. – Majd kitünteti magát, ahogy Saint Cas-nál is tette! Haha!”

„En úgy értesültem, kitüntette magát, uram” – mondta Will bátyja.

„Igazán? – kérdezte kedves kuzenunk. – En bizony azt gondoltam, elszaladt, a lábaihoz folyamodott, megmártották a vízben, és úgy elszaladt, mintha végrehajtó lett volna a nyomában.”

„Jé! – mondta a kisasszony. – Hát járt már végrehajtó a kapitány nyomában?”

„Még hogy járt-e! Haha!” – nevetett Will úr.

Gondolom, nagyon vadul nézhettem, mert Spencer, aki velünk ebédelt, lábamra lépett az asztal alatt. „Ne nevesse olyan hangosan, kuzen – mondtam nagyon szelíden –, még felébreszti az öreg Van den Bosch urat.” A jó öreg úr karos-

székében aludt, aminthogy rendszerint oda vonult el ebéd után bóbiskolni.

„Ó, igazán, kuzen?” – kérdezte Will, s hunyorítva fordult egy barátjához, Duplaász kapitányhoz – bizonyosra veszem, hallottad már az ő meg a felesége jó hírét, amikor a klubokba jártál –, akit Will mutatott be ennek az egyszerű családnak, mint nagyon előkelő embert. „Ne féljen, kisasszony – mondta Will úr –, és a kuzenomnak sem kell félnie.”

„Ó, nagyszerűl – kiáltott fel Lyddy kisasszony. – Maradjanak csendben, uraim, és ne veszelkedjenek, hanem majd jöjjenek fel hozzám, ha leüzenek, hogy kész a tea.” S ezzel édes kis bókot kanyarított ki, és eltűnt.

„Vigye a hóhér, Jack, add ide az üveget, és ne ébreszd fel az öregurat! – folytatta Will úr. – Nem akar tölteni magának, kuzen?” – folytatta, és különösen mókás hangon mondta ezt a kuzen szót.

„Majd töltök magamnak – mondtam –, de nem iszom ki a poharamat, és meg is mondom magának, mit csinállok a poharammal, ha egészen nyugodt lesz, kuzen.” (És Spencer egész idő alatt kétségbeesetten rugdos.)

„És mi a fenét törődöm én azzal, hogy maga mit csinál a poharával?” – kérdezte Will kissé ellehéredve.

„A maga arcába öntöm, kuzen” – mondtam én, és villámgyorsan végre is hajtottam ezt a tettet.

„És Jupiterre, nem hibázta el!” – kiáltotta Duplaász úr, s az ő meg William közös káromkodására a jó öreg Van den Bosch felébredt, levette a zsebkendőt arcáról, és megkérdezte, mi történt.

Én megjegyeztem, hogy csak egy pohár bor ömlött ki, mire az öregember azt felelte: „Semmi baj, van ott még, ahonnan az jött! Hozassák be a komornyikkal, amire kedvük van, fiatal urak!” – s ezzel visszadölt karosszékébe, és újra elaludt.

„A Montagu-ház kertje mögött szép kilátás nyílik Hampsteadre, holnap reggel hat órákor, s a király szobrát a Szent György templomon kitűnőnek tartják, kuzen!” – mondtam én, befejezve a társalgást.

„A fene a szoborbal” – kezdett bele Will, de én közbeszóltam: „Hallgasson, kuzen, különben felébreszti az öregurat.

Nem volna jobb, ha fölmennénk az emeletre Lyddy kisaszonyhoz teázni?"

Egy kis találkozást beszéltünk meg másnap reggelre, és ma délután már a rendőrség halottkéme ülne egyikünk, vagy másikunk, vagy mindkettőnk holtteste fölött, de hinnéd-e? – éppen, amikor párbajunknak el kellett volna kezdődnie, félbeszakított bennünket Sir John Fielding három embere, elvittek a Bow Streetre, és dicstelenül arra lettünk kényszerítve, hogy békén maradjunk.

Ki jelentette be az ügyet? Én nem, és Spencer sem, arra esküszöm. De bevallom, örültem, amikor a rendőrök felénk szaladtak turkóval a kezükben, mert nem kívántam Will vérért venni, sem az enyémet ilyen csirkefogóra áldozni. Nos, uram, tud-e ilyen csatát leírni? – csatát löporral, de lövés nélkül? – csatát olyan véres kardokkal, mint a színpadon? Már végére értem az árkusomnak, és még mindig nem fejeztem be Máriának és Haganjának történetét. Majd megkapod a következő hajóval. De hát az összeveszés Will-lel tegnap történt, nem sokkal azután, hogy levelem első néhány mondatát leírtam. Aztán eljátszottam az időt ebédig – ránéztem a papírra tegnap este, éppen amikor komoran bizonyos kis számadásokat végeztem, és azon tűnődtem, befejezem-e valaha is ezt a levelet? – most pedig a párbaj annyival érdekesebb volt számomra, mint szegény Molly szerelmi kalandjai, hogy láthatod, a papiros telis-tele lett! Bárhon is olvassa az én drága Harrym, tudom, szívből szereti szerető bátyját,

G. E. W.-t.

HUSZONHARMADIK FEJEZET

Fehér csokrok

Az a kis nézeteltérés George és unokatestvére között arra indította az előbbi, hogy jobbára beszüntesse látogatásait Bloomsburybe, mert Will úr buzgóbban udvarolt, mint valaha, és most, hogy mindkettőjüket békére kötelezték, olyan sértően viselkedett, hogy George csak a legnagyobb nehézséggel tudta megállni, hogy neki ne menjen unokafivérének. Azt meg kell adni, hogy az ártatlan kis Lydia furcsán tudott bánni barátaival. Csak hat héttel azelőtt még bolondul féltékeny volt, amiért George mást részesít előnyben, most pedig ismételtén felhasználta az alkalmat, hogy Theót dicsérje beszélgetés közben. Theo kisaszszony olyan nyugodt, szelíd lény, Lyddy bizonyos benne, hogy George az éppen neki való férj. Milyen szerencse, hogy megakadályozták azt a szörnyű párbajt! A rendőrök éppen idejében érkeztek, és nevetséges volt hallani, amint Esmond úr átkozódik és káromkodik, és dühöng, amiért megghiúsították a párbajt!

– De a rendőrök érkezése megmentette a maga becses életét, drága George úr, és tudom, Theo kisaszszony örökké áldani fogja őket – mondta Lyddy lágy mosollyal. – Hát nem akar maradni? Nem akar találkozni ebédnél Esmond úrral? Nem szívesen van a társaságában! De hiszen nem bánthatja magát, azt pedig tudom, maga se fogja bántani őt.

Az ilyesféle kedveskedések, ha egy kislány mondja őket egy úriembernek, furcsa meggondolatlanságból, amikor más úriemberek és hölgyek is jelen vannak – nemigen voltak alkalmasak

arra, hogy Warrington úrban nagy kedvet támasszanak az ifjú amerikai hölgy társaságára.

George összeütközése Will úrral néhány napig titokban maradt a Dean Streeten, mert ő nem szerette volna nyugtalanítani azokat a kedves embereket a párbajával, de nyugodtak lehetnek, hogy mikor a hölgyek is megtudták, nagy izgalom és hűhó támadt miatta.

– Maga éppen arra készült, hogy kioltsa egy embertársa életét, és közben eljött hozzánk, és nem szólt egy szót se róla. Ó, George, ez csúnya dolog volt! – mondta Theo.

– De hát, kedvesem, megsértett engem és az öcsémet – védekezett George. – Tűrtem volna, hogy mind a kettőnket gyávának nevezzen, és azt kellett volna mondanom, köszönöm?

A tábornok ott ült köztük, és nagyon komoly maradt.

– Te is tudod, te is azt gondolod, apu, hogy ez gonosz és keresztényietlen szokás, és gyakran mondtad, bár volna bátorság az úriemberekben, hogy megtagadják!

– Hogy megtagadják? Hát igen – mondta Lambert úr még mindig nagyon komolyan.

– Rendkívüli lelkielő kell hozzá, hogy valaki megtagadja – mondta Jack Lambert, és majdnem olyan zord volt, mint apja –, és én azt hiszem, ha engem valaki gyávának nevezne, képes volnék megfeledezni a papi voltomról.

– No, látja, hogy Jack öcsém is mellettem van! – kiáltotta George.

– Én nem lehetek maga ellen, Warrington úr – mondta Jack Lambert.

– Warrington úr! – kiáltott fel George mélyen elpirulva.

– Hát azt akarnád pap létedre, hogy George megszegje a tízparancsolatot, és gyilkosságot kövessen el, John? – kérdezte Theo rémülten.

– Én katona fia vagyok, húgom – mondta szárazon az ifjú pap. – Egyébként Warrington egyáltalában nem követett el gyilkosságot. Kellene már híreket kapnunk Kanadából, apám. A két népfaj elsőbbségének nagy kérdése ott dől el, és nemsokára dűlőre kell hogy jusson!

Miközben beszélt, hátat fordított George-nak, az pedig csodálkozva nézett rá.

Hettyt = aki Jack bátyjának erre az eredeti megjegyzésére eléggé elsápadt – nővére valamilyen fortélyos ürüggyel kihívta a szobából. George felugrott, és az ajtóig követte a visszavonuló lányokat.

– Nagy ég, uraim! – mondta, mikor visszajött. – Becsületemre, azt hiszem, feltételezik rólam, hogy kibújtam az Esmond úrral való párbaj alól!

A lelkész és apja egymásra néztek.

– Mindig az ember barátai és szerettei sértik meg leghamarabb az embert! – mondta George felszikkasztva.

– Azt akarod mondani, hogy nem vagy hibás? Az Isten áldjon meg, fiam! – kiáltotta a tábornok. – Mondtam neked, Jack.

És a szemét dörzsölte, elpirult, és teljes erővel megszorította George kezét.

– Nem vagyok hibás? De miben, az ég szerelmére? – kérdezte Warrington úr.

– Hát – mondta a tábornok –, Jack úr, ez itt, hozta haza a történetet. Mondja el ő. Én azt hiszem, tiszta szívemből, hogy... hazugság.

S e csúnya szót kimondva, a tábornok nyugodtan kiment a szobából.

J. Lambert tiszteletes úr szokatlanul ostobán nézett maga elé.

– És mi ez a... ez az átkozott hazugság, uram, amit valaki mondott rólam? – kérdezte George a fiatal úriemberre vicsorogva.

– Egy férfi bátorságában kételkedni mindig sértés – mondta Lambert úr –, és örülök, hogy amit magáról hallottam, csak rágalom volt.

– Ki mondta azt a hazugságot, uram, amit elismételt?! – ordította Warrington úr. – Ragaszkodom hozzá, hogy megmondja annak az embernek a nevét!

– Megfelelkezik róla, hogy kötelezték a béke megóvására – mondta Jack.

– A fene a békébe, uram! Elmehetünk Hollandiába is párbajozni. Ismétlem, mondja meg annak az embernek a nevét!

– Csak csendesesen, csak nyugodtan, Warrington úr! – kiáltotta a fiatal pap. – Én tökéletesen jól hallok. Nem férfi mond-

ta el nekem ezt a történetet, amelyet, bevallom, közöltem apámmal.

- Micsoda? - kérdezte George hirtelen fölismervén az igazságot. - Az a ravasz, gonosz kis boszorkány volt a Bloomsbury Square-en?

- Boszorkány nem olyan szó, amit bármilyen fiatal hölgyre alkalmazni lehet, George Warrington! - kiáltott fel Lambert. - Annál kevésbé a bájos Lydia kisasszonyra. Még hogy ő ravasz... A legártatlanabb égtéremtménye! Hogy ő gonosz... Az az angyal! Leplezetlen örömében, hogy a párbaj nem történt meg... jámborul és hálásan arra a gondolatra, hogy nem ontottak rokonvért... a legnagyobb dicsérettel beszélt magáról, amiért elhárította ezt a párbajt, és a legmélyebb rokonérzéssel, amiért a kínos, de egyetlen alkalmas módszerhez fordult, hogy kitérhesen előle.

- Micsoda módszerhez? - kérdezte George dobbantva.

- Hát mi máshoz, mint hogy bejelentette a bíróságon - mondta Jack úr, mire George sokkal erősebb, és Lydia kisasszonyra nézve előnytelenebb szavakban tört ki, semhogy itt elismételhetnék.

- Ne merjen ilyesmit mondani, uram! - kiáltotta a pap, mert úgy látszik, most rajta volt a sor, hogy mérges legyen. - Ne sértse meg az én fülem hallatára nemének legbájosabb, legártatlanabb példányát! Ha tévedett is abban amit magáról közölt, és kétségbe vonta hajlandóságát, hogy elkövesse azt, ami végeredményben mégiscsak bűn... mert az emberölés bűn, mégpedig a legrettenetesebb... magának, uram, nincs joga befekteteni mocskos szavakkal ennek az angyalnak a jellemét, és éppen, mert ártatlan, tisztelni kéne őt, aki nemcsak a legszebb, hanem a legártatlanabb nő a világon! Ó, George, hát nem lesz a testvérem?

- Remélem, részem lesz ebben a megtiszteltetésben - felelte George mosolyogva. Kezdte már észrevenni a másik szándékait.

- És mi lenne, ha, mi lenne... habár ez sokkal nagyobb boldogság, semhogy bűnös ember reménykedhessék benne, mi lenne, ha ő meg egy napon a nővére lenne? Ki láthatja bájjait anélkül, hogy meghódolna előttük? Én bevallom, hogy a rab-

szolgája vagyok. Bevallom, hogy azokat a *Lydiae quondam cecinit venustae*¹ kezdetű, latin sapphói verseket a *Gentleman's Magazine* szeptemberi számában én írtam, és Hickson barátom, a Corpus Christi kollégiumból, fordította angolra. Elmondtam anyámnak, mi történt köztünk, és Lambertné asszony is úgy gondolja, hogy nemének leggyönyörűbb példánya kegyeskedett kedvezően rám tekinteni. Én is fogalmaztam egy levelet... anyám is. Az a szándéka, hogy még ma meglátogatja Lydia kisasszony nagyatyját, és elhozza nekem a választ, amely a legboldogabb vagy legszerencsétlenebb férfiúvá fog tenni! A fesztelen családi beszélgetés folyamán közöltem véletlenül apámmal, milyen érzelmeket nyilvánított ki az a kedves lány. Talán megvetődöm... az egekre mondom, nem kételkedem; lehet, hogy ő is tévedett magával kapcsolatban. Lehet, hogy a féltékenység ördöge mardosta keblemet, és... ó, szörnyű gyanú!... talán azt gondoltam, hogy a húgom kérője túlságos kegyre talált annál, akit teljesen a magaménak kívánnék. Ó, kedves George, ki ismeri saját hibáit? Olyan vagyok, mint aki őrzöng a szenvedélytől. Kutya meg a mája, uram! Mi jogon nevet rajtam? Vegye tudomásul, hogy *risu inepto*...²

- Hát elrendeztéték a dolgot egymás közt, fiúk? - kiáltotta a tábornok, aki e pillanatban lépett a szobába, George harsogó kacagásának közepette.

- Közöltem a véleményemet Warrington úrral a nevetésről, és különösen az ő nevetéséről - mondta dühöngve Jack Lambert.

- George-ot kötelezték, hogy békén maradjon, Jack! Te csak két év múlva párbajozhatsz vele, és addig is bízzunk benne, hogy majd elsimítjátok a vitákat. Itt az ebéd, fiúk! Igyunk a távol levő barátokra és a háború végére, és arra, hogy a mesterségünkön kívül nem harcolunk!

George egy megbeszéléssel mentette ki magát, amiért rögtön ebéd után el kellett szaladnia, és Jack is bizonyára gyorsan kivette, mert amikor az előbbi - elrendezvén egy kurta ügyét sa-

¹ Egykor a bájos Lydiának énekelt. (latin)

² Ostoba nevetéssel. (latin)

ját lakásán – Van den Bosch úr kapujához érkezett a Bloomsbury Square-re, már ott találta az ifjú papot, amint éppen a szolgálával beszélt. Gazdája és úrnője tegnap elutazott a városból – mondta a szolga.

– Szegény Jack! és zsebedben van a döntő levél? – kérdezte George jövődöbeli sógorától.

– Hát igen – Jack bevallotta, hogy nála van az okirat –, és anyám gyaloghintót rendelt, és el akart jönni, meglátogatni Lyddy kisasszonyt – suttogta szájalmasan, miközben a fiatalember a lépcsőn tétovázta.

George is zsebében hordott egy levelet az ifjú hölgynek, de óvakodott, hogy ezt megemlítsé Jacknek. Valójában otthon elintézendő ügye az volt, hogy egy csipős, szellemes levelet ír Lyddy kisasszonynak, üzenettel annak az úriembernek a számára, aki azt a mulatságos történetet mesélte a kisasszonynak, hogy ő, George jelentette be a párbajt! A család távollétében George sem kívánta otthagyni levelét. „Ha Will kuzen a rágalmazó, majd kényszerítem, hogy visszavonja” – gondolta George.

– Hamarosan visszatér-e a család? – kérdezte nyájasan.

– Az uraságokat mentek meglátogatni – válaszolta a szolga.

– Itt a cím ezen a papíron.

És George elolvasta Lydia kisasszony kézírását: „A kalapdobozt Madame Hocquet-től el kell küldeni a farnhami gyorspostával Van den Bosch kisasszonynak, méltóságos Castlewood gróf címére, Castlewood, Hampshire.”

– *Hová?* – kiáltotta megdöbbenően szegény Jack.

– Ölordsága és öladysége gyakran jártak itt – mondta fontoskodva a szolga. – A két család nagyon bizalmas viszonyban van egymással.

Ez nagyon furcsa volt, mert beszélgetésük során Lyddy Lady Castlewoodnak csak egyetlen látogatását vallotta be.

– És bizonyára egy ideig ott akarnak maradni, mert a kisasszony rengeteg kalapdobozt és ruhát vitt magával – tette hozzá a szolga. S a fiatalember eltávoztak, mindegyik a maga levelét gyűrögetvén zsebében.

– Mit mondtál? – kérdezte George Jacktól, utóbbinak a felkiáltására. – Mintha úgy hallottam volna...

– Örület! Magamon kívül vagyok, Georgel Én... én alig is

tudom, mit beszélek = nyögte a lelkész. – Elment Hampshire-be, és Esmond úr is vele ment.

– Othello se mondhatta volna szebben! és egy szép kis gazember a társaság! – mondta George úr. – Aha! Itt az édesanyád gyaloghintón! – Csakugyan szegény Lambert néni e pilanatban lebegett befelé a Great Russel Streeten, előtte járt az inasa. – Kár tovább menni, Lambert néni! – kiáltotta George. – A mi kis madarunk elrepült.

– Micsoda kis madár?

– Az a madár, amelyikkel Jack párosodni akart, a Lyddy madár, néni. No de, Jack, esküszöm, te már megint káromkodol! Reggel az ötödik parancsolatot akartad megszegni, most pedig...

– A kutya mindenit! hallja-e, Warrington úr, hagyjon békén! – üvöltött fel Jack nagyon vad tekintettel, és elrohant, messze anyja gyaloghintójának közeléből.

– Mi baj, George? – kérdezte a lady.

George, aki nem nagyon volt megelégedve Jack öcskös egész napi viselkedésével, így felelt:

– Jack öcsémnek nincs valami jó kedve, Lambert néni. Mindnyájuknak tudtára adja, hogy gyáva vagyok, aztán szememre veti, hogy ezért megharagszom. Megtudja, hogy kedvese elment vidékre, és erre ordít, toporzékol, káromkodik. Ó, pfuj! Ó, Lambert néni, isten mentsen a féltékenységtől! Volt maga valaha féltékeny a tábornok miatt?

– Nagyon megharagszom magára, ha így beszél velem! – szólt szegény Lambert néni a gyaloghintójából.

– Tisztelettel elnémultam. Tisztelettel meghajlok. Visszavonulok – mondta George mélyen meghajolva, és Holborn felé fordult.

Lelke haragra gerjedt. Szeretett volna megverekedni valakivel. Ha ezen az estén találkozott volna Will kuzennel, elvesztette volna a kezességi összeget.

Kereste Willt minden tanyáján, Arthurnál, saját lakásán. Ott Lady Castlewood szolgálai közölték vele, hogy azt hiszik, Esmond úr elment Hampshire-be, hogy a családdal találkozzék. George levelet írt unokatestvérének:

Kedves, drága William kuzen, tudja, hogy köteleztem magamat, és nem párbajoznék senkivel, legkevésbé egy kedves, igazmondó, szerető rokonnal, akit öcsém megsértett azzal, hogy megbotozott. De ha olyasvalakivel találkozik, aki azt mondja, megakadályoztam minap egy párbajt, bejelentvén a békebírószágon, lesz szíves megmondani hirhozójának, hogy azt gondolom, nem én vagyok az, aki gyáva, hanem valaki más! Egyidejűleg Van den Bosch úrnak is írok, közlöm vele és Lyddy kisasszonnyal, hogy azt hallom, valaki hazudozik nekik a rovásomra, s kérem őket, óvakodjanak az ilyenektől.

És e nyájas leveleket elküldvén, Warrington úr felöltözött, megmutatkozott a színházban, aztán vidáman megvacsorázott a Bedfordban.

Néhány nap múlva George levelet talált a reggelizőasztalán Castlewood-portóval, és csakugyan a hasonló nevű főúr írta:

Kedves kuzen, annyi kellemetlenség történt legutóbb családjunkban, hogy nyugodtan állíthatom: ideje megszüntetni viszáljainkat. Két nappal ezelőtt William öcsém egy igen dühös levelet mutatott nekem G. Warrington aláírással, s ugyanakkor nagy tájdalomra és bosszúságomra beszámolt nekem egy nézeteltérésről, mely kettejük közt lefolyt, s melyben a legendyhebben szólva is, maga egy kissé hevesen viselkedett. Csúnya szokás a jó bort rossz célra fordítani – márpedig maga azt tette a jó Van den Bosch úr borával. Bizony, egy öregember jelenlétében a fiataloknak nagyobb tisztelettel kéne viselkedni. Nem tagadom, hogy William beszéde és modora gyakran bosszantó. Tudom, az én önuralmam is gyakran próbára tette, a legutóbbi huszonnégy órán belül is.

Ő, miért is nem élhetünk boldogan egymással? Maga tudja, kuzen, hogy mindig őszinte tisztelettel viseltem magam iránt, sőt őszinte bámulója vagyok annak a bámulatra méltó, fiatal hölgynek, akit eljegyzett magának, s akinek legszívélyesebb hódolatomat és üdvözteimet küldöm. Összhangban szeretnék élni egész családommal, amennyire ez lehetséges – annál is inkább, mert azt remélem, egy Castlewood grófnét mutat-hatok be családomnak.

Nem szokatlan dolog, hogy az én koromban egy férfi fiatal feleséget választ. Az én Lydiám – sejtethi, hogy boldog vagyok, amiért magaménak mondhatom az elegáns Van den Bosch kisasszonyt – természetesen túl fog élni engem. Miután megédesítette hanyatló éveimet, nem leszek féltékeny, ha azok fogytával valamely boldog férfit választ utódomnak, habár irigyelni fogom ilyen tökéletesség és szépség birtokáért. Előkelő, holland családból származik, mégis kijelentette, hogy rangja nem ér föl az enyémmel, s bevallja, hogy örömmel osztozik az én rangomban. Én másrészt nem leszek szomorú, ha utódokat adhatok családomnak, s ha Lady Castlewood anyagi eszközei révén visszaadhatok valamit családomnak abból a ragyogásból, amelyben része volt, mielőtt két-három meggon-dolatlan elődöm elhomályosította. Lydiám, aki mellettem ül, magának is, a bájos Lambert családnak is legmelegebb üdvöz-leiteit küldi.

Az esküvő hamarosan végbe fog menni, itt. Remélhetem, hogy eljön a templomba? Öcsém nem lesz jelen, és így nem veszkezhetik magával. Amikor én és a kedves Lydia bejelen-tettük neki tegnap a házasságunkat, rossz néven vette a köz-lést, olyanokat mondott, amiket, tudom, egy nap meg fog majd bántani, és jelenleg a szomszédoknál van látogatóban. Özvegy Lady Castlewood megtartja a kensingtoni házat, mivel nekünk saját lakásunk van, ahol mindig szívesen látja, kedves kuzen, szerető, alázatos szolgálja,

Castlewood

A London Magazine 1759 novemberi számából:

Vasárnap, október tizenharmadikán, székhelyén, Castle-woodban, Hampshire-ben, méltóságos Eugene Castlewood gróf feleségül vette a szép Van den Bosch kisasszonyt Virgi-niából. 70.000 font.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET

*Amelyben mylady a legmagasabb fokra hág
(A Warrington-kéziratokból)*

Ha a kandalló másik oldalára nézek, az ő megszokott karosszéke felé, aki tűzhelyem szeretett társa életem második felében, gyakran kérdem magamban – középkorú úriembereknek megvan ugyanis az az előjoguk, hogy megismételhetik tréfáikat, kérdéseiket, történeteiket –, volt-e bolondabb és könnyelműbb két fiatal teremtés, mint amilyenek mi voltunk, amikor megházasodtunk, az öreg király halálának évében? Fiam, aki már véghezvitt néhány rendkívüli ugratást rökavadászatainak hevében, azt meséli, hogy rémülettel és megdöbbenéssel szokott visszatekinteni a szakadékokra és folyókra, amiket épségben átszelt, és megdöbben saját vakmerőségétől, amellyel ilyen eszeveszett kockázatokba bocsátkozik; és még sincs a két grófságban lelkesebb sportember Milesnél. Annyira szereti ezt a mulatságát, hogy semmi mással nem törődik. Eltörte már a kulcscontját, és vagy százszor esett le a lováról – anyja rémületére – ; de hiszen apja is – aki talán versekre gondolt, vagy a bíróságon elmondandó beszédére – lezuhant már öreg kancájáról, amelyik megbotlott egy kőben, miközben mind a ketten óránként négy mérföldnyi sebességgel álmodoztak végig egy park útján; és Miles féktelen sportolása éppen úgy életének gyönyörűsége, mint ahogy az én házasságom az én életem áldása volt, és soha nem gondolok rá úgy, hogy hálát ne adjak az égnek. Mindazonáltal nem állítom fel méltóságomat példaképül, és eszem ágában sincs minden fiatalembernek azt mondani: „Nosza, házasodjatok meg évi két pennnyel” – különben az emberek eléggé sötéten néznének rám, ha az egyházközségi tanácsban találkoznánk;

feleségem azonban közismerten elszánt házasságközvetítő, s ha netán Hodge és Susan engedélyezés ügyében jelenik meg a bírósági szobámban, arra biztatjuk őket, költsék el a heti félkoronájukat odahaza, hozzáteszünk valamit a saját zsebünkből, és elküldünk a papért.

Mármost ha kérdést teszek fel az én édes órákulumomnak, tudom, mi lesz rá a válasz, és kétségkívül ez az oka, amiért olyan gyakran fordulok hozzá tanácsért. Nem kell más, csak hogy egy bizonyos arckifejezést öltsek fel, és az én Dianám abból meríti gondolatait. Tegyük fel, azt mondom: „Édesem, nem gondolod, hogy a hold ma krémsajtból van?” Mire ő azt mondja: „Igen, apa, csakugyan egészen olyan volt, mint a krémsajt... senki se talál olyan mulatságos hasonlatot, mint te.” Vagy tegyük fel, azt mondom: „Angyalom, Pitt úr beszéde nagyon szép volt, de ha emlékezetem nem csal, nem hiszem, hogy felér az apjával.” „Senki sem ér fel Lord Chathammal”¹ – válaszolja a feleségem. Mire a lányok közül az egyik felkiált: „De hiszen gyakran hallottam apánktól, hogy Lord Chatham sarlatán volt!” Mire anya megjegyzi: „Mennyire hasonlít Hetty néniéhez!”

Ami azonban Milest illeti, neki *Tros Tyriusve*² egyre megy. Ő csak a sporthireket olvassa a norwichi újságban. Ameddig követni való nyom akad, őt ugyan nem érdekli az ország állapota. Azt hiszem, a csibész soha életében nem olvasta verseimet, még kevésbé a tragédiáimat – mert a napokban említettem neki *Pocahontas*-t, és a tökfilkó azt hitte, egy folyóról van szó Virginiában –, ami pedig latin költeményeimet illeti, hogyan is érthetné meg őket, amikor tudom, hogy Corderiust³ sem tudja lefordítani? Hiszen ez a jegyzetfüzet itt közszemlére van kitéve a kisasztalkán, az én kandallószögletem mellett, és bárki elolvashatja, ha nem sajnálja a fáradságot, hogy leemelje a fedeléről a szemüvegemet, de Miles még sohasem vetemedett idáig. E laza oldalakba belefűzők torzképeket Milesről, tréfáimat róla, ő azonban nem tud róluk, ügyet se vet rájuk. Csak egyszer tör-

¹ Idősebb William Pitt, a miniszterelnök és szónok másik neve.

² Trójai vagy türoszi. Az *Iliász*-ban egymással harcban álló két nép.

³ Protestáns nevelő a XVI. század elején. Latin olvasókönyve híres volt egyszerű szövegeiről.

tént meg, hogy egy tisztán kidolgozott tusrajzom helyén, amelyik Milest ábrázolta, amint ebéd után alszik, s amelyet Bunbury⁴ barátom se szégyellt volna, egy durva képet találtam saját magamról, ahogy Sultana nevű kancámról lepottyanak, s ez volt a címe: *A földesúr lóháton, vagy hal a szárazon*. S a fickó hahotázni kezdett, a lányok pedig valamennyien kuncogni, amikor odalapoztam. Feleségem azt mondta, még soha úgy meg nem ijedt, mint amikor én a könyvemhez nyúltam; de hát én el bírom viselni a gúnyt magam ellen, én sok tréfát hallottam már, amit rólam faragtak, habár – furcsa, ha olyasvalaki mond ilyet, aki korának néhány legnagyobb szelleme között élt – jót bizony egyet sem életemben. Mindegy, Miles, ha nem is vagy lángész, én attól még nem szeretlek kevésbé – két lángész egy családban rendszerint nem sok szeretetet szokott pazarolni egymásra – s ha nem is vagy valami tündöklő szépség, anyád azért éppen olyan jóképűnek tart, akár Apollót vagy a walesi herceg öfenségét, aki veled egy évben született. Annyira, hogy nem áttolja azt hinni, Coates festménye a hercegről igen hasonló az ő legnagyobb fiára, és mai napig öltözőszobájában őrzi a metszetet arról a festményről.⁵

Ugyanabban az évben – de milyen más kilátásokkal! – Lord Esmond, Lord Castlewood fia is megjelent a világban, hogy jelenlétével tüntesse ki. Lord C. és alázatos szolgája addigra már kissé elhidegedtek egymástól, és – az ég a tanúja! – az én derék Milesem keresztanyja az életbe való belépésekor nem hozott neki aranycsészécskét a keresztelőjére! A helyzet azóta javult, *laus Deo*⁶ – és csakugyan *laus Deo!* mert az a gyanúm, hogy sem Miles, sem az apja nem lett volna képes sokat tenni magáért és a maga eszével.

A castlewoodi kastélynak most egészen más az arculata, mint az a tiszteletre méltó külső, ahogy ifjúságom idején állt, ami-

⁴ Bunbury, Henry (1750–1811) – angol karikaturista és illusztrátor.

⁵ Női kézzel írott jegyzet: „Az én fiam *nem tékozló, sem szívtipró*, mint némely úriember; de hogy *rendkívül* hasonlított ő kir. fens-re, amikor mind a ketten csecsemők voltak, az *szentigaz*, mert az ancasteri hercegnő *maga figyelt fel rá* a St. James Parkban, ahová Gumbo meg az én szegény Mollym gyakran vitték el sétálni, Th. W.” (A szerző jegyzete)

⁶ Dicsőség Istennek. (latin)

kor az idő ráncai, a régi háborúk sebhelyei borították, s azok a foltok és hasadások, melyekkel az évek jelölték agg vonásait. Én legszívesebben régi alakjában emlékszem rá, ahogy akkor tűnt elém, amikor a fiatal George Warrington úr látogatta meg a tulajdonos meghívására, hogy részt vegyen ölordsága esküvőjén, Lydia Van den Bosch kisasszonnyal – „egy előkelő, holland családból származó amerikai hölgygel” –, amilyennek a grófság hírlapja hirdette öladyságát. Akkor még úgy álltak tornyai, ahogy Warrington nagyapja, az ezredes – azaz a márki, ahogy Madame Esmond szerette nevezni édesapját – látta őket. Az erdők – igaz nem kevéssé megritkítva – álltak még, sőt ott károgtak fölöttük néhányan ugyanazon varjak közül, amelyeket az ezredes látott hatvan évvel azelőtt. Arcképe ott lógott a kastély csarnokában, amely az övé lehetett volna, ha nem a szeretetet és a hálát választotta volna a gazdagság és a világi dicsőség helyett; és George Esmond Warrington úr – azazhogy *ego met ipse*,⁷ aki ezen oldalt írja –, miközben a régi helyeket bejárta, végigmenve a hosszú folyosókon, a lágy harmattól csillogó teraszokon és hűvös, sötétlő fasorokon, egy pillanatra úgy érezte, mintha Walpole úr gavallérjainak egyike volna, nyakfodrosan, vívótörrel, bivalybőr zubbonyban és nyakvértben, s mintha egy régi trónkövetelő vagy egy áruhás jezsuita követ bármely pillanatban előléphetne bármely magas fatörzs mögül a kastély körül, vagy antik faragott szekrényből a kastélyban. Furcsa, szomorú, kellemes, régi világbeli képzelődésekbe merültem, miközben a kastélyban jártam; tragédiákat, cselszövényeket, szerenádot, kötélhágcsókat képzeltem el, Oliver kerek fejű katonáit,⁸ amint a bástyákat zúzzák szét, vagy a nyers Henzi⁹ testőreit, amint a kastély előtti síkságon nyargalnak. Akkoriban bizonyos ifjú hölgynek udvaroltam – madame, ladységed szemének akkor még nem volt szüksége szemüvegre, s fölötte a homlokán még egyetlen ránc vagy ezüst hajszál sem akadt – s emlékszem, egy egész rizsma papír romantikus leírást küldtem el Lord Castlewood portójával annak a hölgynek, aki akkoriban még soha nem unta volna a leveleimet

⁷ Én magam is. (latin)

⁸ Oliver Cromwell puritán harcosai az angol polgári forradalomban.

⁹ Henzi, Samuel (1701–49) – svájci hazafi, lázadó. Kivégezték.

olvasni. Azt mondja, mostanában csak három sort küldök neki, ha Londonban vagy egyebütt járok. Ez attól van, hogy nem szeretném fárasztani az öreg szemedet, édesem!

Warrington úr feljogosítatva érezte magát, hogy egy előkelő új ruhát rendeljen mylord esküvőjére, és Monsieur Gumbo kíséretében megjelent Castlewoodban néhány nappal a szertartás előtt. Hadd említsem meg, hogy okosabbnak találtuk, ha hűséges Sady met hazaküldjük egy virginiai hajón. Súlyos torok- és tüdőgyulladás, amely ebben az esztendőben, Wolfe hadjáratának évében, sok esetben végzetesnek bizonyult, támadta meg, és kis híján megölte az én szegény inasomat, akinek számára szülőföldje levegőjét ajánlották a legjobb kúrának. Bőséges könnyek között búcsúztunk – Gumbo ugyanennyit ontott, amikor gazdája Quebecbe ment –, de vonzalmai ehhez az országhoz fűzték, nem pedig a katonai élethez, úgyhogy az én szolgálótomban maradt. A castlewoodi kastélyt már barátokkal, rokonokkal, látogatókkal telve találtuk. Lady Fanny kényszerből volt ott, mint igen savanyú koszorúslány. A szomszédságból néhány hajadon szintén az ifjú grófné kíséretéhez csatlakozott. Beatrix bárónő maga is püspök özvegye, elhozta egy lelkész sógorát a londoni templomból, hogy megkösse a házasság szent csomóját Eugene, Castlewood grófja és Lydia Van den Bosch hajadon között; s valamivel a lakodalom előtt és után a régi hampshire-i ház olyan vidám arcot öltött, amilyenhez régóta nem volt hozzászokva. A grófságbeli családok szíves örömet jöttek el, hogy szerencsét kívánjanak az ifjú párnak. A hölgy vagyona közbeszéd tárgya volt, s a pletykától kétségkívül nem apadt le. Némi idő kellett hozzá, hogy azok a Londonban megérlelődött csúnya históriák, melyeket csalódott kérői terjesztettek, Hampshire-be utazzanak, s mire elérték a vidéket, az már hajlamosnak mutatkozott rá, hogy udvariasan fogadja Lord Castlewood feleségét, és nem sok kedvet mutatott, hogy londoni viselkedésére kíváncsi legyen. És ha úgy is lett volna, hogy kijátszotta ezt a férfit, kinevette a másikat? Hiszen ezeket a férfiakat csak a pénze érdekelte, és ő maga nem volt számítóbb náluk. A hampshire-iek úgy döntöttek, hogy nagy jótétemény a grófságnak, ha a castlewoodi kastély megint megnyílik, sörrel a pincében, lovakkal az istállóiban, s a konyhatűz előtt forgó

nyársakkal. Az új úrnő nagy méltósággal foglalta el helyét, s annyi bizonyos, hogy rendkívülien tehetséges és szellemes volt. Nem volt-e megírva a házassági hirdetményben, hogy öladysége hetvenezer fontot hozott nemes férjének? *On a beaucoup d'esprit*¹⁰ hetvenezer fonttal. A hampshire-iek azt mondták, ez csak kis töredéke a vagyonának. Ha majd a nagyapa elhull, még sok gyümölcsöt lehet találni azon az öreg fán.

Ez a nyugodt öregember és jó számoló gyorsan hozzákezdett, hogy rendbe szedje a szétzilált castlewoodi számadásokat, amelyeknek romlását a tartós hanyagság, szegénység és könnyelműség siettette. Az öregúr életének, most és még egy ideig ezután, az volt a fő elfoglaltsága, hogy elősegítse, megjavítsa, kiegészítse mylord pénzügyeit, hogy felsrófolja, amennyire lehetséges, a bérletösszegeket, és a birtok kiadásait csökkentse. Értett hozzá, hogy szemmel tartson minden yard paszományt a lakajok kabátján, minden font marhahúst az ebédjükben. Egy éber öreg szempár észrevett minden kancsó sört, melyet a kamrából kihoztak, és ügyelt rá, hogy ne pazarolják az élelmiszerkészleteket. Kevesebb ember kellett most, de rendszeresebben fizették őket; a libériák nem voltak oly rongyosak, s a szabónak mégsem kellett pénzét sürgetnie; a kertészek és lovászok morogtak, habár a bérükkel most már nem maradtak hátralékban, és a lovak kevesebb zabtól is híztak, s gyümölcs és főzelék sohasem volt még ilyen bőviben – olyan akkurátusan örködött mylady öreg nagyapja magányos kis toronyszobájából a háztartás ügyeire.

Ezek a reformok, habár itt mindössze egy bekezdésben mondtuk el, hónapokat és éveket vettek igénybe Castlewoodban, ahol takarékoság, rend és a pénz eszélyes kihelyezése következtekben – még ha mylord egynémely sürgető alkalommal úgy nyilatkozott is, hogy nincs pénze – a birtok és a háztartás egyre jövedelmezőbb lett. Hogy virágzó és gazdaságos háztartás volt, senki sem tagadhatta, még az özvegy¹ lady és két lánya sem, akik most már csak ritkán lépték át a castlewoodi kastély küszöbét, mivel mylady ellenségeknek tekintette őket – amint-hogy ki is bírna szeretni egy mostohaanyóst? A kis uralkodó grófnő csatát vívott az özvegygel, s gyorsan és véglegesen le-

¹⁰ Az ember nagyon szellemes. (francia)

győzte. Habár a gyarmatokon nevelkedett, és zsenge éveiben mit sem tudott a társasági életéről, Lydia grófnőnek olyan jól pergő nyelve és akarateréje volt, amelyet mindenkinek tudomásul kellett vennie, aki összekülönbözött vele. Az özvegy és Lady Fanny nem volt egyenrangú ellenfele a fiatal amerikai nőnek: elmenekültek előle özvegyi házukba, Kensingtonba, s nem csoda, ha távollétüket nem sajnálta mylord, akinek különben is az volt a szokása, hogy senkit sem sajnált, aki hátat fordított neki. Talán Warrington kuzen, akinek kezét őlordsága olyan érzelmesen szorongatta, ha jött, ha ment, s akinek társaságában Eugene kuzen olyan vidáman, őszintén és kellemesen viselkedett, elvárhatta-e vagy remélhette-e, hogy őlordsága majd bánkodik a távozásán vagy halálán, vagy bármely balszerencsén, amely érhetné őt, vagy bárki eleven lelket? Warrington kuzen sokkal okosabb volt ennél. Mindig szkeptikus hajlammal rendelkezvén, W. úr fanyar gyönyörűséget lelt abban, ha felebarátainak sajátosságait megfigyelhette, s emezt is képes volt szívelni, még akkor is, ha tudta róla, hogy se bátorsága, se szíve. Bátorság? Szív? Mit jelent ez neked vagy nekem e világi életben? Egy férfinak lehetnek magánerényei, mint ahogy lehet esetleg félmillió tartalékolt tőkéje. Amit mi, *du monde*,¹¹ elvárunk, mindössze annyi, hogy legyen élénk, kellemes, legyen jó megjelenése, és meg tudja fizetni azt, ahogyan él. Esmond ezredes, Warrington nagyapja – akinek története és lakhelye iránt W. úr különleges érdeklődéssel viseltetett – valaha birtokosa lehetett volna e castlewoodi kastélynak és a rangoknak, melyek a birtoklásával jártak. Az úriember gyakran nézett fel az ezredes korai arcképére, amely még mindig a szalonban függött, s amelynek virginiai másolatára Warrington úr gyöngéden emlékezett vissza.

– Valami kis baja lehetett neki *itt* – mondta mylord, és saját magas, sima homlokára mutatott.

Bizonyos cselekedeteket, noha némelyek számára egészen egyszerűek és közönségesek, mások sehogyan sem tudnak megérteni, s vagy tagadják mint színhazugságokat, vagy nevetségessé teszik mint örültségeket.

¹¹ Nagyvilági (emberek). (francia)

– Tartozom neked azzal az elégtétellel, kuzen – felelte Warrington úr őlordságának –, hogy azt gondoljam: te sohasem mondanál le semmiféle előnyről a világ semmiféle jó barátjáért sem.

– Hiába, önző vagyok, de önzőbb vagyok-e a többenél? – kérdezte mylord franciásan vonogatva vállát, és egy csipet burnót szedve ki szelencéjéből. Egyszer, amikor a mezőn sétálgattak, s őlordsága történetesen szép piros kabátot viselt, egy tehén rohant feljük, s a máskülönben oly bágyatag főúr egy diák fürgeségével ugrott át a kerítésen. Nem is próbálta lelezni remegését, sem természetes gyávaságát. – Merem állítani, te sem tisztelsz engem jobban, mint ahogy én magamat tisztellem, George – mondogatta a maga őszinte modorában, s nagyon tetszetős, ironikus fejtegetésbe kezdett az ember bűnbeeséséről, hibáiról és gyarlóságairól, s azon kezdett tűnődni, miért nem teremtett az ég valamennyiünket merésznek és magasnak, csinosnak és gazdagnak?

Ami pedig Warrington urat illeti, aki valószínűleg – mint sokan mások is – szerette, ha ő a társaság királya, akaratlanul is kedvelnie kellett ezt a rokonát, aki olyan szellemes, oly bájos, kifinomult, s oly magas rangja van a világban – s mégis annyi-
val alacsonyabb rendű nála. Mint az a bizonyos állat Sterne úr híres könyvében, őlordsága tekintete is mintha azt mondta volna: „Ne üss meg, de ha akarod, megüthetsz.” Senki – hacsak ő maga is nem gyáva krakéler, nem bánik szigorúan ilyen báortalan lénnel.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

Karácsonyt ünneplünk Castlewoodban, 1759-ben

Tudjuk, kedves gyermekeim, szeretett tündérregéinkből és mesekönyveinkből, hogy minden keresztelőn és minden lakodalmon valaki elkerülhetetlenül csalódott, és bosszút esküszik; s így nincs mit csodálkozni, ha a jó Will kuzen erőteljesen káromkodott és dühöngött bátyjának s a gyarmati örökösnőnek eljegyzési hírére. Will első haragjában elszaladt a háztól, és esküdözött, hogy soha többé oda vissza nem tér. De az eskütevőt is beleértve, senki sem hitt komolyan Will úrfi fogadkozásaiiban, s e megbánás nélküli tékozló fiú egy-két nap múlva visszatért az apai házba. A nászlakoma illatai csábitották: nem engedhette meg magának, hogy lemondjon a késről és villáról, mely a castlewoodi asztalon várta. Visszatért, s nagyot evett és ivott a bosszú jegyében. Felköszöntötte a fiatal menyasszonyt, bajusza alatt azonban a vesztére ivott. Az ő ámenjei fojtott átkok voltak, amikor a menyasszony nagyapja kiadta a menyasszonyt a kápolnában, amikor is mylord megfogadta, hogy szeretni, tisztelni és gyöngédséggel ápolni fogja feleségét. Nemcsak ő duzzogott a házasság miatt, mint Warrington úr jól tudta: akkor is, később is, véget nem érő szidalmakat hallott myladyról és nagyatyjáról. Az öregúr City-beli barátai, jogtanácsosa, a dissenter pap, akinek kápolnáját Angliába való érkezésükkor látogatták, és szegény Jack Lambert, a fiatal ortodox¹ lelkész, aki gyöngéd reményeket táplált az irányban, hogy ékesszólása

¹ Dissenter és ortodox – előbbi az államegyházhoz nem tartozó protestánsok közös neve, utóbbi az anglikán dogmákhoz és szertartásokhoz mereven ragaszkodók elnevezése.

titkon hatni fog Lydia kisasszonyra = mind elkeseredtek a kis hölgy árulása miatt, és mindnek megvolt a maga története, hogyan hajtotta őket rabigába, s bátorította, majd kijátszotta az amerikai lány. Az ügyvéd, akinek olyan pontos jegyzéke volt Van den Bosch kisasszony minden vagyonáról, birtokáról, pénzéről, rabszolgáiról, hajóiról, kilátásairól, hajlandó volt esküvel kijelenteni, hogy azt hiszi, az egész számadás hamis; hogy nincs is a világon New York vagy Virginia nevű hely, vagy legalábbis Van den Bosch úrnak nincs ott földje; hogy nem is létezik rabszolgakereskedelem, s azok a négerek nem egyebek megannyi sötét álnokságnál, amit a minden hájjal megkent, vén ültetvényes talált ki. A dissenter lelkipásztor sóhajtozott elkőborolt báránykája miatt – már amennyiben ilyen kis ravasz, komisz szörnyeteket egyáltalában báránynak lehet nevezni. Szegény Jack Lambert bűnbánóan vallotta be édesanyjának, hogy birtokában van egy szép fekete hajfűrt, melyet könnyeivel öntözött, és teljességgel egyháziatlan nyelvezettel szolongatott; ami pedig William Esmond urat illeti, aki sohasem fukarkodott az ordítózással, és káromkodással, még Castlewoodban sem, magának sógornőjének csinos kis orra előtt sem – amennyiben elfogta az erős indulat –, az Akherónt² hívta tanúnak, hogy e vidéken kívül sehol sem létezik olyan álnok ifjú ördög, mint Lydia kisasszony. Esküdözött, hogy sógornője pokoli, női Kerberosz,³ és e világnak és a másíknak is minden haragját annak a szélhámos, gazember bátyjának a fejére idézte, aki szép szavakkal elterelte a figyelmét, s aztán elcsente a zsákmányt az orra elől.

– Hát hiszen – mondta Warrington úr, amikor Will e témát fejtegette neki –, ha ez a lány csakugyan olyan boszorkány, ahogyan leírja, annál jobban járt, hogy elvesztette. Ha csakugyan az a szándéka a sógornőjének, hogy megcsalja az urát, és mérget ad be neki, ahogy maga mondja, milyen szerencséje van, hogy nem maga az az ember! Hálát kéne adnia az isteneknek, Will, ahelyett, hogy átkozza őket, amiért megfosztották ilyen fúriától, és nem is állhatna szörnyűbb bosszút Castlewoodon, mint hogy átengedi neki kizárólagos birtoklásra.

² Alvilági folyó a mitológiában.

³ Az Alvilág őrzője, ötvenfejű kutya.

Mindez nagyon igaz, mondta Will Esmond, de – és talán nem is jogtalanul – megjegyezte, hogy bátyja mindazonáltal gazember, amiért elcsalta tőle a vagyont, amelyben ő reménykedett, s amelynek elnyeréséért az életét is kockáztatta.

George Warrington nagyon szerette volna megtudni, hogyan jutott unokaöccse odáig, hogy kockáztassa becses életét (amelynek talán csak a kötél lehetett volna méltó befejezése), mire Will Esmond teljes nyíltsággal elmondta rokonának, hogy éppen a kis női Kerberosz szította köztük a párbaít, amelyet aztán valahogyan félbeszakítottak Sir John Fielding emberei; mert örökké azt állította, hogy George Warrington gyáva, és folytonosan gúnyolódik Will úron, az utóbbi pedig duplán anyámasszony katonája, amiért nem vesz tudomást rokonának csipkelődéseiről; hogy George megszaladt, és majd meghalt félelmében a Brad-dock-féle hadjáratban és:

– Az ördög vigyen el – mondta Will –, az volt számomra a legnagyobb meglepetés, kuzen, amikor olyan hidegvérűen állt a helyén a tottenhami Court Fieldsen, mert én meg a párbaít-segédem fogadni mertünk volna, hogy maga el sem jön!

Warrington úr nevetett, és köszönetet mondott Will úrnak, amiért olyan jó véleménynyel van róla.

– Habár – mondta –, kuzen, szerencsém volt, hogy a rendőrök odajöttek, különben maga a következő pillanatban keresztüldőfött volna a kardjával. Nem látta, milyen félszegen álltam meg maga előtt? Maga pedig egyenesen elfehéredett, és reszelt a haragtól.

– Igen, a fene egye meg – mondta Will úr (aki ezúttal mélyen elpirult) –, rajtam így szokott megmutatkozni a harag, és akkor átkozottul dühös voltam magára, kuzen! De most a bátyámat gyűlölöm meg azt a kis ördögi grófnét... még hogy grófné! Szép kis grófné, mondhatom!

És Will a káromlások újabb mennydörgő ágyútüzével üdvözölte családjának uralkodó tagját.

– Hát igen, kuzen – mondta George, és furcsán nézett Will arcába –, maga ép bőrrel eleresztett, és mondhatom, magának köszönhetem az életemet, vagy legalábbis a mellényem épségét, s csak bámulni tudom az elnézéséért és bátorságáért. Milyen kár, hogy az ilyen kurázsi, mint a magáé, egy pusztá kamarási

állásban tékozlódik el! Maga nagy veszteséget jelent Öfelsége hadserege számára. Határozottan nagy veszteséget!

– Sohasem tudom, mikor tréfál, és mikor komoly, Warrington úr – vicsorgott Will.

– Úgy gondolom, csak nagyon kevés úriember merészelne tréfálni *magával*, kuzen, ha némileg becsben tartja az életét, vagy legalábbis a fülét! – kiáltott fel Warrington úr, aki szeretett ilyen komolyan érintkezni nemes rokonával, és olyankor mulatságos érdeklődéssel figyelte meg, hogyan fojtja vissza a másik a káromkodásait, s csikorgatja fogát, féltében, nehogy harapni találjon, s hogyan csitítja le gyáva dühét. – És mérsékelnie kéne, kuzen, a kedves grófnéra és mylordra, bátyjára vonatkozó kifejezéseit – folytatta Warrington úr. – Ők mindig igen gyöngéden beszélnek magáról. Őladysége mindent elmondott nekem.

– Miféle *mindent*? – kiáltotta Will rémülten.

– Hát csak amennyit a nők meg szoktak mondani, kuzen. Bevallotta, hogy ő azt hitte, maga egy kissé *épris*⁴ tőle. És van-e nő, aki megállja, hogy ne kedvelje a férfit, aki imádja őt?

– De hiszen magát gyűlöli, pedig azt mondja, hogy maga bolondult érte, Warrington úr! – mondta Esmond úr.

– *Spretæ injuria formæ*,⁵ kuzen!

– Mi a fene forr? – kérdezte a másik.

– Én ugyan soha ügyet nem vetettem rá, és talán éppen ezért nem szívelhet. Nem emlékszik a testőrkapitány feleségének az esetére?

– Melyik testőrkapitányról van szó? – kérdezte Will.

– Lord Putifárról – felelte Warrington úr.

– Lord Kicsoda? A testőrök kapitánya Lord Falmouth, a díszőrsége pedig Lord Berkeley. Előtte meg Lord Hobart volt. Úgy látszik, maga nem él elég régen Angliában, és nem tudja, ki kicsoda, kuzen! – jegyezte meg William úr.

De Warrington úr megmagyarázta, hogy ő az egyiptomi király egyik testőrkapitányáról beszélt, akinek a felesége üldözött bizonyos Józsefet, amiért az nem viszonzta az érzelmeit. Mire Will azt mondta, hogy ami Egyiptomot illeti, azt hiszi, átkozot-

⁴ Elragadtatott. (francia)

⁵ Igazságtalanul megvetett alakja, (Vergilius: *Aeneis* I.) (latin)

tul messze lehet, és ha annak a Lord Hogyishívjának a felesége hazudozott róla, az a nőkre vall, akik, úgy látszik, mindenütt egyformák.

Mármost az igazság az, hogy amikor Warrington úr az esküvő alkalmából látogatóba ment Castlewoodba, hallhatta a kis grófnétól a maga változatát a Will Esmond és közöttük fennálló nézeteltérések történetéről. És ez a történet bizonyos tekintetekben eltért Will úr leleményes elbeszélésétől, amivel Warrington úr távolról sem óhajtja azt állítani, hogy megbízhatóbb annál. A hölgy fájdalommal gondolt rá, mennyire csalódott sógorában. Sajnálta, hogy sógorának az életmódja az udvarban és Londonban sérti azokat a magas erkölcsi alapelveket, amelyek minden Esmondokkal vele születnek; hogy Will úr szavaiban nem lehet fenntartás nélkül megbízni; hogy a léha élet és pénzügyi nehézségei számítóvá tették, eltompították becsületérzését, talán még lovagi bátorságát is csökkentették.

– És bennünk, Esmondokban, kuzen – mondta a kis hölgy, fejét fölszegve –, mindig meg kell lennie ennek a lovagi bátorságnak, bennünk, Esmondokban, legalábbis magában és bennem, és mylordban és Harry kuzenben meg is van, azt tudom nagyon jól! – mondta a grófné. – Ó, George kuzen, és be kell-e vallanom, már én is hajlottam rá, hogy kételkedjem a maga bátorságában, ami nélkül pedig egy férfi, ha olyan ősi és nemes családból származik, mint a miénk, nem is méltó, hogy férfinak nevezzék! Igyekszem majd, George, mint keresztény úrhölgy és e királyság s vele az egész világ egyik legelső családjának a feje, hogy megbocsássam William öcsémnek, amiért csúnyát mondott családunk egyik tagjáról, még ha az a fiatalabb ágból és a női ágból származik is, s egy pillanatra kétségekre birt a maga irányában. Pedig ezt tette. Talán még azt is mondta, hogy maga sok rosszat mondott felőlem.

– Hogy én, drága hölgyem! – kiáltotta Warrington úr.

– Azt *mondta*, hogy maga ilyesmit mondott rólam, kuzen, és remélem, maga nem mondta, és szívből óhajtom, hogy ez ne is legyen igaz, és meg is engedhetem magamnak, hogy ne vegyem tekintetbe, amit mondott. És a sógorom udvarolt is nekem, az is igaz, mint ahogy mások is, és én ehhez hozzászóltam; és talán nagyobb szerencsével is járhatott volna... mert akkor még nem

ismertem az én drága uramat, és még nem tudtam úgy értékelni nagyszerű és kiváló tulajdonságait, mint ahogy most szívem teljes hálájával értékelem! De ó, azt kellett látnom, hogy William hiján van a bátorságnak, és senki férfi, aki bátorságnak hiján van, nem tarthat soha igényt Lydia, Castlewood grófné tiszteletére, nem, soha! Azt mondta, magából hiányzik a bátorság, kuzen, és feldühített, mert azt mesélte, hogy maga öröklé szid engem. De én megbocsátok magának, George, meg én! És ha megmondom magának, hogy ő volt az, aki félt... az aljas fráter!... sőt egyenesen elküldött a rendőrökért, hogy megakadályozza a párbaft közte és maga közt, akkor nem csodálkozhatik, kedves kuzen, hogy semmire sem tartok ilyen fickót... nem bizony, ennyire sem! – és öladysége pattintott egyet kis ujjáival. – Én azt mondom, *noblesse oblige*,⁶ és ha egy férfinak a mi családunkból nincsen bátorsága, én annyit sem törődök vele, mint egy csipetnyi bagóval... Nem bizony, annyit sem! Nézzen csak körül, George, itt a falakon, az őseinken! Hát nem harcoltak az Esmondok mindig hazájukért és királyukért? Van-e köztünk egy is, aki, ha elérkezik a pillanat, nem áll készen megmutatni, hogy ő is Esmond és főrend? Ha a nagyobbik fiam gyáván viselkednék, azt mondanám neki: „Lord Esmond!... mert ez a második rangja a családunknak... kitagadom lordságodat!”

S így szólván, a rettenthetetlen asszonyka körülnézett ősein, akiknek képei, Lely és Kneller ecsetjeiből, ott diszelegtek castlewoodi fogadószobájának falain.

E lakrész meg az egész ház, birtok és falu fölött az új grófné gyorsan és határtalan lendülettel kezdte el az uralkodást. Meglepő gyorsan megtanulta, hogyan kell parancsolni; és amennyiben nem sajátította el az angliai előkelő hölgyek között szokásos illemt, ő maga talált ki szabályokat, azokat fennen hirdette, és másokat is ezeknek vetette alá. Mivelhogy dissenterként nevelkedett, és nem volt teljesen tisztában az Államegyház istentiszteleti rendjével, Warrington úr észrevette, hogy egy-két baklövést követett el az istentisztelet folyamán – nem tudván például, mikor kell arcát kelet felé fordítania, mert azt hiszem, e szokást az anglikán egyházon kívül más protestáns vallások nem

⁶ A nemesség kötelez. (francia)

gyakorolják – de Warrington úr első, menyegzői, és rákövetkező második castlewoodi látogatása között mylady tökéletesítette magát kötelességének e területén is, és, miközben két lakáj hozta mögötte öladysége nagy imakönyvét, kuzenjának karján éppoly álszentesen lebegett be a kápolnába, mint az a gyönyörűséges, ájtatoskodó vénasszony a lakájával Hogarth úr *Reggel* című híres képén, és mintha Lady Lydia egész életében ahhoz szokott volna, hogy házikáplánja legyen. Azt a hatást keltette, mintha nem csupán az új káplánt gyámolítaná, hanem magát az istentiszteletet és az egyházat, és mintha odahaza szülőföldjén soha meg nem hallgatott volna csűrben szónokló prédikátort. Értett hozzá, hogy a vidék legősibben letelepedett családjaival, méltóságteljes bárókkal és feleségükkel, húsz össel dicsekedhető földesurakkal, akik áthajtottak Castlewoodba, hogy az ifjú párnál tisztelegjenek, éreztesse a köztük fennálló távolságot, ahogy mondani szokták, és rábirja őket, hogy neki engedjék át a *pas-t*. Szerzett egy régi címertani könyvet és egy wintoni vénkisasszonyt, egy csodabogár ladyt, aki járatos volt az etikett és a családfák tudományában, s akitől megtanulta az udvari szertartást – már ahogy az öreg wintoni hölgy tudta még Anna királynő korából –, és nemsokára piros és fekete mezőkről és zsinogkeresztekről hadarászott, nem mindig helyesen, de csodálatos szóbőséggel és állhatatossággal. Kis kirándulásokat tett a szomszéd városokba aranyozott hatfogatú kocsiján, vagy gyaloghintóján a faluba, és majdhogynem királyi igényt tartott a hódolatra bérlői és egyéb bugrisok részéről. A lelkészt kioktatta teológiából; a tisztartót a gazdasága kérdéseiben; a megdöb-bent házvezetőnőt megtanította, hogyan kell befőzni és pácolni, és leckét adott volna a nagy darab londoni lakájoknak is, hogyan kell hátul felugrani a kocsira, ha öladysége nem lett volna túl kicsi, és nem lett volna neki túl magas oda felmászni; a falusi komámasszonyoknak prédikációt tartott a dajkálásról és a gyerekgondozásról még jóval azelőtt, hogy neki is lett volna gyereke; ami pedig az orvoslást illeti, a virginiai Madame Esmond sem volt elszántabb a pirulái és főzetei tekintetében, mint Lydia kisasszony, a gróf fiatal hitvese. Emlékeznek a halász és a szellem meséjére az *Ezeregyéjszaka*-ból? Éppúgy csodálkozott mindenki ezen a hölgyön is, hogyan lehetett bepalackozni ilyen cso-

dálatos szellemet olyan pici üvegbe, mint az ő teste. Amikor Warrington úr első, lakodalmi látogatása után visszatért Londonba, vele küldött egy kis ajándékot a Dean Streetre a kis barátnőinek, ahogy nevezte őket – Theo idősebb, Hetty pedig alig valamivel volt fiatalabb nála – egyiknek ékszer, a másiknak könyvet – G. Warrington azonban mindvégig kitartott amellett, hogy Theo ajándéka eredetileg baba volt, Hettyé meg valami képeskönyv egyszótagú szavakkal. Ami Will urat illeti, sógoröccsét, iránta anyai komolyságot és gyöngédséget tanúsított, és azt a szokást vette fel, hogy róla is, vele is pártfogóilag beszélt, ami végtelenül szórakoztatta Warrington urat, Will szokásos szitkozódásai és istenkáromlásai azonban sajnálatosan elszaporodtak eme viselkedés következtében.

Ami végül az öregkort illeti, Lady Lydia nem nagy tiszteletet tanúsított e baleset iránt, amely előfordul némely úriember és úriasszony életében, és amikor már a vagyonátírások megtörténtek javára, az agg Van den Boscht és nagy parókiáját se részesítette több kiméletben, mint Dinah-t, néger szolgálóját, akinek a nagy fülét megcsipdeste, és gyapjas fejét unos-untalan megcibálta, ha bármit vétett – legalábbis Dinah így mesélte Gumbónak, aki aztán elmondta gazdájának. Az egész háznép reszkett a grófné öladységétől: a házvezetőnő, akit pedig maga mylord és az özvegy grófné is tiszteletben tartott; az elkényeztetett londoni lakájok, akik zsémbelni szoktak, ha kártyázás közben zavarták meg őket, és végtelen sörnyakalás közben morgolódtak, most azonban fürgén pattantak dolgukra, ha öladysége szólította őket; még az öreg Lockwood is, aki fél évszázadon át, vagy még régebben volt kapuőr, igyekezett összeszedni szegény, öreg, téveteg esztét, amikor a grófné bejött a fülkéjébe, és kinyitotta ablakát, hogy ellenőrizze fáskamráját, és kikergesse öreg kutyáit. Lockwood új úrnője előtt levette a főveget vén, kopasz fejről, könyörgő pillantást vetett unokahúgára, és tétován remegett öladysége hatalmától. Gumbo, miközben urát vacsorához öltöztette, Illésről beszélt – mert a káplán róla prédikált dél előtt, s ő végighallgatta a szentbeszédet.

– És kopasz feje volt, és a fiúk csúfolni és a medvék megenni őket, és úgy köllött nekik – mondta Gumbo.

Nem így mylady, amikor az öreg kapusról vitatkozott kuzen-jával.

– Ugyan már! ostoba vénember! – mondta. – Egy garast sem ér a munkája, és azok a koszos, vén kutyái sem! Éppen olyan vének és csúnyák, mint azok az öreg halak a halastóban! – S ekkor a két öreg, szörnyeteg pontyra mutatott, amelyek a hagyomány szerint már évszázadok óta éltek a castlewoodi kert egyik halastavában, és a hátukat sűrűn belepte az utálatos, sűrű iszap. – Lockwoodnak el kell takarodnia innen, a dologházban a helye, és egy jóvágású, jóképű, magas fickót fogok szerezni a portásfülkébe, aki majd becsületet szerez a libériánknak.

– Még a nagypám inasa volt, és alatta szolgált Anna királynő háborúiban – vetette közbe Warrington úr.

Mire mylady ingerülten felkiáltott:

– Ó, Uramisten, Anna királynő már régen meghalt, gondolom, és nem fogunk gyászt viselni érte.

A Lockwood-ügyet megvitatták a családi ebédnél, amikor öladysége bejelentette azt a szándékát, hogy megszabadul az öregembertől.

– Azt hallok – jegyezte meg képmutatóan Van den Bosch úr –, hogy itt Angliában a törvény bámulatra méltóan gondoskodik öreg korukra a szegény szolgálókról és mindenféle szegény emberekről. Tiszta szívemből kívánom, bárcsak nekünk volna ilyen menhelyünk a mi öregjeinknek odahaza, és megtakaríthatnánk a költséget, hogy eltartsuk az öreg munkásembereinket.

– Ha egy ember nem tud dolgozni, fel is út, le is út! – kiáltotta öladysége.

– Hát bizony ez a helyes! – mondta a nagypapa.

– Micsoda, egy régi cselédet? – kérdezte mylord.

– Van den Bosch úrnak valószínűleg nem alkalmatlankodtak cselédek fiatal korában – jegyezte meg Warrington úr.

– Magam suvickoltam a cipőmet, magam szedtem le az üzletben az ablaktáblákat, és szórtam homokot meg vizet...;

– A cukorra, uram? – kérdezte mylord.

– Nem, vőmurem, a padlóra – felelte nevetve az öregember –, nem mintha nem fordulnának elő ilyen trükkök a szatócsboltokban, ladységed engedelmeivel.

– Lárifári, ópapa! Mit tudhatnék én boltokról meg szatócsok-ról? – kiáltott fel öladysége.

= Hohó! Nem emlékszik már, kedves ladységed, amikor cukrot lopott, és mi lett a vége? – kérdezte nagypapa.

= Egy csinos, jóvágású ember mindenesetre jobban fog festeni a libériánkban, mint ez az összeaszott, vén páriaportás – kiáltotta mylady.

– Nincs olyan tetszetős libéria, mint az öregkor, madame, és nincs szebb paszomány, mint az ezüst haj – mondta Warrington úr. – Mit szól majd hozzá a környék, ha elkergeti az öreg Lockwoodot?

– Ó, ha maga emel szót érte, uram, akkor úgy látom, maradnia kell. Talán még egy pamlagot is küldhetnék neki a szalonomból, meg néhány palackot a pincéből, a legjobb boromból?

– Valóban, ennél jobbat nem is tehetne ladységed – jegyezte meg Warrington úr nagyon komolyan.

Mylord pedig ásitva jegyezte meg:

– George öcsénknek teljesen igaza van, drágám. Nem volna jó hatása, ha kidobnánk ilyen öreg szolgát, mint Lockwood.

– Látja, ezek az iszapos, öreg pontyok is, végeredményben, furcsaság számba mennek, és vonzzák a látogatókat – folytatta Warrington úr komolyan. – Tűrje meg ladységed egy ideig még ezt a nyomorult öreget. Nem fog már sokáig tartani. Akkor aztán felfogadhatja azt a szálas kapust. Nekünk is nagyon nehéz, Van den Bosch úr, hogy kénytelenek vagyunk megtartani az öreg négereinket, amikor már nem dolgoznak. Nyolc-tíz év múlva majd eladom ezt a csibész Gumbót.

– Azt úgyse hiszem, úrfi! – mondta Gumbo vigyorogva.

= Fogd be a szádat, fiam! Láthatják, még nem ismeri az angol szokásokat, és talán azt gondolja, hogy egy öreg szolga igényt tarthat a gazdája kiméletére – mondta Warrington úr.

Másnap, Warrington meglepetésére, mylady csakugyan küldött egy kosár jó bort Lockwoodnak, meg egy párnát is a karos-zékébe.

= Tegnap este, amikor lefeküdtem, arra gondoltam, amit mon-dott, és az az érzésem, maga jobban ismeri a világot, mint én,

kuzen, és legjobb, ha megtartom az öregembert, úgy, ahogy maga parancsolta.

Így végződött hát a portásügy, és Warrington úr eltűnődött magában ezen a különös, kis vadnyugati perszónán, a maga naivitásával, egyszerűségével és azzal a szívtelenségével, amely becsületére vált volna a legviharvertebb, öreg özvegyasszonynak is, aki valaha a St. James-palotában kártyázott.

– Azt mondja, tiszteljem az öregeket? De miért? Én ugyan semmi tiszteletre méltót sem látok azokban az öregekben, akiket én ismerek – mondta Warringtonnak. – Egyáltalában nem mulatságosak, és csöppet sem szépek, annyi szent. Nézze meg nagypapát, nézze meg Bernstein nénit. Azt mondják, valaha nagy szépség volt. Az az arckép, amit róla festettek! Nem tudom elhinni, nem én. Nekem ugyan ne mondja senki, hogy én valaha ilyen csúnya leszek! Ha az ember idáig jut, nem szabadna tovább élni! Nem bizony, nem szabadna.

Mármost karácsonyra Bernstein néni elment Warrington úr társaságában látogatóba unokaöccséhez és unokahúgához. Kényelmesen utaztak a bárónő landauerjében; az öreg hölgy különösképpen jó egészségnek és kedélynek örvendett, az idő remekül friss volt, és mégse túlságosan hideg; és ahogyan az apai házhoz közeledett, Beatrix néni száz és száz történetet mesélt útitársának erről a házról meg a régi időről. Bár gyakran érzéketlen volt, és azt is be kell vallani, nem ritkán nagyon rosszkedvű, néha mégis földerült az öreg hölgy, s ilyenkor a társalgása csodálatosan megélénkült, szellemessége, rosszmájúsága szípkázott, s emlékezete száz meg száz anekdotát juttatott eszébe az elmúlt korról és társaságról. Bizony, a Szépség kényes dolog, hisz birtokosa még életjáradékként sem élvezheti, le kell mondania róla legkésőbb negyvenévi haszonélvezet után. Miközben az öregasszony hajdani szerelmeseiről és imádóiról fecsegett – hallgatója sokkal tájékozottabb volt múltbeli pályafutása tekintetében, mint ahogy öladysége sejtette –, az arcába néztem, és e romokból igyekeztem képzeletemben fölépíteni, milyen lehetett szépsége a virágkorában. Micsoda prédikációt olvastam ki belőle! Hogy benőtte az udvart a fű, hogy beomlottak a bástyák, tárva álltak a kapuk, elfakultak a szép, arany szalonok, s pókháló szőtte be a szakadozó faliszőnyegeket! Az a

rozoga palota valaha fénnel és zenével volt eleven, azok a homályos ablakok fényben szikráztak, tündököltek! Micsoda bállok és ünnepélyek játszódtak le itt valaha, micsoda ragyogás, micsoda nevetés! Szinte láttam a várakozó szerelmeseket, a bámuló tömegeket, a dühöngő vetélytársakat. El tudtam képzelni a találkozókat félhomályban, és cselszövényeket fedeztem föl, pedig a függönyöket legördítették, összehúzták. Gyakran kedvem lett volna így szólni az öregasszonyhoz, miközben beszélt: „Madame, én tudom, hogy a történet nem úgy folyt le, ahogy maga meséli, hanem így és így” – hiszen olvastam odahaza életének történetét, ahogy drága, öreg nagyapám leírta, és képzeletem éppen olyan szórakozva és magányosan bolyongott ebben az élettörténetben, mint ahogy apáink házában bolyongtam Castlewoodban, elmúlt dicsőségről tündödvé, és ősi korokat festve magam elé.

Amikor Bernstein néni Castlewoodba szokott érkezni, ottani rokonai – gondolom, nem is annyira azért, mert a pénzét szerették volna megkapni, mint az ő erős jellemének, uralkodói hajlamának, gunyoros szellemének hatására – mindig nagy tisztelettel és hódolattal adóztak neki, és ezt ő úgy fogadta, mint ami megilleti. Ugyanezt a bánásmódot várta el az új grófnétól is, akit különösen jókedvűen akart volna üdvözölni. A házasság az ő műve volt.

– Amikor neked, ostoba kölyöknek, nem kellett az örökös nő, eltökéltem, hogy nem szabad őt kiengedni a családból – és nevetve mesélt sok kis taktikázásáról, amellyel összehozta a házasságot.

Nemesi koronát szerzett a lánynak, és százezer fontot az unokaöccsének. Persze hogy mind a ketten szívesen fogják látni. Gyönyörűségére szolgált a kis grófné bátorsága és szellemessége, amivel fölébe kerekedett az öreg grófnénak és Lady Fannynak. Majdnem mindig kellemesen érintette Madame Bernsteint, ha szép emberekkel ismerkedett meg, és így most is áradozott unokahúgának, Lydiának ragyogó szeméről és gyönyörű kis alakjáról. A házasság mindenképpen kíváncsú volt. Az öregember, igaz, eléggé terhes, beszéde és megjelenése nagyon is fagraatlan. De majd megszabadulnak tőle. Öreg már, és kényes az egészsége.

– Amerikába kell majd mennie, vagy talán még távolabb – mondta a báróné vállvonogatva. – Ami pedig a kislányt illeti, nagy tűz és elevenség van benne, és olyan irokéz modora van, amely nem nélkülöz minden bájt – mondta elégedetten az öreg báróné. – Az öcsédben is megvolt... és benned is, George úrfi! *Nous la formerons, cette petite.*⁷ Eugene-ből hiányzik a jellem és az erély, de tökéletes úriember, és magunk között majd teljesen elfogadhatóvá formáljuk a kis vadócot.

Így beszélgettünk utazásunk második délutánján Castlewood felé. Első éjszaka Bagshotban, a Királyi címerben szálltunk meg, ahol a bárónőt mindig mélységes tisztelettel fogadták, és onnan postakocsin Hextonba hajtottunk, ahová levélben megrendelte már mylord lovait, csakhogy ezek nem mutatkoztak a fogadóban, s ezért két óra múlva kénytelenek voltunk bagshoti lovainkkal továbbmenni Castlewoodba.

Tartozom az igazságnak azzal, hogy megmondjam: utazásunknak e végső szakaszában az öreg néni rozsdás kedve visszatért, s az egész három óra alatt alig szólt egy árva szót. Ami úti-társát illeti, az ebben az időben fülig benne volt a szerelemben, s ezért nyilvánvalóan nem ösztökélte nénikéjét társalgásra, hanem szüntelenül Dulcineájára⁸ gondolt, mígnem a kocsi végül elérte Castlewood főterét, s a hídon át begördült a kastély elé.

A házvezetőnő be akarta vezetni őladységét a lakosztályába. Se mylord, se mylady nem volt ott. Nem tudja, mivel vannak elfoglalva, mondta a házvezetőnő, miközben előrement, s mutatta az utat.

– Nem az az ajtó, mylady! – kiáltott fel az asszony, amikor Madame de Bernstein ki akarta nyitni annak a szobának az ajtaját, ahol mindig megszállt. – Az most őladysége szobája. Erre tessék – és nénikénk követte őt, semmiképpen sem jobb kedvben. Én nem irigylem a szolgálóit, amikor úrnőjük éppen elégedetlen. De homloka kisimult, mielőtt találkozott a családdal, s vacsora előtt a fogadószobában türethetően derűs ábrázattal jelent meg.

– Jó estét, néni – így hangzott a grófné köszönése. = Meg-

⁷ Majd megformáljuk a kicsikét. (francia)

⁸ Cervantes *Don Quijoté*-jában a búsképű lovag eszményi szerelmese.

mondhatom, éppen szundikáltam, amikor ladységed megérkezett! Remélem, meg van elégedve a szobájával!

Miután három kurta mondatot intézett az elbámult öreg hölgyhöz, a grófné most többi vendégéhez fordult, s azokkal kezdett társalgásba. Warrington urat nem kis mértékben mulattatta viselkedése, valamint a Madame Bernstein ábrázatán gyülni kezdő meglepetés és harag jelentkezése. *La petite*, akit a bárónő „formálni” szándékozott, eléggé lázadó alattvalónak mutatkozott, s úgy látszik, a saját formáját szándékozott kialakítani. Mylord egyszer-kétszer kissé aggódva nézett a felesége felé, s igyekezett a szemtelenségét nagynénjével szemben a maga részéről túlradó udvariassággal jóvátenni; és igaz, ha ilyesmit óhajtott, senki sem tudott nála udvariasabb vagy kedvesebb lenni. Mindenféle kellemes dolog jutott eszébe, amit Madame Bernsteinnek mondhatott. Továbbá melegen gratulált Warrington úrnak az Amerikából érkező dicsőséges hírekhez és öccse épségben való megmaradásához. Vacsora közben pohárköszöntőt mondott Warrington kapitányra.

– Családunk kitünteti magát, kuzen – mondta, és gyöngéden és jelentőségteljesen pillantva grófnéjára, hozzátette –: remélem, a legboldogabb napok még csak ez után jönnek mindnyájunkra.

– Bizony, George! – szólt erre a kis hölgy. – Írjon Harrynak, és mondja meg neki, hogy mindnyájan nagyon meg vagyunk vele elégedve. Ez a quebeci csata nagyon dicsőséges csata, és most, hogy a francia királyt kikergettük az országból, csöppet sem lennék meglepődve, ha saját magunk rendezkednénk be Amerikában.

– De, drágám, amit beszélsz, az felségárulás! – kiáltott fel Lord Castlewood.

– Amit beszélek, az józan beszéd, semmi más, mylord. Én nem hinném, hogy népeket el lehessen nyomni, és örökké úgy lehessen bánni velük, mint a kisgyerekekkel.

George! Harry! Esküszöm, majdnem annyira mulattam, mint amennyire elképedtem.

– Ha öcsém meghallja, hogy ladységed meg van elégedve a viselkedésével, teljes lesz a boldogsága – mondtam komolyan.

Másnap, mikor a pamlaga mellett ültem, ahol teljes díszben

heverni méltóztatott, s úgy beszélgettünk, a kis grófné már nem hívta kuzenját „George”-nak, hanem „Geörge úr”-nak, mint azelőtt, mire George úr nevetve megjegyezte, hogy tegnap óta megváltoztatta a stílusát.

– Azt hiszem, csak azért beszéltem úgy, hogy ugrassam Madame Birót – mondta öladysége. – Úgy akar bánni velem, mint a gyerekekkel, és a nagymamát akarja játszani fölöttem. Én nem kérek nagymamákból, nem én. Ennek a háznak én vagyok a feje, és az a szándékom, hogy ezt a tudomására hozzam. És azért hívtam ide Londonból, hogy meg is mondjam neki! Hó! Micso-da szemeket meresztett, amikor George-nak hívtam magát! Hiszen hívhattam volna magát George-nak... csakhogy maga előbb látta meg a kis Theót, és jobban szerette, azt hiszem.

– Igen, azt hiszem, jobban szerettem – felelte George úr.

– Rendben van, és azért szeretem magát, mert megmondja az igazat. Mert maga volt az egyetlen ezek között Londonban, akit nem érdekelt a pénzem, pedig valaha egyenesen örült voltam, és dühös voltam magára meg magamra is, és arra a kis szívzszerelmére, akit nem is lehet velem összehasonlítani, tudom bizonyosan, hogy nem lehet.

– Akkor hát ne is hasonlítsuk! – feleltem én nevetve.

– Hát, azt hiszem, ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát – mondta, sóhajtva kicsit. – Azt elismerem, hogy Theo kisasszony nagyon jó lány, és maga majd feleségül veszi, és elmegy vele Virginiába, és ott olyan unalmasan élnek majd, mint mi itt. Lambert kisasszonyról beszéltünk éppen, mylord, és szerencsét kívántam a kuzenomnak. Hogy van ma a vénasszony? Mit meg nem evett tegnap este vacsorára, és mit meg nem ivott! Ivott, mint egy sárkány! Nem csoda, ha megfájdult a feje, és a szobáját őrzi. Azt hiszem, sok idő kell neki, amíg felöltözik.

– Maga is lehet még gyöngye, ha majd öreg lesz, és akkor majd pihenést kíván, és bort, hogy megmelegedjen! – mondta Warrington úr.

– Remélem, azért olyan, mint ő, mégse leszek, mire megöregszem! – mondta a hölgy. – Nem tudom belátni, miért kell tisztelnem egy öregasszonyt, csak amiért botra támaszkodva sántikál, és reszket a keze és hamis a fogá.

És a kis pogány hátrahanyatlott a pamlagán, és kivillantotta

a maga harminckét gyöngyszemét. – No, tessék! – tette hozzá, miután ragyogó fekete szemének sűrű pilláin át ránézett mindkét hallgatójára. – Milyen rémültek mind a ketten! Mylord már teleprédikált engem a vénasszonyról. Maguk mind a ketten félnek tőle, én pedig nem félek, ez az egész. Ne nézzenek olyan gondterhelten egymásra! Nem akarom leharapni a fejét. Csata lesz közöttünk, és én akarom megnyerni. Hát nem megadtam az özvegynek is, engedelmmükkel, meg Lady Fannynak? Meg az egész fennhéjázó modoruknak, amikor kisebbiteni igyekeztek Castlewood grófnét saját házában, és kinevették a szegény amerikai lányt? Lefolyt a harc közöttünk, és ki kerekedett felül, ha szabad megkérdezni? Köztem meg a vénasszony között is lesz majd ütközet, és mire elmúlik, meglátják, hogy tökéletes jó barátságban fogunk maradni!

Amikor a társalgásnak e pontján megnyílt az ajtó, és Madame Beatrix szokása szerint gondosan felöltözve megjelent, én magam részéről nem szégyeltem bevallani, hogy olyan vad rémület fogott el, aminél nagyobbát még soha gyáva ember nem élt át. Mylord legmélyebb hajlongásával és legbájosabb udvariaskodásával üdvözölte nagynénjét, és odavezette a tűzhöz, amelynél mylady – aki már egy castlewoodi örökös reményében volt – hátradőlve hevert pamlagán. Kísérletet sem tett, hogy felálljon, köszöntésül csak rámosolygott tiszteletre méltó vendégére. Aztán rövid beszélgetés után, amelyben mylady tökéletes önuralomról tanúskodott, míg a két úriember a leghitványabb szorongással hebegett és akadozott, mylord megszólalt:

– Ha meg akarjuk nézni azokat a fácánokat, kuzen, ideje már lemennünk.

– És én meg a néni majd egy kedélyes délutánt töltünk együtt. És mesél nekem a régi Castlewoodról meg a hajdani időkről, ugye, bárónő? – mondta az udvarház új úrnője.

*O, les lâches que les hommes!*⁹ Én úgy félttem, hogy alig látam valamit, csak homályosan éreztem, hogy Lady Castlewood fekete szeme követ. Mylord a folyosón megragadta karomat, és annyira meggyorsítottuk lépteinket, hogy visszavonulásunk szégyenletes meneküléssé változott. Csak akkor lélegeztünk fel,

⁹ O, de gyávák a férfiak! (francia)

amikor kint voltunk az udvar szabad levegőjén, ahol vártak már a kutyák meg a hajtók.

És hogy mi történt? Esküszöm, gyerekek, nem tudom. De annyi bizonyos: ha anyátokban a legcsekélyebb bátorság lett volna, vagy értett volna hozzá, hogy házasesetének kezdetén öt egymásra következő napon át csak öt percig hogyan kell veszekedni, akkor az egész keresztény világon nem volna megalázottabb papucshős apátoknál. Amikor Blake lelkész eljön ebédre, látjátok, ugye, hogy elég, ha kis felesége csak rápillant, és már lete-szi poharát, és azt mondja: „Köszönöm, nem kérek, Gumbo úr” – már amikor az öreg Gum bort akar neki tölteni? Blake a piros kabátot hordta, mielőtt a feketét fölvette, és úgy ment felfelé a Breed's Hillre, hogy ezer golyó fűtyült a füle körül, és csak aztán látta meg a *mi* Bunker Hillünket, itt Suffolokban. És a negyvenhármásoknak ez a tűzevője most nem mer egy üveg portói óbornak a szemébe nézni! Ez attól van, hogy a felesége leigázta a bátorságát. Az asszonyok be tudnak törni minket, és ha ismer-nék saját erejüket, legyőzhetetlenek volnának.

Szóval hát, nem tudom, mi történt azon a rémült, szégyenletes napon, amikor apátok elfutott a csatamezőről, és nem merészelte végignézni a hősnők csatáját; de mire vadászatunkból visszatér-tünk, a csatának vége volt. Amerika fellázadt, és leverte az anya-országot.

HUSZONHATODIK FEJEZET

Hírek Kanadából

Castlewoodi rokonaink ott tartottak bennünket maguknál egészen Újévig, és kétheti távollét után – amely egész évszázadnak tűnt föl neki – a balga és elkápráztatott fiatalember visszatért elbájolója mellé. Madame de Bernstein sem sajnálta, hogy oda kell hagynia apjának házáat. Amint Castlewoodtól eltávolodtunk, szabadabban kezdett beszélni. Hogy mi történt annak a megbeszélésnek folyamán, míg lefolyt a királyi csata közte és unokahúga közt – soha el nem árulta. De az öreg hölgy nem beszélt már róla, hogy a *cette petite* formálásra vár, sőt, amikor róla szólt, idegesen, nevetve beszélt, de minden ellenségeskedés nélkül a fiatal grófné iránt. Unokaöccse, Eugene, mondta, arra van kárhoztatva, hogy élete végéig papucs alatt éljen – ezt világosan látta. Ha egy kis rendet teremtenek abban a házban, az csak javára fog szolgálni. Az a kis közönséges amerikai öregúr okos embernek látszik, és mint intéző előnyösen fog működni. A grófné anyja, úgy hallotta, fegyencnő volt, Amerikába Angliából küldték, ahol kétségkívül a legtöbb börtönben tilolt már kenderet; de ezt a közlést nem kell terjeszteni a londoni hírharangok között, s végeredményben bizonyosfajta embereknel mit számít az, milyen származásúak? A fiatalasszony most már tisztességes lesz a saját érdekében is, mert elég esze van hozzá, és hamarosan meg fog tanulni angolul is; és az a név, amelyhez joga van, eléggé előkelő hozzá, hogy bármely társaságba bevezesse. Szatócs, csempész, rabszolgakereskedő – mit számít Van den Bosch úr korábbi mestersége? Castlewood grófné megengedheti magának, hogy akárki lánya legyen, és ha egyszer az unoka-

öcsém befogadta a családba, mondta az öreg hölgy, a mi kötelességünk, hogy melléje álljunk.

Mivel a rokoni kötelékek olyan nagy erővel kapcsolták Madame de Bernsteint unokaöccséhez, Warrington úr azt remélte, hajlandó lesz ugyanolyan szeretettel viseltetni unokahúga iránt is; s beszélt neki látogatásáról Hagan úrnál és feleségénél, s az ő számára is kérte nénije kegyét. De Lady Maria tekintetében az öreg hölgy hajthatatlan volt, arra kérte Warrington urat, soha ki ne ejtse a nevét, s ezzel rögtön nekilátott, és két óra hosszat egyébről se beszélt, mint róla. Elmondott unokahúgáról egy egész sor anekdotát, de ezeket – minthogy ez a könyv nyitva áll *virginibus puerisque*,¹ a család minden fiatalja előtt – nem kívánom előadni. De azt el akarom mondani erről a kedves lényről, hogy ha bűnözött is, nem ő volt az egyetlen bűnös a családban, és ha megbánta bűneit, mások is jól tennék, ha követnék példáját. Hagan, tudvalevőleg, miután otthagya a színpadot, példás életet folytatott, s híres volt a szószerűen kifejtett választékosságáról és ékesszólásáról. Felesége szélsőséges nézetekeket vallott, de nagyon tisztelték abban a szektában, amelynek tagja lett, s amikor legutoljára láttam, arról beszélt, hogy különleges lelki megvilágosodás birtokában van – igaz, én abban az időben erősen gyanítottam, hogy ezt a megvilágosodást a szesz italok túl bőséges fogyasztása okozza, de nem felejttem el, hogy ő és férje jók voltak hozzám és az enyéimhez, olyan korszakunkban, amikor szükségünk volt a rokonérzésre, és amikor sok farizeus elfordította fejét.

Elmondtam már, milyen könnyű volt megnyerni és elveszteni szeszélyes nagynénink kegyét, és hogy bennünket, fivéreket, sorjában hogyan ölelt magához és hanyagolt el. Én a darabom sikere után következtem sorra a dicsőségben. Bemutattak a londoni széplelkeknek, és tűrhetően megálltam a helyemet a társaságukban; az arszlánok és előkelőségek kijelentették, hogy elég jól nevelt vagyok, és nagy szerepet játszhattam volna közöttük, ha futotta volna az erszényemből, és kedvem lett volna ezt az életmódot követni; ha nem szerettem volna jobban abban az idő-

¹ Lányoknak és fiúknak (Horatius). (latin)

ben egy kedves szempárt a Gunnings vagy Chudleighs² legragyo-
góbb szeménél és a Ranelagh körönd valamennyi kifestett szép-
ségénél. Hinnétek-e, gyerekek, hogy amiért szerettem anyátokat,
azt mondták rólam, alantas ízlésem van, és előkelő családom
szánalommal tekintett rám? De így volt, és tudom, hogy az áj-
tatos Lady Warrington és a világias Madame Bernstein össze-
dugták idősecske fejüket, és az én életutamon siráncokztak.

– De hiszen ezzel a névvel feleségül vehetett volna akárkit –
mondta a jámbor Vallás, aki mindig fél szemmel az égre, fél
szemmel a jó alkalomra tekintett.

– Én nem avatkozom senki emberfia ügyeibe, és bámulom a
tehetséget – mondta nagybátyám –, de siralmas kár, hogy össze-
állsz azokkal a költőkkel és szerzőkkel és hasonszőrű emberek-
kel, és amikor megkaphattál volna egy gyönyörű teremtest száz-
ezer fonttal, hagyod őt kicsúszni a kezedből, és hozzászegődsz
egy falusi kislányhoz, akinek nincs egy pennyje sem.

– De ha megígértem neki, bácsi? – kérdeztem.

– Ígéret, ígéret! Az ilyen ügy okosság és ügyesség dolga, és
óvatos körültekintést igényel. Amikor szavadat adtad annak a
kis Lambert kisasszonynak, még nem láttad azt a gyönyörű ame-
rikai hölgyet, és nem ismerted anyád kívánságát, hogy vedd őt
feleségül, aminthogy egy jó anya természetesen azt kívánja. És
kötelességed az anyád iránt, öcsém, kötelességed a negyedik pa-
rancsolat iránt teljesen igazolta volna szakításodat L. kisasz-
szonnyal, és hogy végrehajtsd kitűnő édesanyád szándékát az-
zal a kisasszonnyal kapcsolatban... Mi is volt a grófné hollan-
dus neve? No, mindegy. A név az semmi, de a guba, George úrfi,
az már valami, arra föl lehet figyelni! Az én édes kis Mileym is
egy tánciskolába jár Barwell kisasszonnyal, Barwellnek, a ná-
bobnak a lányával, és egyáltalában nem titkolom azt az óhajo-
mat, hogy a gyerekek olyan vonzalomra ébredjenek egymás
iránt, ami egész életükben tarthat! Meg is mondtam a nábobnak.
Egy nap együtt jöttünk el az alsóházból, és megnéztük őket, ho-
gyan táncolnak. Szépséges látvány volt, ahogy a kicsikék együtt
járták a menüettet! Könnyek szöktek a szemembe, mert nekem
érző szívem van, George, és szeretem a fiamat!

² Híres angol szépségek, a művésztársaságok kedvencei.

- De ha nekem jobban kell, bácsi, Lambert kisasszony a két-pennys vagyonával, mint a grófné a százezer fontjával?

- Akkor, fiam, furcsa egy izlésed van, ez az egész - mondta az öregúr, sarkon fordult és otthagytott. Én pedig teljesen meg tudtam érteni bosszankodását, amiért nem vagyok képes a világot úgy látni, ahogyan ő szemléli.

Bernstein nénikémnek sem tetszett nagyon az eljegyzésem, sem a család, amelynek körében időnnék oly nagy részét töltöttem. Egyszerű szokásaik untatták, talán bosszantották is a nagyvilági öregasszonyt, és ő sem örült jobban a társaságuknak, mint bizonyos valaki - aki nem olyan fekete, mint amilyennek festik - a szenteltvíznek. Az öreg hölgy dühös volt rám, amiért örökké a szívyszerelmem szoknyáját kerülgetem. Miután nagymértékben árasztotta rám a kegyét, kezdtem kiesni belőle, és újra csak Harry lett a kedvenc, a bátyja pedig, az ég a tanúja, nem volt rá féltékeny.

Harry most a családi hősünk volt. Rövid leveleket írt nekünk a háborúnak arról a színhelyéről, ahol harcolt, és Madame Bernstein kezdetben nem sokat törődött sem a levelekkel, sem az írójukkal, mert egyszerű levelek voltak ezek, s a tények, amelyeket elbeszél, nem különösebben érdekeseek. Hamar megtudtuk Londonban azon a dicsőséges augusztus elsején lefolyt minden csata hírét, ahol Wolfe régi ezrede egyike volt a hat angol ezrednek, amelyik ama hírneves napon segített kivívni a diadalt. Ugyanabban az órában a fiatal tábornok az ágyában feküdt, Quebec-ke a szeme előtt, láztól leverten, s talán a dühtől és csalódottságtól is a kudarc miatt, amelyet csapatai éppen élszenvedtek.

Még júniusban elérvén a Szent Lőrinc folyót, a flotta, amely Wolfe-ot és hadseregét elhozta, a hónap utolsó napján kikötött Orléans szigetén, amellyel szemben a quebeci nagy szikla emelkedik. A nagy csata után, amelyben tábornoka elesett, kedves öcsém, aki elkísérte vezérét, hazairt nekem, a tőle megszokott egyszerű levelet, leírván a maga szerény részét a dicsőséges napban, de semmit sem tett hozzá a sokféle leíráshoz, amelyet már közreadtak a szeptember tizenharmadiki ütközetéről, kivéve hogy, emlékszem, azt írta, egy szárnysegéd bajtársának tanúbizony-sága alapján, aki a tábornok mellett volt, hogy Wolfe, miután halálos sebet megkapta, *egy szót sem szólt*, s így azt a mondatot,

melyet a haldokló hős szájába adtak, semmivel sem lehet hitelesebbnek tekinteni Livius vagy Thuküdidész valamely szónoklatánál.

A folyam szélesebbik ágában a várostól északra fekvő szigeten elfoglalt állásából a tábornok állandóan mohón leste az alkalmat, hogy megtámadja az ellenséget, és szembeszálljon vele. Partra szállt a város fölött és alatt is, hol itt, hol ott, készen állt rá, hogy ott támadjon, ahol rést talál. Mindenesetre súlyos hiba volt Montcalm márki³ részéről, hogy egyenlő feltételekkel fogadta el a csatát, amelyet Wolfe kínált neki, mert az angol tábornoknak nem volt tüzérése, és amikor véghezvittük a magaslatok híres ostromát, és fent voltunk az Ábrahám hegy fennsíkján, kissé közelebb voltunk a városhoz, az igaz, de éppoly távol attól, hogy benne legyünk, mint bármikor.

A játszma, mely a két vitéz kis hadsereg bátor vezérei közt lejátszódott – és amely júliustól addig tartott, amikor szeptemberben Wolfe úrnak sikerült a megkoronázó kaland –, lehetett olyan érdekes parti, mint bármelyik, amit valaha is szenvedélyes játékosok megvítak. Rögtön első este a partraszállás után – ahogy öcsém elmesélte – elkezdődött a küzdelem. Éjfélkor a franciák lángoló tűzhajórajt küldtek le az Orléans-nál készleteiket kirakodó angol hajókra. A mi tengerészeink viszont jó mulatságnak érezték, hogy a tűzhajókat elvontassák a flottától, s kitegyék a partra, ahol aztán leégtek.

Amint a francia parancsnok meghallotta, hogy hajóink behatoltak a folyón, a város előtti Beauport-ba menetelt, és ott erős hadállást foglalt el. Amikor már raktárainkat és kórházainkat felállítottuk, tábornokunk átkelt szigetéről a bal partra, és közelebb vonult ellenségéhez. Hátában hajóink, de szemben vele az egész ország fegyverben állt. Az indiánok az erdőben elfogták felderíteni igyekvő előőrseinket, és rettenetes kínzások között megölték őket. A franciák éppen olyan vadak voltak, mint indián barátaik. A Montmorenci folyó Wolfe és az ellenség között folyt. Nem tudta megtámadni sem őket, sem mögöttük a várost.

De látni akarván, nincs-e más pont, ahol ellenfele megtámadható, a tábornok körülhajózta Quebec városát, s elhaladt a bal

³ Francia hadvezér a kanadai harcokban (1712–59).

parton lefelé. A partot mindenütt őrizték, éppen úgy, mint a közvetlenül vele szemben álló vonalat, s miután vesszőt futott az ütegek között felfelé s lefelé a folyón, visszatért montmorenci állásához. A francia hadállástól jobbra, túl a Montmorenci folyón, amelyen apálykor keresztül lehetett gázolni, az ellenség sáncai álltak. Ezeket akarta Wolfe bevenni. Talán ennek védelmére a francia hadvezért ki lehetne kényszeríteni vonalaiból, és csatát lehetne kezdeményezni. Wolfe elhatározta, hogy megjátszsa ezt a lehetőséget. Át akarta hozni serege zömét az orléans-i szigetről, hogy Szent Lőrinc felől támadjon. Úgy akarta időzíteni támadását, hogy hadnagyai, Murray és Townsend alacsony vízállásnál átkelhessenek a Montmorencin, és július utolsó napján megjátszotta ezt a kétségbeesett kockázatot.

Először ő és Monckton tábornok, helyettese a parancsnokságban – Point Leviből kiindulva, melyet elfoglalva tartott –, mind-egyikük a maga állomáshelyéről, átkelt a Szent Lőrinc folyón, s amint a part felé eveztek, lövésekkel és ágyútűzzel fogadták őket. Alighogy a csapatokat partra szállították, parancs nélkül megrohanták a francia sáncokat, s nagy számban lötték le őket a sáncok előtt, úgyhogy kénytelenek voltak visszaroahanni. Az előre megbeszélt jelre a Montmorenci másik oldala felől teljes rendben nyomultak előre a csapatok a folyón át. Az ellenség még a sáncokat is kiűritette, és vonalaihoz hátrált, de innen a rohamozókat olyan súlyos tűzzel fogadták, hogy reménytelen volt rájuk nyomást gyakorolni, így a tábornoknak vissza kellett vonulnia.

A montmorenci csata – melyet Harry öcsém meg én sokszor küzdöttünk végig bor mellett – volt az első súlyos hír, amely Wolfe úr részéről elérte Angliát, és mindnyájunkat kétségbeejtett. Mi mindent nem lehet még várni ilyen hebehurgya parancsnoktól? Miféle csapásokra lehetett még számítani! Volt-e valaha ilyen vad terv, mint három nagy hadtestet áthozni széles folyókon, gyilkos ütegek elé, pusztán arra az esélyre, hogy netán rá lehet bírni egy jól elsáncolt és éberen örködő ellenséget, hogy odahagyja állásait, kijöjjön vonalaiból, és szembeszálljon velünk? Ez volt az egész város szóbeszédének a tárgya. Nem csoda; ha komoly emberek fejüket csóválták, és újabb csapásokat jövendöltek. A tábornoknak, aki e kudarc után lázban reszketve

ágyának esett, mindössze hat hét volt hátra az életéből, hogy aztán halhatatlanként haljon meg! Hogyan és mi által és ki által lehet elérni a Nagyságot? Érdem vagy Téboly irányítja? Vitustánc vagy Szerencse? Vagy a Végzet ítél siker és vereség fölött? Vagy mindig az Igaz Ügy marad a győztes? Hogyan nyerték el a franciák Kanadát a vadaktól, mi pedig a franciáktól, és melyik győzelem után volt helyénvaló *Te Deum*-ot énekelni? Mindig azon vagyunk, hogy az eget is bevonjuk viszályainkba, és rábírnuk az isteneket a beavatkozásra, bármi legyen is a *nodus*.⁴ Broughton, miután elpüfölte és leütötte Slacket, fölemeli talán kékre vert szemét Jupiterhez, és köszönetet mond neki a diadalért? És ha tízezer ökölvívó ekképpen meghallgattatik, miért éppen egy nem? És ha Broughtonnak hálásnak kell lennie, mi legyen Slack?

A megsebesült (és sok esetben magas rangú) tiszték jegyzékéből láthatja, uram, hogy a sereg nagyon legyengült. E folyó természeténél fogva legfélelmetesebb fegyvernemünk meg van fosztva cselekvőképességétől, pedig majdnem a teljes kanadai haderővel kell szembeszállnunk. E helyzetben olyan sokféle nehézség szorongat, hogy bevallom, nagyon nehezemre esik valamire határoznom magamat. Nagy-Britannia érdekei, tudom, a legerélyesebb rendszabályokat követelik meg; csak-hogy egy maroknyi bátor ember elszántságát akkor szabadna csak latba vetni, ha legalább valami remény van a kedvező kimenetelre. A tengernagy és én megvizsgáltuk a várost egy általános támadás szempontjából, és ő készségesnek mutatkozott beleegyezni akár ebbe, akár más döntésbe a közügy érdekében; de én nem tudok javasolni neki ilyen veszélyes természetű s ilyen kevés sikerrel kecsegtető vállalkozást... Én magam olyan beteg voltam, s még mindig oly gyöngye vagyok, hogy arra kértem a legmagasabb rangú tisztet, tanácskozzuk meg együtt, mi az állam érdeke. Az a véleményük, hogy próbát kellene tenniök egy négy-ötezer főből álló hadtest átszállításával (ez majdnem az egész haderőnket jelenti, már amennyiben Levi és Orléans pontjait kellő védelmi állapotba

⁴ Csomó, (latin)

helyeztük), hogy az ellenséget kicsaljuk jelenlegi állásából, és ütközetre bírjuk. Én beleegyeztem javaslatukba, és most készítjük elő a végrehajtását.

Így írt a tábornok – akinek nemes leveleiből nyilvánvaló, hogy nem a mi kedves írnokunk volt a szerzőjük, és nem is ő volt a tábornok titkára – a Montmorenci vízesés melletti főhadiszállásáról szeptember másodikán, és október tizennegyedikén a Rodney nevű egyárbocos hajó megérkezett a szomorú hírekkel Angliába. A támadás meghiúsult, a vezér beteg, a sereg apadóban, a fenyegetett város oly erős, hogy megrohamozni majdnem lehetetlennek látszott; „az egyetlen esély volt: megküzdeni Montcalm márkival, kevésbé előnytelen helyzetben, mint amit sáncainak megostromlása jelent, s ha lehet, kicsalni jelenlegi állásából”. Vajon a nagy francia hadvezér, akinek katonai tehetsége Európa-szerte ismert volt, belesik-e ilyen csapdába? Nem csoda, ha a Cityben elsápadtak az arcok e hírekre, s mindenütt, ahol megtudták, kétely és komorság lépett fel a nyomában.

Három nappal ez után az első szomorú közlés után megérkeztek azok a híres levelek, bejelentvén a sorsnak azt a csodálatosan szerencsés fordulatát, amely egyúttal véget vetett Wolfe úr csodálatos pályafutásának. Ha „senkit nem lehet boldognak nevezni halála napjáig”,⁵ mit mondjunk erről az emberről? Oly dicsőséges volt a vége, hogy azt hiszem, még édesanyja vagy kedvese sem panaszkodhatja, vagy legalábbis nem kívánhatja vissza az életbe. Tudom, hősről beszélünk, és mégis, esküszöm, aligha tudom, életének utolsó tetteiben a tehetség, lelemény és merészség eredményét bámuljam-e vagy pedig a játékos vakmerőségét, aki meglepő kockázatot vállal és nyer. És tegyük fel, hogy a hegyre kapaszkodását fél órával korábban veszik észre, és – ahogy ez esetben bizonyosan történt volna – katonáit visszaverik? Tegyük fel, hogy Montcalm márkí nem hagyja el sáncal védett vonalait, és nem fogadja el ezt a meglepő kihívást? Tegyük fel csak ezt a két eshetőséget – és egyikük se függött semmiképpen sem Wolfe úrtól –, s mi lesz akkor a fiatal hős dicsőségéből, mi a nagy miniszterből, aki felfedezte őt, mi a megmámorosodott

⁵ Görög közmondás. Herodotosznál és későbbi szerzőknél is előfordul.

nemzetből, amely a diadal fölötti öngratulációinak közepette örjögve lelkesedett? Kérdem, miféle végzet az, amely a mi céljainkat vagy a nemzetek céljait formálja? A sok szerencsejáték közül, melyet Lord Chatham játszott, ezt a csodapartit megnyerte. És miközben a mohó brit kéz megragadta Kanadát, kiejtette markából az Egyesült Államokat.

Igaz, az ilyen *après coup*⁶ való bölcsesség könnyű dolog. Most, hogy a tett már megtéetett, csodáljuk ennek az embernek a vakmerőségét, és ámuldozunk a másik hibáján. Micsoda generális némelyikünk = papíron; micsoda visszavágások jutnak eszünkbe, ha már véget ért a beszélgetés; és amikor befejeződött a játszma, milyen jól látjuk, hogyan kellett volna játszani! Harmincévnvi távolságból írván egy eseményről, nem nehéz most megbírálni, és hibát lelmi benne. De abban az időben, amikor először hallottunk Wolfe dicsőséges tetteiről az Ábrahám hegy fennsíkján = a sötétségben hadirendbe szedett s az éjféli folyón némán átkeletett seregről = a rettenthetetlen vezér és csapatai megmászta sziklákról = az ellenség csodálatos védettségéről, amelynek közepette mégis azonnal elfogadta csatára való kihívásunkat, s vereségéről a nyílt fennsíkon, mely a győztesek vi tézségének köszönhető = mindnyájan mámorosak voltunk Angliában a hírektől. Az egész nemzet lelkesnek és erősebbnek érezte magát Wolfe győzelmétől. Nem pusztán a seregében harcoló férfiak, hanem az otthonmaradottak is, és még azok is, akik elítélték a vakmerőségét, hősnek érezték magukat. Bátorságunk abban a mértékben erősödött, ahogy ellenségünké megingott. Jó barátok megölelték egymást, ha találkoztak. A kávéházak, a nyilvános helyek zsúfolva voltak emberekkel, s mind mohón beszélték meg a híreket. Udvaroncok rohantak a királyhoz és a nagy miniszterhez, akinek bölcsessége elhatározta e nagy hadjáratot. Ha nyilvánosan mutatkozott, a nép éljenezve és áldást kívánva követte. Az emberek nem siratták a volt harcost, hanem csodálták *euthanasiá*-ját.⁷ És James Wolfe barátai talán sirjanak, és gyászt viseljenek, amiért leszállt az égből egy szekér, és elragadta őt? Inkább nézzék őt csodálva, s lássák őt, amint tündő

⁶ Kb.: eső után (köpönyeg). (francia)

⁷ Könnyű halál. (görög)

kölve és magasan fölénk emelkedve eltávozik. Ha az embernek volt egy barátja, aki az ő környezetében volt vagy közel állt hozzá ez már kitüntetésszámba ment. Minden katona, aki alatta harcolt, hős volt. Tudom, a mi szerető kis körünkben előrang volt, hogy Harry bátyja lehettem. Legcsekélyebb mértékben sem csodálkoztunk volna, ha kiderül, hogy korábbi helyismeretéből kifolyólag ő találta meg az utat fel a magaslatokra, melyeken az angol hadsereg haladt, s ő mutatta meg a tábornoknak. Előléptetése magától értetődően be fog következni. Hiszen még Warrington bácsikánk is leveleket írt, amelyekben áldotta az eget, s szerencsét kívánt nekem és magának azért, hogy Harrynak is része volt a dicsőséges tettben. Beatrix nénink megnyitotta házát, és társaságot fogadott a diadal örömére. Hössé lettem, csak amiért hasonlítottam az öcsémre. Ami Sampson lelkeszt illeti, olyan prédikációt mondott, hogy hallgatóit – akik közül néhányat a nagyitiszteletű úr óvott az elkövetkező beszédétől – csak nagy nehezen lehetett visszatartani, hogy meg ne éljenek a szónokot, és a kápolnából kimenet nagy tömegekben csődültek össze.

– Ne beszéljen nekem gyászról, madame – mondta Lambert tábornok a feleségének, aki, a drága lélek, ellágyulásában hajlandó volt kissé elmerülni kedves bánkódásába azon a napon, amikor Wolfe maradványait dicsőségesen elégették Greenwichben. – Ha a mi fiaink olyan halált érhetnének meg, mint James, magad is tudod, hogy nem tartanád vissza őket a lelövetéstől, hanem felmásznál az Ábrahám hegyre, hogy végignézd! Te talán bánnád, ha a győzelem karjaiban kéne meghalnod, Charley? – kérdezte a karthauziak kis hőst.

– Dehogy bánnám – mondta a kis emberke –, meg a doktor is vakációt adott.

A mi Harrynk előléptetése bizonyosra vehető volt, miután részt vett a híres csatában, és nagynénink kijelentette: az a szándék, hogy századot vásárol neki.

HUSZONHETEDIK FEJEZET

Az igaz szerelem sorsa

Ha apátokban, kedves fiatalok, az okosságnak egy szikrája is élt volna, nemcsak hogy történetének ez a fejezete sohasem íródott volna meg, hanem ti magatok sem jelentetek volna meg e világban, hogy százféleképpen is gyötörjétek őt: hogy ordítózatok és hahotázzatok a folyosókon, amikor ő nyugodtan szeretne üldögélni a könyvei mellett; hogy felébresszétek, ha ebéd után szundikál, ahogy egészséges, vidéki úriemberhez illik; hogy eldugjátok a pápaszemét, és elcsenjétek a hírlapját, amikor olvasni szeretné; hogy tönkretagyétek szabószámlákkal, varrónőszámlákkal, házitanítók számláival, ahogy mindnyájan teszitek; hogy megzavarjátok éjszakai nyugodalmát, amikor olyan pimaszok vagytok, hogy megbetegedtek, s amely esetekben ő ugyan zavartalanul aludna, de az az ostoba anyátok egy fél órára sem tud megnyugodni; és ha Baucis nem tud aludni, ugyan már mire jó Philemonnak¹ föltenni a hálósipkáját? A legjelentéktelenebb hasfájás is, ami valaha valamelyikteknek volt, annyira aggasztotta őt, hogy kijelentem, nem volt egy nyugodt éjszakám se, és ha nem én lennék a legbéketűrőbb lény a világon, legszívesebben régen megszabadultam volna az egész bandátoktól. Most aztán meg éppen hogy kinőttem a gyerekkorból, a hosszú alsószoknyából, bárányhimlőből, kanyaróból, szamárköhögésből, vörhenyből és a gyermekkor más kedves eseményeiből, mi mást nem talál ki ez a lelkiismeretlen asszony, mint hogy a déli he-

¹ Philemon és Baucis – görög mitológiai öreg házaspár; megvendégelték Zeuszt és Hermészt. Zeusz változtatta őket fává, hogy haláluk után is együtt éljenek.

lyiségeket gyermekszobának rendezi be az esetleges unokák számára, a kapitányt pedig lássuk el feleséggel, és házassítsuk meg korán, mivelhogy mi is így cselekedtünk! Azt mondja, túlságosan is szeret Brooke-hoz és Goosetreehez járni, amikor Londonban tartózkodik. Annyira külön, hogy képes azt állítani: bármilyen kellemes is egy *entrée*² a Carlton House-ba, az ilyesmi nagyon veszedelmes egy fiatal úriembernek, s azt szeretné, ha Miles csábításoktól távol élne, és mivel már eléggé kitombolhatta magát, megházasodna, ahogy mi tettük. Megházasodni! Drágaságom, nekünk egyáltalában nem lett volna jogunk megházasodni! A közönséges okosság és kötelességérzet szabályai szerint ki kellett volna bújnom a Theo kisasszonnyal való kis elkötelezettségemből – ő aztán férjhez ment volna valaki más-hoz –, és egy gazdag nőt kellett volna feleségül vennem. John bácsitok pap volt, így tehát nem párbajozhatott, szegény Charley iskolásgyerek volt, nagyapátok meg túlságosan öreg ember ahhoz, hogy karddal és pisztollyal vonjon felelősségre. Ismétlem; nem volt még bolondosabb *partie* a világon a mienknél, és rokonainknak tökéletesen igazuk volt, amikor haragudtak ránk. Mert mi egyébre is valók a rokonok, mint hogy haragudjanak, és hibát leljenek? Ha Hester férjhez megy, te, George úrfi, vajon veszekszel-e vele, ha nem a te ízlésed szerint választ férjet? Ha majd George megkapja az ekléziáját, miután kitüntetéssel vizsgázott Cambridge-ben, és ösztöndíjas volt a kollégiumban, vajon te majd, Hester kisasszony, felhúzd-e azt a kis orrod azzal az ifjú hölgygel kapcsolatban, akiért ő fog rajongani? Tetőd pedig, kis Theóm, téled egyáltalában nem tudok megválni.³ Nem szabad elhagynod öreg édesapádat, mert szereti, ha Haydnt játszol, és vacsora után mogyorót hámozol neki.

Ameddig élvezték azt az áldást – és az volt! –, hogy naponta

² Belépés. (francia)

³ E bekezdéssel szemben az üres oldalon nagy, kislányos kézírással ez áll: „Én nem is szándékozom elmenni – THEODOSIA.”

„Én sem – HESTER.”

Mind a ketten férjhez mentek, mint a családi biblia egy bejegyzéséből látom: Theodosia Warrington kisasszony Joseph Clintonhoz, Joseph Blake tiszteletes úr fiához, aki később a Rodwell Regis középiskola igazgatója lett; és Hester Mary kisasszony 1804-ben F. Handymanhez, a haditengerészet kapitányához. (A szerző jegyzete)

találkozhattak és turbékolhattak, ez a két fiatal teremtés, a ti szüleitek, tovább folytatták életüket az eldorádóban, és nem so-
kat törődtek a körülöttük levő világgal, sem annak minden lo-
csogásával és okvetetlenkedésével. Rinaldo volt olyan bátor har-
cos, mint bárki, aki valaha törököt kaszabolt, de tudjátok, meny-
nyire szeretett Armida⁴ kertjében ábrándozni. Ugyan kérem,
Lady Armida, micsoda bűbájjal vert meg engem fiatalkoromban,
hogy sem a dicsőség, sem az előkelő társaság, sem a kártyaasz-
talok, sem a szellemes emberek társasága, akikkel összeakad-
tam, nem tudott sokáig távol tartani a szoknyájától, sem attól a
kedves, egyszerű csevegésétől? Ugyan már, édesem, mit is szok-
tunk mi mondani akkor egymásnak, együttlétünk végtelen óráin
át? Akkoriban sohasem feküdtem le ebéd után. Melyikünk volt
olyan szellemes? Én vagy te? És hogyhogy olyan gyönyörűsé-
gesek voltak a beszélgetéseink? Emlékszem, abban az évben
még az sem érdekelt, hogy elmenjek megnézni, amint elítélik és
felakasztják Lord Ferrerst,⁵ amikor pedig mindenki ölordsga
után szaladt. A porosz király fővárosát elfoglalták: ha az oszt-
rákok és az oroszok a Tower körül táboroztak volna, akkor se
lehetett volna nagyobb izgalom Londonban; de Theo kisasszonyt
és az ő fiatalurát sem a szánalom, sem a felháborodás nem in-
dította rendkívüli érzelmre. Mit számított nekünk Lipcse vagy
Berlin sorsa? Az igazság az, hogy az a kedves, öreg ház a Dean
Streeten a gyönyörök elvarázsolt kertje volt. Azóta is éppen
olyan semmittevő maradtam, de olyan boldog sohasem voltam.
Rendeljük-e meg a postakocsit, édesem, s hagyjuk-e itthon a
gyerekeket, hogy a házat őrizzék, mi pedig kocsizzunk fel Lon-
donba, és nézzük meg, bérbe adják-e még a régi házat? És te le-
ülsz majd a régi helyedre az ablakban, s egy kis keszkenőt len-
getsz, amikor meglátod, hogy jövök fölfelé az utcán. Hiszen azt
is mondhatod, hogy oktalanság volt, amit cselekedtünk. Hát nem
tennők-e meg újra? Kedveseim, ha Aphrodité⁶ akkor belépett

⁴ Rinaldo és Armida – Tasso *Megszabadított Jeruzsálem* c. eposzának sze-
replői.

⁵ Angol főúr, aki dühében megölte szolgáját, és ezért felakasztották 1760-
ban.

⁶ Utalás a görög mitológiai mondára, melyben a három vetélkedő istennő
közül Aphroditének adja Páris királyfi „A legszebbnek” feliratú almát.

volna a szobába, és az almát követelte volna, én olyan bolondul szerelmes voltam, hogy csak édesanyátoknak adtam volna. És ha ő választhatott volna, ő is előnyben részesítette volna kopott kabátú alázatos szolgáját Lord Clive-val és minden gyémántjával szemben.

Igaz, abban az évben egyszer, rövid időre, az az ötletem támadt, hogy elmegyek útonállni, amiért is majd elfognak és felakasztanak, mint Lord Ferrerst, vagy elmegyek a porosz királyhoz, és őfelsége néhány ellenségéhez folyamodom, hogy locsantsák ki az agyamat; vagy beállok az indiai hadseregbe, és véghezviszek valami kétségbeesett vállalkozást, amely testi megsemmisüléssel fog végződni. Jaj, az bizony rettenetes időszak volt! Anyátok most is alig mer beszélni róla, akkor is csak rémülten suttogva, gondolni sem szeret rá – olyan szörnyű kínszenvedés volt. Még évek múlva is boldogtalan volt annak a napnak évfordulóján, mígnem valamelyiktek azon a napon született meg. És ha elváltunk volna, mi lett volna belőlünk? Mi lett volna az én sorsom nélküle? Ha erre a lehetőségre gondolok, az egész világ kihalt lesz körülöttem. Nem mondanám ugyanazt, ha most kéne elválnunk. Istennek úgy tetszett, hogy harminc évig engedett együtt élnünk. Eljutottunk életünk őszébe. Utódaink ki vannak szemelve, és készen állnak, és amelyikünket először szólítják el, tudni fogja, hogy aki túléli, nemsokára követi majd. De ifjúkorunkban csakugyan elváltunk, és remegek arra a gondolatra, mi *lehetett volna*, ha egy drága jó barátunk össze nem hoz bennünket.

Tudtom nélkül, és valószínűleg csak javamat akarva, angliai rokonaimnak úgy tetszett, hogy írjanak Madame Esmondnak Virginiába, s előadják neki azt, amit az én örült eljegyzésemnek kegyeskedtek nevezni. Mindegyikük ugyanazt a dalt énekelte, és én láttam is a leveleket, és elégettem az egész átkozott csomagot évek múlva, amikor anyám megmutatta odahaza Virginiában. Bernstein néni nem fukarkodott a tanácsával. Egy fiatal lány, egyáltalában nem valami csodálatosan csinos, nem előkelő születésű, pénze nincs – ki hallott már ilyen könnyelmű kapcsolatról, és vajon nem kellene felbontani a kedves George érdekében? Több előnyös *partie*-t is tudott számomra. Az én nevemmel és kilátásaimmal szégyen, gyalázat volna, ha erre a fiatal hölgy-

re tékoznám magamat: a húgának közbe kell lépnie, és így tovább.

Persze Lady Warringtonnak is meg kellett írnia a maga levelét, a maga sajátos modorában. Őladysége levele bibliai idézetekkel volt megtűzdelve. A nagyvilágiságát ájtatos csuklyába öltöztette. Rámutatott, hogy játékosok és hozzájuk hasonló népesség méltatlan társaságában élek, akikről nem mondhatja éppen, hogy teljességgel vallás híján vannak – Isten őrizze! –, de sajnálatosan világiasak. Nem akarja azt mondani, hogy egy ármányos asszony *törbe csalt a lánya részére*, miután hiába igyekezett öcsémet foglyul ejteni. Távol legyen tőle, hogy bármi rosszat mondjon arról a lányról, akit választottam, de annyi legalábbis bizonyos, hogy L. kisasszonynak se vagyona, sem kilátása, és természetesen, ha szülei minden erővel igyekeznek engem kompromitálni. Tanácsot kért stb., stb. Irányítást keresett ott, ahol mindig megtalálható stb. Érezvén, mi a *kötelessége*, elhatározta, hogy nem hallgat tovább. Sir Miles, aki kiváló ítéletű férfiú e világnak az ügyeiben – bármennyire is ismer és keres egy ennél jobb világot –, teljesen osztja véleményét, sőt ő kívánta, hogy írjon, s arra kérje nővérét, avatkozzék bele, hogy a helytelenül elhatározott egyesülés ne jöhessen létre.

És még ki másnak kellett beleütni a kis orrát ebbe a kásába, ha nem az új Castlewood grófnénak? Egy fenséges hangú levelet írt Madame Esmondnak, és kijelentette, hogy miután a Gondviselés az Esmond család fejévé tette őt, kötelessége kapcsolatba lépni a rokonasszonnyal, s figyelmeztetni őt, hogy bontsa föl ezt az eljegyzést. Azt hiszem, a három nő előzőleg összedugta fejét, és egyik postahajóval a másik után elküldték figyelmeztetésüket a virginiai hölgynek.

Egy kellemetlen áprilisi reggelen, amikor Corydon szokásos tisztelgésére indult Phyllishez, nem bővölője fogadja szokásos. édes mosolyával, hanem Lambertné nagyon vörös szemmel és a tábornok halotthalványan.

– Olvassa ezt, George Warrington! – mondja, miközben felesége a kezébe hajtja fejét, s ezzel elem tesz egy levelet, amelynek kézírását felismertem. Még most is hallom a jó Lambert néni zokogását, és ha fölöttem az emeleten valahol a tüzet piszkálják, mindmáig megremegtet a piszkavasak zaja. Ezt a zajt

hallottam azon a napon a lányszobából, ahol a nővérek együtt voltak. Szegény, édes kislány. Szegény Theo!

– Mit tehetek én ezek után, George, szegény fiam? – kérdezte a tábornok, és kétségbeesett arccal járt föl-alá a szobában.

Nem olvastam végig Madame Esmond levelét, mert valamilyen rosszullet és ájulásféle fogott el, de sajnós, azt hiszem, egy részét ma is el tudnám mondani kívülről. A stílusa jó volt, és eléggé mérsékelt szavakat használt, habár mindössze annyit jelzett velük, hogy Lambert úr és neje belecsaltak a házasságba, pedig tudták, hogy ez a kapcsolat méltatlan hozzám; hogy – mint Madame E. tudomására jutott – hasonló frigyét óhajtottak már az ő kisebbik fiával kapcsolatban, amely tervről – talán nem is fia szerencsétlenségére – lemondtak, amikor kiderült, hogy nem Henry Warrington úr a virginiai birtok örököse. Amennyiben Lambert úr okos és tisztességes ember – amint állítják róla –, Madame Esmond aligha tudja feltételezni, hogy az ő ellenvetései után továbbra is óhajtáná e házasságkötést. Ő nem kíván parancsokat adni fiának, mert ismeri a természetét, de Lambert kisasszony jó hírnevének és nyugalmanak érdekében óhajtja, hogy az eljegyzés felbontása az ő családjá részéről történjék, nem pedig a virginiai Rachel Esmond Warrington jogos ellenkezésének következtében.

– Az Úristen segítsen rajtunk, George! – mondta a tábornok. – Adjon mindnyájunknak erőt, hogy elviseljük ezt a bánatot s e vádakat, amelyeket édesanyja szíves volt felhozni ellenünk! Súlyos vádak, de az most nem számít. Legfontosabb, hogy amennyire lehet, megkíméljük a fájdalomtól szegény kislányomat. Tudom, szereti őt annyira, hogy segíteni fog nekem s Theo édesanyjának, s amennyire tőlünk telik, elviselhetővé próbáljuk tenni a csapást szegény gyöngéd szívének. Mióta megszületett, senki emberfiának nem okozott bánatot, és kegyetlen fordulat, hogy most neki kell szenvednie.

S míg beszélt, száraz szemét befödte kezével.

– Az én hibám, Martin! Az én hibám! – sírt a szegény anya!

– A maga anyja nyíltan válaszolt, és ígéretét adta nekünk – mondta az apa.

– És azt hiszi, én visszavonom az enyémet! – kiáltottam, és czer őrzöngő esküvel fogadkoztam, amit amúgy is jól tudtak,

hogy az ég előtt köteleztem el magam Theónak, és semmi sem választhat el tőle.

– Ő maga fogja kérni, hogy elváljanak. Theo jó kislány, Isten a tanúja, és engedelmes. Nem akarja, hogy apját és anyját cselszövőnek tartsák, és megvessék őket. A maga édesanyja valószínűleg nem tudta, mit tesz, de amit tett, az megtétetett. Beszélhet a kislánnyal, ő is csak azt fogja mondani magának. Theo felöltözött már, Molly? Tegnap este hoztam haza a levelet a hivatalomból, miután maga már elment. A nőknek rossz éjszakájuk volt. Theo rögtön látta az arcomról, hogy rossz hír érkezett Amerikából. Egész nyugodtan olvasta el a levelet. Azt mondta, szeretné látni magát, hogy elbúcsúzhasson. Persze, a becsületszavát kell adnia, George, hogy utána már nem próbál vele találkozni. Amint a szolgálatom megengedi, elmegyünk innen, de édesanyja meg én azt gondoljuk, jobb, ha együtt marad a család. Talán az volna jobb, ha ön menne el. De mindenestre adja szavát, hogy nem próbál találkozni vele. Meg kell őt kimélnünk a fájdalomtól, uram! Meg kell kimélnünk!

És a derék ember olyan mélységes szorongásban ült le, hogy én – aki még nem éreztem saját bánatom teljes súlyát – hirtelen átéreztem az övét, és megszántam. Lehetetlennek látszott, hogy azok az édes ajkak, amelyeket tegnap megcsókoltam, immár csak egyszer szólnak még hozzám. Mindnyájan együtt voltunk, mindnyájan szerettük egymást, ott ültünk a szobában, ahol naponta találkoztunk, az én rajzom ott feküdt az asztalon a varrodoboz mellett, Theo fönt volt az emeleti szobában, és rögtön le kell jönnie.

Ki az, aki az ajtót nyitja? Látom édes arcát. Olyan volt, mint a mi kis Marynké, mikor azt hittük, belehal a lázba. Még mosoly is látszott az ajkán. Odajön és megcsókol.

– Isten veled, drága George! – mondja.

Nagy ég! Egy öregember ül ebben a szobában – szemben a feleségem varrodobozával, s ő csak öt perce van távol, de a szemem olyan homályos lesz a könnyektől, hogy nem látom a könyvet magam előtt. Huszonhárom éves vagyok újra. Végigélem annak a gyötrelmeknek minden fokozatát. Egyszer saját postakocsimban fogott el, amikor a feleségem éppen mellettem ült. Ki merészelte az ő tiszta szerelmét gyanúval bemocskolni?

Kinek volt joga gyöngéd keblébe döfni? Nem látják, ahogy a hölgyek felemelik késüket, s a szegény kislány feltárja keblét? Belép a feleségem. Teát vagy dohányt osztott ki a cselédeknek.

– Olyan mérgesnek látszol, apa, miért? – kérdezi.

– Szerelmem – mondom –, április tizenharmadika van.

Fájdalom vonaglik át az arcán, de gyöngéd mosoly követi. Átélté a kinszenvedést, s a szorongás közepette jelenik meg a megbocsátás dicsfénye. Én nem tudok megbocsátani, nem, ameddig meg nem jönnek aggkori gyermetegségem napjai, és meg nem szűnök bármire is emlékezni.

– Hal hazajön húsvétra, magával hozza Cambrigde-ből két-három barátját – mondja.

És rögtön elkezdi terveket szőni a fiúk mulattatására. Hiszen foglalkozik-e másvalamivel, mint olyan tervekkel, amikkel másokat boldoggá tehet?

Egy pápaszemes úriember, aki egy öreg album előtt üldögél, és leírja szomorú emlékeit saját életéből, furcsa és nevetséges jelenség. Sajog a tyúkszemem, tudom, de az a gyanúm, felebrátomnak is szűk a cipője. Nem akarok sokat jajgatni saját bánatomon, sem pedig hosszadalmasan részletezni. Gondolom, sok más ember is volt úgy, hogy szép napfénye hirtelen elborult, életöröme elfeketedett, és hirtelen ki volt szolgáltatva a sötétségnek és a bizonytalan szenvedésnek. Van egy könyvem, amit a bánatnak ebben az idejében próbáltam olvasni – Howell levelei –, s amikor ahhoz a részhez érek, ahol Károly herceg Spanyolországban van, az egész tragédia megint életre támad. Brighthelmstone-ba mentem, s ott a fogadóban kivettem egy keletre néző szobát, s oly sok álmatlanul töltött éjszaka után láttam reggel, amint felkel a nap, és virginiai dohányossal töltött pipám füstjét az arcába fújtam. Ha véletlenül odavetődöm mostanában, és látom, ahogy fölkel a nap, öklömet rázom felé, és azt gondolom: ó, keleti Phoebus, hányszor láttál szenvedni engem micsoda rettenetes fájdalomtól és vad haragtól! A feleségem már jó régen az enyém, de mondom, még mindig nagyon dühös vagyok. Szeretném tudni, ki merészelt ilyen szenvedést okozni nekünk? El voltam tiltva attól, hogy lássam. Megtartottam ígéreteimet, és távol maradtam a háztól, mármint az után a rettenetes találkozás és búcsúzás után. De éjszaka elmentem

oda, és felnéztem az ablakára, és figyeltem a kifénylő lámpát; vagy eljártam a karthauziakhoz – ahol ismertem egy másik kisfiút is –, és odahívtam az öccsét, és teletömtem süteménnyel meg félkoronákkal. Alantas módon meghívtam néha ebédre a fivérét, és majdnem megcsókoltam, amikor elment. Egy whitehalli kávéházban szoktam reggelizni, csak hogy lássam Lambertet, amint a hivatalába ment, s olyankor szomorúan üdvözlöttük egymást, és szó nélkül haladtunk el egymás mellett. Miért nem jártak ki a nők? Soha nem jöttek ki. Theóval foglalkoztak, és igyekeztek rábeszélni, hogy felejtsem el. Ó, micsoda sivár, sivár napok! Ó, micsoda örjítő idő! Végül aztán egy orvos kocsija hajtattott mindennap a tábornok háza elé. Theo talán beteg? Sajnos be kell vallanom, szinte örültem, hogy beteg. Magam olyan pokolian szenvedtem, hogy mohón kívántam: ő is ossza meg a fájdalmamat. És talán nem osztotta volna meg? Volt-e bánatom, amelyet nem érzett át ez a leggyöngédebb, legeggyűnt-érzőbb szív? Van-e kín, amit el nem szenvedne, hogy valamely fájdalomtól megkíméljen?

Kinyomoztam azt a doktort. Beszélttem vele. Elmondtam a történetemet, és kiöntöttem előtte a szívemet a szenvedélyes őszinteség olyan kitörésével, amely megnyerte rokonszenvét. Vallomásom után meg tudta érteni ifjú páciensének betegségét, amire nem talált orvosságot, sem írt a gyógyszerei között. Megígértem, hogy nem találkozom Theóval, nem is megyek el hozzá: megtartottam ígéretemet. Megígértem, hogy elmegyek Londonból: el is mentem. Kétszer-háromszor visszamentem, és elmeséltem a doktornak, mennyire szenvedek. Olykor elfogadott tőlem honoráriumot, és mindig kedvesen fogadott, és hagyta, hogy kibeszéljem magam. Ó, mennyire csüngtem rajta! Az a gyanúm, valaha életében ő is boldogtalan lehetett, mert oly jól és olyan gyöngéden tudta, hogyan kell vigasztalni a szerencsétlent.

Nem mondta el, milyen veszélyben van az én drága kislányom, de nem titkolta el, milyen komolyan és súlyosan beteg. Elmondtam neki mindent – hogy el akarom venni feleségül, és hajlandó vagyok dacolni minden csapással és veszéllyel; nélküle végképpen szerencsétlen és nyomorult vagyok, és nem érdekel, mi lesz belőlem. Anyám egyszer már beleegyezett, és most az jutott eszébe, hogy visszavonja beleegyezését, amikor

pedig nézetem szerint a kötelék közöttünk olyan szorosra fűződött, hogy előbbre való minden fiúi engedelmességnél.

– Azt hiszem, uram, ha az édesanyja hallaná magát, és látná Lambert kisasszonyt, megbékülne – mondta a doktor.

De hát kicsoda az én anyám, hogy igába hajthasson, hogy joga legyen szerencsétlenné tenni engem, s kiragadnia ezt az angyalt a karomból?

Ő nem lehet, mondta az orvos, üzenethordó az epedő ifjú hölgyek és fiatal szerelmesek között, akik előtt bezárták a szív-szerelem kapuját; de annyit hajlandó megmondani, hogy látott engem, és engem is kezel. Úgy van, nem lehet másképp: ő is boldogtalan volt valaha. Mondanom sem kell, hogy elmentem hozzá még aznap, amikor beváltotta nekem tett ígéretét. Azt mondta, Theón látszott, hogy megvigasztalódik, amikor hírt hallott rólam.

– Angyali szelidséggel viseli el a szenvedését. Chinafa héját rendeltem neki, azt szedi, de nem tudom, az, hogy amit magáról hallott, nem használt-e neki jobban, mint az orvosság.

A nők később bevallották, hogy egy szót se szóltak a tábornoknak a doktor új betegéről.

Már nem is tudom, hálámnak micsoda zabolátlan kifejezéseivel árasztottam el a jó doktort a vigaszért, amit hozott. Kezelése két boldogtalan beteget gyógyított meg. Csak egy csöppnyi víz volt, igaz, de akkor egy kintől őrzöngő embernek jutott ez a csöpp víz. Szerettem a lába nyomát, áldottam a kezét, amely megfogta az enyémet, s előzőleg az ő ütőerét érezte. Volt egy kameagyűrűm, egy szép Herkules-fej. Túl szűk volt az ujjára, és a jó öreg nem is hordott ilyen ékszerfélét. De megkértem, akassza rá az óraláncára, mert azt reméltem, hogy Theo meglátja, és felismeri, hogy tőlem származik a jel. Hogy ragaszkodtam abban az időben Spencerhez – az én Temple-beli barátomhoz, akinek szintén volt egy szerencsétlen szerelmi ügye –, és elkísértem őt lakásomtól a Temple-hez, ő pedig engem vissza a Bedford Kerthez, és mindig a szerelmeinkről beszéltünk! Merem állítani, hogy mindenkinek elmondtam a bánatomat. A derék fogadásné és Betty, a szolgáló, szánakoztak rajtam. Miles fiam, aki csodálatosképpen beleolvasott a kézírataimba, megjegyzi:

– Jupiterre, uram, nem is tudtam, hogy maga meg az édes-

anyám így jártak. Abban az évben, amikor beálltam a hadseregbe, én is csúnyán megkaptam a magamét. Egy kis kacér boszorkány túlادott rajtam Sir Craven Oaksért, ugyancsak a mi ezredünkől. Azt hittem, megőrülök.

És mélabúsan fütttyent egyet, aztán elmegy.

A tábornoknak hirtelen el kellett mennie Londonból valamilyen katonai ellenőrzésre, amint a doktor futólag megemlítette; de miután szavamat adtam, hogy nem próbálok megjelenni a házában, ezt álltam is, de azért efelől nyugodtak lehetnek, anynyiban segítettem magamon, hogy éltem a derék orvos engedélyével, és meglátogattam, hogy híreket halljak kedves betegéről. Beszámolója távolról sem volt megnyugtató.

– Nem bírja összeszedni magát – mondta. – Vissza kell őt vinnünk Kentbe vagy a tengerhez.

Nem tudtam akkor, hogy a szegény kislány olyan fájdalmasan kért és könyörgött, hogy ne vigyük el, miért is szülei, akik sejtették talán az okát, miért óhajt Londonban maradni, s érezték, hogy veszéllyel járhat, ha nem tesznek kedvére, engedtek a kérésének, s beleegyeztek, hogy Londonban maradjanak.

Végül egy délelőtt eljöttem a szokásos idő tájt, s elfoglaltam helyemet a doktor várószobájában, ahonnan betegeit, ha sor került rájuk, behívták a rendelőjébe. Itt ültem, s szórakozottan nézegettem bele az asztalon heverő könyvekbe, s nem vettem tudomást senkiről a szobában, ami gyorsan kiürült, csak én maradtam benne, meg egy hölgy, aki leeresztett fátyollal ült ott. Ki szoktam várni a rendelés végét, mert Osborn, az orvos segédje ismerte az esetemet, s tudta, hogy nem a saját betegségem ügyében jöttem.

Amikor a szoba már üres volt, csak én meg a hölgy maradtunk benne, felém nyújtotta két kis kezét, felkiáltott, én megdöbbsentem a hangjától: – Nem ismer meg, George?

S a következő percben már átöleltem, s megcsókoltam olyan szívből, hogy soha jobban egész életemben, és szabadjára engedtem érzelmem szenvedélyes kiáradását, amely egészen felűdített, mert kiaszott lelkem hat hét óta őrijító kínokat állt ki, és ez hirtelen fénysugár volt az égből.

Ki volt ez, gyerekek? Azt hiszitek, édesanyátok, őt hozta el nekem a doktor? Nem. Hetty volt.

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET

*Arról tudósít, hogyan ugrott
Warrington úr egy landauerbe*

Az első meglepetés és az üdvözlés meghiúsulása elmúlván, a kislány rögtön nekikezdett.

– Szóval a végén mégis eljött, hogy érdeklődjön Theo iránt, és nagyon sajnálja, hogy elhanyagolta, és azzal ilyen beteggé tette őt? Hat hete szenved, és maga soha egy szót se kérdezett felőle! Nagyon kedves magától, George úr, mondhatom!

– Még hogy kedves! – nyögött fel Warrington úr.

– Gondolom, kedvességnek tartja, hogy nap mint nap, és egész nap vele volt, és aztán szó nélkül otthagyja őt?

– Drágám, nem tudja, milyen ígéretet tettem az édesapjának? – felelem.

– Ígéretet! – mondja Hetty kisasszony vállát vonogatva. – Nagyon szép kis ígéret, csakugyan, hogy beteggé teszi az én angyalomat, aztán egy szép napon egyszerre azt mondja: „Isten veled, Theo”, és aztán elmegy örökre. Gondolom, az urak azért tesznek ilyen ígéreteket, mert meg óhajtják tartani. *En* nem játszanék egy szegény kislány szívével, és nem hagynám ott utána, ha férfi volnék. Mit vétett magának, hacsak azt nem, hogy bolond volt, és túlságosan beleszeretett magába? Mondja, uram, mi jogon veszi őt el mindnyájunktól, és hagyja aztán ott, csak amiért nem tetszik egy öregasszonynak Amerikában? Boldog volt köztünk, mielőtt maga jött. Szerette a hűgát... ilyen nővér nem volt még egy a világon... ameddig magával nem találkozott. És most, csak amiért a maga mamája azt gondolja, hogy az úrfija jobbat is találhat, maga otthagyja őt!

– Nagy ég, maga kislány! – kiáltottam elkeseredve ettől a

csökönyösségtől. – Hát én vonultam vissza? Hát nem engem tiltottak ki a házukól, nem a maga édesapja kívánta becsület-szavamat, hogy nem találkozom vele?!

– A becsületszavát! És maguk férfiak, és azt állítják, hogy különbek nálunk, nekünk pedig tisztelnünk és csodálnunk kell magukat. Kijelentem, George Warrington, vissza kellene ülnie megint az iskolapadba Virginiában; a néger dadájának kéne ágyba fektetnie magát, és csak a mamája engedélyével volna szabad elmennie hazulról. Ó, George, nem hittem volna, hogy a nővérem olyan férfinak ajándékozza a szívét, akiben nincs annyi bátorság, hogy kitarson mellette, hanem otthagyja az első nehézségnél! Amikor Heberden doktor megmondta, hogy kezeli magát, elhatároztam, hogy eljövök, és találkozom magával, és örömmel látom, hogy maga nagyon beteg színben van, gondolom azért, mert fél a mamájától. De nem mondom meg Theónak, hogy nem érzi jól magát. Ő nem tudott leszokni róla, hogy törődjön magával. Ő nem tud csak úgy egyszerűen kimenni a szobából, megszegni az ünnepélyes ígétét, aztán másnap úgy járni a világban, mintha mi sem történt volna! Ezt a férfiakra hagyjuk, akik annyival fölöttünk állnak bátorság és bölcsesség dolgában. És elhagyni egy angyalt... igen, egy angyalt, aki tízezerszer többet ér magánál; egy angyalt, aki szeretett engem, ameddig magával nem találkozott, és aki az életem boldogsága volt és mindnyájunk boldogsága... ezt nevezi becsületnek? Nekem ne mondjon ilyet, uram! Én megvetem mindnyájukat! Maguk különbek nálunk, ugye? Nekünk pedig imádnunk és szolgálnunk kell magukat, ugye? *Engem* nem érdekelnek a maga szellemességei, tragédiái meg versei. Sőt, azt hiszem, gyakran nagy butaságok. *Én* nem ülnék éjszakánként, hogy a kéziratait másoljam, és nem pazarolnám az időmet azzal, hogy órákon át állok az ablakban, és kinézek, és mindenkit elhanyagolok, csak amiért szeretném látni méltóságodat, hogyan jön végig az utcán a felcsapott kalapjával! Ha elmegy, menjen isten hírével, de azt mondom, adja vissza a nővéremet! Adja vissza az én angyalomat, azt, aki régen volt, aki szeretett mindnyájunkat, amíg magával nem találkozott. És maga otthagyja őt, csak amiért a mamája azt gondolja, hogy gazdagabb nőt tud szerezni magának. Ó, maga bátor úriember! Menjen és vegye feleségül

azt, akit az anyja választ magának, és hagyja csak, hadd haljon meg az én drágám itt, elhagyottan!

– Üristen, Hetty! – kiáltottam megdöbbenően a kisasszonyka logikájától. – Hát én akarom otthagyni a nővérét? Hát nem ajánlottam föl, hogy megtartom az ígéretemet, és nem a maga édesapja utasított vissza, és ígértette meg velem, hogy soha nem próbálok vele újra találkozni? Hát mi egyebem van nekem, ha nem a szavam és a becsületem?

– Még hogy a becsülete! Maga megtartja a szavát, amit apámnak adott, és megszegi, amit Theónak adott! Szép kis becsület! Lennék csak férfi, majd megtudná hamarosan, mi a véleményem a maga becsületéről! Ó, majd elfelejtettem! Hiszen magát kötelezték, hogy békén maradjon, és nem szabad... Ó, George, George! Nem látja, micsoda bánatom van? Meg vagyok háborodva, azt se tudom, mit beszélek. Nem szabad elhagynia az én angyalomat. Odahaza nem tudják. Ők nem így gondolják, de én ismerem őt a legjobban, és tudom, hogy meghal, ha maga elhagyja. Mondja hát, hogy nem akarja őt elhagyni! Szánjon meg engem, Warrington úr, és adja vissza az én drágámat!

Így hajszolódott a meleg szívű, megzavarodott teremtés a haragtól a könnyörgésig, a megvetéstől a könnyekig. Igaza volt az én kis doktoromnak, hogy így beszélt drága betegének az esetéről. Csakugyan nem volt-e más orvosság, mint amiért Hetty sírt? Nem érezték-e mások a csonkolásnak ugyanazt a kegyetlen kínját, nem szenvedték-e végig ugyanazt az elaléltságot és lázat utána, nem feküdtek-e úgy, hogy semmiben sem reménykedhettek, csak a halálban, és nem gyógyultak-e fel mégis mindezek után, és nem vergődtek-e keresztül valahogyan mégis az életen? Hiszen ha a szerelem nem lenne olyan önző, és törődne más emberek bánatával és szenvedésével is, és ha a mi szerelmünk nem lett volna olyan átható és különleges, hogy úgy képzeltük, nincs szerető, aki ugyanazt szenvedné, mint mi ketten – akkor itt, ebben a nővéreért könnyörgő, szenvedélyes lányban rögtön előttünk állt volna a példa, hogy egy gyöngéd szív, amelyet megtámadott a szerelem betegsége, hogyan szenvedheti végig némán, hogyan élhet vele, és hogyan gyógyulhat ki belőle? Mi történt magának Hettynek az esetében? A nővére meg én könnyű diadalunkban és gyöngéd, bizalmas csevegésünk közben

sokszor megbeszéltük ezt a dolgot, és amilyen önzők voltunk, talán valami titkos kedvet és biztonságot pároltunk ki az ő szerencsétlenebb vonzalmából. Olyan volt ez, mint kandalló mellett ülni, és hallgatni, amint odakint üvölt a tél; olyan volt, mint a *mare magnum*¹ mellett sétálni, s látni, amint a hajó hanyódik a tengeren. Csak annál szorosabban csüngtünk egymáson, és saját boldogságunk burkában önelégült szájalommal szemléltük mások balszerencséjét. De bármi legyen is az igazság – tegyük fel, hogy elválhattunk volna, és egy idő múlva túléltek volna a szakítást, mert kételkedő öregkorom ennyit talán hajlandó elismerni. De abban az időben mohón osztottam az én heves kis Hettyem ijedelmét és aggályát, és szívesen hajlandó voltam elhinni, hogy azt az életet, ami a legdrágább nekem a világon, feláldoznám, ha el kéne válnia az enyémtől. Tévedtem? Ezt ma se mondanám. Kételkedhetem önmagamban – vagy tudhatom, hogy nem kételkedhetem –, de öbenne soha; és Hetty olyasvalakire talált bennem, aki szívesen átvette az ő félelmének és riadalmának a felét. Az volt a szándékom, hogy ebből valamennyit közöljek doktorunkkal is, de a derék úriember befogta számát.

– Csitt – mondta komikusan rémült tekintettel –, erről hallanom sem szabad. Ha két ember, aki történetesen ismeri egymást, véletlenül találkozik az én várószobámban, és elbeszélgetnek egymással, arról nem tehetek; de ami a házasságot és a szerelmeskedést illeti... alázatos szolgájuk! Mit csinál majd a tábornok, ha visszaérkezik Londonba? Majd elhurcol a Montagu-ház mögé, amilyen igazán élő doktor vagyok még, márpedig én szeretnék életben maradni, jó uram! – S ezzel beszáll a kocsi-jába, és otthagy gondolataimba merülve. – És magának meg Hetty kisasszonynak nem szabad itt többé találkoznia, ezt jegyezze meg magának – mondta már előzőleg.

Ó, dehogy! Persze hogy nem találkozunk! Becsületes úriemberek vagyunk, és így tovább, és a mi szavunk szent. Azonkívül, már az, hogy láttam Hettyt, nem volt-e megbecsülhetetlen jótétemény, és nem lehetünk-e érte örökké hálásak? Engem úgy felüdített az a *csöpp víz*, amit kaptam, hogy azt gondolom, még

¹ Nagy tenger. (latin)

egyszer annyi ideig kibírnám megint. Megyek Hettyvel a Soho felé, és eszembe se jut, hogy újabb találkozást beszéljek meg vele. De a kis követ körültekintőbb volt, és megkérdi tőlem, járok-e mostanában a múzeumba olvasni? Én pedig azt felelem:

– Ó, persze, néha igen, drágám. De mostanában sokkal szerencsétlenebb vagyok, semhogy olvassak: azt se látom, mi áll a papíron. Nem érdekelnek a könyveim. Még *Pocahontas*-t is unom. Én...

Így folytattam volna még egy örökkévalóságig, ha közbe nem szól: – Ostobaság! – és nem dobbant a kis lábával. – Hát én kijelentem, George, maga még Harrynál is butább!

– Hogy érti ezt, édes kislány? – kérdezem.

– Mikor megy oda? Elindul három órákor. Keresztülmegy az úton Tottenham Court felé. Átnegy a falun, és visszatér a Green Lane-en keresztül, amelyik az új kórház felé vezet. Hiszen tudja, hogy erre fog menni! Ha egy hétig kószál ott, az sem árt magának. Jó reggelt, uram! Legyen szíves, ne kövessen tovább.

És bókolt egyet aztán arcára eresztett fátyollal tovább megy.

Az a Green Lane, amelyik északra fekszik az új kórháztól, most teljesen be van építve házakkal. Az *én* időmben, amikor még a jó öreg II. György volt a király, Londonnak egy szegényes, kivezető útja volt, s olyan veszélyes, hogy azok a Citybeliek, akik a villáikba és a nyaralóikba mentek Hampsteadbe és a környező falvakba, éjszaka csoportokba verődve, és lámpásokkal felszerelt öröktől kísérve tértek haza, hogy védekezzenek a külvárosokban portyázó útonállóknak ellen. Az egy-egy dombot megkoronázó hampsteadi és highgate-i templom képezte a kilátás hátterét, ami akkor tárult az ember elé, ha hátat fordított Londonnak; és George Warrington úrnak egy-két-három napon át megvolt az az élvezete, hogy ezt a tájat nézhette, és aztán mehetett visszafelé az új kórház irányában. Az út mentén különféle kis vendégfogadók álltak, és emlékszem egy helyre, ahol süteményt és sört mértek a Protestáns Hős cégére alatt, és itt a harmadik vagy negyedik nap egy tiszta kötényű, kedves asszony mosolygott rám, bókolt egyet, és azt mondta:

– Úgy látszik, a hölgy nem jön, uram. Méltóságod jobban tenné, ha bejönne és meginna nálam egy korsó hideg sört.

Végül, amikor Tottenham Roadon keresztül visszafelé jövök május 25-én – ő, ezt a napot a legfehérebb kövel kell megjelölni – valamivel Whitfield úr imaháza mögött egy landauert látok magam előtt, s a kocsis mellett a bakon az én fiatal barátom ül, Charley, a kalapját lengeti felém, és felkiált: – George, George!

Odarohanok a kocsihoz, térdem összecsuklik, úgyhogy azt gondoltam, ott esem le a kerék mellett, és belül meglátom Hettyt, és mellette az én drága Theómat, akinek fejét párna támasztja fel. Milyen vékony lett a kis keze, amióta utoljára az enyém-ben tartottam! Arca lefogyott és kipirult, szeme furcsán ragyogott, s hangja remegése, amikor már egy-két szót beszélt, szorongással töltött el, nem tudom, bánattól-e, örömtől-e, olyan bensőségesen összevegyült bennem ez a kettő.

– Levegőzni viszem Hampsteadbe – mondta Hetty álszentesen. – A doktor azt mondja, jót tesz neki a levegő.

– Beteg voltam, de most már jobban vagyok, George – mondja Theo.

Miközben beszélt, hangos zene áradt ki a közeli kápolnából, a hívők éneke. Kezemben tartottam kezét. Szeme megint a szemembe nézett. Mintha soha el se váltunk volna.

Soha el nem tudom felejteni annak a zsoltárnak a dallamát. Egész életemen át azt hallottam. A feleségem eljátszotta a csembalóján, s a kisgyerekei azt énekelgették. Értitek-e most már, fiatalok, miért szeretem annyira? Mert ez a zene szólt a mi *amoris redintegratio*-nkhoz.² Mert reményt zengett nekem életem legszerencsétlenebb korszakában. Igen, ez volt életem legszerencsétlenebb korszaka, mert ahhoz a sivár duquesne-i fogsághoz is kapcsolódtak gyöngéd és kedves képzetek, és a rákövetkező időben sokszor gondoltam vissza szeretettel szegény Biche-re és az én részeg porkolábomra, s az erdei madarak reggeli énekére és börtönöm katonazenéjére.

Charley úrfi lenéz a bakról, nővérére és énrám, akik boldog szemlélődésbe merültünk, és Hetty is a zenére figyelt.

– Azt hiszem, szívesen mennék oda, hogy meghallgassam. És azt hiszem, éppen ma délután prédikál az a híres Whitfield úr!

² A szerelem újraéledése. (latin)

Gyere be velem, Charley... George pedig egy fél óra hosszat kocsikázhat a kedves Theóval Hampstead felé meg vissza.

Charley, úgy látszik, nem érzett valami erős vágyat, hogy tanúja legyen a derék Whitfield úr és gyülekezete lelkigyakorlatainak, s azt javasolta, hogy George Warrington kísérje be Hettyt, csakhogy Het nem tűrt ellenkezést.

– Soha életedben nem segíték többé semmiféle leckédben – kiáltott Hetty kisasszony –, ha nem jössz be! – mire az ifjú le-mászott a bakról, és együtt bementek a templomba.

Akadhat-e erkölcsbíró, aki eszében tartván korábbi ígérete-met, megbocsátja, hogy beugrottam a kocsiba, és megint leültem az én drága Theóm mellé? És ha megszegtem ígéretemet? Nagyon kárhoztat-e engem? Ahogy tetszik, tiszteletre méltó uram. Megszegtem ígéretemet, és ha maga nem tenné meg ugyanezt, kedves barátom, éljen boldogan az erényének. Nem mintha egy pillanatig is azzal gyanúsítanám gyermekeimet, hogy valaha is olyan merészek lehetnek, és arra gondolhatnak, hogy a szívük az övék, és saját tetszésük szerint ajándékozzák el. Nem, kedves fiatalok, ti majd apátokra bízátok, hogy helyettetek válasz-szon; akkor lesztek éhesek, ha ő azt mondja nektek; akkor szom-jaztok, ha ő parancsolja, és később majd ti döntitek el a ti gye-rekeitek házasságát.

Most persze szeretnétek hallani, mi történt, amikor apátok föl-ugrott a landauerbe szegény kis mamátok mellé, aki párnájára támaszkodott.

– Most elérkeztem a történetben a te szerepedhez, édesem – mondom, s felnézek feleségemre, akinek a tüi serényen mozog-nak.

– Mihez, kérlek? – kérdezi mylady. – Át kellene ugranod ezt az egész részt, hogy eljuss a nagy csatáig, amikor hősiezen vé-delmezted...

– Zizézizé erődöt 1778-ban, amikor letéptem Washington úr vállpántját, kinyomtam Gates³ tábornok szemét, levágtam és az-tán újra visszatettem Charles Lee⁴ fejét!

– Mesélj a háborúról! – mondják a fiúk.

³ Gates, Horatio (1728–1806) – amerikai forradalmár tábornok.

⁴ Lee, Charles (1731–82) – amerikai tábornok, 1776-ban csatlakozott Wa-shington seregéhez.

Még a kapitány is leereszkedik odáig, hogy bevallja: hajlandó meghallgatni minden katonai részletet, még ha csak egy miliciatiszt szájából is.

– Csak lassan, csak sorjában, fiatalok! Mindent a maga idején. Még nem érkeztem el a háborúig. Még csak fiatal úriember vagyok, aki éppen fellépett egy landauerbe egy fiatal hölgy mellé, pedig megígérttem, hogy kerülni fogom. Megfogom a kezét, amit némi huzavona után otthagytam a kezemben. Emlékszel, milyen forró volt az a kis jószág, hogy remegett, hogyan vert, dobant az ütőere százhuszat percenként? És amint Hampstead felé kocogunk, megszólítom Lambert kisasszonyt a következő szavakkal:

– Ó, ó, ó! – mondják kórusban a lányok mademoiselle-lel, a francia nevelőnőjükkel együtt, aki így kiált:

– *Nous écoutons maintenant. La parole est à vous, Monsieur le Chevalier!*⁵

Itt vannak mindnyájan egy körben: anyu a maga helyén a kandalló mellett, apu az övén; Mademoiselle Eléonore, akire a kapitány eléggé gyöngéden néz – el a szemekkel, kapitány! – a két lány, aki figyel mint – mint *nymphae discentes*, mondjuk, Apollóra, és John és Tummas – süket fülekkel – akik éppen behozzák a teástálcákat és a forróvizes kancsókat.

– Nagyon helyes – mondja a földesúr, előveszi a kéziratot, és meglengeti maga előtt. – Most elmondjuk anyátok meg apátok titkait.

– Nyugodtan elmondhatod, apu! – kiált a ház asszonya. – Nincs abban semmi, amit szégyellnünk kellene.

És pirosság önti el kedves arcát.

– De mielőtt elkezdem, kedves fiatalok, engedjete meg két-három kérdést.

– *Allons, toujours des questions!*⁶ – mondja mademoiselle, és megvonja csinos vállát. (Florac ajánlotta nekünk, és az a gyanúm, hogy a kis *chevalier* maga is szemet vetett erre a szép Mademoiselle de Blois-ra).

Akkor hát térjünk rá a kérdésekre.

⁵ Hallgatunk most. Őné a szó, lovag úr! (francia)

⁶ Ugyan, mindig csak kérdések! (francia)

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET

És hogyan ugrott ki belőle mindenki

– Ha önt, Miles Warrington kapitány úr, az a szerencse éri, hogy elnyeri egy hölgy kedvezését... valamelyikét a rengeteg hölgy közül... mondjuk Devonshire hercegnőét, Crew-né aszszonyét, Fitzherbertnéét, a porosz királynőét, Vénusz istennőét, Mademoiselle Hillisbergét, a balerináét... szóval mindenkiét. Ha elnyeri egy hölgy kegyét, olyankor mindig elmegy a kintinba, és elmondja mi történt?

– Nem vagyok bolond, uram! – szól a kapitány, s az oldalsó fűrtjét szemléli a tükörben.

– És maga, Theo kisasszony, elmondott-e az édesanyjának minden szót, amit ifjabb Joe Blake úrral beszélt a bokrok közt, ma reggel?

– Joe Blake-kel, no nézd csak! – kiáltja ifjabb Theo.

– És maga, mademoiselle? Hogy állunk azzal a parfümös levéllel, amelyik Sir Thomas portójával érkezett magának... talán mindent elmondott nekünk, ami a levélben állt? Nini, hogy elpirul! Szavamra mondom, olyan piros, mint ez a függöny! Bizony, mademoiselle, mindnyájunknak megvannak a magunk titkai – mondja a földesúr a tőle telhető legfranciásabb meghajlással. – Nem, Theo, tudom, hogy semmi sem volt a bokrok közt, csak dió, kislányom! Nem bizony, Miles fiam, nem szoktunk mindent elmondani, még a legelnézőbb apának sem... és ha elmondom, mi történt egy landauerben a hampsteadi úton, 1760. május 25-én, hát Chevalier Ruspini kihúzhatja minden fogamat!

– Kérlek, mondd el, apu! – kiáltja anya. – Vagy talán Jobsont, aki a kocsinkat hajtotta, és most a mi szolgálatunkban áll,

be akarod hívni az istállónkból? Ragaszkodom hozzá, hogy elmond!

– Mi ez a rejtélyeskedés? – kérdezi mademoiselle kedves francia kiejtésével a feleségemtől.

– *Eh, ma fille!*¹ – suttogja a hölgy. – Azt kérded, mit mondtam? Azt mondtam: igen! . . . ez volt minden, amit mondtam.

Így hát a feleségem kotyogta ki, nem pedig én, és ez volt a summája egész beszélgetésünknek, miközben a kocszi – én úgy éreztem, rettentő gyorsan – Hampstead felé vágatott, és aztán újra vissza. Theo nem egyezett bele, hogy ellenszegüljünk szüleinek, akiket tisztelt – ilyesmiről szó sem lehetett. De más házasságot nem kötünk, nem, még akkor sem, ha addig élünk, mint az öreg Matuzsálem; nem, még ha a walesi herceg maga kérné is meg feleségül. A szívét odaajándékozta, mégpedig az édesapja beleegyezésével – sőt, parancsára –, ő azt már vissza nem veheti. Ilyen jóságos apa kell hogy végül engedjen; és ha George megtartja ígését – akár most, akár húsz év múlva, akár a másvilágon –, ő tudja, hogy ő sohasem fogja megszegni a szavát.

Hetty arca sugárzott az örömtől, amikor a mi kis találkozónk végeztével látta, hogy Theo vonásaira édes nyugalom ült ki. A doktor minden orvossága sem tett neki ilyen jót, mondta a gyöngéd nővér. A lányok ez után az engedetlen cselekedetük után hazamentek. Elhagytam helyemet, ahol a boldogság kurta korszakát éltem végig édes betegem oldalán. Hetty visszaszállt ülésére, Charley is magáéra a bakon. Később elmondta nekem, hogy nagyon unalmas, ostoba prédikációt hallgatott végig. A kölyök sokkal ortodoxabb volt annál, semhogy dissenter prédikátorok szentbeszédeit kedvelje.

Nem Hetty volt az egyedüli a családban, aki észrevette, hogy nővére arca megváltozott, kedélye megjavult. Mondták, hogy mikor a lányok hazatértek, anyjuk mind a kettőt, de különösen a beteget a szokottnál is hevesebb szeretettel csókolta meg.

– Nincs, ami fölér a vidéki kocsikázással – mondta Lambert néni, csak az tud ilyen jót tenni drága Theójának. Szóval a hampsteadi úton jártak? Holnap megint ki kell kocsikázni. Hála

¹ Leányom! (francia)

az égnek, Lord Wrotham lovai hetenként háromszor-négyszer rendelkezésünkre állnak, és a drága kislány használhatja őket!

Ami azt az ötletet illeti, hogy Warrington úr véletlenül találkozhatott a kislánnyal kocsikázásuk közben, Lambert néninek ilyesmi soha eszébe sem jutott – legalábbis nem beszélt róla. Rábízom mindenkire, akit az ügy érdekel, találja ki maga, vajon elképzelhető-e Lambertnéről, hogy feltételezze: a lánya és annak a szívyszerelme valaha is újra találkozhatnak. Megtörténik-e, hogy nők segítenek egymáson szerelmi bánataikban? Megtörténik-e, hogy nők ármányokat és cseleket eszelnek ki, kis terveket szőnek, kis hazugságokat mondanak, kis szerelmi alkalmakról gondosodnak, kötélhágcsót kerítenek, rábeszélnek, befonják, elbolondítják az őrt vagy Abigailt, és elterelik figyelmüket, miközben Strephon és Chloe² turbékol a félhomályban vagy elröpül a postakocsin Gretna Greenbe?³ Kedves fiatalok, vannak ilyen hajlamú emberek; és sok jótét lélek, ki egykor gyengéden és igazán szeretett, azután már mindig jósággal és gyöngédséggel tekint fiatal utódaira, akik ugyanabba a szép játékba kezdenek.

Prüd kisasszony nem ilyen. Ő ugyan, ha két fiatal teremtsérről hall, akik vonzalmat éreznek egymás iránt, legfeljebb viczorog rájuk, és bolondnak tartja őket, vagy minden elképzelhető rosszszat feltételez róluk. Minthogy ő maga püpos, legszívesebben mindenkibe beleharapna. Azt hiszem, ha egy gerlepárt látna turbékolni az erdőben, lesütné a szemét, vagy követ hajitana közéjük, hogy szétrebbentse őket; de hát én, kedves ifjú hölgyeim, a nagymamátokról beszélek, Lambert néniről, aki minden emberi jóság tárháza volt, egyébként pedig a jelenleg szóban forgó ügygel kapcsolatban honnan sejthetném, tudott-e róla valamit is vagy sem?

Így hát, amikor Theo hazatért, mindössze ennyit mond neki:

– Kislányom, a vidéki levegő nagyon jót tett neked, remélem, holnap megint kikocsizol, aztán újra meg újra.

– Nem gondolod, apa, hogy a kocsikázás nagyon jót tett a gyerekeknek, és nem kéne megint levegőre küldeni? – kérdi Lambert néni a tábornoktól, mikor az hazajön vacsorázni.

² Görög pásztorregény szereplői.

³ Falu az egykori angol–skót határon. A szerelmeseket, ha Angliában nem házasodhattak, itt a skót törvények szerint már összeeskethették.

Persze, persze, ha egy hatfogatú hintó jót tenne az ő kis Theójának, megkapja, mondja Lambert, különben akár ő is elhúzná a landauert Hampstead Hillre, ha ló nem akad; hiszen a derék ember szívesen odaadná utolsó guinea-jét, lélegzetét vagy csepp vérét, csak hogy örömet okozzon a gyerekének. El volt ragadtatva a lánya megváltozott arcától; Theo egy darab csirkét is elfogyasztott jó étvággal, ivott egy kis puncsot, amit ő kevert neki; csakugyan úgy látszott, jobbat tett ez neki, mint a jó doktor bácsi legerősebb orvossága is, amelynek idáig, Isten a tanúja, nem sok haszna volt. Anya vidám és boldog volt. Hetty sugárzott és nevetett. Egészen olyan volt, mint egy este odahaza, Oakhurstben. Hónapok óta, ama végzetes, kegyetlen nap óta – amelyről senki sem beszélt – nem töltöttek még ilyen nagyszerű estét.

De ha a két másik nő inkább hízélgéssel akarta eltéríteni a jó, együgyű apa figyelmét, Theo maga sokkal becsületesebb volt annál, semhogy sokáig tudta volna folytatni még ezt a szeretetteljes és jámbor csalást is. Amikor a tábornok harmadszor vagy negyedszer tért vissza lánya helyreálló egészségére, és megkérdi: – Mitől van ez? A falusi levegőtől? a chinafahéjtól? az új orvosságtól?

– Hát nem tudod elgondolni, drága apu, mitől van? – kérdi Theo talán remegő hangon, de nyílt és ragyogó szemmel, s kezét apja kezére teszi.

– És mitől van, kislányom? – kérdi a tábornok.

– Attól, hogy újra láttam őt, apa! – feleli Theo.

A másik két nő elsápadt, Theo szíve is remegni kezdett, s arca elfehéredett, miközben továbbra is apja rémült arcába néz.

– Azzal nem tettem rosszat, hogy láttam őt – folytatja sietve –, csak az lett volna rossz, ha nem mondom meg neked.

– Nagy Isten! – sóhajt fel apja, visszahúzza kezét, oly borzasztó fájdalommal az arcán, hogy Hetty odarohan elájulni készülő nővérehez, szívére zárja, és hirtelen felkiált:

– Theo nem is tudott róla, uram! Én csináltam... az egészet én csináltam!

Theo húga nyakába borul, és ötvenszer is megcsókolja.

– Lányok, lányok! A becsületemmel akartok játszani? – kiált fel az apa, vadul kitörve.

Lambert néni keservesen zokog:

– Martin! Martin!

– Ne szólj neki egy rossz szót sem! – kiáltja megint Hetty, és ő maga is megtántorodik, és hátradől a falnak, mert Theo elájult a vállán.

Másnap éppen reggeliztem mérsékelt étvággal, amikor az ajtó megnyílik, és hűséges négerem bejelenti:

– Lambert tábornok.

Rögtön megláttam a tábornok arcán, hogy tud már a tegnapi műveletről.

– A cinkosaid nem vallottak – mondta a tábornok, amint inasom kiment –, hanem a te pártodra álltak az apjuk ellen... bizonyítékul, milyen kíváncsatos dolog az ilyen titkos találkozás. Theo maga mondta el, hogy találkozott veled.

– A cinkosaim, uram! – mondtam, talán azért, mert szívesen térítettem a beszélgetést valódi céljától más irányba. – Maga tudja, milyen szeretettel és engedelmességgel tekintenek a maga gyermekei az apjukra. Ha ebben az esetben maga ellen foglalnak állást, az csak azért lehet, mert az igazság is maga ellen szól. Olyan ember, mint maga, nem teheti a *sic volo, sic jubeo*⁴ kizárólagos törvénné a családjában.

– Ne tréfálj, George! – kiáltotta a tábornok. – Mert ha elváltunk is egymástól, isten őrizz, hogy azt kívánjam, ne szeressük többé egymást. Megígérted nekem, hogy nem igyekszel találkozni vele.

– Nem is mentem el hozzá, uram – mondtam, pirulva, mert bár ez volt az igazság, mégis bevallom, hogy nem volt igaz.

– Úgy érted, őt hozták el hozzád? – mondja Theo apja nagyon izgatottan. – Szóval Hester szoknyája mögé akarsz bújni? Szép védekezés egy úriembertől!

– Jól van, nem akarom a szegény kislányt magam elé tolni – válaszoltam. – Amit mondtam, olyasmi volt, mintha ki akarnék térni a válasz elől, márpedig nem értek jól a színleléshez. Nem szegiem meg betű szerint a megállapodásunkat, de a szellemét nem tartottam be. E pillanattól fogva azonban teljességgel megsemmisítem.

⁴ Így akarom, így parancsolom! (latin)

– Megszeged a nekem adott szavadat! – kiáltotta Lambert úr.

– Visszavonok egy elhamarkodott ígéretet, amit a legnagyobb izgalom és megzavarodottság pillanatában hirtelenében tettem. Senkit se köthetnek örökké olyan szavak, amiket ilyenkor ejt ki, sőt mi több, nem lehet olyan becsületes vagy emberséges ember, Lambert úr, aki ilyen szavakkal akarná őt megkötni.

– Hogy én becstelen! Uram! – kiáltott fel a tábornok.

– Hát igen, ha már ezzel a szóval kell labdázunk! – feleltem tüzesen. – Nem lehet tekintettel lenni szeretetre, sem kölcsönös becsülésre, sem korkülönbségre, ha ez a szó felmerül; és ha a saját édesapám volna... és magát jobban szeretem, mint ahogy az apámat szeretném, Lambert bácsi... akkor sem tűrném! Mit vétettem? Találkoztam azzal a lánnyal, akit feleségemnek tekintek Isten és ember előtt, és ha ő hív, akkor újra fogok vele találkozni. Ha eljön ide hozzám, az én otthonom az ő otthona is, és az övé a fele annak a kevésnek, amim van. Maga az, akinek, ha már nekem ajándékozta, nincs joga visszavenni az ajándékot. Anyám igazságtalanul vádolja magát, és maga, amit Esmond asszony vétett, azt erre a gyöngéd, ártatlan teremtésre hárítja? Azt állítja, hogy szereti a lányát, és nem tud elviselni az ő kedvéért egy kis sebet a büszkeségén. Inkább pusztuljon el ő szerencsétlenül, mintsem hogy egy öregasszony Virginiában azt mondja, hogy Lambert úr fondorlattal adta férjhez a lányát. És ha pusztán azért, hogy eleget tegyünk annak, amit maga becsületnek nevez, én pedig önzésnek, elválunk, és majd meghasad a szívünk, aztán összeszedjük magunkat, igyekszünk elfelejteni egymást, és házasságot kötünk mással? Hát jelentheti más férfi ugyanazt az én édesemnek, mint aki én voltam? Isten őrizz! Jelentheti más asszony nekem azt, aki ő? És ha holnap a walesi herceghez adja őt férjhez, az is gyávaság és árulás volna. Hogy vonhatnánk vissza, hogy vonhatja vissza maga az ígéretet, amelyet az ég előtt tettünk egymásnak? Elszakíthat minket egymástól, de ő bele fog halni, oly bizonyosan, mintha Jefta lánya⁵ volna. Talán fogadalmat tett az égnek, hogy gyilkosságot követ

⁵ Jefta, Izráel bírása megfogadta, hogy ha győztesen tér vissza a csatából, azt, aki legelőször elébe kerül, istennek áldozza. Egyetlen lánya jött vele szemközt, őt ölette meg. (Öszörvetség, Bírak Könyve XI. 30.)

el a lányán? Hát ölje meg őt, ha úgy érzi, hogy köti ez az ígérete; de én meg, esküszöm, örülök, hogy eljött, és annak rendje és módja szerint ezennel visszavonhatok egy elhamarkodott ígéretet, amit tettem, és arra is esküszöm, ha neki úgy tetszik, hogy hívjon engem, elmegyek hozzá!

Ez a beszéd, kétségkívül, azzal az izgalommal és hevességgel mondatott el, amely Warrington úr ifjúságával járt, valamint azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy a halál elkerülhetetlenül elragadja egyiket a két fél közül, ha nem mind a kettőt, amennyiben e világi szakításukat visszavonhatatlanul elhatároznák. Ki ne hinné, hogy első szenvedélye örökre szól? Figyelve azóta a világot, s látván más szerelmek keletkezését, fejlődését és – sajnos, hogy ezt kell mondanom! – elhalását, ma már talán mosolygok, ha ifjonti tévedéseimre és hevületeimre gondolok; de ha ez babona is, inkább ragaszkodom hozzá; inkább azt gondolom, hogy egyikünk sem tudott volna más hitvessel élni, és hogy az ég megszámlálhatatlan teremtményei közül éppen e kettő felől döntött úgy, hogy egymáshoz tartoznak.

– Akkor hát nem kerülhetjük el, amitől szívesen megkíméltem volna magamat – mondta a tábornok válaszul a kitörésemre –, hogy rosszban váljunk el. Ha a jövőben találkozom magával, Warrington úr, többé nem ismerem. Meg kell parancsolnom... és engedelmeskedni fognak!... a családomnak, a gyerekeimnek, hogy ha találkoznak magával, tegyenek úgy, mintha nem ismernék, mert a velem való érintkezésben maga sem ismeri a koromnak járó tiszteletet, sem az úriemberhez illő udvariasságot. Elvártam annyit a tisztességérzésétől, és mindazok után, amit magáról képzeltem, hogy a mostani nagy bajomban és bánatomban hajlandó lesz támogatni és segíteni engem, amennyire teheti, mert Isten a tanúm, szükségem van mindenkinek a rokonérzésére. De segítség helyett akadályokat gördít az utamba. Jó barát helyett... az irgalmas ég bocsásson meg nekem!... ellenséget találok magában! A házibékém és a gyerekeim becsületének elenségét, uram! És mint ilyet fogom tekinteni, és tudni fogom, hogyan bánjak magával, ha terhemre lesz!

És éppen csak intve felém, Lambert úr föltette kalapját, és kísietett a szobámból.

Levert voltam, s csakugyan azt hittem, hogy kitört közöttünk

a háború. A tegnapi rövid boldogság beborult s kihunytt, és úgy éreztem, elválásunk napja óta sem voltam olyan végtelenül boldogtalan, mint most, amikor az összeveszés keserősége járult hozzá a szakítás gyötrelmeihez, s nemcsak magányosan maradtam, hanem baráttalanul is. Egy év állandó meghitt érintkezése folyamán eljutottam odáig, hogy Lambert iránt olyan tisztelettel és szeretettel viseltettem, amelyet soha nem váltott ki belőlem halandó, kivéve az én drága Harrymat. Hogy az arca haraggal forduljon el tőlem, olyan volt, mintha a nap eltűnt volna az egemről, s minden besötétült volna körültem. És mégis teljes bizonyossággal éreztem, hogy helyesen cselekedtem, amikor viszszavontam elhamarkodott ígéretemet, amely szerint nem találkozom Theóval – hogy hozzá való hűségem, aminthogy az övé is énhozzám, fölötte áll a tisztelet és az engedelmesség minden egyéb kötelességének, és hogy akár szertartással, akár anélkül, mindenekelőtt és mindenekfölött az övé vagyok. Ígéretet tettünk egymásnak, s ez alól semmiféle szülő sem oldhat fel egyikünket sem, a keresztény világ valamennyi papja sem tehet egyebet, mint hogy tanúsítja és megerősíti azt a megszentelt szerződést, melyet hallgatólagosan kötöttünk egymással.

Aznap Jack Lamberttel találkoztam véletlenül, amikor gépiesen mentem megszokott utamon az új múzeum⁶ könyvtárába, s az ifjúság szertelenségével, s mohóságomban, hogy bánatomat valaki mással közöljem, kivonszoltam őt a szobából, körülvezettem a kertekben, és kiöntöttem neki bánatomat. Engem nem nagyon érdekelt Jack – aki valójában eléggé smokk volt, és nem kevésbé dagályos és unalmas az örökös latin idézeteivel –, kivéve bánatom idején, amikor hajlandó voltam beléje vagy bárki másba csimpaszkodni; és mivel ő maga is szenvedett a kis amerikai nővel való ügyében, s így *haud ignarus mali*⁷ lévén – mert tudtam, hogy így mondaná –, a kollégiumi úr hajlandónak mutatkozott a más baján szánakozni. Elmondtam neki – amit az előbb részletesebben előadtam – tegnapi találkozásomat a húgával, ma reggeli beszélgetésemet apjával, s azt az elhatározásomat, hogy semmi körülmények között sem szakítok Theóval.

⁶ A British Museum, amely 1753-ban nyitotta meg kapuit a londoni Montagu House-ban.

⁷ Jól tudva a rosszat. (latin)

Amikor többrendbeli görög és latin idézeteiből kivettem, hogy mellém állt a vitában, nagyon okos embernek tartottam, mohón belekaroltam, és több szeretettel árasztottam el, mint amennyihez egyébként részemről hozzá lehetett szokva. Elkísértem apja lakásáig a Dean Streeten; láttam, amint belép a drága kapun; epedő vággyal néztem a házat, hogy külső megjelenéséből találjam ki, hogy érzi magát odabenn a szerelmem; s egy palack bort rendeltem a kávéházban, ahová Jacket visszavártam. Testvéremnek neveztem, amikor hazaküldtem őt. Hízelegtem neki, mint ahogy a szerencsétlen elítélt a Newgate-ben a porkolábján vagy a papján csüng, vagy bárkin, aki kedves hozzá nyomorúságában. Megittam egy egész palack bort a kávéházban – mellesleg Jack kávéháznak hívták –, aztán egy másikat rendeltem. Azt hittem már, Jack soha többé nem tér vissza.

Végül megjelent, eléggé gondterhelt arccal; s odatelepedvén mellém a fülkémbe, két három poharat töltött magának a második üvegemből, aztán belekezdett történetébe, amely – legalábbis számomra – nem kevésbé érdekes volt. Az én szegény Theóm, úgy látszik, szobáját őrizte, mert nagyon felizgatták a tegnapi események; Jack pedig éppen idejében érkezett haza, hogy még az asztalon találja az ebédet, amely után jó atyja előadta, mi történt reggel, mert szeretett volna őszintebben beszélni róla, és azt mondta, most lehet is, mivel nagyobbik fia jelen van, Theodosia pedig nem tartózkodik a szobában. A tábornok közölte, mi történt kettőnk között a lakásomban. Rászólt Hesterre, hogy hallgasson – s a szegény lélek csakugyan néma volt, mint a kisegér! –, és Lambert néninek – aki belemerült abba a zsebkenőhasználatba, amelyről már beszéltem – valamelyes káromlásféle kíséretében azt mondta, hogy az asszonyok mind ellene vannak, és egytől egyig – így mondta – kerítőnők; aztán vadul Jackhez fordult, és megkérdezte, mi az ő nézete az ügyről?

Apja meglepetésére s anyja és húga örömeire Jack mellett emelt szót. Úgy döntött velem együtt – idézvén még nem is tudom, miféle ókori tekintélyeket –, hogy ez az ügy már kicsúszott a mindkét oldali szülők kezéből; hogy hónapokkal korábban belegegyezésüket adván, az atyák és anyák elvesztették illetékességüket. Habár nem ért egyet a nagy és tiszteletre méltó papoknak tömegével az esküvői szertartás szentségének tekintetében

– amiről sokat lehetne beszélni –, de a házasságot, ha lehetséges, még náluk is szentebbnek tartja, mert az a nézete, hogy köttesék bár a polgári hatóság előtt és pap nélkül, mindazonáltal az ég előtt kötelező és felbonthatatlan.

– Nem csupán arról van szó, uram – mondta Jack apjához fordulva –, hogy azokat, akiket én, John Lambert kötöttem össze, ne oldozza fel senki emberfia, hanem akiket *Isten* kötött össze, azokat se válassza el senki. – S miközben történetét elmesélte nekem, ideérkezvén levette kalapját. – Az én nézeteim világosak e kérdésben, és bizonyos, hogy e fiatalokat te, családunk tagja kötötted össze, vagyis te engedted meg nekik, hogy beleegyezéssel eljegyezzék magukat. A nézeteim, mondom, határozottak, és majd részletesen kifejtem őket két vagy három értekezésben, amelyek kétségkívül téged is ki fognak elégíteni. Mire – mondta Jack – apám így szólt: „Én máris ki vagyok elégítve, édes fiam”, és az én élénk kis Hettym (aki nagyon házastárs is tud lenni) odasúg nekem: „Te, Jack, anya meg én egy tucát inget varrunk neked... mérget vehetsz rá.” Miközben beszéltünk – folytatta Lambert úr – megjelent Theodosia nővérem, meg kell mondanom, nagyon izgatott és sápadt volt, megcsókolta apánkat, leült mellé, vett egy falat piritott kenyeret... drága George-om, remek ez a portói, egészségedre... és belemártotta apánk puncsába.

– Kár hogy nem voltál itt, és nem hallottad Jack prédikációját! – mondja Hester. – Nagyon szépen beszélt.

– Igazán?... – kérdi Theodosia, aki, szegény teremtés, sokkal bágyadtabb és gyöngébb, semhogy nagyon érdekelné az ékesszólásnak az a megnyilvánulása, vagy az autoritásoknak az az idézése, amelyet, be kell vallanom – mondja Jack –, megadtott kifejtenem ma délután.

– Háromnegyedóra hosszat beszélt a shrewsburyi óra szerint⁸ – mondja apám, habár *saját óráim szerint* félannyi ideig sem beszéltem. – És rólad szólt a fejtegetése, édesem – mondja apa, miközben Theodosia kezével játszott.

– Rólam, apa?

⁸ Shakespeare IV. Henrik c. drámájában (I. rész V. 5.) mondja Falstaff a shrewsburyi csata közben: „... a shrewsburyi óra szerint egy álló óráig vívtunk” (Vas István fordítása).

- Rólad és... és Warrington úrról... és George-ról, anyu-
lom. - Mire - mondja Jack úr - húgom közelebb húzódott a
tábornokhoz, nyakába borult, és ott zokogott a vállán.

- Ez nem egészen úgy történik, uram - mondom én -, mint
ahogy emlékezetem szerint Pausaniasban⁹ áll.

- Pausaniasban? Ne mondd - mondta a tábornok. - Ugyan
már ki az?

- Mosolyogtam atyám együgyűségén, hogy így elárulja tu-
datlanságát a gyerekei előtt. „Amikor Ulysses megszöktette Pe-
nelopét az atyjától, a király a lánya és a vőlegény után sietett,
s könyörgött kedvencének, térjen vissza. Mire, így vagyok írva,
Ulysses rábízta a választást Penelopéra: akar-e visszatérni vagy
vele jönni? Mire Ikarios lánya fátylával elfödte arcát. Fátyol
híján húgom a te mellényeden keresett menedéket, apám”, mond-
tam én, és mindnyájan neveltünk, habár anya fogadkozott, hogy
ha neki tettek volna ilyen ajánlatot, vagy pedig ha Penelope áll-
hatatos lány lett volna, abban a pillanatban visszament volna
apjával.

- De én nem vagyok állhatatos lány, drága anyukám! -
mondja Theodosia még mindig *in gremio patris*.¹⁰ - Nem emlék-
szem, hogy az én ifjúságomban gyakori lett volna a becézésnek
ez a szokása - folytatta Jack. - De némi további szóbeszéd után
rád gondoltam, Warrington öcsém, otthagytam szüleimet, akik
Theodosiát unszolták, hogy feküdjön vissza az ágyba. Legutóbbi
élményei, úgy látszik, nagyon elgyöngítették és felizgatták. Ma-
gam is tapasztaltam saját esetemben, hogy egy bizonyos szenved-
ély mennyire telítve van *sollicitum timoris*-szal,¹¹ mennyire ki-
forgatja a jellemet, és semmi kétségem benne, hogyha kellőkép-
pen kifejlesztik vagy eltűrik terjeszkedését addig a határig, me-
lyet a csekély filozófiával rendelkező nők engedélyeznek neki...
semmi kétségem benne, mondom, hogy fölöttébb ártalmas az
egészségre. Isten éltesen, öcsém!

Bánattól a reményig micsoda hirtelen változás volt ez! Mi-
csoda özöne a boldogságnak áradt a lelkembe s izzott egész lé-
nyemben! Fogadás, még egy üveg portóit! Ha a derék Jack egy

⁹ Pausanias - ógörög utazó i. e. II. század végén. Könyveket írt Hellásról.

¹⁰ Apja oltalmában. (latin)

¹¹ Félelemtől nyugtalanul. (latin)

ládával megivott volna belőle, akkor is megvendégeltem volna, aminthogy az igazat bevallva, Jack együttérzése nagyon kiterjedt volt ez esetben, és egész nap igen nagylelkűnek mutatkozott. Nem kívánom megszámlálni a portóis üvegeket, ezt rábírom az érdekelt pincérek titokzatos számvetésére, amely szerint számlámra írták őket. Jack volt az én legdrágább, legjobb fivérem. Örök barátságot esküdtem neki. Ha bármi szolgálatára lehetek, még ha egy püspökségről volna is szó, Szent Györgyre, megkapja. Jack azt mondja, rendőr szakított félbe, miközben az imádott valaki ablaka alatt rapszodiákat szavaltam. Nem tudok róla. Csak azt tudom, hogy vidáman és elragadtatva ébredtem fel másnap reggel, s ezt a kedvemet a hasogató fejfájás sem rontotta el.

Boldogságom teljes mértékének sem voltam tudatában, sem a tegnapi reggeli drága és nemes ellenségem tökéletes megtérésének. Elkekeríthette egy idősebb férfi büszkeségét, hogy engednie kell, mégpedig oly kevéssé tiszteletteljes stílusban előadott érveknek és ellenvetéseknek, mint amilyeneket én használtam Lambert úrral szemben. De ez az igaz keresztény úriember velem való beszélgetése után elvoqulván, s bosszankodva és megsebzetten szemrehányásaim élességétől, valamint attól a fájdalomtól is, melyet szeretett lányának az ő szeme láttára szenvednie kellett – elgondolkodva és szomorúan ment hivatalába, mint ezt később elmondta nekem, délután pedig – amint ezt nem is ritkán szokta – egy templomba, amely nyitva áll az imádkozóknak. És itt, térden állva, ügyét azon felsőbbség elé bocsátva, ahová gyakran, bár titkon jött el irányításért és vigaszért, itt kezdte úgy látni, hogy kislányának igaza van, ha makacsul hű marad hozzám, s ő maga téved, amikor teljes engedelmességet követel tőle. Ezért hát Jack ügye meg volt nyerve, jóformán mielőtt elkezdte kifejteni; s a derék, nemes szív, amely nem tudott neheztelést elviselni, és vérzett, ha fájdalmat kellett okoznia szeretteinek, sőt, amely még attól is visszariadt, hogy éljen a tekintélyével vagy megkívánja az engedelmességet – nagyon is boldog volt, hogy visszatérhetett a szeretet és gyöngédség természetes lüktetéséhez.

HARMINCADIK FEJEZET

*Pyramus és Thisbe*¹

Amikor évekkel ezután odahaza átnéztem a régi iratokat, megtaláltam anyám szép kézírásával megcímezve és feljegyezve: „Londonból, 1760 áprilisában. Fiam borzasztó levele.” Amikor rám maradt, elégettem ezt az okiratot, mert nem akartam, hogy a családi bánatnak és vizsálynak e históriája fennmaradjon családi évkönyveinkben, esetleg eljövendő Warringtonok betekintésére, s netalán engedetlen fiúk emlegessék, mint hajdani családi lázadások példáit. Hasonló okokból megsemmisítettem azt az írást is, amelyet anyám küldött el nekem a zsarnokságnak, lázadásnak, bosszúságnak és ingerültségnek ebben az idejében.

A kedvesemtől való elválás szorongásaitól félőrülten, s nem is jogtalanul úgy tekintvén, hogy Esmond asszony volt a főoka a legnagyobb bánatnak és szerencsétlenségnek, ami valaha is ért a világon – hazairtam Virginiába egy levelet, amely, igaz, mérsékelt hangú is lehetett volna, de amelyben azért igyekeztem a legmélyebb tiszteletet és önuralmat tanúsítani. Azt mondtam, nem tudom, milyen indítékok befolyásolták, de őt tartom felelősnek minden szerencsétlenségért eljövendő életemben, melyet kegyeskedett szeszélyesen elrontani és nyomorulttá tenni. Elválást idézett elő köztem és egy erényes és ártatlan fiatal lény között, akinek reményét, egészségét és boldogságát örökre összetörte Esmond asszony beavatkozása. Félek, hogy a tett megtétele, és nem kívánok megjegyzéseket fűzni az elkövető vi-

¹ Shakespeare *Szentivánéji álom* c. darabjában is előforduló mondai szerelmespár. Végzetes véletlen okozta halálukat.

selkedéséhez, hiszen egyedül Istennek tartozik számadással; de nem lepleztem anyám előtt, hogy a méltatlanság, amit rajtam elkövetett, oly szörnyű és halálos, hogy sem az ő élete, sem az enyém nem teheti jóvá többé; hogy iránta való engedelmisségem köteléke ezzel eltépett, és soha többé nem lehetek, úgy, mint eddig voltam, engedelmes és tisztelő fia.

Madame Esmond fölöttébb méltóságteljes levélben válaszolt nekem – stílusa és levelezése mindig is rendkívül választékos és finom volt. Egyetlen szemrehányást vagy kemény szót sem ejtett, de hidegen értesemre adta, hogy Istennek ama félelmetes ítélőszéke elé terjesztette a közöttünk fennálló pórt, és tőle kért tanácsot; s hogy saját viselkedését tekintve mint anya, minden alázatosságában készen áll, hogy szembenézzen amaz ítélőszékkel. Bár én mint fiú, hasonlóképpen felelni tudnék magamért, és ha majd a Nagy Bíró teszi fel nekem a kérdést, be tudnám bizonyítani, teljesítettem-e kötelességemet, és tiszteltem-e atyámat és anyámat! Ó, *popoi!*² Nagyapám emlékiratában idézett egy Homérosz-sort, bizonyítván vele, hogy bajunkban és bánatunkban mindig az istenekre hivatkozunk. Ha büszkeségünk, kapzsiságunk, érdekünk, uralkodási vágyunk van felszítva, nem örökké az eget zaklatjuk-e, hogy javunkra döntsön? A mi nagy amerikai viszályunkban nem mindkét részről az egekhez folyamodtunk-e, mint ügyünk igazságának tanújához, nem énekelünk-e *Te Deum*-ot a győzelemért, és nem fejeztük-e ki merészen bizalmunkat, hogy az igaz ügy fog győzni? Igaza volt-e Amerikának, amiért győzött? Akkor hát Lengyelországnak nyilván nem volt igaza, hiszen megverték? – Hogyan csapongok ebben a kitérőben, Lengyelországról beszélek, Amerikáról és tudj Isten miről, pedig egész idő alatt csak egy kis asszonyra gondolok, aki már nincs többé, és aki Istenhez folyamodott, és ráolvasott ezer idézetet az ő könyvéből csak azért, mert fia nem a kedve szerint való házasságot akart kötni! Fellebbezünk, átkozódunk, térdre borulunk, áldást kérünk, igazságos ítéletért kiáltunk; a nagy világ nagy folyama tovább hömpölyög; vágyódunk, törekszünk, küzdünk; dühöngünk; szenvedélyes könnyeket ontunk; kibékülünk; kockáztatunk és nyerünk; kockáztatunk

² Ó, jaj! (görög)

és veszünk; elmúlunk és más kis küzdők következnek utánunk; napjaink odavannak; eljő éjszakánk, és fölkél az új nap, de ránk többé nem süt.

Madame Esmondhoz intézett, lázadásomat és engedetlenségemet bejelentő levelemet – talán mert magam is egy kissé büszke voltam ez okirat megfogalmazására – másolatban elküldtem Lambert úrnak, mert közölni óhajtottam vele, milyen kapcsolatban állok anyámmal, s hogy el vagyok tökéelve – bármilyen fenyegetéseket vagy viszályokat rejtsem is a jövő –, hogy részemről soha nem tekintem Theótól való elválásomat másnak, mint kényszerelválásnak. Ahányszor csak újra láthatom, mindig meg fogom ragadni az alkalmat. *In saecula saeculorum*³ adtam neki a szavamat, s ez legalább életem végéig kötelező. Utaltam rá, hogy a lány hasonlóképpen elkötelezte magát nekem – és annyit már szegény édesapja is tudott. Elválaszthat minket egymástól, mint ahogy egy adag mérget is adhat neki: az a gyöngéd, engedelmes teremtés bevénne és belehalna; de a halál vagy az elválás az ő dolga: feleljen értük ő. A tábornok azonban a gyöngeségig gyöngéd volt gyerekeihez, és nem volt szíve hozzá, hogy bármelyiküket – és kiváltképpen ezt – kínzásnak vesse alá. Megpróbáltunk szakítani: nem birtunk. Ő igyekezett minket elválasztani: több volt ez, mint ami hatalmában állt. A sorompókat leengedték, a fiatal pár – a leányzó odabent, a lovag odakint – mindazonáltal szerette egymást. A falat felhúzták, de Pyramus és Thisbe ott sugdosott a két oldalán. Minden gondjának, bajának közepette Lambert bácsinak megmaradt a kellő humora, és lehetetlen volt nem látnia, hogy eléggé szomorú *rôle-t*⁴ játszik. Világosság kezdett átszüremleni a fal meszén és vakolatán; a szerelmesek átdugták kezüket, aztán át a fejüket is – a fal csakugyan nem tehetett jobbat, mint hogy elvonul.

Már elfelejtettem, mi történt fokról fokra és napról napra, és jövőendő korok okulása szempontjából ez nem is sokat számít. Ha utódaim belekerülnek a maguk szerelmi csávjába, majd maguk találják meg a módját, hogyan keveredjenek ki bajaikból. Azt hiszem, nem mentem vissza a Dean Streetre, de a szabad

³ A századok századában (Horatius). (latin)

⁴ Szerep. (francia)

levegőn való kocsizásnak ezt a szokását rendkívül egészségesnek véltük Lambert kisasszonyra nézve. Szereztem egy szép lovat, s a kocsi mellett lovagoltam. A Tottenham Court-i öregasszony mind a kettőnket jól megismert, s a legnyájasabban bólogatott és integetett, ha elhaladtunk mellette. Úgy képzelem, a jámbor öregasszony hozzászokott már, hogy érdeklődéssel kísérje a fiatal párokat, és közülük már nem egyet részesített út menti kunyhójának vendégszeretében.

A doktor meg a vidéki levegő nagyszerű hatással volt Lambert kisasszonyra. Hetty mindig elkísérte őt mint duenna, és néha, mikor vakáción volt, Charley úrfi ült az én lovamon, én pedig a kocsiban. Mennyi udvarlást hallgatott végig Hetty kisasszony! és micsoda példás türelemmel figyelt rá! Nem mondom, hogy továbbra is hallgatta a metodista prédikációkat, de annyi bizonyos, hogy amikor csukott kocsink volt, olyankor nagyon kedvesen és eltökélten nézett ki az ablakon. Aztán micsoda levélhalom keletkezett! Micsoda futkosás oda meg vissza! Gumbo karikalába örökké úton volt az én szállásomtól a Dean Streetre; Molly kisasszony pedig, a szobalány, örökké hozta a viszonzalásokat Bloomsburybe. Mire az őszi levelek kezdtek elsápadni, Theo kisasszony rózsái megint teljes virágzásban álltak, a család tehát a jó Heberden doktor kúráját befejezettnek nyilvánította. Mi más történt még ebben az áldott korszakban? Warrington úr befejezte nagy tragédiáját, a *Pocahontas*-t, amelyet Garrick úr nemcsak hogy elfogadott ezúttal – tekintve, hogy barátja, Johnson doktor nem kedvezőtlenül nyilatkozott a műről –, de az igazgató még barátomat és kuzenomat, Hagant is szerződtette, hogy eljátssza a hős, Smith kapitány szerepét. Hagan szerződése éppen akkor történt, amikor szükség volt rá. Én segítettém őt és családját, talán erőmhöz képest aránytalanul is, különösen, ha tekintetbe vesszük viszályomat Madame Esmondal, akinek válasza az én haragos áprilisi nyilatkozatomra ősszel érkezett meg hozzám, s aki Virginiából hadat a had ellen, dacot a dac ellen írt vissza. E fenyegetések azonban nem nagyon ijesztettek meg: szegény anyám mennydörgése nem érhetett el hozzám, s lelkiismeretem vagy kazuisztikám⁵ más magyaráza-

⁵ Törvénycsavaró okoskodás.

tokkal fegyverzett fel az ő szentírásbeli textusaira vonatkozólag, úgyhogy jövődöléseinek legcsekélyebb súlya sem volt, s nem tudott elrettenteni szándékomtól. Hogy szerelmi ügyeim hogyan haladtak újra előre, erről nem is tájékoztattam őt, sem bármely más tagját anyai vagy atyai családomnak, akik mindkét részről ellenezték házasságomat. Minek összeveszni velük? Jobb *carpere diem*,⁶ s a nap édes szerelmeit és örömeit, s ráhagyni a kötekedőkre, hadd morogjanak, az öregebbekre, hadd tanácsoljanak kedvükre.

Madame Esmondon kívül, meg kell vallanom, átmeneti elválásunk őrzőgő dühében csodálatosan gúnyos leveleket intéztem Warrington bácsikámhoz, nénikémhez, Madame de Bernsteinhez és Lord vagy Lady Castlewoodhoz – már elfelejtettem, kihez személy szerint –, megköszönvén nekik a fáradságot, melyet vettek maguknak életem legdrágább boldogságának megakadályozására, s megfelelő hálát ígervén nekik lekötelezett rokonuk részéről. Ügyei a kedélyes bárót és családját a szokásosnál kissé korábban szőlítetták vissza Londonba, Madame de Bernstein pedig sohase sajnálta, ha vissza kellett térnie a Clarges Streetre, a kártyáihoz. Találkoztam velük. Úgy találták, nagyon jól vagyok. Ebből arra következtettek, hogy az eljegyzést felbontottuk, s én nem akartam őket kiábrándítani. A bárónő bátorságra kapott, amikor látta, milyen vidám vagyok, és sok huncut tréfát mondott a filozófiámról s nagyvilági, okos viselkedésemről. Mint mindig, azon volt, hogy gazdag *partie*-t találjon számomra, s magam is tartok tőle, hogy sok bókot mondtam a házában egy gazdag Mile End-i szappanfőző fiatal lányának, akit az érdemes bárónő karomba óhajtott vezetni.

– Rendkívüli ésszel és *esprit*-vel⁷ udvarolsz neki, kedvesem – mondta elégedett rokonasszonyom –, de a felét sem érti meg annak, amit mondasz, a másik fele meg, azt hiszem, megijeszti. Ez a *ton de persiflage*⁸ nagyon jól megjárja a mi társaságunkban, de csínján kell vele bánnod, kedves öcsém, ezek között a *roturier*-k⁹ között.

⁶ Élvezni a napot. (latin)

⁷ Szellem. (francia)

⁸ Gúnyos modor. (francia)

⁹ Polgár. (francia)

Badge kisasszony egy szomszédos szigetnek egy királyi származású, habár szétzilált vagyonú fiatalemberéhez ment férjhez; és remélem, Mackshane-né azóta már megbocsátotta léhaságomat. A kisasszonyon kívül másvalaki is volt nagynénim házában, aki nem sokkal többet értett a *persiflage*-omból, mint maga a kisasszony: egy hölgy, aki megérte II. Jakab uralkodását, s aki György király idején éppen olyan eleven és világias volt, mint valaha. Szerettem vele lenni, és ha gyermekeim nem férhetnének hozzá e kötethez, száz történetet is leírhatnék a régi, nagy emberekről, akiket ismert a régi, nagy időkben – I. Györgyről és hölgyeiről, St. Johnról és Marlborough-ról, a jelenleg uralkodó őfelségéről és a néhai walesi hercegről, s a közöttük keletkezett viszály okairól –, de az én szemérmes műzsám kisfiúknak és hajadonoknak furulyázik. Miles fiamat nem nagyon érdeklik az udvari történetek, vagy ha igen, friss készlete van a Carlton House-ból, s azok is majdnem olyan romlottak, mint a mi öreg bárónők legromlottabb históriái. Nem, drága hitvesem, semmi szükség rá, hogy miattam csóváld püderozott fűrtjeidet: apu nem fogja megbotránkoztatni a gyerekszobát az ántivilág pletykáival, és nem hoz szégyenpírt a mi tiszta vajás kenyereinkre.

De ezt a kis botránykrónikát nem állhatom meg, hogy el ne mondjam. Nagynéném végtelen *gustó*-val¹⁰ szokta elmondani, mert, hogy igazságot szolgáltatassak neki, gyűlölte azokat az éretneskedő embereket, s a maguk kinevezte erkölcsbírák vétkein rendkívül elégedetten kuncogott. Öreg napjaira legalábbis nem volt benne képmutatás, s ennyiben sokkal különb volt néhány fehérre mosdatott... No jó, térjünk rá a történetre. Lady Warrington egyike a női nem legmagasabb és legerényesebb tagjainak, akinek örökké jámborság volt a szájában, és „mennyeszág” a szemében, mint annak az asszonynak Addison úr unalmas tragédiájában¹¹ – amely azóta is megállta helyét a színpadon, ahonnan pedig eltűnt sok más darab, amely maradjon is névtelen –, másik szemét mindig rajta tartotta e világon, és rendkívül ravasz vágyat érzett, hogy abban előretolakodjon. Mi

¹⁰ Gusztus, étvágy, élvezet. (olasz)

¹¹ Joseph Addison *Cato* c. darabja, amit sikerrel játszott a Drury Lane színház.

mást tesz, amikor úgy hírlett, hogy házasságom ladységeddel felbomlott, mint hogy megkísérli eljátszani rajtam ugyanazokat a fogásokat, amelyeket oly figyelemre méltó sikertelenséggel próbált ki az én szegény Harrymon, s amelyek hasonlóképpen kudarcot vallottak nálam is! Nem a Szépséget! Flora kisasszony az én uramnak volt szánva – és micsoda úrnak!... esküszöm, kalapot emelek ilyen fényes kapcsolatnak még a gondolatára is! –, hanem Dorát, a Múzsát uszították rám, hogy értem epedjen, és rajtam szánakozzon, sőt mi több, hogy elolvassa istentelen tragédiámat, és tapsoljon nekem, és megvigasztaljon. Időközben mivel volt elfoglalva a Szépség? Hinnék-e, hogy az én szigorú nagynéném nagy estélyt adott Lady Yarmouth tiszteletére, bemutatta neki a fiát, s szegény kis Milest öladysége magasztos pártfogása alá helyezte. Ennyi bizonyos a dologból; de lehet-e, hogy lányát elküldte, hogy elidőzzön mylady házában, melyet a mi kegyes urunk és parancsolónk naponta meglátogatott, mégpedig azzal a szándékkal, amit az öreg Bernstein néni tulajdonított neki?

– Ha az a gutaütés nincsen, drágám – mondta Bernstein néni –, ennek a te nagynénidnek az volt a szándéka, hogy egy teljes jogú grófnő is legyen a Warrington családban!¹²

Szomszédasszonyom, rokonasszonyom, Lady Claypool meghalt, és el van temetve. Virágozzatok, fehér százszorszépek, Flora sírján! Magam előtt látom az én helyes Milesemet, a norfolki milícia vidám kis egyenruhájában, amint szülőanyja odavezeti a hölgy elé, akit a király kegyeskedett megtisztelni, s a jólelkű, öreg Jezabel ráhelyezi kezét a fiú göndör kobakjára. Engem azzal vádolnak, hogy csak nagyon langyos királypárti vagyok; mégis össze tudom vetni azt a kort a miénkkel, s elismerem a különbséget a néhai uralkodó és a jelenlegi között,¹³ aki már britnek született, s birodalma minden családjának példát mutatott az illemből és az érényes életből.¹⁴

¹² V. ö. Walpole leveleit Cunningham úr kitűnő, új kiadásában. Lásd a vacsora történetét az N. kastélyban, bizonyosságául, mit meg nem tennének előkelő főurak egy királyi szeretőért, valamint azt a mulatságos elbeszélést, hogyan várt a walesi herceg a Holland Ház előtt. (A szerző jegyzete)

¹³ A jelenlegi uralkodó – III. György.

¹⁴ A Warrington-kézirat 1793-ban kelt. (A szerző jegyzete)

Így telt életem a világ legkellemesebb elfoglaltságával, és minthogy magam olyan boldog voltam, megengedhettem magamnak, hogy megengesztelődjem azok iránt, akik végeredményben nem ártottak nekem, inkább növelték boldogságom hevét azzal a kurta akadállyal, melyet utamba helyeztek. Nem szőttünk háttározott terveket, de Theo meg én tudtuk, hogy eljön az a nap, amikor már nem kell többé búcsút mondanunk egymásnak. Ha egy év múlva következik el, ha tíz év múlva – hajlandók voltunk várni rá. Nap mint nap megvitattuk kis terveinket, és Hetty volt a bizalmasunk. Kocsikázás közben kiszemeltünk szép kis házakat, amelyekről úgy gondoltuk: szerény módon levő fiatal házasságokhoz illenek; s mindenféle gyönyörűséges tervet és gyermek-pénztakarítási lehetőséget eszeltünk ki. Mi voltunk Strepson és Chloe, annyi bizonyos. Kunyhó meg barna kenyér elég nekünk! Gumbo és Molly majd kiszolgálják – ahogy csak-ugyan meg is tették aznapról fogva egészen máig. Húszéves korában ki fél a szegénységtől? Megpróbáltatásaink csak megerősítik majd szerelmünket. A mindennapos búcsú „édes bánata” csak annál gyönyörűsebbé tette a másnapi találkozást; és amikor elváltunk, hazarohantunk, és megírtuk egymásnak azokat a nagybecsű leveleket, amelyeket mi és más fiatalurak és hölgyek ilyen körülmények között írni szoktak; de, habár a feleségem mindet megőrizte egy nagy ón cukortartóban, a hálószobájának szekrényében, és bevallom, én magam is belenéztem azóta a levelekbe, sőt némelyiket szépnek is találtam – ezenel az az óhajom, hogy örököseim és akaratom végrehajtói egéssek el mindet olvasatlanul elhunytunk után; s különös óhajom, hogy fiam, a kapitány – akiről tudom, hogy nem szeret kéziratokat olvasni – hajtsa végre ezt a kötelességet. Azok a titkok, amiket a postának suttogtunk el vagy Molly és Gumbo kézbesített, csak kettőnknek szóltak, és semmiféle utódunk füle ne hallgassa ki őket.

Egymást követő kurta levelekből értesültünk, hogy drága Harrynk dicsőséges tábornokának halála után továbbra is ott maradt a hadseregnél, mint Amherst tábornok¹⁵ szárnysegédje. Október közepén hírek érkeztek Montrealnak, valamint egész

¹⁵ Angol katonatiszt (1717–97), Észak-Amerikában működött.

Kanadának kapitulációjáról, s Hal egy kurta utóiratban közölte, hogy most szabadságot kér, mert el kell mennie, és meg kell látogatnia odahaza azt az öreg hölgyet, aki olyan mogorván írt, mint egy medve, mint Warrington kapitány megjegyezte. Én sejthettem, miért, még ha a karmok engem nem is érhettek el. Megírtam öcsémnek, meglehetősen nyíltan, hogy állnak az ügyeim Angliában.

Aztán október 25-én megjön a híre, hogy öfelsége holtan esett össze Kensingtonban, s hogy III. György uralkodik fölöttünk. Nem mondhatnám, hogy nagyon búsultunk. Mit törődnek azok az Atridákkal,¹⁶ akiknek szíve csak az *erota mounon*-ra van¹⁷ felhangolva? Erkölcös, jóképű, bátor, új fejedelem – örömmel hisszük el az általános szóbeszédet, hogy minden erénnyel fel van ruházva, és együtt hurrázunk a királyhű tömeggel, amely trónraléptekor ujjong: mindez nem sok változást hozhat nekünk – legalábbis így gondoltuk –, egyszerű, ifjú szívzszerelmeseknek, akik kisdéd gyöngédségeket suttogunk a magunk zugában.

De ki tudná megmondani, hogyan hatnak rá nagy események? A mi kis Charleynk is a karthauziaknál, hát nem rögtön új királyt követelt az istentelen, csak amiért a legkegyelmesebb öfelsége trónraléptekor Crusius doktor szünnapot adott a növénydekeinek? Ő meg én és Hetty és Theo – Theo kisasszony már eléggé erős volt, hogy jó néhány mérföldnyi kellemes sétát tegyen – hallottuk, amint a heroldok kikiáltják öfelsége nevét a Savile House előtt a Leicester Fieldsen, egy zsebtolvaj a közvetlen közelünkben elcsente egy úriember óráját láncostul, aztán megfogták, és Bridewellbe vitték – s mindez öfelsége trónraléptének tulajdonítható. Ha meg nem halt volna a király, ez az úriember nem tartózkodott volna a tömegben; a láncra senki sem tette volna a kezét; a tolvajt nem fogták volna el, s nem korbácsolták volna meg alaposan; ilyenformán sokakat közülünk többé-kevésbé érintett a bekövetkezett nagy változás, s még mi, egyszerű emberek is, rögtön a befolyása alá kerültünk.

Mégpedig így. Lord Wrotham jó barátja volt a Savile House-i magas családnak, mely ismerte és becsülte sok erényét. Már-

¹⁶ A mondabeli Atreusz görög király utódai, Agamemnon és Menelaosz.

¹⁷ Egyedül a szerelem. (görög)

most Lord Wrotham minden élő ember közül legjobban ismer-
te és szerette szomszédját és régi bajtársát, Martin Lambertet,
kijelentvén, hogy a világon nem sok nála különb úriember lé-
tezik. És Lord Bute, akinek kezdetben rendkívüli befolyása volt
őfelségére, olyan főúr volt, azt hiszem, aki hatalma rövid és sze-
rencsétlen korszakának kezdetén buzgón pártfogolta az érdemet,
bárhol akadt is rá, márpedig Lambert úr javára nagyon kedve-
zően hangolta őt utóbbinak régi és állhatatos barátja.

Öreg barátom – valamint Harryé is –, Sampson lelkész, aki az
utóbbi években nem is tudom hányszor került börtönbe, és ke-
rült ki belőle, és örökké tartó gyűlöletet táplált a castlewoodi
Esmondok iránt, s éppígy tartós becsülést irántam és öcsém
iránt, ebben az időben szegény Hal üres ágyát foglalta el laká-
somban – az igazat bevallva, sajátjából a végrehajtók üldözték
ki. Szívesen tudtam Sampson a közelemben, mert mulatságo-
sabb jánospap soha még csuhában nem járt; azonkívül helye-
selte valamennyi rapszodiámat Theo kisasszonyról; soha meg
nem unta volna – legalábbis esküdözött, hogy így van –, ha róla
beszélék; bámulta a *Pocahontas*-t és a *Carpezan*-t, mégpedig azt
hiszem, őszinte lelkesedéssel; s egész részleteket tudott elmon-
dani a tragédiákból olyan hangsúlyozással és hatásossággal,
hogy Barry vagy maga Hagan kuzen se múlhatta felül. Sampson
volt a közbenjáró Lady Maria és azon rokonai között, akik nem
tagadták ki; és mivel maga állandóan adósságban vergődött, az
volt a legnagyobb boldogsága, ha hasonlóan szegény barátaival
megihatott egy korsó sört vagy elvegyíthette könnyeit az övéik-
kel. Óriási ismeretségekkel rendelkezett a zálogkölcsonzók kö-
rében. Azzal kérkedett, hogy több pénzt tud felhajtani egy tárgy-
ra, mint bármely úriember, aki reverendát visel. Soha nem fi-
zette meg adósságait, az igaz, de a maga adósainak is hajlandó
volt megbocsátani. Akármilyen szegény volt is, mindig talált rá
módot, hogy szeresse és segítse szűkölködő kis hűgát, és való-
színűleg soha még tékozlóbb, kedvesebb, szeretetre méltóbb
csibész nem vigyorgott a rácsok mögött. Rólam azt mondják,
szeretem magam körül a parazitákat. Bevallom, nagy előszere-
tetet tanúsítottam Sampson iránt, és sokkal többre becsültem,
mint nála valószínűleg sokkal különb embereket.

Amikor meghallotta, hogy Lord Bute-ot bevették a kabinetbe,

Sampson fogadkozott, és kijelentette, hogy őlordsága – nagy kedvelője a drámának, aki látta a *Carpezan*-t, bámulta is, és igen szépen tudná eljátszani benne a király szerepét –, esküdözött Szent Györgyre, hogy mylordnak származásomhoz és érdemhez méltó állást kell nekem adni. Unszolt, hogy jelenjek meg őlordsága *lever*-jén. Hogy nem akarok? Az Esmondok mind olyan büszkék, mint maga Lucifer, és az már igaz, hogy van olyan jó a származásom, mint bárkié Európában. Hol volt maga mylord, amikor az Esmondok már nagy grófságok urai voltak; harcosok és keresztes vitézek? Hol voltak akkor ők? Koldus skótok voltak, kilátszott a fenekük a nadrágból, Szent Györgyre! és kezükkel marcangolva falták a nyers halat a szigetükön. De most már változtak az idők. A skótoknak most szerencsájuk van. Ne szólj szám, nem fáj fejem!

– Én nem irigylem őt – mondja Sampson –, de gondoskodik magáról meg az én drága, nemes, hős kapitányomról. Fog is gondoskodni, Szent Györgyre mondom! – ordította ilyenkor az én érdemes papom.

Aztán, amikor trónralépte után egy hónappal őfelsége a *III. Richárd*-ot játszatta el a Drury Lane-en, az én káplánom káromkodott, fogadkozott, esküdözött, hogy őfelségének el kell mennie a Covent Gardenbe, a *Carpezan*-t is megnézni. Most pedig berohan szobámba, ahol véletlenül elég soká maradtam ágyban, az újságot lengeti, és teljes erőből zengi a hurrát.

– Mi az, Sampson? – kérdem én. – Talán az öcsém megkapta az előléptetését?

– Nem, ő nem, de másvalaki megkapta. Hurrá, hurrá! Őfelsége kinevezte Martin Lambert vezérőrnagyot Jamaika szigetének kormányzójává és parancsnokává.

Felugrottam. Ez aztán a hír! Lambert úr elmegy a kormányzóságába, és ki megy vele? Előkelő fiatalemberekkel vacsoráztam a Kakaófában. Az a bitang Gumbo levelet hozott előző este drága úrnőmtől, aki ugyanezt a hírt közölte velem – de elmulasztotta nekem átadni. Theo arra kért, feltétlenül jöjjenek el hozzá a régi helyre másnap délbén.¹⁸

¹⁸ A Warrington-kéziratban egy szó sem utal rá, mi volt az a „régí hely”. Talán a *Jegyzetek és kérdések* valamely olvasója le tud kötelezni azzal, hogy közli velem, és azt is, hogy ki volt az a Goodisonné. (A szerző jegyzete)

Nem kis izgalom uralkodott a mi kis koronatanácsunkban, amikor találkozóhelyünkre értünk. Apa bejelentette, hogy elfogadja a kinevezést, s hogy gyorsan kell elutaznia. Kap egy fregattot, és *magával viszi a családját*. Irgalmas ég! Hát el kell válnunk? Theóm régi halálos sápadtsága visszatért. Lambert néni azt hitte, Theo már elájul, Goodisonné lányai közül az egyiknek volt egy üveg repülősoója, és elrohant, hogy behozza a varrósobából. Elmennek? Elmennek egy fregattban, Lambert néni? És őt elszakítják tőlem? Nagy Isten! Lambert néni, én belehalok!

De Theo már jobban érezte magát, mire anya elhozta a varrósobából a kisasszony repülősoóját. Ebből is láthatják, hogy a nők találkoztak velem: ismervén Theo kényes egészségét, hogyan is állhatták volna meg, hogy meg ne szánják őt? De a tábornok annyira el volt foglalva a *lever*-ivel és miniszterek látogatásával, meg a felszerelésével, s otthoni ügyeinek elrendezésével, hogy sohasem nyílt alkalmuk beszámolni neki a mi kis sétáinkról és találkozásainkról; sőt, mikor megrendelték nála a hölgyek kiroházását, Goodisonné, aki már mint iskoláslányt is ismerte Molly Benson kisasszonyt, és dolgozott neki – jól ismerte Esmond kisasszonyt is Virginiából, mesélte nekem az érdemes hölgy, csinált is egy ruhát a kisasszonynak, abban jelent meg Őfelsége bálján – akkor is azt mondta Goodisonné álszentesen:

– Sőt, mikor megrendelték a három hölgy ruháit, én bizony akkor se gondoltam volna, hogy valami rosszat csinálók, ha elkészítem a rendelést.

Azt szükségtelen is elmondanom, milyen felkavart lélekkel ment Warrington úr aznap este a lakására, mikor a fenti híreket megvitatta a hölgyekkel. Nem lesz többé, vagy legalábbis már csak nagyon kevés séta lesz; nem lesz többé kocsikázás a drága, drága Hampsteadbe vagy a kedves Islingtonba; nem lesz többé Gumbónak és Mollynak vinni- és hoznivaló levele! Előbbi úgy elpityeredett, hogy Warrington urat egészen meghatotta a hűsége, és adott is neki egy koronát: menjen rajta vacsorázni a szegény lánnyal, akiről kiderült, hogy a szívszerelme. Micsoda, te is boldogtalan vagy, Gumbo? Téged is elszakítanak a lánytól, akit szeretsz? Hajlandó voltam összevegyíteni könnyeinket.

Micsoda ünnepélyes megbeszélésem volt aznap este Samp-

sonnal! Ismerte ügyeimet, reményeimet, anyám haragját. Ugyan már! az aztán messze van ide, ő pedig ismer néhány remek, bőkezű embert – a Melkhizédek rendjéből,¹⁹ akik hajlandók leszámítolni várakozásaimat. A tábornok nem adja beleegyezését? Sampson megvonta széles vállát, és nagyot és hangosan káromkodott. Anyám nem hajlandó megbékülni? Hát aztán! Ha valaki férfi, legyen férfi, s járjon a maga útján a világban – legalábbis neki ez a véleménye. Kukacoskodó fukar, aki nem hajlandó megjátszani ilyen tétet, s veszíteni vagy nyerni, Szent Györgyre! – ordította a káplán egy palack burgundi mellett a Bedford Headben, ahol ebédeltünk. Nem kell lejegyeznem beszélgetésünket. Ketten voltunk, de egy véleményen. Egy bizonyos vasárnap estéről beszélgettünk...

Nem mondtam meg Theónak, sem bárki rokonának, minek kell megtörténnie. De amikor a kedves lány reszketve és akadozva beszélt a közelgő elutazásról, arra kértem, ne veszítse el a bátorságát, s fogadkoztam, hogy minden jóra fordul majd, olyan biztatóan, hogy ő, aki szorongásait és örömeit mindig az én arcáról vette át – bár ne volna néha olyan komor, édesem –, nem tehetett mást, mint hogy szintén bizalmat érezzen, és – sok gyöngéd szóval, melyet szükségtelen itt megismételni – egész bizalmát belém helyezte, s elsuttozta Ruthnak azokat az édes szavait;²⁰ amelyek bizonyára millió és millió gyöngéd szívet megvigasztaltak már az én édes lánykám helyzetében: hogy ahova én megyek, oda megy ő is, s hogy az én családom lesz az ő családja. Végül egy napon, mikor a tábornok befejezte előkészületeit, s a málhák eltorlaszolták a folyosókat a drága, régi Dean Street-i lakásban, melyet szeretni fogok, ameddig csak emlékezni tudok – egy napon, majdnem itt-tartózkodásának utolsó napján, amikor a derék ember – most már öexcellenciájának neveztek – hazajött ebédre (nem nagyon kedélyes ebéd volt a család jelenlegi állapotában), körülnézett az asztalon, meglátván a helyet, ahol én szoktam ülni a boldog, régi időben, felsóhajtott:

¹⁹ I. sz. 200 körül alakult vallási szekta, amelynek tagjai Melkhizédek bibliai királyt tartják mennyei megváltónak. Itt: zsidó uzsorások.

²⁰ Ruth szavai – a moábi Ruth csatlakozik anyósához, az izraeli Noémiohoz, és követi őt családjához Betlehembe. (Őszösvetség, *Ruth könyve*)

- Szeretném, Molly, ha itt volna George.
- Szeretnéd, Martin? - kérdi Lambert néni, s a karjába borul.
- Igen, szeretném, de nem szeretném, ha megfojtanál, Molly
- mondja. - Igazán szeretem őt. Lehet, hogy most elmegyek, és soha többé nem látom, csak magammal viszem a bolondos kis szívyszerelmét. Azt hiszem, leveleztek majd egymással, gyerekek, ugye? Tudjátok, hogy ezt nem akadályozhatom meg, és amíg ő nem változtatja meg a szándékát, azt hiszem, Theo kisasszony nem fog szót fogadni apa parancsainak, és nem fogja kiverni őt abból a bolondos kis fejéből. Vagy igen, Theo?

- Nem, drága, drága édesapa!
- Micsoda! Újabb csókok és ölelések! Mit jelentsen mindez?
- Azt jelenti, hogy ... hogy George a szalonban van - mondja anyu.

- Igazán? Drága fiam! - kiált fel a tábornok. - Gyere ide ... Gyere be!

S amikor beléptem, szívéhez szorított és megcsókolt. Bevalom, ez annyira megindított, hogy térdre hulltam a drága, jó ember előtt, és az ő térdén sírtam ki magamat.

- Isten áldjon meg, drága fiam! - suttogja zavartan. - Mindig úgy szerettelek, mint a saját fiamat ... ugye, Molly? Majd meghasadt belé a szívem, amikor összevesztem veled, emiatt a kis ... Micsoda! micsoda furcsa térdepelgetés ez! Mindnyájan a térdükön! Lambertné, kérem, mondja meg, mit jelentsen mindez?

- Édes, édes, apa! Én azért veled megyek - szipogja a térdelők egyike. - És én várok ... ó! addig várok, ameddig csak az én édes apukám akarja!

- Az ég szerelmére! - üvölt föl a tábornok. - Mondjátok meg, mi történt?

Mindössze annyi történt, hogy George Esmond Warrington és Theodosia Lambert házasságot kötött Southwarkban aznap reggel, miután a templomban kellőképpen kihirdette őket Sampson tiszteletes úr egyik barátja.

HARMINCEGYEDIK FEJEZET

Van benne komédia is, tragédia is

Mi, akik cselekvő részesei voltunk a reggeli bűnös jelenetnek, háromszorosan bűnösnek éreztük magunkat, amint láttuk a hatást, amit viselkedésünk kiváltott belőle, akit mindenekelőtt szerettünk és tiszteltünk. Furcsa volt a derék ember megrázkódtatása, megrendítő számunkra, hogy mi voltunk a tanúi, akik e szenvedést okoztuk neki. Szívének gyermeke becsapta őt, és nem engedelmeskedett neki – kijelentem, édesem, most már azt hiszem, nem akarnók és nem tudnók ezt újra megtenni –, egész családjá szövetkezett ellene. Drága jó barátunk és apánk! Tudjuk, hogy megbocsátottad vétküinket – az égben, ahol lakozol megtisztult lelkek között, akik megtanulták a földön, hogyan kell szeretni és megbocsátani. Szeretni és elnézni könnyű kötelesség volt ennek az embernek. A jót cselekvés éppoly természetes tulajdonsága volt, mint az édes, mosolygó alázat; őt megsebezni éppoly kegyetlenség és durvaság volt, mint kínozni egy gyereket vagy megütni egy szoptató anyát. A tett elkövetése után mi, bűnösök mindnyájan földön csúszunk az előtt az ember előtt, akit megbántottunk. Mellőzöm a megbocsátás, kiengeisztelődés, a közös ájtatosság jeleneteit és a végső elválását is, amikor a derék ember elindult kormányzóságába, és a hajó szemünk előtt elvitorlázott, otthagyván engem és Theót a parton. Ott álltunk, kéz a kézben, rettentően leverve, némán és bűnösen. Feleségem nem jött el hozzám, míg apja el nem ment; az esküvőnk és az ő elutazása közti időben odahaza maradt, elfoglalta régi helyét apja oldalán, és ágyát testvére mellett; apja éppen olyan gyöngéd volt hozzá, mint mindig, de az asszonyok

szinte szótlanak voltak egymás között; Lambert néni ez egyszer barátságtalannak és ingerlékenynek mutatkozott, a kis Hetty pedig lázasan és furcsán viselkedett, és minduntalan azt mondta:

– Bárcsak elmentünk volna már. Bárcsak elmentünk volna már.

Engem ugyan befogadtak a házba, és megbocsátottak nekem; de én ezekben az utolsó napokban elosontam, és csak egy-két percre láttam feleségemet az utcán vagy családja körében.

Addig nem lett enyém, amíg el nem mentek. Elmentünk Winchesterbe és Hamptonba, számunkra ez volt az, amit nászútnak neveznek. Szomorú história volt. Egy ideig rettentően magányosnak éreztük magunkat, s mintha eltemettük volna drága apánkat, vagy sírba hajszoltuk volna engedetlenségünkkel.

Megbíztam Sampson, hirdesse ki házasságunkat az újságokban. (Feleségem később is lecsüggesztette fejét, ha meglátta szegény fickót.) Warringtonnét visszavittem régi lakásomba, Bloomsburybe, ahol szobáknak bőviben voltunk, és megkezdődött szerény házaseletünk. Hazairtam egy levelet anyámnak Virginiába, nem közöltem vele a részleteket, csak annyit, hogy miután Lambert úr kormányzóságába készült elutazni, én úgy tartottam, hogy becsületem köt, és teljesítenem kell ígéretemet a kormányzó úr kedves lányával szemben; és bejelentettem, hogy az a szándékom: eredeti tervemhez képest befejezem jogi tanulmányaimat, s minősítést szerzek állásra odahaza, vagy nálunk, vagy bármely más gyarmaton. A jó Mountainné válaszolt e levélre, mint mondta, Madame Esmond óhajára, aki úgy vélte, a béke érdekében legjobb, ha ezen a módon intézem közlendőimet. Rokonaimat teljes dühöngésben találtam, s ezt nagyon mulatságos volt látni. A komornyik arca, amikor azt mondta: „Nincs idehaza” – nagybátyám házában a Hill Streeten, kész tragédia volt, Garrick is eljátszhatta volna, amikor meglátja Banquót.¹ Szegény kis feleségem belém karolva állt mellettem, s tovább baktattunk, nevetve a fickó *accueil*-én,² amikor az utcai torlódásban mylady gyaloghintójával találkoztunk. Levettem ka-

¹ Shakespeare *Macbeth*-jében a meggyilkolt skót főúr, akinek szelleme kísérti a bűnös trónbitorlót.

² Fogadtatás.

lapomat, s a lehető legmélyebben meghajoltam előtte. Gyöngéden érdeklődtem kedves kuzinjaim iránt.

– Én... én csodálkozom, hogy a szemembe mer nézni! – mondta levegő után kapkodva Lady Warrington.

– No de, kérem, csak nem fog megfosztani ettől a becses előjogomtól! – mondom én.

– Gyerünk, Peter – rikácsol a gyaloghintó hordárának.

– Ladységed csak nem fogja karóba húzni férje tulajdon húsát-vérét! – mondom én.

Dühöngve húzza fel gyaloghintójának üvegét. Én kezemmel csókot intek feléje, leemelem kalapomat, és megint legszebb meghajlásaimnak egyikét adom elő.

Nem sokkal ezután, amikor a Hyde Parkban sétáltam kedves társammal, találkoztam kis unokaöcsémmel; lóháton ült, mögötte jött a lovásza. Amint meglát minket, odanyargal felénk, a lovász utána poroszkál ordítva:

– Álljon meg, Miles úrfi, álljon meg!

– Nem szabad beszélnem a kuzenommal – mondja Miles –, de ha csak azt mondom magának, hogy üdvözetemet küldöm Harrynak, ez még nem jelenti azt, hogy beszéltem is magával, ugye? Ez az új kuzinom? Azt nem mondták, hogy vele sem szabad beszélnem. Miles vagyok, kuzin, Sir Miles Warrington báró fia, maga pedig nagyon szép.

– No de most már gyiá, Miles úrfi! – mondja a lovász, leemelve felénk kalapját, a fiú pedig nevetve üget el, s vállán keresztül visszanez ránk.

– Láthatod, hogyan akarnak bánni velünk a rokonaim – mondom útitársamnak.

– Mintha a rokonaidért mentem volna hozzád! – mondja Theo, s örömtől és szerelemtől sugárzó szemmel néz a szemembe.

Ó, milyen boldogok voltunk! milyen vidám és kellemes volt az a tél! Milyen barátságos volt a kanna a kandallón – ahová Sampson is félszegen eljött néha, és puncsot készített –, milyen gyönyörű volt este a színházban, ahová barátaink jegyeket hoztak nekünk, s ahol napról napra azt vártuk, hogy új darabunk, a *Pocahontas* versenyre kel majd minden korábbi tragédia sikerével!

A szeszélyes, öreg néni a Clarges Streeten, aki, mikor Londonba érkeztem a feleségemmel, haragja kitörésével fogadott, gyorsan meglágyult, és amint megismerte Theót – akiről kijelentette, hogy jelentéktelen, parasztarcú csitri –, rögtön belé-szeretett, s az akarta, hogy nála teázzon és vacsorázzon mindennap, amikor más társasága nem volt.

– Ami a társaságot illeti, kedveseim – mondogatta –, oda nem hívlak benneteket. Ti már többet nem tartoztok a *monde*-hoz.³ A házasságtok ezt teljesen kizárja.

Így hát azt akarta, menjünk őt szórakoztatni, de a hátsólépcsőn járunk ki-be. Feleségem elég finom hölgy volt hozzá, hogy csak mulattassa ez a fogadtatás; és tartozom a bárónő cselédeknek azzal az igazsággal, hogy megmondjam: ha herceg és hercegné lettünk volna, akkor sem fogadhattak volna bennünket nagyobb tisztelettel. Madame de Bernsteint nagyon csiklandozta és mulattatta történetem Lady Warringtonról és a gyaloghintóról. Eljátszottam neki, és anekdotákat meséltem a jámbor bárónéról és lányairól, és ezek nagyon tetszettek a rosszmájú, eleven öregasszonynak.

Az özvegy Castlewood grófné, aki most kensingtoni házában rendezkedett be, azzal a fajta szíveslátással fogadott, amelyben előkelő hölgyek részesítik szegény rokonaikat. Egyszer-kétszer elmentünk öladysége estélyeire Kensingtonba, de mivel több pénzt vesztettem kártyán, és több pénzt költöttem bérkocsira, mint amennyit megengedhettem magamnak, gyorsan lemondunk e mulatságokról, és merem állítani, nem hiányoztunk jobban, és nem gondoltak ránk több sajnálkozással, mint másokra az előkelő világban, akiket a halál, az adósság vagy más baleset elszólít a finomabb szférákból. Az én Theóm legkevésbé sem sajnálta ezt a kizáratást. Megjelent az egyik ilyen estélyen, föl-ékesítvén magát néhány kis ékszerrel, amit anyjától kapott, s amire a derék hölgy némileg büszke is volt; de én úgy gondoltam, hogy fehér nyaka sokkal szebb e szegényesen csillogó köveknél; voltak ott özvegyasszonyok, akiknek vén csontjai szikráztak a rubintoktól és a gyémántoktól, de bizonyos vagyok benne, szívesen elcserélték volna őket az ő szépségének és üde-

³ Világ. (francia)

ségének szegény *parure*-jére.⁴ Egy lélek sem szólt Theóhoz egy szót sem – kivéve, az igaz, Beau Lothairt, Will úr egyik barátját, aki később ott ólálkodott Bloomsbury körül, sőt egy levelet is küldött feleségemnek. Nem sokkal azután találkoztam vele a Covent Gardenben, megígérttem, hogy betöröm azt a csúf pófáját, ha még egyszer meglátom a lakásom közelében – és Madame Theót nem zaklatták többé.

Egyetlen rokonunk, aki eljött meglátogatni bennünket – Madame de Bernstein soha el nem jött; néha elküldte hozzánk a kocsiját vagy érdeklődött felőlünk komornája vagy *major-domó*-ja⁵ révén – a mi szegény Mariánk volt, aki férjével, Hagan úrral együtt gyakran osztotta meg egyszerű ebédünket. Aztán eljött hozzánk Spencer barátom a Temple-ből, aki csodálta árkádiai boldogságunkat, és szelíden kérte rokonszenvűnket az ő kevésbé szerencsés szerelmi ügyeihez, kétszer-háromszor pedig a híres Johnson doktor is eljött egy csésze teára Theo asztalához. Egy csészére? Egy egész vödörre!

– Jobb is volna vödörből etetni! – mondta felháborodva Gumbo úr, mert a doktor nem volt kellemes megjelenésű ember, s a fehéreneműje sem valami szembeszökően fehér. Evés közben csámcsogott, vörös lett, elfeccsentette a nyálát; a húst az asztalra ejtette, ordítva vitatkozott, és Theót, akinek állítólag nagy bámulója volt, fölmérgesítette, mert valahányszor találkozott vele, ezt mondta:

– Madame, maga nem szeret engem. Látom a modorán, hogy nem szeret, pedig én bámulom magát, és csak a maga kedvéért járok ide. Itt van barátom, Reynolds úr, aki majd lefesti magát: nincs az a titánfehér az egész palettáján, amelyik olyan tündöklő volna, mint a maga bőre.

És Reynolds úr – aki tökéletes és kellemes úriember volt – le is festette volna feleségemet, de én tudtam, mik az árai, és nem óhajtottam ilyen kiadásba verni magamat. Most már bánom a gyerekek miatt, mert láthatták volna, milyen volt az az arc vagy harmincöt évvel ezelőtt. Nekem, madame, most is ugyanolyan, mint valaha volt, és ladységed örökké fiatal marad!

⁴ Ékszer. (francia)

⁵ Háznagy. (latin)

Warringtonnét azonban, azt hiszem, a vitatkozásánál, a nyál-fecskendezésénél és a piszkos körménél is jobban bosszantotta Johnson doktor azzal, hogy kedvezőtlenül vélekedett az én új tragédiámról. Hagan egyszer felajánlotta, hogy tea után felolvas belőle néhány jelenetet.

– Hagyja csak, uram, jobb beszélgetni – mondta a doktor.
– Én magam is el tudom olvasni, vagy pedig meghallgatom magát a színházban. Szívesebben hallgatom Warringtonné mesterkéletlen csacsogását, mint Warrington úr blank jambusait a maga szavalatában. Meséljen nekünk a háztartásáról, madame, meg arról, jól van-e édesapja öexcellenciája, és hogy maga csinálta-e a pudingot és a vajasmártást. A vajasmártás nagyszerű volt! – Annyira szerette a doktor, hogy elég tekintélyes mennyiséget megőrzött nagyon piszkos ingének a mellén. – Úgy csinálta, mintha szeretne engem. Úgy kínált, mintha szeretne, pedig nem szeret.

– Szavamra, uram, magával is visz valamit ebből az ajándékból a mellényén – mondta Hagan szellemesen.

– Uram, ön goromba! – ordította a doktor. – Nem ismeri a jó modor legelső szabályát, ami nem más, mint udvariasság hölgyek előtt. Tekintettel arra, hogy egyetemi neveltetésben részesült, meglep, hogy nem tanulta meg a jó modor alapelveit. Én tisztellem Warringtonnét. Soha eszembe sem jutna, hogy füle hallatára személyes megjegyzést tegyek a vendégeire.

– Akkor, uram – mondta dühösen Hagan –, miért beszél az én színházamról?

– Uram, ez izetlenség! – üvöltötte a doktor.

– Az már igaz – felelte a színész –, hogy maga sokkal ize-sebb, különösen a mellényén. Madame, megmutassam, hogyan csináljuk a puncsot Írországbán?

A doktor szuszogva, bíborra vált arccal törölte le piszkos ingét egy még kétesebb zsebkendővel, melyet aztán homlokához emelt. E művelet után fagyosan füttyentett, mintha csak a haragját akarná elfűjni.

– Hát csakugyan ízes volt, uram... habár fiatal ember létére talán másképp is mondhatta volna.

– Lebocsátom a kardomat, uram! Amennyiben nincs igazam,

akkor kénytelen vagyok bocsánatot kérni öntől, amiért ilyen helyzetbe hoztam! – mondta Hagan úr előkelő meghajlással.

– Hát nem úgy fest, mint egy isten? – kérdi Maria, megragadva feleségem kezét, és Hagan úr csakugyan csinos, fiatal úriembernek hatott. Arca kipirult, kezét nemes mozdulattal melléhez helyezte: Chamont vagy Castalio sem adhatta volna jobban.

– Csinálok magának limonádét, uram: apám küldött nekünk egy láda friss citromot. Elküldhetek magának néhányat a Temple-be?

– Madame, ha itt maradnak a maga házában, elvesztik legfőbb tulajdonságukat és megédesednek – mondta a doktor. – Hagan úr, maga egy pimasz fiatalember, tudja meg. Hohó, még hogy nekem nem volt igazam!

– Ó, én uram, én Polidorom! – nyafogta Lady Maria, mikor egyedül maradt a feleségemmel, Theo szalonjában. –

*Ó, hallgatni tudnálak, így, örökké
S bámulni örökké s csak nézni drága
Szemedbe, mert lelkemen átnylall
Tekinteted, s szívem rajongva árad!*

Te nem tudod, Theóm, micsoda gyöngyszem, micsoda férfieszmény az én Castalióm, az én Chamont-om,⁶ az én... Ó, édes kicsikém, milyen kár, hogy a férjed tragédiájában olyan szörnyű neve lesz, mint Smith kapitány!

E tragédiára nemcsak irodalmi reményeimet, hanem sok pénzügyi tervemet is alapoztam. Miután öcsém adósságait kiegyenlítettem, anyám otthoni váltóinak kellőképpen eleget tettem, s kifizettem saját költségeimet, amelyek, habár mérsékeltek, mégsem voltak jelentéktelenek – majdnem egész apai örökségem elfogyott, és éppen ezt a baljós pillanatot kellett házasságomra kiválasztanom! Valamelyes pénzt felvehettem az örökségemre, ez nem volt lehetetlen, de bizonyosan nagyon költséges. Anyám nem hagyhatta idősebb fiát támogatás nélkül, bármennyire is összevesztünk. Egészséges voltam, erős, volt jó eszem, néhány

⁶ Híres XVIII. századi francia és olasz színészek.

barátom és jó hírnevem és mindenekfölött híres tragédiám, melynek előadására az igazgató már ígéretet tett, és ennek a bevételére számítottam, mint legközelebbi jövedelmi forrásra. De milyen is a fiatalság aritmetikája? Hogyan is tudunk úgy számolni, hogy száz fontot már jövedelemnek tekintünk és ezret egész vagyonnak? Hogyan mertem ilyen téttel Fortuna ellen játszani? Emlékszem, sikerült meggyőzőnöm kedves tábornokomat, s abban a hitben ment el hazulról, hogy vejének egyelőre legalább kétezer font áll rendelkezésére. Ő meg az ő kedves Mollyja kevesebbel vágtak neki az életnek, és a hollók mindig valahogyan eltáplálták őket. Ami az asszonyokat illeti, ha a szegénység került szóba, ez mindig örömet szerzett ezeknek az érzelmes lelkeknek, és Lambert néni kijelentette, gonoszság és istentelenség lenne kétségbe vonni, hogy a gondviselés nem rendezi el az ő gyerekeinek a sorsát. Hát érezheti magát elhagyatottan az igaz ember? Hát kellett-e már becsületes embernek koldulni a kenyérért? Ő tudja, hogy nem így van!

– Nem, édeseim, nem bizony! Ettől ugyan sohasem félek, azt elhihetitek! Nézzetek csak rám meg a tábornokomra!

Theo elhitt mindent, amit mondtam, és amit magam is el akartam hinni. Így hát voltaképpen életünket öt felvonás tőkével kezdtük, és körülbelül háromszáz font készpénzzel!

Szóval a híres tragédia bemutatásának ideje közeledett, s barátaim korteskedtek a városban, hogy a támogatók tömegét megnyerjék az első előadásra. Nem nagyon szeretek kegyeket kérni a hatalmasoktól, de amikor Lord Wrotham Londonba érkezett, Theóval kézen fogva elmentünk tisztelegni ölordságához, aki kedvesen fogadott minket, tekintettel régi barátjára, Theo apjára, habár ujjával kedélyesen megfenyegetett – mire az én kis feleségem lehorgasztotta fejét –, amiért kijátszottam a derék tábornokot. De azért minden tőle telhetőt megtesz Theo apjának a lányáért; reméli, nem marad el a siker; azt mondta, sok jót hallott a darabról; s átvett egy csomó jegyet maga és barátai részére. De miután ezt a pártfogót biztosítottam magamnak, többre már nem találtam.

– *Mon cher*,⁷ az én koromban – mondta a bárónő – halálra

⁷ Kedvesem. (francia)

unnám magamat egy tragédiánál, de megteszek mindent, ami tőlem telik, és nyugodt lehetsz, az inasaimat elküldöm a páholyokba. Úgy van. Case a jobbik fekete ruhájában úgy fest, mint egy főúr, és Brettben, ha valamelyik ruhámat felveszi, van valami *faux air de moi*,⁸ ami egész disztिंगváltan hat. Írd csak be a nevemet két közép-páholyra. Isten veled, kedvesem. *Bonne chance*!⁹

Az özvegy grófné üdvözlétét küldte – egy treff kilencesnek a hátán –, kártyapartija van aznap este, úgyhogy sajnálja, de ő meg Fanny nem mehetnek el a tragédiához. Ami Warrington bácsit és myladyt illeti, róluk szó sem lehetett. A gyaloghintó úgy óta éppúgy megkérhettem volna Erzsébet királynőt is, hogy jöjjön el a Drury Lane-be. Ez volt minden barátom – ez volt ama hada az én arisztokrata összeköttetéseimnek, amellyel szegény Sampson elkérkedett, s amelynek reményében az igazgató – mint ahogy ő maga mondta – Hagan urat szerződtette. Hol van Lord Bute? Hát nem ígértem meg, hogy őlordsága is eljön? kérdezte harapósan, burnótot szippantva – mennyire más volt már, mint az a fürge, lekötelező, alázatos kis igazgató hat hónappal azelőtt! – Hiszen megígértem, hogy Lord Bute is eljön!

– Úgy van – mondta Garrick úr –, és a walesi hercegné ő királyi fensége, meg Őfelsége is.

Szegény Sampson bevallotta, hogy hívságos reményektől dagadozva, ő ígérte meg a magas személyiségek megjelenését.

Másnap a próbán még rosszabbra fordultak az ügyek, és az igazgató dühöngött.

– Nagy ég, uram! – mondta. – Szép kis *guet-à-pens*-ba csalogatott engem! Nézze ezt a levelet, uram! Olvassa ezt a levelet! És a következő levelet nyújtotta át nekem:

Kedves uram, beszéltem őlordságával, és közvetítettem neki Warrington úr kérését, hogy tisztelje meg jelenlétével a Po-c a h o n t a s című tragédiát. Őlordsága pártfogolja a drámát, és nagylelkű barátja minden szépművészetnek, de azt óhajtja, mondjam meg önnek, hogy nem áll módjában megjelennie.

⁸ Hozzám hasonló. (francia)

⁹ Sok szerencsét! (francia)

még kevésbé kérheti meg Kegyes Urát, hogy tanúja legyen egy színdarab előadásának, amelynek főszerepét olyan színészre osztották, aki titkos házasságot kötött öfelsége egyik főnemesének lányával.

*Jóakarója
Saunders McDuff.*

*D. Garrick úrnak,
Királyi Színház, Drury Lane.*

Szegény Theo finom ebéddel várt a próba után. Fáradtságot hoztam fel ürügyül, amiért olyan sápadt vagyok: nem merem neki elmondani ezeket a szomorú híreket.

HARMINCKETEDIK FEJEZET

Pocahontas

Minthogy az angol közönség nem ismeri olyan jól Pocahontas történetét, mint mi, virginiaiak, akik még mindig ápoljuk ennek az egyszerű és kedves teremtésnek az emlékezetét, Warrington úr, barátainak tanácsára, egy kis balladát szerzett erről az indián hercegnőről, s ez a ballada megjelent a folyóiratokban néhány nappal a tragédia bemutatása előtt. Ezt a módszert Sampson meg én nagyon ravasznak és leleményesnek találtuk.

– Olyan ez, mint a víz fenekére dobott csalétek, uram – mondta a lelkes lelkész –, és meglátja majd, micsoda tömegekben jönnek fel a halak azon a nagy napon!

Ő meg Spencer azt állították, a költeményt fülük hallatára vitatták és csodálták meg különböző kávéházakban, s Mason¹ úrnak, a Temple-beli Cowper² úrnak, sőt még a híres Gray úrnak is tulajdonították. Azt hiszem, szegény Sam maga bocsátotta szárnyra ezeket a híreszteléseket; és ha Shakespeare-t jellőlték volna meg a tragédia szerzőjéül, Sampson kijelentette volna, hogy *Pocahontas* a költő legjobb teljesítményei közé tartozik.

A derék Smith kapitánnyal még kisfiú koromban kötöttem ismeretséget odahaza nagyapám könyvtárában, s emlékszem, hogy üldögéltem ott a jó öreg úr térdén, ölemben kedvenc könyvemmel, betűzgetve virginiai hősünk kalandjait. Szeretek olvasgatni Smith utazásairól, viszontagságairól, fogságairól, meneküléseiről, s nemcsak Amerikában szerettem róla olvasni, hanem

¹ Mason, William (1724–97) – angol költő és drámaíró.

² Cowper, William (1731–1800) – angol költő.

Európában is. Szinte gyermek leszek újra, ha itt Angliában lemelem a polcról a meghitt kötetet, s mindenféle emlékek tódulnak lelkembe hajdani otthonomról. Öreg nagyapám lerajzolgatta nekem Smitht, csatázva a Duna mellett a törökökkel, vagy amint a vad indiánok vezetik a kivégzésre. Ó, micsoda rettentő viadal volt az, melyet a három török bajnokkal vívott, és micsoda gyönyörbe ringatott Bonny Molgróval, hármuk közül az utolsóval és a legfélelmetesebbel vívott harcának történetét! Micsoda név volt az a Bonny Molgro, és micsoda óriási turbánban, szablyával és lelógó pofaszakállal képzeltek el! Miután Smith ledöfte első két ellenségét, s levágta fejüket, ő meg Bonny Molgro egymásnak estek – így mondja kedves, régi könyvem – „csatabárdjaikkal, melyeknek foka hol az egyiket, hol a másikat vetette ki majdnem a nyeregből; kiváltképpen a keresztény akkora sebet kapott, hogy elejtette csatabárdját, amire is a győztesnek hitt törököt nagy rivalgás üdvözölte a bástyákról. Mindazonáltal lovának fürgesége, valamint magának nagy esze és ügyessége folytán nemcsak hogy kikerülte a török csapásait, de kivonván pallosát, úgy beledöfött a török bordái közé, áthatolván csontjain, hogy bár ez leszállt lováról, nem sokáig állt a lábán, hanem ő is csakúgy elvesztette fejét, valamiképp a többiek. Amely tettének jutalmául Sigismundus herceg három török fejet adott a címerébe és háromszáz dukát évdíjat.” Figyelman kívül hagyván időt és helyet – azzal a merészséggel, mely a költők előjoga –, tragédiámban Smithnek hasonló tetteket kellett véghez vinnie a mi Potomac és James folyónk partjain. „Csalétek” versünk a következőképpen szólt:

POCAHONTAS

*Nincs remény, de áll a harc,
Vivja egy szál bús lovag;
Fáradt kézben csorba kard,
Horda támad, szörnyű vad.
Vadon erdön víjog át
Diadalüvöltözés,
Vérben rogy le a vitéz,
Allja ott is a tusát.*

*Már a vészes máglya áll,
Már haldios fáklya ég:
Ó, nehéz a tűzhalál!
Rab lovagot, jaj, ki véd?
Vad tömeg cölöp körül
Táncol, poklot hujjogat,
Nem rezzen az áldozat,
Pöre melle megfeszül.*

*Villog gyilkosan a tör –
Jaj, ki védi hős szívét?
A kavargó sűrüből
Indián leány kilép.
A lovag előtt terem:
„Láncot, gyűrűt oldjatok!
A királylány én vagyok:
Indián jog kell nekem!”*

*Ellők hajthatatlanul
Fejszét, szomju késeket,
Szíve szívére borul,
Védve drága életet.
Mese szól, ha tűz lobog
Powhattan vadoniban,
Az indián lány hogyan
Mentette a brit rabot.*

Szükségtelen hosszadalmasan leírnom tragédiám cselekményét, miután gyermekeim bármikor levehetik a polcról, és átfuthatják saját maguk. Hadd tegyem hozzá, nem sietek felajánlani, hogy megint felolvasom fiataljaimnak, mióta Miles kapitány meg a lelkész kegyeskedtek elszunnyadni az elmúlt karácsonykor, amikor anyu kérésére két felvonását felolvastam. De bárki, akinek némi járatossága van színművekben és regényekben, a fenti vázlat alapján egykettőre tetszése szerint megfestheti belőle a képet. Egy indián király; egy szerelmes királylány, valamint szolgálója, aki beleszeret az angol kapitány szolgájába; egy áruló az angol erődben: egy bátor indián harcos.

aki boldogtalan szenvedéllyel viseltetik Pocahontas iránt: az indiánok minden árulásra, fortélyra és bűnre képes papja és varázslója – nagyon jól játszotta Palmer –, aki ragaszkodott az angol fogoly megkínzásához és halálához; mindezek – valamint a vadon mozzanatai, a hadi táncok és csataüvöltések (amelyeket Gumbo kitűnően eltanult az otthoni vörösbőrűektől), és az angol flotta megérkezése, célzással a legutóbbi, dicsőséges kanadai győzelmekre, s a britek eltökélt szándékára, hogy örökké győzzenek és hódítsanak Amerikában (legalábbis úgy gondoltuk néhányan) – természetesen hozzájárulhatnak a tragédia sikeréhez.

De említettem már a baljóslatú előjeleket, melyek e napot megelőzték; az akadályokat, melyeket a szeszélyes, féltékeny és gyáva színigazgatás állított a darab útjába, s a heves előítéletet, melyet *bizonyos magas körökben* éreztek irányában. Csoda-e, kérdem, ha a *Pocahontas* nem bizonyult győzelemnek? Csak megvetően nevetek a kritikusok rosszindulatán, amely hibát talált az előadásban. Jeles kritikusok, mondhatom, akik a *Carpe-zean*-t mesterműnek mondták, míg egy annál *sokkal magasabb rendű és jobban kidolgozott mű* csak fintorgásban részesül tőlük! Kitartok a mellett, hogy Hagan olyan csodálatra méltóan játszotta szerepét, hogy *némely színész és színigazgató* joggal lehet rá féltékeny; és hogy amennyiben kívülről nem szönek ármányt ellene, a darabnak sikere lett volna. Csakhogy parancs adatott: a darabnak nem szabad sikert aratnia – legalábbis ezt állította Sampson.

– A ház hemzsegett a piperkőcöktől, Szent Györgyre mondom, és kénkövel kellett volna felmosni a karzatot – káromkodott a derék fiú, és egyre esküdözött, hogy maga Garrick úr a világért sem engedte volna sikerre jutni a darabot; s hogy Garrick úr akkor dühöngött legjobban, amikor a második felvonás nagy jelenetében Smith (szegény Hagan) cölöphöz van kötözve, s Pocahontas jön és megmenti, s az egész ház dübörgött a taps-tól és a tetszésnyilvánítástól.

Bárki, ha kíváncsi rá, utánanézhethet a kinyomattatott tragédiában (az oktáv alakban, vagy a *George Warrington Összegyűjtött Művei, Eredeti Költeményei és Fordításai* rákövetkező,

fényűző quarto³ kiadásában), s megmondhatja, csakugyan érdemtelen-e az a jelenet, csakugyan nem választékosak-e a versek, nem gazdag és nemes-e a nyelvezete? A bukás egyik oka éppen az én *történelmi hűségem* volt, magam másoltam ki és festettem le a múzeumban Sir Walter Raleigh⁴ alakját nyakfodorral és szakállal, és – miután az én kedves Theóm édesanyjának legjobb csipkáját adta oda a nyakfodorhoz – Hagant pontosan e rajz szerint öltöztettük fel, és férfi már nem is lehetett tetszetősebb. Pritchard kisasszonyt mint Pocahontast vörös bőrű indián nőnek öltöztettem, hiszen *ebből* a kosztümből eleget láttam saját kalandjaim során odahaza. Hinnék-e, hogy a nézőtér kuncogott, amikor Pritchard kisasszony először színre lépett? Mindazonáltal hozzászórtak valamelyest, de éppen abban a pillanatban, amikor a fogoly karjába borul, és sokan már könnyezni is kezdtek, egy fickó a hátsó sorokból felüvölt:

– Kutyafáját! Hiszen ez a Szép Vadnő, amint a Szaracén Feket⁵ megcsókolja!

Erre aztán pimasz röhögés harsan fel a földszinten, s ez az előadás folyamán többször is rohamszerűen kirobbant. Mint a kujon helyesen mondja Sheridan⁶ úr mulatságos *Kritikus*-ában az ébresztő ágyúlövésekről, a színdarabírók sem érik be egy sortúzzal, hanem kettőt-hármat kell leadniok; így volt ezzel a nyomorúságos kocsmatréfával is a Szép Vadnőről. (A tudatlan népségnek fogalma sem volt róla, hogy Pocahontas maga volt az a Szép Vadnő, akiről a kocsmát elnevezték.) Az én barátom a földszintről *ad nauseam*⁷ ismételtette az előadás folyamán, és valahányszor új szereplő lépett színre, valamilyen kocsmá nevének üdvözölte – például az angol kormányzót (akinek hosszú szakálla volt) Csizmás Baknak nevezte; a hadnagyát (Barkert), akinek kétségkívül széles arca volt, Bikafőnek és így tovább! S a függöny füttyök és sziszegések harsány viharában ereszkedett le, mely különösen szegény Hagant ostromolta, valahányszor kinyitotta száját. Sampson látta Will úrfit a zöld páholyban néhány

³ Oktáv, quarto – nyolcad-, negyedíves könyvalak.

⁴ Raleigh, Sir Walter (1552–1618) – angol felfedező, történész, költő.

⁵ Londoni kocsmák neve.

⁶ Richard Sheridan ír származású drámaíró vígjátéka, *The Critic* (1779).

⁷ A csömörig. (latin)

díszes ismerősével, és bizonyos volt benne, hogy ez az áruló gazember egyike a főkolomposoknak az összeesküvésben.

– Lehajítottam volna a földszintre – mondta a hűséges fiú (és Sampson volt olyan férfi, hogy beváltsa ezt a fenyegetését) –, de megláttam Nadab úr két emberét az előcsarnokban ácsorogni, s kénytelen voltam elhordani az irhámam.

Így hát a tojások, amelyekről azt reméltük, hogy eladhatjuk majd a piacon, összetörték, és a mi nyomorúságos reményeink roncsokban heverték előttünk!

Egy pillantást vetettem a színpadról a nézőtérre, mielőtt a függöny felemelkedett, és láttam, hogy szépecskén megtelt, s kíváltképpen észrevettem Johnson urat a középpáholyban, paszományos mellényben, mellette barátját, Reynolds urat: utóbbi nem hallott, előbbi nem látott már, így hát jólelkűen *à deux*⁸ jöttek véleményt alakítani az én szegény tragédiámról. Láthatam Lady Mariát is – ismertem a kalapját – a karzat első sorai-
ban, ahol még egyszer alkalma volt végignéznie szeretett színészét, amint főszerepet játszik egy darabban. Ami szegény Theót illeti, őszintén bevallotta, hogy amennyiben másképp nem parancsolom neki, jobban szeretné, ha nem kéne jelen lennie – nekem pedig eszem ágába sem jutott ilyesmit elrendelni, mert tudtam, hogy amennyiben a dolgok rosszra fordulnak, elviselhetetlen kín volna számomra látni, amint ő szenved; így hát beleegyeztem abba a kívánságába, hogy odahaza maradjon.

Eléggé egykedvű természetem van, s hízelve magamnak az-
zal, hogy megrendülés nélkül tudom elviselni a jó és a rossz sorsot is; ezért hát, miután könnyű vacsorát fogyasztottam a Bedfordban, elmentem a színházba, nem sokkal a darab kezdete előtt, és az volt a szándékom, hogy ott maradok, míg a vereség vagy a győzelem el nem dől. Most már bevallo, nem állhattam meg, hogy ne lássam, merrefelé készül fordulni a nap végzete. Mindenben volt valami komor és baljóslatú vonás, bárhová is néztem. Pritchard kisasszonynak fájt a feje; a borbély, aki meghozta Hagan parókáját, úgy púderezte be, mint az intrikusét szokás; urak és hölgyek között az öltözőben egyebet sem láttam, csak aggályos arcokat; s az igazgató – egy nagyon

⁸ Kettesben. (francia)

Kötnyeles, hogy ne mondjam, pimasz úriember a véleményem szerint, s aki maga is olyan gyászosan hatott ezen az estén, mint egy halottkísérő a temetésen – volt olyan szemtelen, hogy azt mondja nekem:

– Az ég szerelmére, Warrington úr, menjen innen, igyék egy pohár puncsot a Bedfordban, és ne rémítgessen itt mindnyájunkat azzal a gyászos ábrázatával!

– Uram! – feleltem. – Nekem jogom van öt shillingért véleményt mondani a maga arcáról, de én semmiféle jogot nem adtam magának, hogy megjegyzéseket tegyen az én arcomra.

– Uram – válaszolta dühöngve –, szívből kívánom, bár soha meg se láttam volna a maga arcát!

– A magáé bizony, uram – mondtam erre –, gyakran jól szórakoztatott engem, s amikor Abel Druggernak⁹ van kifestve, olyankor rendkívül mulatságos – aminthogy mindig is szolgáltattam annyi igazságot G. úrnak, hogy azt gondoljam: a bohózatban vetélytárs nélkül áll.

Meghajoltam előtte, elmentem a kávéházba, és ezután egy szót sem váltottam ezzel az úriemberrel öt évig, amikor is egy arisztokrata házában véletlenül találkoztunk, s ekkor bocsánatot kért tőlem. Én azt feleltem, teljességgel megfeledkeztem arról az esetről, amelyre céloz, s hogy egy darab bemutatóján szerző is, igazgató is bizonyára egyképpen izgatott.

S hozzátettem:

– Végeredményben nem szégyen, ha valaki nem termett a színházra. Maga, Garrick úr, maga rátermett.

Úgy látszott, éppen annyira hízeleg neki ez a bók, mint amennyire szándékomban is állt.

Fidus Achates¹⁰ átszaladt hozzám az első felvonás végén, és elmondta, hogy az ügy elég jól áll, habár bevallotta, milyen kuncogás fogadta a nézőtérén Pritchard kisasszonyt, amikor első ízben színre lépett, pontosan úgy öltözve, mint egy indián királylány.

– Nem tehetek róla, Sampson – mondtam (s teletöltöttem a serlegét jó puncssal) –, hogy az indiánok így öltöznek.

⁹ Ben Jonson *Az alkímista* c. vígjátékának hőse. Garrick leghíresebb szerepe volt.

¹⁰ Vergilius *Aeneis*-ének egyik szereplője, hűséges fegyverhordozó.

- No, de hát - kérdezte - Caractacust¹¹ kékre festette volna, mint egy ősbritont?¹² Vagy Bonducára¹³ nem adott volna egyebet, csak egy tehénbőrt?

És csakugyan lehet, hogy a történeti hűség tette nevetségessé a tragédiámat, és ami engem illet, ebben az esetben nem szégyellem a bukását.

A második felvonás után hadsegédem már gyászos hírekkel jött a csatamezőről. Nem tudom, hogy van az, hogy ha ideges vagyok is ütközet előtt,¹⁴ a szerencsétlenség közepette eléggé hidegvérű és vidám tudok lenni.

- Rosszul áll a helyzet? - kérdeztem.

Számlámat kértem, fölvettem a kalapomat, és olyan nyugodtan mentem a színházba, mintha a Temple-be mennék ebédelni; Fidus Achates mellettem haladt, könyökömet szorongatta, félretaszította az útból a fáklyavivőket, s felkiáltott:

- Szent Györgyre mondom, Warrington úr, maga aztán bátor ember... Egy igazi trójai, uram!

Hát igen, voltak bátor férfiak Trójában, de sajnós, a végzet erősebb volt náluk.

Azt legalábbis senki sem állíthatta, hogy nem viselem nyugalommal balsorsomat; éppoly kevésbé tudtam elnémitani a község zajongását és kiáltozását, mint ahogy a hajóskapitány sem csitíthatja le a vonító, sziszegő vihart, amelyben hajója elsüllyed. De el voltam tökéelve, hogy a zúgó habok és az eltört árbocok *impavidum ferient*,¹⁵ s hízelvek magamnak azzal, hogy szemrebbenés nélkül álltam a bajt.

- Regulus sem léphetett volna több hidegvérrel a hordójába,¹⁶ drága madame - mondta Sampson a feleségemnek.

¹¹ Ősbriton király, W. Manson drámájának hőse.

¹² Britannia őslakói, kék festéket használtak bőrük színezéséhez.

¹³ Ősi brit királynő, J. Fletcher tragédiájának hősnője.

¹⁴ Az író itt mintha ellentmondana önmagának, hiszen csak az imént kérkedett vele, hogy meglehetősen egykedvű a természete. Valószínűleg tévesen ítélte meg magát, ami egyébként másokkal is előfordul. (A szerző jegyzete)

¹⁵ A rettenthetetlent csapkodják. (latin)

¹⁶ Regulus hordója. - Regulus római hadvezér volt, akit a karthágóiak elfogtak. Később hazaküldték követségbe, de megígértették vele, hogy visszatér. R. otthon további harcra tüzelte népét, majd visszament Karthágóba, ahol retentő kínzásokkal (pl. szöges hordóba bűjtetés) kivégezték.

Igaztalanul mondják az élősdí természetű emberekről, hogy balsorsban hűtlenek. Akár jómódú voltam, akár szegény, a könnyelmű lelkész egyképpen hű és barátságos volt, s a morzsáinkat éppolyan buzgón osztotta meg, mint ahogy valaha jobb sorsunkban részesedett.

Fölmentem a színpadra, ahonnan láthattam szegény darabom szereplőit és egy részét a közönségnek is, amely ítéletet mondott fölöttem. Gondolom, a színészek azért kerültek el messziről, mert sajnáltak. Meg kell mondanom: azt hiszem, éppoly kevésbé voltam megindult, mint bármely néző, s arcom után ítélve, senki sem gondolhatta volna, hogy én vagyok ennek az estének szerencsétlen hőse.

De az én drága Theóm, mire hazaértem, olyan sápadt és fehér volt, hogy láttam a kedves teremtés arcából: vereségem híre előttem járt. Spencer, Sampson, Hagan kuzen és Lady Maria voltak meghíva a darab után, hogy, Isten a megmondhatója, gratuláljanak a szerzőnek! (Szegény Pritchard kisasszony hasonlóképpen elígérkezett hozzánk, de üzenetet küldött: meg kell értenem, sokkal rosszabbul érzi magát, semhogy vacsorázhasson az este.) Barátom, a Bedford House kertésze, legszebb virágait küldte feleségem kis asztalának díszítésére. Ott voltak hát szegény kis diadaljelvények – s a csata elveszett. Én elég jól tűrttem a vereséget, de amikor megláttam az asztal túlsó felén a feleségem édes, sápadt arcát, és azokat az egyszerű kis diadaljeleket, amelyeket hősenek üdvözlésére odaállított, bevallom, bátorságom elhagyott, s szívemet olyan éles fájdalom fogta el, amelyet talán soha addig nem érzett.

El lehet képzelni, hogy vacsoránk eléggé gyászos hangulatban folyt le, és nem tette sokkal vidámabbá a beszélgetés sem, amelyet mellette folytattunk. Az öreg Haganné szerencsére nagyon beteg volt ebben az időben, s a baja meg a vele járó körülmények valódi áldást jelentettek számunkra. Aztán ott állt rendelkezésünkre öfelsége közelgő házassága, arról is beszélgettünk. (Milyen jól emlékszem a nap legfutólagosabb eseményére is, egészen addig a dallamig, amelyet egy ács fútyúlt mellettem a színházban, éppen mielőtt a sivár függöny lehullott!) Aztán a jó öreg Richardson úr haláláról beszélgettünk, a *Pamela* és *Clarissa* szerzőjéről, akinek műveit rendkívüli módon bámultuk.

S amikor a *Clarissá*-ról beszéltünk, feleségem egyszer-kétszer megtörölte szemét, s töredezett hangon azt mondta:

– Tudom, édesem, anya meg én sohasem állhattuk meg, hogy ne sírjunk ezen a kedves könyvön. Ó, drága, drága anyám – tette hozzá –, bárcsak itt lehetne most mellettem!

Ez aztán alkalmat adott nyíltabb könnyekre, mert természetes, hogy egy fiatalasszony sír, amiért az anyja nincsen ott. Aztán egy bánatos bölét kevertünk jamaikai citromokkal, s a kormányzó őkegyelmességének az egészségére ittunk; mire másodszori felköszöntőül feltöltöttem a serleget, és mosolygó arcra „jobb szerencsénkre” ittam.

Ez már sok volt. A két asszony egymás karjába borult, s könnyekkel öntözték egymás nyakában a zsebkendőt.

– Ó, Maria! Hát nem jó és kedves az én George-om? – zokogta Theo.

– Nézd az én Haganomat... milyen nagy, milyen isteni volt a szerepében! – sóhajtozott Maria. – Ördögi intrika buktatta meg... és bele tudnám döfni ezt a kést Garrick úr fekete szívébe... ó, az az utálatos kis nyomorult! – s felragadott egy fegyvert az asztalról. De aztán rögtön eldobta, s a rajongó teremtés odarohant urához és parancsolójához, átkulcsolta nyakát, és megcsókolta a társaság színe előtt.

Nem vagyok benne bizonyos, valaki más nem cselekedett-e hasonlóképpen. Mindnyájan rendkívüli izgatottság és lelkesedés hangulatában voltunk. A bánat közepette megjelenik közöttünk a vigasztaló Szerolem, s olyan szerető hízélgésekkel, olyan gyöngéd becézgetésekkel nyugtat el, hogy alig is kívánunk megszabadulni a bajtól. Két-három nappal ezután, a születésnapomon, levelet hoztak a dolgozószobámba, a következő sorokat tartalmazta:

POCAHONTASBÓL

*A kegyetlen csatából visszatér,
Az én lovagom megtört, holtféhér.
Láthatja, hogy miatta rettegek:*

*„Hát nem hiszed, hogy angol kedvesed
Az indián lánnyal versenyre kel?
A sebeidet miért rejtet el?”*

*Ha férjemet baj éri, engem érjen,
Legyek mindig mellette a veszélyben;
Ha bármi rossz történik is vele,
Enyém legyen a gondjának fele;
Ha fájnak majd a sors ütései,
Szívem joga a szívét védeni;
Ha csak egy fájdalomtól megkimélem,
Ég áldásának érzi majd a szívem,
S hálát ad, ha a hegye általjárja,
A kéznek, melyből kirepült a dárda!*

Nem mondom, hogy kiváló vers, csak azt, hogy éppúgy szeretem, mintha az volna – és hogy írójának arca (édes, fiatal hangját, mintha hallanám, miközben e sorokat mormolom), mikor a levél kézhezvétele után bementem a szalonjába, s láttam, ahogy elpirult, és áldott engem – szebb volt az én szememben, mint bármilyen mennyei arc, amit el tudok képzelni.

HARMINCHARMADIK FEJEZET

*Res angusta domi*¹

Leírtam már mint idősebb úriember, jelenlegi érzelmeimet azzal a hirtelen ugrással kapcsolatban, amellyel a házasságba vetettem magamat, rábeszélvén kedves társamat is, hogy velem tartson, amikor még mindketten alig múltunk húszévesek. Mint férfi és apa – akinek megvan a kellő érzéke az üröcombok szükségszerűsége s a pékszámla kiegyenlítésének fontossága iránt, tetejébe egy csomó zabolátlan gyerekekkel körülöttünk, akik esetleg már holnap megszökhetnek Skóciába, s a papa és a mama példáját hozhatják fel pimaszságuk mentségéül – tudom, hogy nagyon óvatosnak kell lennem, amikor elmesélem George Warrington uraság és neje, Theodosia házaseletének e korai szakaszát; hogy meakulpáznom kell, álszent képet öltennem, s míg itt ülök kényelmes karosszékemben, azt kell vallanom, hogy vezeklőingben ülök a bűnbánók padján, s elrettentő például idézem magamat az esztelen és forró fejű ifjúságnak.

De az igazat megvallva, az a házaselet, amellyel kapcsolatban kedves rokonaim olyan komor jóslásokba bocsátkoztak, csalódást okozott mindezen eszélyes és tiszteletre méltó embereknek. Megpróbáltatásokkal járt, de minden keserőség nélkül tudok rájuk visszaemlékezni – szenvedélyes bánatokkal, melyeknek Isten kegyes elrendeléséből az idő lett áldott vigasztalója – a szegénység napjaival, amelyeket elviseltünk és túlélünk, megpróbáltatásaink nézőinek, együttérző rokonainknak csodálatára – becses kárpótlásokkal és áldásokkal, olyanokkal, hogy alig

¹ A ház szűkös helyzete, (latin)

is merem e papírnak elsuttogni; alig is merek beszélni róluk, csak áhítatos tisztelettel, és csak Egyetlen Fülbe, abba, amelynek minden ember az imáit és hálaadásait szánja. Kellő anyagiak híján házasodni kétségkívül helytelen és veszedelmes dolog, s bűn a mi társadalmi törvényeink ellen; de hát nem követik-e el ugyanezt a bűnt naponként embertársaink százezrei, akik semmiben sem bízhatnak, csak az égben, az egészségükben és a munkájukban? Hát fiatalembereknek, akik házasodni akarnak, nem szabad-e a reményt is számításba venni, nem mérészelhetik megindítani háztartásukat mindaddig, amíg a házacskaik teljesen be nincs bútorozva, a pince és a kamra nincs dugig tele, a pohárszék nem roskadozik az ezüستől s a vasszekrény a pénztől? A világ szaporodása és sokasodása megszűnne, ha egyetemessé tennék a törvényeket, amelyek a világ előkelő részében uralkodnak. A mi úri népeink ott remegnek selyemharisnyában és topánban a partszegélyen, s évekig és évekig várnak, amíg hídra nem találnak, vagy aranyos bárkára, amely átviszi őket; szegényeink azonban nem félnek, hogy megázik a meztelen lábuk, belépnek a patakba, és bíznak a sorsban és erejükben, hogy átjutnak. Ki az, aki szívesen szolgáltatná ki lányát a szegénységnek? Ki tanácsolná fiának, hogy vállalja magára a szegény házasság számtalan kockázatát, hogy vonja el a szeretett lányt a kényelemből és jólétből, s vesse prédául az adósságnak, a nyomorúságnak, a nélkülözésnek, az elhagyatottságnak, a betegségnek s a *res angusta domi* száz és száz sivár következményének? Ránézek feleségemre, és bocsánatot kérek tőle, amiért ilyen fájdalmakkal és veszedelmekkel járó feladatokat róttam ilyen gyöngéd teremtsére. Rágondolok a megpróbáltatásokra, amelyeket elviselt, és hálát adok értük, meg azért a kimeríthetetlen szeretetért és állhatatosságért, amelyel Isten megáldotta őt, és erőt adott neki, hogy a megpróbáltatást elviselje. Ebben a házassági kérdésben én nem vagyok illetékes bíró: az én házasságom olyan esztelen volt és olyan boldog, hogy nem merhetek tanácsot adni fiatalembereknek. Szegénységet türtem, de többnyire elviselhetőnek találtam; ha nem kellett volna tapasztalnom, soha nem ismertem volna meg a barátok jóságát, a hála gyönyörűségét, a meglepő örömeket és vigasztalásokat, amelyek néha a szűkös vacsorát és a gyér tüzet

kisérték, és felderítették a hosszú nap fáradozását. Annyi legalábbis bizonyos a mérsékelt szegények sorsával kapcsolatban, hogy túl sok felesleges részvétet pazarolnak rájuk. Jólelkű előkelőségek, ha a gazdagságuk napsütéséből néha átléptek a mi szűkös homályunkba, mintha egyszerre megvakultak volna, holott mi egész vidáman s tisztán birtunk látni; megbotlottak olyan akadályokon, amelyek számunkra nem is léteztek; meg-lepte őket lemondásunk, amellyel a híg sört ittuk, s az is, hogy szívből köszönetet tudtunk mondani a fagyasztott birkahúsért is.

A derék tábornok, az én apósom, akkor vette el Mollyt, amikor még egy gyalogezred alacsony rangú tisztje volt, s az er-szénye alig volt teltebb az enyémnél. Ők is megjárták a sors hullámhegyeit és hullámvölgyeit. Azt hiszem – habár ezt az egyet a feleségem sohasem hajlandó bevallani –, úgy házasod-tak, ahogy az ő fiatalkorukban lehetett, anélkül, hogy előzetesen engedélyt kértek volna papától vagy mamától.² Mindenesetre annyira elégedettek voltak saját jó szerencsájükkkel a házasság-ban, hogy nem irigyelték a gyerekeikét sem, és semmiképpen sem rémültek meg attól a gondolattól, hogy némi nehézségeket kell majd leküzdenünk házaseletünk folyamán. Azonkívül azt hiszem, amikor pénzügyeimről tájékoztattam Lambert urat, azon igyekeztem, hogy becsapjam őt is, magamat is. Abban a fel-tevésben, hogy kétezer font tulajdonosa vagyok, úgy ment Ja-maikába, hogy teljesen nyugodt volt kedvenc lányának kényel-mét és biztonságát illetően, legalábbis az elkövetkezendő néhány esztendőben. Miután kifizette családjá felszerelésének költségeit, az érdemes férfi nem sokkal gazdagabban távozott, mint ahogy veje ott maradt; s néhány ékszer, Lambert néni csipkéinek egy része, valamint húsz új guinea egy új erszényben, amelyet anyja és húga hímezett neki: ez volt az én Theóm hozománya. De va-gyonom becslése során jó fedezetű követelésnek tekintettem egy összeget, amelynek elismerésére tisztelt anyámat sohasem lehetett rávenni, egészen addig a napig, amíg a nyakas, öreg hölgyet legvégső adósságának kiegyenlítésére nem szólították. Azokról az összegekről, melyeket részére folyósítottam, azt állí-

² A szerkesztő átnézte Burn jegyzékét a flotta tisztjeinek házasságkötéseiről, és nem találta meg Martin Lambert és Mary Benson nevét. (A szerző jegyzete)

totta, hogy a birtoknak javítására és fenntartására fordította, amely elhunytá után engem illet majd. Ami pénzt meg tud takarítani, az én szegény öcsémet illeti, akinek semmije sincs, és aki soha el nem költötte volna a sajátját, ha nem képzelte volna magát a virginiai birtok *egyedüli örökösének*, és voltaképpen *az is lett volna* – a jóságos hölgy gondot fordított rá, hogy ezt a tényt sok levelében hangsúlyozza –, ha történetesen fél órával előbb születik. Ő most királyának és hazájának szolgálatában tünteti ki magát. Előmenetelének megvásárlása anyjának és, *ő legalábbis így gondolná*, bátyjának kötelessége! Ha majd befejezem jogi tanulmányaimat és *színpadi szórakozásaimat* – közölte velem Madame Esmond –, szívesen lát odahaza, ha visszatérek, és elfoglalom gyarmatunkon azt a helyet, amelyre születésem feljogosít. Ezt a megállapítását nemegyszer közölte velem Mountainné útján, még mielőtt házasságom híre elérte hozzá.

Szükségtelen itt visszaemlékezni anyai felháborodásának kifejezéseire, amikor tudomást szerzett a lépésről, melyre elszántam magam. Miután Kanadában rendet teremtettek, az én kedves Harrym szabadságot kért, és kötelességszerűen ellátogatott Virginiába. Egy levélben leírta fogadtatását odahaza, s a ragyogó vendéglátást, melyet anyám rendezett fia tiszteletére. Castlewood, amely lakatlan volt, amióta mi Európába elindultunk, megint megnyílt gyarmatbeli barátaink előtt; s Wolfe tábornok barátját, a quebeci harcost egész ismeretségi körünk illő tisztelettel fogadta. Némely kellemetlen összekülönbözés elkerülhetetlen volt persze, mivel öcsém ragaszkodott hozzá, hogy folytassa barátságát a Mount Vernon-i Washington ezredessel, akiről dicsőhimnuszt zengeni Harry soha meg nem unta. Voltaképpen én is elismerem ennek az úriembernek minden erényét, és azokban a küzdelmekben, amelyek néhány évvel ezelőtt Anglia számára olyan végzetesen fejeződtek be, éppúgy tudom csodálni, akár legmelegebb barátai, Washington tábornok dicsőséges állhatatosságát és sikereit.

Ha igaz, hogy ezek a csatározások Harry és anyánk között gyakoriakká váltak, aminthogy így írta le a leveleiben, azt kellett kérdezni magamban, miért marad továbbra is otthon. Egy ok természetesen önként kínálkozott gondolataim során, de ezt

nemigen szívesen közöltem Warringtonnéval, mert egymás között többször is beszéltünk a mi kedves kis Hettynek romantikus vonzalmáról öcsém iránt, és csodálkoztunk, hogy Harry ezt soha föl nem fedezte. Gondolom, szükségtelen megjegyeznem, hogy az én úrfim valamely ifjú hölgyet odahaza kedvérevalóbbnak talált, mint a mi kedves Hesterünket, és ennek tulajdonítottam egyre hosszabbá váló virginiai tartózkodását.

Nemsokára egy levelében, ha nem is teljes vallomás, de legalábbis ennek az érdekes ténynek elismerése érkezett tőle. Leírt, de meg nem nevezett benne egy személyt, egy Lényt, aki csupa szépség és tökéletesség – ahogy más ifjú hölgyek is lenni szoktak hasonló körülmények között. Feleségem szerette volna látni a levelet; nem tehettem, hogy meg ne mutassam, és átnyújtottam neki nagyon szomorú képpel. Meglepetésemre elolvasta, de semmiféle bánatnak tanújelét nem adta.

– Én már ezelőtt is gondoltam erre, édesem – mondtam. = Megértem, hogy csalódást érzel szegény Hetty szempontjából.

– Ó, szegény Hetty – mondta Theo, és lenézett a szőnyegre.

– Sehogy se vezetett volna jóra – mondtam én.

– Nem... nem lettek volna boldogok – sóhajtott a Theo.

– Milyen furcsa, hogy Harry soha ki nem találta Hetty titkát! – folytattam.

Theo furcsa pillantással egyenesen a szemembe nézett.

– Kérlek, miért nézel így? – kérdeztem.

– Semmiért, drágám... semmiért! Csak éppen nem vagyok meglepetve! – mondta Theo elpirulva.

– Micsoda! – kérdeztem. – Hát valaki másról is szó lehet?

– Ezt semmiképpen sem állítottam, George – felelte gyorsan a hölgy. – De ha Hetty túljutott a gyerekes bolondságán, nem kell-e mindnyájunknak örülni ezen? Vagy azt hiszitek, ti urak, hogy csak nektek lehet szerelembé esni, és aztán beleunni?

– Micsoda! – mondtam, és furcsa megindulás fogott el. = Azt akarod ezzel mondani, Theo, hogy valaha is érdekelt más, nemcsak én?

– Ó, George – nyafogta –, amikor iskolába jártam, volt ott... volt ott egy fiú, Backhouse doktor iskolájában, aki legközelebb ült hozzánk a magas padban, és úgy találtam, szép szeme van, és annyira megdöbbsentem, amikor felismertem őt

a pult mögött Grigg úr, a posztókereskedő boltjában, ahol kabátot vettem a gyerekeknek, és el akartam mondani neked, drágám, csak nem tudtam, hogyan!

Elmentem, hogy megnézzem ezt az embert azzal a szép szemével, miután leírtam a feleségemmel, hogy milyen ruhában jár a fickó, és megláttam egy kis görbe lábú nyomorultat, kék teveszőr ruhában, piros haját piszkos szalag fogta össze, mire nagylelkűen lemondtam róla, hogy szemrehányást tegyek miatta a feleségemnek, aki nem is fogja soha megtudni, hogy megnéztem magamnak a fickót, ha csak el nem olvassa e vallomást ezen az oldalon. Ha feleségünk olyannak látna minket, amilyenek vagyunk, gondoltam, szeretne-e úgy, ahogy szeret? Vagy mi is éppen annyira félreismerjük őket, ahogy ők minket? Bele nézek legalábbis egy ártatlan arcba, és azt hiszem, hogy sohasem csalt meg engem.

Nehogy saját gyermekeimet esztelenségek utánzására bátorítsam, nem mondom el nekik, milyen kis tökével kezdtük el az életet, Theo asszony meg én. Az a szerencsétlen tragédia nem hozott nekünk semmit. Habár a bírálók, nemrég történt kiadása óta nem kedvezőtlenül tettek említést az érdemeiről, és maga Kemble³ úr is megtisztelt azzal, hogy dicsérje. Kedves barátunk, Lord Wrotham, előfizetések útján ki akarta adatni a darabot, s elküldött nekem egy bankjegyet azzal a kéréssel, bocsássak rendelkezésére száz példányt a barátai számára; de én mindig viszolyogtam a pénzkölcsönzésnek ettől a módszerétől, s előnyben részesítvén szegénységemet *sine dote*,⁴ elzártam kéziratomat, szegény feleségem verssorait az első oldalra illesztve. Nem tudom, miért sértette a darab annyira az udvart, hacsak nem azzal a ténnyel, hogy főszerepet játszott benne egy színész, aki megszöktette egy gróf lányát; de aztán elmondták nekem, hogy azokat az érzéseket, amelyeket némely indián szereplő szájába adtam – a nagyravágyás ellen kellett szavalniuk, az angol uralomratörés ellen és így tovább –, veszedelmesnek és alkotmányellenesnek ítélték; így hát az a kis királyi kegy, amiben reménykedhettünk, teljességgel a semmibe foszlott.

³ Kemble, Roger (1721–1802) – színész és színigazgató.

⁴ Hozomány nélkül. (latin)

Mi volt hát a teendő? Néhány hónappal a tragédia bukása után, amikor összeszámoltam vagyonom maradékát – a számvetés nem volt hosszú, sem pedig nehéz –, arra a következtetésre jutottam, hogy takarodót kell fúvatnom bloomsburyi szép lakásomból, s fel is mondtam kedves háziasszonyunknak, közölvén vele: feleségem egészségi állapota megkívánja, hogy falun lakjunk. De nem mentünk tovább, csak Lambethbe, ahová a mi hűséges Gumbónk és Mollynk követett bennünket; és itt, habár olyan szegények voltunk, hogy annál szegényebbnek már nem is lehet lenni, szobalány és libériás lakáj szolgált ki bennünket, mint bármely más előkelő embert. No persze, a kedves rokonok nem győztek sopánkodni a költekezésünkön; amint-hogy mindig ők azok, akik meglelik hibáinkat, és hírül adják az egész világnak.

Egy nap, hazatérve Londonból, ahol néhány könyvkereskedőt látogattam meg, felismertem a családi címet és libériát egy nagy arany hintón, amely szállásunk közelében, egy vendéglő előtt állt. Néhány lézengő falusi vette körül a ragyogó kocsit, s áhíttattal nézte a napban tündöklő inasokat, akik habtól szikrázó korsó söröket nyakaltak. Lady Castlewoodot találtam odahaza, szemközt ült a feleségemmel kis lakásunkban – ahonnan nagyon világos, kellemes kilátásunk nyílt a bárkákkal és dereglyékkel nyüzsgő folyóra s az érsek palotájának és kertjének régi tornyaira és fáira – s Theo asszony, aki nagyon mulatságosan tud leírni embereket és jeleneteket, mikor öladysége már eltávozott tőlünk, elmesélte társalgásuk részleteit.

– Már egy örökkévalóság óta itt vagyok – szólt a grófné –, és Theo kuzinnal fecsegek, miközben maga, fogadni mernék, a kávéházban ült, a barátaival mulatott, szórakozott, és puncsot meg kávé-t ivott. Képzelem, milyen egyedül érzi itt magát szegényke, amikor semmi dolga, csak kis sapkákat hímezni és ruhácskákat szegni. Nem baj, drágám, számítson rá, hogy nem-sokára lesz társasága, aki majd mulattatja, amikor George kuzen elmegy a kávéházba! Kijelentem, hogy nagyon szép lakásuk van! A mi új házunk hússzor ekkora, és arannyal van borítva a padlástól a pincéig, de nekem ez éppen úgy tetszik. Higgye el, gazdagnak lenni semmivel sem jobb, mint szegénynek lenni. Amikor Albanyben laktunk, és a munka legnagyobb részét én

magam végeztem, felsűröltem a szobákat, tisztítottam a fazekakat, segitettem mosni meg mindent, éppen olyan boldog voltam, mint most vagyok. Csak egy öreg négerünk volt, az vigyázott az üzletre. Miért nem adja el Gumbót, George kuzen? Semmi hasznát sem veszi, ha itt lopja a napot, csak cselleng, és a szolgálónak udvarol. Pfuj! Hát nem különösek ezek az angolok!

Így beszélt, csevegett, tökéletes jó kedélyben, amíg el nem érkezett távozása órája, amikor is elővett egy gyönyörű ismétlődő órát, és azt mondta, ideje, hogy meglátogassa a felséges asszonyt a Buckingham palotában. – És ne felejtse el, jöjjön már el hozzánk. George – mondta öladysége kiintetgetve kis kezével az aranyos hintóból. – Theo meg én már mindent megbeszéltünk.

– No, legalább – mondtam, amikor a paszományos lakáj felmászott a kocsi hátsó ülésére, és a mi pompázatos kis patrónánk magunkra hagyott – van valaki, aki nem fél a szegénységünk-től, és nem szégyell emlékezni ránk.

– Nem szégyell! – mondta Theo folytatva liliputi kézímunkáját. – Hogy igazságos legyek hozzá, ő otthon érezné magát a világ bármely konyhájában vagy palotájában. Húsz leckét is adott háztartásból nekem meg Mollynak. Azt mondja, amikor odahaza volt Albanyben, ő maga süttött, főzött, felsöpörte a házat, és megfejte a tehenet. – Madame Theo ravaszul, amerikaiain hangsúlyozta a tehenet, és nagyon mulatságosan utánozta öladysége kiejtését.

– És nincs benne gög – tettem hozzá. – Jólelkűségre vall, hogy meghívott ebédre magához és mylordhoz. Jut-e még eszébe Warrington bácsinak valaha is, hogy egy morzsával megkínáljon, vagy egy pohárral abból a híres söréből?

– Persze, nem rosszóság, hogy meghívott – mondta Theo alamuszian. – Csakhogy, édesem, nem ismered az összes feltételeket! – És akkor a feleségem még mindig a grófné modorát utánozva nevetve közölte velem, mik ezek a feltételek. – Elővette a jegyzetkönyvét, és felolvasta – mondta Theo –, milyen napokon van elfoglalva házon kívül és otthon. Hétfőn egy herceget meg egy hercegnőt fogad, mylord családjának néhány tagjával meg a feleségükkel együtt. Kedden néhány gróf jön, két püspök és egy nagykövet. „Ezek a napokon természetesen úgyse akar jönni, ugye? – kérdezte a grófnő. – Most hogy

olyan szegények, úgyis tudják, hogy az előkelő társaság nem maguknak való. Az isten szerelmére, hiszen nagypa sem ebédel soha nálunk, amikor vendégeket várunk! Nem szeret olyankor nálunk lenni, inkább valami hideget eszik akárhol." Mire – folytatta nevetve Theo – megmondtam neki, hogy Warrington urat csakis a legjobb társaság érdekli, s azt ajánlottam, hívjon meg bennünket valamelyik napon, amikor a canterburyi püspök ebédel nála, és őkegyelmessége vigyen bennünket haza a kocsián Lambethbe. Meg takarékos kis perszóna is a grófné – tette hozzá Theo. – „Gondoltam, hogy talán elhozok néhányat az én kisbábám főkötőiből meg gyerekholmijából, amiket őlordsága már kinőtt, de hát tudja, drágám, lehet, hogy megint szükség lesz rájuk.” Így hát le kell mondanunk ruhatárunknak erről a szaporulatáról, és Mollynak meg nekem meg kell tennünk, ami tőlünk telik, őladysége irgalmas segítsége nélkül. „Ha valaki szegény, hát szegény – mondta a grófné a szokásos szokimondásával –, és boldoguljon, ahogy tud. Mit tehetünk mi ezért a szegény Mariáért, azt csak a jó Isten tudja! Nem hívhatjuk meg magunkhoz, mint magukat, pedig maguk is olyan szegények; de hogy egy gróf lánya férjhez menjen egy színészhez! Jaj, drágám, ez rettenetes! Ófelsége és a főhercegnő is beszéltek róla! És minden más arisztokrata család ebben a királyságban, amelyik hallott róla valaha, sajnálkozik rajtunk. De azért van egy tervem, amivel segíthetünk ezeken a szegény szerencsétleneken, és el is küldtem hozzájuk Simonst, a főkomornyikomat, hogy elmondja nekik.” Az volt ez a terv, hogy Hagan, aki majdnem minden vizgáját letette a dublini kollégiumban, térjen oda vissza, szerezzze meg az oklevelét, és szenteljék föl pappá, „mi pedig majd szerzünk neki káplánságot odahaza”, tette hozzá Lady Castlewood.

És itt megemlíthetem, hogy ezt a jóindulatú tervet végre is hajtották néhány hónappal később, amikor is én magam is szolgálatára lehettem Hagan úrnak, aki egyike volt legkedvesebb és legjobb barátainknak nélkülözésünk és kétségbeesésünk idején. Castlewood akkor eléggé híven állta ígétét, megszerezte a papságot meg egy gyarmati kinevezést Hagannak, aki mint katona is, mint prédikátor is kitüntette magát, mint majd hamarosan meghalljuk. De egy guinea-je sem volt őlordságának, amivel megsegítse nővérét és sógorát bajukban. Hála az égnek, én so-

hasem kértem, hogy segítsen az enyémben; bár, hogy igazságos legyek iránta, senki sem viselkedhetett volna szeretetre méltóbban és tanúsíthatott volna – azt hiszem, teljesen őszinte – örömet, amikor szegénységem napjai véget értek.

Ami pedig Warrington bácsimat illeti s erényes hitvesét és lányaikat, hadd szolgáltassak nekik hasonlóképpen igazságot, és hadd jelentsem ki, hogy megpróbáltatásom egész korszakában kitartó és változatlan bánatot éreztek szegénységem miatt. Volt még néhány ismerősöm, aki találkozott velük, és persze – jó barátok szokása szerint – hírt adtak nekem véleményeikről és nyilatkozataikról; és soha nem hallottam róla, hogy rokonaim egyetlen jó szót is szóltak volna rólam vagy a feleségemről. Még a tragédiámról is úgy beszéltek, mint valami bűnről – de hát kellőképpen hozzászoktam, hogy arról csak rosszat halljak –, a szerzőjéről pedig mint nyomorult kárhazottáról, aki örökösen a Grub Streeten⁵ támoanyag rongyokban és piszokban. Nem nyújtottak felém segítő kezet. Szegény feleségem sírhatott kínjában, nekik két pennyjük sem volt, amit adhattak volna neki. Hetenként fél tucatszor is elmentek a templomba. Sok nyilvános jótékonyági ívet írtak alá. Az ő fajtájuk már ezernyolcszáz évvel ezelőtt is ismeretes volt, és virágozni fog, ameddig csak emberek élnek a földön. Mindig is hálát fognak adni az égnek, hogy nem olyanok, mint mások; a megsebzetteket és a nyomorultakat pedig a mások gondjaira bízák.

Nem szívesen idézem vissza a rettenetes kételyeket és szorongásokat, amelyek rám nehezedtek; a terveket, amelyeket egymás után kipróbáltam, s amelyekkel kudarcot vallottam, hogy munkát szerezzek, és valamennyire pótoljam megfogyatkozó pénzkészletünket. Eszembe jutott barátom, Johnson úr, és ha arra a buzgó kedvességre gondolok, amellyel fogadott, szégyellem magamat a szemtelen szavak miatt, amelyeket, bevallom, néha a modorával és viselkedésével kapcsolatban ejtettem. Elmondtam neki történetemet és nehézségeimet, a házasságom körülményeit és kilátásaimat. Egy pillanatig sem volt hajlandó elismerni, hogy a kilátásaim komorak, vagy hogy *si male nunc*,⁶

⁵ Az írók és újságírók londoni utcája.

⁶ Ha most rosszak. (latin)

ilyenek is maradnak. Van rá lehetőségem, igaz, eléggé kis lehetőségek, hogy állást szerezzek Angliában; az örökség, amely a dolgok természete szerint engem illet, a legrosszabb esetben is az én örökösömre fog szállni, akit most várunk. Van egy kis pénzem a pillanatnyi szükségletekre, és van némi reményem is.

– Bár hogy őszinte legyek magával, uram – mondta –, tragédiájának előadása után nem tudom, felruházta-e a természet olyan különleges tulajdonságokkal, amelyek ahhoz szükségesek, hogy jelentős irodalmi sikert arasson. – S végezetül marad az, hogy alávessem magam az anyai uralomnak, visszatérjek Virginiába, ahol mindig vár rám a bőség és az otthon. – De hiszen, uram – kiáltott fel –, az az összeg, amit maga említ, nekem vagyont jelentett volna, amikor a világba léptem, és barátom, Goldsmith⁷ úr, hatlovas kocsit fogadott volna, ha ennyi a pénz! Manapság ifjúság, remény és kétszáz font készpénz birtokában semmiféle fiatalembernek nem kell kétségbeesnie. Gondolja meg, uram, hogy még legalábbis egy év áll maga előtt, és ki tudja, mit hozhat a szerencse mostantól akkorig. De hiszen, uram, lehet, hogy a rokonai gondoskodnak magáról, vagy hozzájut a virginiai birtokához vagy valami vagyonhoz!

Én nem jutottam hozzá annak az évnek a folyamán, de ő igen. Lord Bute évjáradékot adott Johnson úrnak, amelyik az egész Grub Streetet dühre gerjesztette a várományosa ellen, aki, el kell ismerni, már közreadta saját, nem nagyon hízelgő véleményét az évjáradékról és az évjáradékosokról.

Mindazonáltal nem vette el egészen a kedvemet irodalmi terveimtől sem, és megígérte, hogy szerez nekem munkát a könyvkereskedőktől, s hűségesen be is tartotta ezt a jóságos ígérletét.

– Csakhogy, uram – mondta –, nem szabad megjelennie köztük *in forma pauperis*.⁸ Nem tud valamelyik barátjától kocsit szerezni, hogy abban menjünk a látogatásukra? A legszebben paszományozott kalapját és mellényét kell felvennie, s úgy kell tennünk, uram, mintha maga tenne *nekik* szívesseget.

Ez a stratégia be is vált, s elegendő tiszteletet biztosított nekem első vagy akár második látogatásomkor; de amikor a könyv-

⁷ Goldsmith, Oliver (1728–74) – angol költő, dráma- és regényíró, Johnson barátja.

⁸ Szegényember alakjában. (latin)

kereskedők megtudták, hogy fizetséget kívánok a munkámért, egyszerre nem volt már olyan hajlékony a hátuk, s olyan bizalmaskodóan viselkedtek, hogy nehezen viselte el a gyomrom. Hallottam, amint egyikük – azelőtt lakáj volt – azt mondta:

– Aha, ez a Pocahontas, ugye? Várjon csak.

És ezt a kifutójával üzentette ki.

– Várni, uram! – mondtam én dühtől tajtékozva, és bedugtam fejemet a fogadószobájába. – Én nem vagyok hozzászokva, hogy előszobákban várakozom, de magáról azt hallottam, hogy hozzászokott.

És heves izgalommal rontottam ki a boltból a Pall Mallre.

Márpedig D. úrnak igaza volt. Én mentem hozzá, ha nem is azért, hogy szívességet kérjek, de mindenesetre, hogy alkut kínáljak neki, és mindenképpen rajtam volt a sor, hogy kívárjam, míg neki ideje és kedve lesz hozzá. Szerencsésebb napjaimban bocsánatot kértem ettől az úrtól, s a *Szemlélődés libériában*⁹ nyájas szerzője rögtön megengesztelődött.

Eszélyesebb voltam – vagy pedig Johnson úr szerencsésebb – egy másik foglalkoztatás ügyében, és Johnson úr szerzett nekem egy kis munkát a könyvkereskedőktől: fordítanom kellett idegen nyelvekből, amelyek közül történetesen kettőt-hármat ismerek. Nehéz napi munkával néhány shillinget kereshettem, oly keveset, hogy egy heti munkám alig hozott egy guinea-t, s ezt is pimasz pártfogó modorban hajították hozzám azok az alantas kufárok, akik alkalmaztak. Rámutathatok még két vagy három folyóiratbeli cikkre ebből a korszakból,¹⁰ amikért néhány nyomorult shillinget fizettek, s ha most olvasom ezeket az újsá-

⁹ D. úr... a *Szemlélődés libériában* szerzője – Robert Dodsley, aki szolgából lett könyvkereskedő.

¹⁰ George Warrington úr, a Felső Temple-ből, azt mondja, emlékszik egy könyvre, nagypjának ex librisével, amelybe régi betűs kivonatokat ragasztottak folyóiratokból és újságokból, s a táblájára ez a cím volt írva: *Les Châines de l'Esclavage* (A rabszolgaság láncai). Kétségkívül ezek voltak a fent említett közlemények, de a kötetet nem találták meg sem a Warrington család városi házában, sem a Warrington kastély könyvtárában. A szerkesztő egyébként nem felelős bizonyos ellentmondásért, amely az elbeszélésből kivehető. Az író azt mondja a 376. oldalon, hogy „keserűség nélkül” beszél az elmúlt időkről, aztán hirtelen dühbe gurul miattuk. Az ellenségeinknek való megbocsátásnak ugyanez a módja a jelen században sem ismeretlen. (A szerző jegyzete)

gokat, a keserű visszaemlékezés legkínzóbb szorongásait ébresztik bennem. Visszaidézem a kételyeket és félelmeket, amelyek felkavartak, ha láttam drága feleségemet, amint gyermekét szoptatja, s szemembe néz azzal a képmutató mosollyal, amely hiába igyekezett elrejteni riadtságát; újra küzdöm a büszkeség csatáit; újra megnyílnak a rég behegedt sebek. Követtek el néhány olyan igazságtalanságot ellenem, amelyekről nem tudom, hogy bírnám megbocsátani, és valahányszor rájuk gondolok, a lázadásnak és felháborodásnak ugyanazokat az érzéseit ébresztik fel bennem. A búskomorság és a homály rám nehezedik – mindaddig, amíg nem könnyít rajtuk a visszaemlékezés arra a szerelemre és gyöngédségre, amely minden komorságon és sötétségen át fényem és vigaszom volt.

HARMINCNEGYEDIK FEJEZET

Miles portugál aranya

A kis Miles néhány nappal később jelent meg ezen a világon, mint az a fenséges herceg, aki most Miles ezredének a parancsnoka. Kivilágítás és ágyúsortűz köszöntötte György királyfi születését, a tömegeket beengedték a Palotába, hogy láthassák, amint aranyos rács mögött fekszik, és főúri dajkák vigyáznak rá. A mi kis trónörökösünk bölcsőjét nagyon kevés dajka vigyázta; sem udvaroncok, se hűséges cselédhad nem üdvözölték, kivéve a mi derék Gumbónkat és kedves Mollynkat, de ők aztán olyan híven szerették és csodálták nyomorúságunk kis örökösét, ahogy csak a szívünk kívánhatta. Miért is nem hívtuk kisfiunkat is George-nak, mint az imént említett eszményképet, vagy akár mint saját édesapját? Egy családombeli kis kölyök nevét adtam neki, azt a nevet, amelyet a Warringtonok sok nemzedéke viselt már; de ennek az én kis Milesemnek a szeretete és gyöngédsége olyan időben hatott meg, amikor ritkán tapasztaltam gyöngédséget és szeretetet saját véremtől, s Theo meg én egyetértettünk, hogy gyermekünket erről az egyedüli kis barátomról nevezzük el, akit atyám családjából szereztem.

Fenséges rokonaimat levélben értesítettük az örömteljes eseményről, és becsületesen hirdetést is tettünk közzé a gyermek születéséről a *Daily Advertiser*-ben,¹ és megjelöltük a helyet is – Church Street, Lambeth –, ahol született. „Kedvesem – írta Bernstein néni választlevelemben közlésemre –, hogyan is adhattad hírül az egész világnak, hogy olyan lyukban élsz, mint ahová

¹ Londoni napilap.

eltemtetted magadat? Csókolom a kismamát, és küldök valamit emlékebe a gyerekeknek." Az „emlék” egy szép selyemtakaró volt, főherceghez illő csipkeszegéllyel. Nem nagyon vettük hasznát; a csipke árával sokkal többhöz tudtunk volna kezdeni, de Theo meg Molly örültek az ajándéknak, s elsőszülött fiam bölcsőjének olyan előkelő takarója volt, mint akármelyik főúrénak.

A jó Heberden doktor átjött néhányszor látogatóba feleségemhez, hogy megnézzze, rendben folyik-e minden. Ismert egy orvost a szomszédságunkban, azt ajánlotta be hozzánk, s az visel gondot Theóra; szerencsére az én drága betegemnek nem sok gondozásra volt szüksége, csak amennyit háziasszonyunktól és saját hűséges szolgálójától is megkaphatott. Aztán a mi szerény környékünket újra felékesítette Lady Castlewood hintójának aranyos jelenése: egy fazék zselét hozott, úgy gondolta, Theo majd örül neki – kétségkívül őladysége valamelyik estélyére készült az elmúlt napokban. Mesélt nekünk az udvari szertartásokról, s a korona fenséges örökösének születését kísérő pompáról és ünnepekről. A mi derék Johnson urunk is történetesen éppen olyan napon látogatott el hozzánk, amikor a grófné őladységének hintója ott szikrázott kis kapunk előtt. Nem kis mértékben hatott rá a grófné pompázatossága. S jó néhányszor meghajolt előtte inkább tiszteletteljesen, mint kecsesen. Mylady nagylelkűen kuzennak nevezett engem, és nagy kegyesen segített áthelyezni az ajándékzselét az ő ezüstitáljából a mi cserépfazekunkba. A doktor megkóstolta az édességet, és kijelentette, hogy kitűnő:

– A nagyok, uram – mondta –, mindenképpen szerencsés helyzetben vannak. A konyhaművészet legügyesebb mestereit alkalmazhatják, éppen úgy, mint ahogy a legnyájasabb szellemeket gyűjthetik asztaluk köré. Ha úgy van, uram, ahogy maga gondolja... és a zselé külsejéből ítélve a feltevése legalábbis valószínűnek látszik... tudniillik, hogy ez a fogás már szerepelt őlordsága asztalán, akkor ott jó társaságban volt. Híres szépségek tekintete alatt reszketett, rubintos ajkak ízlelték meg, s osztozott a válogatott társaság figyelmében gyümölcsökkel, tortákkal és krémekkel, s nem kétkedem benne, hogy azok éppen ilyen remekek voltak.

S e szavakkal a derék doktor tekintélyes adagot fogyasztott el

Lady Castlewood adományából, habár, ami a „remek” jelzőt illeti, kénytelen vagyok megmondani, hogy szegény feleségem megkóstolván a zselét, félretolta, mert nem ízlett neki, Molly pedig fejét fölszegve kijelentette, hogy penészes.

Fiam élvezhette legalább azt a kiváltságot, hogy egy gróf lánya a keresztnemője; mivel e tisztséget kuzinja töltötte be, a mi szegény Lady Mariánk, akinek jóságát és figyelmességét anya és gyermeke iránt nem lehet eléggé dicsérni, s aki elvesztvén egyetlen reményét az anyai boldogságra, úgy imádta a mi gyerekünket, hogy megható volt látni. Miles kapitány rettentően előkelő úriember, s olyan tündöklő egyenruhát visel – a trónörökös huszárjainak egyenruháját –, amelyiknél pompásabbat nemigen viselt még előkelő katona; de sokkal jobb szíve van, és sokkal igazibb úriember, reméljük, semhogy ne fogja el a hála, ha eszébe jut, hogy kisded tagjait sokszor azokba a ruhácskába öltöztették, amelyeket egy szegény színész gyerekének készítettek elő. Sampson ugyanabban a southwarki kápolnában keresztelte meg, ahol a mi esküvőnk is lefolyt. Az imakönyv szavait még sohasem mondták el szebben és hatásosabban, mint ahogy ennek az istentiszteletnek a papja imádkozta el, leszámítva a végét, amikor hangja felmondta a szolgálatot, s ő meg a kis gyülekezet többi tagja kénytelen volt szemét törölgetni.

– Uram – mondta Hagan –, maga Garrick úr sem mondhatta volna el e szavakat ilyen magasztosan. Merem állítani, hogy soha még kis ártatlanság gyöngédebb és őszintébb jókívánságok és áldások kíséretében be nem lépett ebbe a világba.

De még mindig nem mondtam el, hogyan esett, hogy a kapitány a maga Miles nevéhez jutott. Néhány nappal a keresztelője előtt, amikor még, azt hiszem, az volt a szándékunk, hogy elsőszülöttünk apja nevét viselje, kis patkók kopogása közeledik ügetve kapunk felé, és ki más húzza meg a csengőt, mint kuzenunk, ifjabb Miles? Attól tartok, megszegte szülői parancsát, amikor e tiltott útra nyargalt.

– Tudja – mondta –, Harry kuzentól kaptam a kis lovamat; és nem tehetek róla, szeretem magát, amiért úgy hasonlít Harry-ra, és mert mindig rosszat mondanak magára, ami elég szégyen, és a kisfiúnak elhoztam a sípomat meg a korallgyűrűmet, amit Lady Suckling keresztnemőjétől kaptam. És ha maga olyan sze-

gény, George kuzen, itt van a portugál aranyam, sokat ér, nekem pedig semmire sem jó, mert hiszen tudja, hogy amúgy sem költhetem el.

Fölvezettük a kisfiút Theo szobájába – nagyon büszke volt a lovaglósizmájára, miközben fölfelé ment a lépcsőn –, és Theo megcsókolta, és megköszönte neki a portugál aranyat, amit a mai napig is az erszényében őriz.

Anyám, szokása szerint, a követjével íratott nekünk, közölvén velem ő királyi meglepetését és elégedetlenségét, amikor megtudta, hogy fiamat Milesnek kereszteltük, amely név nem volt ismeretes, legalábbis nem az Esmond családban. Abban az időben nem óhajtottam vele közölni az okát, de amikor évekké később elmondtam Madame Esmondnak, hogy jutott fiam a nevéhez, láttam, könny gurul le ráncos arcán, később pedig hallottam, hogy sok mindent kérdezett Gumbótól arról a fiúról, akitől a *mi* Milesünk a nevét kapta – a *mi* Pall Mall-i, valenciennes-i,² almacki, brightoni³ Miles Gloriosusunk.⁴

² Francia üdülőhely.

³ Tengerparti üdülőhely, társasági központ Anglia déli partján.

⁴ A „hetvenkedő katona”, Plautus vígjátékának hőse.

HARMINCÖTÖDIK FEJEZET

Bajok és vigaszok

Kölyökkorunkban odahaza, amikor Harry meg én olyan makrancosan viselkedtünk a nevelőnkkel, ki gondolta volna, hogy a virginiai Esmond Warrington úr maga is nevelő lesz majd gazdag csemeték mellett. Anyám – amikor később megint összezekerültünk – sohasem volt hajlandó nyíltan beszélni életemnek erről a korszakáról, csak úgy célozgatott rá, mint „az a rettenetes idő, drágám, amire gondolni sem tudok”, „azok a szörnyű évek, amikor nem volt teljes egyetértés közöttünk”, és így tovább. És növendékem, akiből derék és hálás ember lett, hiába küldött ki nekem Jamestownba jó néhány hordót abból a szeszes italból, aminek nagy vagyonát köszönhette – Madame Esmond csak úgy beszélt róla, mint „angliai barátod”, „az a gazdag lambethi barátod” stb., de soha néven nem nevezte, aminthogy soha egy csöppet sem ivott meg a söréből. Mi magunk főzzük a sörünket Warrington kastélyban, de a mi derék Foker urunk egyetlen évben sem mulasztja el, hogy ne küldjön hajón Ipswichbe néhány nagy hordóval a maga duplasöréből. Fiából nagyvilági úrfi lett, s egy gróf lányát vette el; az apa igen derék és kedves úriember, s hogy vele ismeretségbe kerültem, olyan szerencse volt, amelynek jó néhány guinea-t köszönhetek, mégpedig olyan jókor jött guinea-ke, hogy soha életemben ilyen kellő időben pénzhez nem jutottam.

De a pénznél még becsesebb volt számomra a magamra vállalt udvarmesterséggel járó elfoglaltság és remény. F. úr serfőzdéje – azóta más telepen van – akkoriban a Házalók Telke közelében állt Lambethben, s az orvos, aki feleségemet a gyermek-

ágyban ápolta, egyúttal a gazdag serfőző családját is kezelte. A serfőző bajor ember volt, eredetileg Voelkernek hívták. Azt hiszem, Lance úr, az orvos említette neki a nevemet, s mondta el neki a történetemet. A derék doktor sok pipa virginiai dohányt szívott el a kertemben, s rokonszenvre ébredt irántam és családom iránt. Elhozta házamba pártfogóját, s amikor F. úr látta, hogy konyitok valamit anyanyelvéhez, s el tudom énekelni a *Prinz Eugen, der edle Ritter*-t¹ – ezt a dalt még nagyapám hozta magával Marlborough háborúiból –, a német nagy barátságot érzett irántam; felesége Warringtonné rendelkezésére bocsátotta a gyaloghintóját meg a kocsiját; kislánya valósággal beleszeretett a mi kisbabánkba – s hogy igazságos legyek iránta, a kapitány, aki most olyan csúnya fickó, amilyennél csúnyább aligha hordott még copfot,² gyerekek nagyon szép volt –, ami pedig fiát és örökösét illeti, Foker úrfit, akit nagyon meggyötörték a westminsteri iskolában apja serfőzői hivatása miatt, szülei megkérdeztek, hajlandó vagyok-e gondjaimba venni, s igazán nem szükös összeget fizettek, amiért nevelését elvállaltam.

F. úr okos üzletember volt, és mivel ő és családja őszinte érdeklődést tanúsítottak irántam és enyéim iránt, minden pénzügyemet fenntartás nélkül eléje tártam, s nyíltságom – ahogy szíves volt elismerni – csak növelte a tiszteletet és becsülést, amelyet irányomban érzett. Nevetett, amikor elmeséltük neki, hogyan segítettek rajtunk főúri rokonaim – nagynéném takaróján, Lady Castlewood penészes zseléjén, Lady Warrington megvető viselkedésén. De könnyezett a kis Miles portugál aranyának történetén, ami pedig Sampson és Hagant illeti, azt mondta:

– Szavamra, annyi sörd ihadnak, amennyi beléjük fér.

Elküldte feleségét látogatóba Lady Mariához, s ha nálunk találkozott vele, a lehető legteljesebb tisztelettel és hódolattal viselkedett irányában. Lady Maria Foker úrnál lakott aztán, amikor Hagan Dublinbe ment, hogy letegye kollégiumi vizsgáit, s a derék serfőző erszénye fedezte barátunk szükségleteit, s gondoskodott a kiruházkodásáról.

Amikor Foker úr teljes tudomást szerzett ügyeimről és hely-

¹ *Eugen herceg, a nemes lovag.* Német induló.

² Olyan, amilyennek egy úrnak harmincéves korában lennie kell, mindenki így mondja. M. W. (Jegyzet a kéziratban.) (A szerző jegyzete)

zetemről, volt olyan kedves, hogy lelkes szavakkal beszélt rólam, mintha viselkedésem valamilyen rendkívüli erényről tanúskodna. Elmondtam neki, hogyan takarított meg anyám pénzt Harry számára, s hogy mindketten adósaim. De amikor Harry tékozolt, abban a hiszemben tette, hogy az övét tékozzolja; Madame Esmonddal pedig sehogy sem lehetett megértetni, hogy igazságtalanul bánik velem – a pénz elment, elfogyott, vége. Mármost emlékszem, hogy hatvankettő végén Harry elég tekintélyes összeget utalt át előléptetésének megvásárlására, ugyanakkor engem is felkért, ne felejtsem el, hogy tartozik nekem, s írjak csak ki váltót az ügynökeire, ha szükségem van rá. Nem tudta, milyen nagy szükségem van rá, s hogy mennyire elfogyott kis tőkéim.

Ha azonban elvettem volna öcsém pénzét, annyit jelentett volna, hogy az előléptetését odázom el, s természetesen nem írtam ki rá váltót, bár bevallom, éreztem rá kísértést; valamint hogy ismervén Lambert tábornok szűkös anyagi eszközeit, nem akartam szegényebbé tenni azzal, hogy támogatást kérek tőle. Az önmegtartóztatásnak ezeket az egyszerű jelelt az én érdemes serfőzőm kegyes volt a túlzott erény példaképeinek tekinteni. S mi mást nem tett ez az úriember, mint hogy titkon írt öcsémnek Amerikába, úgy dicsérvén engem és feleségemet, mint a legcsodálatraméltóbb emberpéldányokat; s meglátogatta Madame de Bernsteint, aki ugyan soha egy szót se szólt nekem erről a látogatásról, de észrevettem rajta, éppen ettől az időtől kezdve, hogy kivételes tisztelettel és gyöngédséggel bánik velünk, s ez meglepett olyasvalaki részéről, akit mindeddig csak önzőnek és világiasnak láthattam. Emlékszem, valamivel később megkérdeztem Foker úrtól, hogyan tudott bebocsáttatást nyerni a bárónéhoz? Csak nevetett.

– A páróné! – mondta. – Ismertem a párót, amikor még lagáj volt Münchenben, én pedig serfőzőségéd.

Azt hiszem, családunk jobban teszi, ha nem nagyon kíváncsi nagybátyánkra, a báróra.

Így hát életemnek azt a korszakát, amelynek voltaképpen a legszomorúbbnak kéne lennie, valójában felderítették szép számú barátaim és kedvező körülmények és szerencsés véletlenek. A medvebocs, akit nevelnem kellett, engedelmes kis kölyök volt,

és egész készségesen táncolt az én füttyszómra. Sokkal szívesebben neveltem őt, mintsem hogy könyvkereskedők ajtaja előtt ögyelegjek, vagy színházigazgatók kegyét és szeszélyét lessem. Feleségem meg én, száműzetésünk idején – mert így is nevezhettük – sok kellemes estét töltöttünk e kedves barátainkkal és jóttevőinkkel. A szellemi örömeket sem nélkülöztük: Fokerné és Warringtonné kellemes duettekét énekeltek, s néha, amikor kellő hangulatban voltam, saját darabomból, a *Pocahontas*-ból olvastam föl ennek a nyájas közönségnek, jobban, mint Hagan, ahogy Foker úr kegyes volt elismerni.

Az ifjabb Miles Warrington úrnak e kis tilosban járása óta színét sem láttam, s csak ritkán hallottam apai rokonaimról. Sir Miles buzgón látogatta az udvart – ahogyan, azt hiszem, a Nérorét is látogatta volna, s nevetnem kellett, amikor egy nap Foker úr elmondta, hogy azt hallotta a tőzsdén, „beer”-t³ akarnak csinálni a nagybácsimból.

– Beert? – kérdeztem én csodálkozva.

– Uty ládzig, nem ismeri a zót, ha én mondom – mondta rá zsémbesen az öregúr. – Iken, iken, lortot!

Annyi igaz, hogy Sir Miles alázatos és engedelmes szolgálja volt a miniszternek, bárki lett légyen is az. Csak azon csodálkozom, hogy nem skót kiejtéssel beszélt az angolt a főkegyenc rövid uralma⁴ alatt. Találkoztam vele meg a feleségével, éppen az udvartól jöttek, ahol Claypoolné asszonyt házassága alkalmából bemutatták öfelségének. A kisfiamat vittem a vállamon. Nagybátyám és nagynéném elszántan néztek rám aranyos hintójuk ablakából. A lakájok üres tekintettel bámultak el bokrétaik fölött. Ha a láthatatlanná tevő sapkát viseltem volna, apám bátyja akkor sem méltathatott volna kevesebb figyelemre, ahogy elhaladt mellettem.

Nem nagyon és nem is gyakorta éltünk Lady Castlewoodnak azzal a furcsa meghívásával, hogy menjünk el hozzá teára vagy vacsorára, amikor nincs náluk más társaság. Bármilyen éles eszű is volt az öreg Van den Bosch, bármilyen ügyes is a pénzcsinálásban, a társalgása nem volt szórakoztató, legföljebb az uno-

³ Sör; de itt a *peer* szó hibás ejtése, amelynek jelentése „lord”. (angol)

⁴ Lord Bute (1713–92), aki III. György kedvence, miniszterelnöke volt három évig.

kája számára, aki ugyanolyan éles elméjűen és tapasztaltan beszélt háztartásáról és a City ügyeiről, hosszról és besszről, ingatlanok vételéről és eladásáról, és így tovább, akárcsak a nagyapja. Lord Castlewood sem tartózkodott gyakran otthon, nem is nagyon hiányzott a feleségének távollétében, és nem is nagyon volt kedvére való a nagyapa társasága. A grófné mindenről a maga nyílt módján beszélt a feleségemmel.

– Azt hiszem – mondta –, mylord és nagyapám nem valami jól jönnek ki egymással. Azt hiszem, mylord mindig pénzhányban szenved, és nagyapám őrzi a láda kulcsát, ami nagyon rendben is van. Ha rátehetné kezét az egész pénzünkre, mylord egykettőre végezne vele, aztán mi lesz a mi főúri családunkból? Mi kifizetünk mindent, édesem, kivéve a kártyaadósságot, arról pedig tudni sem akarunk. Kifizetjük a szakácsokat, a lovakat, a borkereskedőket, a szabókat meg mindenkit, szerencsájukra, mert úgy sejtem, mylord ugyan ki nem fizetné őket! És mindig vigyázunk rá, hogy legyen egy guinea a zsebében, és úgy járjon a városban, mint egy igazi főúr. Hogy mi mindent köszönhet nekünk ez az ember! Csak a jóisten tudja, mit művelt, mielőtt mi ide jöttünk! Én meg nagyapó mindent megteszünk, ami tőlünk telik, hogy tekintélyt szerezzünk neki, csakhogy ez nem könnyű feladat, édesem. Tyű! Hiszen még az ezüstöt is beolvasztaná, ha nagyapám nem őrizné a vasszekrény kulcsát, és amikor Castlewoodba utazunk, nagyapám is velem jön, és fegyvert is hoz magával a nagypapa éppúgy, mint az emberei.

– Az ég szerelmére! – kiáltott fel a feleségem. – Csak nem akarja ladységed saját férjét azzal gyanúsítani, képes volna...

– Mire? Ó, dehogy, természetesen ilyesmiről szó sincs! És Will öcsémre talán számlálatlanul bíznam rá a pénzt, ugye? Annyi fáradsággal a macskára bízhatnám a tejszínes lábost! Én mondom magának, édesem, nem fenékgig tejföl magas rangú és előkelő asszonynak lenni, és ha igaz, hogy megvásároltam magamnak a grófi koronát, jó árat is fizettem érte, mondhatom!

És ugyanígy Lord Castlewood is tekintélyes árat fizetett, amiért birtokát felszabadította a jelzálogterhek alól, házait és istállóit bebútorozta, s adósságait kiegyenlítette. Rabszolgája volt a feleségének meg az asszonyka nagyapjának. Nem csoda, ha az öreg társasága nem volt kellemes a szegény áldozatnak, és

szívesen elillant saját házából, s a klubban mulatozott, amikor pénze volt, és bármely társaságban, kivéve azt, amelyiket otthon talált. Gazdag csemetét nevelni, ahogy én tettem, nem valami kellemes foglalkozás, szentigaz; egy könyvkereskedő előszobájában várakozni, amíg ömértósága kegyeskedik befejezni az ebédjét, és kihallgatást engedélyez a számomra, néha nehéz megpróbáltatás volt valakinek, aki olyan névvel és büszkeséggel rendelkezett, mint én; de elcseréltem volna-e szegénységemet Castlewood gyalázatával, előnyben részesítettem volna-e az ő nyomorult függőségét az enyémmel szemben? Én legalább elmondhattam, hogy megkeresem a kenyeremet; azt pedig senki sem mondhatja rólam, hogy valaha is hízelegtem a gazdáimnak, vagy szolgálalkúen viselkedtem volna velük, sőt, hogy egyebet is tanúsítottam volna irántuk, mint mogorvaságot, fölényeskedést, szóval tűrhetetlen modort.

Volt azonban egy bizonyos személy, akit a Sors egy életre társammá tett, és aki a *maga* szegénységét olyan mosolygó szelídséggel és könnyed bájjal viselte, hogy a szűkkeblű Fortuna fölengedett vele szemben, s akárcsak a mesék vad, emberevő óriása, felolvadt ennek a panasztalan, mesterkéletlen, ártatlan teremtesnek fáradhatatlan jóságától és derűjétől. Bármilyen szegény volt is, aki csak ismerte, belátta, hogy előkelő hölgygel áll szemben, s körülöttünk a kis boltosok és más szerény népek akkora tisztelettel bántak vele, akárcsak leggazdagabb szomszédainkkal.

– Azt hiszem, drágám – mondta a jólelkű Fokerné, amikor kikocsiztak az utóbbi hintójában –, maga olyan, mint a hintó úrnője, én pedig csak mint a maga cselédje.

A háziasszonyaink imádták, a kereskedők olyan buzgón szálaltották le kis rendeléseit, mintha csak egy hercegnőtől kapták volna, vagy mintha vagyont keresnének azzal, hogy kiszolgálják. Gyakran gondoltam az úrhölgyre a *Comus*-ból,⁵ hogyan hatol át a zajló csöcseléken, mindvégig derűsen és tisztán.

Néhányszor – voltaképpen ahányszor csak kívántuk – az én ifjú csemetém jólelkű szülei kölcsönadták nekünk a kocsijukat, s kocsikázhattunk vele vagy meglátogathattuk kevés megmaradt

⁵ Milton színpadi játéka (ún. *masque*) egy hölgy eredménytelen megkísértéséről. Bemutatták 1634-ben.

barátunkat. Hogy az igazat bevalljam, egyszer elhajtattunk a Pro-
testáns Hőshöz, és tejszínes borhabot ettünk a kertjében, s a fo-
gadónő ragaszkodott hozzá, hogy feleségemet egész délután
öladységének szólítsa. Meglátogattuk Johnson urat is, teáztunk
nála a zseniális Goldsmith úr társaságában, s a doktor kikísérte
feleségemet a kocsijához. De legsűrűbben Bernstein nénit láto-
gattuk, s szavamra mondhatom, csöppet sem voltam féltékeny,
amiért nagynéném azonnal kijelentette, hogy csodálatosan meg-
szerette Theót.

Ez az előszeretete úgy elhatalmasodott, hogy a hét legtöbb
napján látni kívánta feleségemet, vagy azt akarta, hogy költöz-
zön egészében hozzá, s az volt a véleménye, hogy Theo gyereke
meg férje merő istenverései, és igen mulatságos módon gyűlött
bennünket, amiért kedvencét távol tartjuk tőle. Nem mintha fele-
ségem bárkinek a kegyére méltatlan lett volna, de az igazság
az, hogy sokszori kényszerű távolléte s az állandó nehézség, ami
a vele való érintkezésben felmerült, nagynéném szeretetét egy
időre egészen a szenvedélyig fokozta. Mint valóságos szerelmes-
leveleket küldte az üzeneteit, s az emberei örökösen ott ácsorog-
tak a konyhánk körül. Ha feleségem nem ment el, szívettpő
könyörgéseket írt hozzá, engem pedig komolyan megszidott,
amikor meglátogattam; s amikor egyszer a gyerek beteg volt –
a Sorsnak úgy tetszett, hogy megkímélje kapitányunkat, és még
sok bajt szerezhessen nekünk, és üdvös próbára tegye türel-
münket –, Madame Bernstein három nap egymás után elszaladt
hozzánk Lambethbe; kijelentette, hogy semmi baja a kisbabá-
nak, a világon semmi, s mi csak ürügyül hozzuk fel betegségét,
hogy őt gyötörhessük.

Az uralmon levő Castlewood grófné éppolyan könnyeden és
kedvesen viselkedett öreg nagynénjével, mint más előkelő és
kevésbé előkelő emberekkel.

– Micsoda hühöt csaptok mindnyájan körülötte, s csúsztok-
másztok és hajlongtok az öregasszony előtt, ezt igazán nem ér-
tem – mondogatta öladysége. – Még hogy előkelő hölgy! Osto-
baság! Ő sem előkelőbb, mint bármely más lady; és azt hiszem,
érek annyit, mint bármelyikük a magas sarkával meg a gran-
dezzájával!⁶ Még hogy szép volt valaha! Számítsák le a paróká-

⁶ Nagystilú modor, (olasz)

ját, meg a pirosítóját, meg a hamis fogait, és szeretném tudni, mi lesz a maguk szépségéből. Ha mindezt beletennék egy piperedobozba, nem maradna más, csak egy összeaszott öregasszony!

És a kis prédikátor nagyon is igazat beszélt. Minden szépség végül erre a sorsra jut, s elenyészik, akár a föld alatt, akár a fán. Az öregség, sajnos, itt minden méltóság nélkül jelent meg. Az ősz haj el volt rejtve vagy be volt festve. A világ még mindig itt volt, ő pedig tipegett rajta, és belekapaszkodott a mankójával. Nyolcvan éve mozgott a világon, s evett a tiltott és megengedett gyümölcsökből. Része volt szépségben, gyönyörben, hízalgésben; de micsoda titkos dühök, csalódások, kudarcok, megaláztatások! Micsoda tüskék a rózsák alatt! Micsoda fullánk-méhek a gyümölcsben!

– Maga nem valami szépség, édesem – mondogatta a feleségemnek –, és adjon hálát a jó csillagának, hogy nem az. – Ha elmentmondott is magának beszélgetés közben, azt hiszem, alkalomadtán mindnyájan így járunk. – Nekem ne mondja, hogy az urának tetszik az arca, másnak a csodálatára pedig nincs szüksége. Mindnyájunknak szüksége van rá. Minden asszony szívesebben választaná, hogy szép legyen, mint bármi mást a világon... inkább mint azt, hogy gazdag legyen, vagy jó legyen, vagy övé legyen a tündérek minden adománya! Nézze csak meg ezt a festményt, habár tudom, hogy rossz kép, és az a buta, nagyszájú Kneller nem tudta megfesteni a szememet, sem a hajamat, sem a bőrömet. Micsoda alakom volt akkoriban!... és nézzen meg most, nézze meg ezt a ráncos, öreg nyakamat! Miért tart olyan rövid ideig a szépségünk? Emlékszem, Mademoiselle de Lenclos sokkal idősebb korában, mint én, még egészen üde volt, és jól tartotta magát. Nem titkolhatjuk el a korunkat. Bele van írva Collins⁷ úr könyveibe. Én Jakab király uralkodásának utolsó évében születtem. Még nem vagyok öreg. Még csak hetvenhat vagyok. De micsoda roncs vagyok, édesem, és hát nem kegyetlen sors, hogy az időnket olyan kurtára szabták?

Itt aztán a feleségemnek közbe kellett vetnie azt a vitathatat-

⁷ Collins, Arthur (1690–1760) – angol genealógus. Legismertebb műve: *The Peerage of England* (Anglia főnemessége; 1708).

lan állítást, hogy mindnyájunk ideje rövide van szabva itt alant.

– Áh! – kiáltott fel a bárónő. – Hát Ádám nem majd ezer évig élt, és Éva nem volt-e szép egész idő alatt? Ezzel szoktam bosszantani Tusher urat, a szegény párát! Mit tettünk azóta, kérdem, hogy az életünk annyira megfogyatkozott?

– Olyan boldog volt az élete, hogy még olyan sokáig szeretné meghosszabbítani? – kérdezte a bárónő hallgatója. – Ha annyira szereti a szellemességet, hogyhogy nem olvasta soha Swift esperes híres leírását a haláltalanokról, a Gulliverben? Apám és az uram azt mondják, egyike a legszebb és legfélelmesebb prédikációknak, amiket valaha írtak. Jobb volna egyáltalában nem élni, mint szeretet nélkül élni, és Isten látja lelkemet – mondta feleségem, szeméhez emelve zsebkendőjét –, hogy ha bármi történne az én drága George-ommal, inkább abban a pillanatban én is az égbe jussak.

– Ki szeret engem az égben? Én egészen egyedül vagyok, kislányom... azért is maradnék szívesebben itt – mondta a bárónő ijedt és szánalmas hangon. – Maga jó hozzám, hogy Isten áldja meg azt az édes arcát. Mert ha zsémbelek is, és rettenetes természetem is van, a cselédeim mindent megtesznek a kényelmemre, fölkelnek az éjszaka bármely órájában, és soha egy rossz szót se szólnak. Még mindig szeretem a kártyát. Az élet egészen sivár volna nélküle. Majdnem minden elmúlt már, csak ez nem. Már az ebédemet sem tudom megenni, amióta elvesztettem az utolsó két fogamat is. Minden itt hagy öreg korunkra. De a kártya az még megmaradt, hála istennek, a kártya még megmaradt! – S e szavak után elkezdett szundikálni, de azért felébredt, ha feleségem megmozdult és felállt, s ilyenkor azt képzelte, hogy Theo menni készül. – Ne menjen még, nem bírok egyedül lenni. Nem kívánom, hogy beszéljen. De szeretem nézni az arcát, édesem. Sokkal kellemesebb, mint azé az utálatos Bretté, akinek a mogorva képét már annyi év óta látom a hálószobámban.

– Mi az, bárónő! Már megint pikéteznek? – Itt képzeljük el, hogy egy előkelő grófné félbeszakít egy kártyajátszmat a Theo és Bernstein néni között. – Én meg Lord Esmond eljöttünk magá-

hoz! Menj és fogj kezét nenővel, Esmond! És mondd meg öladységének, hogy lordságod jó kisfiú!

– Lordságom jó kisfiú – mondta a gyerek. (Madame Theo nagyon elevenen szokta eljátszani nekem az ilyen jeleneteket.)

– Ha igen, fogadni mernék, hogy nem az apjától örökölte – sipította Lady Castlewood. Kegyeskedett azt hinni, hogy Bernstein néni süket, és ezért mindig orditozott az öreg hölgygel.

– Ladységed az unokaöcsémet választotta, akár jó volt, akár rossz – mondta Bernstein néni, aki mostanában mindig nagyon izgatott volt az ifjú grófné jelenlétében.

– De még sokkal rosszabb, mint ahogy valaha is hittem róla. Az édesapádról beszélek, Ezzy. Ha anyád nem lenne, fiam, isten tudja, mi lenne belőled. Elmegyünk meglátogatni a kis királyi fenséget. Sajnálom, hogy ladységed ma nem néz ki nagyon jól. Hát bizony nem maradhatunk örökké fiatalok, és haj, haj, de mennyire megváltozunk, mire öregek leszünk. Gyerünk, Ezzy, csókold meg ezt a hölgyet. Neki is van egy kisfia. No nézzék, a földszinten van a gyereke? – Csakugyan, Miles úrfi odalent volt, mivel bizonyos okokból elkísérte néha anyját, amikor az Bernstein nénit meglátogatta; nénikém pedig annyira óhajtotta az anya társaságát, hogy pillanatnyilag kénytelen volt megbékélni a gyerekekkel. – Szóval itt van a gyereke is. Ó, maga kis ravasz! – mondta a grófnő. – Sejttem már, hogy az öregasszony pénzére pályázik! No nézzék csak! Ne nézzen olyan ijedten, a vénasszony egy szót se hall abból, amit mondok. Gyere, Ezzy. Isten vele, néni!

És ezzel a grófné öladysége kisuhogott a szobából.

Hallott-e ebből valamit Bernstein néni, vagy nem hallott? Hol maradt a szellemesség, amiről az öreg hölgy olyan sokáig híres volt? Vagy ez a tűz is elhamvadt, akárcsak a szeme szikrázása? Másokkal mindazonáltal még eléggé talpraesetten viselkedett, és nem fukarkodott a gúnyolódással. Amikor az özvegy Castlewoodné és Lady Fanny látogatott el hozzá – ezek a fennkölt hölgyek teljes könnyel, de elbűvölő jó modorral kezelték a feleségemet –, a bárónő a társaságukban méltóságteljes, könnyed, sőt parancsoló modorú volt. Kajánul becézgette előttük Warringtonnét, s ha a feleségem nem volt jelen, dicsérte a jó mo-

dorát, azt mondta, hogy unokaöccse talán bolondos házasságot kötött, de annyi bizonyos, hogy elbűvölő a felesége.

– Szóval annyira dicsérem magát nekik, édesem – mondta –, hogy azt hiszem, szívesen kikaparnák a két szemét.

De annyi bizonyos, hogy a kis amerikai nő jelenlétében kényelmetlenül érezte magát és remegett. Annyira félt tőle, hogy nem is merte bezárni előtte ajtaját, sőt, még a háta mögött sem merte szidni a grófnét. A Castlewood hölgyek azonban, bármilyen kevésbé kedvelték is, mégse kaparták ki Theo szemét. Sőt egyszer ki is hajtottak a házikónkhoz Lambethbe, amikor is a feleségem véletlenül a nyitott ablakban ült, gyereket az ölében tartva, éppen látogatói szeme előtt. De csak egy óriás természetű lakáj csörtetett át kis kertünkön, s leadta öladységeik névkártyáit a kapunkban. Gyűlöletük éppoly kevésbé sértett bennünket, mint ahogy a látogatásuk sem örvendeztetett meg. Amikor legközelebb megkaptuk kölcsön barátunk, a serfőző kocsiját, Warringtonné elhajtattott Kensingtonba, s Gumbo átnyújtotta az óriásnak névjegyeinket, viszonzásul azokért, melyekkel előkelő úrnői megajándékoztak bennünket.

A bárónőnek is volt kocsija, de ritkán jutott eszébe, hogy rendelkezésünkre bocsássa, hanem hagyta, hogy Theo a szolgálójával és a kisbabájával kimenjen az esőben a Clarges Streetre, azzal a gyarló mentegetőzéssel, hogy nem meri megkérni a kocsisát, fogja be a lovakat. De miután hazatérőben feleségemet kétszer is megrémítették durva fickók a Westminster-híd túlsó oldalán, nyíltan megmondtam nénikémnek: megtiltom Theónak, hogy elmenjen hozzá, ha nem viteti őt haza biztonságban; így hát a morgolódnó Jehunak el kellett hajtani a lovait a sötétben. Csak morgott a shillingjeimre: nem tudta, milyen kevés van belőlük. Szegénységünk eléggé illedelmes színben jelent meg. Roknaimnak soha eszükbe sem jutott, hogy segítsenek rajtam, nekem se, hogy panaszkodjam nekik. Nem tudom, hogyan juthattott Sampson néhány guinea-hez, de emlékszem, egyszer hozott nekem hatot, s ezek olyan kapóra jöttek, hogy pénz soha jobbkor egész életemben. Belehajolt Miles úr kis rácsos ágyába, mikor a gyerek aludt, s miután a lelkész elment, megtaláltam a pénzt a kisbaba rózsás kezében. Igen, a Szeretet ér legtöbbet a földön. Sok ilyen jótéteményt jegyeztem föl a szívemben – be-

cses és jóleső, sivatag helyen fakadó forrásokat, kedves, barát-ságos fényeket, amelyek földerítették sötét csüggedésünket.

Ez az érdeemes pap eléggé készségesen hajlandó volt rendelkezésre bocsátani társaságát Madame de Bernsteinnek is, amennyire az igényt tartott rá, akár kártya, akár teológia céljára. Immár sok év óta ismervén öladységét, Sampson láthatta, és velünk is közölte, hogy a bárónő gyorsan hanyatlik; s amikor Madame Bernstein nyilvánvalóan növekvő gyarlóságait említette, s az elkerülhetetlen vég valószínűségét, S. úr nagyon érzelmesen beszélt nekünk annak a szükségéről, hogy felkészüljünk a túlvilágra, valamint ennek a világnak a hívságairól, és a reményről; hogy a másvilág boldogságot tartogat minden megbánó bűnösnek.

– Én mindenképp bűnös voltam – mondta a káplán fejét lehajtva. – Isten a tudója, és imádkozom Hozzá, hogy részesítsen bocsánatában. Sajnos, uram, nénije, a bárónő öladysége nem abban a lelkiállapotban van, ami illenék hozzá, tekintettel a rá váró változásra. Én csak egy szegény, gyarló nyomorult vagyok, és nincs az a rab a Newgate-ben, aki ezt alázatosabban és őszintebben vallhatná be. Mostanában egyszer-kétszer igyekeztem beszélni erről öladységével, de nagyon nyersen elutasított. „Lelkész – mondta –, ha kártyázni jön, az nagyon jó, de hálás lennék magának, ha megkímélne a prédikációitól.” Mit tehetnék, uram? Utóbb nem is egyszer jelentkeztem nála, de Case úr azt mondta, öladysége nem tud fogadni.

Madame Bernstein csakugyan megmondta feleségemnek, akit, mint már mondtam, mindig hajlandó volt fogadni, hogy a káplán tűrhetetlen tónusban beszél, ami pedig a teológiáját illeti, arra megjegyezte:

– Hát nem püspök felesége voltam? Talán szükségem van rá, hogy ez a szegény pára tanítson?

Az öreg hölgy éppolyan türelmetlen volt az orvosokkal, mint a papokkal; azzal az ürüggyel, hogy feleségem gyöngélkedik, és a mi jó Heberden doktorunknak kényelmesebb, ha a Clarges Streeten látogatja meg, mint ha megteszi a hosszú utat a mi lambethi lakásunkig, rávettük H. doktort, vizsgálja meg Theót nagynénink házában, s megkértük, ha lehet, ajánlja fel tanácsát a bárónőnek; Brett asszonnyal, a komornájával leíratuk a pa-

naszait, s a doktor megerősített bennünket abban a véleményünkben, hogy ezek komoly tünetek, és hamarosan itt lehet a vég. Némelykor este eléggé elevenül tudott gúnyolódni, és mulattatni egy egész kis társaságot, de utóbbi időben alig tette ki lábát otthonról. Az aluszékonyság, melyet megfigyeltünk nála, részint azoknak az ópiumos orvosságoknak volt tulajdonítható, amelyeket szedni szokott: ezekkel a kábítószerekkel csillapította állandó fájdalmait. Egy éjszaka, amikor mindketten nála ültünk – Miles urat akkor már elválasztották, s édesanyja ráhagyhatta őt hűséges Mollynk gondjaira –, elaludt a kártya fölött. Csendre intettük a szolgákat, akik bejöttek vacsorára teríteni – még mindig ragaszkodott a bőséges vacsorához, és sem a mi figyelmeztetésünk, sem a doktoré nem bírhatta önmegettartóztatásra –, s csak üldögéltünk ott, mint már sokszor azelőtt is, csöndben várakozván, hogy felébredjen szundításából.

Amikor felriadt, egy ideig mereven rám nézett, babrálgatta kártyáit, aztán megint ölébe ejtette a lapokat, és megszólalt:

– Henry, sokáig aludtam? – Eleinte azt hittem, az öcsém-mel téveszt össze, de gyorsan folytatta, mereven nézett, mint valamilyen nagyon távoli dologra, és azt mondta: – Kedvesem, hiába, nem vagyok elég jó hozzád. Szeretem a kártyát, a játékot, az udvart, és, ó, Harry, te nem tudsz mindent! – Ekkor megváltozott a hangja, fejét fölcszegte. – Az apja elvette Anne Hyde-et, és az Esmondok vére csak van olyan jó, mint bárkié, ha nem királyi vér. Anyu, kérlek, több tisztelettel bánj velem. *Vos sermons me fatiguent; entendez-vous? ... faites place à mon Altesse royale: mesdames, me connaissez-vous? je suis la ...*⁸ – E szavakra rémült, hisztérikus sikolyokba és nevetésbe tört ki, és amikor odasiettünk hozzá, riadtan így szólt: – *Oui, Henri, il a juré de m'épouser, et les princes tiennent parole ... n'est-ce pas? O oui! ils tiennent parole; si non, tu le tueras, cousin; tu le ... ah! que je suis folle!*⁹

S újra kezdődött a szánalmas sikoltozás, nevetés. Mielőtt még

⁸ Fárasztanak a szónoklatai; érti?... Helyet ő királyi fenségének: hölgyeim, megismernek? én vagyok a... (francia)

⁹ Igen, Henry, megesküdött, hogy elvesz, és a hercegek megtartják a szavukat... ugye? Ó, igen! megtartják a szavukat, ha nem, te megölsöd, kuzen: te... ó! de bolond vagyok! (francia)

ijedt emberei bejöhettek a hívására, szegény egyik hangulatából a másikba esett, de mindig ugyanannak a csalódásnak az áldozata volt, hogy én vagyok az eltűnt idő Henryje, aki szeretette őt, s akit ő elhagyott, akinek csontjai távol nyugszanak a Poto-mac partjain.

Feleségem és az asszonyok ágyba fektették szegény hölgyet, én pedig elsiettem orvosi segítségért. Félrebeszél, zűrzavaros összevisszaságban egész éjszaka, ápolónői s az orvos ott ültek mellette. Aztán újabb és újabb adag ópiumtól elaludt. Mire felébredt, szelleme már nem kalandozott el, de beszédmódja megváltozott, s fél karja és oldala megbénult.

Szükségtelen elmondani betegségének fejleményét és végét, vagy akár figyelni élete kihunyó lángját, ahogy fel-fellobbant és pislákol. Öntudata egy darabig megmaradt – s olyankor nem nyugodott, amíg Theo nem ült az ágya mellé –, de aztán megint elkalandozott a szelleme, s szegény, esett teremtes ágyán fekve újra fiatalnak képzelte magát, s összefüggéstelenül beszélt hajdani napjainak eseményeiről és jeleneteiről. Aztán megint Henrynek szólított, felhívott, bosszuljak meg valamilyen sértést vagy megvetést, amelynek eredete – bármit gyaníthattam is – kizárólag az ő megromlott emlékezetében volt.

– Mindig ilyenek voltak – mormolgatta –, sohase szerettek se férfit, se asszonyt, akit cserben ne hagytak volna. *Je me vengerai. O, oui, je me vengerai!*¹⁰ Ismerem mindnyájukat, ismerem mindnyájukat, és elmegyek Lord Stairhez a listával. Nekem ne beszéljete! Az ő vallása nem lehet igaz vallás. Visszatérek anyám vallására, pedig ő nem szeret engem. Sohasem szeretett. Miért nem szeretsz, anyám? Mert annyira rossz vagyok? *Ah, pitié, pitié. O mon père!*¹¹ Gyónni akarok – s ekkor a szerencsétlen megbénult hölgy úgy tett, mintha fel akarna ülni ágyában.

Húzzuk össze az ágya függönyét. Még mindig félelemmel gondolok azokra az elsietett, az ágy mennyezetének árnyában elmormolt szavakra, miközben feleségem sápadtan ült ott, térdén az imakönyvvel, a szolgák zajtalanul jöttek-mentek, odakint az

¹⁰ Bosszút állok. (francia)

¹¹ Ó, kegyelem, kegyelem. Ó, atyám! (francia)

óra tiktakolt, s ütéseivel jelezte a futó időt; a nap sugara Knel-
ler képére esett, amely Beatrixot ábrázolta szépségében, rózsás
orcájával, mosolygó ajkával, hullámzó, gesztenye fürtjeivel, s
szemével, mely mintha az ágyban nyöszörgő, bágyadt alakra
nézne. Egy ideig nem tudtam megérteni, miért várják annyira
nagy-néném szolgálai, hogy elmenjünk. De estefelé belopózott egy
inas, s a komornával sugdosott, s akkor Brett kissé zavartan
arra kért, menjünk le a földszintre, mivel a... a doktor eljön
meglátogatni a bárónőt. Akkoriban nem mondtam meg a fele-
ségemnek, ki volt az a... az a „doktor”, de amikor az illető
úriember elsuhant mellettünk, és felhaladt a lépcsőlkön, rögtön
láttam, hogy katolikus pap. Amikor Theo legközelebb megláto-
gatta szegény hölgyünket, már nem tudott beszélni, meg sem
ismert senkit maga körül, és ilyen öntudatlanul ment kifelé az
életből. Betegsége közben rokonai eléggé buzgón látogattak el
házába, de a bárónő senkit sem akart fogadni, minket kivéve.
De amikor elköltözött, s mindennek végén lementünk a föld-
szintre, ott találtuk összegyűlve a társalgóban a fehér arcú
Castlewoodot, myladyt Kensingtonból és Will urat.

Amikor feltűntünk, mohón néztek ránk. Már éhesek voltak a
zsákmányra.

Amikor nagy-nénénk végrendeletét felnyitották, kiderült, hogy
öt évvel azelőtt kelt, s mindenét, amije csak volt, kedves unoka-
öccsére, a virginiai Castlewoodból való Henry Esmond Warring-
tonra hagyta „gyöngéd szeretettel és emlékezésül a névre, ame-
lyet visel”. Az örökség nem volt nagy. A bárónő jövedelme a
korona által adományozott kegydíjakból származott, úgy látszik
– hogy milyen szolgálatokért, azt nem tudom –, de a kegydíj
persze vele halt, s csak néhány száz font maradt az ékszereken,
csecsebecséken s a Clarges Street-i ház bútorzatán kívül, amely-
nek árverésére egész London eljött. Walpole úr igényt jelentett
be a bárónő képére, de én szabadon bántam Harry pénzével,
amennyiben megvettem a festményt: most a kandalló fölött lóg,
abban a szobában, amelyben írok. Ami az ékszerekből, csipkék-
ből, drágakövekből és régi porcelánból folyt be, melyet néném
gyűjtött – Harry a hagyaték révén több mint négyezer font tu-
lajdonosa lett. Én magam is éltem az alkalommal, és rátettem a
kezemet száz fontra, amely éppen akkor folyt be, amikor egész

tőkém húsz fontra csökkent; a többire váltókat állítottam ki, s azokat elküldtem Henry Esmond kapitánynak Virginiába. Nem is tápláltam volna semmi aggályt, hogy többet vegyek el belőle – mert öcsém sokkal nagyobb összeggel volt adósom –, de azt írta, hogy megint csodálatos alkalma nyílt megvásárolni egy birtokot négerekkel a szomszédságunkban odahaza; s Theo meg én sokkal jobban örültünk, amiért így megalapozhatjuk öcsénk szerencsáját, semhogy le ne mondtunk volna a mi kis követelésünkről. Ami az én vagyoni állapotomat illeti, szegény Harry abban az időben semmit sem tudott róla. Anyám sohasem közölte vele, hogy megszüntette nekem szóló pénzküldeményeit. Harryt tekintélyes összeggel segítette ki, mindennel, amit megtakarított, hogy megvásárolhassa új birtokát; s Theo meg én szívből hálát adtunk, hogy öcsém ügyei jól haladnak.

S milyen furcsán alakultak a mi ügyeink. Milyen különös jó szerencse folytán telt meg újra az erszényünk, amint kiürült! Éppen végére értem a tőkénknek, amikor szegény Sampson elhozta a hat aranyát – amivel ki tudtam húzni az időt mindaddig, amíg esedékes nem lett félèves bérem, mint ifjabb Foker úr nevelőjéé; aztán következett Harry száz fontja, amire én *main basse*-t¹² tettem, az is kisegített minket három hónapon át – hátralékban voltunk a lakbérünkkel, különben a pénz legalább hat héttel tovább tartott volna – s mire ezt a pénzt majdnem teljesen elköltöttük, hát nem épp akkor érkezik egy utalvány kétszáz fontra Jamaikából, tízezer áldás kíséretében ottani drága barátainktól, s gyöngéd szidás a tábornoktól, amiért nem írtunk neki hamarabb szűkös helyzetünkről – amiről csak barátunk, Foker úr révén hallott, aki azonban olyan kifejezésekkel beszélt Theóról és rólam, hogy szüleink büszkébbek lettek a gyerekeikre, mint valaha voltak. Nem lehet változtatni anyámmal való összeveszésemen? Akkor jöjjenek át Jamaikába. Ott bőven van miből élni mindnyájunknak, s őkegyelmessége mint kormányzó, rögtön tudna nekem állást is szerezni. „Jöjjetek hozzánk!” – írta Hetty. „Jöjjetek hozzánk! – írta Lambert néni. – A gyerekeink szegénységben sinylődnek, mi pedig őkegyelmessége hintójában kocsizunk? S az örök tisztelegnek, valahány-

¹² Itt: kézrátevés, lefoglalás. (francia)

szor elhaladunk mellettük? Hát Charley nem hazament hozzá-
tok, a karthauziaktól, annyi szünnapra, s nem ugyanannyi félko-
ronást vágott zsebre szegény George-tól, ugye?" (Valóban ez
volt az igazság, mert hát kihez is ment volna szünnapon, ha nem
a nővéréhez? És mire lett volna jó megmondani a gyerekeknek,
milyen szűkiben vagyunk a félkoronásoknak?) „És ti mindig
olyan jóságosan bántatok vele, ahogy megírta leveleiben is, amik
túlcsordulnak a szeretettől George meg a kis Miles iránt! Ó,
mennyire szeretnénk látni Milest!” – írta Hetty meg a mamája.
– „Ami pedig a keresztpját illeti – írta Het –, aki olyan jó volt
az én drágámhoz meg a gyerekéhez, megigérem, hogy megcsó-
kolom, bármikor is találkozom vele!”

A mi fiatal jötevők azonban sohasem hallhatott róla, milyen
szeretettel és hálával viseltetik iránta családja. Ragyogó arcá-
nak felvillanása a kerítés fölött a mi lambethi házunk előtt,
amint elnyargalt kis lován – ez volt az utolsó, amit valaha is
láthattunk belőle. Karácsonykor egy kosár érkezett hozzánk,
benne egy nagy pulyka és három pár fogoly egy kártyával, ame-
lyen ez állt: *Lötte M. W.* Ennek az ajándéknak a vétele után
levélben mondtunk köszönetet a gyerekeknek, és átadtuk neki hú-
gunk üzenetét is.

Erre a levélre Lady Warringtontól érkezett válasz: azt írta,
kénytelen közölni velem, hogy gyermeke *engedetlenségben* vét-
kezett, amikor engem meglátogatott, s ő most első ízben hallott
erről a látogatásáról. Ismervén az *én* nézeteimet a *szülők iránti*
kötelességről – amire *házasságommal* adtam példát –, nem óhajt-
ja, hogy fia ezeket a nézeteket elsajátítsa. S buzgón remélve,
hogy be fogom látni *jelenlegi életvitelem* tévelygését, maga ré-
széről abbahagyja *e rendkívül kellemetlen témát*, jegyezvén ma-
gát stb., stb. S e kedves üzenetet mintegy mártásként kaptuk
szegény Miles pulykájához, amely a mi újévi családi lakománk
volt. Lady Warrington levele émelyítővé tette vacsoránkat, bár
Sampson meg Charley mulattak rajta.

Ó, istenem! El se múlt az a hónap, kis barátunk elköltözött
közülünk. Vadászatott, s puskáját egy bozóton keresztülhúzva
maga után, a ravasz megakadt egy bokorban, s szegény kis em-
berkét úgy vitték haza apja házába, ahol csak néhány napig élt
még – s kínok és fájdalmak közt hunyt el. Amott, a tiszafák

alatt, látom a sírboltot, amely elfödi, s ahol egy nap bizonyára az én csontjaim is nyugosznak majd. S padunk fölött a templomban gyerekeink gyakran betűzgették szomorúan azt a megható feliratot, melyben Miles megtört szívű apja fejezte ki egyetlen fiáért érzett bánatát és szeretetét.

HARMINCHATODIK FEJEZET

Amelyben Harry megadja magát a közös emberi sorsnak

Ettől kezdve elmúltak felőlem a nehéz idők, s nem kellett többé megküzdenem a szegénységgel. Kis rokonom halála óriási különbséget jelentett e világi kilátásaim szempontjából. Legközelebbi örököse lettem egy értékes birtoknak. Nem volt valószínű, hogy nagybátyámnak és feleségének újabb gyereke születik.

– Az az asszony bármi bűnre képes, csak hogy magát kisemmizze – jelentette ki Sampson.

Valójában azonban Lady Warrington nem volt bűnös semmi ilyesféle aljasságban. Lady Warringtont kegyetlenül sújtotta az őket ért csapás, de vallási tanácsadói arra tanították, hogy úgy tekintse, mint az ég fenyítését, és vesse magát alá az Isteni Akaratnak.

– Míg élt a fia, szíve elfordult a jobbik világtól – mondta neki a papja –, s ladységed túlságosan is csak erre a világra gondolt. Fia szempontjából óhajtott rangot és címet. Földi koronát kért, és talán el is érhetne volna. De mire volna jó az most olyasvalakinek, aki már csak kevés évet tölthet a földön, miféle fontossága lehet, összehasonlítva a mennyei koronával, amelynek ladységed biztos várományosa?

Az eset nem kis feltűnést keltett. Ama rajongó szekta kápolnáiban, amelyhez Lady Warrington fia halála után jobban hajlott, mint valaha, sok olyan prédikációt mondtak el, amely mind erre az eseményre vonatkozott. Távol legyen tőlem kételkedni az útban, amelyen most a gyászoló anya jár, vagy hogy másnéppen tekintsek, mint tisztelettel és rokonérzéssel bármely szeren-

csétlen lelket, aki ott keres menedéket, ahová bűn és bánat és csalódás menekül vigasztalásért.

Lady Warrington még velem is kiengesztelődésre törekedett. Egy évvel az őt ért veszteség után, Londonban lévén, tudtomra adta, hogy látni akar, s én tiszteletemet is tettem nála, ő pedig szokásos kioktató módján erkölcsprédikációt tartott a magam helyzetéről meg az övéről. Csodálkozott a menny akaratán, amely megengedte – és milyen félelmetesen megbüntette! – szegény gyermekének iránta való engedetlenségét – azt az engedetlenséget, amelynek én leszek haszonélvezője. (Úgy látszik, a mi kis emberünk megszegte a parancsot, s anyja tudta nélkül vitte magával a puskáját.) Remélte, hogy ha valaha is a birtokhoz jutok – habár a Warringtonok, hála az égnek, hosszú életű család, kivéve éppen az én apám esetében, akinek életét a nagyon zabolátlan ifjúság kihágásai rövidítették –, de ha valaha is rám száll a családi birtok és a rang, reméli, s imádkozik, hogy jelenlegi életvitelem megváltozzék: hogy szakítsak méltatlan társasággal; hogy szüntessek meg minden kapcsolatot azzal a borzalmas színházzal s szabados látogatóival; hogy arrafelé forduljak, ahol egyedül elérhető a béke, ama szent kötelességek felé, amelyeket, attól tart – nagyon is attól tart –, mind ez idáig elhanyagoltam. Korholását a Szentírásból kölcsönzött nyelvezettel töltötte meg, de azt nem kívánom itt utánozni. Amikor búcsút vettem, átadott nekem egy csomag prédikációt Warringtonné részére, s egy kis zsoldároscopyvet, Dora kisasszony szerezte, kiváló tagja a társaságnak, amelynek a későbbiek folyamán ő meg édesanyja fölesküdt hithirdetői lettek, s aki özvegy édesanyja halála után, három évvel ezelőtt, Bathban feleségül ment ifjabb Juffles úrhoz, egy híres prédikátorhoz.

Szegény hölgy ezek után megbocsátott nekem, de fiunkat látni sem bírta. Amikor már elvesztettük második gyermekünket, nagynéném és lánya eléggé buzgón látogatták a szegény, szenvedő édesanyát, sőt még ide is meghívtak bennünket. Nagybátyám azonban most mindennap megjelent házunkban. Örökig tudott elüldögelni, miközben kisfiunkat nézte. Szüntelenül játékokat meg édességet hozott neki. Azt kérte, hogy a gyerek ne vezze őt keresztapának. Amikor saját bánatunkat éreztük – olykor huszonöt év elmúltával is éppolyan szorongatóan tud fájni,

mint azon a napon, amikor elvesztettük kicsikénket –, amikor saját bánatomat éreztem, együtt tudtam már érezni az övével is. De feleségem megsajnálta már akkor is, még mielőtt megismerte, mi az: elveszteni saját gyermekét. Az édesanya féltő szíve már megsejtette, milyen kint érez a fájdalomtól sújtott apa; az enyém önzőbb, s csak a tapasztalatból tanulta meg a számközlést, s nagybátyámmal csak kisbabám koporsója mellett békültem ki.

Szegény ember elküldte kocsiját a szerény temetési menetbe, s aztán elvitte sétálni a kis Milest, az szüntelenül fecsegett vele, új fekete ruhája fölött érzett örömeiben megfélekedezett minden bánatáról, s élvezte a szabad levegőt. Mennyire fáj a gyerek ártatlan fecsegése az anya szívének! Kívánhatjuk-e, hogy szívünknek ama sebe begyógyuljon? Oly jól ismerem feleségem arcát, hogy mai napig is meg tudom mondani, amikor néha annak a kicsikének az elvesztésére gondol. Ez már nem annak a rég történt elválásnak a fájdalma, hanem kapcsolat egy lélekkel, akit szeretünk a mennyekben.

Nem sokkal ezután visszatértünk fényesebb lakásunkba, Bloomsburybe, s az én ifjú csemetém, akit nem nevelhettem tovább, s aki nagy barátságra gyúlt Charley iránt, a karthauziak iskolájába iratkozott, ahol barátjának volt gondja rá, hogy ne kapjon több verést, mint ami jót tesz neki, s ahol – kétségkívül magántanítójának kiválósága következtében – jó helyet szerzett s tartott meg magának. S annyira megszerette az iskolát, hogy azt mondja, ha valaha fia lesz, azt is ebbe a szemináriumba küldi.

A csemetémet pedig azon okból nem tudtam tovább nevelni, mert más dologom akadt. Mivel nagybátyám – akinél odaadóbb támogatója nem volt a kormánynak, csak azt csodálom, hogy a miniszter bármit is adott neki, amikor pedig teljesen bizonyos lehetett a szavazatában – teljesen kibékült velünk, azt hiszem, Miles úr kedvéért, befolyását felhasználta unokaöccse és örököse érdekében, s abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy megjelent a kinevezésem a hivatalos lapban, mint öfelsége meghatalmazottja a bérkocsiengedélyek kiadása terén, amely állást, merem állítani, becsülettel töltöttem be, amíg egy vitám a miniszterrel – amelyről lesz említés a maga helyén – meg nem

fosztott ettől a megbízatásomtól. Okleveletem is megszereztem a Temple-ben, s megjelentem a Westminster Hallban talárban és parókában.

Azonkívül ebben az évben jó barátomnak, Foker úrnak dolga akadt Párizsban, nekem pedig abban az örömben volt részem, hogy elkísérhettem őt oda, ahol *à bras ouverts*¹ fogadott az én kedves amerikai védelmezőm, Monsieur de Florac, be is mutatott előkelő családjának, s a főváros művelt társaságának sokkal nagyobb részével ismertetett meg, mint amelynek látogatására időm maradt; mert becsületézésem nem engedte, hogy elhagyjam kedves pártfogómat, Fokert, akinek főleg a burzsoázia körében akadtak ismerősei, elsősorban Monsieur Santerre,² egy nagy párizsi serfőző, egy gazember, aki azóta sokkal inkább vérben, mint sörben ért el eredményeket. F. úrnak szüksége volt az én tolmácsi szolgálataimra, én meg nagyon is örültem, hogy igénybe veszi őket, s így valamelyest vissza tudom fizetni irántam tanúsított jóságát. Feleségeink időközben Foker úr új villájában laktak, Wimbledonban, s voltak oly kedvesek és azt mondták, mulattatják őket azok a *Párizsi levelek*, melyeket én írtam és küldtem el nekik, akkoriban a követségen szolgáló kiváló barátom, Hume³ úr útján, s amelyeket később csinos kis kötetben ki is adtak.

Miközben nyugodtan intéztem Londonban jelentéktelen hivatali kötelességeimet, megkezdődtek a zavarok, amelyek a gyarmataink és az anyaország közti nagy szétválásban végződtek. Amikor Grenville⁴ úr javaslatot tett a maga bélyegilletékére, azt mondtam feleségemnek, hogy ez a rendelet óriási elégedetlenséget fog odahaza kiváltani, mert mi azon vagyunk, hogy olyan sokat kapjunk Angliától, és olyan keveset fizessünk vissza, amennyit csak lehet; de annyi bizonyos, hogy én ugyan meg nem

¹ Tárt karokkal. (francia)

² Antoine-Joseph, Santerre serfőzőből lett francia forradalmár és tábornok. A királyi család kivégzésében nagy szerepe volt.

³ Hume, David (1711–76) – skót filozófus, történetíró. 1765-ben a párizsi angol követségen dolgozott.

⁴ Richard Temple Grenville (1711–79) angol politikus, főpecsétőr; a bélyegilleték-törvényt, amely az amerikai gyarmatok helyzetét súlyosbította, 1766-ban adták ki.

éreztem előre azt a példátlan haragot, amit ez a terv kiváltott. Úgy voltunk ezzel, mint ahogy általában családok és egyének lenni szoktak. Űrügyet kerestek a viszályra; igazi oka hosszú civódásokban és korábbi ellenségeskedésekben keresendő. Sok ostoba követelés és zugzsarnokoskodás, az angolok szokásos pimaszsága minden idegennel, minden gyarmattal s általában mindazokkal szemben, akik azt merik gondolni, hogy az ő folyóik is érnek annyit, mint a mi Abanánk és Pharparunk, természetes bátorsága olyan embereknek, akiket sértett a mi hatalmaskodó, uralomra vágyó természetünk – ez veszítette össze Angliát a gyarmataival; s az Angliában dívó rendszer elképesztő baklövésai olyan végeredményre juttatták a viszályt, amin magam részéről csöpp kedvem sincs siránkozni. Ha London helyett Virginiában lettem volna, nagyon valószínű, hogy a tartományok oldalára álltam volna, már csak merő ellenzékiegből is Castlewood elszánt úrnőjével szemben, aki éppúgy lázadásba hajszolt volna engem, mint Anglia e gyarmatokat. A bélyegtörvény okozta-e a forradalmat? Hiszen ez az adó nem volt nagyobb, mint amit Angliában szívesen megfizettek. Tíz évvel azelőtt, amikor a franciák behatoltak területünkre, s otthonról kértünk segítséget, akkor is fellázadtak volna a gyarmatok ennek az adónak a megfizetése ellen? Nem tekintik-e a legtöbben az adóbeszedőt természetes ellenségüknek? Ezer meg ezer bátor lelkű és derék ember fordult Amerikában az angolok ellen, de még több volt, aki hasznót keresett a viszályban, vagy magánokokból bocsátkozott bele. Kijelentem, most már nem tudom, hogy az én okaim önzők voltak-e vagy hazafiasak, azt sem, hogy melyik félnek volt igaza, vagy hogy talán egyiknek sem volt. De abban bizonyos vagyok, hogy mi, Angliában, nem tehattünk egyebet, mint hogy végigküzdjük a harcot, mégis hiszem és esküszöm, hogy miután elvesztettük a csatát, a vesztés az első és természetes megbántódás után semmiféle nehezteletést nem érzett.

Mi hajtotta Hal öcsémet, hogy Virginiából – melyet, úgy látszott, nagyon kedve ellenére hagy el – olyan lángolóan hazafias leveleket írjon? Az én kedves, jó öcsémet mindig irányította valaki; én, amikor együtt voltunk – olyan elképzelése volt szellemességemről és bölcsességemről, hogy ha azt mondtam, szép

idő van, úgy elgondolkozott ezen a megfigyelésen, mintha a hét bölcsek egyike mondtá volna –, ha pedig távol voltam, akkor valamilyen más nagyokos. Ki sugallta ezt a szilaj hazafiságot, ezeket a lángoló leveleket, amelyeket Londonba küldött nekünk?

– Madame Esmond ellen lázong – mondtam én.

– Valamilyen gyarmati irányítója van... talán az a hölgy – célzott rá a feleségem.

Hogy ki „az a hölgy”, Hal nem mondta meg nekünk, sőt arra kért, soha ne is célozzak leveleimben erre a kényes tárgyra, „mert Madame mindet látni óhajtja, én pedig egy szót sem óhajtok szólni, *tudod már miről*, a kellő pillanatig”, írta. Szeretnem is lehet nagyobb annál, mint amelyet levelei tanúsítottak. Amikor meghallotta – attól a tájékoztatójától, akit már említettem –, hogy rendkívüli szorongatottságunk közepette nem tartottam vissza nagynénje hagyatékából többet, mint száz fontot, el akarta zálogosítani a birtokot, amelyet éppen megvásárolt; s nem egy veszekedése volt anyjával az én érdekemben, és sokkal nagyobb nyíltsággal mondta meg véleményét, mint ahogy én valaha is merészeltem volna. Madame Esmond dühös szemrehányásaiig – amikor is hálátlansággal vádolta őt, miután olyan sokáig fáradozott és takarékoskodott érte – szegény fiú nem is tudta, hogy anyánk beszüntette az én támogatásomat, hogy az ő érdekeit mozdítsa elő; és mire ennek híre elérkezett hozzá, már megvette a birtokot, én pedig szerencsésen túl voltam nélkülözéseimen.

Takarékos szülőanyánk jegyzeteivel ellátva, zsinórral összefűzve eltett minden papírdarabkát, amit valaha is írtunk. Mi, fiúk, azonban sokkal gondatlanabbul bántunk egymás leveleivel, különösen én, aki talán kissé le is néztem öcsém irodalmi működését, de feleségem nem ilyen fölényes, s nem kis számban őrizte meg Harry leveleit, valamint annak az anyagi lénynek a leveleit is, akiről nemsokára testvérünknek neveztünk.

– Ha elgondolom, hogy kit választott, és kit kaphatott volna meg! Ó, ez szörnyű! – kiáltotta feleségem, amikor megkaptuk azt a nevezetes levelet, amelyben Harry első ízben közölte velünk ideáljának a nevét.

– Nagyon csinos kislány volt, amikor elutaztam hazulról, most már talán tökéletes szépség is lehet – jegyeztem meg, ami-

kor végigolvastam a leghosszabb levelet, amelyet Harry valaha is írt magánügyben.

– De hát hasonlítható-e az én Hettymhez? – kérdezte Waringtonné.

– Már megegyeztünk benne, angyalom, hogy Hetty meg Harry nem lettek volna boldogok egymással – feleltem.

Theo megcsókolta férjét.

– Bár megpróbálták volna, drágám – mondta sóhajtva. – Félttem, hogy... hogy Hetty dirigálja majd, tudod, mert azt hiszem, az ő esze különb. De abból, amit itt olvasok, úgy látszik, az új hölgy átvette a parancsnokságot szegény Harry fölé – s ezzel átnyújtotta nekem a levelet.

Az én drága George-omat biztosan előkészítették korábbi leveleim arra a mostani közlésemre, hogy bizonyos hölgy meghódította szívemet, amelyet cserébe adtam valami végtelenül értékesebbért, tudniillik az ő szívéért. Itt ül most mellettem, miközben ezt a levelet írom, s ha nincs benne helyesírási hiba, amilyeneken gyakran szoktál nevetni, csak azért van, mert kéznél van az én csinos szótáram, amelyik nem hibáz a leghosszabb szóban sem, sem b á r m i m á s b a n, mivel véleményem szerint maga a t ö k é l e t e s s é g.

Mivel Madame Esmond megnézte minden leveledet, azért írtam, hogy ne tégy célzást bizonyos kényes ügyre – de most már n e m t i t ö k, mert tud róla az egész ország. Nem George úr volt egyetlen tagja családuknak, aki titkosan kötött házasságot, s akit megszidott érte az anyja. Mint engedelmes öccse k ö v e t t e m p é l d á j á t, és most elmondom neked, hogyan következett be ez az óriási esemény.

Alighogy hazaértem, már láttam, hogy eldőlt a s o r s o m. Nem akarom elmondani neked, milyen szép lett Fanny Mountain kisasszony, mialatt én Európában voltam. Ő azt mondja, hogy te s o s e m f o g o d e z t e l h i n n i, én pedig örülök ennek, mivel ő az egyetlen dolog az életben, amit irigyelnék az én drága bátyámtól.

Hogy sem Madame Esmond, sem m á s i k anyám – aki most Mountainné – nem vette észre kölcsönös vonzódásunkat, nagy csoda –, s csak úgy magyarázható, ha feltételezzük,

hogy a szerelem a többieket teszi vakká. Az én szerelmem Fanny iránt csak növekedett, amikor láttam, hogyan bánik vele Madame Esmond, aki nagyon szigorú és gögös volt hozzá, de ezt az én szerelmem teljesen angyali szelidséggel tűrte (ezt megmondom, pedig azt parancsolja, hogy ne írjak ilyen ostobaságokat). Alig részesült jobb bánásmódban, mint bármely házicseléd – sőt, a négereink sokkal szabadabban beszélhetnek Madame Esmond előtt, mint az én Fannym valaha is.

És mégis az én Fannym azt mondja, nem bánja már madame barátságtalanságát, mivel anélkül valószínűleg sohasem lettem volna az, akije most vagyok. Ó, drága bátyám! Ha visszaemlékszem, milyen nagy volt a te jóságod, hogy szükségemben kifizetted adósságaimat, és kiszabadítottál a börtönből; s hogy szegénységben éltél, ami soha meg nem történt volna, ha nem az én hibámból; hogy visszafizethetted volna magadnak jogos követelésedet velem szemben, és nem tetted, mert az én érdekemet elébe helyezted saját kényelmednek, kétségbe kéne esnem ekkora jóságnak a gondolatára is; és vajon nem kell-e hálásnak lennem az égnek, amely ilyen feleséget és ilyen fivért adott neked?

Amikor megírtam neked azt a kérésemet, hogy küldd el a pénzt, amit a nagynéném hagyott rám, amire csakugyan sürgősen és a legelőnyösebb alkalomból volt szükségem, fogalmam sem volt róla, hogy te magad szegénységtől szenvedsz. Hogy te, családunk feje iddíg lesüllyedjél, és egy sertőző fiának légy a nevelője! – hogy könyvkereskedőknek kellett írnod (már amennyiben nem saját tehetséged ösztönzött rá), soha eszembe sem jutott, amíg meg nem jött hozzánk Foker úr levele, és azt se mutatták volna soha meg nekem – mert madame titokban tartotta –, ha az a viszály ki nem pattan közöttünk.

Amikor szegény Tom Diggle birtokát és négereit eladták, Tom pazarlásának és kártyaveszteségeinek, valamint már apja adósságainak következtében – Madame Esmond látta, itt a nagy alkalom, hogy gondoskodjon rólam, és hogy hat-ezer font fejében a farmért és az ingóságokért, olyan szép birtok tulajdonába jutnék, amilyen ebben az országban a leg-

több kisebb fiúnak jut. Elégge közel fekszik Richmondhoz, Kent és a Hanover Court House között – az udvarház elegancia tekintetében nem hasonlítható a miénkhez Castlewoodban, de a föld kitűnő, és az emberek rendkívül egészségesek.

Itt a második alkalom, mondta Madame Esmond, amilyen talán soha többé nem adódik. Az én tiszti rangom eladásával, meg az ő megtakarított pénzével a birtok árának több mint a felét kifizethetném, a többit pedig megkaphatnám jelzálogkölcsönre; habár itt, ahol szűkösen van csak pénz, ez nehéz lett volna és drága. A helyzet így állván, s még hozzá, hogy új rokonunk, Van den Bosch úr ellenünk tett ajánlatot (az ügynöke dühöng, hogy megvettük a birtokot az orra elől), éppen kapóra jött nagynéném hagyatéka. És most tulajdonosa vagyok egy jó háznak meg négereknek itt, szülőházamban, kétségkívül meghívának majd a Parlamentbe, és azt remélem, hogy drága bátyámat és családját saját fődelem alatt láthatom vendégül. Saját kandallóm mellett ülni, saját lovaimon lovagolni, saját kutyáim mögött, jobb, mint katonáskodni, most hogy vége a háborúnak, s nincsenek már franciák, akikkel verekedni kell. Valójában Madame Esmond azzal a föltétellel adta ide a megtakarított 1750 fontját, hogy lépjek ki a hadseregből, és éljek idehaza. Azt mondta, elvesztette egyik fiát, akinek úgy tetszik, hogy színdarabokat írjon, és Angliában éljen – maradjon a másik mellette, odahaza.

De miután megvásároltuk a birtokot, s hazaküldtem eladásra tiszti okmányaimat, anyám azt akarta, vegyek feleségül valakit az ő választása, de semmiképpen sem az enyém szerint. Emlékszel még Betsy Pitts kisasszonyra Williamsburgben? Semmi esetre sem szépitett rajta, hogy arca csupa heg lett a himlőtől, és bár Madame Esmond azt mondja, hogy az ifjú hölgy minden erénnyel ékes, be kell vallanom, nekem nem tetszenek az erényei. A szeme sem áll jól, egyik lába kurtább a másiknál; és ő, bátyám, sohase vetted észre kistűi korunkban Fanny bokáját? Szébbet sohasem láttam az operában sem.

Mármost, amikor megállapodtunk benne, hogy kilépek a hadseregből, bizonyos kedves leányzó (sejted-e, hogy hívják?) egy napon, amikor kettesben maradtunk, boldogságában olyan

könnyekben tört ki, hogy lehetetlen volt végtelenül meg nem hatódnom a rokonszenvétől.

– Ó! – mondta. – Hát azt hiszi, uram, az a gondolat, hogy az én tisztelt jötevő asszonyomnak fia csatába megy, nem tölt el rémülettel? Ó, Henry úr, hát azt hiszi, nekem nincs szívem? Vagy azt képzei, amikor George úr ment Braddockkal, nem imádkoztunk érte? És amikor maga volt Wolte úrral... ó!

A kedves teremtés ekkor szeméhez emelte keszkenőjét, s alig tudta eltitkolni mamája elől, aki belépett, hogy éppen sirt. De a kedves Mountainné kijelentette, hogy ha ábrándozott is ilyesmiről, ha tiikon imádkozott is érte (ezt most bevallja), soha egy percig se hitt benne. Éppoly kevésbé hitte volna el az én jó anyám, aki úgy gondolta, hogy San Lintot, a richmondi patikus segédje volt Fanny ideálja – egy ostoba tickó, akit majdhogya bele nem dobtam a James folyóba.

De amikor eladtam a tiszti rangomat, és megvettem a birtokot, mi mást nem tesz Fanny, mint hogy mélységes mélabúba esik? Egy nap sirva találtam őt anyja szobájában, ahol a két hölgy azzal foglalkozott, hogy kalapokat szabott a négerimnek.

– Micsoda! A kisasszony sír? – kérdeztem én. – Talán anyám megszidta?

– Nem – mondta a drága hölgy –, Madame Esmond ma kedves volt.

Könnyei csorognak egy kokárdára, amelyet éppen Sady kalapjára varr, mert Sadyból főlovász lett.

– Akkor hát, kisasszony, miért olyan piros az a kedves szeme? – kérdeztem.

– Mert fáj a fogam – felelte –, vagy mert... mert bolond vagyok. – Itt aztán nyílt zokogásba tört ki. – Ó, Harry úr, ó, Warrington úr! Maga itthagya minket, és ez nagyon jól van így. Elfoglalja azt a helyet a mi országunkban, ami magához illik. Itthagya minket, szegény nőket, magányosan és védtelesen. Néha-néha majd meglátogat bennünket. És amikor boldogságban és dicsőségben él, és a vidám barátaival mulat, eszébe jut-e a maga...

De nem tudta tovább mondani, és fél kezével elfödte arcát, mivel, be kell vallanom, a másik kezét én ragadtam meg.

– Édes, drága Mountain kisasszony! – szóltam. – Ó, bár hihetném, hogy mert tőlem kell elválnia, azért könnyezik az a gyönyörű szeme! Ó, hiszen akkor, azt hiszem, majdnem egészen boldog lennék! Hát nézzen azzal a szép szemével a maga...

– Ó, uram! – kiáltott fel az én tündérem. – Ó, Warrington úr, gondolja meg, ki vagyok én, uram, és kicsoda maga! Jusson eszébe, micsoda különbség van kettőnk között! Engedje el a kezemet, uram. Mit szólna Madame Esmond... ha... ha...

Ha micsoda, azt nem tudom, mert ekkor anyánk már bent is volt a szobában.

– Hogy mit szólna Madame Esmond? – kiáltott fel. – Azt szólná, hogy maga hálátlan, hamis, ravasz kis...

– Madame! – szóltam közbe.

– Igen, hálátlan, hamis, ravasz kis némbor! – kiáltotta anyám. – Szégyellje magát, kisasszony! Mit szólna Lintot úr, ha látná, hogy a kapitányra vetette a szemét! Ami pedig téged illet, Harry, nem tűröm, hogy ide magaddal hozd a kaszárnyai szokásaidat. Ez egy keresztény család, és légy szíves, vedd tudomásul, hogy az én házam nincs berendezve kapitányokra meg a nőikre!

– A nőikre, anyám! – mondtam én. – Úristen, csak nem mered Mountain kisasszonyt így nevezni? Mountain kisasszonyt, a legtisztább nőt a világon?

– A legtisztább nőt a világon! Hihetek-e a fülemnek? – kérdezte Madame, és nagyon sápadt lett.

– Úgy értem, ha egy férfi vonná kétségbe a tisztességét, kihajítanám az ablakon – mondtam erre.

– Úgy érted, hogy te... a te anyád fia... tisztességes szándékkal udvarolsz ennek a lánynak?

– Nem is merészelne mással! – kiáltott az én Fannym. – És senki más asszony nem merne így gondolkodni, csak ön, madame!

– Ó, nem is tudtam, kisasszony! – mondta anyám, és nagyon előkelő bókot vágott ki előtte. – Nem tudtam, hogy

milyen megtiszteltetésben készül részesíteni családunkat! Szóval, az a szándéka, hogy házasságot köt velünk? És jól értem, Warrington kapitány: Mountain kisasszonyt mint a menyemet akarja bemutatni nekem?

– Látszik, madame, hogy nincs védelmezőm, különben nem merne így megsérteni! – kiáltott fel az én szegény áldozatom.

– Azt hittem volna, hogy a patikusi védelem kielégítő! – felelte anyám.

– De én nem hiszem, anyám! – ordítottam, mert nagyon dühös voltam. – És ha Lintot bármi szabadságot enged meg vele szemben, a tulajdon mozsártörőjével zúzom be a fejét!

– Ó! Ha Lintot visszavonta ajánlatát, akkor, úgy látom, hallgatnom kell. De erről a körülményről nem tudtam. Ide jött, mint én feltételeztem, azért, hogy a kisasszonynak udvaroljon; mi mindnyájan egyenrangú *partie*-nak gondoltuk, és én biztattam is a házasságra.

– Azért jött, mert fájt a fogam! – kiáltotta az én aranyom (és csakugyan volt egy *borzasztó rossz* foga. És Lintot ki is húzta, és most aztán nincs vége az asszonyok gyanúsításának és rágalmazásának).

– Mi sem természetesebb, mint hogy feleségül vegye a hávezetőnőm lányát... nagyon megfelelő *partie* volt – folytatta madame, és burnotót szippantott a szelencéjéből. – De bevallom – tette hozzá, újra támadva –, nem vettem észre, hogy ki akarta kosarazni a patikust a fiam kedvéért!

– Maradjon békén, az ég szerelmére, maradjon békén, Warrington úr! – kiáltotta az én angyalom.

– Kérlek, fiam, mielőtt végleg határozol, nem volna jobb, ha jobban körülnéznél a háznépem között? – kérdezte madame. – Dinah szép magas lány, és nem is egészen fekte: Cleopatrát odaigértük Ajaxnak, a kovácsnak, igaz, de tudod, fel is bonthatjuk az eljegyzést. Ha egy patikussal fel lehet bontani, egy kováccsal miért nem? Martak, a felesége megszökött...

Ekkor, bevallom, kedves bátyám, káromkodásba törtem ki. Nem tehetek róla, de időnként, ha egy férfi dühös, a káromkodás nagy megkönnyebbülés számára. Akármilyen legyek, de megörültem volna, ha nem káromkodhatok.

– *Átkozódás, istenkáromlás, hálátlanság, engedetlenség* – mondta anyám teknősbéka botjára támaszkodva, majd meglengetve a botot, valahogy úgy, mint valami királynő egy színdarabban. – Ez az én jutalmam – mondta. – Ó, ég, mit tettem, hogy ilyen borzasztó büntetést érdemlek? Vagy úgy teszszik neked, hogy engem látogass meg apám bűneiért? Honnan örökölték gyermekeim a gögjükét? Én talán gögös voltam fiatalkoromban? Amikor apám azt mondta, menjek férjhez, talán vonakodtam? Eszembe jutott-e valaha is, hogy ne fogadjak szót? Nem, fiam. Az én hibám az volt, és ezt most bevallom, hogy a szeretetem kizárólag neked szólt, talán a bátyád rovására is. – (És csakugyan, bátyám, van valami igazság abban, amit madame mondott). – Elfordultam Ézsau-tól és Jákobon csüngtem. És most itt a jutalmam! Hívságos gondolataimat e világra és e világ méltóságaira fordítottam. Az volt a becsvágyam, hogy fiamat világi rangra emeljem. Fáradoztam, takarékoskodtam, hogy világi gazdagságot biztosíthassak neki. Igaztalanul megfosztottam nagyobbik fiamat a jussától, hogy a kisebbik vegye hasznát. És ő, most meg kell érnem, és saját szememmel kell látnom, hogy a tulajdon házvezetőnőm lányát csábitja el a tulajdon fedelem alatt, és az én igazságos haragomra káromkodásokkal és átkozódásokkal felel!

– Én nem igyekszem senkit sem elcsábitani, madame! – kiáltottam fel. – És ha káromkodtam vagy átkozódtam, bocsánatot kérek, de maga képes volna egy szentet is káromkodásra ingerelni. Nem tűröm, hogy ennek az ifjú hölgynek a jó hírét bárki is kétségbe vonja... Nem, még a saját anyám sem, és senki élő ember. Nem, kedves Mountain kisasszony! Ha Madame Esmond kegyeskedik azt mondani, hogy tisztességtelenek a szándékaim maga iránt... hadd lássa ebből az igazat! – S e szavak közben térdre borultam, s megragadtam imádatra méltó Fannym kezét. – És ha elfogadja ezt a szívét és kezét, kisasszony – szóltam –, a magáé örökre!

– Azt mindenesetre tudom, hogy maga, uram – mondta Fanny előkelő meghajlással –, sohase szólt hozzám egy tisztetlenség szót, és soha semmiféle kétsége nem volt az én tisztességemben. És bízom benne, hogy az egész világon egyedül

Madame Esmond lehet rólam ilyen véleménynel. Azok után, amiket ladységed mondott rólam, természetesen nem maradhatok tovább a házában.

– Természetesen, madame, ez nem is állt a szándékomban, és minél hamarabb megy el innen, annál jobb! – kiáltotta anyánk.

– Ha anyám elkergeti a házából, kisasszony, az enyém rendelkezésére áll – mondtam én, és mélyen meghajoltam előtte. – Most már majdnem készen áll. Ha elfogadja, és hajlandó benne lakni örökre, a magáé! És mivel Madame Esmond megsértette a becsületét, engedje legalább, hogy én mindent megtegyek, ami hatalmamban áll, hogy kárpótoljam érte!

Nem tudom pontosan, mit mondtam még, mert képzelheted, nem kevésbé voltam izgatott és feldúlt e jelenettől. De ekkor belépett Mountainné, s az én drága Fannym anyja karjára borult, és az ő vállán sírta ki magát, miközben Madame Esmond leült a karosszékébe, s felfelé nézett ránk. Miközben én elmondtam történetünket Mountainnének – akinek, szegénynek, halvány fogalma sem volt róla, nem bizony, hogy Fanny kisasszony meg én a legcsekélyebb vonzalommal is viseltünk egymás iránt –, hallhattam, amint anyánk még mindig mondogatja magában:

– A bűnöm miatt ér ez a büntetés!

Mármost eleinte nem tudtam, mit ért anyánk az ő bűnén, és tulajdonképpen nem is nagyon figyeltem, mit mond, mert hiszen ismered a szokását, és tudod, amikor dühös, mindig szeret prédikálni. De Mountainné elmondta később, amikor beszélgettünk, már a fogadóban, ahová a hölgyek azonnal elköltöztek minden cókémókjukkal együtt – mert nemcsak hogy nem akartak madame házában maradni azok után, ahogy beszélt róluk, hanem anyám is eltökélte, hogy úgyszintén elmegy. Összehívatta cselédjeit, s hírré tette azt a szándékát, hogy azonnal hazamegy Castlewoodba; bevallom neked, borzasztó fájdalommal láttam, amint a hatlovas családi hintó elgördül, s utána sok-sok rabszolga öszvéren, lóháton, amit én meg Fanny a fogadó ablakának függönyén keresztül néztünk.

Azok után a szavak után, ahogy madame beszélt az én makulátlan Fannymról, lehetetlen volt, hogy a szegény kislány és

édesanyja a házukban maradjanak; sőt, M. azt mondta, vissza akar menni rokonaihoz Angliába; s minthogy egy hazafelé készülő hajó a James folyóban horgonyzott, odament, és alkudozott a kapitánnyal, annyira el volt rá szánva, hogy elutazik az országból, s annyira nem gondolt rá ő maga sem, hogy házasságot hozzon létre köztem és az én angyalom között. De a kajütöt szerencsére lefoglalta egy észak-karolinai úriember és családja, és mielőtt a következő hajó vitorlát bontott, az, amely e levelet viszi az én drága George-omnak, beleegyeztek, hogy nálam maradnak. A szomszédságnak majdnem valamennyi hölgye ellátogatott már hozzájuk. Ha majd az esküvő végbement, remélem, Madame Esmond is megbékül. Az én Fannym apja angol tiszt volt, és a mi apánk se volt ennél több. Egy napon, majd ha megadja az ég, ellátogatunk Európába, azokra a helyekre, ahol az én mustom kiforrt, és hol annyi bolondságot követtem el, amelyekből aztán az én kedves bátyám mentett ki engem.

A hölgyek üdvözlétüket és tiszteletüket küldik, neked is, nővéremnek is. Azt halljuk, Lambert tábornok ökegyelmességét nagyon szeretik Jamaikában; írok is majd ottani kedves barátainknak, közölve velük boldogságomat. Drága bátyám is bizonyára részt vesz benne, s üdvözli az örökké hálás és szerető

H. E. W.

P. S. Amíg Mountainné meg nem mondta, annyi fogalmam sem volt róla, mint a hallálnak, hogy Madame E. beszüntette a neked szóló átutalásait, azonkívül olyan sokat kifizetést vezet – majdnem 1000 fontot, mondja Mountainné – a virginiai birtokra szállított árukért stb. Aztán hátra van még annak a költsége is, amikor kihoztál a börtönből, amiért adósod vagyok egész szívemmel. Írj rám ki váltókat, kérlek, drága bátyám, bármely összegre, láttira Horn és Sandon uraknál Williamsburgben, b i z a l m a s s a n, akik ebből az alkalomból egy 225 fontos váltót küldenek neked, amelyet Londoni ügynökeik a bemutatónak kifizetnek. Kérlek, ne nyugtázd ezt a válaszódban, mivel semmi értelme nőket számadásokkal zaklattni. És az öt fontért vegyél egy

*főkkötőt kedves nővéremnek, vagy ami tetszik neki, meg egy
játékot is az unokaöcsémnek*

Hal bácsitól.

Ennek az okmánynak áttanulmányozása után arra a következtetésre jutottunk, hogy a hölgyek ellenőrizték szegény Halom levelének stílusát és helyesírását, de az utóirat tudtuk nélkül lett hozzáillesztve. És sajnos, arra is következtettünk, hogy a virginiai földesúr női uralom alatt él – mint már előtte is Herkules, Sámson és *fortes multi*.⁵

⁵ Sok erős ember. (latin)

HARMINCHETEDIK FEJEZET

Inveni portum¹

Azt hiszem, anyám aligha örülhetett különösebben, amikor meghallotta, hogy állást kaptam odahaza. Talán azért vonta meg a támogatását, hogy kiéheztessen a megadásig, s kényszerítsen, hogy családommal együtt visszatérjek Virginiába, a tőle való függésbe. Soha, halála napjáig sem került sor közöttünk magyarázatra erről az anyagi egyenetlenségről. Ő megvonta tőlem járadékomat, én nem szóltam egy szót sem, de sikerült megélnem a segítsége nélkül. Soha nem hallottam róla, hogy megbánta volna igazságtalanságát, vagy akár elismerte volna – kivéve abból, amit Harry titkon közölt velem. Később, amikor már találkoztunk, Madame Esmond olyan gyöngéden viselkedett a feleségemmel, s olyan rendkívüli tiszteletet és szeretetet tanúsított iránta, hogy ezzel talán hallgatólag értésemre akarta adni: beismeri, hogy nem volt igaza; de nem mentegetőzött, és én erre nem is tartottam igényt. Miután gondoskodott Harryről – akinek jólétére nem irigykedhettem –, anyám minden takarékoskodása és gazdasági terve az én érdekemet szolgálta, aki örököse voltam. Volt idő, amikor néhány guinea-nek jobban hasznát vehettem volna, mint sok száznak, amelyhez majd akkor jutok hozzá, ha már nem lesz rá szükségem; de amikor Madame Esmond meg én találkoztunk, a szűkösség korszaka rég-es-rég elmúlt; nem kellett alantas megtakarításokat kieszelnem, sem pedig sajnálnom az orvostól a honoráriumát: bőviben voltam a pénznek, s anyám csak növelhette ezt a bőséget. Ma-

¹ Találd meg a kaput. (latin)

gában bizonyára szenvedett, ha arra gondolt, hogy az én gyerkeim éhesek voltak, és ő nem adott nekik enni, és hogy idegenek könnyítettek a nélkülözésen, amelytől gőgös szíve elfordította. Gőgös? Gőgösebb volt-e nálam? Egy szelíd, kimagyarázkodó szó békét teremthetett volna köztünk évekkel előbb, mintsem kibékültünk; de én soha nem akartam kimondani, és ő sem akarta. Ha igaztalan vagyok, és erre később rájövök, szívesen kérek bocsánatot; de ezzel csak saját büszkeségemnek szolgáltatok elégtételt, és magam előtt mentegetőzöm, amiért magam ellen vétkeztem. És ezért gondolom – tekintettel erre a fontos személyiségre, az *egó-ra*² –, aligha tudnék odáig lealacsonyodni, hogy aljasságot kövessek el. Mit éreznek azok, akiknek az élete – és sok embernek az élete ilyen – csupa hazugság, cselszöves és kibúvó? Miféle társaságba kerülnek, ha egyedül maradnak? Az életben naponta megfigyelhetek olyan embereket, akiknek minden mosolya mesterkéeltség, minden pillantása képmutatás. Álarcot hord-e az ilyen a magányában is, a saját lelkiismerete előtt is? Amikor hajlandó vagyok elnézni egy sértést, ez sajnos nem a keresztény megbocsátás szellemében történik: azért van, mert megengedhetem magamnak, hogy elengedjem az adósságot, megvetésből nem ragaszkodom a kiegyenlítéséhez. Ismertem – és talán próbára is tettem – életemben egy-két anygali lelket, akinek nem okoz nehézséget a megbocsátás – mintha csak egy növény természetesen nőne ki a talajából. Én, mondom, elnézni tudok, megbocsátani nem. Nem tudom, mi, gőgösek, nem vagyunk-e gőgösek arra, hogy gőgösek vagyunk?

Igy hát a behódolás legkisebb jelét sem tanúsítottam anyám iránt, aki odaát élt Virginiában, és még továbbra is évekig éltünk elidegenedésben, s csak alkalomadtán – mint például egy gyerek születésének vagy ehhez hasonlóknak hírüladásakor – váltott egy-két szót a feleségem meg ő. Miután első ízben támadtak bajaink Amerikával a bélyegtörvény miatt, engem is bajok értek Londonban. Viszályaink során ugyan a toryk pártján voltam – aminthogy a legtöbb összeütközésben a vesztes párton –, mert nem vontam kétségbe a birodalmi kormánynak azt a teljes jogát, hogy adót vessen ki a gyarmatokon; de a vita idején nem

² *En.* (latin)

állhattam meg, hogy közzé ne tegyek egy pimasz levelet a virginiai parlament egyik tagjához intézve, amelyben olyan nyíltan tárgyaltam az anyaország szokásos arcátlánságát a gyarmatokkal szemben, s a hatalmon levők szempontjából olyan kellemetlenkedő érzéseknek adtam kifejezést, hogy elbocsátottak bérkocsiengedélyeket intéző állásomból, nagy rémületére bácsikámnak, aki sohase volt rávehető, hogy kegyvesztett embereket szeressen. Idők folyamán hihetetlenül megszerette feleségemet, éppúgy, mint kisfiamat, de engem személy szerint mindig szánakozó megvetéssel kezelt, amely végtelenül mulattatót. Természetes megvetés és ellenszenv élt benne a szegénység, és ennek megfelelő szeretet a siker és a szerencse iránt. Minden vélemény, amely csak egy kicsit is letért a járt útról, visszataszította és megijesztette, és minden igazmondástól elszápadt. Eredetileg mégiscsak lehetett benne valamilyen szívmelegség és őszinte rokon szeretet, mert akármilyen szörnyű módon megbotráncoltattam, továbbra is látogatta Theót és a gyereket – és engem is, gyászos képpel üdvözölve, valahányszor találkoztunk –, és bármennyire is megtörte szívét az én szabadszájúságom, azért továbbra is szóba állt velem, nem úgy, mint első összekülönbözésünk idején, de úgy nézett rám, mint egy sajnálatosan elveszett lényre, akivel kapcsolatban le kell mondani a világi segítség minden reményéről. Mindegy, azért mégiscsak törnöm kellett a fejemet valami új megélhetősen, bár hogy Harry éppen e nehéz helyzetben visszafizette adósságát, lehetővé tette az életem az elkövetkező hónapokban vagy talán esztendőkből is. Ő, az ifjúság különös balgasága! – mondogatom gyakran. Honnan is vettük a bátorságot, hogy ilyen szegények legyünk, és ennyire ne legyünk lesújtva?

Ebben az időben öfelsége királyi nagybátyja, Cumberland herceg gutaütésben elvágódott és meghalt. S bármilyen furcsán hangzik, halála jelentős fordulatot hozott sorsomban. Szegény Sir Miles Warrington soha nem mulasztott el egyetlen udvari szertartást sem, ahová be tudott jutni. Ott volt az udvar minden szalonjában, keresztelőjén, bálján, temetésén. Ha valamelyik herceg vagy hercegnő bármikor gyöngélkedett, az ő kocsija már megjelent a kapujában; Leicester Fields, Carlton House, Gunnesbury egyre ment neki, és most sem nyughatott, amíg el nem

ment a kövér herceg temetésére. Csúnyán meghült, és torokgyuladást kapott, miközben födetlen fövel állt ezen a temetésen az esőben; és egy reggel, jóformán még mielőtt hírét vettem volna, hogy beteg, ügyvéd jelentkezett bloomsburyi lakásomon, és Sir George Warrington néven üdvözölt.

Ezzel véget ért a szegénység és a félelem a jövőtől. Szegény úriembert fia mellé fektettük a családi temetőben, ahol törzsének annyi tagja nyugszik. A kis Miles meg én voltunk a főgyászolók. Alázatos bérlősereg hajlongott és bókolt előttünk, megtettek minden tőlük telhetőt, hogy megnyerjék maguknak nagyságomat és méltóságomat. Az özvegy és lánya rögtön visszavonult Bathba, s én és családom birtokba vettük a házat, amelynek immár harminc éve gazdája vagyok. Ó, fiam, ne légy mohó! Légy csak egy kis türelemmel, és én is ott alszom majd ama tiszafák alatt, s az emberek levegőbe dobálják sapkájukat Sir Miles üdvözlésére.

A módos vidéki élet emlékeit könnyen és kurtán el lehet mondani. Az intéző könyvei kimutatják, milyen bérösszegeket fizettünk ki, milyeneket engedtünk el, milyen gabonafajtákat termesztettünk és milyen sorrendben. Hogy milyen látogatók jöttek hozzánk, és meddig maradtak; milyen betegek lettek a feleségemnek, és hogyan ápolta és gyógyította őket, vagy hogyan haltak meg; melyik évben voltam seriff, és melyik évben volt nálunk a falkavadászat – mindezt elmondja házi naplónk, amelyet bármely örökösöm elolvashat, ha nem sajnálja rá a fáradságot. Nem tudtuk megtartani azt az előkelő házat a Hill Streeten, melyet elődöm foglalt el; de kivettünk egy kisebbet, amelyben mindazonáltal több pénzt költöttünk el. Félakkora pompát sem fejtettünk ki libériákkal, fogatokkal, ezüstedényekkel, mint amelyről nagybátyám olyan nevezetességre tett szert; de a sörünk erősebb volt, s feleségem jótékonykodása talán költségesebb, mint özvegy Lady Warringtoné. Az özvegy lady kétségkívül azt gondolta, nem követ el azzal semmi rosszat, ha romlásba viszi a filiszteusokat, mert kegyetlenül megfizettette velünk az udvarházban hagyott javakat, én pedig teljes jó kedélyben vettem alá magamat zsarolásának. Micsoda értéket tulajdonított az üvegházaiban nevelt cserepes növényeinek! Mekkorára árat szabott annak a borzalmas, ócska spinétnek, melyet a

szalonjában hagyott! S a berámázott himzések, a tökéletes Dora és a gyönyörű Flora kézimunkái – ha Tizian vagy Van Dyck mesterművei lettek volna, özvegy hölgyünk akkor is aligha becsülhette volna őket drágábbra. De hiába fizettünk ilyen bőkezűen, hiába voltunk – ezt kérkedés nélkül merem állítani – sokkal jobbak a szegényeinkhez, mint Lady Warrington valaha is, egy ideig nagyon rossz hírünk volt a grófságban, ahol mindenféle históriák keringtek a rovásomra. Azt hittem, talán parlamenti székében is nagybátyám örökségébe léphetek, éppúgy mint földbirtokán; de azt láttam, hogy nem is tudom, miért, igen veszedelmesen gondolkodó embernek tartanak. Átallottam megvesztegetni az embereket. Átallottam kényszeríteni saját bérloimet, hogy rám szavazzanak a hatvannyolcas választáson. Lejött egy úriember Whitehallból dagadó pénztárcával, és úgy láttam, semmi esélyem sincs ellenfelemmel szemben.

Bon Dieu! Most, hogy a földi javak tekintetében kényelmesen élhettünk, most, hogy alázatos bérlők hajlongtak és bókoltak, ha templomba mentünk, most, hogy kocsin látogattuk meg barátainkat a szomszédos városokban, a nagy családi hintóban, melyet négy kövér ló húzott – nem gondoltunk-e vissza gyakran sajnálattal a szegénységre és kedves kis lambethi házunkra, ahol a Nélkülözés állandóan ajtónk előtt ólalkodott? Nem vágyakoztam-e rá, hogy újra házitanítóskodjam, és nem hajtogattam-e, hogy könyvkereskedőknek fordítani nem is olyan nehéz robot? Ha fölmentünk Londonba, érzelmes zarándokútra indultunk régi szállásunkra. Mondhatom, feleségem összevissza csókolta minden háziasszonyát. Azt is elhihetitek, hogy meghívtuk valamennyi barátunkat azokból a régi időkből, osszák meg velünk új otthonunk kényelmét. Hagan tiszteletes úr és felesége nemegyszer meglátogattak bennünket. A tiszteletes úr szereplése a B-i szószéken – ahol, mi legalábbis úgy gondoltuk, nagyon szépen prédikált – borzasztó botrányt váltott ki ott helyben. Eljött Sampson is, a másik szerencsétlen levita,³ és mi szívesen láttuk, ameddig csak nálunk akart maradni. Johnson úr is beszélt róla, hogy eljön, de egyszer vagy kétszer is becsapott. Azt hiszem, a házunk unalmas volt. Tudom, hogy én magam olykor napokig

³ Az ókori zsidó nép egyik törzsének tagja.

hallgattam, s félek, hogy mogorvaságom gyakran próbára tehetné a világ legédesebb természetű asszonyát, aki velem élt. Nem érdekelt a vadászat. Egyik fogolymadarat megölni annyira hasonlított ahhoz, amikor a másik fogolymadarat öltem meg, hogy nem értem, hogyan lehetnek emberek, akik nap mint nap efféle öldökléssel töltik az időt. Vadásztörténeteiket elkezdtek négy órákor, amikor leszedték az asztalt, és csak vacsoraidőre hagyták abba. Én ültem és hallgattam, sőt napról napra elaludtam közben: nem csoda, ha nem voltam népszerű a társaságomban.

Micsoda vallomás ez itt? Hát most, hogy vége a viharoknak, kikerülve a sziklák, kikötőben a hajó – a tengerésznek mégsem repes a szíve? Talán Zsuzsi, akiért útközben sóhajtoztam, nem bizonyult olyan szépségnek, mint ahogy reméltem? Először is, Zsuzsi meg az egész család belenézhet a Willy hajónaplójába, s így, madame, eszem ágában sincs oda belejegyezni a titkaimat. Nem, Zsuzska, nekem sosem volt titkom előtted; sohasem érdekelt más nő. Láttam nálad szebbeket is, de egy sem volt közöttük, aki úgy megfelelt volna nekem, mint ladységed. Találkoztam Carternéval és Mulso kisasszonnyal, és Thrallé-nével és Madame Kaufmann-nal,⁴ meg az angyali Gunnigs asszonnyal és a devonshire-i hercegné ökegyelmességével, meg egy sereg szépséggel, aki egyáltalában nem volt angyali – és nem kápráztatnak el. Nem bizony, fiatalok, lehet, hogy nagyon sivár életet nyújtottam anyátoknak, és valódi Kékszakáll⁵ voltam hozzá, de az is bizonyos, hogy nem voltak egyéb fejek a lezárt szobában. Csak éppen, királyságunk birtokbavételének első örömei elmúlván, bevallom, gyorsan meguntam a koronát. Ha majd a kapitány viseli, öfelsége egészen más fejedelem lesz. Ő ki tud lovagolni ötször is egy héten vadászatra, és mindig szórakoztatónak találja ezt a sportot. Azt hiszem, ötvenszer is végig tudná hallgatni ugyanazt a szentbeszédet a templomban, és nem ásitana közben nagyobbakat, mint én első hallásra. Csakhogy, édes Juliska, imádott Baucis! hiába volt hűséges férjed és igaz szerelmesed, a te Jancsid kissé szégyelli magát, hogy gyakran olyan

⁴ Az 1760-as évek szép és híres hölgyei (költőnő, színésznő, ill. festőnő).

⁵ A monda szerint a kékszakállú herceg új feleséget visz várába, és megtiltja az egyik lezárt szoba felnyitását. Ugyanis ott őriz előző asszonyainak holttestét.

morgós volt; és boldogsága teljében Philemon bocsánatot kér, amiért olyan gyakran elbóbiskolt ebéd után. Jött egy korszak életemben, amikor elérvén az üdvösség csúcsát, untam az onnan elém táruló látványt; ásítottam az édenkertben, és azt mondtam: „Hát ez az egész? Többé nem támad oroszlán? Nem zuhog eső? Nincs tövise a rózsabokornak, hogy beléd szúrjon, ha oda-dólsz? Nincs más, csak Éva, az örökké édes, az örökké gyöngéd, és füge reggelire, ebédre, vacsorára, hétről hétre!” Hát tegyek vallomást? Figyeljete! Akkor hát, ha már tiszta vizet kell öntenem a pohárba...

* * * * *

(Itt három oldal ki van tépve Sir George Warrington úr kéziratosa könyvéből, a szerkesztő őszinte sajnálatára.)

Ismerem a római katolikus egyház elméletét és gyakorlatát, de mivel más meggyőződésben neveltek fel – és még azzal kapcsolatban is kételkedő és eretnek vagyok –, nem tehetek róla, ha kételkedem a másokban is, s nem tudom, vajon a katolikusok mindent megvallanak-e gyónásaikban? Mi, protestánsok, hasonlóképpen cselekszünk-e, s vajon a nevelés azokat az embertársainkat olyan különbözévé tette volna tőlünk? Magunk között legalábbis nem szoktuk feltételezni, hogy a katolikus papok és laikusok őszintébbek és nyiltabbak nálunk. Ami visszatérít a kérdésemhez: van-e egyáltalában ember, aki mindent bevall? Ismeri-e egész életemet az a drága lény, aki társa volt harminc éven át, aki, ha elmondtam neki bánatomat, készen állt, hogy minden gyöngéd hatalmával lecsillapítsa, aki figyelt akkor is, ha nem beszéltem, és amikor hallgattam, hallgatott ő is, vagy az asszonyok elbűvölő képmutatásával mosolyt és könnyedséget színlelt, hogy azt képzeljem, nem gyötri a gond, s aki még kérdéssel sem akarta felkavarni urának titkát, ha az jelezte vágyát, hogy megtartsa ezt a titkot? Ó, a drága képmutató! Vagy nem figyeltem meg, hogy a fiuk kis vétkeiket eltitkolja az apa haragja elől? Nem vettem-e észre, hogyan csalt a háztartási pénzével, csak hogy a gyerekek kis tékozlásait kifizesse; s hogyan beszélt

velem ártatlan arccal, mintha nem tudná hogy tisztelt kapitá-nyunknak, milyen ügyei vannak a Duke Place-i urakkal, s tudós kollégistánknek vizsgái után milyen hathatós okai voltak rá, hogy ne nyisson ajtót néhány egyetemi kereskedőnek. Ó, hiszen már a legkorábbi időktől kezdve, te bölcs asszony, örökké titkoltál valamit előlem; hogy az egyik lekvárt lopott a kamrából; hogy a másik rossz fát tesz a tűzre az iskolában; hogy a harmadik lázadó mihaszna – azt az inget vegyétek magatokra, gyerekek, amelyik rátok illik – dühében hozzávágta a tintásüveget anyuhoz, nekem pedig azt mondták, a ruha is, a szőnyeg is véletlenül mocskolódott be. Mindnyájan leplezünk valamit a másik elől. Mindnyájunknak megvannak a magunk titkai. Mindnyájan egyedül vagyunk. Magunkban vétkezünk, és reméljük, magunkban meg is bánjuk. Az a drága asszony, ott szemben, odaadná a fél lábát, csak hogy egy percnyi köszvényes kintől megkímélje az enyémet; de ha rajtam a görcs, mégiscsak az én papucsomban a fájdalom. A regény vagy a színdarab végén a hős meg a hősnő megházasodik, vagy meghal, s ezzel végük is van, legalábbis amennyire a költőt illeti, aki addig hurrázik a fiatal párnak, amíg a postakocsi befordul a sarkon; vagy elővezeti Szent Mihály lovát a tollbokrétával, és a földre kaparja őket. De hát ha Random úr és Thomas Jones úr megnősül, vége már mindennek? Semmi veszekedés odahaza? Nincsenek már Lady Bellastonok? nincsenek rendőrök, akiktől szökni kell, nincsenek kísértések, amelyek legyűrnek minket, vagy amelyeket nekünk kell legyűrni? A szirének sokáig daloltak még Ulyssesnek házassága után is, a kérők is sugdostak Penelope fülébe, s Ulyssesnek is, Penelopénak is sok gondnal, kétellyel teli sivár napja volt, aminthogy mindnyájunknak van. Pénz tekintetében a rám szállt örökség kihúzott a bajból; de nem ül-e az *Atra Cura*⁶ bárók mögött éppúgy, mint *equites* mögött? Londoni barátaim gratuláltak a szerencsémhez. És ki ne lenne szívesen egy szép ház és egy jó birtok gazdája? De hát bezárhatja-e Gumbo a kastély kapuját a rontás ördögei elől, vagy belefojthatja-e őket mindig a burgundi vörös tengerébe? Jobban alszik-e az ember, ha huszonnég óra

⁶ *Post equitem sedet atra cura*: latin közmondás, jelentése: „A lovas mögött ül a fekete gond”.

ideje van a szundikálásra? Fölszikkázik-e az esze az unalmas, öreg lelkész prédikációjától, a falusi patikus tízperces fecsegésétől és hízélgésétől, vagy Sir John és Sir Thomas, valamint feleségük társalgásától, akik tíz mérföldről kocsiznak holdfényben és sárban, hogy megegyenek egy ürücombót, és lejátsszanak egy robbert. Nagyon szép és jó, ha kereskedők hajlonganak az ember kocsijának ajtaja előtt, helyet csinálnak neki a törvényszék ülésein, s felesége öladysége a második vagy harmadik helyen ül az ebédlőasztalnál; de ezek az örömök elhalványodnak, sőt megvan mindennek a kényelmetlen oldala is. A mi ország részünkben hét évvel azután, hogy a Warrington kastély birtokába jutottunk, két legjobb szomszédunk – ahogy mondani szokták – Lord Tutbury és Sir John Mudbrook volt. Mi régebbi család vagyunk Mudbrookéknál, ennél fogva, ha együtt ebédelünk, mindig Lady Tutbury jutott rám, aki süket volt, és ebéd után elaludt; vagy ha Lady Mudbrook volt a szomszédom, olyan szüntelen és beható butasággal tudott fecsegni, hogy még a feleségem is alig bírt jó képet vágni hozzá – pedig öladysége tökéletes képmutató –, tudván, milyen dühre gerjedek a hölgy csatárzásától. Felmegyünk Londonba. Megmutatom a nyelvemet Heberden doktornak. Felsorolom panaszaim katalógusát.

– Ugyan már, kedves Sir George-om! – mondja az érzéketlen orvos. – Fejfájás, bágyadtság, rossz alvás, rossz kedv...

– Nem rossz kedv: Sir George-nak van a legjobb természete a világon, csak néha kicsit mélabús – mondja a feleségem.

– Rossz alvás, rossz kedv – folytatja könnyörtelenül a doktor. – Drága mylady, az öröksége teszi tönkre, s egy kis szegénység és jó sok elfoglaltság volna a legjobb kúra számára.

Bizony, Harry öcsémnek kellett volna a földesúrnak lennie, persze úgy, hogy Miles fiam legyen az örököse. Harry levelei tele voltak vidámsággal, jókedvvel. A birtoka jól hozott, a négerei szaporodtak, termése bőséges volt; tagja volt a virginiai parlamentnek; imádta feleségét; ha gyereke születne, tökéletes lenne a boldogsága. Ha az én helyemben Hal lett volna a Warrington kastély ura, az egész vidék szerette volna; főrendezője lett volna valamennyi hajtóvadászatnak, minden vidám vadász közül a legjobb kedvű, *bienvenu*⁷ a környék valamennyi kasté-

⁷ Szívesen látott. (francia)

lyában, ahol az emberek alig tudták magukat az üdvözlés szeretására rászánni, ha meglátták komor képemet. Ami a feleségemet illeti, őt mindenki szerette, s mindenki egy lélekkel sajnálta. Nem tudom, hogyan terjedt el ez a híresztelés, de általános volt az a nézet, hogy borzasztó kegyetlenül bánok a feleségemmel, és féltékenység tekintetében valóságos Kékszakáll vagyok. Uristen! És az is igaz, hogy sok sötét óráim volt, hogy napokat tudok eltölteni hosszú hallgatásban; hogy a tökfek és nagyszájúak beszéde elkedvetlenít, és felháborít, hogy ha megvetést érzek olykor, nem tudom elleplezni, vagy talán inkább azt kéne mondanom: nem tudtam elleplezni. Remélem, az öregséggel elnézőbb is leszek. Amiért nem szeretek kurjongatva ügetni róka után, mint amott a kapitány, nem vagyok felsőbbrendű nála, hanem alázatosan bevallom, hogy e tekintetben ő a nálam felsőbbrendű. Van olyan fogékonysága, mely tölem megtagadtatott, vannak örömei, melyeket én nem tudok megérteni. Amiért vak vagyok, még nem sötét a világ. Mostanában már igyekszem tisztelettel hallgatni, ha Codgers uraság arról beszél, mivel múlatta el a napját, tölem telhetőleg nevetek, ha Rattleton kapitány kaszárnyahistóriákat mesél. Odaállok a csemlalóhoz az öreg Humby kisasszony – becclesi szomszédunk – mellé, és igyekszem odafigyelni, ha végigcsicsergi régi dalocskáit. Szorgalmasan whistezem. Hát nem igyekszem teljesíteni az élet kötelességeit? És van jogom bőbeszédűnek és önzőnek lenni, mivel egész délelőtt Montaigne-t⁸ olvastam.

Tudván, milyen befolyás irányítja öcsémet, nem voltam meglepetve, amikor megtaláltam a nevét azoknak a virginiai képviselőknek a jegyzékében, akik kijelentették: e gyarmat lakóira adót kivetni nincs, és soha nem is volt másnak törvénye, és alkotmányosan megalapozott joga, mint a virginiai országgyűlésnek, s a többi gyarmatot is felszólították, kérje a király beavatkozását Amerika megsértett jogainak érdekében. És csak most, három évvel azután, hogy letelepedtünk angliai otthonunkban, indult meg a levelezés köztünk és Madame Esmond között. Feleségem újította fel kapcsolatainkat valamilyen ürüggyel, ami-

⁸ Montaigne, Michel (1533–92) = nagy francia reneszánsz gondolkodó. Oriási hatású műve az *Esszéik*.

lyet asszonyok mindig ki tudnak találni. Miles úr nem tudta elkerülni a himlőt, amelyből csodás módon felgyógyult, még csak a szépségéből sem veszített semmit, s e felgyógyulás alkalmából az édesanya tetszetős, hízelgő kis levelet írt a szerencsés gyermek nagyanyjának. A tiszteletadás és a jóakarát mindenfajta szerény kifejezésével és alázatos felkínálásával nyájaskodott neki. Anekdotákat mesélt benne a fiú koraérett lángelméjéről – csak azt csodálom, mi akaszthatta meg a vitéz ifjú tiszt agyának növekedését? –, és nyilván kedvenc fiának egy hajfűrtjét is elküldhette Miles nagyanyjának, mert az öreg hölgy válaszában nyugtázta egy ilyesféle ajándék vételét. Tekintve, hogy Angliából érkezett, csodálom, hogyan engedhették át williamsburgi vámházunkban. Viszonzásként e békeajánlatokra s a behódolás átcsempészett zálogaira, valamennyire kegyes levél érkezett Castlewood úrhölgyétől. Kikelt a gyarmaton terjedő veszélyes szellem ellen; keserves panaszra indította az a gondolat, hogy szerencsétlen fia olyan emberekkel cimborál, akik – attól tart – semmivel sem különbek lázadóknál és árulóknál. De nem csodálkozik ezen, ha megfontolja, kik a barátai és tanácsadói. Hogyan is volna elvárható egy *majdnem cselédsorból* vett feleségtől, hogy olyan magas rangú és méltóságú személyekkel rokonszenvezzen, akik szívükön viselik a Korona becsületét? Ha rossz idők következnek a királyságra – mert Amerikában az emberek, úgy látszik, nem hajlandók adót fizetni, s azt kívánják, hogy mindent költségmentesen tegyenek meg értük – ő még emlékszik rá, hogy az Esmondok – kivált az ő édesatyja, a márki – mindig hívek voltak az uralkodókhoz balsorsukban. Nem tudja, milyen vélemények divatoznak Angliában – bár hiszen megítélhetné az újdonságért bolonduló Lord Chathamról. Azért imádkozik: legalább azt tudhassa, hogy *egyik* fia nem a *lázadás* pártján van. Amikor később módunk volt átnézni a régi családi iratokat Virginiában, megtaláltuk „Lányom, Lady Warrington levelei”-t takaros szalaggal átkötve. Lady Theo nem engedte, hogy felnyissam őket; azt hiszem, valójában annyira telve voltak férje magasztalásával, hogy azt hitte, ha elolvasom, megártana hiúságomnak.

Amikor Madame elkezdett leveleket írni nekünk, rövid tájékoztatókat adott Harryről és feleségéről. Többek közt ezt írta:

Még mindig a két asszony parancsol mindenben az én szegény fiamnál Fanny Hegyen (ahogy a házát nevezni méltóztatik). Úgy látszik, nagyon takarékoskodnak a pénzzel, mert azt hallom, a vendéglátásuk nagyon szegényes. A Mount Vernon-i úr továbbra is legjobb barátja, s a parlamentben teljesen úgy szavaz, ahogy irányítója tanácsolja. Hogy miért takarékoskodik annyira, fel nem foghatom; azt hallottam, az öt néger közül, akik kocsiját Lord Bottetourthoz elkísérték, csak kettőnek volt cipője. Nekem volt miért beosztani a pénzt, hiszen fiaim voltak, akikről gondoskodni óhajtottam, de neki nincsenek gyerekei, amiáltal bizonyára sok bánattól mentesül, habár az ég a maga bölcsességében kétségkívül javunkat szolgálja a megpróbáltatásokkal, amelyeket gyermekeink miatt kell elviselnünk. Anyósa – tette hozzá egyik levelében – gyöngéledett. Az én szegény Henrym házassága óta e két álnok asszony bábja, s ezek mindenképpen uralkodnak fölötte. Kedves lányom, semmi nem áll ennyire ellentétben a józan ésszel és a Szentírással, mint ez. Vagy nem arra tanítottak: „Asszonyok, fogadjatok szót férjeteleknek?” Ha Warrington úr életben maradt volna, igyekeztem volna követni ezt a szent ígét, mert azt tartom, semmi sem illik úgy egy asszonyhoz, mint az alázat és engedelmesség.

Nemsokára fekete pecsétetes levelet kaptunk, amely hírül adta a mi kedves, jó Mountainnének halálát; szívből és gyöngéden sajnáltam, mert visszaemlékeztem, milyen őszinte szeretettel visseltetett irántunk, gyerekek iránt. Harry a maga derék módján panaszkolta el az eseményt, s nyilván könnyekkel a szemében, mert ezek láthatóan eláztatták a papirost. Madame Esmond azonban így utal erre a körülményre:

Volt házvezetőnőm, Mountainné, amikor látta, hogy betegsége milyen súlyos, üzent nekem, s egy utolsó beszélgetésre kért a halálos ágyán, kétségkívül azzal a célzattal, hogy bocsánatot kérjen tőlem, a velem szemben elkövetett árulásért. Én visszaüzentem neki, hogy mint kérsz tényleg meg tudok bocsátani neki, s szívből remélem – bár bevallom, ebben

kétkelkedtem -, hogy kellő tudatában van, milyen bűnt követett el velem szemben. De hogy találkozzunk, úgy gondoltam, annak semmi értelme, s mindkettőnk részére csak kellemetlenséget hozhatna. Ha ő megbánja bűnét, még ha a tizenkettedik órában is, még mindig nem késő, s őszintén bíztam benne, hogy csakugyan így is cselekszik. De hinnéd-e, milyen sajnálatosan megkeményedett szívű ember volt? Azt üzentem nekem Dinah-val, a komornámmal, akivel lelkének és testének javát szolgáló orvosságokat küldtem neki, hogy ami velem való viselkedését illeti, semmiféle megbánnivalója nincs, s az a kívánsága: hagyjam békén! Szegény Dinah szétosztotta az orvosságokat négereim között, s embereink buzgón éltek is vele - míg Mountainné, magára hagyva, áldozatául esett a láznak. Ó, micsoda romlottsága az emberi nemnek! Ez a szegény teremtetés tulságosan gögös volt - nem fogadta el gyógyszeremet, s most már ott van, ahol el nem éri semmiféle gyógy mód vagy orvos. Azt mondd, kis Milestoknak kólikarohamai vannak. Azt ajánlom - s kérlek, tudasd velem, volt-e hatása, hogy ...

És a többi, és a többi, mivel itt a javallat következett, amelyet te nem követél, ó, fiam, örökösöm és büszkeségem! mivel szerető anyádnak megvolt a maga kedvenc pora, amit még az ő anyjától kapott, és elsőszülöttünknek kötelességtudóan ezt adta be gyermekbetegségeiben. Talán nem is pontosan az igazságnak megfelelő szavakat váltottak a hölgyek levelezésük során? Sajnos, Lady Theo nem mindig volt őszinte, máskülönben hogyan magyarázzam meg Madame Esmond egyik levelének ezt a részletét:

Örömmel hallom, hogy a porok jót tettek a drága gyermeknek. Ha nem is éppen első alkalomra, de második vagy harmadik bevételkor jó formán csalhata tlan gyógyszer, s áldott eszköze volt sokak felgyógyulásának a környezetemben, gyerekekének és felnőttekének, fehéreknek és színeseknek. Egy indián íjat és nyilakat küldök unokámnak. Hát az én öreg szemem, kérdelem néha, sohase láthatja meg őt Castlewoodban, és Sir George-ot annyira elfoglalják a könyvei meg

a politikája, hogy sehogyan sem tud néhány hónapot tölteni az édesanyjánál, Virginiában? Most nagyon egyedül vagyok. Fiam szobája éppen úgy áll, ahogy itt hagyta: ugyanazok a könyvek a szekrényekben, a kis horgászbotja és vadászpuskája ott lóg az ágya és apám képe a kandalló fölött. Soha nem engedtem, hogy bármit is változtassanak akár az ő, akár az öcs-cse szobájában. Néha azt képzelem, a gyerekek még mindig mellettem játszanak, és szememmel látom drága atyám fejét, amint elszunnyad karosszékeiben. Az én hajam már majdnem olyan fehér lett, mint apámé volt. Hát nem láthatom többé gyermekeimet, mielőtt eltávozom innen? Legyen meg az Úr akarata.

HARMINCNYOLCADIK FEJEZET

Ottlion

Az ilyen hívás, mint anyánké, a mienknél megátalkodottabb szíveket is meglágyított volna: arról beszéltünk, hogy hamarosan ellátogatunk Virginiába, s kibéreljük a Kis Rachel valamennyi férőhelyét kényelmünkre. De gyerekünknek éppen ekkor kellett megbetegednie, az utazás veszéllyel járhatott volna számára, márpedig anyja persze nem hagyhatta odahaza, és így ebben az évben a Kis Rachel nélkülünk tette meg útját. A következő évben újabb nehézségünk támadt: méltóságom megkapta első köszvényrohamát – ami sok időmet elvette, de később kétségkívül hozzájárult szellemem tisztulásához s kedvem felélénküléséhez –, s aztán újabb és még keservesebb okot adott a halogatásra a Jamaikából kapott szomorú hír. Két évvel azután, hogy letelepedtünk a kastélyban, kedves tábornokunk visszavonult kormányzóságától, világi javak tekintetében kissé gazdagabban, mint ahogy elment, de olyan veszteséget szenvedett el, amiért a világ minden gazdagsága sem kárpótolhatta, s ami után igazán nem volt kedve, hogy továbbra is Nyugat-Indiában maradjon. Az én Theóm szegény édesanyja – akinél (egyet kivéve) sohase volt gyöngédebb és szeretetteljesebb barátnőm – meghalt odaát váltólázban. Utoljára is az volt a bánata: nem élhette meg, hogy gyermekeinket is, magunkat is jólétünkben láthasson.

– Ő lát minket, ha mi nem is láthatjuk őt, és hálás neked, George, amiért jó vagy a gyerekeihez – mondta a férje.

Úgy gondoltuk, Lambert úr is nemsokára utánamegy majd. A felesége iránt érzett szeretete volt egész életének boldogsága és legfőbb elfoglaltsága. Tőle távol lenni, olyan volt neki, mint-

ha nem is élne már. Szánalmas látvány volt a derék ember, amint köztünk ült. Feleségem külseje és sokszor a hangja és mozdulatai is állandóan édesanyját idézték az özvegyember megrablott szívének. Ami derűt nyújthattunk bánatában, azt igyekeztünk megadni neki; de mindenki közül legkivált a kis Hetty volt most fő támasza és vigasza. Hetty nem egy előnyös házassági ajánlatot utasított vissza Jamaikában, mondta nekünk a tábornok; s amikor visszatért Angliába, maga Lord Wrotham örököse borult a lába elé. De Hetty azt mondta, leginkább apja mellett szeretne maradni. Amíg apja nem unja, addig nem érdekli őt semmiféle férj.

– Ugyan – mondtuk mi, amikor ezt a legutolsó fényes házassági ajánlatot kapta –, maradjon csak a tábornok fél évig nálunk, itt a kastélyban, a másik fél évre pedig nálad lehet Oakhurstben.

De Hetty kijelentette, hogy apja soha többé nem tudná elviselni Oakhurstöt, most, hogy az édesanyja eltávozott; ő pedig nem fog férjhez menni senkihez a főúri koronájáért meg a pénzért – ő ugyan nem! A tábornok, amikor erről az ügyről beszéltünk vele, nagyon komolyan azt mondta, hogy a kislánynak nincs kedve férjhez menni, s ennek oka valószínűleg egy korábbi csalódás, amelyről sohasem beszél: mi pedig tiszteletben tartván Hetty érzéseit, magunk részéről ugyancsak hallgattunk a dolgokról. Lambert öcsémnek volt egy parókiája Winchester közelében, és persze felesége is, a paplak díszéül. Mi csak mérsékelten kedveltük a hölgyet, habár szívesen fogadtuk, ha ellátogatott hozzánk. Ő egészen másképp gondolkodott szegény Hettynek eltökélt vénkisasszonyságáról, mint én. Ez a Jackné locsogó pletykafészek volt, nyíltan meg szokta mondani, amit gondolt, s rendkívül büszke volt arra a képességére, hogy fájdalmat tud okozni barátainak.

– Kedves Sir George-om – kegyeskedett mondani –, én bizony újra meg újra megmondtam a mi drága Theónknak, én aztán nem tűrném, hogy az én szép húgom csináljon teát Jacknek, amikor én odafent vagyok az emeleten, s hogy mindig kéznél legyen, amikor nekem a konyhában vagy a gyerekszobában akad dolgom, s hogy mindig takaros legyen, meg a legszebb ruhájába öltözzön, amikor én valószínűleg kását vagy pudingot főzök,

vagy a gyerekekre vigyázok. Persze hogy teljesen megbízom Jackben. Azt szeretném én látni, hogy ránézzen egy másik asszonyra! És megbízom Jemimában is, de azért az én házamban nem lehetnek együtt, amikor én odafent vagyok az emeleten, arról biztosítalak. És ezt meg is mondtam Warringtonné húgának.

– Ezt úgy értsem – kérdezte a tábornok –, hogy voltál olyan kedves, és Lady Warringtont óvtad a húgától, az én lányomtól, Hester kisasszonytól?

– Persze, papa, persze hogy óvtam. Ami kötelesség, az kötelesség, és a nő az nő, a férfi az férfi, ezt nagyon jól tudom. Nekem beszélhet! Sir George férfi. Minden férfi férfi, akármi-lyen szenteskedő képet vág!

– Neked magadnak is van egy férjezett nővéred, és nála lak-tál, amikor Jack fiam abban a szerencsében részesült, hogy megismerkedhetett veled, ugye? – jegyezte meg a tábornok.

– Van, persze hogy van férjezett nővérem, azt mindenki tudja, és olyan jó voltam a gyerekeihez, akár az édesanyjuk, nem más-képpen!

– Szóval azt kell következtetnem a szavaidból, hogy a bájaidd erős kísértésbe hozták a nővéred urát?

– Ugyan már, tábornok úr! Nem is tudom, hogyan is mondhat-lyet, hogy én valaha is ilyesmit mondtam! – kiáltott fel Jack-né kipirultan és fölvergő nyelvvel.

– Hát nem veszi észre, kedves madame, hogy maga célzott ilyesmire, nemcsak saját magával, hanem az én két lányommal kapcsolatban is?

– Én? Soha, soha, soha, amilyen igaz, hogy keresztény asz-szony vagyok! És nagyon csúnya magától, hogy így beszél, uram. És igenis azt mondom, legjobb, ha a nővérünk nem lakik a há-zunkban. Nem bizony! És mivel Theo nemsokára lebetegszik, figyelmeztettem őt: ez az egész.

– Talán azt is felfedezte, jó asszonyom, hogy az én szegény Hettym kanalat lopott? Amikor ma lejöttem a reggelihez, a lá-nyom egyedül volt, és egy csomó ezüstkanál volt az asztalon.

– Ejnye, uram! Ki szólt egy szót is kanalakról? Hát vádol-tam én a szegény, drága Hettyt? Hát ha vádoltam, essem össze holtan ebben a pillanatban, ide a kandalló elé a szőnyegre! És

én nem szoktam hozzá, hogy így beszéljenek velem. És én is meg Jack is észrevettük, és én csak a kötelességemet teljesítettem, semmi mást.

És ezzel Jackné könnyek között kiment a szobából.

– Szóval, ez az asszony volt olyan arcátlan, hogy neked is elmondta ezt, kislányom? – kérdezte a tábornok, amikor Theo, aki egy kissé gyengélkedett, leült a teázóasztalhoz.

– Mindennap elmondta, amióta csak itt van. Bejön az öltözőszobámba, és elmondja. Bejön a gyerekszobába, és így beszél: „Én ugyan nem tűrném el, hogy a nővérem a gyerekeim szobája körül ögyelegjen, nem én.” Én meg azt mondom, milyen kellemes, ha az embernek kedves és jól nevelt rokonai vannak.

– Szegény anyád legalább ettől az asszonytól megmenekült! – sóhajtott fel a tábornok.

– Anyánk javított volna rajta, apu – mondta Theo, és megcsókolta.

– Bizony, drágám.

És láttam, hogy mindketten imádkoznak.

De azt be kell vallani, nem mindig könnyű feladat szeretni a rokonainkat; és néha nem valami mulatságos dolog együtt élni felebarátainkkal. Jack Lambert másnapi viselkedéséből láthatam, hogy felesége a maga módján tolmácsolta neki a beszélgetést. Jack mogorva volt, de nem méltóságteljes. Dühös volt, de a dühe nem vette el az étvágyát. Elmondott nekünk egy teljességgel ostoba prédikációt. S a kis Miles megint csak gyászruhában nagyapja mellett ült, kis kezét a jóságos öregúréba helyezte.

Hajlandó volna-e a tábornok itt maradni, s vigyázni a házunkra, mialatt mi Virginiába utazunk? A házvezetőnőt teljesen Hetty parancsnoksága alá helyezzük. A főkomornyik kulcsait átadjuk a tábornoknak, mert Gumbo velünk jön Virginiába, véleményem szerint nem nagyon szívesen, mert – ezt előre kell bocsátanom – a házasság kötelékeiben egyesült Molly kisasszonnyal, s a parkomban egy házikót benépesített homokszíni kis Gumbókkal. Így hát a mi jó tábornokunk és lánya gondjaira bíztuk házunkat; elutaztunk Londonba, onnan Bristolba, s aláztoskodó ottani ügynökünknek alkalmat nyújtottunk, hogy kijelentse: imádkozni fog jólétünkért; s azt is kijelentette, hogy

olyan szép gyerekek, mint a mieink = eddigre már egy második gyerekünk is volt, aki Milest elkísérje –, még soha nem utaztak hajón. Minden baleset nélkül keltünk át a tengeren. Milyen furcsa érzés volt, amikor csónakunkból Richmondban partra szálltunk! Egy kocsi meg egy csomó néger várakozott a fogadásunkra; s egészen a közelben egy lovas úriember is – kíséretében négerek, akik szintén a mi libériánkat viselték –, leugrott lováról, és odarohant ölelésünkre. Nem kevésbé örültünk mindketten, hogy drága Halunkat láthatjuk. Velünk jött a kocsiban anyánk kapujáig. Már ott állt anyánk a lépcsőkön, üdvözlésünkre, s Theo letérdelt, úgy kérte áldását.

Harry velünk jött a kocsiban egészen anyánk házáig, de azt mondta, nem akarja elrontani örömünket azzal, hogy velünk együtt jön be.

– Meglátogathatom őt – vallotta be –, és elég jó barátságban vagyunk, de Fanny meg ő jobb, ha nem látják egymást, mert mondhatom neked, nem sok szeretetet éreznek egymást iránt. Gyere át hozzám a fogadóba, George, majd ha szabad leszel. Holnap pedig lesz szerencsém bemutatni Theónak a testvérét. Véletlenül jöttem be a városba, és csak így hallottam meg, hogy jelezték már a hajót, s itt maradtam, hogy meglássalak. Haza-küldtem egy néger fiút a feleségemhez, s ő is eljön, hogy tisztelét tegye Lady Warringtonnak.

S Harry e kurta üdvözlés után kiugrott a kocsiból, és magunkra hagyott, hogy egyedül találkozzunk anyánkkal.

Mióta elváltam tőle, sok mindenkit láttam az előkelő társaságból, s Theo meg én tisztelegtünk a királynál és a királynőnél is a St. James-palotában; de nem láttunk olyan méltóságos valakit, mint aki bennünket üdvözölt, s feleségemet fölemelvén térdéről, megcsókolta és bevezette házába. Egyszerű faház volt, körös-körül folyosóval, ahogy a mi virginiai házainkban szokás; de ha palota lett volna, s benne egy kis császárnő, akkor sem lehetett volna udvarhoz illőbb a fogadtatásunk. Ott volt az öreg Nathan, még mindig ő volt a főkomornyik, s még vagy húsz nyájas fekete arc, aki mind üdvözlésünkre vigyorgott. Voltak közöttük, akiket névről ismertem, de mint gyerekekre emlékeztem rájuk, s most úgy megnőttek, hogy meg sem ismertem őket, mert erős, egészséges legények és leányzók lettek; voltak, akiket fe-

keze koponyával hagytam itthon, s most havas, gyapjas fürtökkel fehérlettek; voltak, akik az én időmben még meg sem születtek, s most mezítláb álltak a kapuban, és nagy szemükkel bámultak. Egyre az járta:

– Én vagyok a kicsi Sip, George úrfi!

– Én meg Dinah vagyok, Sir George!

– Én vagyok Miles úrfi inasa! – mondta egy kis kölyök új libériában és természetből feketére suvickolt cipőben.

Mielőtt vége lett a napnak, az egész háznép talált valami ürügyet, hogy elhaladjon előttünk, vigyorogva, hajlongva, üdvözölve. Nem is tudom, hány ebédet vagy vacsorát kellett végignünk. Este Lady Warringtonnak fogadnia kellett a kisváros egész nemességét, amely feladatnak tökéletes bájjal és jókedvűen tett eleget, nekem pedig kezet kellett szorítanom néhány régi ismerőssel – majd azt mondtam, régi ellenséggel; de hát most már vagyonhoz jutottam, s így nem voltam többé mihaszna tékozló fiú. Hát igen, egy egész csorda hizott tulkot vágtak le a tiszteletemre! Szegény Halom is ott volt a lakomán, de komoran és leverten. Anyja beszélt ugyan hozzá, de csak úgy, mint királyné egy lázadó herceghez, fiához, akinek még nem bocsátott meg. Mi ketten elosontunk a társaságból, és fölmentünk a számomra kijelölt szobába, de alighogy ott szabadabban kezdtünk beszélgetni, megjelent anyánk, sápadt arcával, gyertyával a kezében. Nincs-e szükségem valamire? Kívánságom szerint van-e minden? Bekukkantott a drága gyermekekhez, akik úgy alszanak, mint a kis kerubok. Hogy csókolgatta őket, hogy gyönyörködött bennük! Mennyire el volt ragadtatva Miles úrhatnám modorától meg a kis Theo mosolyától és gödröcskéitől.

– Rögtön találják a vacsorát, Sir George. Ha jobban ízlik neked a mi főztünk, mint a kocsmáé, Henry, maradj, kérlek.

Mennyire más volt a szíveslátás hangban és szavakban, aszerint, hogy melyikünkhöz intézte! Hal lehorgasztotta fejét, s követett minket a földszinti szobába. Egy pap asztali áldást mondott. Nem csekély művészettel és ékesszólással célzott hazaérkeztünkre, biztonságos utunkra a viharos hullámokon keresztül, a szeretetre és megbocsátásra, mely Mennyei Atyánk udvarházaiban vár ránk az élet viharainak elmúltával.

Új pap volt, semmiképpen sem hasonló ama néhányhoz, akire

környezetünkben korábbi időből emlékeztem; dicsértem is őt, de Madame Esmond csak a fejét rázta. Sajnos, nagyon veszélyesek a nézetei, és sajnos, mások is átvették e veszélyes nézeteket. Nem láttam-e az okmányt, melyet múlt évben irtak alá a képviselők és kereskedők Williamsburgben – a Leek, Randolphok,¹ Basse-tek, Washingtonok meg a hozzájuk hasonlók?

– És, ó, kedves fiam – tette hozzá –, hogy ezt is el kell mondanom, a mi nevünk is rajta van, azazhogy öcsédé... Milyen befolyásra, arról nem is szívesen beszélek... meg ezé a szerencsétlen Belman úré is, aki tegnap este áldást mondott.

Ha már akkor is előfordultak viszályok a mi kis gyarmati társaságunkban, amikor elutaztam hazulról, mik voltak azok a villongásokhoz képest, amik Amerikába visszatértemkor dúltak? Elküldtük Amerikába a bélyegtörvényt, aztán kénytelenek voltunk visszavonni. Akkor kísérletet kellett tennünk egy sor új adóval üvegre, papírra és egyébekre, majd ezt a törvényt is vissza kellett vonnunk, kivéve a teára kivetett adót. Bostontól Charlestonig elkobozták a teát. Még anyám is, bármilyen kormányhű volt egyébként, lemondott kedvenc italáról, szegény feleségemnek is nélkülöznie kellett volna, ha nem hozunk magunkkal a hajón saját használatunkra jókora mennyiséget, amiért négyszer annyi adót fizettünk odahaza. Nem mintha magam részéről vonakodtam volna megfizetni az adót. Kell hogy a hazai kormánynak legyen valami jövedelmi forrása, különben minden hatalmi igénye hiábavaló lenne. Azt mondják, hogy a gyarmatokat mértéktelenül gyötörték, és zsarnokoskodtak fölöttük; én azt mondom, az otthoni kormányt gyötörték, és zsarnokoskodtak fölötté mértéktelenül. (Ez most már csak vitakérdés és történelem: el akartuk dönteni a kérdést, és megverték bennünket, és ezzel az ügy éppolyan tökéletes tisztázást nyert, mint a normann hódítás Angliában.) S bevallom, hogy egész idő alatt, remélem, meggyőződésből, a viszályban az angolok oldalára álltam. Ifjúságom kurta és szerencsétlen hadi kalandja idején az volt az általános panasz a hadsereg és a jó érzésű emberek körében, hogy Brad-dock úr hadjárata azért szenvedett kudarcot, s azért ért bennün-

¹ Randolph, Edmund Jennings (1753–1813) – Washington szárnysegéde (1775–76), később Virginia állam kormányzója (1786–88).

ket vereség és szerencsétlenség, mert hanyagok, önzők, kapzsiak voltak sokan azok közül, akiknek védelmére a franciák ellen fegyvert fogtunk. A gyarmatosok azt akarták, hogy mindent megtegyenek értük, és ők ne tegyenek semmit. Uzsoraüzleteket kötöttek a hősökkel, akik védelmükre jöttek; nem tartották be a szerződéseket; fukarul szállították a tartalékokat; és addig halogattak mindent, amíg elmulasztottuk az előnyös cselekvés idejét, s amíg ránk nem tört a katasztrófa, amelynek soha meg nem kellett volna történnie, ha az ő rosszakaratuk lehetővé nem teszi. Micsoda örömujjongás volt és micsoda éljenzés a nagy angol miniszternek, aki Kanada meghódítását kitervelte és végrehajtotta. Monsieur de Vaudreuil² joggal mondta, hogy az a hódítás jeladás volt az észak-amerikai gyarmatok elszakadására Nagy-Britanniától; s Lord Chatham, aki minden tőle telhetőt megtett a terv első részének teljesítéséért, a befejezéséhez is többel járult hozzá, mint bárki Angliában. A gyarmatok fölkeltek, s ő tapsolt a lázadásuknak. Hány ezer ingadozót biztathatott ellenállásra! Olyan tábornok volt, aki azt mondja egy lázongó hadseregnek: „Isten óvja a királyt! Emberek, jogotok van az engedelmesség megtagadására!” Nem csoda, ha ebben a városban a szobrát állítják fel, másikon a képét akasztják ki, míg itt-ott minisztereket és kormányzókat akasztottak fel *in effigie*.³ Néhány bölcs ember nem tudott jobbat kigondolni, mint aláírni egy javaslatot, amely szerint hozzák el a mi virginiai városunkba, Williamsburgbe mylord egy arcképét, persze egy Forumon beszélő római szónok alakjában, aki a Whitehall palotára mutat, pontosabban arra az ablakra, ahonnan I. Károlyt lefejezni viték! Ez aztán szép kis allegória volt, és éppen illő bók egy angol államférfinak! Úgy hallok azonban, mylord fejét egy mellszoborról festették le, s így tudta nélkül került a képre.

Már most az én hazám Anglia, nem pedig Amerika vagy Virginia, s így angol részen állok, azaz álltam a vitában. Az én rokonszenvem mindig az anyaországhoz húzott, amelynek most már földesura és polgára voltam; de ha az jutott volna osztályrészemül, hogy dohányt termeljek, s a James folyó vagy a Potomac

² De Vaudreuil, Joseph (1740–1817) – francia tábornok. Egy időben Angliában élt emigrációban.

³ Képletesen, (latin)

partján éljek, kétségkívül a véleményem is más lett volna. Amikor meglátogattam például öcsémet új házában és ültetvényén, azt láttam, ő és felesége éppolyan nyakas amerikaiak, mint amilyen nyakas angolok mi voltunk. Váltottunk néhány ellentétes szót ebben az ügyben – ki ne tett volna ilyesmit azokban a zavaros időkben? –, de minden keserűség nélkül vitatkoztunk; erre még új húgom se tudott rábírní bennünket, habár megtett minden tőle telhetőt, amikor együtt voltunk, s kétségkívül azokban a négy szemközti kukliprédikációkban is, amelyeket férjeurának elmondott, ahogy az ilyen kitűnő háziasszonyhoz illett is. De mi olyan teljesen megbíztunk egymásban, hogy akármennyire szót fogadott is Harry a feleségének, mégse lehetett rábírní, hogy összevessen a bátyjával. Szeretett engem még a régi időkben, amikor törvény volt neki a szavam, és még mindig kitartott amellett, hogy ő s a vele egy párton levő virginiai úriemberek hűségesek a koronához. A hadüzenet még nem történt meg, s a különböző véleményen levő úriemberek még eléggé udvariasak voltak egymáshoz. Sőt, nyilvános ebédeinken és ünnepélyeinken tüntetőleg ittak a király egészségére; és minden gyarmat képviselőgyűlése, habár kongresszusra készülődött, habár ellenállt minden adókimutatási kísérletnek a hazai hatóságok részéről – hangosan fejezte ki tiszteletét atyánk, a király iránt, s fennköltten fellebbezett ezen apai uralkodóhoz: küldje el rossz tanácsadóit, s hallgasson a mérséklet és az értelem szavára. A mi virginiai nemességünk az utolsó pillanatig komoly, rendes, arisztokratikus érzelmű emberekből állt, akikben erős volt saját méltóságuk és rangjuk tudata. Később, s közelebb az anyaországhoz, gyakran hallottunk a testvériségről és egyenlőségről. A mi Óvilágunk előkelőségei között sohasem láttam úriembert, aki többet adott volna méltóságára, és jobban fenn tudta volna tartani, mint Washington úr; nem, még a király sem, aki ellen fegyvert fogott. A francia udvar egész nemességének szemében, mindazokéban, akik örömmel csatlakoztak az ellenünk folytatott keresztes hadjáratához, és így álltak bosszút Kanadáért, a nagy amerikai vezér mindig *anax andron*⁴ volt, s elismerték, hogy nála különbet magában Versailles-ban sem találni. Az or-

⁴ Seregek ura. (görög)

szágház urai, habár viszályban álltak a kormányzóval, még fenn-tartották vele baráti kapcsolatukat, s méltóságteljes udvariassá-gokat váltottak egymás közt. Amikor Lord Botetourt⁵ megérke-zett, s nem csekély fényben és pompában tartott udvart Wil-liamsburgben, az egész nemesség tisztelgett nála, Madame Es-mondot beleértve. S halálakor, Lord Dunmore-t,⁶ utódját, aki magával hozta előkelő családját, nemességünk a legnagyobb tisztelettel vette körül titokban, habár nyilvánosan a képviselő-ház és a kormányzó hadilábon álltak egymással.

Viszályaik már a történelemre tartoznak, és engem személye-sen csak annyiban érintenek, hogy miután képviselőinket a Vir-giniába való érkezésemet követő év márciusának elsejére hív-ták össze, abban maradtunk, hogy mindnyájan ellátogatunk fő-városunkba, s kifejezzük tiszteletünket a kormányzó iránt. Harry szerencsétlen házassága óta Madame Esmond nem tett ilyen tisz-telgő látogatást, habár azelőtt mindig szokott; de most, hogy megérkezett a gyarmatra nagyobbik fia, anyám úgy vélekedett, feltétlenül tisztelegnünk kell a kormányzó ökegyelmességénél; és talán mi se bántuk, hogy otthagyjuk kis Richmondunkat, s a tartományi főváros szórakozásait élvezzük. Madame kibérelte – mégpedig nagy áron – a legjobb házat, ami Richmondban kap-ható volt, maga és családja részére. Most hogy gazdag voltam, furcsán hatott a bőkezűsége. Nemegyszer kellett közbelépnem – régi cselédei ugyancsak csodálkoztak új életmódján –, s meg-kérnem őt, ne legyen olyan pazarló. De ő gyöngéden azt felelte, korábban volt oka takarékoskodni, de most már ez az ok meg-szűnt. Harry a házvezetőnői szobából hozott magának feleséget, s ehhez a feleséghez elég a pénze. S ha neki, Madame Esmond-nak kedve van mostanában kissé tékozolni, miért riadjon ettől vissza? Nem mindennap van nála a legkedvesebb lánya meg unokái – mindhármukba beleszeretett, s annyira elkényeztette őket, amennyire el lehetett őket kényeztetni. Azonkívül, régeb-ben bizonyára nem vádolhattam őt túlságos pazarlással – s azt hiszem, ez volt az egyetlen célzás, amit a köztünk fennállt anya-

⁵ Lord Botetourt, Norborne Berkeley (1718?–1770) – Virginia gyarmati kor-mányzója (1768–70).

⁶ Dunmore, Lord John Murray (1732–1809) – skót származású gyarmati tisztviselő Amerikában. Virginia kormányzója volt, A forradalom alatt elűzték.

gi egyenetlenségre tett. Így hát legjobb ruháikba öltöztette embereit, s legjobb borait, ezüstedényét, bútorait elhozatta Castlewoodból tengeren, nem kis költséggel, s azt a ruhát is, amelyet az esküvőjén viselt II. György korában, s mindnyájan abban a jóleső érzésben éltünk, hogy a mi hintónk volt a legpompásabb valamennyi közül, kivéve őkegyelmességét, s felfogadtuk Signor Firmicalót, őkegyelmessége főkomornyikját a tiszteletemre adott egész sor ünnepély felügyeletére; több húsos fazekat tettek a tűzre konyháinkban egy hónap alatt – legalábbis így mondták cselédeink –, mint amennyit egyáltalában láttak a háztartásban, amióta a fiatalurak elmentek. Akkora volt Theo befolyása anyámra, hogy ebben az évben még arra is rá tudta venni, fogadja Fanny húgunkat, Hal feleségét, aki pedig szívesebben maradt volna az ültetvényen, semhogy szemébe nézzen Madame Esmondnak. De bizván Theo amnesztiaígéretében, Fanny – akinek házába nemegyszer ellátogattunk – feljött a városba, bókolt Madame Esmond előtt, és bocsánatot nyert. De én bevallom, semmint hogy így bocsássanak meg nekem, inkább az elkárhozást és a legnagyobb üldöztetést választanám.

– Emlékszel még ezekre, drágám? – kérdezte Madame Esmond, a szép ezüst, karos gyertyatartóira mutatva. – Fanny gyakran tisztította őket, amikor még nálam volt Castlewoodban. És ezt a ruhát is ismered, Fanny, ugye? Szegény anyádnak kellett gondot viselni rá. Én mindig nagyon megbíztam benne.

Fanny szemében ekkor felszikrázott a harag, amelyet azonban anyánk, aki megbocsátott neki, nem vett észre, nem bizony!

– Ó, megbecsülhetetlen házi kincsem volt édesanyád! – folytatta madame. – Ha anyád olyan csodálatos gonddal nem vigyáz rájuk, a fiaimat sem tudtam volna felápolni betegségükből. Lee ezredes úr, engedje meg, hogy bemutassam a lányomnak, Lady Warringtonnak. Óladysége odahaza szomszédja a maga rokonainak, a Bunburyknek. Itt van őkegyelmessége. Isten hozta, mylord!

S hercegnőnk bemutatja őlordságának azon bókjainak egy-két, amelyekre nem kevésbé büszke volt; s az volt az érzésem, a társaságból néhányan mosolyogni merészeltek.

= Szent Györgyre, madame – mondta Lee úr –, Borulawski gróf óta nem láttam olyan előkelő bókot, mint ladységedé.

= De kérem, uram, ki volt Borulawski úr? – kérdezte madame.

– Egy főnemes, aki nagy kegyben állt a lengyel király öfel-ségénél – válaszolta Lee úr. – Megkérhetem, madame, hogy bemutasson kitűnő fiának?

= Ez itt Sir George Warrington – mondta anyám, és rám mutatott.

– Bocsásson meg, madame. Én Warrington kapitányra gondoltam, aki Wolfe úr halálakor ott volt mellette. Szívesen osztottam volna meg sorsát, ha közelében lehettem volna.

S a heves Lee átcsőrtetett Harryhoz, tisztelettel kezét szorított vele, s mondott is neki egy-két bókot, amely legalább megbocsáthatóvá tette szememben iménti szemtelenségét, mert az én kedves Halom komoran járt-kelt fel-alá anyja termeiben, régi egyenruhájában, annak a híres hadtestnek egyenruhájában, amelyből kilépett.

Sokszor találkoztunk úgy is, hogy szigorú anyánk nem léphe-tett közbe, s ilyenkor alkalma volt megszólalni annak az ösztö-nös szeretetnek, mely összekapcsolt bennünket, s amit semmi se rombolhatott szét. Tökéletesen mások voltunk törekvésünkben, ízlésünkben, véleményeinkben – az ő élete csupa mohó tevén-kenység, mozgékony sport és mindenféle szórakozás a szabad-ban, enyém pedig könyveket bújni, s életemet bágyadt önszem-léletben tölteni –, mégis olyan rokonérzés volt kettőnk között, ami szinte felülmúlta szerelmünket az asszonyok iránt. Szegény Halom is bevallotta ezt nekem a maga mesterkéletlen módján, amikor elmentünk kettesben feleségek és mindenféle női társa-ság nélkül, mert csak néhány néger maradt velünk, és egy hetet Castlewoodban töltöttünk.

A hölgyek nem szerették egymást. Elégge ismerem az én Lady Theómat, hogy már néhány pillantás után meglássam, ébred-e benne rokonszenv szeretetre méltó nemének valamely tagja iránt. Minden rábeszélő és parancsoló képességem sem tudta megváltoztatni e nyakas teremtés véleményét. Szólt-e valaha is egy szót X.-né vagy Y. kisasszony ellen? Soha! Talán vétett az udvariasság ellen? Semmiképpen! Lady Theo udvarias a koldus-

asszonyhoz is, a konyhalányaival úgy bánik, mint hercegnőkkel, és köszönetet nyög a fogorvosnak, amiért olyan elegánsan húzta ki a fogát. Kitisztította volna a cipőmet, kifényesítette volna a tűzhely rostélyát, ha úgy rendelem – persze mindezenközben hercegnői tartással –, de amint azt mondom neki: „Drágaságom, szeresd ezt vagy azt a hölgyet!” – vége minden engedelmességnek; a legválasztékosabban bókol előtte, mosolyog rá, meg is csókolja, ha így szól a parancs, de közben le tudja adni azt a rejtélyes, meghatározhatatlan, szabadkőművesi jelet, amelytől nők váltanak egymással, s amiből megtudják, hogy a másik gyűlöli őket. Így volt Fanny esetében is, akivel találkoztunk az ő házában is, másutt is. Szeretettel emlékeztem rá a régi időből, és teljes hitelt adtam szegény Hal őszinte erősködéseinek, könnyes esküinek, hogy Szent Györgyre, anyánk rossz bánásmódja bírta rá, hogy elvegye Fannyt. Nem nézhette, hogy szegénykét így kínozzák, s ő ne siessen a segítségére, nem, az egekre, ezt nem tehettem! Mondom, mindezt elhittem, és sógor-nőm iránt őszinte sajnálatot éreztem, s a hajdani becsülést is, de szeretni sehogy sem tudtam; s amikor Harry szenvedélyes kitörésekben dicsőítette szépségét és értékét, s mohón kérdezgetett, nem gondolom-e, hogy Fanny tökéletes gyöngyszem, csak gyöngye bókokkal és tétova helyesléssel tudtam válaszolni, miközben éreztem, hogy csalódást okozok szegény, lelkes fiúnak, s magamban átkoztam azt a berzenkedést a hízélgés és a hazugság ellen, amely néha olyan ellenállhatatlan erővel el szokott fogni. Miért is nem mondtam neki: „Bizony, kedves Hal, gyöngyszem a feleséged, gyönyörűen énekel, nagyon szép a haja meg az alakja”, ahogy egy kis túlzó udvariassággal mondhatam is volna. Miért nem tudtam udvarolni ennek vagy annak az ostoba szomszédunknak, rokonunknak, ahogy ezerszer is megfigyelhettem Theót, aki mindenféle élénk fecsegéssel tudta őket szórakoztatni, miközben én kukán és komoran ültem velük! Mondom, véték volt, hogy nem volt több szavam a dicséretére. Dicsérnünk kellett volna, szeretnünk kellett volna. Legalábbis Lady Warringtonnak szeretnie kellett volna, mert neki van képessége a képmutatásra, nekem meg nem. És ott volt ez a fiatal teremtés, csinos, bájos, alakja olyan, mint egy nimfáé, szeme szép fekete, de nekünk semmivel sem volt becsesebb a szeme

két szem szedernél! Később, Warringtonban, a feleségem meg én, amikor úgy tettünk, mintha összevetettük volna megfigyeléseinket, túláradóan dicsértük egymásnak új hűgunk szépségét. Milyen gyönyörű a szemel! – Ó, nagyon! Milyen édes kis gödröcskéje van az állán! *Ah, oui!* Az a csodálatos kis lába! – Akárcsak egy kínai nőnek! Hol kaphatunk egész Londonban topánkát, amely elég kicsi lesz neki! – De amikor e dicséretekből kifogytunk, tudtuk már, hogy egy penny ára szeretet sincs bennünk Fanny iránt, tudtuk, hogy nem szeretjük, tudtuk, hogy gyű... Jaj, milyen képmutatók az asszonyok! Sokfelől hallottuk, milyen hevesen osztja öcsém az új, angolelles állásponthoz, s milyen bajnoka lett az úgynevezett amerikai szabadságjogoknak.

– Ez az ő műve, édesem – mondtam a feleségemnek.

– Ha én mondanám ezt, tudom, szidnál érte – mondta nevetve Lady Warrington.

Aminthogy rögtön el is kezdtem szidni, azt mondtam, nem szép tőle, hogy új hűgunkat gyanúsítja, mert mi jogunk is van erre? De ismétlem, ismerem annyira Madame Theót, hogy ha egyszer valakivel szemben elfogultság fészkelődött abba a kis fejébe, a király minden lova s minden vitézei se szedik onnan újra ki. Kijelentem, semmi sem tudná rábírní Madame Theót, hogy azt higgye, Harry nem nyög papucs alatt – semmi az égvilágon.

Szóval, elmentünk kettesben Castlewoodba az asszonyok nélkül, s ott időztünk a sívár, kedves, öreg helyen, ahol olyan boldogok voltunk, és olyan szomorúak is – legalábbis én. Tél volt, kacsahúzás ideje, s Harry kiment a folyóhoz, és tucatszámra, halomszámra, vékaszámra lőtte az északi vadkacsákat, miközben én ott maradtam nagyapám könyvtárában a régi dohos könyvek között, amelyeket gyerekkoromban szerettem – még mindig látom őket ködös látomásban, ahogy egy kisfiú ölében hevernek, az pedig egy fehér hajú öregúr térdénél ül. Olvasgattam könyveimet, a régi ágyamban aludtam, a régi szobámban, amelyet, ahogy anyám is mondta, áhitatosan megőrzött abban az állapotában, ahogy elhagytam, aznap, amikor Európába utaztam. Hal vidám hangja ébresztett föl, mint réges-rég. Mint mindazok, akik szeretnek vadászgatni, korai felkelő volt; odajött

hozzám, felébresztett, s ott ült az ágy lábánál, s telefüstölte a levegőt reggeli pipájával, miközben a házbeli négerek nagy hasábokat raktak a tűzre. Boldog idő volt! Az öreg Nathan ravaszul elrejtett üregekről mesélt, ahová ős-ősrégen rumot és vörös bort helyeztek. Volt azóta elég gondunk, harcunk, küzdelmünk, keserű bánatunk és csalódásunk, de kisfiúk lettünk újra, ahogy együtt ültünk. Még most is újra kisfiú leszek, ha arra az időre gondolok.

Azt a szerencsétlen teavámot – valamennyi adó közül, amit nemrég a gyarmatokra kiszabtak, egyedül ezt tartotta fenn eltökélten az otthoni kormányzat – daccal fogadták egész Amerikában. Igaz, hogy mi egy shillinget fizettünk odahaza egy font után, és csak három pennyt követeltünk Bostontól vagy Charlestontól, mégis, a vámot elvből visszautasították a tartományok, amelyek voltaképpen mindig lángoló eltökéltségről tettek tanúbizonyságot, hogy olyan keveset fizessenek, amilyet lehet. Charlestonban kirakták és pincékben halmozták fel a teaszállító hajó rakományát. New Yorkból és Philadelphiából a hajók visszafordultak Londonba. Bostonban – ahol fölfegyverzett hadsereg állomásozott, melyet azonban a lakosok állandóan moleztáltak – bizonyos hazafiak, indiánoknak öltözve és kifestve, megrohanták a hajókat, s vízbe hajították a megbotránkozott rakományokat. A mi „Fehér Atyánk” haragja felgerjedd e maszkaras mohikánok városa ellen. A híres bostoni kikötőtörvény⁷ javaslatát elfogadta az angol alsóház: a kikötőt zárolták, és a vámházat áthelyezték Salembé. A massachusettsi kartát semmisnek nyilvánították, és – jogosan attól tartva, hogy lázongások következhetnek, s ezeknek uszítóival a gyarmati bíróságok esetleg részrehajlóan bánhatnának – a parlament elrendelte, hogy az erőszakkal és fegyveres ellenállással vádolt személyeket hazaküldjék, vagy más gyarmatokra, és ott állítsák őket bíróság elé. Ha ezek a törvények egész Amerikát lángba borították, az is igaz, hogy feldühítették mindazokat is, akik országunk javát akarták. Ötéves korában megvesszőzésre ítéltettem Miles Warrington úrfit, aki sirt volna, de lehúzta volna kis nad-

⁷ 1773. dec. 16-án a teavám miatt felháborodott kereskedők a bostoni kikötőben három angol hajó teaszállítmányát a tengerbe dobták, mire az angol parlament 1774 márc.-ban törvényt hozott a kikötő lezárására.

rágocskáját, és alávetette volna magát a büntetésnek; de mi lett volna, ha elhatározom – amit pedig bőven megérdemelt –, hogy megfenyítem Miles kapitányt, a trónörökös dragonyos ezredének tisztjét? Kiütötte volna az atyai botot kezemből, és leverte volna a parókát a fejemről. Uramisten! Ennek az összekülönbőzésnek még a gondolatától is remegek! Egyszóval, *megvédte volna függetlenségét*, és habár azt mondom: véleményem szerint az itthoni parlamentnek volt joga adót kivetni a gyarmatokra; azt is bevallom, hogy a legkihívóbb, a legsértőbb, a legfelháborítóbb és mindenekelőtt a legtehetetlenebb módszerhez folyamodtunk igényeink érvényesítésére.

Lord Dunmore, aki Lord Botetourt halála után kormányzónk lett Virginiában, eléggé bizalmasan fogadott, nem sokkal a gyarmatra való érkezésem után, mivel jó viszonyban akart élni egész nemességünkkel. Anyám szigorú királyhűsége nem maradt előtte titokban, aminthogy csakugyan minden társaságban meglobogtatta anyám a király lobogóját, és oly hangos és elszánt volt, hogy Randolph és maga Patrick Henry⁸ megnémult a társaságában. Madame Esmond királyhűségének nagy híre – mondta nekem nevetve ökegyelmessége – indította őt, hogy Madame Esmond nagyobbik fiát kegyesen fogadta.

– A legrosszabb jellemzést kaptam magáról hazulról – mondta ölordtsága. – Azt csicssergik a kismadarak, Sir George, hogy magának igen veszélyesek a nézetei. Maga Wilkes⁹ úrnak és Beckford tanácsosnak a barátja. Afelől se vagyok biztos, nem járt-e még Medmenham Abbeyben is. Színészekkel, költőkkel és mindenféle züllött népséggel érintkezett. Övtak magától, uram, és most azt kell látnom...

– Nem is vagyok olyan fekete, mint amilyennek festettek – szakítottam félbe mosolyogva ölordtságát.

– Szavamra – mondta mylord –, ha azt mondom Sir George Warringtonnak, hogy igen ártalmatlan, nyugodt úriembernek látszik, s nagy megkönnyebbülés számomra, hogy beszélhetek vele a hangos politikusok között, az ügyvédek között, akik örö-

⁸ Amerikai forradalmár (1736–99), főként Virginiában működött. 1776 után Virginia kormányzója lett.

⁹ Wilkes, John (1727–97) – angol politikai reformer, államférfi, egy időben a Mad Monks of Medmenham Abbey neoreformista szervezet tagja.

kösen Hellasról és Rómáról szónokolnak; e virginiai földesurak között, akik egyre a hűségükről és tiszteletükről biztosítanak, miközben öklüket rázzák a szemem előtt... remélem, senki sem hallgat ki bennünket – mondta mylord ravaszkas mosollyal –, és senki sem sűgja be a nézeteimet odahaza.

Miután ölordságának rólam táplált rossz véleménye megváltozott, ahogy jobban megismert, ismeretségünk napról napra meghittebbé vált; s különösen családjának meg az én családomnak hölgyei között szoros barátság keletkezett – legalábbis köztük meg a feleségem között. Hal felesége – akit, mint valamennyi hölgyet, szívesen fogadtak a kis gyarmati udvarnál – semmiképp se tette magát népszerűvé azzal a lelkes és heves politikai hanggal, amelyet használt. A kormány valamennyi rendszabályát kivétel nélkül csipősen fogadta. Enyhe rendszabályokról volt szó? Erre azt mondta, a perfid angol kormány csak kelepcét készít elő, és időt akar nyerni, amíg még súlyosabb láncokat nem kovácsolhat a szerencsétlen Amerikának. Kemény rendszabályokról volt szó? Miért nem kel föl minden amerikai polgár, s védi meg a jogait, mint szabad ember, s miért nem cselekszik úgy minden angol kormányzóval, tiszttel, katonával, ahogy a Kelet-indiai Társaság teájával bántak? Másfelől anyám hasonló nyíltsággal méltóztatott kifejezni nézeteit, sőt ráerőszakolni tanácsát ökegyelmességére, oly ékesszólással, amely méltán kifáraszthatta az uralkodónak e képviselőjét. Hívja össze a milíciát, hozasson új csapatokat New Yorkból, hazulról, bárhonnan, zárassa be a Capitoliumot – be kell vallani, ezt a tanácsát megfogadták –, és e gonosz képviselők közül minden főkolompot csukjon börtönbe – ez volt Madame Esmond napról napra megismétlődő, írásban és szóban adott tanácsa a kormányzónak. És ha nemcsak a képviselőket, hanem a képviselők feleségeit is fogsággal lehetett volna büntetni, azt hiszem, ez a női Brutus aligha fellebbezett volna az ítélet ellen.

Az utolsó „Isten óvja a királyt”

A sorsnak micsoda kaján törvénye, hogy nekem mindig a kisebbséghez kell tartoznom? Ha olyan törvényjavaslat születnék, hogy ezt az országot ajánlják fel a római trónörökösnek vagy a török szultánnak, s térítsék át az új uralkodó vallására, lehet, hogy ezt a törvényt is elfogadnák, mivel én bizonyára ellene szavaznék. Odahaza, Virginiában is arra ébredtem, hogy szokásom szerint senkivel sem értek egyet. A hazafiak között torynak számítottam, aminthogy annak is vallottam magam; a toryk azonnal kijelentették, hogy veszélyes republikánus vagyok. Az idő teljességgel kikökönt. Ó, kárhozat! Még egy évet sem töltöttem Virginiában, és már hogy visszakiváncsoltam a Waveney¹ partjaira! De az ügyek állása olyan zavaros volt, hogy nem hagyhattam el anyámat, magányos hölgy lévén, a háború és szerencsétlenség lehetőségével szemben, ő pedig ilyen fordulatkor nem akart eltávozni az országból, aminthogy bátor férfi sem hagyhatta el az országot. Ökegyelmessége asztalánál s ökegyelmessége bőséges vörös bora mellett a jóérzésűek zöme ebben megegyezett, s ezt fogadták meg a számtalan teli pohár mellett. Nem, a jelszó ez volt: *statue signum, signifer!*² Mi, gavallérok, mindnyájan köréje akartunk gyülekezni, s kormányzónk ebben az időben úgy beszélt, mint a bátrak bátra.

Mármost meg kell mondanom, hogy egész virginiai ismeret-ségi körömből Madame Esmond volt a legkövetkezetesebb. Ne-

¹ Kis folyó Angliában.

² Mutass jelet, vezérszavak! (latin)

meseink nagy számban jöttek el Williamsburgbe, és sokan közülük azt javasolták, hogy bált adnak a kormányzóné kegyelmes asszony tiszteletére; és ekkor jutott el hozzánk a bostoni kikötőtörvény híre. A képviselőház azonnal elfogadott egy felháborodott tiltakozást az angol parlament e rendszabálya ellen, s kijelölte országSZerte a böjt és megalázkodás ünnepi napját, amikor is ünnepi imával fordulnak az éghez: fordítsa el felőlük a polgárháború szerencsétlenségét. De mivel a meghívást már elküldtük Lady Dunmore-nak, és az el is fogadta, az urak elhatározták, hogy megtartják báljukat a kijelölt estén, s csak néhány nap múlva öltöznek zsákruhába és hamuba.

– Bál! – kiáltott fel Madame Esmond. – Hogy én elmenjek egy bálba, melyet egy csomó lázadó rendez, azok, akik egy héttel később nyilvánosan meg akarják sérteni öfelségét! Inkább meghalok!

S megírta az uraknak, akik a bált rendezték, hogy tekintve az ország veszedelmes helyzetét, ő a maga részéről nem is tud gondolni rá, hogy bálon vegyen részt.

Mekkora volt a meglepetése ezek után, amikor legközelebb kikocsizott, és vagy százan, fehérek és feketék, éljeneztek, s így kiáltoztak: „Hurrá, madame!... Az ég áldja ladységedet!” Nyilván úgy gondolták, hazafias érzésből tökélt el, hogy nem megy a bálba.

Madame, félreértés elkerülése végett kidugta fejét a kocsiból, s kikiáltott, milyen hangosan csak tudott:

– Isten óvja a királyt!

Az emberek ugyancsak kiáltoztak:

– Isten óvja a királyt!

Mindenki „Isten óvja a királyt” kiáltott azokban a napokban. A mulatság estéjén szegény Harrym, mint a képviselőház tagja és egyike a bál rendezőinek, felvette Wolfe ezredének piros kabátos egyenruháját – melyet nemsokára más színűre cserélt át –, s elment Madame Fannyval a bálba. Lady Warringtonnak és alázatos szolgájának, mivel idegenek voltak az országban, sőt úgyszólván angolok – madame megengedte, hogy részt vegyenek az estélyen, ahonnan ő természetesen távol marad. Abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy felkérhettem kontratánkra Mount Vernon úrnőjét, akiben igen élénk, csinos és kedves tán-

cosnőmre akadtam; de azt is kénytelen vagyok megmondani, hogy amikor később Lady Warrington beszámolt az est eseményeiről, róla szóló dicséreteit anyám nagyon zordul fogadta. Hát nem táncolhatott volna Sir George Warrington Lady Dunmore-ral vagy lányaival, vagy bárkivel, csak Washingtonnéval ne? No persze, az ezredes olyan nagyra van magával meg a feleségével, hogy bizonyára azt hiszi róla, ő volt a legelőkelőbb hölgy a teremben – pedig ő még emlékszik rá abból az időből, amikor útfelügyelő volt napi egy guinea-ért. Szó ami szó, e gyarmati parvenük büszkeségének nincs határa, ami pedig ezt az úriembert illeti, Lord Dunmore annyira kedvez neki, hogy ez, úgy látszik, a fejébe szállt. Én semmit sem tudok Washington úr büszkesége felől, csak azt tudom, hogy az én jó anyámat sohasem lehetett rávenni, hogy szeresse őt vagy bármit, ami hozzá tartozik.

Anyámnak éppoly kevéssé tetszett, hogy Washington úr elment a bálra, mint az, ahogy három nappal azután viselkedett a böjt és megalázkodás kitűzött napján, amikor Washington úr részt vett az istentiszteleten, melyet új papunk tartott. Anyám aznap meghívta vacsorára Belman urat, más gyarmati tekintélyekkel egyetemben. A pap kimentette magát, mire Madame Esmond fölszegte fejét, és azt mondta: tegyen, amit akar. Parádés vacsorát adott; kivilágította házát éjszakára, amikor az egész város gyászba és sötétbe borult; felkérte Hardy urat, őkegyelmessége egyik szárnysegédjét, énekelje el az *Isten óvja a királyt*, amit az emberek odakint az utcán azzal a gondolattal hallgattak végig, hogy ez is része valamilyen istentiszteletnek, amely madame házában folyik; de aztán a *Fegyverre, angolok!*-at rendelte meg, amire az együgyű, fiatal úriember, aki nemrégén érkezett Európából, rá is zendített, de erre már nagy ordítózás támadt az utcán, valamely lázadó kéz egy nagy követ hajított el, s az éppen az előttem álló puncsos tálba esett, szétzúzta, és tartalmát széjjelfröccsentette ebédlőnkben.

Anyám rettenthetetlenül az ablakhoz lépett, még most is látom egyenes kis alakját, amint fölszegett fejjel, kinyújtott, csipkefodros karjaival ott áll, háttérben a szikrázó csillagokkal, és éneкли a refrént: „Fegyverre, fegyverre, angolok!” A tömeg a kerítés előtt torkaszakadtából üvöltözött:

= Csönd! Szégyen, gyalázat! El onnét!

Anyám azonban az istennek se akart ellépni az ablaktól.

- Hajítsatok köveket, ha mertek! - mondta a bátor kis hölgy, és meg is kaphatta volna, ha néhány úriember, aki a Raleigh kocsmából lépett ki éppen, közbe nem lép a tömegnél.

- Ne bántsatok hölgyeket! - szólalt meg egy hang, amelyet fölismerni véltem.

- Hurrá, ezredes úr! Hurrá, kapitány úr! Isten áldja méltóságodat! - kiáltottak az emberek az utcán, s ezzel ellenségeink megbékültek.

Anyám kijelentette, hogy vége az egész zavargásnak, s azt akarta, kezdjen Hardy úr megint énekléshez, de az csak elhalón mosolygott, és azt mondta, igazán nem szeret énekelni ilyen kísérettel, s ezzel aznap estére véget is ért a hangverseny; bár azt még kénytelen vagyok elmondani, hogy néhány csirkefogó visszatért az éjszaka, majdnem halálra ijesztette szegény feleségemet, és betörték házunk homlokzatának valamennyi ablakát. *Fegyverre, angolok!* ez kissé sok volt; madame beérhetett volna az *Isten óvja a királyt*-tal. A milíciát gyakorlatoztatták, golyókat öntettek, készenlétben tartották a fegyvereket, terveket szőttek a királyi rendeletek megghiúsítására, és e terveket végre is hajtották; de az is igaz, hogy mindenütt *Isten óvja a királyt* volt a jelszó, s amikor én szemére vettem a patrióta úriembereknek:

- De hiszen ti elszakadást akartok, s óhatatlanul fejetekre hívjátok a világ legnagyobb hatalmának haragját! - erre mindig azt válaszolták:

- Mi egyáltalában nem akarunk elszakadást, mi senki mögött sem állunk királyhűség dolgában, mi büszkék vagyunk rá, hogy angolok vagyunk - és így tovább, és így tovább.

A puskaporos hordókat felhalmozták a pincében, elhelyezték a kanócot, de Fawkes³ úr rendületlenül benyújtotta alázatos kérelmeit a királyhoz és a parlamenthez, és semmi rosszat nem akart, nem bizony! Igaz, amikor én hazánk hatalmáról beszéltem, úgy képzeltem, élni is fog ezzel a hatalommal; nem pedig,

³ Fawkes, Guy - az 1605. nov. 5-én leleplezett „Lőporos Összeesküvés” - mely a király és a parlament ellen irányult - egyik vezetője. Elfogták és kivégezték.

hogyan azt reméli: le tud győzni hárommillió hozzánk hasonló angolt saját területén, néhány zászlóaljjal, a Bond Streetről szalajtott fél tucat tábornokkal és néhány ezer, Németországból felbérrelt bitanggal. Mintha nemcsak meghódoltatni akartuk volna a tizenhárom gyarmatot, hanem meg is sérteni őket, rájuk uszítottuk ezeket a hesseni hordákat és az indián wigwamokból verbuvált zsoldosokat. Hát nem lehetett a mi nagy küzdelmünket végigverekegni *tale auxilium* és *isti defensores*⁴ nélkül? Ó! most, hogy már megverték bennünket, könnyű végigtekinteni az elszakított nagy birodalom térképén, és megmutatni, hogyan nem kellett volna elvesztenünk. Long Islanden végezni kellett volna Washington seregével, akinek sohase lett volna szabad kikerülnie Valley Forge-ból, legfeljebb mint fogolynak. A Dél miénk lett volna a camdeni csata után, ha a fővezér New Yorkban érthetetlenül bele nem avatkozik, s meg nem bénítja a háborúban feltűnt egyetlen tehetséges tábornok erőfeszítéseit, s bele nem szorítja abba a nyomorult zsákba Yorktownnál, ahonnan csak megverten és fogolyként tudott kikecmeregni. Ó, csak még egy hetet! Csak még egy nap, még egy óra fényt vagy sötétséget! Ha átolvasom amerikai hadjáratunkat, szerencsétlen kezdetétől dicstelen végéig, most, hogy már képesek vagyunk áttekinteni az ellenség hadmozdulatait és helyzetét, nemcsak a mienkét, azt hiszem, felismerhetjük már, egy támadással, egy előnyomulással hogyan keríthettünk volna hatalmunkba olyan ellenséget, amelynek nem volt lehetősége az ellenállásra, s ezzel megváltoztathattuk volna a harc egész kimenetelét. De az volt az ég rendelése – és most már nem kételkedhetünk benne: mindkét birodalom javára –, hogy a nagy Nyugati Köztársaság elszakadjon tőlünk; s a bátor katonáknak, akik az ő részükön harcoltak, és mindenekfölött rettenthetetlen vezérüknek az a dicsőség jutott osztályrészül, hogy nemcsak bőven fölszerelt, ellátott s harcédzett veteránokkal ütközhettek meg, és győzhettek le őket, hanem a nyomorúságot, hideget, éhséget, széthúzást és árulást saját táborukon belül is lebírhatták, ahol minden összeomlott volna, ha a hős vezér szívében nem ég a hazafiasság olthatatlan, tiszta, örök lángja. Micsoda szilárdság, micsoda

⁴ Ilyen segítség, ilyen védők. (latin)

nagylelkűség, micsoda meglepő állhatatosság a szerencse változásai közben! Washington az ellenséggel szemben nem volt sem különb, sem bátrabb száz és száz másik tisztnél, aki vele vagy ellene küzdött – ki ne hallotta volna, villongó tisztjei milyen állandó gúnyt űztek „Fabiusból”?⁵ –, de Washington, egy fegyverben álló nemzet feje, aki megzavarodott pártokkal csatázott, nyugodt volt az összeesküvések közepette, derült a nyílt ellenséggel szemközt, s a sötétebb ellenséggel háta mögött; Washington, aki rendet és bátorságot sugallt éhes és rongyos csapatoknak; akit hátba döfött a hálátlanság, de aki soha nem mutatkozott dühösnek, és mindig hajlandó volt megbocsátani; aki győzhetetlen volt a vereségben, nagylelkű a győzelemben, és soha olyan magasztos, mint azon a napon, amikor letette diadalmas kardját, és előkelően visszavonult – ez igazán az a jellem, akit csodálni és tisztelni kell: makulátlan élet, zavartalan dicsőség. *Quando invenies parem?*⁶ Abban a terjedelmesebb műben, amelyet e nagy háborúról terveztem, és részben meg is írtam, remélem, igazságot szolgáltatam legnagyobb hadvezére jellemének.⁷ S ezt merőben az a tisztelet kényszerítette rám, melyet ragyogó érdemei kiváltottak. Korábbi éveimben nem részesültem abban a szerencsében, hogy a fiatal Washington úr rokonszenvét élvezhettem volna; de öcsém, akinek természete sokkal nyíltabb és szeretetre méltóbb az enyémnél, mindig közeli barátja volt, fiatalkorukban is, amikor egyenrangúak voltak, és a későbbi időkben is, amikor a tábornok – mint ezt bevallom és hiszem is – minden embernél különb volt.

Említettem már ezt az ellentmondást helyzetemben és talán

⁵ Itt: Washington elnevezése egy római hadvezér után.

⁶ Mikor találsz hasonlót? (latin)

⁷ És bízom benne, hogy a vele kapcsolatos nézeteimmel bebizonyítottam: tudok igazságos és nagylelkű lenni azokkal is, akik engem személy szerint nem tekintenek kedvezően. Mert Hal öcsém, aki mindig azon buzgólkodott, hogy jó viszonyt teremtsen köztem és szeretett vezére között, amikor egyszer Mount Vernonban volt, megmutatta ökegyelmességének krónikám néhány első ívét, s Washington tábornok – aki igen kevés könyvet olvasott, és legesekeélyebb igénye sem volt irodalmi ízlésre – megjegyezte: „Hát ha mindenáron tudni akarja a véleményemet, kedves tábornokom, azt hiszem, Sir George tervezett műve, abból ítélve, amit ismerek belőle, kétségtől mind a két felet sérteni fogja.” – G. E. W. (A szerző jegyzete)

öcsémében is, amely valamiképpen mindkettőnket rossz oldalra állított az elkövetkező harcban, amely ettől kezdve öt évig tartott, mindaddig, amíg az anyaország kénytelen nem volt elismerni vereségét. Harrynak kellett volna torynak lenni, nekem a whignek. Elméletben az én nézeteim sokkal szabadelvűbbek voltak, mint az öcséméi, akiből, kivált a házassága után, olyasféle személyiség lett, akit a mi indiai nábobjaink Bahadurnak neveznek – szertartásos, méltóságteljes, tiszteletet követelő. Amikor például Lord Dunmore arról beszélt, hogy felszabadítja a négereket, s ezzel ráveszi őket, hogy a király lobogója alá sorakozzanak, Hal fel akarta köttetni a kormányzót és a sötét bandát – mert így nevezte őket –, ökegyelmessége regrutáit.

– Ha ti, úriemberek, harcolhattok a szabadságért – jegyeztem meg –, miért ne harcolhatnának a négerek is?

Mire Harry öklét rázva üvöltözött.

– Aljas gazemberek, csak találkozom eggyel is közülük, a saját kezemmel akasztom fel!

És ezzel anyám is egyetértett, hogy a négerek fegyverbe szőlítésének ötlete a legundorítóbb és leggyilkosabb gondolat, amely valaha is támadt az ő szerencsétlen hazájában. Ő legalább következetesebb volt Hal öcsémnél. Azt akarta, feketék is, fehérek is engedelmeskedjenek az uralkodó hatalomnak; míg Hal a szabadságot csak az utóbbi szín előjogának tartotta.

Madame Esmond is, Harry is érveik bizonyítékául saját családjukban találtak példát, Gumbo úr személyében. Miután felszabadítottam, jutalmul hozzám való csodálatra méltó szeretetéért és hűségéért a nehéz időkben, Gumbo Virginiába visszatértekor nemigen volt szívesen látott vendég régi szállásán, anyám rabszolgái között. Ő szabad volt, azok meg nem, s így úgyszólván tűzfészke volt a lázadásnak. Nem kevésbé fensőbb-ségesen és fontoskodóan viselkedett köztük, kérkedett barátaival Európában – „odahaza”, ahogy mondani szokta – meg ottani viselt dolgaival; s egy ideig rá tudta venni a háznépet környezetében, hogy hallgassák és csodálják, akárcsak a világot látott majmot. Sady azonban, Hal inasa, aki saját óhajára tért vissza Amerikába, nem volt szabad. Ebből aztán féltékenységi jelene-tek származtak közte és Gum úr között, valamint csaták, amelyekben mindketten az ökölvívás nemes művészetét üzték, me-

lyet a Marybone Kertekben és Hockley-in-the-Hole-ban tanul-
tak. De nem Sady volt az egyetlen féltékeny személy: anyám-
nak majd minden rabszolgája gúnyolta Signor Gumbót fensőbb-
séges modoráért, amelyre rászokott; és sajnos, meg kell mon-
danom, hogy a mi hűséges Mollynk, a felesége éppoly féltékeny
volt, mint Gumbo úr régi rabszolgatársai. A feketék nem tud-
ták Mollynak megbocsátani, hogy ennyire lealacsonyította ma-
gát, és férjhez ment egy fajtájukbelihez. Semmi tiszteletet nem
tudott kivívni, semmi tekintélyt nem tudott szerezni, szüntel-
lenül panaszokkal járult úrnőjéhez, a feketék lustasága, gazem-
bersége, hazudozása, tolvajkodása miatt, s végül egy féltékeny-
ségi históriával bizonyos Dinah vagy Diana ellen, aki, szívből
bizom benne, éppolyan ártatlan volt, mint névrokona, az Endy-
mion⁸ látogató holdfény. Erkölcsi kérdésekben azonban Ma-
dame Esmond valóságos női Drákó⁹ volt, s akit bevádoltak, az
már bűnös is volt a szemében. Szemrehányásokat tett Gumbo
úrnak, amire az csípősen válaszolt. Anyám ekkor, elfeledkezvén
rőla, hogy Gumbo szabad úriember, elrendelte megkorbácsolta-
tását, mire Molly öladységéhez szaladt, mert férje hűtlenségén
érett haragja teljesen elpárolgott arra a gondolatra, hogy ilyen
méltatlanságot akarnak elkövetni Gumbón; szóval kitört a ribil-
lió castlewoodi házukban. Anyám meg én összevesztünk, mi-
vel én pártját fogtam a szolgáltnak. Hal és Fanny anyám párt-
jára álltak, s e tekintetben jó hatása volt az összekülönbőzésnek;
mert némi közeledést hozott létre madame és fiatalabb gyer-
meke között. Ezt a kis egyenetlenséget hamar elrendeztük, de
nyilvánvalóvá lett, hogy a lázadás lobogóját el kell távolíta-
nunk házukból, és ezért elhatároztuk, hogy Gumbo úr és hit-
vese térjen vissza Európába.

Feleségem meg én is szívesen velük mentünk volna, Isten a
tudója, mert kisiünk betegeskedett, és egyre erőtlenebb lett, s
megkapta a váltólázat mocsaras vidékünkön; de Theo éppen
az időben várandós volt – Henry fiunkkal –, s azt is tudta, hogy
én megígértem: Virginiában maradok. Megállapodtunk benne,

⁸ Diana, Endymion – a görög mitológiában Diana holdistennő beleszeretett Endymionba, a gyönyörű ifjúba, és elaltatta, hogy örökké csodálhassa szépségét.

⁹ Görög államhivatalnok, rendkívül szigorú törvényei tették híressé.

hogy két gyerekünket hazaküldjük, de amikor felajánlottam Theónak, hogy ő is menjen, azt mondta, férje mellett a helye; odahaza majd atya és Hetty gondot visel a gyerekeinkre; alig is tűrte, hogy könnyet lássak a szemében, miközben előkészíti kicsinyeinek elutazását. Emlékszel arra az időre, madame, a csendre az asztalok körül, miközben tucatjával varrtatok a kis ingeket az útra? az odalopózásokra a gyerekek szobájába, amikor alszanak, és még veled vannak? és az elválás rettenetes órájára, mikor csónakunk a szolgálkkal és gyerekekkel a hajó felé evez, te pedig ott állsz a parton? Ha a walesi herceg indult volna el erre az útra, azt se lehetett volna különbül ellátni. Hol a Tompion óra, fickó, melyet nagyanyád adott veled? És hogy élted túl azokat a tele doboz süteményeket, melyeket a jó hölgy halmozott fel a kajütödben?

A hajó, amely szegény Theóm gyerekeit magával vitte, Hagan tiszteletes urat hozta vissza a fedélzetén és Lady Mariát, aki szelíden kegyeskedett lemondani rangjáról, s a gyarmaton – amely már nem sokáig maradt gyarmat – csak Haganné néven ismerték. Abban az időben, amikor kegyben álltam Lord Dunmore-nál, megüresedett egy parókia Westmoreland grófságban, s ő ezt a rokonunknak adta, aki éppen idejében érkezett meg Virginiába, hogy megkeresztelje Henry fiunkat, s a dolgok akkori komor állásáról elmondjon néhány prédikációt, melyekről Madame Esmond kijelentette, hogy nagyszerűek. Azt hiszem, Lady Maria azzal nyerte meg madame szívét, hogy csak ő utána volt hajlandó kimenni a szobából.

– Apám, az ön bátyja, gróf volt, az igaz – mondta –, de tudjuk, hogy ladységed egy márkí lánya, és gondolni sem tudok rá, hogy önt megelőzzem!

Madame annyira megszerette unokahúgát, hogy még azt is megengedte Hagannak, hogy színdarabokat olvasson fel – egyebek között az én szerény szerzeményeimet is –, s kénytelen volt méltányosan elismerni, hogy vannak érdemei a *Pocahontas* című tragédiának, melyet lelkészünk rendkívüli erővel és tüzzel olvasott fel.

Hal és felesége csak ritkán jöttek el Castlewoodba és Richmondba olyankor, amikor a káplán és felesége nálunk voltak. Fanny nagyon kurtán-furcsán viselkedett Mariával, rejtélyesen

kuncogott és nevetgált a társaságában, és ismételten emlékeztette a korára, amin csodálkozott is anyánk, s gyakran megkérdezte, van-e valami ok a viszályra unokahúga és menyje között. Én ilyenkor megtartottam magamnak a véleményemet, és gyakran nem kevésbé meghatott az a szelidség, mellyel az idősebb hölgy a bosszantást elviselte. Fanny szívesen gyötörte őt férje jelenlétében – aki, szegény fiú, boldog tudatlanságban élt felesége előtörténetének tekintetében –, s a másik hölgy elviselte a kínzást, s igyekezett, hogy amennyire csak lehet, pillája se rezzenjen. Én olykor tiltakoztam Madame Harrynál, megkérdeztem tőle, vajon mi ő? Vörös bőrű indián, hogy így megkínozza áldozatait?

– Hát engem nem eleget kínoztak annak idején? – kérdezte az ifjú hölgy olyan tekintettel, mintha el volna rá szánva, hogy visszafizeti az őt ért sérelmeket.

– Dehogy – feleltem –, magát a mi wigwamunkban nevelték, és én úgy emlékszem, csak jósággal.

– Jósággal! – kiáltott fel. – Soha rabszolgával úgy nem bántak, mint velem. Gyakran épp azok a sebek fájnak legjobban, melyeket nem szántszándékkal ejtettek rajtunk. Nem mindig azok gyűlölnék bennünket, akiket megsértettünk.

A kis Fannyre gondoltam, amilyen fiatalkorunkban volt, csöndes, mosolygó kislány, aki készségesen rohant, ha megkértük valamire, és sajnáltam szegény öcsémet, amiért ezt a ravasz teremtetést szívébe fogadta.

NEGYVENEDIK FEJEZET

Yankee Doodle¹ talpra ugrik

Brit uralmunk idején Amerikának egyik haszna az volt a számunkra, hogy menedékkül szolgált bűnözőinknek. Fegyenceken és megvásárolt rabszolgákon kívül, akiket gyarmatainkra szállítottunk, partjaikra raktuk azokat a mihasznákat és kisebb fiúkat, akik számára a régi haza a tékozlás, kétségbeesés és végrehajtok folytán lakhatatlanná vált. És ahogy Cook² úr, utazásainak során, újonnan felfedezett szigetlakóinak angol állatokat adott át ajándékba – és az európai civilizáció egyéb mintáit –, mi is gondot fordítottunk rá, hogy a mi *fekete bárányainkból* mintadarabokat küldjünk a gyarmatokra, hogy ott kedvükre legeljenek, és szaporítsák becses fajtájukat. Talán magam is egy kissé bűnös voltam e tekintetben, amikor azon fáradoztam, hogy parókiát találjak Amerikában az érdemes Hagannak, nőrokonom férjének – legalábbis annyiban bűnös voltam, hogy mivel nem tudtunk neki állást találni Angliában, örültünk, hogy hajón átküldhetjük Virginiába, s szerezhetünk neki egy gyarmati szószéken egy vánkost, amit az öklével verhet. El kell ismerni, hogy ott úgy viselkedett, mint bátor, becsületes úriember; derekasan teljesítette kötelességét gyülekezetével és királyával szemben is, és ennyiben nem hozott szégyent az én szerény pártfogásomra. Madame Theo emlegette is ezt, amikor elárultam neki lelkiismereti aggályaimat ezzel kapcsolatban, s szokása szerint bizonyította, hogy viselkedésemet ebben is, mint minden másban,

¹ Az amerikai függetlenségi harc indulója.

² Cook, James (1728–79) – angol hajóskapitány, a csendes-óceáni szigetvilág felfedezője. A bennszülöttek ölték meg.

az erkölcs és tisztesség legmagasabb alapelvei irányították. De rábíztam volna-e Haganra otthoni parókiánkat, s őt és feleségét választottam volna-e ki, hogy egyházközségünk lelkipásztorai legyenek? Félek, hogy nem. Sohasem kételkedtem kuzinunk őszinte bűnbánatában, de azt hiszem, örültem, amikor elment, hogy ezt a bűnbánatot a vadonban gyakorolja. És ezt azért mondom, hogy beismerjem gőgömet és hibámat. Ez a kedves Maria kétszer is – és éppen amikor a legnagyobb szükségem volt rá – megsegített rokonszenvével és barátságával. Bátran viselte el saját baját, a másokét pedig csodálatra méltó szeretettel és odaadással enyhítette. És mégis én, és néhányan az enyéim közül – de nem Theo – lenéztük őt. Ó, szégyellhetjük magunkat a gőgünk miatt!

Nem szegény Lady Maria volt az egyetlen tagja családuknak, akit, hogy ne legyen útban, elküldtek az amerikai vadonba. William Esmond méltóságos úrnak, miután odahaza addig kölcsonzott, csalt, lopott, ameddig már nem tudott többé csalni, lopni, kölcsonozni, szereztek egy állást New Yorkban; s előkelő bátyja és királyi gazdája szívből óhajtották, hogy színét se lásák többé. Amikor megkezdődtek a zavargások, hallottunk a fickóról és új lakhelyén viselt dolgairól. Hazugság és bajkeverés voltak a fullajtárjai, bárhová utazott. Lord Dunmore közölte velem, hogy Will úr nyilvánosan kijelentette: castlewoodi birtokunk csak addig a miénk, amíg bátyjának úgy tetszik; apja tapintatból Madame Esmond, ölordsága féltestvére iránt, neki adta élete végéig a birtokot, de ő, William, tárgyalásokat folytat bátyjával, a jelenlegi Lord Castlewooddal, hogy megvásárolja az igényt a birtokra! Az ajándékozó okmányt vasszekrényünkben őriztük Castlewoodban, be volt jegyezve továbbá kellő formában Williamsburgben is, úgyhogy e tekintetben nyugodtak lehettünk. De hát a szándék is számított, s Hal meg én megfogadtuk, hogy amint találkozunk William úrral, felszólítjuk, hogy előttünk is ismétlje el ezt a csinos kis történetet. Hogy mik voltak Madame Esmond érzései és szavai, amikor ezt meghallotta, aligha érdemes itt részleteznem.

– Micsoda! Atyám, Esmond márki, hazug volt, én pedig csaló? – kiáltott fel anyám. – Szóval, halálom után el akarja foglalni fiam birtokát?

És levelet akart írni Angliába, nem csupán Lord Castlewoodnak, hanem magának őfelségének is a St. James-palotába, s csak azzal lehetett visszatartani, hogy biztosítottam róla: Will úr hazugságai tudvalevőek egész ismeretségi körében, s nem várhatjuk el tőle, hogy éppen a mi esetünkben olyan következetlen legyen, és igazat mondjon. Nemsokára hallottunk róla mint a leghangoskodóbb királpártiról New Yorkban, majd mint kapitányáról s hamarosan őrnagyáról egy önkéntes alakulatnak, amely elküldte memorandumait valamennyi többi gyarmat jó érzésű embereinek, hírül adván teljes készségüket, hogy meghaljanak az anyaországért.

Nem lakhattunk olyan házban, amelynek egyetlen ép ablaka sem maradt, s bezárván a Williamsburgben bérelt szerencsétlen lakás ablaktábláit, Madame Esmond eltávozott kis fővárosunkból, s családom visszatért Richmondba, amelyet ugyancsak elhagytak a feloszlattott országgyűlés tagjai. Hal kapitány és felesége hamarosan visszatértek ültetvényükre, én pedig nem kévéssé bosszankodván az események alakulása miatt, megosztottam időmet saját családom és a kormányzóé között, aki láthatóan nagyon megkívánta tanácsaimat és társaságomat. Már a leghevesebb politikai nézeteltérések dúltak, de mindeddig még nem váltak személyes viszályá. Még miután feloszlatták is országgyűlésünket – amelynek tagjai egy kocsmában találkoztak, s ott tartották meg azt a híres gyűlést, ahol, úgy hiszem, először vetették fel valamennyi gyarmat kongresszusának ötletét –, a leghevesebb ellenzéki urak jó barátságban maradtak ökegyelmességével, élvezték a vendégszeretetét, s csatlakoztak hozzá szórakozásaiban és kirándulásaiban. Az ülésszak elmúltával a nemesek hazamentek, s a maguk grófságaiban tartottak gyűléseket; és mivel az országgyűléseket a többi tartományban is nagyrészt hasonló hirtelenséggel oszlatták fel, mindenütt meggyeztek benne, hogy általános kongresszust kell tartani. A gyűlés helyéül Philadelphiát választották ki, mint földrészünk legnagyobb és legfontosabb városát, s megkezdődtek azok a híressé vált tanácskozások, melyek már a háború dühödt előjátékai voltak. Még mindig az *Isten óvja a királyt*-nál tartottunk; még mindig a trónhoz folyamodtunk alázatos kérvényeinkkel; de amikor látogatóban voltam Harry öcsémnél Fanny Hegyen – új

ültetvénye nem messze volt a mienktől, de a Rappahannock túlsó oldalán, már a Mattaponey folyó felé –, egy reggel első-
lítetták ügyei, s kilovagolt, s mivel délután történetesen én is
kilovagoltam, és az egyik lovász azt mondta, hogy az úr a
Willis vendéglő felé lovagolt, én is követtem abba az irányba,
nem gondolván semmi rosszra. S egy tisztáson, nem messze
Willistől, amikor éppen kijutottam az erdőből, rábukkantam Hal
kapitányra, aki lóháton volt, körülötte vagy harminchárom-
harmincnégy földije, fölfegyverkezve mindenfélével, pikákkal,
kaszákkal, flintákkal, muskétákkal, s a kapitány, két-három
hasonlóképpen fiatal embernek, nyilván tiszteknek segítségével
– gyakoroltatta embereit. Amikor odalovagoltam, furcsa kifeje-
zés jelent meg Harry arcán.

– Fegyverrel tisztelegj! – kiáltott, s a csapat tőle telhetőleg
igyekezett végrehajtani az üdvözlést. – Cade kapitány úr, ez itt
a bátyám, Sir George Warrington.

– Mint a maga rokonát, *ezredes úr* – mondta a kapitánynak
címzett egyén –, szívesen látjuk az urat – s ennek megfelelően
kezet is nyújtott.

– És... és mint Virginia igaz barátját – mondta Hal piruló
arccal.

– Igen, ha Istennek tetszik, uraim – jegyeztem meg én.

Erre aztán a regiment szívélyes hurrát kiáltott az ezredesre
és bátyjára. A gyakorlat végeztével a tisztek s a legénység is
azon a nézeten voltak, hogy menjenek el Willishez, s ott fo-
gyasszanak valamit, de Hal ezredes azt felelte, ma délután nem
tud velük inni, s aztán kettesben hazafelé üggettünk.

– Szóval, Harry, kibújt a szög a zsákból! – mondtam.

Keményen rám nézett.

– Azt hiszem, ennél erősebb szög is akad benne. Ennek be-
kellett következnie, George. De nehogy elmondd madame-nak –
tette hozzá.

– Az istenért! – kiáltottam rá. – Hát azt gondold, hogy
ilyen fickókkal, mint akiket az előbb láttam, te meg a barátaid
fölvehetitek a harcot a világ legnagyobb nemzete és legkülönb
hadserege ellen?

– Azt hiszem, rettenetes verést fogunk kapni – mondta Hal
–, annyi biztos. De tudod, George – tette hozzá szelíd, kedves

mosolyával –, mi még fiatalok vagyunk, és egy-két adag verés csak javunkra lehet. Ugye, hogy javunkra lesz, Dolly, te loncsos szuka? – s ostorával játékosan meglegyintett egy öreg korcs kutyát, amely mellette szaladt.

Nem igyekeztem ráerőszakolni – hiszen már korábban is annyiszor hiába igyekeztem – a mi angol álláspontunkat, azt az álláspontot, amelyet én a legjobbnak látok. Ilyesfélével szokta elütni az érveimet: „Mindez nagyon rendben van, bátyám, te úgy beszélsz, mint egy angol, mert a sorsodat a te hazáddal kötötted össze, ugyanúgy, mint én az enyémmel.” Bevallom, erre az érvre nincs felelet, s a vitázók nem tehetnek egyebet, mint hogy végigharcolják a kérdést, amikor is az erősebbnek lesz igaza. Kinek volt igaza az elmúlt század háborúiban? a királynak vagy a parlamentnek? Amelyik fél felül maradt, annak volt igaza, s egészében véve, sokkal emberségesebb volt a győzelmében, mint a gavallérok³ lettek volna, ha ők nyerne. Mert tegyük fel, mi, toryk, nyertük volna meg a háborút Amerikában: micsoda rettenetes és véres diadal lett volna! Micsoda köteleket és vérpadokat lehet elképzelni, micsoda nemes, lehulló fejeket! Furcsa érzés ez, bevallom: én a királyhű oldalon voltam, és mégis azt kívántam, hogy a whigek győzzenek. Másfelől Hal öcsém, aki nagyban kitüntette magát az ezredével, soha egy tiszteletlen szót nem ejtett az ellenségről, akivel szembenállt.

– Az angol hadsereg tisztjei – mondogatta – úriemberek; legalábbis nem hallottam róla, hogy nagyot változtak volna az én időm óta. Lehet, hogy akadnak csirkefogók és gazemberek az ellenséges csapatokban, de merem állítani, magunk között is találunk ilyeneket. A mi dolgunk, hogy megverjük öfelsége haderejét, nem pedig, hogy gyalázzuk... azt minden bitang megteheti.

S egy név után, amelyet Lee úr adott öcsémnek, s amelyet sokan nem értettek meg nyers lovasai közül, Harryt gyakran nevezték az amerikai hadseregben *Chevalier Baird*-nek.⁴ Valóban félelem és gáncs nélküli lovag volt.

³ A királypártiak az angol polgári forradalomban.

⁴ Sir David Baird, XVIII. sz.-i legendás híru angol tábornokról tartotta a korabeli közvélemény, hogy ő „nem Baird, hanem Bayard”.

Ami pedig azt az érvet illeti, hogy „mit tehetnek ilyen emberek, mint akikkel gyakorlatoztál, az angol hadsereg ellen?” = Hálnak nagyon magabiztos volt a felelete.

– Megverhetik – mondta –, George úr, ez az, amit tehetnek.

– Uramisten! – kiáltottam. – Úgy érted, hogy ha megvolna még a századod Wolfe ezredéből, haboznál, hogy megtámadj ötszáz ilyen embert?

– Ha megvolna a századom a hatvanheteseknél, azzal bárhova elmennék, és ugyanazt mondom, mint te, hogy ebben a pillanatban én többet értek katonáskodáshoz, mint ők. De állíts engem arra a nyílt térre, ahol ránk találtál, fegyverezz föl, ahogy neked tetszik, és legyen körülöttem az erdőkben fél tucat a barátaimból, és ne legyen egyebük, csak puskájuk... mit gondolsz, ki maradna fölül? Ezt te tudod legjobban mint Brad-dock úr hadsegéde.

Ilyen eltökéltség ellen nem lehetett vitába szállni.

– Te tudod, hogyan gondolkodom én, Hal – mondtam –, és ha már egyszer megleptelek benneteket munka közben, el kell mondanom mylordnak, mit láttam.

– Persze, mondd csak el neki. Láttad grófságunk milíciáját gyakorlatozás közben. Ugyanezt láthatod minden gyarmaton, innen a Szent Lőrinc folyóig vagy Georgiáig. Mivel régi katona vagyok, engem választottak ezredesüknek. Mi volna ennél természetesebb? Gyerünk, bátyám, fogjuk vágára a lovakat: az ebéd készen lesz, és Fan asszony nem szereti, ha megvárakoztatom.

S ezzel nekiindultunk a háza felé, amelynek kapuja mindig nyitva állt, mint valami virginiai úriember házáé, és ahol nemcsak minden jó barát és szomszéd, hanem minden idegen és utas is bizonyos lehetett benne, hogy szívesen fogadják.

– No, Fan asszony – mondtam –, kitaláltam, milyen játékot játszik az öcsém.

– Remélem, az ezredesnek nemsokára bőven lesz módja erre a játékra – felelte Fanny, fejét fölszegve.

Feleségem azt gondolta, Harry vadászaton volt, én pedig nem akartam kiábrándítani, pedig amit láttam, s amit Harry elmondott, természetesen sok gondot okozott nekem.

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET

Ezredes = ezred nélkül

Látogatásunk után, öcsémtől hazatérőben, feleségem a kisbabával együtt visszament az anyai házba, Richmondba, én azonban kötelességemnek tekintettem, hogy fölkeressem kormányzónkat, aki akkor éppen villájában tartózkodott, Williamsburg közelében, s megbeszéljem vele e nyílt háborús előkészületeket, melyek nemcsak a mi tartományunkban folytak, hanem, legalábbis így hallottuk, valamennyi gyarmaton. Különböző virginiai úriembereket – nevüknek azóta a történelem világszerte ismerős csengést adott – jelöltek ki, küldötteket a Philadelpfiában tartandó általános kongresszusra. Massachusettsben a nép és a királyi csapatok majdnem nyílt ellenségeskedésben álltak szemben egymással, de azzal kecsegtettük magunkat, hogy Marylandben és Pennsylvániában sokkal megbízhatóbb szellem uralkodik; a Carolinákban és Georgiában az anyaország nyakas hívekre és a lakosság nagy többségére számíthatott; azt sem tétélezte volna fel senki, hogy a mi Virginiánk elfelejti régi királyhűségét. Csak kevés csapatunk volt ebben a tartományban, amelynek nemessége azonban büszke volt rá, hogy a hajdankor gavallérjaitól származik, s kormányzónk körül csak úgy rajzottak a hangos és magabiztos kormánypártiak, akik mohón várták a pillanatot, amikor kardot ránthatnak, és szétzúzhatják a bitang lázadókat. E gyűléseken persze kénytelen voltam sok kemény szót meghallgatni szegény Harrym ellen. Mindnyájan egyetértettek benne – s talán nem is alaptalanul –, hogy felesége befolyására csatlakozott e szélsőséges angolelles nézetekhez, amelyeket nemrég kinyilvánított; továbbá azt is elmondták

róla, hogy elvakította őt vonzódása a Mount Vernon-i úrhoz, akinek nézeteit mindig követte öcsém, s aki napról napra messzebbre merészkedik az ellenállás borzasztó és reménytelen útján.

– Ez az ön barátja – mondták az emberek ökegyelmességének –, ez az az ember, akit kegyébe fogadott, aki bírta különleges bizalmát, s aki többször is élvezte vendégbarátságát!

Lehetetlen volt be nem vallani, hogy mindez nagyrészt igaz; habár, amit némely buzgó kormánypárti árulásnak nevezett, inkább azt bizonyította, milyen hevesen óhajtják Washington úr és más úriemberek, hogy ne kelljen eltántorodniuk a koronától, hanem hívek maradhassanak, s felhasználják a kibékülés legvégső esélyét is, mielőtt megkockáztatnák a másik rettenetes lehetőséget, a lázadást és elszakadást. No, de csak fegyverkezzenek az árulók, rántsák ki a gazemberek a hazaáruló kardot! Mi mindenesetre hívek maradunk; Anglia legyőzhetetlen ereje latba vettetik, a félrevezetett és hálátlan tartományokat megbüntetik, megint engedelmességre bírják. Micsoda éljenzések közepette ittunk öfelsége egészségére a bankettjeink után! Készek vagyunk meghalni jogai védelmében; egy főherceg kell nekünk a királyi házból: az jöjjön ide, és kormányozza régi domíniumait! Tekintettel saját királyhűségemre és kitűnő anyáméra, megbocsátják majd öcsém eltévelyedését. Vajon elkésztünk-e már azzal, hogy visszatérítsük őt, ha felajánlunk neki valamilyen jó parancsnokságot? Nem próbálnám-e rábeszélni én, aki tudvalevőleg nagy befolyással vagyok rá? Williamsburgi tanácsüléseinken felváltva éltük át a lelkesedés és a diadal, a remény, a lázadók elleni harag, a hazulról jövő segítség aggodalmas várakozásának, a kétségnek, a bizalmatlanságnak s a csüggedésnek lelkiállapotát.

Megígérttem, hogy megkísérlem meggyőzni öcsémet, s írtam neki, bevallom, nem sok reménnyel a sikerre, megismételvén, s lehetőleg meg is erősítvén ugyanazokat az érveket, amelyeket már sokszor felhoztam beszélgetéseink során. Anyám is latba vetette tekintélyét, de ettől, bevallom, még kevesebb eredményt vártam. Szokása szerint a Szentírásból vett idézeteivel támadta meg – már amelyekről azt gondolta, hogy kifejezik saját nézeteit –, és büntetéssel akarta megfélemlíteni. Megfenyegette mind-

azokkal a fenytésekkel, amelyek elkerülhetetlenül lesújtanak mindazokra, akik engedetlenek az uralkodó hatalommal szemben. Bátyját hozta fel például, s félek, arra is célzott, hogy alávetette magát a feleségének – ennél rosszabb érvet nem is hozhatott fel ebben a vitában. Nem mutatta meg nekem, milyen levelet írt Harrynak – talán mert tudta, hogy hibáztatnám az erélyt némely kifejezésében, melyet a helyzethez alkalmasnak tartott –, de megmutatta Harry válaszát, amelyből kitalálhattam, mi volt anyánk érvelésének stílusa és hangneme. És ha Madame Esmond a Szentírást hívta segítségül, Hal úr is, meglepésemre, egész csomó citátumot hozott fel válaszul, s igen szabatos, fegyelmezett, sőt elegáns fogalmazványt intézett anyánkhoz – úgy gondoltam, még felesége is aligha volt képes ilyet kikerekíteni. Csakugyan, megtudtam, hogy Harry igénybe vette hozzá Belman úrnak, az új richmondi papnak szolgálatait, aki erőteljesen képviselte a whig párt nézeteit, s prédikációkat tartott és nyomtatott ki Hagan ellen, aki, mint mondtam, a mi pártunkon állt – sajnos, Belman maradt felül a vitában.

Az én korholásom se tett nagyobb hatást Halra, mint anyánké. Nem is felelt a levelemre. Amikor barátaim a kormányból tovább ösztökeltek, megint írtam neki – igen könnyelműen –, hogy közöljem vele: a hét végén meglátogatom Fanny Hegyen; de mikor megérkeztem, csak hűgomat találtam ott, aki nagyon szívélyesen fogadott, de elmondta, hogy Hal vidékre ment, messze a Kék Hegyek felé, hogy megnézzon néhány lovat és – ő nem is tudja, milyen sokáig fog elmaradni!

Ekkor már tudtam, hogy nincs remény.

– Kedvesem – mondtam –, amennyire az idők jeleiből olvasni tudok, a kanóchoz, melyet ezekben az években helyeztek el, nemsokára gyufa is fog kerülni. Harry elnyargalt. Isten tudja, mi célból.

– Az Úr óvja az igaz ügyet, Sir George – felelte Fanny.

– Ámen, teljes szívemből ámen. Maga meg ő mint amerikaiak beszélnek, én mint angol. Azt üzenem neki, hogy ha a természet rendje szerint bármi történik anyánkkal, nekem és az enyéimnek elég az, amink Angliában van, és lemondunk minden virginiai földünkről az ő javára.

– Ezt komolyan gondolja, George? – kiáltott fel, és felragyo-

gott a szeme. – Hát igaz, ez nagyon is jogos és méltányos = tette hozzá rögtön. – Miért legyen magának, aki öregebb nála, de csak egy órával, miért legyen magának mindene, palotája és földje Angliában... az itteni ültetvény... a rang... meg a gyerekek... és az én szegény Harrymnak ne legyen semmije? De azért ez nagylelkű magától... legalábbis szép és méltányos, és ezt nem is vártam magától. És ebben nem üt az anyjára, Sir George, de nem ám. Adja át üdvözetemet Theo nénémnek!

És mielőtt még a kapujában lóra szálltam volna, felém nyújtotta arcát, hogy megcsókoljam. Ha ilyen asszony vezet, mint Fanny, hogyan is remélhetném, hogy megtérítem öcsémet?

Miután ilyen szomorú eredménnyel járt a vállalkozásom, visszanyargaltam kormányzónkhoz, és megegyeztünk, hogy itt az ideje komolyan felfegyverkezni, felkészülni az összeütközésre; amely bizonyára nem sokáig késhetik. Ő és egész hivatalnoki kara nem kevésbé izgatottak és hevesek voltak, véleményem szerint fölöslegesen durvák is, amikor az átkozott whigekeket becsmérelték, s túlságosan hangosan orditoztak örök éljent Óangliára; de mindnyájan mohón várták már a napot, amikor a viaszálykodó pártok majd szembeszállnak egymással, és lesz alkalmuk legázolni azokat az átkozott whigekeket. Aztán eltávoztam mylordtól, miután őkegyelmessége a tanácsülésen köszönetet mondott nekem, és megbízott: tegyek meg minden tőlem telhetőt, hogy csapatot állítsak a korona védelmére. Ez volt az eredete annak a hadtestnek, amelyet később Westmoreland Védőinek neveztek, én pedig abban a megtiszteltetésben részesültem; hogy ezredesükké neveztek ki, s leendő parancsnokául, ha majd fel lesz állítva. S e szerencsés eseménynek, persze, hamarosan meg kell történnie, amint a grófság megtudja, hogy olyan rangú és nevű úriember veszi át a parancsnokságát, amilyen én vagyok. A kinevezést annak rendje és módja szerint közzétették a kormány közlönyében, és eléggé könnyen be tudtuk tölteni a tiszti állásokat, de be kell vallani, hogy maguk a regruták csak nagyon lassan érkeztek, s aztán gyorsan eltűntek. Hagan barátunk mindazonáltal buzgón jelentkezett, és káplánunknak ajánlkozott. Madame Esmond zászlót ajándékozott ezredünknek, s bejárta a vidéket, hogy önkénteseket toborozzon; de az

én jó öreg házitanítóm, a kis Dempster úr, aki kamaszkorában a jakobiták oldalán harcolt Skóciában, mutatkozott a legbuzgóbb verbuválónak, legkivált a Carolinákban, a fiatalok között, akiknek apái az ő száműzött, régi bajtársai voltak, azok, akik valaha Károly királyfi fehér kokárdáját viselték, s most, e küzdelemben, mindenki közül leghívebbnek bizonyultak a koronához.

Harry lószerező kirándulása nemcsak a Kék Hegyekig vezette el őt, a mi gyarmatunkon, hanem onnan hosszú útra Annapolisig és Baltimore-ig; sőt, Baltimore-ból Philadelphiáig, ahol most már egy második általános kongresszus ülésezett, melyen részt vettek a mi múlt évi virginiai úriembereink is. De hát az évkönyvek is elmondják, mi történt. Megtörtént Lexington,¹ s leadták az első lövéseket e háborúban, mely szülőföldem függetlenségével végződött. Egyelőre még hűségünket hangoztattuk öfelségéhez, de kinyilvánítottuk azt az eltökéltségünket is, hogy meghalunk vagy szabadok leszünk, s vagy húszezer királyhű kérvényező gyülekezett Boston körül fegyverrel a kezében, s ágyúkkal, melyeket a kormány raktáraiból szereztek. Arnold² úr megkezdte pályafutását – melynek oly ragyogó vége lesz majd – két erőd merész bevételével, minekutána betörte kapuikat. Két Bond Streetről jött tábornok útban volt, bőséges megerősítésekkel, hogy kisegítse Gage³ urat Boston melletti csúnya helyzetéből. A két sereg hamarosan már harcban is állt egymással, s a mi angol tábornokaink megkezdték győzelmes és hódító pályafutásukat a gyarmatokon – a Breed's Hill-i dicsőséges baklövéssel.⁴ Itt elsáncolták magukat, miután pillanatnyilag nem éreztek elég erőt, hogy további dicsőséges győzelmeket arassanak a lázadókon; s a két hadsereg figyelő helyzetben áll egymással szemben, miközben a kongresszus azon tanácskozott Philadelphiában, ki legyen főparancsnoka a szövetkezett gyarmatok haderőinek.

Mindnyájan tudjuk, kire esett a nemzet szerencsés választása.

¹ A Függetlenségi Háború első csatája itt zajlott le.

² Arnold, Benedict (1741–1801) – amerikai tábornok. Győzelmeket ért el a forradalomban, de később áruló lett.

³ Gage, Thomas (1721–87) – angol tábornok, a királyi sereg egyik vezére.

⁴ A Függetlenségi Háború első csatájának egyike, 1775-ben.

Az új fővezér felé menetelő virginiai ezredek egyikének Henry Esmond Warrington úr volt a parancsnoka, régebben kapitány őfelsége szolgálatában, s mellette lovagolt kis felesége, akinek bátorságáról a továbbiakban gyakran hallottunk. Mindenesetre örültem, hogy Fanny elhagyta Virginiát; mert ha férje távozása után ott maradt volna, anyánk óhatatlanul átment volna hozzá, hogy megvívja vele csatáját, és én hálás voltam, hogy legalább a polgárháborúnak ettől a mozzanatától megkímélődött családjunk és történetünk.

Farmereink és parasztjaink özönlése majdnem teljes egészében az új északi hadsereg felé irányult; s a mi embereinknek nem kevésbé hízelt, hogy egy virginiai urat választottak a legfőbb parancsnokságra. A tartományokon végigfutott az örjöngő harag a Lexingtonnál ontott vér hallatára; s az emberek kígyót-békát kiáltottak a véres angol megszállók kegyetlensége és önkényessége ellen. A megszállók azonban csak kötelességüket teljesítették, s fegyveres emberekre akadtak, akik ellenálltak nekik, és meg akarták őket akadályozni, hogy saját tulajdonukhoz jussanak; csakhogy az emberek nem szokták megfontoltan mérlegelni szavaikat, ha egyszer haragudni akarnak; a gyarmatosok állást foglaltak, és el voltak tökéelve – be kell vallanom, természetes hévvel és bátorsággal –, hogy összemérik erejüket a kérkedő, úrhatnám anyaországgal. Ügyszólván az amerikai kontinens minden lakójának szeme Breed's Hill hegyére nézett, amelynek csúcán a Szabadság, a Győzelem, a Dicsőség lángett. Szóval, farmerek és béresek ellenállhatnak a rettegett csapatoknak! Ezeknél a híres tiszteknél külön hadvezérek lehetnek orvosok, ügyvédek – civilek! Lehet, hogy a britek le tudják győzni az egész világot, de ezek itt az ő fiaik, akik felérnek velük, és le tudják győzni a briteket! Igazán nem tudom, kettjük közül melyik érdemli meg a pálmát, akár a bátorság, akár a dicsekvés pálmáját. Ki szoktuk nevetni francia szomszédainkat a hencegésükért, gaszkonkodásukért⁵ és így tovább; de ami a szilárd önbecsülést illeti, valamint a rettenthetetlen bizalmat saját vitézségünkben, nagyságunkban, nagylelkűségünkben – ki

⁵ Legénykedés, hősködés; a délfrancia gaszkonok (gascogne-iak) viselkedése után.

volna hasonlítható a britekhez, hacsak nem fiaik az Atlanti-óceán túlsó oldalán?

Körülöttünk az emberek legnagyobbbrészt a nép pártjára álltak a harcban, s az igazat megvallva, Sir George Warrington kezdetben csak kevés embert talált ezrede, Westmoreland Védői számára, amely nemsokára még sokkal siralmasabban megfogytakozott, nem csupán az északi csata hírei után, hanem kormányzónk ölordsaága viselkedésének következtében; de senkit sem dühített fel jobban ökegyelmességének magatartása, mint saját közvetlen környezetét s az egész gyarmaton a korona kintartó híveit. Hogy majd kitűzi a király zászlaját, s felszólít minden kormányhű úriembert, hogy aköré gyülekezzenek – ebben az eljárásban egyeztünk meg számtalan gyűlésen, ezt tapsoltuk meg ezer pohár mellett.

Nekem elég jó az emlékezőtehetségem, s fel tudnám sorolni sok úriember nevét, aki most rátarti hivatalnoka az Egyesült Államok kormányának, de akit én még hallottam, amikor csukladozva imádkozott: csak megadassék neki, hogy az országzászló redői alatt essen el; vagy amikor ordítózva hívta ki harcra a lázadó hadsereghez csatlakozott véres árulókat. De ami elmúlt, az elmúlt. Annyi azonban történelmi tény, hogy ölordsaága, a kormányzó, Skócia peerje, az uralkodó képviselője Virginiában, aki oly hangosan szólított fel minden hűbérest, hogy jöjjön a király zászlaja alá – első volt, aki ezt a zászlót zsebre vágta, és hajóihoz menekült, ahol nem fenyegette veszély. Ezeket a hajókat nem is hagyta el aztán, legfőljebb, hogy kalóz módra éjszaka égessen, pusztítson. Mi azonban, a királyhű nemesség, ott maradtunk a parton ügyünk védelmében, s csak még nagyobb veszélynek kitéve annak a gyarlósága és kegyetlensége következtében, aki pedig vezérünk kellett volna hogy legyen. Június közepén voltunk, kertjeink és gyümölcsöseink bőségesen és nyáriasan virágoztak; egy héttel előbb még odaát voltam Williamsburgben, bókokat váltottunk ökegyelmességével, terveket szőttünk jövőendő hadmozdulatainkra, hogy képesek legyünk szembeszállni a lázadással, búcsúzáskor szívélyesen kezet ráztunk, s *vincere aut mori*⁶ volt az utolsó ige ajkunkon.

⁶ Győzni vagy meghalni. (latin)

Kis családunk összegyűlt Richmondban, megbeszélve, ahogy naponta szoktuk, az ügyek állását északon, a viszályt országgyűlésünk és őkegyelmessége között, aki ezt az országgyűlést újra összehívta – amikor Hagan sápadtan, mint egy kísértet, berontott a társalgónkba, s azt kérdezte:

– Hallották a hírt a kormányzóról?

– Talán megint feloszlatta az országgyűlést, és vasra verette azt a bitang Patrick Henryt? – kérdezte Madame Esmond.

– Szó sincs róla! Őlordsága feleségével és családjával éjszaka titkon eltávozott palotájából. Egy csatahajón tartózkodnak, York magasságában, ahonnan mylord üzenetet küldött az országgyűlésnek, kérve őket, hogy folytassák ülésüket, s bejelentette, hogy ő maga csak azért távozott el a kormányzói palotából, mert félt a nép dühétől.

Mi várt a nyájra, most, hogy pásztor elszaladt? Nem is lehet hevesebb kéréseket elképzelni, mint az országgyűlés uraiét, akik kezeskedtek kormányzójuk épségeért, csak szálljon partra; s könyörögtek neki, jelenjen meg köztük, már csak azért is, hogy rendeleteket bocsásson ki, és elintézzze a szükséges ügyeket. De nem: a csatahajó volt az ő kormányzói székhelye, és mylord azt kívánta, ott tisztelegjen nála az ő parlamentje. Ez aztán a kellő módja, kitűzni a király zászlaját! Kormányzónk otthagytott bennünket; országgyűlésünk kénytelen volt helyette uralkodni; egy összeverődött csöcselék népség követte a menekült alkirályt hajóira. Néger bandák szöktek meg az ültetvényekről, csatlakoztak e másik szökevényhez. Ő és fekete szövetségesei itt-ott partra szálltak a sötétben, s legtvörvényekivülibb ellenfeleinket is felülmúlták, olyan hévvel égettek és prédáltak. Nemcsak szökött négereket hívott magához, hanem az indiánokhoz is követet küldött, s könyörgött nekik, hogy álljanak zászlaja alá. Ha partra szállt, csak azért volt, hogy égessen és pusztítson, de ha a nép ellenállt, mint Norfolknál és Hamptonnál, a kormányzó visszavonult, és megint hajóira szállt.

Vezérünknek e nyomorult menekülése után még anyám is aggódni kezdett ügyeink állásán, és kételkedni a lázadók gyors leveretésében. A négerek fölfegyverzése az ő szemében a leggyávabb fogás volt. A királyhű nemességet tönkretették, és sokukat megfosztották egyetlen tulajdonuktól. Leghitványabb rab-

szolgáink közül egy csomó megszökött Richmondból és Castlewoodból, s bátor kormányzónk flottájára menekült; ha nem is mindnyájukat, de jó néhányukat megölték, s volt, akit az ellenség akasztott föl fosztogatásért és rablásért, amelyet mint ölord-sága kiváló hadseregének tagjai vittek véghez. De mert tulajdonjogát önkényesen megsértették, s mert öfelsége fővezére tökfilkó volt, Madame Esmond is elhagyja talán a királyság és becsület ügyét? Az én jó anyám soha nem volt olyan pompázóan méltóságteljes, s oly hangosan és rajongóan királyhű, mint azután, hogy kormányzónk siralmas megfutamodásáról hallott. Körülöttünk az emberek, habár legtöbbjük egészen másképpen gondolkodott, minden rosszindulat nélkül hallgatták anyám beszédeit. Hőbortjai ismereteseek voltak egész tartományunkban széltében-hosszában; különben is, sajnos, fiatal embereink közül sokan, a kujonok, hozzászoktak, hogy feltűzeljék őt, ahogy mondani szokták, s kicsalogassák történeteit atyjáról, a márkiról, családja dicsőségéről és így tovább. De nemcsak hőbortjaira emlékeztek, hanem adakozó természetére és jóságára is, s a lázadók közül – ahogy anyám nevezte őket – titokban sokan tisztelték a fennhéjázó kis tory hölgyet.

Ami Westmoreland Védőinek ezredesét illeti, habár ezen úriember csapata teljesen szétolvadt a fővezér felháborító viselkedése után, de legalább némely nagyon komoly veszélyből, ami engem és enyéimet illeti, megmenekültem, csak mert tudták rólam, hogy vitáim voltak Lord Dunmore-ral. Miután felégette a hamptoni raktárakat, és kibocsátotta a négereket zászlaja alá hívó kiáltványát, felkerestem hajóján, s voltam oly bátor, és tiltakoztam mindkét eljárása ellen; könyörögtem neki, térjen vissza Williamsburgbe, ahol, azt reméltem, százával, sőt ezrével állnánk készenlétben, hogy megvédjük őt a végső veszélyben; s tiltakozásom során olyan nyíltan beszéltem, vagyis inkább azt gyanítom, viselkedésemmel oly nyíltan kimutattam megvetésemet az ő magatartása miatt, hogy ölordsága dühbe gurult, azt mondta, hitvány lázadó vagyok, akárcsak a többi, s elrendelte letartóztatásomat még ott, hajója fedélzetén. Mint a milícia tisztje – a zavargások kitörése óta rendszerint piros kabátban jártam, hogy kimutassam: a király színét viselem – rögtöni haditörvényszéket kértem, s odafordulván a két tiszthez, akik

tanúi voltak szóváltásunknak, felszólítottam őket, jegyezzenek meg mindent, ami őlordsága közt és köztem történt. Ezek az urak kétségkívül ugyanúgy vélekedtek a fővezér viselkedéséről, mint én, s találkozásunk azzal végződött, hogy ör kísérete nélkül szállhattam partra. Ez a história elterjedt a whig nemesség körében, s ahogy mesélték, egyre szépítették. Az a hír járta, hogy férfiasan megmondtam a véleményemet a kormányzónak, s nincs az a whig, aki szabadelvűbb véleményeket nyilváníthatott volna. Amikor Richmondban zavargásokra került sor, s az otthon maradt királpártiak közül sokan életveszélybe kerültek, s a hajókra menekültek, anyám birtokát és házáat soha nem fenyegették, s családjának sem esett bántódása. Még abban az állapotban voltunk, amikor jámborul lehetőnek tartották a kibékülést.

– Ó, ha minden tory olyan volna, mint maga – mondta nekem egy whig kiválóság –, akkor mi meg az otthoniak megint hamarosan össze tudnánk férni.

Ez, persze, a híres Július Negyedike,⁷ ama Nyilatkozat előtt történt, amely lehetetlenné tette a megbékülést. Később, amikor a pártok elkeseredettebbek lettek, kevésbé jóhiszemű indítékokat találtak viselkedésemre, s azt mondták, azért voltam én szabadelvű tory, mert ravasz róka vagyok, s meg óhajtottam tartani birtokomat, bárhogyan fordul is a kocka. S kénytelen vagyok megjegyezni, hogy ezt a véleményt táplálják szerénységemről hazai, nagyon magas körökben is, ahol többnyire azt gondolják, hogy saját érdekeim védelme irányította viselkedésemet a közelmúlt szerencsétlen eseményei közben.

De volt két-három ember a világon – mert nem szóltam anyámnak arról az elhatározásomról, hogy élete végéig átengedem öcsémnek amerikai birtokunkat –, akik tudták, hogy viselkedésem nem függött össze anyagi okokkal. De nem tartottam érdemesnek felvilágosítani a többieket; mit ér az élet, ha az ember kénytelen *à la piste*⁸ állni, valahányszor rágalmakat terjesztenek róla. És egészen a mai napig sem tudom bizonyosan; miképpen történt, hogy anyámat, aki hírhedten királpárti volt; több évig zavartalanul meghagyták castlewoodi házában, leg-

⁷ Az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat kelte, 1776. júl. 4.

⁸ Itt: résen, nyomon, (francia)

följebb egy-egy elszórt amerikai csapatot vagy századot kvártélyoztak be alkalomadtán hozzá. Mondom, nem vagyok benne bizonyos, mi okozta ezt a jó szerencsét, de azért valamelyes valószínűséggel ki tudom találni. Madame Fanny egy Boston körüli ütközet után odahagyta ezredesét, és visszatért Fanny Hegyre. Az én szerény Halom a háború végéig nem akart elfogadni magasabb rangot, abban a hitben, hogy egy ezred parancsnoki helyén hasznosabb tud lenni, mintha egy hadosztályt bízna rá. Madame Fanny, mondom, visszajött, s érdekes, hogy visszatérte után régi keserősége anyám iránt láthatóan felengedett, s nagy szeretetet tanúsított iránta is, meg az egész birtok iránt. Igen jó barátságban volt a kormányzóval, s az új országgyűlés néhány legbefolyásosabb emberével; Madame Esmond teljesen ártalmatlan volt, és fia kedvéért, aki bátran harcolt hazájáért, az ő vétkeit is enyhén ítelték meg – nem tudom, hogyan történt, de évekig sem érte bántalom, kivéve a súlyos kormányrekvirálás tekintetében, melyeket, persze, meg kellett fizetnie; és házunkat csak akkor érte komoly baj, amikor a piros kabátok jelentek meg körülötte.

NEGYVENKETTEDIK FEJEZET

*Amelyben meg is harcolunk,
meg is szaladunk*

Mit ér egy ezredes ezred nélkül? A kormányzó és tanácsa, akik olyan parádés köszönet kíséretében ruházták rám rangomat, eltűntek szem elől, hajóikon lapultak, egy-egy alkalmi kalózkodást és gyűjtogatást rendezvén a parton. Lord Dunmore fekete szövetségesei elriasztották a saját fajtáját; s azt hallottuk, e négereken kívül, akiket fegyverbe hívott, követséget küldött a déli indiánok közé is, s azok készülnek is felénk szép számban, hogy jó viselkedésre tomahawkozzák népünket.

– És ezek a mi szövetségeseink! – mondtam anyámnak, bal-sejtelmű pillantásokat váltván vele, mert éles borzadályal emlékeztem vissza arra a vademberre, akinek arca felülről rám meredt, s akinek a kése már a torkomon volt, amikor Florac ledöfte őt Braddock csatamezején.

Castlewoodi házunkat, amennyire tőlünk tellett, berendeztük a védelemre, de igazában inkább a vörösöktől és a feketéktől féltünk, mint a lázadóktól. Sohasem tapasztaltam, hogy anyám elvesztette bátorságát, csak egyszer, amikor részletesen elmesélte nekünk, hogyan halt meg apánk egy indián támadás idején, több mint negyven évvel azelőtt. Amikor egy éjszaka néhány alakot látott házunk előtt mozogni, semmivel sem lehetett meggyőzni a jó asszonyt, hogy nem vademberek, s térdre borult, úgy kiáltott fel:

– Az Úr irtalmazzon nekünk! Az indiánok... az indiánok!

Mylord fekete szövetségesei eltűntek a hajóin vagy ahol fizet-ségre és zsákmányra találtak; de a Dél kifestett hősei soha meg

se jelentek, bár, be kell vallanom, amikor anyám őszbe borult fejére néztem, vagy feleségem barna hajára, vagy kisbabánk aranyos fürtjeire, rettenetes szorongást éreztem, hogy tán ezek is áldozatául esnek a háborús bandáknak. És mi voltunk, akik ilyen fegyverekkel harcoltunk, akik ilyen szövetségeseket toboroztunk! Ha merészném magamat a Gondviselés tolmácsául feltolni – ha szabad ezt mondanom –, és rámutatni Isten ki-nyújtott ujjára – ahogy sokan szokták –, azt mondanám: hogy ezeket az indiánokat és a német zsoldosokat felfogadtuk, magával hozta a megtorlást számunkra ebben a háborúban. A csatatéren, ahol a gyarmatiak megtámadták a zsoldosokat, ezek meghátráltak, s a rajtuk aratott győzelem erősítette meg annyira az amerikai hadsereg szellemét; s az, hogy egyetlen nőt – McCrea kisasszonyt – meggyilkolt fél tucat részeg indián, többet ártott a király ügyének, mint egy veszített csata vagy egész ezredek elpusztítása.

Amint azonban elmúlt az indiánoktól való rettegés, Madame Esmond bátorsága visszatért, s kezdett komolyan és nem is ok nélkül aggódni a veszélytől, amibe magam keverem magamat, s amit másokra is hozok, ha Virginiában maradok.

– Mit árthatnak nekem – kérdezte –, egy szegény asszonynak? Ha van egy fiam, aki ezredes, de nincs ezrede, van egy másik fiam is, aki több száz amerikait vezényel Washington táborában. Ha a királpártiak jönnek, békén hagynak a kedvéért; ha megjelennek a lázadók, nálam lesz Harry menlevele. Nem szeretném, fiam, és nem óhajtom, hogy az a törékeny feleséged és ez a drága kisbaba itt legyen, és csak növelje mindnyájunk veszélyét! El kell őket vinnünk Bostonba vagy New Yorkba. Ne is mondd, hogy engem akarsz megvédeni! Kinek jut eszébe, hogy egy szegény, ártalmatlan öregasszonyt bántson? Ha jönnek a lázadók, elbújok Fanny asszony szoknyája mögé, és sokkal nagyobb biztonságban érzem magamat, ha te házon kívül leszel, mintha benne volnál.

Ezt talán részben azért mondta, mert így volt ésszerű, de még inkább azért, mert azt akarta, hogy én és családom kikerüljünk a veszélyből; maga részéről azonban, akár fenyegette veszély, akár nem, el volt tökéelve, hogy ott marad azon a földön, ahol apját eltemették, s ahol ő született. Úgyszólván *visszatelé* élt.

Látta az új nemzedéket, megáldotta őket, s elbúcsúzott tőlük. Ő már a múlthoz tartozott, régi időkhöz és emlékekhez.

Miközben mi a bostoni terven vitáztunk, híre jött, hogy az angolok kiűritették ezt a szerencsétlen várost, s nem is próbálták megtámadni Washington urat cambridge-i táborában – habár több hónapon át ott táborozott, s lőpor nélkül ki volt szolgáltatva kényűnkre-kedvűnkre –, hanem megvárták, amíg Washington úr muníciót szerzett, s elfoglalta és megerősítette a dorchesteri halmokat, melyekről kézben lehetett tartani a várost, ahonnan viszont ekkor az egész angol sereg a gyarmatosokkal együtt kénytelen volt visszavonulni. Hogy a király csapatai megnyerték a Bunker's Hill-i csatát, ez éppoly kevésbé kétséges, mint hogy megverték a franciákat Blenheimnél; de később, a háború folyamán vezéreik, úgy látszik, mindvégig féltek attól, hogy el-sáncolt amerikaiakat megtámadjanak; máskülönben miért haboztak volna júliustól márciusig, hogy lecsapjanak egy szinte védtelen ellenségre? Mire volt jó a habozás Long Islandben, ahol az amerikai hadsereg kezűnkben volt? Honnan eredt Howe megdöbbenő féltékenysége Valley Forge előtt, ahol egy éhező, beteg, rongyos hadsereg maradványai aligha tarthatták volna meg állásaikat egy nagy, győzedelmes és tökéletesen begyakorolt hadsereggel szemben?

Érdekes volt megfigyelni, aszerint, ahogy a szemben álló pártok reményei és aggodalmai nőttek vagy apadtak, hogyan változott annak megfelelően a párthívek hangja. Amikor elérkezett vidékűnkre Boston kiűritésének híre, minden kis whig a szomszédságból megjelent hajlongva madame-nál, s gyors megadást tanácsolt neki. Anyám már nem hangoztatta királyhűségét anyyira nyíltan, mint eddig, s nem lobogtatta zászlaját nyilvánosan, de egy csöppet sem ingadozott. Szegény Hagan minden este és reggel titkon imádkozott családunk közepette a királyi családért, s vasárnaponként minden szomszédot szívesen láttunk az istentiszteletre, melyben anyám mint rajongó pap működött közre, és szilárdul elmondta az imádságot a parlamentért, a mi legjámborabb és legkegyesebb királyunk alatt. A derék Hagan lelkes volt parókia nélkül, éppúgy, mint ahogy én a milícia ezredese voltam ezred nélkül. Hagan állhatatosan tovább imádkozott György királyért Williamsburgben, még jóval azután, hogy kor-

mányzónk ökegyelmessége elszaladt; de amikor egy vasárnap elment a templomba, hogy kötelességét teljesítse, egy káplár vezetésével őrzőjárat fogadta a templom kapujában, s megmondták neki, hogy a Védelmi Bizottmány másik papot nevezett ki a helyébe, kéretik befogni a száját. Azt mondta ennek az embernek, „vezesse főnökei elé” – a mi jóra való barátunk mindig szerette a nagy szavakat és tragikus pózokat –, aminek megfelelően végigvonult az utcákon a Capitoliumig, fehér és színes csirkefogók kórusa követvén papi talárját; s tárgyalást folytatott Henry úrral és az új állami tisztviselőkkel, és, ahogy ő mondta, saját barlangjukban szállt szembe a haramiákkal. Persze, arra készült, hogy hősies beszédet tart ezen urak előtt – s egyike volt a sokaknak, akiknek talán semmi kifogásuk nem lett volna, hogy vértanút csináljanak belőlük, még ha meg is sütik őket *coram populo*,¹ vagy megkínózzák telt ház előtt –, de Henry úr el volt rá tökéelve, hogy nem adja meg neki ezt a lehetőséget. Miután órákig váratottatta Hagan egy előszobában négerek társaságában, az érdemes pap végül beléphetett az új legfőbb előljárók termébe, rettenthetetlen képpel, s belekezdett kitervelt beszédébe:

– Uram, miféle joggal lehet engem, felszentelt papját a...

– Hagan úr – szakította félbe a másik –, sokkal jobban el vagyok foglalva, semhogy holmi szónoklatokat tudjak meghallgatni. Ami pedig György királyt illeti, annak ezután ebben az országban semmivel sincs több joga, mint Nabukodonozor királynak. Ezt jegyezze meg, kérem, és fogja be a száját. Maradjon meg János királynál, uram, és Macbeth királynál, és ha szétküldi a jegyeket a jutalomjátékára, az egész nemzetgyűlés elmegy, és meghallgatja. Láttam valaha Hagan urat színpadon, amikor Londonban járt, tábornok úr?

S Henry e szavakkal odafordult Washington úr helyetteséhez, Lee tábornokhoz, aki nemrég jött Virginiába államügyek elintézésére, s megcsúfolt, derék Haganunkat, akinek arca vérbe borult, és majdnem sírt szégyenében, kitzsigálták a teremből. Ez után az esemény után úgy vélekedtünk, hogy Hagan szent hivatását helyesebb négy fal közt folytatni nálunk a vidéken, s az érdemes pástort eltávolítottuk városban maradó bárányaitól.

¹ A nép előtt, (latin)

Az, hogy virginiaiakat választottak az új kormány legmagasabb polgári és katonai tisztségeire, sok vezető emberünknek hízelgett, s megrontott olyanokat is, akik, ha a mi kormányunk nem viselkedett volna olyan felháborítóan, hívek maradtak volna a koronához, és szembeszálltak volna az elharapódzó lázadással. De ha nekünk, kiráypártiaknak, fel is peckelték vagy betömték a szánkat, ha whigek kezén volt is a Capitolium, s henccege beharangozott királyhű regrutákból toborzott csapataink legnagyobb részét megannyi Falstaff ezredeinek² bizonyultak is, a hűségesek még mindig fenntartották egymással és szomszédaikkal az összeköttetést a gyarmaton; s ha nem is álltunk ellent, s ha el is szaladtunk, s ha az ijedtebbek közülünk a vizsgáló bizottságok; bíróságok s ehhez hasonló testületek előtt republikánusnak is vallották magukat, s királyok és arisztokraták vesztére esküdöztek is; de azért meglehetősen ismertük egymást, és – aszerint, ahogy esélyeink többé vagy kevésbé kedvezőek voltak, s új uraink többé vagy kevésbé kemény kezűek – elrejtettük zászlainkat, vagy kibontottuk zászlainkat, vagy félíg bontottuk ki zászlainkat, vagy olykor-olykor teljesen elpártoltunk, és azt kiáltottuk: „Le György királlyal!” Négereink mindenféle üzeneteket és jeladásokat vittek háztól házig. Végeérhetetlen titkos terveket és cselszövényeket szőttek mindazok, akiknek kerülniük kellett a napfényt. A csata végén a semlegesek is elő szoktak bukkanni, csatlakoznak a győztes félhez, és éppolyan hangosan ordítognak, mint a hazafiak. A szökevényeket senki sem számlálja meg. Talán arról akarnak meggyőzni, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat aláírói és lelkes párthívei nem kisebbség volt a nemzeten belül, s hogy nem ez a kisebbség győzött? Tudtuk, hogy a massachusettsi megvert hadsereg egy része fontos hadjáratra készül Dél felé, s nagy reményekkel tekintenek e hadjárat elé; én magam is alig vártam, hogy tehessek valamit, mihelyt valami értelme lesz tevékenységemnek, és ezért érintkezésbe léptem Martinnal, Észak-Carolina volt kormányzójával, s az volt a szándékom, csatlakozom hozzá három-négy virginiai úriember társaságában, akik mindnyájan annak a nevezetes hadtestnek a tisztjei voltak,

² Utalás Shakespeare: *IV. Henrik c.* drámájában (II. 15.) Falstaff szedett-vedett regrutáira.

amelynek csupán legénységre lett volna szüksége. Nem igyekeztünk nagy titokban tartani elutazásunkat Castlewoodból: a kongresszus ügyei még nem álltak olyan jól, és az új kormányzat nem engedhette meg magának, hogy zsarnokoskodjék, vagy erősebb nyomást gyakoroljon a kétes gondolkodásúakra. Az úriemberek házai még mindig nyitva álltak, s a mi déli szokásaink szerint clykor hónapokra látogatóba mentünk barátainkhoz. Feleségem meg én gyermekünkkel és illő szolgakísérettel búcsút vettünk Madame Esmondtól, hogy ellátogassunk egy szomszédos ültetvényre. Onnan egy másik barátunk házába mentünk, onnan megint egy másikéba, míg végül elértük Wilmingtont, Észak-Carolinában, mert azt reméltük, ezen a ponton foghatunk kezét az elénk jövő segédcsapatokkal.

Megérkezésünk előtt carolinai royalista testvéreink némi erőttanúsítottak. De összecsapásaik a whigekkel szerencsétlenek voltak. A szegény skótok mostani, György király érdekében vívott harcukban sem voltak szerencsésebbek, mint amikor ellene vonták ki kardjukat saját hazájukban. Wilmingtonba csak május végén értünk, s addigra már Parker³ tengernagy hajóhadát találtuk ott, fedélzetén Clinton⁴ tábornokkal és öt angol ezreddel, amelyeknek célja az volt, hogy Charlestonnál partra szállnak.

A tábornok, akinek azonnal bemutatkoztam, látván, hogy ezredem mindössze Lady Warringtonból, szopós gyermekünkből és három néger szolgánkból áll, eleinte nagyon kedvetlenül fogadott minket. De Horner kapitány, a Szfinksz nevű fregatt parancsnoka, aki azelőtt Jamaikában szolgált, és, mint egyébként mindenki más is, sok kedvességet tapasztalt ott a mi kedves kormányzónktól, amikor meghallotta, hogy feleségem Lambert tábornok lánya, buzgón befogadta hajójára, s legjobb kajütjét bocsátotta rendelkezésünkre; így mi is menekültek lettünk, mint Lord Dunmore, igaz, hogy meglengettük lobogónkat, de aztán zsebre vágtuk, és kisurrantunk a hátsó ajtón. Wilmingtonból sebesen Charleston felé vitorláztunk, s tengeri utunk közben, valamint a folyón, míg Charleston ellen intézett támadásunkat halogattuk, ismeretséget kötöttem Clinton úrral, amely később bi-

³ Parker, Sir Peter (1721–1811) – angol tengerésztiszt; 1799-től tengernagy.

⁴ Clinton, Sir Henry (1738?–1795) – angol főtiszt; Sir William Howe után az Észak-Amerikában harcoló angol csapatok főparancsnoka (1778).

zalmasabb barátsággá fejlődött. A király születésnapján futotunk be a folyóra, és úgy döntöttünk, hogy dicsőséges nap ez a hadjárat megkezdésére.

De hadműveletünk csak néhány nap múlva kezdődött, s szándékosan mellőzöm itt az én Andromakhém leírását, amint elbúcsúzik Hektorától, aki elindul erre a hadjáratra. Először is Hektor teljesen jól érzi magát – habár egy kissé köszvényes –, amint hogy nem is akadt olyan bitang Pürrhosz,⁵ aki zsákmányul kapta volna özvegyét; és háborúk és zűrzavarok idején nem folytak-e le a nap minden órájában a bánat, rémület és búcsúzás hasonló jelenetei? Még mindig magam előtt látom a gyöngéd arcot a mellvéd fölött, miközben leereszkedünk a hajó oldalán a csónakokba, s látom a karján ülő gyerek mosolyát is. Bizony régi históriák ezek! Miles kapitány, mivel semmi természetes hajlamod nincsen a költészet iránt, nyilván elfelejtetted Pope úr Homéroszának⁶ azokat a sorait, melyekben le van írva, amint hős atyádtól búcsúzol; de anyád gyakran felolvasta neked kisfiú korodban, s a páncélgallért, melyet aznap viseltem, még ma is őrzi valahol a piperésdobozai között.

Második hadi kalandom sem volt szerencsésebb az elsőnél. Tönkreverten érkeztünk vissza hajóinkra aznap este. A bolondul bátor Lee, akivel Clinton már Bostonnál is szemben állt, most Charlestownnál ütközött meg vele. Lee és az ottani vitéz helyőrség ragyogóan és sikeresen védekezett ellenünk. A Sullivan-szigeti erőd, melyet megostromoltunk, kemény dió volt, nem tudtuk feltörni. Valamennyi fregattunk haditüze sem volt elég erős; hogy áthatoljon a héján; a gázló, melyen az erőd ostromára elindultunk, nem volt járható, amint ezt megállapították a tisztek; akik megkíséreltek áthatolni rajta – élükön Sir Henryvel, aki minden támadáskor első volt. Tűzhalál, vízhalál, halálos meghülés – mindezzel dacoltam, míg visszatérhettem feleségemhez; és mivel fregattunk egy időre megfeneklett, és csak nagy nehezen tudott kimozdulni, kényelmes célpontot nyújtott az ellenség ágyúinak, amely a homokzátónyról el nem szabadult.

⁵ Andromakhé és Hektor, Pürrhosz – az *Iliász* szereplői: H. trójai hős, A. a felesége, P. Akhilleusz fia, akinek zsákmányként jutott A.

⁶ Alexander Pope (I. az I. kötet 239. old. jegyzetét) *Iliász és Odüsszeia* fordítása,

Egy véletlen eset e szerencsétlen harc közepette alkalmat nyújtott, hogy utána bizalmas barátságba kerüljek Sir Harry Clintonnal, s szorosan összefűzött ezzel a vitéz tiszttel egész idő alatt, amíg szerencsém volt részt venni a háborúban. Hadvezéri képességeiről különféle nézetek lehetnek – s ezt nem szívesen mondom olyasvalakiról, akit szívből tisztetek és csodálok –, de a sok közül csak egy a helytálló. Személyes magatartásában és bátorságában senki sem kételkedhetik: mindig is mohón várt rá, hogy megmutathassa; és akár a Breed's Hill-i utolsó támadáskor, amikor valamennyi csapat élén áttörte az amerikai vonalakat, vagy itt, a Sullivan-erődnél, vagy egy év múlva Washington-erődnél, amikor zászlóval a kezében rohant fel a hegyre, s hatolt be az erődbe az ostromló hadoszlop élén – Clinton mindig legelől járt a csata forgatagában, s a király hadserege nem ismert nála csodálatra méltóbb katonát.

Éppen a vízbe akartunk ereszkedni csónakjainkból azzal a szándékkal, hogy az ágyúink által szabaddá tett úton egy hadoszlopot vezessünk az erőd elé, amikor olyan jól célzott lövés érte a csónakot mellettünk, hogy legénységünknek háromnegyed részét *hors de combat*⁷ helyezte, s leterítette a kormánykerék mellett a tisztet és mögötte a zászlót. Akaratlanul is felkiáltottam:

– Bravó, ez talált! – mert tekepályán a bábuk sem dőlhetnek el tehetetlenebbül, mint ahogy ezek a szegény fiúk elnyúltak a telitalálat után.

A tábornok ekkor hátrafordult, s meglehetősen zordan megszólalt: – Uram, magának, úgy látszik, tetszik az ellenség viselkedése!

– Az tetszik, uram – feleltem –, hogy honfitársaim odaát úgy harcolnak, ahogy nemzetünkhöz illik.

Tovább botladoztunk az erőd felé a könnyű- és nehézfegyverek hasonlóképpen nyájas fogadtatásának közepette, mígnem azt éreztük, hogy a víz már mellünkig ér, és minden lépéssel mélyül, amikor is kénytelenek voltunk visszavonulni csónakjainkhoz, s elevezni a veszélyből.

Sir Henry ezek után tiszteletét tette Lady Warringtonnál a

⁷ Harcképtelen. (francia)

Szfinkszen, nagyon kegyes volt hozzá, és nagyon gúnyosan nyilatkozott jelen emlékirat szerény írójának jelleméről, melyet ökegyelmessége mindig úgy írt le, mint aki szívében lázadó.

Csak azon imádkozom, sohase éljenek meg és ne küzdjenek végig a gyerekeim nagy forradalmakat – amilyen például szerencsétlen francia szomszédaink országában dühöng. E nagy tragédiák szereplőit – nagyon-nagyon keveset kivéve – nem ajánlatos túlságosan közelről megtekinteni, a vezérek gyakran nem egyebek nagyhangú szélhámosoknál; a hősök méltatlan báboknál; a hősnők néha csöppet sem tiszták. Nem mindig a bátraké a szerencse. Igaz, a mi Forradalmunkban megtörtént a csoda, hogy azé lett a dicsőség, aki megérdemelte. De ki ismeri ma már az ellenségeit? Nagy és meglepő diadalai nem azok a ritka ütközetek voltak, melyekben jelentéktelen győzelmeket aratott az ellenségen; hanem a kongresszussal szemben, vagy amikor az éhséget és a betegséget győzte le, vagy langyos barátait, vagy mosolygó ellenségeit a saját táborában, akikkel nagy szellemének szembe kellett szállnia, s akiknek fölébe tudott kerekedni. A harc végeztével, amikor a mi tehetetlen hadvezéreink elkezdtek locsogni, és egymást ókolták, hogy magukat megvédjék a nemzet előtt – micsoda vádakát és ellenvádakát hozták fel; micsoda ürügyeket találtak a késedelmünkre; micsoda szánalmas mentségeket emlegettek: hogy ez a flotta későn érkezett, hogy az az ezred félreértette a parancsokat, hogy ezek a golyók nem illettek azokba az ágyúkba, és így tovább a végtelenségig. De volt egy hadvezér, aki úgy vert meg bennünket, hogy nem állt rendelkezésére kellő időben se lövés, se lőpor, se pénz; és ő mégse gondolt soha kiegészésre, az ő bátorsága sohasem káptulált. A háború minden kétségén és homályán, veszélyén és hosszú viharán át, azt hiszem, csak az amerikai fővezér hajthatatlan lelke maradt mindvégig szilárd.

Persze a mi charlestoni hadjáratunk körül az ellenség sok hűhót csapott, fényes győzelemnek kiáltotta ki – talán atyáiktól tanulták, hogy ha egy őrzőjáratot megleptek és levertek, olyan hangoz diadalkiáltásba törjenek ki, mintha szabályos ütközetet nyertek volna. Lee úr hazavágtatott New Yorkba, mint a győztesek győztese, kikürtölte dicsőségét, és senki sem fogadta őt lelke-sebb örömmel, mint az amerikai hadsereg fővezére. Akkor drá-

ga Leemnek és drága tábornokomnak nevezték egymást, és mindig meghatottan vettem észre a mi ifjú forradalmunk történetében azt az együgyű bizalmat és bámulatot, amellyel a fővezér mindazokra az alatta harcoló tisztekre tekintett, akik korábban a király seregében szolgáltak. Ilyen csodálattal néztek fel hajdan a mexikóiak, amikor először pillantottak meg egy fölfegyverzett spanyol lovast. És nyugodtak lehetnek, hogy ez a hőbortos, nyalka szájhős – meg egy másik amerikai tábornok, akinek neve és szerencséje később kellő hírességre tett szert – kihasználta a fővezér szerénységét, s tanácsolgatott, hetvenkedett, gúnyolódott, semmibe vette a parancsokat, és napról napra új akadályt gördített – mintha különben nem kellett volna elég akadállyal megküzdenie – az útra, melyet csak Washington új bámulatos kitartása tudott végigjárni.

Miközben mi dél-carolinai hadjáratunkkal voltunk elfoglalva, bekövetkezett a híres Július Negyedike, s mi és a tizenhárom Egyesült Államok⁸ örökre elszakadtunk egymástól. Szülőállamom, Virginia is kitüntette magát, kinyilvánítván, hogy minden ember egyképpen szabad, hogy minden hatalom a népé, amelynek elidegeníthetetlen joga, hogy saját kedve szerint változtassa meg és javítsa meg, vagy törölje el kormányformáját, s hogy az örökletes, legfelsőbb hatalom gondolata természetellenes képtelenség! Tábornokunk nekem ajándékozta ezt az okmányt, amely frissen érkezett Williamsburgból, miközben észak felé vitorlázunk Virginia hegyfokai mellett, s nagyot mulatva és nevetve magyarázta meg nekem a hitelveket, amelyekhez folyó hó negyedikétől kezdve kötve vagyok. Ezen nem lehet segíteni: én virginiai vagyok – keresztapám az én nevemben is megesküdtek, és kezeskedtek róla, hogy minden ember egyképpen szabad – beleértve természetesen szegény Gumbo fajtáját is –, hogy a királyság eszméje képtelenség, s hogy jogom van kedvemre megváltoztatni kormányformámat. Madame Esmondra gondoltam, s arra, hogy néz majd otthon, ha e hittételeket eléje teszik aláírásra; s hogy fogadja majd őket Hagan? Hagan megsemmisítette ezeket az elveket egy prédikációban, amelyben minden logika az ő

⁸ A függetlenség kivívása után eleinte még csak tizenhárom amerikai állam egyesült,

oldalán volt, de az USA kormányát valahogyan nem befolyásolta ez a beszéd; s amikor Hagan ahhoz a ponthoz érkezett, hogy minden ember szabad, tehát kétségkívül Gumbónak, Sadynek és Nathannak is joga van elmenni a kongresszusba, anyám közbeszólt:

– Csitt, csitt, kedves Hagan úr! Ne is halljunk többé erről az ostobaságról, hanem engedjük át az ilyen gonoszságot és örülséget a lázadóknak!

Augusztus közepére New York előtt álltunk, ahová Howe úr is elhozta hadseregét, amely Bostonból való dicstelen kiűzetése után Halifaxbe vonult. Az amerikai fővezér New Yorkban volt, és kikerülhetetlen a nagy csata, amely elé én magam kimondhatatlan kétellyel és aggodalommal tekintettem, tudván, hogy drága öcsém és ezredei ott vannak a csapatok közt, amelyeket meg kell támadnunk, s lehetetlen, hogy le ne győzzünk. Majdnem az egész amerikai hadsereg összegyűlt, hogy fölvegye a harcot egy kis szigeten, ahol mindkét oldal minden tisztje tudta, hogy az amerikai hadsereget meg fogják verni, s ahonnan nem volt módjuk a menekülésre. A száz hajó közül – amelyeket úgy helyeztünk el, hogy ellenőrizhessék az ellenség megerősített táborát s visszavonulási útját az East folyón keresztül New York felé – két fregatt is el tudott volna pusztítani minden bárkát, melyen az ellenség menekülni igyekezett volna, és kényszeríteni tudta volna őket, hogy a parton letegyék fegyvereiket. Az ellenség harcolt; frissen sorozott katonáit tönkrevérték; néhány tábornokát, legjobb csapatait, tüzérségét elfogták; a maradék a fejvesztett menekülés után összezsúfolóódott a megerősített táborban; melybe nyomukban üldözőik is behatoltak. De a győzteseket visszarendelték; az ellenség be volt zárva a sziget egy sarkába, ahonnan nem menekülhetett.

– Kényre-kedvre ki vannak nekünk szolgáltatva, s holnap megadják magukat – mondta a szelíd tábornok.

Egy hajót sem rendeltek ki, hogy szemmel tartsa az amerikai hadsereget, egyetlen őrünk sem láthatott mozgást a táborukban. Egy egész hadsereg kelt át szemünk előtt egyetlen éjszakán a szárazföldre, anélkül, hogy egyetlen embert veszített volna; Howe tábornok mégis megtarthatta parancsnokságát e hőstett után; s Long Island-i és Breed's Hill-i győzelmeit Philadelpiánál ko-

ronázhatta meg! Igaz, hogy egy barátunk átkelt hozzánk éjszaka, és megmondta, hogy az ellenség hadseregét átszállították, de egy német őrségre bukkant, azok nem tudták megérteni, a parancsnok pedig éppen ivott vagy aludt. Reggelre, mire a kémét elvitték olyasvalaki elé, aki meg tudta érteni az amerikai nyelvet, már az egész amerikai hadsereg átkelt az East folyón, s kicsúszott a kezünkől a hatalom tizenhárom gyarmatunk fölött.

Vezérünkről való véleményem semmiképpen sem volt szokatlan a hadseregben; de talán azok az urak, akik Howe úr közvetlen parancsnoksága alatt álltak, bölcsen titokban tartották véleményüket. Nem tudom, szerencsétlenebb vagyok-e másoknál, vagy miért terjednek el az én elővigyázatlan szavaim hamarabb, mint felebarátaimé. Az én dühöm azon, hogy így éltünk egy ilyen győzelemmel, semmivel sem volt nagyobb, mint egy csomó úriemberé a hadseregben. Miért is kellett, hogy az én nevemet közöljék a fővezérrel, mint aki a legdühösebb a morgolódok között? Howe tábornok személyesen kifogástalanul bátor, szeretetre méltó, jó humorú ember volt.

– Úgy, Sir George – mondta –, szóval maga engem hibáztat mint katonát, csak amiért kód volt a Long Island-i csata után, s a maga barátai, az amerikaiak kicsúsztak a kezem közül. Igaz, hogy éppen eleget elfogtunk és megöltünk közülük, de magukat, amatőr urakat nem lehet kielégíteni! – s ezzel hátat fordított nekem, vállat vont, és mással kezdett beszélni.

Lehet, hogy én amatőr voltam, ő pedig a legszeretetre méltóbb ember; de ha György király azt mondta volna neki: „Nem vagy többé tisztem”,⁹ akkor ez a kellemes és nyájas Cassio bizonyára megkapta volna, amit érdemel.

Hamarosan rájöttem, honnan kapta vezérünk a hírt velem kapcsolatban. Csodálatos kuzenom, William Esmond úr – aki persze otthagya New Yorkot meg az állását, amikor a királyi hatalom minden képviselője elmenekült, s Washington foglalta el a várost – visszatért csapatainkkal és flottánkkal együtt; és mivel jó nevű, jó családból származó úriember volt, ismerős a városban, azzal tette magát kellemessé a királyi hadsereg újonnan érkezett

⁹ „Soha többé tisztem nem leszel” – Othello mondja Cassiónak Shakespeare tragédiájában (II. 3. Kardos László fordítása).

tisztjei, a vidám ifjak, a mulatók *makarónik* előtt, hogy bevezette őket a játékasztalokhoz, a kocsmákba, és még rosszabb helyekre, amelyekkel ez érdemes úriember ugyanolyan meghitt kapcsolatot tartott fenn az újvilágban, mint azelőtt a régiben. *Coelum non animum*.¹⁰ Bárhová ment Will levegőváltozásra, bárhová szállította is porhüvelyét, gazembert hurcolt a bőre alatt.

Vagy egy tucat históriát is hallottam róla, miket beszélt családomról, és elhatároztam, hogy sem kerülni, sem keresni nem fogom őt, de bárhol találkozunk, felelősségre vonom; s véletlenül éppen egy barátom társaságában egy kávéházban ültem, amikor kitűnő rokonom becsörtetett két fiatal katonatiszttel, akiket saját gyönyörűségére és hasznára mostanában mindenféle kicsapongásba bevitt. Ismertem történetesen Will úr egyik fiatal cimboráját: hadsegéde volt Clinton tábornoknak, s szűkebb társaságomhoz tartozott Charlestownnál is, a Sullivan-sziget előtt, meg a brooklyni csatában is, ahol a mi tábornokunk vezette dicsőséggel az angol sereg jobbszárnyát. Beültek egy fülkébe, s eleinte nem vettek bennünket észre, azt azonban háromszor-négyszer is hallottam, hogy hetvenkedő rokonom az én nevemet említi, és valamilyen részeg szóáradatát azzal végezte, hogy öklével az asztalra vert s káromkodott.

– A... no, de majd megadom neki meg az öccsének, annak a rothadt lázadónak is!

– Ó! Esmond úr – mondtam én, s előléptem kalappal a fejemre. (Kissé elsápadt a puncsos bőléja mögött.) – Már régen akartam találkozni magával, hogy elrendezzünk egy s más csekélységet, amelyre vonatkozólag véleménykülönbség támadt közöttünk.

– És mi legyen az, uram? – kérdezte, különböző szitkok kíséretében.

– Méltóztatott kétségbevonni bátorságomat, és azt mondani, hogy amikor fiatalok voltunk, kibújtam az alól, hogy magával párbajozzam. Rokoni viszonyunk meg a korunk is tiltaná, hogy ilyen gyilkos ostobasághoz folyamodjunk... – Will úr megkönyebbülten talpra ugrott, s gőgösen rám nézett –, mégis vegye tudomásul, én ugyan megengedhetem magamnak, hogy elnéz-

¹⁰ Az eget, nem a lelkeket. (latin)

zem, ha rólam hazudoznak, de ha egyetlen becsmérő szót hallok magától, öcsémmel, az amerikai seregben szolgáló Warrington ezredessel kapcsolatban, felelősségre vonom magát.

– Hallották, uraim? Ez aztán remek! Jegyezzék meg Sir George Warrington szavait! – kiáltotta Will úr a puncsos bőléja fölött.

– Volt szíves azt mondani – folytattam, s beszéd közben magam is dühbe gurultam, aminek következtében ugyancsak ostobán viselkedtem –, hogy birtokunk ebben az országban nem a mienk, hanem jog szerint a maga családját illeti.

– Persze hogy a mienk! Szent Györgyre, a mienk! Castlewood bátyám százszor is elmondta nekem! – szitkozódott Will úr.

– Ebben az esetben, uram – feleltem hevesen –, bátyja, Lord Castlewood éppoly kevésbé mond igazat, mint maga. Okmányainkat odahaza őrizzük Virginiában. Be vannak jegyezve az ottani törvényszéknél is; és ha valaha még egy ilyen szemtelen szót hallok, ott vonom felelősségre, ahol nem lesznek rendőrök, hogy beavatkozhassanak!

– Én nem is tudom – kiáltotta Will csukladozó hangon –, miért nem aprítom miszlikbe, ahogy itt áll előttem azzal az átkozott sárga képével. A bátyám, Castlewood, elnyerte a pénzét... nem is, az öccsét; a fene egye meg magát, most kicsoda maga, a lázadó vagy a másik? Utálok mind a kettőjüknek azt a csúf arcát, és, hukk!... ha maga a király pártján van, mutassa meg, hogy a király pártján van, és igyon az egészségére! – s ezzel visszaesett a fülkéjébe nagy csuklások és röhögések közepette, amit még jó ideig folytatott újabb káromkodások özönének kíséretében, és egyre ordítózva, hogy igyam a király egészségére.

Vitatkozni valakivel, aki ilyen állapotba került, vagy magyarázatot, bocsánatkérést követelni tőle – képtelen gondolat. Ott hagytam Will urat, aki hazatántorgott szállására fiatal barátainak felügyelete alatt, azokat pedig meglepte, hogy egy ilyen öreg iszákost ilyen hirtelen megtámad és levesz lábáról a szesz, s hazabaktattam feleségemhez, akit nagy örömben találtam, mert kapott egy kurta levelet Haltól, melyet egy földink hozott el; de a levél egy szót se szólt az amerikaiak ügyeiről, amelyek Harryt oly közelről érintették, csak néhány oldal elragadtatott dicshim-

nuszt írt bátyjának a csatamezőn tanúsított viselkedéséről, melyet az én drága Halom éppúgy csodált, mint mindent, amit mondtam vagy tettem.

Azt vártam, követ fog érkezni szeretetre méltó rokonomtól az előző este közöttünk lefolyt szóváltás következtében, s csak úgy tudtam elképzelni, hogy Will majd felszólít, nyújtsak elégtételt a szavaimért; s amikor Lacy úr – előző esti társunk – kora délelőtt megjelent, intettem Lady Warringtonnak, hagyjon magunkra, Lacy úr azonban nevetve és „Ó, világért se!” kiáltással kérte öladységét, hogy ne zavartassa magát.

– Találkoztam – mondta – egy úriemberrel, aki arra kért, adjam át magának bocsánatkérését, ha az éjszaka egy szót is szólt, ami sérthette magát.

– Micsoda bocsánatkérést? Micsoda szót? – kérdezte aggódó feleségem.

Megmagyaráztam, hogy előző este a kávéházban belém akadt a randalírozó Will Esmond, s összeveszett velem, ahogy már százakkal is azelőtt.

– Úgy látszik, a fickó állandóan és mindenkit sérteget, s minden esetben részegséget színlel, aztán másnap reggel bocsánatot kér, hacsak még az éjszaka meg nem botozták – jegyezte meg Lacy kapitány.

De merem állítani, hogy mylady is tartott egy kis prédikációt, megkérdezvén, miért járunk mi, úriemberek, léha kávéházakba, s miért kockáztatjuk, hogy ilyen randalírozó, tivornyázó Will Esmondokkal találkozzunk?

New York-i tartózkodásunkat felélénkítette a város felégetésének terve, amelyet néhány heves hazafi eszelt ki, és részben végre is hajtott. Több ilyen módozatot is gondoltak ki a háború folyamán, s valamennyi legfontosabb várost felperzselésre ítélték, habár, remélem, a béke és jóakarát érdekében nem fogják elfelejteni, hogy e tervek sohasem egy zsarnok király kegyetlen kormányától származtak, hanem mindig az amerikai párton álló urak javasoltak ilyesmit, mert megfogadták: mintsem a braunschweigi gazember¹¹ aljas zsarnoksága alatt legyenek, inkább éjjenek el Amerika legszebb városai. Feltételezem, hogy azok-

¹¹ III. György angol király.

nak a bölcseknek, akik Bostont fel akarták gyűjtani, véletlenül nem volt házuk abban a városban, s hogy viszont a New York-i gyűjtogatók az ország más részeiből jöttek – Philadelphiából vagy isten tudja, honnan. Akárhogyan is, az angolok megkímélték ettől önöket, uraim, s kérjük, írják javunkra ezt a mértéktelenséget.

Nem volt szerencsém, hogy részt vehessek a White Plains-i csatában, mert távol tartott a sebem, melyet Long Islandben kaptam, s amely újra meg újra kiújult, és némi időbe tartott, míg begyógyult. A leggyöngédebb ápolónő viselt rám gondott terhes betegségemben, s alig várta a napot, amikor levetem milícia-kabátomat, s visszatérünk nyugodt angol otthonunkba, ahol Hetty és a mi jó tábornokunk vigyáz a gyerekekre. Nem is tudom, megbocsáthatom-e magamnak azokat a fájdalmakat és félelmeket, melyeket szegény feleségemnek okozhattam, amikor távol tartottam gyerekeitől és otthonától, csak amiért még egy kicsit többet szerettem volna látni az akkor folyó háborúból. Hiszen nagy európai körutazásunk is egész jól folyt le. Láttuk a Szent Péter templomot Rómában meg a püspökét is; Párizsban meg Franciaország trónörökösének feleségét – milyen borzasztó elgondolni, hogy ennek a dicsőséges fejnek ilyen mélységbe kellett hullnia! – s Firenzében Anglia jog szerinti királyát.¹² Megmártottam a köszvényemet egy fél tucat fürdőben és gyógyfürásban, s kártyáztam vagy száz palotában, ahogy majd beszámolok róla az *Európai utazások*-ban, melyet akkor szándékozom majd kiadni, ha befejeztem *Az amerikai háború történetét*-t.¹³ S e zarándokutunk közben csökkent a hipochondriám, amely odahaza annyira megkínzott, s láthatóan gyarapodtam egészségben és jókedvben. Talán mert feleségem látta, milyen nyilvánvalóan jót tesz nekem az izgalom és a változás, azért törődött bele, hogy továbbra is élvezzem; és ha titkon kinokat szenvedett is, amiért távol kell lennie a gyerekszobától és nagyobbik fiától – akit mindig bolondul imádott –, a kedves képmutató arcán alig-alig

¹² Franciaország trónörökösének felesége – Marie Antoinette, XVI. Lajos felesége, akit a francia forradalomban lefejeztek; Anglia jog szerinti királya – Charles Edward Stuart, skót trónkövetelő.

¹³ Úgy látszik, Sir George Warrington e két műve közül egyik sem nyert befejezést. (A szerző jegyzete)

jelent meg egy aggódó pillantás; mosolyogva bátorított, kijelentette, nagyon szívesen kísér el, s azt kérdezte, miért lenne bűn, ha dicsőségre vágyom; szóval, hajlandó volt maradni, menni, mosolyogni, szomorkodni, hegyet mászni, vagy tengeren hajózni; azt mondani, hogy a hideg jólesik neki, a forróság elviselhető, az éhezés jó mulatság, hogy élvezzi a piszkos szállást; pedig nagyon rosszul bírja a tengert, nagyon kényes arra a kevésre is, amit eszik, és rendkívüli módon szenved hidegtől is, melegtől is. Ezért hát, amikor még egy darabig maradni akartam szülőkontinensen, feleségem biztosított róla, hogy ez a legjobb számomra; s amikor haza szándékoztam menni – ő, hogy felragyogott, hogy csókolgatta gyerekét, mondogatta neki, hogy majd meglátja odahaza a szép kerteket és Hetty nénit meg a nagypapát és a nővérét és Milest.

– Milest! – kiáltotta a kis szajkó, anyján gúnyolódva és rikácsolva, mintha valami nagy kedvezmény volna, hogy megláthatja Miles urat, aki Sumner doktor felügyelete alatt élt Harrow-on-the-Hillen, ahol – hogy igazságot szolgáltatassak ennek az úriembernek – bebizonyította, hogy több tortát tud megenni, mint bármelyik iskolatársa, és nagyon tekintélyes díjakat nyert a labdarúgásban meg a nyúlnyomozó játékban.

NEGYVENHARMADIK FEJEZET

*Satis pugnae*¹

Mindig az volt a nézetem – ha tévedek, igazítsanak ki a hadvezér urak –, hogy a Breed's Hill-i sáncok a mi egész háborúnk alatt hasznára váltak az amerikai hadseregnek. Az öldöklés, melyet ama vonalak mögül vittek véghez közöttünk, olyan komoly volt, s az ellenség olyan elszántan viselkedett, hogy az angolok később is tiszteletben tartották az amerikaiak barikádjait; és ha egy sor takaró mögül tüzeltek volna, egynémely tábornokunk akkor is habozott volna, hogy megtámadják őket. A White Plains-i esetről – amikor Washington úr serege másodszor is kényre-kedvre ki volt szolgáltatva a győzteseknek – azt hallottuk később, hogy diadalmas csapatainkat olyan barikád tartotta fel, amely semmi másból, csak kukoricacsövekből és szalmából állt. Másik alkalmat is adtak nekünk, és ez nem múlt el egész télen át, amikor is a megfogyatkozó és elcsüggedt kongresszusi csapatok éhezve és fegyvertelenül táboroztak csapataink által bekerített állásaikban, s a nagylelkű Howe úr érintetlenül hagyta a híres Valley Forge-i tábort, miközben nagy, bátor és tökéletesen felszerelt hadserege Philadelphiában muzsikált, játszott és ünnepelt. S Byng honfitársai diadalíveket állítottak, s lovagi tornákat tartottak, mulatságosan kigúnyolva a középkort, s szép hölgyek koszorúkat és füzéreket ajánlottak fel e szelid hadvezérnek, s ezeken fantasztikus mottók és jelmondatok hirdették, hogy az ő babérjai hervadhatatlanok! Az én hálátlan amerikai honfitársaim miért is nem állítottak szobrot ennek a tábornoknak?

¹ Elég a harcból, (latin)

Egyetlen tiszt se volt az ő seregükben, aki olyan csatákat harcolt volna ki nekik; aki lehetővé tette volna, hogy tévedéseiket ilyen ügyesen jóvá tegyék, aki így gondoskodott volna róla, hogy vereségeik annyira ne ártsanak nekik; s aki, ha az események folyamán az erősebb hadsereg annak rendje szerint felülmaradt, ilyen fáradhatatlan gyöngédséget, türelmességet és szolgálatkészséget tanúsított volna, hogy a szegény, harcképtelenné vált ellenfelet megint talpra állítsa. Ő, ha az ember visszagondol tizen-nyolc évvel, arra a tüzes, fiatal harcosra, akit Anglia küldött ki, hogy megvívjon ellenségével az amerikai földrészen! Képzeljük csak el őt, amint örökösen körbejárja a védőállásokat, amelyek mögött az ellenség biztonságra van; amint éjjel-nappal álmatlanul és mohón emészti magát vad haragjában és vágyában, és be se hunyja szemét szenvedélyes éberségében; ahogy fáradhatatlanul szimatolja a nyomot, vérre és csatára szomjazva; ahogy éjjeli erdőkben leselkedik vagy virradat előtt meredek csúcsokra mászik, s örködik, amíg nagy szíve majdnem kimerül, végül megmutatkozik az ellenség, akkor aztán rögtön ráugrik, megbirkózik vele, s haldokolva megveri. Gondoljunk vissza Wolfe-ra Quebecnél, és úgy hallgassuk Howe hegedűit, miközben a tábornok mosolyogva ül a táncosnők között Philadelphiában!

Otthoni minisztereink és néhány amerikai tábornokunk kedves haditerve az volt, hogy összeköttetést hoznak létre Kanada és New York között, mert azt remélték, ezáltal New Englandet el lehet vágni a szomszédos gyarmatoktól, amelyeket egyenként lehet majd megverni és megadásra kényszeríteni. Burgoyne-t² bízták meg a terv véghezvitelével, s ő ki is vonult Quebecből, és magabiztosan megígérte, hogy sikerre viszi a tervet. Felvonulása katonái pompával történt, kiáltványait harsonázták előtte; felszólította a gyarmatosokat, jusson eszükbe Anglia óriási hatalma, s felhívta a félrevezetett lázadókat, tegyék le fegyvereiket. Rettenetes angol haderőt vitt magával, valamint egy nem kevésbé hatalmas német veterán hadsereget, indián harcosok szörnyű bandáját és ragyogó tüzérséget. Úgy képzelték, hogy felvonulásának útjában az emberek csatlakoznak majd a királyi ügzhöz és lobogókhoz. A vele szemben álló amerikai katonaság kez-

² Burgoyne, John (1722-92) – angol királyi tábornok.

detben kicsi volt, s Washington serege is meggyöngült, mert csapatokat vontak el tőle, s ezeket gyorsított menetben küldték előre, hogy szembeszálljanak e kanadai betöréssel. Egy angol hadtestnek New Yorkból utat kellett törnie fölfelé a Hudson mentén, útjából elsöpörni az ellenséget s Burgoyne-nal megteremteni az összeköttetést Albanyben. Ez volt az ideje, amikor Washington meggyöngült hadseregét is meg kellett volna támadni, de egy nagyobb Hatalom másképpen rendelte, én pedig magam részéről nem siratom a háború kimenetelét. Ahogy most áttekintjük a játékot, milyen világosan látszanak a vesztes fél baklövésői! A háború kezdetétől a végéig mindig és mindenhová későn érkezünk. Hazulról érkező készleteink és megerősítéseink elkésstek. Csapataink nehéz helyzetbe kerültek, s a tartalékok későn jutottak el hozzájuk. Flottánk elkésve jelent meg Yorktown magasában, már az után, hogy Cornwallis megadta magát. A menekülés útja nyitva állt Burgoyne előtt, de későn szánta rá magát a visszavonulásra. Hallottam, amikor később a legyőzött tisztek csalhatatlanul bebizonyították, hogy ha másképp fordul a szél, megtarthattuk volna Amerikát; hogy ha egy vagy két vihar nem jön közbe, el kellett volna pusztítanunk a francia flottát; hogy egy, két, három esetben is, ha le nem száll az este, Washington úr és hadserege hatalmunkban lettek volna. Ki ne tűnődött volna történelemkönyvek olvasása közben, mi a különbség a *Volt* és a *Lehetett volna* között e világban? Leemelem a polcra szétromgyolódott, régi atlaszomat, s nézem a térképet, melyen a nagy küzdelem lejátszódott; elgondolkodom a furcsa véletleneken, amelyek folytán elvesztettük; s ha nem hederítek a léha fecsegsésre a két nemzet bátorságáról, csak annyit láthatok, hogy nekünk voltak a jobb lapjaink, és mégis elvesztettük a játszmát.

Bevallom, ennek a sportnak elég nagy varázsa volt rám, és fölkaparta bágyadt véretem. Hal öcsémet, amikor letelepedett ültetvényén, Virginiában, teljesen kielégítették az ottani mulatságok és elfoglaltságok. Vidéki szomszédjainak társasága elegendő volt neki, nem unta meg, hogy gondot viseljen az aratásra meg embereire, hogy halásszon, vadkacsát lőjön, erdeiben vadásszon, s élvezze a kártyát vagy a vacsorát. Boldog Hal, abban a nagy hodályban, széles tornácán, a lába körül heverő kutyák-

kal, barátaival, a virginiai Will Wimble-ekkel,³ akik előtt háza nyitva állt; kövér, lusta és rongyos négereivel, talpraesett kis feleségével, aki egyképpen uralkodott a négerek meg a férje fölött, Harry pedig magától értetődően szót fogadott neki, míg felesége élt, és eléggé gyorsan megvigasztalódott, amikor meghalt! Azt mondom róla, hogy boldog, pedig én nem tudtam volna elviselni az ő osztályrészét; feleséget, barátokat, ültetvényt meg a városi életet Richmondban – mert Richmond emelkedett fővárosi rangra, amikor tartományunkból állam lett. Milyen boldog, akinek a lábára jól illik a cipő, melyet a sors neki szánt! Nekem ötször akkora jövedelemem volt, a házam Angliában éppen akkora, mégpedig téglából építve, terméskő homlokzattal; és a feleségem – talán elcseréltem volna a világ bármely asszonyáért? A gyerekeim – igen, beérem Lady Warrington róluk való véleményével. De mindezen ringlőkkel és őszibarackokkal és dús gyümölcsökkel együtt, melyek a bőség szarujából ölembe pottyantak, sajnos, eléggé hálátlan voltam; és Hodge, a kapusom, aki a maga kenyerét és darab szalonnáját éppen akkora családdal osztja meg, mint amekkora a gazdájának van – azt hiszem, ugyanúgy élvezzi az ebédjét, mint én, pedig Molly aszszony a legjobb ételeit és süteményeit készíti nekünk, és Gumbo úr a legválogatottabb palackokat hozza fel a pincéből. Jaj nekem, a sütemény elvesztette ízét számomra, bármennyi örömet szerez is a kicsinyeimnek a gyerekszobában, és a vörös bor illata megromlik a megvénült orrokban! A papunk jó sokszor elprédikálta nekem szentbeszédeit, pedig talán már akkor sem érdekelték eléggé, amikor először adta őket elő. Emlékszel-e, derék barátom – persze, hogy emlékszik, hiszen majd ugyanannyiszor ismételte el ezt a történetet a borospohár mellett, mint a prédikációt, és Lady Warrington mindig úgy tett, mintha még soha nem hallotta volna –, kérdem, Joe Blake, jól és szívesen emlékszel-e arra az októberi estére, amikor egy lőrésre másztunk fel a Clinton-erődön, és egy otromba muskéta kiverte volna ezt a becses agyvelőt, ha Joe kardja keresztül nem döfi lázadó honfitársam zúzóját? Joe piros kabátot hordott abban az időben – a bátor

³ Addison *The Spectator* c. folyóiratának állandó szereplője, vadászgató vidéki úriember.

hatvanhármások egyenruháját, akiknek parancsnoka, a merész Sill mellette hullt el sok sebből vérezve. Aztán a piros kabátot felcserélte feketére meg az én parókiám szószékére. Alapelvei egészségesek voltak, prédikációi kurták. Együtt olvassuk az újságokat, bor mellett. Két hónapja sincs, hogy Howe barátunk június elsejei dicsőséges tettéről olvastunk. Közölték velünk, a nemes Rawdon, aki velünk együtt harcolt Clinton-erődnél, hogyan csatlakozott a yorki herceghez, ma pedig ő királyi fensége teljes visszavonulásban van Pichegru⁴ előtt, s ő és Miles fiam hiába foglalták el Valenciennes-t! Ó, lelkész úr, nem volna kedve fölvenni a régi hatvanhármás kabátját? (Habár nem hinném, hogy Blake-né el tudná érni, hogy a gombok és a gomblyukak újra összeérjenek a tiszteletes úr kövér testén.) A fiúk éppen az én miliciabeli kardommal játszottak. Ó, csak még egyszer fiatal lehetnék, Blake úr! csak ne volna a köszvény a lábujjamban, megnyergelném Rosinantét,⁵ visszanyargalnék a világba, újra érezném verni az ütőeremet, újra játszánám egy kicsit az élet dicsőséges játszmáját!

Ameddig a játszmát követhettem, az utolsó „ütést” mi értük el, igaz, hogy még ebben a partiban is az amerikaiak nyerték a robbert – a mieink csak a földet szerezték meg, amelyen álltak, s az ágyúkat, készleteket és hajókat, melyeket elfoglaltak és elpusztítottak, míg mentőakcióink elkéstek, s már nem tudták megakadályozni a Burgoyne szerencsétlen seregének katasztrófáját. Egyik ilyen halogatás után – amilyenek *mindig* közbejöttek, késleltetvén terveinket, s gyöngítvén a csapásokat, melyeket vezéreink az ellenségre mérni szándékoztak – hadjáratot indítottak New Yorkból hetvenhét szeptemberének végén, s ha ez a hadjárat két héttel korábban kezdődhetett volna el, megmenthette volna Burgoyne pusztulásra ítélt hadseregét. *Sed Dis aliter visum.*⁶ Ez a halogatás nem Sir Henry Clinton hibája volt, hiszen nem hagyhatta védelem nélkül a várost; hanem a széljárásé és az időé, amely késleltette az Angliából régóta várt megerősítéseket. A flotta, mely őket hozta, számunkra is hozott hosszú és

⁴ Pichegru, Charles (1761–1804) – francia tábornok.

⁵ Cervantes halhatatlan „búsképű lovagjának”, Don Quijoténak sovány, girhes lova.

⁶ De az istenek másképp találták jónak. (latin)

gyöngéd leveleket hazulról, bennük a legújabb hírekkel a jó Hetty nénijük és nagyatyjuk gondjaira bízott gyerekekről. Anyjuk szíve sóvárgott távoli kicsinyeiért. Nem tett nekem szemrehányásokat, de kiolvashattam esedezését aggódo szeméből, s a rettegést is miattam, s vágyakozását is gyerekei után. „Miért maradjunk még tovább? – ezt látszott kérdezni. – Semmi megbízatásod nincs erre a háborúra, sem arra, hogy kardot ránts honfitársaid ellen, miért kell továbbra is kockáztatni életedet és az én boldogságomat?” Megértettem könyörgését. Semmiféle közvetlen veszély nem várt ránk; megmondtam neki, hogy Sir Henry csak az út egy részéig kíséri el a sereget, amint a felderítés megtörtént, vele együtt én is visszatérek, s a karácsony – ha az égnek is úgy tetszik – megint együtt találja majd családukat Angliában.

Egy háromezer emberből álló haderő – beleszámítva az amerikai királypártiak és a New York-i milícia két fogyatékos ezredét (utóbbival ment az én kiváló rokonom, Will Esmond úr, a kapitány) – hajóra szállt New Yorknál, s hajóhadunk fölfelé vitorlázott a nemes Hudson folyón, amely nézetem szerint szebb kilátásokat nyújt, mint a Rajna Európában; nem is nyitottak ránk tüzet azokról az előreugró szirtekről, és ahogy nevezik őket, meredek „palisádokról”,⁷ melyek mellett elhajóztunk, mivel az ellenség, bármilyen furcsán hangzik is, ez egyszer nem vette észre tervbe vett mozdulatunkat. Első ízben a keleti parton szálltunk partra egy Verplancks Pointnak nevezett helyen, ahonnan a kongresszusi csapatok gyöngé ellenállás után visszahúzódtak, miután vezérük, a szívós, öreg Putnam⁸ – aki oly híres volt a háború alatt – azt hitte, a keleti magaslatok felé akarunk menetelni, s így szándékszunk Burgoyne-hez keresztülhatolni. Putnam visszavonult, hogy elfoglalja e szorosokat, mi pedig egy kis csapatunkat előreküldtük, mintegy üldözőre, ő pedig azt képzelte, hogy seregünk többi része is követni fogja őket. Időközben, még napkelte előtt, kétezer embert tűzéréség nélkül átszállítottunk Stoney Pointra, a nyugati parton, Verplancksszel szemben, egy nagy hegy alatt, melyet a folyó régi, holland urai Dun-

⁷ Karókerítés, cölöpfal.

⁸ Putnam, Israel (1718–90) – amerikai tábornok a forradalom alatt.

derbergnek neveztek, s amely meredeken ereszkedik a folyóba. A hegyet északi lábánál egy kis folyó választja el a szemközti magaslattól, azon állt a Clinton-erőd, melyet nem a mi tábornokunkról neveztek el, hanem egyikéről azon két hasonló úriembernek, akik New York tartomány legrégebbi és legnagyobb tiszteletben álló nemesei közé tartoztak, s akik e pillanatban éppen Sir Henry ellen vezették csapataikat. A Clintonhoz legközelebbi magaslaton áll a Montgomery-erőd, s mögöttük emelkedik a Bear Hillnek nevezett hegy: míg a hatalmas folyam másik oldalán áll Szent Antal Orra, egy hatalmas orom, melyet a hollandusok ilyen furcsa névre kereszteltek.

Majdnem egyszerre támadtuk meg a két erődöt. Embereink felét elküldtük a Montgomery-erőd ostromára, a bátor Campbell alatt, aki azonban a sánc előtt elesett. Sir Henry, aki soha nem akart kimaradni a veszélyből, ha ilyesmire mód adódott, személyesen vezette a többieket, s azt mondta, reméli, nagyobb szerencséje lesz, mint a Sullivan-sziget előtt. Olyan keskeny ösvény vezetett föl a Dunderbergre, hogy alig mehetett rajta három ember egymás mellett, s egész seregünk teljes csöndben mászta meg, s minden botladozó lépés után csodálkoztak, hogy nem találnak ellenállásra. Az ellenség még őrt sem állított az útra; nem is láttak meg bennünket, amíg lefelé nem ereszkedtünk a csúcsról, amelynek lábánál könnyűszerrel szórtunk szét egy kis csapatot, melyet sebtiben elénk küldtek. Az itteni lövöldözés lehetetlenné tette a gondolatot is, hogy meglepjük őket. Az erőd előttünk állt. A csapatoknak azokkal a fegyverekkel kellett az ostromot megkísérelni, amelyeket éppen a kezükben tartottak, s az ellenséges ütegek tüzeiben gyorsan másztak fel a hegyre. Embereink parancsot kaptak, hogy semmi esetre se tüzeljenek. Sir Henry megragadva és magasba emelve a hatvanhármascok zászlaját, együtt kapaszkodott az ostromlókkal. Az erőd oly meredek volt, hogy az emberek egymást tolták fel a falra s át a lőrésen, s ott történt, hogy Joseph Blake hadnagy – apja ama bizonyos Joseph Clinton Blake-nak, aki gyöngéd szemeket vet bizonyos ifjú hölgyre – kiérdemelte a warringtoni parókiát, amennyiben megmentette a parókia érdemtelen kegyurának életét.

Úgy hallottuk, a helyőrség egynegyede menekült meg az

erődből, a többit megöltük vagy megsebesítettük, vagy fogolyként tartottuk ott az erődben. A Montgomery-erődöt hasonlóképpen rohamozták meg és foglalták el embereink, s este, amikor lenéztünk a csúcsokról, ahová éppen kitűztük a király zászlaját, pompás tűzijáték tárult elénk lent a folyón. A Montgomery-erőd alatt és átnyúlva egészen a Szent Antal Orrának nevezett magaslatig, láncokkal összekapcsolt torkolatzárat helyeztek el, nagy költséggel és fáradsággal, s e mögött horgonyzott több amerikai fregatt és gálya. Az erőd bevétele után e hajók megkíséreltek a sötétben felfelé jutni a folyón, el az ágyúk lőtávólából, mert tudták, hogy ezek reggel majd szétrombolják őket. De kedvezőtlen szél fújt, s a menekülés lehetetlennek bizonyult. A hajók legénysége ennél fogva csónakra szállt, s így jutott partra, de előzőleg felgyújtották a hajókat, melyeknek minden vitorláját kibontották; mi pedig néztük, ahogy ezek a nagyszerű tűzpiramisok föllángolnak az égig, s odalent a víz visszatükrözi fényüket, mígnem óriási robbanások közepette elmerültek és eltűntek.

Másnap parlamenter érkezett az ellenségtől, hogy érdeklődjön fogságunkba került vagy sebesülten kezünkbe jutott katonáiról. S az amerikai tiszt levelet hozott nekem, mely furcsán megrendített, mert kiderült belőle, hogy az előző esti harcban öcsém is részt vett. Október hetedikéről kelt, George Clinton vezérőrnagy hadosztályának főhadiszállásáról, s kurtán közölte, hogy „H. Warrington ezredes, a virginiai csapatoktól reméli, hogy Sir George Warrington sértetlenül került ki a tegnapi ostromból, melyből maga az ezredes szerencsésen, a legkisebb sérülés nélkül visszavonult.” Soha szívből jövőbb s hálásabb imát nem mondtam, mint azon az estén, alázatosan megköszönvén az égnek, hogy megkimélte drága öcsémet, és ugyanakkor fogadalmat tettem, hogy visszavonulok ettől a testvérgyilkos küzdelemtől, amelybe csak azért bonyolódtam bele, mert a Becsület és a Kötelesség parancsoló szavát véltem hallani.

Bevallom, elmondhatatlanul megkönnyebbültem, mikor arra az elhatározásra jutottam, hogy visszavonulok saját hazai szőlőm és fügefáim békés árnyékába. Mégis, nagyon szerettem volna látni öcsémet, mielőtt visszatérek, s vezérünktől megbízást kértem – és könnyen meg is kaptam –, hogy elmehessek az ame-

rikai Clinton generális táborába. Hadosztályának főhadiszállása néhány mérfölddel feljebb volt a folyó mellett, s egy fehér zászlós csónak gyorsan elvitt addig a pontig, ahol előőrsei már fogadtak a parton. Öcsém nemsokára nálam volt. Nemrégén érkezett csak Clinton tábornok hadosztályához a philadelphiai főhadiszállásról küldött levelekkel, s a Clinton-erőd ostroma után véletlenül hallotta meg, hogy én is részt vettem a csatában. Rövid, de nagyszerű éjszakát töltöttünk együtt; Sady úr, aki mindig követte a háborúban, egész lakomát főzött két gazdája tiszteletére. A kunyhóban, ahol megszálltunk, csak egy szalmaágy volt, s Hal meg én egymás mellett aludtunk rajta, mint kisfiúkorunkban. Ezer mondanivalónk volt egymásnak, múltról és jelenről. Kedves szíve öröme gyulladt, amikor elmondtam neki: elhatároztam, hogy visszavonulok birtokomra, és levetem piros kabátomat; rögtön átölelte ezt a kabátot.

– Hála istennek! – mondta. – Ó, egek, George, ha elgondolom, hogy mi történhetett volna, ha szembekerülünk egymással a két nappal ezelőtti harcban! – S egészen elsápadt már a gondolatára is. Anyánkkal kapcsolatban megnyugtatót. Igaz, Madame Esmond elkeseredett tory, de a fővezér különleges utasításokat adott biztonsága érdekében. – És Fanny – Hal felesége – vigyáz rá, és ő fölér egy századdal! – kiáltott fel a rajongó férj. – Hát nem okos? Hát nem szép? Hát nem jó? – kiáltotta Hal, de szerencsére nem várt választ e heves tudakolásra. – S ha elgondolom, hogy valaha majdnem feleségül vettem Mariát! Ó, Uristen, mitől menekültem meg! – tette hozzá. – Hagan minden reggel és minden este imádkozik a királyért, de bezárják a kapukat, és senki nem hallja. Irgalmas ég, a felesége megvan hatvanéves, egy nappal sem kevesebb. És ó, George, mennyit meg nem iszik!...

De miért is beszéljünk a mi jó kuzinunk gyarlóságairól? Szívesen gondolok rá, hogy sokáig élt még, és sokat ivott György király egészségére azután is, hogy Virginiája örökre leszakadt a jogaráról.

Reggel lett, amikor is véget ért rövid küldetésem a táborban, s a legigazabb és leggyöngédebb barát és testvér elkísért csónakomhoz, amely ott várt már a folyó partján. Búcsúzáskor megöleltük egymást, s keze még szorongatta az enyémet egy perc-

cel azután is, hogy beléptem a bárkába, amely gyorsan levitt a folyón. „Látlak-e még valaha, ifjúságom legdrágább, legjobb pajtása? – gondoltam. – Remélhetem-e, hogy a mi hideg angoljaink között valaha is olyan jó baráttra akadok, amilyen te vagy? Volt-e valaha gondolatod, ha nem jó és nagylelkű? Volt-e kívánságod vagy tulajdonod, amit fel ne áldoztál volna értem? Milyen bátor vagy és milyen szerény; milyen szelid és milyen erős; milyen egyszerű, önzetlen és alázatos; milyen szívesen felismered a más érdemét; mennyire nem ismered a magadét!”

Ott állt a parton, míg alakja ködbe nem borult előttem. Volt valami a szememben, amiatt nem láthattam tovább.

Akármilyen ragyogó sikert is ért el Sir Henry, szokás szerint elkésett vele, s csak csekély ellensúlyul szolgált Burgoyne vereségével szemben, mely rögtön rákövetkezett, s amelyet feltartóztatni a mi előnyomulásunk teljességgel képtelen volt. Nem egy titkos futárt küldtünk hozzá, akik azonban soha nem érték el, s akiknek sorsáról soha nem tudtunk meg semmit. Az egyik nyomorultról, aki felajánlotta, hogy hírt visz hozzá, s akit Sir Henry elküldött egy levelével, hallottuk, hogy milyen siralmas véget ért. George Clinton tábornok valamely csapatjaira bukkánván, akik történetesen piros egyenruhát viseltek – kétségkívül ez is része volt egy angol hajó rakományának, amelyet amerikai kalózkodók elfogtak –, a kém azt gondolta, az angol hadsereggel találkozott össze, s közeledett az örökhöz. Későn látta be tévedését. Megtalálták nála a levelet, és meg kellett halnia, amiért továbbította. Tíz nappal az erődök bevétele után történt a saratogai nagy vereség, amelynek gyászos részleteit hírül vittük magunkkal a flottán, mely hazaszállított. Feleségem, sajnos, sehogyan sem tudott gyászolni miatta. Gyerekeit, apját, hűgát készült viszontlátni, s éjjel-nappal hálát adott az égnek, hogy épségben küldte vissza férjét a veszélyből.

NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET

Borág és fügeta alatt

Szükséges-e, hogy leírd nektek, fiatalok, a találkozás gyönyöreit odahaza, s az anya boldogságát, aki megint gyöngéd szárnyai alatt tudhatta összes kicsinyeit? Az arcára volt írva, és térden állva vallott róla. A mi házuk elég nagy volt mindenki számára, de Hetty néni nem akart benne maradni. Nyíltan megmondta: lemondani anyai szerepéről a gyerekek mellett, akik majdnem három évig az övéi voltak, túl nagy fájdalomba kerülne; s egyelőre még nem tudja elviselni, hogy velük legyen, s beletörődjék, hogy csak a második hely az övé. Így hát ő meg édesapja elköltöztek egy házba Bury St. Edmundsbe, nem messze tőlünk, ott laktak, és Hetty ott kényeztette el, titokban, legnagyobb unokaöccsét és unokahúgát. A hazatérésünket követő évben történt, hogy B. úr, a jamaikai ültetvényes meghalt, s Hettyre hagyta vagyona felét. S csak ekkor hallottam, hogy ez az érdemes úriember még Jamaikában belébolondult, s bár Hetty kikosarazta, ő mégis így mutatta ki hozzá való hűségét. Csak az ég a tudója, mennyit emésztett el máris Monsieur Miles a Hetty néni vagyonából a tisztí kinevezésének és fölszerelésének költsége; pompázó egyenruhái, kártyaadósságai és apró ügyletei kiskorúsága idején; – hát azt hiszed, fiú, én nem tudom, mi az az emberi természet, hogy mibe kerülnek a Pall Mall-i kocsmák, a *petit souper-k*,¹ a kártya – még ha mérsékelten üzik is – a Kókuszfában; s hogy egy úriember nem tudja megvásárolni mind e multságokat azzal az évi ötszázzal, amit én adok neki?

¹ Uzsonna. (francia)

Hetty néni kijelentette: eltökélte, hogy vénlány marad.

– Megfogadtam, hogy nem megyek férjhez, amíg olyan jó embert nem találok, mint az én jó atyám – mondta –, és mind-
eddig nem találtam, Sir George. Nem, édes Theóm, még félig
olyan jót sem; Sir George pedig *ezt* a dohányt tömje pipájába, és
ezt próbálja elszívni.

Mégis, amikor a jó tábornok, évei teljében, örömet útra ké-
szen, békében meghalt, azt hiszem, a feleségem ontotta érte a
legtöbb könnyet.

– Azért sírok, mert azt hiszem, nem szerettem őt eléggé –
mondta a gyöngéd teremtés.

Hettyt azonban alig hagyta el nyugalma, legalábbis külsőleg
és előttünk nem; még mindig úgy beszél róla, mintha élne; visz-
szaidézi vidám mondásait, azt a szelidséget és jóságot, ahogy a
gyerekeivel bánt – ilyenkor felragyog, és maga is egészen kis-
lánnyá változik –, s míg a templomban ül, derűsen néz fel a kő-
lapra, mely Lambert tábornok nevét és némely erényét közli –
s ez egyszer nem hazudik.

Néha azt hittem, hogy Hal öcsém – aki iránt Hetty valaha
ifjonti szenvedélyre lobbant – mindig is magának mondhatta
Hetty szívét; és amikor tíz évvel ezelőtt látogatóba jött hozzánk,
beszéltem neki Hettynek e gyermeteg romantikájáról, bevallom,
abban a reményben, hogy Harry majd megkéri Hettyt, töltsse be
Fanny asszony helyét, aki atyáihoz költözött, s akivel kapcsolat-
ban feleségem – szokásos hajlamával, hogy nyomorult bűnösnek
tekintse magát – mindig szemrehányásokat tett magának, mert
bizony nem sajnálta eléggé Fannyt. Hal, amikor eljött hozzánk,
még mindig az ő elvesztése miatt érzett fájdalmába merült, s es-
küdözött, hogy nincs a világon még egy olyan asszony. Kedves,
öreg tábornokunk – aki akkor még élt – házába fogadta őt,
akárcsak a boldog hajdani időkben. Az asszonyok ugyanazokat
a dalokat játszották neki, amiket kamaszkorában hallott Oak-
hurstben. Mindenkinek szíve ellágyult a régi emlékektől, és Har-
ry nem unt bele, hogy bánatát panaszolja, s felsorolja Hettynek
felesége erényeit, valamint hogy gyöngéden beszéljen kedves
Lambert nénijéről, akit teljes szívéből szeretett, s elhihetik, hogy
ezeket a dicséreteket szívesen hallgatta a hűséges, öreg férj, aki-

nek gondolataiból, azt hiszem, három percnél tovább soha nem hiányzott feleségének emlékezete.

Hal tábornok Párizsba ment mint amerikai tábornok, kék és sárga egyenruhájában – melyet Fox úr és egyéb úriemberek itt is divatba hoztak –, és nagy sikereket ért el Versailles-ban, pedig Monsieur le Marquis de Lafayette² mutatta be a legkeresztényebb királynak és királynénak, akik nem szerették Monsieur le Marquis-t. És azt hiszem, egy márkínő beleszeretett a virginiai tábornokba, és azon nyomban férjhez is ment volna hozzá, ha Harry ellen nem állt volna, és vissza nem menekült volna megint Angliába, azaz Warringtonba és Burybe, legkivált ezen utóbbi helyre, melynek lakói végtelen türelemmel és rokonszenvvel hallgatták őt, ha elhunyt feleségéről beszélt. Ami bennünket illet, akik ismertük szegény gyöngyszemet, mi is udvariasak voltunk, de nem lelkesedtünk annyira érte, s néha kissé zavarba is jöttünk, ha válaszolni kellett gyerekeink kérdéseire Hal bácsi anygali feleségéről.

A két tábornok meg én magam és Miles kapitány és Blake lelkész – aki megsebesült Monmouthnál egy évvel azután, hogy eltávoztam Amerikából, s aztán hazajött, hogy kabátot cseréljen, s elfogadja parókiámat – újra megvívtuk a Forradalom csatáit a palack borunk mellett, és a pap ilyenkor fel-felkiáltott:

– Jupiterre, tábornok! – mert Jupiternél állapodott meg, mikor letette egyenruháját. – Hiszen maga a tory és Sir George a whig! Ő mindig hibát talál a vezetőinkben, maga meg örökké mellettük áll ki, s amikor múlt vasárnap a királyért imádkoztam, hallottam, hogy maga is jó hangosan velem tartott.

– Úgy is van, Blake, teljes szívemből; én nem tudom elfelejteni, hogy viseltem a kabátját – mondta Hal.

– Ó, ha Wolfe húsz évvel tovább élt volna! – mondta Lambert.

– Ó, uram – kiáltotta Hal –, hallania kéne, hogy beszél róla a tábornok!

– Miféle tábornok? – kérdeztem én (hogy bosszantsam).

– Az én tábornokom – mondta Hal, és felállt, megtöltve poharát. – George Washington tábornok ökegyelmességére!

² Francia államférfi (1757–1834), részt vett az amerikai szabadságharcban.

– Teljes szívemből! – kiáltottam fel, de a pap úgy nézett, mintha nem tetszene neki a tószt vagy a vörös bor.

Hal soha bele nem unt, hogy tábornokáról beszéljen, s egy ilyen, baráti beszélgetésben eltöltött estén mondta el, hogyan lett egy izben kegyvesztett ennél a tábornoknál, akit pedig olyan gyöngéden szeretett. Úgy látszik, az előbb említett Monsieur le Marquis de Lafayette-tel kapcsolatban támadtak nézeteltéréseik, aki olyan szép szerepet játszott nemrég a történelemben, s aztán olyan hirtelen tűnt el belőle. Úgy kellett volna, hogy Harry korábbi rangja a mi hadseregünkben s elismert vitézsége a háború alatt biztosítsa Warrington ezredes előléptetését az amerikai hadseregben, ahol egy ilyen M. de Lafayette-hez hasonló alaknak elég volt megérkeznie, s a kongresszus máris vezérőrnagyi ranggal tüntette ki. Hal a régi katona szabadságával kissé megvetően nyilatkozott a kongresszus némely kinevezéséről s arról, hogy lelkiismeretlen és előléptetésre mohó tisztek mindenféle nyomorult ármányt és intrikát szítanak a kongresszusnál. Warrington úr – talán most már híres Mount Vernon-i barátjának példáját követve ebben, fontosnak tartotta, hogy a háborút *en gentilhomme*³ viselje; felvette ugyan a zsoldját, de emberei-nek támogatására és ruházatára fordította, s ami a rangot illeti, kijelentette, hogy ez csöppet sem érdekli, és éppoly szívesen szolgál ezredesként, mint bármely magasabb rangban. Ehhez kétségkívül megvető megjegyzéseket is hozzáfűzött a kongresszusi hadsereg egynémely tábornokára, a származásukra, előmenetelük okára; kivált az imént említett fiatal franciának – a márkinak, ahogy nevezni szerették – a köztársasági hadseregben elért hirtelen előmenetelére volt dühös, pedig a márki különben magának a vezérnek is kedvence volt. Az egész amerikai hadseregben – miután szegény, hóbortos Lee-t elfogták és lefokozták – három tiszt sem akadt, aki értett a márki nyelvén, úgy-hogy Hal közelebből és biztosabban meg tudta ítélni a fiatal vezérőrnagyot, mint más úriemberek, beleértve magát a fővezért is. Washington úr jólelkűen megdorgálta Hal barátját, amiért féltékeny a pelyhes állú, auvergne-i hadvezérre; nem kevésbé jólesett neki az a fiúi szeretet és mélységes tisztelet, mellyel a

³ Uriember módjára. (francia)

rajongó, fiatal főúr mindig is viseltetett iránta; s mi több, igen alapos politikai okai voltak rá, hogy barátságába és kegyébe fogadja a márkit.

Időközben, mint ez később kiderült, a fővezér igen hathatósan sürgette a kongresszusnál Warrington ezredes előléptetését; és mintha nem lettek volna elég nehézségei az ellenséggel is, hiszen ő maga e kemény télidőben elsáncolta magát Valley Forge-nál, s legföljebb öt- vagy hatezer embere volt, többnyire ágyú, takaró, élelem és muníció nélkül, vele szemben pedig Sir William Howe hadserege, tökéletesen fölkészülve, mely háromszor akkora volt, mint az övé; mondom, mintha nem lett volna elég ezzel a nehézséggel megküzdenie, szembe kellett néznie még a kongresszus gyáva bizalmatlanságával s az engedetlenséggel és összeesküvéssel saját táborának tisztjei közt is. A szörnyű hetvenhetes tél idején, amikor az angol hadsereg tétovázó vezéreinek egyetlen csapása véget vethetett volna a háborúnak, s a másik táborban egyéb se volt, csak kétség, megzavarodottság, csüggedés – kivéve egyetlen, hajthatatlan szívben –, öcsém beszélgetett egyszer a fővezérrel, s később leírta nekem ezt a beszélgetést, amelyről Hal soha nem tudott mélységes megindulás nélkül szólni. Washington úr soha nem aratott olyan diadalt, mint amelyet Arnold poklokkal dacoló bátorsága és Burgoyne elegáns hülyesége szerzett Gatesnek és az északi hadseregnek. Egy-két kisebb ütközetet kivéve – amely bebizonyította, milyen rettenthetetlen volt a bátorsága, s milyen lankadatlan az ébersége – Washington tábornok vereséget vereségre szenvedett egy nála minden tekintetben erősebb ellenségtől. A kongresszus nem bízott benne. Saját táborának sok tisztje gyűlölte. Azok, akik csalódtak nagyra vágyásukban, akiket sikkasztáson értek, akiknek önzését vagy tehetségtelenségét Washington tábornok becsületes szeme kifürkészte – mindnyájan többé-kevésbé összefogtak ellene. Gates volt a vezér, aki felé az elégedetlenek fordultak. Gates úr volt az egyetlen lángelme, aki alkalmas volt a háború vezetésére; s önteltségében – melyet később nagylelkűen bevallott – Gates nem utasította el a hódolatot, mellyel adóztak neki.

Hogy megmutassam, milyen rettenetes bajokkal és zavarokkal kellett megküzdenie Washington tábornoknak, hadd említ-

sem meg azt, amit abban az időben a Conway-intrikának neveztek. Bizonyos író ember – Szent Lajos lovagja és a francia hadsereg tisztje – hetvenhét elején Amerikába érkezett, s a hadseregben akart elhelyezkedni. Gyorsan brigadérosi rangot adtak neki, de ő nem érte be ezzel, hanem azonnali előléptetést kívánt, mégpedig vezérőrnagyságot.

C. úrnak voltak barátai a kongresszusban, akik – mint ez a fővezér tudomására jutott – gyors előléptetést ígértek neki. Washington úr tiltakozott, s azzal érvelt, milyen igazságtalanság volna legmagasabb rangra emelni a hadsereg legfiatalabb brigadérosát, s miközben ez az ügy függőben volt, birtokába jutott egy levélnek, melyet Conway írt Gates tábornoknak, szerencsét kívánva neki, hozzátéve, hogy „az ég úgy határozott, hogy megmenti Amerikát, máskülönben egy gyöngye generális és rossz tanácsadói tönkretették volna”. A tábornok elküldte a levelet Conway úrnak, minden szó nélkül, s Conway benyújtotta lemondását, de ezt visszautasította a kongresszus, sőt, kinevezte őt a hadsereg főellenörévé, vezérőrnagyi ranggal.

– És éppen ebben az időben – mondta Harry (szenvedélyes felkiáltásokkal jelezve dühét önmagával szemben, és csodálatát a vezér iránt) –, amikor, egekre, a dicsőséges fővezért annyi baj szorongatta, hogy tízezer ember is megőrülhetett volna tőle... ekkor kell nekem zaklatnom őt a franciára való féltékenységgemmel! Nem sokat mondtam, csak valami butaságot Greene-nek,⁴ és Cadwaladernek,⁵ hogy szerezni kéne néhány békát, ha a francia eljön hozzánk ebédre, s hogy zsákszámba kapjuk a márkákat Párizsból, mintha nem tudnánk saját magunknak parancsolni; de tudnom kellett volna a fővezér bajairól, s hogy okosabb nálam, s lehettem volna olyan szíves, hogy befogom a számat.

A tábornok egy ideig nem szólt semmit, de hideg viselkedéséből észrevehettem, hogy valami történt, ami eltávolít bennünket egymástól. Washingtonné, aki eljött a táborba, szintén látta, hogy valami nincs rendjén. Asszonyoknak megvan a maguk ravasz módja, hogy lecsillapítsák a férfiakat, és kitudják titkaikat. Nem tudom, megpróbáltam volna-e valaha is megtudni, mi az

⁴ Greene, Nathanael (1742–86) – amerikai forradalmár tábornok.

⁵ Cadwalader, John (1742–86) – amerikai forradalmár tábornok.

oka a tábornok elégedetlenségének, mert vagyok olyan büszke, mint ő, és azonkívül – mondta Hal –, ha a vezér mérges, nem kellems a közelébe kerülni, azt elhiheted nekem.

Öcsémet teljesen leigázta régi barátja; úgy engedelmeskedett neki, és úgy hajbókolt előtte, mint egy kisfiú a tanítója előtt.

– Végül – folytatta Hal – Washingtonné nyomára jött a titoknak. „Beszélni akarok magával ebéd után, Hal ezredes – mondta. – Jöjjön ki a gyakorlótérre, az étterem elé, akkor mindent megmondok magának.” Ott hagytam vagy tíz tábornokot és brigadérost, akik a tábornok asztalánál ittak, s találkoztam Washingtonnéval, aki már várt rám. Akkor azt mondta nekem, a tábornokot az sértette, ahogy a márkikkal tele zsákról beszéltem. „Másnak az esetében nem hederítenék rá – mondta a tábornok –, de sohasem hittem volna, hogy Harry Warrington ellenem szövetszik.”

Aznap este jelentkeznem kellett nála a jelszóért, és egyedül találtam asztalánál. „Van öt perc ideje kegyelmességednek számomra?” – kérdeztem túlcorduló szívvel. „Igen, persze, uram – mondta, és rámutatott egy székre. – Volna szíves helyet foglalni?”

„Nem mindig volt szokásban az »uram« és a »Warrington ezredes úr« köztem és kegyelmességed között”, mondtam.

Ő nyugodtan így felelt: „Változtak az idők.”

„*Et nos mutamur in illis*,⁶ mondtam én. „Az idők és az emberek is változtak.”

„Valamilyen ügyben jött hozzám?”, kérdezte.

„A fővezérrel beszélek vagy az én régi barátommal?”, kérdeztem.

Komolyan nézett rám. „Hát... mind a kettővel, uram – mondta. – Ül le, Harry, kérlek.”

„Ha Washington tábornokkal beszélek, akkor azt mondom ökegyelmességének, hogy én meg a hadsereg sok tisztje nem nagy örömmel látjuk, ha egy húszéves fiút vezérőrnaggyá tesznek fölnék, csak amiért márki és nem ért angolul. Ha régi barátommal beszélek, neki az a mondanivalóm, hogy nem nagy bizal-

⁶ Az egész mondat: *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis* – változnak az idők, s velük változunk mi is (Borbonius). (latin)

mat és barátságot tanúsított irántam az elmúlt néhány hét alatt; és hogy semmi kedvem ott ülni az asztalánál, és hallgatni mások pimasz megjegyzéseit arról, hogy ökegyelmessége semmibe vesz engem.”

„Melyik vádra feleljek először, Harry? – kérdezte, és elfordította karosszékét az asztaltól, s átvette egymáson lábait, mintegy jelezve, hogy felkészült a beszélgetésre. – Ha jól értem, féltékeny vagy a márkira?”

„Féltékeny, uram?! – feleltem. – Wolfe úr hadsegéde nem lehet féltékeny egy taknyos dandyre, akit öt évvel ezelőtt még elnászpángoltak az iskolában!”

„Te magad nem akartál magadnak magasabb rangot a mostaninál” – mondta a vezér kissé elvörösödve.

„De nem úgy alkudtunk, hogy egy piperkőc márki parancsoljon nekem! – kiáltottam. – Ami engem illet, én nem hajtom végre a fiatalúr parancsait; és mivel a kongresszus és kegyelmességed gyerekszobákból méltóztatnak kiválasztani a tábornokait, alázatosan engedélyt kérek, hogy lemondhassak a rangomról, és visszavonulhassak az ültetvényemre.”

„Csak csináld, Harry, ez aztán az igazi barátság! – mondta a vezér meglepő szelidséggel. – Most, hogy öreg barátod nehéz helyzetbe jutott, persze, hogy legjobban, ha otthagyszod.”

„Uram!” – szoltam én.

„Csak csinálja azt, amit a többiek, Warrington úr. *Et tu Brutus*,⁷ ahogy a szindarabban mondják. Bizony, Harry! Ezt nem gondoltam volna rólad; de legalább követed a divatot.”

„Azt kérdezted, melyik vádra felelj először?” – mondtam.

„Vagy úgy, a márki előléptetése? Én javasoltam a kineveztetését a kongresszusnak, nem vitás, s te meg más úriemberek ellen vagyok.”

„En elmondtam a magamét, uram” – szoltam közbe.

„Ha ilyen hangon beszél hozzám, Warrington ezredes úr, nincs mit válaszolnom! – mondta a vezér, és nagyon dühösen felállt –, mert azt hiszem, javasolhatok tiszteket előléptetésre, anélkül, hogy előzetes hozzájárulását kérném.”

„Ha már ezen a hangon beszélünk, uram – mondtam –, hadd

⁷ Te is, Brutus. (Állítólag Julius Caesar szavai.) (latin)

nyújtsam be tisztelettel lemondásomat kegyelmességednek, megjegyezvén, hogy azért kívánok lemondani, mert a kongresszus kegyelmességed ajánlatára a legmagasabb parancsnoki tisztségekkel húszéves fiúkat ruház fel, akik még a nyelvünket is alig ismerik." S ezzel felálltam, és meghajoltam ökegyelmessége előtt.

„Üristen, Harry! – kiáltotta (ennek a márkinak a kinevezésével sarokba szorítottam, az tény, mert sehogy se tudott nekem válaszolni). – Hát nem tudod elképzelni, hogy ügyeinknek ilyen válságos helyzetében lehet oka, ha kivételes kedvezésben részesítjük az első előkelő franciát, aki közénk jön?”

„Kétségekívül, uram. Ha kegyelmességed elismeri, hogy Monsieur de Lafayette érdemeinek semmi közük a kérdéshez.”

„Én nem ismerek el semmit, és nem tagadok semmit, uram! – mondta a tábornok, dobbantva, s olyan tekintettel, mintha rettentően dühös is tudna lenni, ha akarna. – Talán azért vagyok itt, hogy maga vallasson engem? Várjon még. Hallgass ide, Harry! Úgy beszélek hozzád, mint világfi a világfihoz . . . nem, mint régi barát a barátjához. Azt mondod, ez a kinevezés megaláz téged is, másokat is? És ha így van? Hát nem kell-e a megaláztatást is elviselnünk egyéb terhek és gondok között a hazánkért? Bizonyára semmivel se méltányosabb a márki fölébe helyezése uraságotoknak, mint amikor odahaza a ti Ferdinánd hercegetek vagy a walesi hercegetek veteránoknak parancsol. De ha ennek a fiatal arisztokratának a kinevezésével egy egész nemzetnek teszünk a kedvére, és húszmillió szövetségést szerzünk magunknak, akkor is duzzognak uraságotok, amiért megtiszteljük? Könnyű gúnyolódni rajta (de hidd el nekem, a márkinak sokkal több érdeme van, mint ahogy elismered); az én nézetem szerint sokkal nagylelkűbb és sokkal udvariasabb eljárás volna Harry Warringtontól, ha szívesen fogadná ezt az idegent, annak a mérhetetlen előnynek a kedvéért, ami hazánkra származik belőle; ha nem nevetne furcsaságain, inkább segítene neki, és a tudatlanságát kipótolná régi katonai tapasztalataival; legalábbis én ezt tenném . . . és ezt vártam volna éppen tetőled . . . mert ez volna férfias és nagylelkű viselkedés, Harry; de te inkább az ellenségeimhez csatlakozol, és amikor bajban vagyok, azt mondod, itthagysz. Ezért voltam én megsértve, ezért voltam hideg hozzád.

Azt hittem, számíthatok a barátságodra... és... és magad vagy a megmondhatója, tévedtem-e vagy sem. Úgy bíztam benned, mint a testvéremben, és most ide jössz hozzám, és bejelentet, hogy lemondasz. Kérlek! Ha belekezdtem ebbe a harcba, be is fogom fejezni, ha Isten is úgy akarja. Nem maga az első, War-rington úr, aki útközben cserbenhagy.”

Olyan gyöngéden beszélt, és beszéd közben olyan boldogtalan-ság ült ki az arcára, hogy kimondhatatlan részvét és lelki-ismeret-furdalás fogott el, és nem is tudom már, milyen össze-függéstelen szavakat mondtam a régi időkről, és esküdöztem, hogy adja csak meg a jelszót, én soha el nem hagyom. Te soha nem szeretted, George – mondta öcsém, hozzám fordulva –, de én igen, minden halandónál jobban, és ha nem is vagyok olyan ckos, mint te, azt hiszem, az én ösztönömnek volt igaza. Olyan nagyság van benne, amit nem közelített meg senki más.

– Nem mondom, hogy nincs benne, öcsém – feleltem –, most már én se mondom.

– Nagyság? Ugyan! – mondta a pap pohara fölött duzzogva.

– Karonfogva léptünk be Washingtonné teázószobájába – folytatta Hal –, aki nagyon kedvesen nézett föl, és látta, hogy újra jó barátok vagyunk. „Minden rendben van, Harry ezredes? – suttogta. – Tudom, már sokszor előterjesztette a maga előléptetését.”

„El se fogadnám”, feleltem. És így jutottam el odáig – mondta Harry folytatván történetét –, hogy az elkövetkező télen vezekeltem Lafayette-nél. „*En elmenni velle* – mondtam. – (Hal kitűnően tudta utánozni a franciát.) Ismerem az utat Quebecbe, és ha nem csatázunk Sir Guyjal, kihallgathatom a vezérőrnagy öke-gyelmességét a leckéjéből.” Nem volt csata, hiszen tudod, nem találkoztunk hadsereggel, amellyel megütközhattunk volna Kanadában, és visszatértünk a főhadiszállásunkra. És mit gondolsz, mi bántotta legjobban a franciát? Az a gondolat, hogy az emberek kinevethetik, mivel semmire sem jutott a hadvezérségével. És ki is nevették, és majdnem a szemébe, és ki tudott volna ezen segíteni? Ha volt sebezhető pontja a mi fővezérünknek, hát ez a márki volt az.

– Kis összekülönbözésünk után éppolyan jó barátok lettünk, mint voltunk... ha ugyan az ember elmondhatja magáról, hogy

barátja egy uralkodó fejedelemnek, mert hiába, valahogyan mindig ennek láttam a tábornokot; és egy éjszaka, amikor megszábadultunk a társaságtól, a régi időkről beszéltünk és a vidám vadászatokról, amiket együtt csináltunk végig Braddock háborúja előtt meg azután is; meg arról a szép kis párbajról, amelyet majdnem megvívta velem, még kamaszkorunkban. Csak nevetett rajta, és azt mondta, nem találkozott még emberrel, akinek olyan gonosz és gyilkos tekintete lett volna, mint akkor neked. „És meg kell hagyni Sir George-nak, én azt hiszem, azóta is gyűlöl”, mondta a fővezér. „Ő – tette hozzá –, nyílt ellenséggel szívesen nézek szembe, csak a titkos ellenségtől támadnak az embernek kételyei és szorongásai! Nem egy ilyenrel ültünk együtt ma az asztalomnál, akinek kénytelen vagyok udvarias arcot mutatni; akinek meg kell szorítanom a kezét, ha felém nyújtja, pedig tudom, hogy hátba döfik a jó híremet, és alig várják, hogy kivetessenek a helyemről. Te nemrég arról beszéltél, hogy megalázz; ha egy fiatalabb embert helyeznek föléd a parancsnokságban. Mi a te megaláztatásod az enyémhez képest, akinek szívélyességet kell komédiáznom ezek előtt az árulók előtt; akinek el kell tűrnöm, hogy a kongresszus semmibe vesz, és végig kell néznem, hogy olyanokat léptetnek elő a saját hadseregemben, akik engem vérig sértettek. Ha az érzéseimtől kérnék tanácsot, mint férfi, mit gondolsz, megtartanám ezt a parancsnoki állásomat? Te tudod, heves természetű vagyok-e vagy sem, s valószínű-e, hogy mint magán úriember, eltűrnék-e olyan megbántásokat és megszegényítéseket, mint amilyenekben naponta részesítenek? De annak a szent ügynek az érdekében, amelyikért harcolunk, el kell viselni nemcsak a nélkülözést és veszélyt, hanem a rágalmat és a méltatlanságot is, és Isten adjon erőt, hogy meg tudjuk tenni a kötelességünket!” És ekkor a tábornok megmutatta nekem a Conway nevű fickó ügyének az iratait, akit a kongresszus a cselszövései után is előléptetett, és akinek a rohadt torkába John Cadwalader a legbecsesebb golyót eresztette bele, amit életében kilőtt.

– És ekkor – mondta Hal, befejezve történetét –, amikor a vezérre néztem, ahogy ott éjszaka, a tábor csöndjében beszélt, és meggondoltam, milyen egyedül van, milyen rettentő felelősség van rajta; hogy kémek és árulók ülnek az ebédlőasztalánál,

és vele szemben az ellenség, amely bármikor legyőzheti, ekkor azt éreztem: „Igen, ez ma a legnagyobb ember a világon; és mi csoda nyomorult vagyok, hogy a féltékenységre és bosszúságomra gondolok, miközben ő nyugodtan jár óriási gondjainak terhe alatt!”

– Wolfe-ról beszéltünk az előbb – mondtam én. – Nohát, itt van valaki, aki nagyobb, mint Wolfe. A vakmerőségnél több a kitartás, a balszerencse kibőjtölése, ha valaki nem riad vissza a nehézségtől, ha megőrzi bátorságát, amikor mindenki elvesztette, ha makulátlanul hatol át a cselszövéseken, s ha még a becsvágyáról is lemond, amikor a célt elérte... ki állíthatja, hogy nem ez a nagyság, vagy ki tud mutatni még egy angol embert, aki ilyesmit véghez vitt?

– Csodálom, Sir George, hogy nem Washington úr oldalára állt, és nem viselt maga is kék-sárga zubbonyt – morgolódtott Blake lelkész.

– Maga meg én úgy gondoltuk, hogy a skarlát szín jobban illik az arcszínünkhöz, Joe Blake! – mondta Sir George. – A feleségem meg úgy gondolja, hogy két ilyen dudás nem fért volna meg egy csárdában.

– Hát mindenesetre különb voltál, mint az az utálatos, káromkodós, bolond Lee tábornok, a helyettes főparancsnok! – kiáltotta Lady Warrington. – És abban is bizonyos vagyok, hogy Washington úr sohasem tudna olyan verseket és tragédiákat írni, mint te! Mit szolt a tábornok George tragédiáihoz, Harry?

Harry harsogó nevetésbe tört ki – amelyben persze, Miles úr is csatlakozott a nagybátyjához.

– Hát bizony – mondta – tény, hogy Hagan felolvasta az egyiket az én házamban a tábornoknak meg Washingtonnénak és másoknak, és mindnyájan elaludtak!

– Sohasem szerette az uramat, az az igazság! – szolt Theo felszegve fejét –, és annál nagylelkűbb Sir George-tól, hogy ilyen szépen beszél róla.

És akkor Hal elmesélte, hogy a tábornok, amikor véget értek csatái, országa független lett, befejezte nagy felszabadító művét, hogyan tette le győzelmes kardját, s találkozott bajtársaival, utolsó búcsúvételre. A legutolsó angol katona is elhagyta a Kőztársaság partjait, s a fővezérnek az volt a szándéka, hogy New

Yorkból Annapolisba megy, ahol a kongresszus ülésezett, és ott mond le hivataláról. December negyedikének délutánján egy bárka várt rá a whitehalli révnél, hogy átvigye a Hudson folyón. A hadsereg főtisztjei összegyűltek egy kocsmában, a rév közelében, s a tábornok odajött hozzájuk. Ritkán árulta el külseje a megindultságát, de ezen a napon nem tudta elleplezni. Teletöltötte borral a poharát, és azt mondta:

– Búcsút mondok nektek, a szívem tele hálával és szeretettel, s azt kívánom, kései napjaitok olyan szerencsések és boldogok legyenek, mint amilyen dicsőségesek és tiszteletre méltóak voltak elmúlt napjaitok. – És ekkor rájuk emelte poharát, és ivott. – Nem tudok odamenni mindegyiktekhez, hogy elbúcsúzzam – mondta –, de örülnék, ha mindegyiktek ide lépne hozzám, és kezet rázna velem.

Knox tábornok, aki legközelebb állt hozzá, előlépett, a fővezér könnyekkel a szemében megölelte, aztán jöttek egyenként a többiek, s szó nélkül elbúcsúztak. A gyalogság sorfalat állt a kocsmától a révig, s a tábornok, tisztjeinek kíséretében, némán ment a folyóig. Ott állt a bárkában, kalapját leemelte, s istenhozádót intett. Bajtársai pedig csupasz fővel álltak a parton, amíg vezérük csónakja el nem tűnt szemük elől.

Miközben Harry nagyon halkán beszélt az esti szürkületben, olykor megcsukló hangon, mindnyájan meghatottan és némán ültünk. Hetty odament apjához, és megcsókolta.

– Maga csak másokról mesélt nekünk, Harry tábornok – mondta, és szeméhez emelte zsebkendőjét –, Marionról és Sumterről, Greene-ről és Wayne-ről, Rawdonról és Cornwallisról,⁸ de egy szót se szólt Warrington ezredesről!

– Édesem, majd elmondja neked négy szemközt a maga történetét! – suttogta feleségem átölelve hűgát –, és megírhatod a részére.

De nem így lett. Lady Theo és bevallom, a férje is – aki megkapta tőle a fertőzést –, nem hagyott nyugtot Harrynak, amíg hizelgéssel, rábeszéléssel, parancsolással el nem értük nála, hogy feleségül kérje Hettyt. Szót fogadott, de most Hetty mondott nemet. Mindig is a legőszintébb vonzalommal viseltetett iránta,

⁸ Amerikai főtisztek a Függetlenségi Háborúban.

mondta Hetty, attól a régi, szép időtől kezdve, amikor még majdnem gyerekkorukban találkoztak. De ő soha el nem hagyja az édesapját. Ha majd Istennek úgy tetszik, hogy az öreg tábornokot magához rendelje, reméli, ő már túl öreg lesz ahhoz, hogy eszébe juthasson más nevet is viselni, mint a sajátját. Harry mindig bírni fogja a szeretetét, mint a legjobb fivére.

– És mivel George és Theo gyerekszobája ennyire tele van kicsinyekkel – tette hozzá Hester –, *nekik* kell tartogatnunk a szeretetünket, és megtakarítani, amit lehet, a fiataloknak.

Írásban küldte el neki a válaszát, mivel elment hazulról, látogatóba távoli barátaihoz, mintha csak ezzel is értésére akarná adni, hogy elhatározása végleges. Hal így is fogadta. Nem hasadt meg belé a szíve. Cupido nyilai, hölgyeim, nem hatolnak nagyon mélyen a magunk korú úriemberek bőre alá; habár az is igaz, hogy abban az időben, amelyikről írok, az öcsém még fiatal ember volt, hiszen alig volt több ötvennél. Hetty néni ma már megfontolt kis hölgy, hangjába lágy-ságot hoztak az évek, s fejét az idő ezüsttel hajporozta be. Némely napon meglepően fiatalnak és virágzónak hat. Jaj, édesem, úgy érzem, mintha csak most lett volna, hogy haja aranyosbarna volt, arca üde, mint a rózsza! Aztán a viszonzatlan szerelem keserű fuvallata érte, s elfonnyasztotta; s azt követte, ahogy mondják, a szív hosszú magánya. Miért hogy Theo meg én olyan boldogak vagyunk, te meg olyan magányos? Miért ékíti az én asztalomat a szeretet, miért teríti a bőség, miközben az a magányos kitagadott kapum előtt vacog? Alázatosan meghajtom fejemet a szenvedés meg a szegénység, az egészség meg a bőség Osztója előtt; de néha úgy érzem, mintha nem is *merhetnék* hálát adni a javakért, amelyek érdemtelenül jutottak osztályrészemül. De meghallom gyerekeim hangját a kertjükből, vagy fölnézek anyjukra könyvemből, esetleg betegágyamból, s szívem megtelik ösztönös hálával a bőkezű ég iránt, amely így megáldott.

Mióta nagybátyám rangját és birtokát örököltem, nagyon megritkult érintkezésem az én jó kuzenommal, Lord Castlewood-dal. Mindig úgy képzeltem, a nyertes pártnak a hive a po'itikában, s nem kevésbé csodálkoztam, amikor meghallottam, hogy

hirtelen az ellenzéken tűnt fel. Csalódása egy udvari állással kapcsolatban – amelyről azt állította, hogy valamelyes ígéretet kapott rá – részint ez adott rá alkalmat, hogy szakítson a miniszteriummal. Azt mondják, a birodalom Legfelségesebb Személye kereken visszautasította, hogy befogadjon a Királyi Udvartartásba egy főurat, akinek ilyen közismerten rossz a híre, s akinek példája – méltóztatott megjegyezni a Felséges Kifogásoló – minden tiszteletre méltó családot tönkretenne és megrontana. Hallottam a Castlewoodokról európai utazásaim során azt is, hogy a játékörület megint úrrá lett ölordságán. Miután szétzilált vagyonát feleségének és apósának eszélyessége helyreállította, megint elkezdte jövedelmét *hombre*- és *landsknecht*-játékra⁹ tékozolni. Mindenféle históriákat meséltek leleplezett üzelmeiről, s még arról is, hogy lelkiismeretlen művészetének áldozatai megfenyítették. Feleségének szépsége és üdesége hamarosan elhervadt; csak egyszer találkoztunk Aachenban, ahol Lady Castlewood könyörgött feleségemnek, hogy látogassa meg, s Lady Warrington jóságos szívét elbúsította különböző történeteivel, amelyek mind elhanyagoltatásról és megszegyenítettésről szóltak, amelyben szerencsétlen férje volt a bűnös. Mi hajlandók voltunk a históriákat a boldogtalan hölgy saját viselkedésének mentségül és szépítésül elfogadni. Egy hírhedt kalandor, játékos és verekedő – aki Chevalier de Barrynak¹⁰ nevezte magát, és azt mondta magáról, hogy a francia király szeretőjének rokona, de később kiderült róla, hogy alacsony származású ír ember – ebben az időben állandóan a gróf és a grófné kíséretében mutatkozott, merész hazugságaival, mértéktelen játékszenvedélyével tűnt fel, valamint kissé pénzsóvár galantériával a női nem irányában és vad brávó-merészségével, mely azonban – ha igazat mond a szóbeszéd – egy-két kínos alkalommal kudarcot vallott. Később megházasodott, és egy rangos és vagyonos hölgyet tett szerencsétlenné Angliában. De aligha volt boldogabbnak nevezhető a szegény kis amerikai hölgynek Lord Castlewooddal kötött érdekházassága sem.

Emlékszem, a mi kis Milesunk gyermekded irigységét meny-

⁹ Kártyajátékok.

¹⁰ Thackeray egy másik regényének, a *Barry Lyndon*-nak főalakja, változatos életű kalandor.

nyire felizgatta, amikor megtudta, hogy Lord Castlewood második fia, aki néhány hónappal fiatalabb volt nála – máris zászlós az ír hadsereg tisztikarában –, zsoldját a gyengéd szülők szabályszerűen felvették. Ezt a kineveztetést mylord nyilván akkor érthette el kisebbik fia számára, amikor még jó viszonyban volt a miniszterrel – egyébként a kegynek e korszakában menesztette Will Esmondot is New Yorkba. Miközben én magam is Amerikában tartózkodtam, azt olvastuk egy angol újságban, hogy Charles Esmond kapitány lemondott tiszti rangjáról öfel-sége hadseregében, nem óhajtván fegyvert fogni anyjának, Castlewood grófnénak honfitársai ellen.

– Ez a vén róka Van den Boschnak a műve – mondta Madame Esmond –, mert meg óhajta tartani virginiai birtokát, bármelyik fél győzzön is!

Ezzel a kiérdemesült vénemberrel kapcsolatban megemlíthetem, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat után is Angliában maradt még egy darabig, nem tagadván meg teljesen rokonszenvét az amerikai ügygel, de azért szépen befogta száját, és azt hajtogatta, hogy olyan aggastyán, amilyen ő, túl van már a tettek és az üzelmek korán, s véleményét, kétségekívül, a kormányzat is osztotta, mivel senki sem háborgatta Van den Bosch urat. De amikor aztán hirtelen elfogatási parancsot bocsátottak ki ellene, meglepő volt, milyen fürgén tudott megmozdulni, átszökvén Franciaországba, ahol rögtön hajóra szállt, és visszatért Virginiába.

Az öregembernek igen rossz híre volt a mi gyarmatunk royalistái között, akik a Mázoló Jack becenevet adták neki – nagy felháborodására – bizonyos gazember példájára, akit Angliában felkötöttek, mert flottakészleteket gyűjtött fel hazai kikötőinkben. Van den Bosch úr azzal kérkedett, hogy óriási összegeket vesztett el odahaza a kormány üldözése következtében; a legszájjártatöbb hazafiaskodással és a leghevesebb vallásos buzgalommal tüntette ki magát Virginiában, ahol mindazonáltal a whigek sem kedvelték sokkal jobban, mint az a párt, amely még hű maradt a koronához. Nem győzött csodálkozni, hogy futni engednek olyan megátalkodott toryt, mint a castlewoodi Madame Esmondot, és örökké ellene acsarkodott az új országgyűlés urai, a kormányzó és az államhivatalnokok között. Ő

meg Fanny egy nap összeszólalkoztak Richmondban, amikor is Fanny asszony megmondta neki, hogy vén szélhámós és áruló, s hogy Henry Warrington ezredesnek, a fővezér ökegyelmessége kebelbarátjának édesanyját nem sértheti meg ilyen piszlicsári csempész rabszolgakereskedő, mint ő! Azt hiszem, 1780-ban történt az a baleset, hogy Williamsburgben leégett a régi levéltár, s ebben őrizték egy másolatát annak a szabályszerű okiratnak, amelyben Lord Francis Castlewood nagyapámra, Henry Esmond úrra ruházta a virginiai birtokot.

- Ó - mondta Fanny -, persze hogy ez Mázoló Jacknek a műve!

Van den Bosch úr be akarta perelni őt, de Fanny éppen ekkor dőlt ágyynak, és csakhamar meg is halt.

Van den Bosch szerződéseket kötött az új kormánnyal, és ahogy mondani szokás, mindenféle alkalmi vételhez juttatta őket. Szállított lovakat, élelmet, takarmányt, mindből rossz minőséget persze; de amikor Arnold behatolt Virginiába - a királyi hadsereggel -, s jobbra-balra mindent felégetett, Van den Bosch raktárai és dohánykészletei valahogyan megmenekedtek. Valamely titkos whigek ekkor bosszút álltak a vén gazemberen. Két hajóját a James folyón, s raktárait felgyújtották, valamint istállóikban bögő rengeteg marháját is; s amikor éppen Arnold társaságában volt, levelet kapott azzal a tartalommal, hogy báratai úgy bántak vele, ahogy ő bánt másokkal, s ezzel a befejezéssel: „Mázoló Jacknek testvéri szeretettel Üveges Tom.”

Senki sem szánta az öreget, habár majdnem beleőrült a vesztésébe. Arnold kíséretében jött el hozzánk méltóságos William Esmond kapitány úr is a New York-i királpártiak részéről mint a tábornok szárnysegéde. Az a hír járta, hogy amikor Howe elfoglalta Philadelphiát, Will azzal tett szert pénzre, hogy az anszachi dragonosok egyik tisztjével közösen tartott fenn játékbarlangot. Nem tudom, hogyan vesztette el. De sok nem maradhatott belőle, ha egyszer hajlandó volt Arnold hadsegédének beállni.

Most, amikor a király tisztjei újra feltűntek a tartományban, Madame Esmond helyénvalónak találta, hogy megnyissa castlewoodi házát, és ott lássa őket vendégül - pillanatnyilag éppen Arnold urat és kíséretét fogadta.

– Nem illik hozzám – mondta –, hogy megtagadjam a vendéglátást valakitől, akit uralkodóm kegyébe fogadott.

S kitárta előtte házát, s nagy, habár fagyos tisztelettel bánt vele, amíg abban a kerületben tartózkodott. Amikor elment a tábornok, és vele drágalátos szárnysegédje, néhány gazember, aki követte kíséretét, ott maradt a házban, ahol oly nagy vendégszeretetben részesültek, majd saját termeiben sértették meg az öreg hölgyet és háznépét, s végül is valamilyen részeg, dühöngő hangulatban felgyújtották az öreg udvarházat. Szerencsére richmondi házunk nem égett le, habár Arnold úr tűz alá vette a várost; s a rettenthetetlen öreg hölgy oda költözött át embe-reinek kíséretében, s egy pillanatig sem ingott meg királyhűségében, bármennyire visszaéltek is azzal – Az Esmondok – mondta – hozzászóltak a királyi hálátlansághoz.

Most aztán Van den Bosch úr Angliában élő unokájának és Lord Castlewoodnak nevében igényt támasztott virginiai birtokunkra. Azt mondta, mylordnak nem állt szándékában Madame Esmondot megzavarni a birtoknak élteben tartó haszonélvezetében, de mindig is az volt a megállapodás, hogy mylord atyja rokonának, Henry Esmondnak, életfogytiglan tartó haszonélvezet-e adja oda a birtokot, s mylord pusztán nagylelkűségből tűrte meg benne Henry Esmond lányát. Most azonban mylordnak az a szándéka, hogy második fia átköltözzék Virginiába, amely ország iránt a fiatalúr mindig is a legmelegebb rokonszenvet érezte. A felháborodás Van den Bosch ellen akkora volt, hogy szurokban és tollban hempergették volna meg, ha Virginiában marad. Ő azonban a kongresszus elé járult, mártírnak tette magát, aki tönkrement a szabadság ügyéért, s jóvátételt kért magának, s igazságot unokájának.

Anyám sokáig rettenetes aggodalomban élt, lévén egy titka, amit senkinek sem kívánt elárulni. Az *okmányai elégték!* Az adományozó levél saját házában, s a másolat a richmondi levéltárban egyképpen elpusztult – véletlenül? gaztett folytán? ki tudná megmondani? Nem kívánta levélben közölni velem ezt a nyugtalanságát. Hálnak vallotta ki Yorktown megadása után, s Harry tudatta velem a tényt egy levélben, melyet becsületszóra rábízott egy hazatérő angol tisztre. Ekkor eszembe jutottak azok a szerencsétlen szavaim, melyeket Will Esmond előtt ejtettem ki a

New York-i kávéházban, s nyilvánvalóvá lett előttem legalább egy része ennek a sötét tervnek.

Ami Will urat illeti, van egy emléktábla a castlewoodi templomban, Hampshire-ben ezzel a felirással: *Dulce et decorum est pro patria mori*,⁴¹ amely közli, hogy „ezt a márványtáblát gyászoló bátyja állította méltóságos William Esmond úr emlékeztére, aki meghalt Észak-Amerikában a király szolgálatában”. De hogyan? Amikor 1781 vége felé lázadás ütött ki Philadelphia mellett a kongresszusi hadsereg sorkatonái között, és Sir H. Clinton ügynököket küldött a lázadókhoz. Mi lett belőlük? A katonák mint kémeket elfogták őket, s nekifogtak ítélkezni fölöttük, amikor öcsém – akit ismertek, szerettek és gyakran követtek a csata tüzébe, s akit a táborból elküldtek hozzájuk, hogy megegyezzenek a csapatokkal – felismerte az egyik kémeket, éppen amikor az ítéletet végre akarták hajtani rajta; s a nyomorult borzalmas jajongással, térdén odacsúszott Warrington ezredes lábához, irgalomért könyörgött hozzá, megígérte, hogy mindent bevall neki. Mit vallott volna be? Harry undorodva elfordult. Will anyja és nővére sohasem tudták meg az igazságot. Mindig azt hitték, csatában esett el.

Ami mylordot, a grófot illeti, akinek nemes fia egy fényes főherceg intendánsa volt, s aki a királyi gazdájával folytatott játékon gazdagodott meg: amikor hallottam a mi birtokunk irányában táplált, megdöbbentő szándékáról, meglátogattam őlord-ságát, tárgyaltam vele az ügyről. Nem a magam érdekeiről van szó – mint ezt kimutattam neki –, mert elhatároztam, hogy jogaimat átengedem öcsémnek. A gróf tökéletes udvariassággal fogadott, mosolygott, amikor érdektelenségemet említettem, azt mondta, nem kételkedik öcsém iránti érzelmeimben, de hát akkor milyen érzésekkel kell neki viseltetnie a fia irányában? Ő mindig azt hallotta atyjától – s ezt a bibliára tett esküvel is megerősíti –, hogy anyám halálakor a birtok visszaszáll a családra. Hogy Esmond ezredes átengedte a rangot – erre a történetre csak vállát vonogatta: mesebeszédnek vélte.

– *On ne fait pas de ces folies là!*⁴² – mondta, és megkínált

⁴¹ Édes és dicső a hazáért halni. (latin)

⁴² Ilyen bolondságokat nem csinálnak! (francia)

burnótos szelencéjéből –, s a te nagyapád szellemes ember volt! Az én kis nagyanyám belebolondult, atyám pedig, a legjölelkübb ember, aki valaha élt, kölcsönadta nekik a virginiai birtokot, hogy félretegye őket az útból. *C'était un scandale, mon cher, un joli petit scandale!*¹³

Ó, ha ezt anyám hallotta volna! Kedvem lett volna hevesebb hangot megütni, de ő a legkedélyesebben azt mondta:

– Kedves lovagom, csak nem akarsz párbajozni a nagyanyánk jó híréért? *Allons donc!* Nézd, én méltányos leszek hozzátok. Ha neked is úgy tetszik, megegyezünk ennek a virginiai birtoknak az ügyében!

És őlordsága nagyobb összeget mondott, mint amennyit a birtok pillanatnyilag megért.

Megdöbbsentem ezen érdemes úriember hidegvérétől, elmentem kávéházamba, ahol történetesen velem ebédelt egy régi barátom, aki iránt őszinte vonzalmat érzek. Fájt nekem, hogy nem vagyok képes ennek az úriembernek adni Warrington-on-Waveney-i parókiámat, de nem tehettem, mint ahogy ezt ő maga is becsületesen beismerte. Életmódja túlságosan laza volt, s falumban sohasem tudott volna épületes példaképül szolgálni, azonkívül megölte volna ott az *ennui*, annyira hozzászokott a városi élethez, de végre – mesélte nekem – van egy terve, hogyan helyezkedhetik el a lehető legkényelmesebben Londonban és az egyházban.¹⁴ Szükségtelen megjegyezni, hogy vendégem régi barátom, Sampson volt, aki sohasem mulasztotta el, hogy velem ebédeljen, amikor a városba jöttem, s én elmondtam neki beszélgetésemet hajdani pártfogójával.

Nem is választhattam volna alkalmasabb bizalmast.

– Irgalmas ég! – mondta Sampson –, ennek az embernek a bitangsága minden képzeletet felülmúl! Hajlandó vagyok megesküdni, hogy amikor titkára és bizalmasa voltam Castlewoodban, nemegyszer láttam az adományozó levél másolatát, amelyet az elhunyt állított ki az ön nagyatyja javára: „*Tekintettel a szerezetre rokonom, Henry Esmond úr, édesanyámnak, Lady Rachel*

¹³ Botrány volt, kedvesem, csinos kis botrány! (francia)

¹⁴ Lady Whittlesea mayfairi kápolnájának másodlelkésze lett, s feleségül vette Elizabethet, Hermann Voelker úrnak, a kitűnő serfőzőnek özvegyét. (A szerző jegyzete)

nek, özvegy Castlewood grófnének férje iránt, ezennel stb...“ így kezdődött. Tudom, hol őrzik... menjünk oda holnap reggel, amilyen gyorsan csak visznek a lovaink. Van ott valaki... mind egy, hogy kicsoda, Sir George... tudja, régi vonzalom. Az iratoknak ott kell lenniük mai napig is, és Úristen, Úristen, milyen boldog lennék, ha valahogyan meg tudnám mutatni a hálámat magának meg a dicsőséges öccsének!

Szeme csupa könny lett. Mintha kicserélték volna. A portói bornak bizonyos fokú hatására Sampson mindig lelkiismeret-furdalással célzott elmúlt életére, s a változásra, amely magaviseletében barátjának, Dodd doktornak,¹⁵ szörnyű halála óta bekövetkezett.

Akárhogy siettünk, nem érkeztünk túl korán Castlewoodba. Néztem a szökőkutat az udvarban, hallgattam csobogásának azt a szelíd, szomorú zenéjét, melyről nagyapám beszél a memoárjaiban, benépesítettem a helyet eltűnt alakokkal: Beatrixszal szépsége teljében; Lord Francisszal, skarlát ruhában, amint kutyáit szólítja, és fölszáll szürke lovára; a hajdani, ifjú apróddal, aki meghódította a kastélyt s úrnőjét – amikor Sampson rohant le hozzám, kezében borjúbőrbe kötött régi kötettel, amely levelek kivonatát, szerződések másolatát tartalmazta, különböző iratokat. Némelyiket Lord Francis titkárának, némelyiket Lord Francis feleségének, az én nagyanyámnak finom kézírásával, némelyiken ott volt a legutolsó lord aláírása; s előtűnt annak az okmányoknak a másolata is, amelyet nagyapámnak küldtek el Virginiába.

– *Victoria, Victoria!*¹⁶ – kiáltotta Sampson, kezemet rázva, s mindenkit megölelt. – Fogd ezt a guinea-t, Betty. Ma este megiszunk egy tál puncsot a Három Kastélyban!

Miközben beszélünk, postakocsi kerekei csikordultak, s két fogat hajtott be az udvarba, az elsőben mylord és egy barátja, a következőben szolgálók. Örölsége éppen csak egy kicsivel volt sápadtabb a szokottnál, mikor engem meglátott.

– Minek köszönhetem a megtiszteltetést, hogy Sir George

¹⁵ Angol prédikátor (1729–77), kötvényt hamisított. Felakasztották.

¹⁶ Győzelem. (latin)

Warrington meglátogat, és maga, Sampson úr, mit keres itt, kérem? – szólalt meg mylord.

Azt hiszem, megfeledkezett róla, hogy ez a könyv létezik, vagy talán soha nem is látta, s amikor felajánlotta, hogy a bibliára tett esküvel bizonyítja, amit atyjától hallott, teljes jóhiszeműséggel akart hamis esküt tenni.

Kezet fogtam útitársával, egy főúrral, akivel volt szerencsém együtt szolgálni Amerikában.

– Azért jöttem – mondtam –, hogy meggyőződjem egy tényről, amelynek tekintetében tegnap lordságod tévedésben leledzett, s a bizonyítékot saját házában találtam meg. Lordságod méltóztatott megesküdni lordságodat a bibliára, hogy semmiféle szerződés nem volt atyja s atyjának anyja között, bizonyos birtoknak tekintetében, mely az én tulajdonomat képezi. Sampson úr tökéletesen emlékszik abból az időből, amikor lordságod titkára volt, hogy látta egy ilyen okmánynak a másolatát, és ez a másolat itt is van.

– Úgy érti, Sir George Warrington, hogy tudtomon kívül tekintett az iratimba? – kiáltott fel mylord.

– Kétkelkedtem az ön állításának helyességében, habár lordságod a bibliára tett esküvel fedezte is – mondtam s meghajoltam.

– Ez, uram, rablás! Adja vissza az iratokat! – ordított mylord.

– Rablás kissé durva szó, mylord. Mondjam el az egész történetet Lord Rawdonnak?

– Micsoda, a márkiságról van szó? *Connu, connu*,¹⁷ kedves Sir George-om! Mi New Yorkban mindig „a márki”-nak hívtuk magát. Nem tudom, ki hozta a történetet Virginiából.

Én soha azelőtt nem hallottam erről az ostoba gúnynévről, és most se fordítottam rá figyelmet.

– Lord Castlewood tegnap – mondtam – nemcsak kétségbe vonta a birtokom tulajdonjogát, hanem igényt is emelt rá, megesküdván a bibliára, hogy...

Castlewood valami sóhajfélét nyögött ki, aztán megszólalt:

– Nagy ég! Azt akarja mondani, Sir George, hogy csakugyan

¹⁷ Ismert (dolog). (francia)

létezik egy ilyen okmány? Igen. Itt van... az apám kézírása, semmi kétség! Akkor hát az ügy világos. Esk... azaz úri becsületsszavamra, soha nem tudtam ilyen okmányról, és bizonyára félreértettem, amit apám mondott. Ez az irat világosan tanúskodik róla, hogy a birtok a tiéd, nem pedig az enyém... Nos, szerencsét kívánok hozzá! – s a legnyájasabb mosollyal nyújtotta felém a kezét.

– És milyen hálás lesz énnekem, mylord, amiért lehetővé tettem, hogy Sir George Warrington megalapozza igényeit – mondta Sampson kajánul rákacsintva.

– Hálás? Nem, a fene egye meg magát. Egy csöppet sem! – mondta mylord. – Én őszinte ember vagyok, nem titkolom a kuzenom elől, hogy jobban szerettem volna, ha enyém a birtok, mint az övé. Sir George, maradj itt, és ebédelj nálunk. Nagy társaság jön le vadászatra, vegyél részt benne!

– Mylord – feleltem, begombolva kabátomat a könyv fölé – elmegyek és lemásoltatom ezt az okmányt, aztán visszajuttatom lordságodnak. Mivel anyám iratai Virginiában elégtek, nagy aggodalomtól szabadul, ha ezt az okiratot biztos zár alatt tudja.

– Micsoda! Madame Esmond iratai elégtek? Mi az ördög! Mikor történt ez? – kérdezte mylord.

– Mylord, jó estét kívánok. Gyerünk, Sampson, a Három Kasztyúba, mi majd ott ebédelünk.

Ezzel sarkon fordultam, meghajoltam Lord Rawdon felé, és ettől fogva mai napig se tettem be lábamat őseim csarnokába.

Vajon viszontlátom-e valaha öreg édesanyámat? Richmondban él, mert azóta se építette újjá vidéki házáat. Amikor Harry Angliában járt, elküldtük neki mindkét fia képét, a csodálatra méltó Sir Joshua Reynolds festette őket.

Emlékszem még, hogy Johnson úr életének utolsó évében ültünk neki modellt. S mikor a doktor a műteremben fürkészve meglátta Harry képét egyenruhában – ez az egyenruha nem kis izgalmat okozott még abban az időben mifelénk –, és megkérdezte, ki ez, s közölték vele, hogy ez a híres amerikai tábornok, Warrington tábornok, Sir George öccse:

– *Mit éle* tábornok? – kiáltott fel a doktor. – *Hol* tábornok? Pfuj! Én ilyen hadsereget nem ismerek! – s ezzel hátat fordított, s eltávozott a házból. Méltóságom skarlát kabátban van lefest-

ve, s mindkét műalkotás egy-egy másolatát őrizzük odahaza. De Miles kapitány meg a lányok egy másik képről állítják, hogy a legjobban hasonlít hozzám, s ez egy családi vázlat, melyet tehetséges szomszédom, Bunbury úr rajzolt rólam és feleségemről, nyomunkban Monsieur Gumbóval, s a rajz alatt ez áll:

SIR GEORGE, MYLADY ÉS GAZDÁJUK

Itt jön az én gazdám, eloltott minden tüzet a házban, megvizsgált minden lakatot és zárat, kamráikba parancsolta a férfi és női személyzetet, s kezdi elfújni a gyertyáimat, és azt mondja:

– Itt az ideje lefeküdni, Sir George! Éjfél van!

– Űristen! Csakugyan éjfél.

És becsukom könyvemet, és nyugovóra térek, és áldom azokat, akik körülöttem alszanak.

UTÓSZÓ

William Makepeace Thackeray (1811–1863) Dickens mellett a leg-híresebb angol regényíró, jómódú polgári családból származott. Calcuttában született, apja, nagyapja a Kelet-Indiai Társaság tisztviselője volt. Ötéves korában elvesztette édesapját; anyja és mostohaapja nevelte. Tizenkét esztendősen Angliába került iskolába, majd a középiskola után a cambridge-i Trinity College-be, ahol költőkkel, többek közt Edward Fitzgeraldtal és Tennysonnal kötött barátságot.

1830-ban otthagyta az egyetemet; Párizsba, majd Németországba utazott. Megismerkedett Goethével is. Hazatérve rövid ideig a jogi pályával próbálkozott, de csakhamar feladta. 1833-ban vagyonát a *The National Standard* című folyóiratba fektette. A lap hamarosan csődbe ment, Thackeray pénze elűszott, ő pedig Párizsba utazott. Innen karikatúrákat és humoros írásokat küldött angol lapoknak.

1837-ben visszatért Londonba, kritikákat írt a *Times*-ba, és a *Fraser's Magazine* című folyóirat munkatársa lett. Itt jelent meg első nagyobb lélegzetű írása: *The Yellowplush Correspondence*, mely egy lakáj leírásában mutatja be az előkelő társaságot. Ugyanez a lakáj szerepel *A nagy Hoggarty gyémánt* (1841) című regényében is. 1844-ben jelent meg *Barry Lyndon úr emlékiratai* című szatirikus regénye. Thackeray 1843-tól a *Punch* című híres angol élclapba írt humoros karcolatokat; ezek legérdekesebbje a *Sznobok Könyve* (1847) címmel megjelent sorozat.

1848-ban látott napvilágot leghíresebb regénye, a *Hiúság Vására*, a kritikai realizmus egyik mesterműve, a XIX. század eleji angol polgári társadalom monumentális kör- és körképe. Ezt követték, folytatásos füzetekben, többi regényei: *Pendennis* (1848), *Henry Esmond törté-*

ténete (1852), *The Newcomes* (1853–55). 1852-ben Thackeray Amerikába utazott, felolvasó körútra, majd hazatérve megírta *A virginiai testvérek*-et, mely ugyancsak folytatásokban jelent meg 1857–59-ben. *Denis Duval* című regényén dolgozott, amikor 1863-ban, kevéssel azelőtt vásárolt kensingtoni házában utolérte a halál.

Henry Esmond története-ben számos történelmi esemény és figura szerepel; a regény érzékletes, ragyogó ábrázolása Anna királynő, Marlborough, Swift, Steele és Addison Angliájának. Esmond ezredes végül feleségével kivándorol Amerikába, az akkor még angol gyarmat Virginiaiába. *A virginiai testvérek* cselekménye összefügg az *Esmond* históriájával, de önmagában is érthető, teljes mű. A főszereplő Warrington ikek Henry Esmond ezredes és felesége – azelőtt Lady Castlewood – unokái. A regényben szereplő Bernstein bárónő Lady Castlewood első házasságából született leánya, a Castlewood testvérek pedig – Eugene, Will, Maria és Fanny – Lady Castlewood fiának, Lord Francis Castlewoodnak gyermekei. A fiktív személyek mellett a kor számos történelmi alakja szerepel a könyvben, mely a Thackeray regényeire jellemző társadalomrajz keretében a korabeli történelmi eseményeket – nevezetesen az amerikai Függetlenségi Háborút – is maradandóan ábrázolja.

TARTALOM

ELSŐ FEJEZET	
<i>Jó barátok a bajban</i>	5
MÁSODIK FEJEZET	
<i>Amelyben egy jókora adag szép morál foglaltatik</i>	12
HARMADIK FEJEZET	
<i>Conticuere omnes</i>	25
NEGYEDIK FEJEZET	
<i>Intentique ora tenebant</i>	40
ÖTÖDIK FEJEZET	
<i>Melyben megmaradunk a város udvari negyedében</i>	49
HATODIK FEJEZET	
<i>Amely közben Harry pipázva üldögél odahaza</i>	57
HETEDIK FEJEZET	
<i>Testvérek között</i>	70
NYOLCADIK FEJEZET	
<i>Ariadné</i>	78
KILENCEEDIK FEJEZET	
<i>Amelyben Harry még mindig az orrát lógatja</i>	93
TIZEDIK FEJEZET	
<i>Macskának is szabad a királyra nézni</i>	101

TIZENEGYEDIK FEJEZET	
<i>Amelyben színházba vagyunk meghíva</i>	111
TIZENKETTEDIK FEJEZET	
<i>Amely M a c b e t h-ről szól, meg egy vacsoráról és holmi szép káposztáról</i>	127
TIZENHARMADIK FEJEZET	
<i>Amelyben a herceg felmasíroz a hegyre, majd lejön róla</i>	139
TIZENNEGYEDIK FEJEZET	
<i>Arma virumque</i>	147
TIZENÖTÖDIK FEJEZET	
<i>Melpomené</i>	169
TIZENHATODIK FEJEZET	
<i>Amelyben Harry életben marad, és részt vesz egy újabb csatában</i>	186
TIZENHEHEDEK FEJEZET	
<i>A katona hazatérése</i>	197
TIZENNYOLCADIK FEJEZET	
<i>Amelyben udvarolni megyünk</i>	204
TIZENKILENCEDIK FEJEZET	
<i>Melyben egy tragédiát előadnak, két másik pedig elkezdődik</i>	213
HUSZADIK FEJEZET	
<i>Amelyben Harry nyugatra megy</i>	229
HUSZONEGYEDIK FEJEZET	
<i>A kis ártatlan</i>	236
HUSZONKETTEDIK FEJEZET	
<i>Amelyben Cupido fontos szerepet játszik</i>	253
HUSZONHARMADIK FEJEZET	
<i>Fehér csokrok</i>	266
HUSZONNEGYEDIK FEJEZET	
<i>Amelyben mylady a legmagasabb fokra hág (a Warrington-kéziratokból)</i>	275

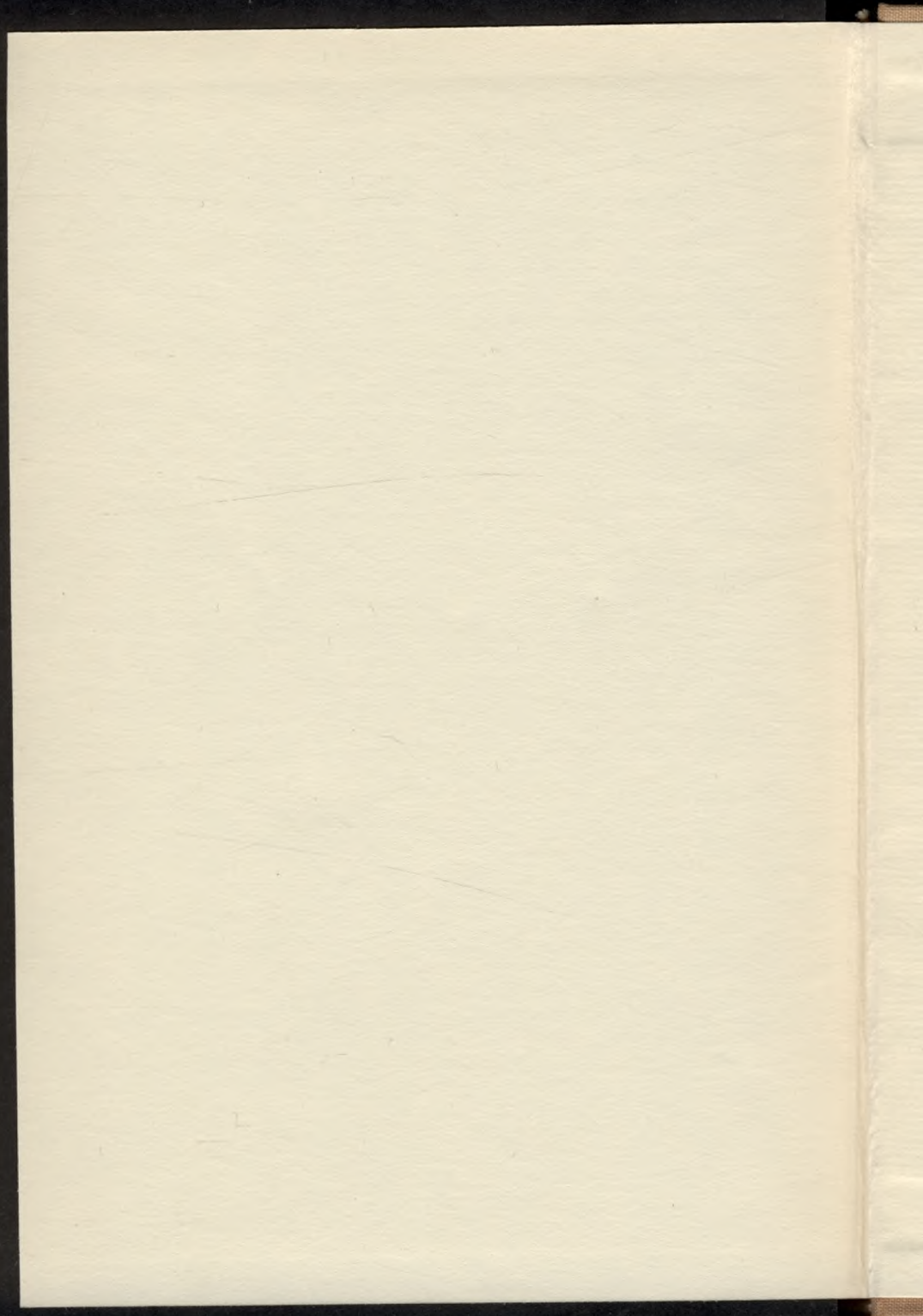
HUSZONÖTÖDIK FEJEZET	
<i>Karácsonyt ünneplünk Castlewoodban, 1759-ben</i>	283
HUSZONHATODIK FEJEZET	
<i>Hírek Kanadából</i>	300
HUSZONHETEDIK FEJEZET	
<i>Az igaz szerelem sorsa</i>	310
HUSZONNYOLCADIK FEJEZET	
<i>Arról tudósít, hogyan ugrott Warrington úr egy landauerbe</i> ...	321
HUSZONKILENCEDIK FEJEZET	
<i>És hogyan ugrott ki belőle mindenki</i>	329
HARMINCADIK FEJEZET	
<i>Pyramus és Thisbe</i>	341
HARMINCEGYEDIK FEJEZET	
<i>Van benne komédia is, tragédia is</i>	355
HARMINCKETTIK FEJEZET	
<i>Pocahontas</i>	365
HARMINCHARMADIK FEJEZET	
<i>Res angusta domi</i>	376
HARMINCNEGYEDIK FEJEZET	
<i>Mile's portugál aranya</i>	389
HARMINCÖTÖDIK FEJEZET	
<i>Bajok és vigaszok</i>	393
HARMINCHATODIK FEJEZET	
<i>Amelyben Harry megadja magát a közös emberi sorsnak</i>	411
HARMINCHETEDIK FEJEZET	
<i>Inveni portum</i>	427
HARMINCNYOLCADIK FEJEZET	
<i>Otthon</i>	441
HARMINCKILENCEDIK FEJEZET	
<i>Az utolsó „Isten óvja a királyt”</i>	458

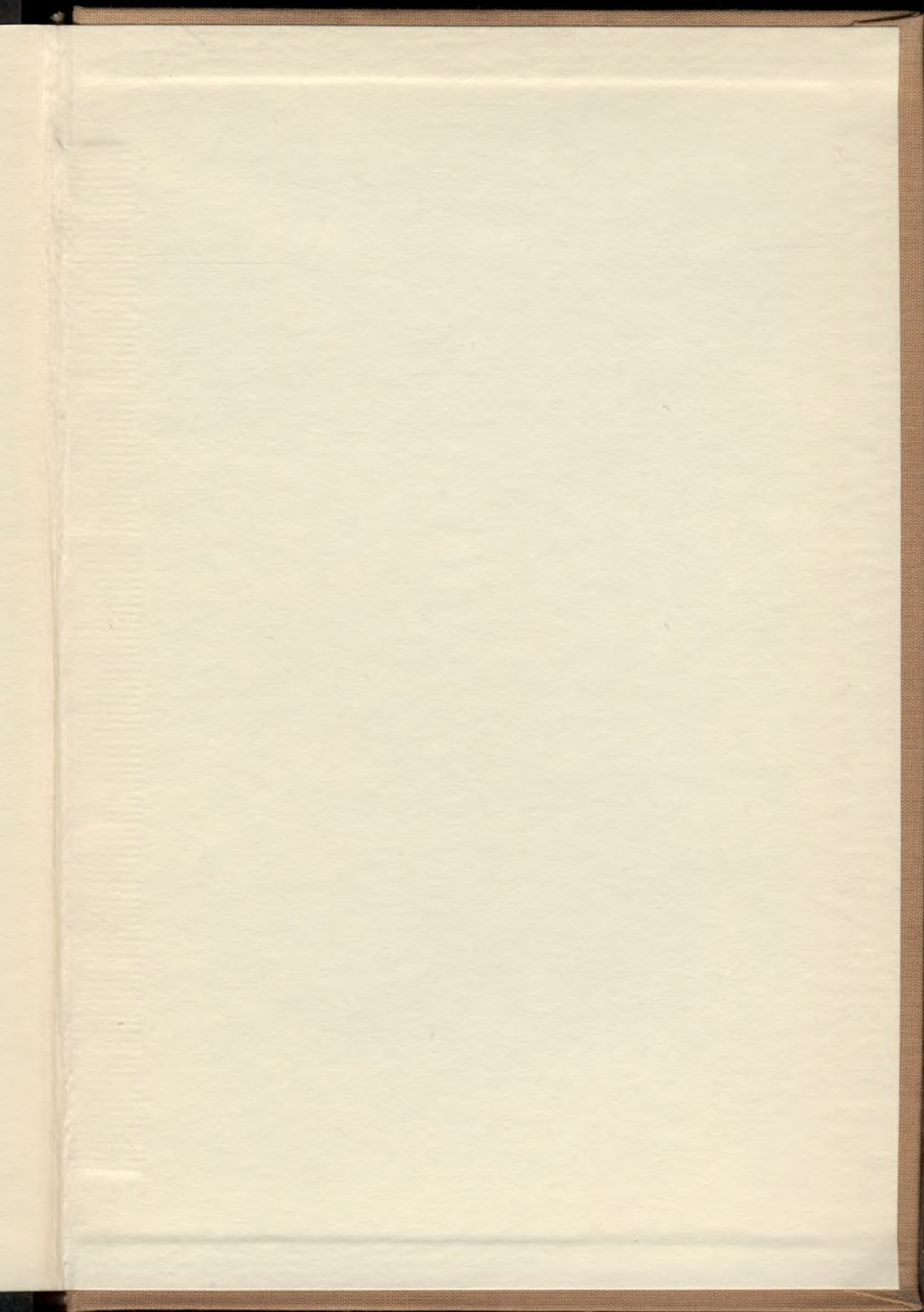
NEGYVENEDIK FEJEZET	
<i>Yankee Doodle talpra ugrik</i>	468
NEGYVENEGYEDIK FEJEZET	
<i>Ezredes – ezred nélkül</i>	474
NEGYVENKETTEDIK FEJEZET	
<i>Amelyben meg is harcolunk, meg is szaladunk</i>	485
NEGYVENHARMADIK FEJEZET	
<i>Satis pugnae</i>	502
NEGYVENNEGYEDIK FEJEZET	
<i>Borág és tügefa alatt</i>	512
UTÓSZÓ	537

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Borbás Mária
A szöveget az eredetivel egybevetette: Ungvári Tamás
A kötésterv Loránt Lilla munkája
Képszerkesztő: Láng Pálné
Műszaki szerkesztő: Szegedi Lászlóné
Műszaki vezető: Siklós Béla
Készült 77 000 példányban, 34 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601-59 sz. szabvány szerint
EU 20 - c - 6769

66.2887 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

74

THACKERAY
A VIRGINIAI
TESTVÉREK

* *

41.511
2.12